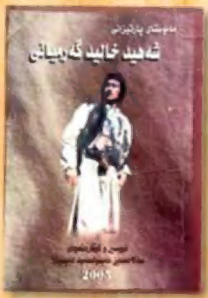
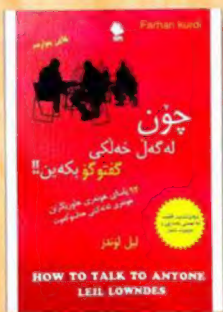

جهنگی زانیاری

(سیخوری، **سیکس**، فریودان)

ناماده کردن و وەرگیرانی
سیروان بیهی

farhan kurdi

Farhan Kurdi

جہنگی زانیاری

(سیخوپی، سیٹکس، فریودان)

ناوهندی رۆژنامهیی ئاویتر

AWER
Nawendi Awer

ناوهندی ئاویتر

بۆ چاپ و بلاوکردنهوه

◀ به‌رێوه‌بەری گشتی ناوه‌ند: **حه‌سه‌ن بۆره‌یی**
 ◀ به‌رێوه‌بەری چاپ و بلاوکردنه‌وه: **ئاریز هه‌سه‌ن**
 ◀ به‌رپرسی هونه‌ری: **ئاکار جه‌لیل کاکه‌وه‌یس**
 ◀ راپۆژکاری ناوه‌ند: **حه‌یدەر عه‌بدوڵلا**

Ferhan Kurdi

مه‌ولێر - پشت پارێزگا - پشت مزگه‌وه‌نی مه‌حمود عه‌لای

07505114142 - 07507476644

Nawendi awer:: ناوه‌ندی ئاویتر

nawendi.awer@yahoo.com

جهنگی زانیاری

(سیخوری، سیّکس، فریودان)

ناماده کردن و وه رگتپانی له نینگلیزییه وه:

سیروان حسین بیهیی

ناوهندی ناویڕ بو چاپ و بلاوکردنوه
ژماره‌ی بلاوکاروه: ٤٥٠

AVER
New and I Awer

جهنگی زانیاری

(سیخوپی، سیڤکس، فریودان)

ئاماده‌کردن و وه‌رگێڕانی له‌ئینگلیزییه‌وه: سیروان حسێن بیه‌یی

پیتچنین: وه‌رگێڕ

بابه‌ت: هه‌والگری

به‌رگ: ئاکار جه‌لیل کاکه‌وه‌یس

تیراژ: (١٠٠٠) دانه

نرخ: (١١٠٠٠) دیناره

شوێنی چاپ: چاپخانه‌ی رۆژه‌لات - هه‌ولێر

له‌ به‌رپوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتێبخانه گشتیه‌کانی کوردستان ژماره‌ی سپاردنی (٤٥١) ی

سالی ٢٠١٨ ی پێدراوه .

© سافی له‌چاپدانمۆی نهم کتێبه‌ یارێژراوه‌ یتر ناوه‌ندی ناویڕ. بێ ره‌زامه‌ندی ناوه‌ندی ناویڕ یان

ناماوه‌کردن به‌ ناوه‌ندی ناویڕ کهم سافی دووباره‌چاپ‌کردنمۆ و به‌کاره‌ێنانی تیه‌به‌ له‌ به‌راره‌کانی

راگه‌یاندن و تۆره‌ کۆمه‌له‌یه‌تییه‌کان.

پێشکەشه به:

- شههیدانی رێگای سه‌ربه‌خۆیی
- نه‌وانه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی نیشتیمان پیش هه‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی ته‌سک ده‌خه‌ن
- پارێزه‌رانی ئارامیی کوردستان

سوپاس و پێزانین

- ستار شێروانی، که به سه‌رنج و ٲیینییه‌کانی په‌رتووکه‌کی ده‌وله‌مه‌ندتر کرد.

ناوه پۆك

١٣.....	به ركول
١٩.....	به شى به كم
١٩.....	سيخوپى (Espionage)
٢٠.....	پيشه كى
٢٥.....	تيگه يشتن له هونهرى سيخوپى
٣٦.....	سيخوپى و سروشتى جيهانى سياست
٢٨.....	سيخوپى و بازنى هه والگريى
٣٠.....	سيخوپى و چوارچيره كارگيره كى
٣٣.....	ديروكا سيخوپى
٣٩.....	سيخوپى بۆ؟
٤٠.....	پالنه ره كانى سيخوپى
٤٨.....	نهيى و پيداويستيه كانى پيشه كى سيخوپى
٦١.....	سيخوپ و ميتۆده كانى سيخوپى
٦٣.....	ليكۆلينه وه و نه شكه نجه
٦٤.....	ميتۆده كانى ليكۆلينه وه كى نه رم
٦٧.....	ميتۆده كانى ليكۆلينه وه كى دژوار
٦٩.....	كاريه گرييه كانى نه شكه نجه كى ده روونى
٧١.....	نه شكه نجه كى ده روونى چۆن كارد هكات؟
٧٢.....	كاريه گرييه كانى تواناى ميشتك و نيرۆلۆژى نه شكه نجه كى ده روونى
٧٥.....	نامرازى په يوه ندى سيخوپ
٧٦.....	شيفره و شكاندنى شيفره
٧٨.....	زانبارى هه له و تيكردان
٧٩.....	كاميتراي سيخوپى
٧٩.....	سيخوپى له نه وروپا
٨٤.....	سيخوپى ئابوورى

جەنگى زانىياري

- بەرنامەى "ئاساسىيەكان"ى سۇفيەت و روسىيا ۸۶
- سىخوپى لەپىنگاى ئىنتەرنېتتەو ۸۹
- ئىران و سوپا سىخوپىەكەى ۹۸
- ئىران: ئامانچ و تېكەر ۱۰۰
- چۇن ئىران بەرپەرىچى ئەم ھىرشە سىخوپىانە دەداتەو؟ ۱۰۳
- تواناكانى ھىرشى ئەلىكترونى ئىران ۱۰۶
- ئامانچە دەرەككەىكانى ئىران ۱۰۸
- گوپەئخستى ۱۱۴
- دزەھوالگىرى ۱۱۶
- پۇلىنكرىنى زانىياري ۱۱۷
- بەشى دووم ۱۲۵
- سىكس (Sexspionage) ۱۲۵
- پىشەكى ۱۳۶
- تەلەى ھەنگوئىنى ۱۳۸
- مىژووى تەلەى ھەنگوئىنى ۱۳۹
- چەمكى سىخوپى سىكسى ۱۳۲
- "سىخوپى سىكسى" وەك مىقۇدىكى ھەوالگىرى و دەرگاكانى ئاسايش ۱۳۳
- سىخوپى سىكسى دەرگاى ھەوالگىرى سۇفيەت ۱۳۵
- لەپشت دەرگا داخراوہكاندا ۱۴۹
- بەشى سىيەم ۱۶۰
- فرىودان (Deception) ۱۶۰
- پىشەكى ۱۶۱
- فرىودان ۱۶۳
- فرىودان لە جەنگدا ۱۶۶
- فرىودان لە سەريازىيدا ۱۷۳
- سىستەمى فرىودانى ۱۷۴

۱۷۷.....	نكۆلى و فریودانى ستراتىژى
۱۸۵.....	جەنگى دەرۋونى و فریودان
۱۸۸.....	جەنگى دەرۋونى و دۆخى ئىستای كوردستان لەم ئۆيۈندەدا
۱۹۷.....	مكولترا و نامىلكەى جادۋىى ونبو
۲۰۶.....	پاراسايكۆلۆژى و سىخوپى
۲۱۰.....	پېئووسى ژەھراۋى
۲۱۲.....	نووسىن بە مەرەكەبى نەپتى
۲۱۵.....	سىخوپى بە ئاۋىتەى كىمىيىى مېشكگر
۲۱۶.....	ھاۋىيىرى
۲۱۷.....	بەشى چۈارەم
۲۱۷.....	تۆپەراسىۋىن
۲۱۸.....	تۆپەراسىۋىنەكانى ئەمريكا لە ئەلبانىا
۲۲۰.....	دزىنى بەلگەنامى چەكى ئاۋوكى ئىران لەلەين مۆسادەۋە
۲۲۲.....	تۆپەراسىۋىنى باربارۇسا
۲۲۷.....	تۆپەراسىۋىنى چەناگەى ھەلۇ
۲۲۹.....	بەكارمىتئانى پالۇن بۇ سىخوپى
۲۳۰.....	بازنەى سىخوپى لوسى
۲۳۴.....	تونىلى بەرلىن
۲۳۶.....	تۆپەراسىۋىنى ئەلماس
۲۴۰.....	تۆپەراسىۋىنى مۆساد لە ئەزەنتىن
۲۴۴.....	مىللانئى جەنگى زانىيارى لە ئەفرىقىا
۲۴۸.....	پېرل ھارىەر
۲۵۲.....	ئوۋدى رەش
۲۵۴.....	پرسى بارمەتى ئىترانى
۲۵۶.....	بەشى پېتچەم
۲۵۶.....	كەسايەتى و سىخوپى

۲۵۷كونستانس بابىنگتن
۲۵۸عەبدول قەدىر خان
۲۶۵ئەيمەن دىن
۲۶۷گۈنن سىگىف، سىخوۋى ئىران لە ئىسرائىل
۲۷۲پاڭلۇڧىچ بېرىا
۲۷۴ئوسامە بن لادن
۲۸۱عبدالله عەزام
۲۸۶عەلى مەمەد، سىخوۋى ئوسامە بن لادن
۲۹۱رىنھارد ھايدرىك
۲۹۵ئىدوارد سىنۇدن
۳۰۰سىلفيا راقابىل
۳۰۹مۇستەڧاى چىكۆلە
۳۱۴بۇگدان ستاشىنكى
۳۱۹رىچارد سۇرج
۳۲۶كىم فىلىپى
۳۳۲خەسەن عەبدولجىھاد
۳۳۴ئىسحاق ئاخىمىرۇڧ
۳۳۵ئالدرىچ ھەيزىن ئەيمس
۳۳۸رايان ئەندېرسن
۳۳۹دەيڧىد بارنىت
۳۴۱كرىستۇڧەر جۇن بۇيس
۳۴۲رۇدۆلف ئىڧاتۇڧىچ ئابىل
۳۴۸مانوئىل تۇرىگا
۳۵۱گاى بېرجىس
۳۵۳ئەڧرىل ھارىمان
۳۵۴كاترىنا لىونگ

۲۵۶.....	تۇلگا چىخۇفا
۲۵۹.....	ئەلبېتخ سانچېز
۲۶۲.....	بن عامى
۲۶۴.....	ئىنگا ئارقاد
۲۶۶.....	والتەر دورانتى
۲۶۷.....	رۇبەرت ھانسن
۲۶۹.....	ئانا چاپمان، كچە جوانكەى سۇڧىيەت
۲۷۲.....	ئىرفىن چەمبەرس سكارىيىك
۲۷۴.....	شەھرام ئەمىرى، زانا كوردەكە
۲۷۷.....	برادلى ماتىنگ
۲۷۸.....	بەشى شەشەم
۲۷۸.....	دەزگا و دامەزراو ھەۋالگىرىيەكان
۲۷۹.....	دەزگاي ھەۋالگىرى ناۋەندى
۲۸۵.....	دەزگاي ھەۋالگىرى نېپتى (SIS)
۲۸۷.....	چاۋەدىرى ئاسمانىي
۲۹۰.....	نوۋسىنگەى ھەۋالگىرى و تۈيۈنەۋە
۲۹۲.....	كۇمپانىيائى ھىلى ئاسمانىي ئەمىرىكا
۲۹۳.....	ھەۋالگىرى ئەمىرىكا لە جەنگى جىھانىي يەكەم
۲۹۹.....	ھەۋالگىرى ئەمىرىكا لەجەنگى جىھانىي دوۋەم
۴۰۳.....	دەزگاي ئاسايىشى ھىزە چەكدارەكان
۴۰۴.....	ھەۋالگىرى سويا و فەرماندەيى پاراستن
۴۰۶.....	دەزگاي ئاسايىشى سويا
۴۰۷.....	كۆمىسۇنى وزەى ئەتۇمى
۴۰۹.....	بەرنامەى تالپىۋىت
۴۱۱.....	يەكەى ۸۲۰۰
۴۱۳.....	پارتى كۆمۇنىستى ئەمىرىكى

جەنگى زانىارى

بىلچىلى پارک	۴۱۷
نوسىنگى ھەماھەنگى ئاسايىشى بەرىتانی	۴۱۹
برىكارى ئاسايىشى نەتەۋىيى	۴۲۰
ناۋچەى ۵۱	۴۲۳
ھەۋالگىرى لە ئىدارەى جۇرچ بوشى باۋكدا	۴۲۶
ھەۋالگىرى لە ئىدارەى جۇرچ بوشى كۇپدا	۴۲۹
دەزگای ھەۋالگىرى مۇساد	۴۳۲
دەزگای ھەۋالگىرى پاكىستان	۴۳۷
ھەۋالگىرى ۋلاتى چىن	۴۳۹
گۇستاپۇر	۴۴۲
ئىدارەى كارتەر و ھەۋالگىرى	۴۴۳
تۇپى كەيمبرىچ پىنج	۴۴۵
سەرنجەكان	۴۴۷
ئىندىكس	۴۷۵

بەرگول

"با شىتەكە قەسەى خۆى بىكەت" ئەمە ئەو دەرىپىنە يەكە لەلايەن دەزگای ھەوالگى مۇسادى ئىسرائىلىيە ۋە بەكاردىت بۇ چارەسەرگەردى ئەو گەرتەنەى رەۋبەپەۋى ۋەلەتەكەيان دەبىتە ۋە. مەبەست لەم دەرىپىنە ئەۋەى كە، "ھەر ئامرازىك، تەنەت با بىرۇكەكە شىتەنەش بىت، دەبىت بەكارىپەتەرت بۇ گەشتەن بەو ئامانجانەى نىشتىمان پىۋىستىتەى." لەم سۇنگەيەۋە، دەكرىت بلىتەن "بەدەستەتەنەى زانىارى ئەو جەنگە شاراۋەى كە گەلان كىپەپەكتى لەسەر دەكەن بۇ پاراستىنى تاك لەئاستى ناۋەخۇ، بەرەۋپەتەشەردى بەرۋەۋەندى نىشتىمانى ۋەلەت لەئاستى نىۋەتەۋەيىدا." تەنەتە لەسەرەتەى سەدەى بىست ۋە يەكەمىشەدا، ھىشتا ھىچ پىناسەيەكى ديار ۋە رەۋن بۇ جەمكى ھەوالگى لەگەرتەدە نىيە چۈنكە ھەر نەۋسەرەك (يان دەزگايەك) بەگەرتەى ئەزەمەۋ ۋە رامانى خۆى رافەى دەكەت. لەپەۋى زەمانەۋانىيەۋە، ھەوالگى، يان راستەر بلىتەن بەدەستەتەنەى زانىارى، بەو چالاكىيە دەۋترىت كە "خەلەك لىتە دەۋەن ۋە دەيانەۋىت بىزانە." بەمەش، بەۋاتا كۆرتەكەى، "بىرتىيە لە پەرسىارگەرد لە ھەۋالەك." لەپەۋى زاراۋەيىشەۋە، ھەوالگى لەيەك كاتەدا ھەلگى دەۋ واتاپە: پەرسەى ھەوالگى -ۋاتە، كۆكەردەۋەى زانىارى ۋە ئەنجامەكانى ئەو زانىارىيەى لەلايەن سىخوپ ۋە ھەۋالەۋزەكان كۆدەكرىتەۋە. بەشىۋەيەكى گەشتى، ھەوالگى بەسەى رىگەى جىاۋاز دەبىنەرت. يەكەم، ھەوالگى ۋەك "پەرسەى، ۋاتە كۆكەردەۋە، شىكەردەۋە ۋە گەۋستەۋەى بۇ دەرۋەزەرانى سىياسەتى ۋەلەت يان فەرماندە سەربازىيەكان. ئەم پەرسەى بەشىۋەيەكى تەبىتە پەى دەۋترىت "بازنەى ھەوالگى،" ھەرچەندە ناۋەپۆك ۋە ئەركى ئەم بازەنە لەم دەرۋەزەدا مشتەمەى نەۋى بەدۋاى خۆيدا ھىتا. دەۋەم، ھەوالگى ۋەك "ئەنجام." سىيەم، ئازانە ھەۋالگىيەكان ۋە كۆمەلگەى ھەۋالگى ۋەك "دەزگايەكى كارگەرتەى." ئەم سەى قۇناغەى ھەۋالگى دەۋتەنە بىن بە كۆپكى مانەۋەى دەۋلەتەك، يان گەۋپەك، لە مەملەتەى ژىارىيەكاندا.^۱

^۱ Hulnick, A. S. (۲۰۰۶). What's wrong with the Intelligence Cycle. Intelligence and National Security, ۲۱ (۶), ۹۵۹-۹۷۹.

هه‌روه‌ها، ده‌بیت ناماژه به‌هوش بدریت که "زانباری" یان "هه‌والگری" دوو چه‌مکی تارادده‌یه‌یک جیاوازن. "هه‌والگری" به‌هۆی پڕۆسه‌یه‌کی شیکردنه‌وه یان هه‌ئسه‌نگاندنی "زانباری" به‌ره‌م دیت. کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری به‌هۆی دوو میتۆده‌وه جیا‌ده‌کړیته‌وه: یان نه‌وه‌تا له‌پښتای سهرچاوه‌ی کراوه‌ی نووسراو (نوژنامه، رادیۆ، گۆفاری ئابوری، سیاسیی و سهربازیی)، (سهرچاوه‌کانی ئینته‌رنیټ)؛ یاخود له‌پښتای ته‌کنیکی نوو‌دی نه‌ینی و تیره‌کلان له‌م جۆره‌ کردانه. هه‌والگری یاخود زانیاری له‌پښتای چه‌ند سهرچاوه‌یه‌کی شاراو‌ه‌ی وه‌ک سیخوړ، کارمه‌ندی بالیۆزخانه‌کان، راپۆرتی دیپلوماسی، بریښی په‌یوه‌ندیی گه‌باندن و مینا و وینه‌ی سه‌ته‌لایه‌ت، دیتته به‌ره‌م. ئه‌م ناماژه نه‌ینیانه بۆ "دزینی" زانیاری به‌کار‌دین که ولاتیکی نه‌یار یاخود گروپتیکی تیرۆرستی ده‌یه‌وینت بېشاریته‌وه.ⁱ به‌هۆی نه‌وه‌ی که کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری ده‌چیتته خانه‌ی په‌یوه‌ندییه‌ نۆوده‌وله‌تییه‌کانه‌وه، ده‌کړت بلنن ده‌زگا هه‌والگرییه‌کانی- وه‌ک ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندی نه‌مریکا، ده‌زگای نه‌ینی هه‌والگری به‌ریتانیا، وه‌ ده‌زگای په‌کیتی سوڤیه‌تی لیکه‌له‌شاوه له‌ باشترین ده‌زگا هه‌والگرییه‌کانی جیهان له‌م سه‌رده‌مه‌دا له‌قه‌لم ده‌درن.ⁱⁱ

به‌گه‌رانه‌وه بۆ ناواخی کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری و هه‌والگری، ده‌توانن بلنن که نه‌گه‌ر بریار بښت "زانباری هیز و ده‌سه‌لات بښت"، بۆمان ده‌رده‌که‌وینت که هه‌والگری خۆی له‌خۆیدا فۆرمیکی "هیزه‌که‌یه". "زانباری" ده‌توانیت هاوکاربښت له‌ موماره‌سه‌کردنی جۆره‌کانی تری ده‌سه‌لات. زانیاری بنچینه‌ی سه‌ره‌کیه بۆ سیاست یاخود بریاره‌کان -بۆ خه‌لک، دامه‌زواوه و حکومه‌ت- نه‌گه‌ر بښتو به‌شیره‌یه‌کی "زیرانه" به‌کاربه‌ی‌نریت.ⁱⁱⁱ هه‌ریۆیه، رۆزجار ناهاوسه‌نگی و گرفت له‌نێوان نه‌نجامی هه‌والگری و ویستی سیاسه‌تقاناندا دروست ده‌بیت له‌مه‌ی پرسیکی دیاریکراودا. سیاست به‌زۆی

ⁱ Russel, R. L. (۲۰۰۷). Achieving all-source fusion in the Intelligence Community. in L. K. Johnson (Ed.), Handbook of Intelligence Studies (pp. ۱۸۹-۱۹۹). Lonson: Routledge.

ⁱⁱ Andrew, C. (۲۰۰۴). Intelligence, International Relations and 'Undertheorisation'. Intelligence and National Security, ۱۹ (۲), ۱۷۰-۱۸۴.

ⁱⁱⁱ Gill, P. (۲۰۰۴). Securing the Globe: Intelligence and the Post-9/۱۱ Shift from 'Liddism' to 'Drainism'. Intelligence and National Security, ۱۹ (۳), ۴۷۷-۴۸۹.

جهنگی زانیاری

له‌سره‌ بڼه‌مای پرهنسیپ و نایدولوزییه‌وه‌ رۆده‌نریت، له‌کاتیکدا‌ هه‌والگری پشت به‌ بڼه‌مای زانیاری خه‌ملیتراو و شیکردنه‌وه‌ ده‌به‌ستیت. کاتیک هه‌ربووکیان تیکگیر ده‌بن، هه‌میشه‌ هه‌والگری لاینه‌ نه‌پاوه‌که‌یه؛ وه‌ کاتیک زانیاری له‌دژی ده‌سه‌لات و هیز ده‌وه‌ستیت‌وه‌، نه‌وا زانیاری ده‌بیته‌ قوریانی.ⁱ له‌کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری هه‌والگرییدا (جا به‌هه‌ر ریگایه‌ک بیته)، نه‌پینگه‌ری بنچینه‌ی سه‌رکه‌وتنه‌تی: هه‌روه‌ک وارنه‌ر (۲۰۰۹) روونی ده‌کاته‌وه‌ که "به‌بن نه‌پنی، هه‌چ زانیارییه‌ک ناچیتته‌ خانه‌ی هه‌والگرییه‌وه‌."ⁱⁱ

له‌و چهند ساه‌ی دوا‌ی ئازادکردنی ئیراق (هه‌ندیک به‌ داگیرکاری دایده‌نن) هه‌رنه‌ی کوردستان تاراوده‌یه‌کی به‌رچاو پشکه‌وتنی به‌خۆیه‌وه‌ بینیه‌، به‌لام که‌وتوته‌نیو شوپنیککی جیوقۆلیتیکی رۆر ئالۆز که‌ نیایدا ولاتانی هه‌رنه‌می (به‌تایبه‌تی رژمی ئێران که‌ له‌کۆتایی ته‌مه‌نی‌تی و هه‌موو ریگایه‌ک ده‌گریته‌به‌ر بۆ مانه‌وه‌ی خۆی) له‌کۆپکردن بۆ سه‌پاندنی هه‌زموونی خۆیان.ⁱⁱⁱ (جگه‌ له‌وه‌ی که‌ به‌هۆی ده‌وله‌مه‌ندی ناوچه‌که‌ به‌

ⁱ Fry, M. G., & Hochstein, M. (۱۹۹۴). Epistemic communities: Intelligence Studies and International Relations. In W. K. Wark (Ed.), *Espionage: Past, Present, Future?* (pp. ۱۴-۲۹). Iford: Frank Cass & Co.

ⁱⁱ Warner, M. (۲۰۰۹). Wanted: A definition of 'intelligence'. in C. Andrew, R. J. Aldrich, & W. K. Wark (Eds.), *Secret Intelligence: A Reader* (pp. ۳-۱۲). London: Routledge.

ⁱⁱⁱ ئاماده‌کار و وه‌رگری ئه‌م په‌رتووکه‌ پنی وایه‌ که‌ نه‌گه‌ر له‌ماوه‌ی نیوان ده‌ستپێکردنی تۆپه‌راسپۆنه‌گان (که‌ نیستا ده‌ستی پێکردوه‌) بۆسه‌ر ئێران و رووخانی رژمه‌ داپلۆماتیه‌ره‌که‌ی، کورد نه‌توانیت هه‌چ هه‌نگاوێک به‌اوژیت به‌ره‌و سه‌ربه‌خۆبوون و فه‌زیزکردنی مه‌رج و نه‌مری واقعی به‌سه‌ر نه‌مریکا، ئیسرائیل، ئه‌وروپا و ولاتانی هه‌رنه‌می، نه‌وا نا چهندین ده‌یه‌ی تر ناتوانیت دووباره‌ ئه‌و بابته‌ بوورژینیت. هۆکاره‌کانی پشت ئه‌م لیکدانه‌وه‌یه‌ش بۆ ئه‌وه‌ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ که‌ سه‌رنجی به‌رزه‌وه‌ندخوازانه‌ی زله‌یزه‌کان، به‌تایبه‌تی نه‌مریکا، له‌سه‌ر په‌رسی کورد نامیننیت وه‌ دووباره‌ وه‌ک هه‌نری کسینچه‌ر له‌سالی ۱۹۷۵، سه‌رانی ئیستای نه‌مریکاش قریومان ده‌ده‌ن، میژوو بۆمان ده‌سه‌لمیننیت که‌ له‌ فه‌ره‌نگی نه‌مریکادا هه‌چ شتیک نییه‌ به‌ناوی "دۆستایه‌تی به‌رده‌وام" به‌لکه‌ر نه‌وه‌ی هه‌یه‌ "به‌رزه‌وه‌ندی به‌رده‌وامه‌"، به‌نه‌مانی رژمی ئێرانی‌ش ئه‌و به‌رزه‌وه‌ندییه‌ ده‌گه‌ڕێته‌ مه‌ترسییه‌وه‌.

سامانى سۈرۈشتى، زياتر لە سەددەيەكى بەرزەوھەندى زلەپزەكانى جىھانىش كەوتتەن
 ئەم ناوچەيە (ئىمەي كوردىش لەو نۆتەندەدا) بە ھەر چوار پارچەو، لەوھەتى
 بوونمان ھەيە بەدوای دۆزىنەوھى شوناسى گەلئىكى بىن شوناسدا دەگەپتەن. زانستى
 ھەوالگىرى (وھ ھوونەرى كۆكردنەوھى زانىارى) لەم سەردەمە، وھ لەكۆنىشدا، بىنەماي
 سەپاندنى ھەژموون بۆ گەلان و رىچارەي مانەوھى كوردە لە ھاوگىشە ھەزىمى و
 سەلماندنى (وجود)دا. تا ھەوالگىرى پىشكەوتوو و ئامانجدارى بەرزەوھەندى گىشتى
 نىشتىمان بىت، ئەوھەندە زياتر روو لە دۆزىنەوھى دەرچەي سەركەوتن دەبىن.
 ئەم پەرتووكەي بەردەستى ئىوھى مەژايان، جەنگى زانىارى، ھەولئىكى بچووك بۆ
 تىشك خستەسەر سى تەوھرى گزىنگى بوارى كۆكردنەوھى زانىارى: سىخوې،
 سىكس و فرىودان. ئەم سى چەمكە تەوايى كارى ھەوالگىرى پىكناھىتن، بەلام سى
 لە بىنچىنەي ھەرگزىنگى ئەو زانستەن كە، ئىمە كورد بەتايەتى، ھۆكارن لە گەيشتن
 بە كەنارى ئارامى، بىگومان لە ھالەتى سەركەوتنىاندا. ئامانچى ھەرسەرەكى لە
 كۆكردنەوھى و ھەرگىزىنى ئەم پەرتووكە بىرىتىيە لەھەستىكردنى بە كەمى سەرچاوەي
 كوردى لەم بوارەدا و ئاشناكردنى خۆتەرى كورد بە ھونەرىك كە تەوايى رووداوەكانى
 جىھانىي لەسەر بنىادنراوھ. ھەموو ئەو داتا و زانىارىيانەي ئىمەي مەوۇف ھەريان
 دەگرتن لەسەر پىنچ سەرچاوە روونراوھ: ئەزموونى كەسبى؛ دابونەرىت؛ راگەياندن (كە
 لەلایەن دەسلەتەوھ ئاراستەدەكرىت)؛ ژىربىرىي (لۆژىك)؛ وھ لىكۆلئىنەوھى زانستى.
 ئەم ھەولەي كە مەن داوھە زياتر ئاشناكردنى خۆتەرە بە دوو سەرچاوەي
 كۆتايى (ژىربىرىي و لىكۆلئىنەوھى زانستى) چونكە ئەم دووانە تاكە مەتۆدن كە
 مەوۇفئىكى "ئاقلمەند" سووديان لىوھەردەگرت و بىنەماي سىياسەتى و لائىكىي لەسەر
 بىنادەكات. بەپىچەوانەوھ، سى لە سەرچاوەكانى يەكەم (ئەزموونى كەسبى،
 دابونەرىت، راگەياندن) ھەرگىز جىگەي مەمانەنەن چونكە دەكرىت لە كەسبەوھ بۆ
 كەسبىكى تر، گەلئەوھ بۆ گەلئىكى تر، دەولەتئەوھ بۆ دەولەتئەك تر جىاواز بىن.
 ئىمەي كوردىش، قورىانى دەستى نەرىت، مەدیا و ئەزموونى سۆزدارى خۆمانىن.

لەمەودوا، ئاكرىت ئىمەى كورد بەشپوانىك رەفتار بگەين كە "نەرمتر" بىت لە مى دۇرئەنمان، كە ھەوالگىرى تاكە دەرچەيە بۆ بەئەنجامگە ياندنى ئەم ئەرگە .

تا ئەم دوايىانە، ھەروەك ئامازەى پىكرا، بىدى كورد لەپووى جىھانبىنىيەو تاراددەيەك زۆر تەسك بوو، بەتتپوانىن لەوەى ھىشتا ئىمە لەحالەتى "نوزانەوەين" بۆ بەدەستەيتاننى مافەكانمان. خۆشبەختانە، بەھۆى كرانەوەى كورد بەپووى جىھانەو، ئىستا ئەو دەرڤەتە ھەيە پەلبھاوۆيىن، لەپووى ھەوالگىرىيەو، بۆناو رىزەكانى سوژمن، بەرلەوەى ھەر كارەساتىك بقمەومىت ئامادەباشىى تەواومان تبادا ھەبىت بۆ بەرەنگارىبوونەو. زۆر گرنگە ھەست بەرەش بگەين كە "ھىچ" ولاتىك لەگەل كوردا ھاوسۆز و دۆست نىيە، ئەوەى ھەيە تەنيا دۆستايەتەكى بەرژەوەنديخووزانەيە (لە ئەنجامدانى رىفراندۆمىش ئەمە بە كىردەو سەلمىترا). كورد پەندىكى سەرنچراكىشى ھەيە لەم بارەو، كە دەلەت "ب ھىڧيا خەلكى، خۇلپا د شەلكى". واتە، ھەركارىك بە دەست و بازووى خۆت ئەنجامى نەدەى، سەرئەنجامەكەى شكستە. بۆيە، ئىستا كاتى ئەرەيە ئەم پەندە بگەينە سەرقافلەى پاراستنى ئاسايىشى نىشتىمانىي و تاكە دەرچەش لەم نۆوئەندا لە ھەوالگىرىيەو مەيسەر دەبىت.

ئەم پەرتووكە بۆسەر شەش بەش (پىشك) دابەشكراو. لە سىن بەشى يەكەمدا، بەتتپووتەسەلى باس لە سىخوپى، سىكس و فرىودان لەكارى ھەوالگىرى و زانستى كۆركردنەوەى زانىيارى بەھۆى ئەم سىن رىكارە كراو. دواتر، لە بەشى چوارەمدا باسى چەند ئۆپەراسىۆنىكى گرنگى جىھانى كراو كە بۆ كۆركردنەوەى زانىيارى ۋەگەپخراون. ئامانچ لەمەشدا ئەرەيە خوئەنەر تەنيا سەيرى روو تىۆرىەكەى نەكات بەلكو ئاشناىت لەگەل چەند ئۆپەراسىۆنىكى كىردەيى كە لە ئەزىزى واقعىدا رووياندلو. بەشى پىنچەمىش بۆ بەناويانگىرىن سىخوپەكانى جىھان تەرخانكراو كە توانىويانە بەھۆى سىخوپى، سىكس و فرىودانەو سەركەوتنى مەزىن (زۆرجارىش شكستىان ھىتاو) بۆ خۇيان و گەلەكەيان تۆمار بگەن. بەشى كۆتايىش تاييەتە بە ناساندنى بەناويانگىرىن

دهزگا و دامهزواوهی بواړی ههوالگری جیهانیی که دهکړیت له یووی کارگړیو و چوڼیه تی کارکردنیاں سوویدیاں هه بیت، به تاییه تی دهزگای ههوالگری ناوهندی. ده بیت ناماژ به ووش بکه یڼ که رهنګه بۆ نۆزیک له خوڼته رانی کورد به کارهیتانی "سیکس" له کردهی سیخوړیدا وهک دیاردهیه کی نامۆ سهیر بکړیت، به لām بۆ گه یشتن به نامانجی نه ته وهیه ک ناکړیت سل له به کارهیتانی هیچ میتودیک بکړیت وه. جګه له ووش، نهک ته نیا به کارهیتانی به لکو باسکردنی شو بابته هۆکاریکی بنچینه یی بۆ بهر په رچدان وهی سیخوړه سیکسییه کانی ولاتانی نه یار، به تاییه تی ئیران و تورکیا، که هه موو نامرازیک به کارده هیتن بۆ له باربردنی هه ژموونی کوردستان، به تاییه تی دواى نه چامدانی ريفراندومه میژوویییه که ی ۲۵ نه یلولی ۲۰۱۷.

له کوتاییدا، ده بیت بلتین که کاتی نه وه هاتوو کورد، وهک هیزکی شهرعی، بچته ناو جیهانی ئالۆزی ههوالگری، چیت له سهنګره کانی بهرگریی ئه م یواره نه وه ستیت و ده ست به هیزش بکات. به لām نابیت نه ووش له یاد بکړیت که مه یسه ربوونی ئه م نامانجه پیروژه بهنده به مرجی په کخستنه وهی نیتومالی کورد به گشتی، و هریمی کوردستان به تاییه تی، چونکه نوژن هیچ دهرفه تیک ون ناکات بۆ لیکتپرازدانی کورد و پارچه پارچه کردنی زیاتری کوردستان، به لگهش بۆ قسه کانمان له ده ستدانی زیاتر له نیوهی خاکی کوردستانه ته نیا له ماوهی چه ند رۆژیکى که مدا.

نابیت نه ووش له یاد بکړیت که نه وهی له م په رتووکه دا باسکراوه ته نیا دلۆپنګه له زه ریایه ک چونکه سروشتی جیهانی ههوالگری سروشتیکی نه یتنیکه راییه، و دۆزینه وهی به لگه نامه له م باره وه کاریکی نه سته مه. بۆیه، هیوادارم توانییتم هه ولتیکى بچوک به دم له خزمه تکردنی نیشتمان و ناشناکردنی خوڼته رى کورد به بابته تګه لیکى هه ستیاری وهک مامه له کردن له گه ل زانیاری و جیهانه فراوانه که ی. هیچ که سیکش له که موکورتی به ده ر نییه، ئه م یاسایه له سر بهندهش جیته جی ده بیت.

سیروان بییهی

ته موزی ۲۰۱۸، ئاوانی بیت

بهشى بهگم
سيخوپى (Espionage)

پېشەكى

سەرەتا، دەكرىت بلېين وشەي "سيخوپى" لەزمانى كوردیدا ھەلگىرى چەندىن ماناى جىاجىبايە. ھەندىك وا لىكىدەدەنەو ەكە "ھونەرىكە بۆگەپان بەدواى ئەو شەتى كە لەمروڤ دەشاردەرىتەو لەلایەن بەرامبەرەكەپەو. " ھەندىكى تىرىش وا تىتى دەپوان كە كەردەپەكە لەلایەن مروڤەو بۆنەو ەي "بەچاوتىزى بېوانىتە شتىك بۆنەو ەي بىناسىت يان بىسەلمىنىت. " ئەمە لەپووى زمانەوانىيەو. بەلام لەپووى كەردارىيەو، "سيخوپى" بەو ئەركە دەوترىت كە لەپىناو دۆزىنەو ە و گەپان بەدواى ھەوالىك و پشكەنىنى بەشێوەيەكى شاراو ە و نەپنى دىت. ھەروەھا، واش سەپردەكرىت كە، "خۆت گوڤ بۆ ھەوالىك شل بەكى بەبىن ئەو ەي قسەكەرەكە ھەست پى بكات. "

لە ئەندىشەي ھەر مروڤىكدا ئەگەر بېوانىتە چەمكى "سيخوپى" دەبينىن ئەم كەردەپە بە ئاشكەراكردنى نەپنىيەو ە وابەستەيە، كە كاریكى باش نىيە و زيان بە كەسايەتى مروڤ دەگەيەنىت. مروڤى "ئاسايى" پىتى وابە سيخوپ ئەو كەسەپە كە بەدواى ەيپوعارى خەلكى تردا دەگەرىت (بەپىتى دەقەيكى ئىسلامى) بۆنەو ەي بزانىت ھەلگىرى چ نەپنىيەكن. ھۆكارى ھەرسەرەكى لەم نێوەندەشدا دەگەرىتەو بۆسەر ئاپەتىكى قورئانى پىروڤ كە خوداى بالادەست دەفەرمویت، "... ە مەكەونە ھەوالپەرسى لە ەيب و عارى خەلكى، ە لەخوابترسن، تابزانىت كۆرەكەي چۆنە و، كچەكەي چى ئەكا و، ژنەكەي قسە لەگەل كۆ دەكات و بزانن خودا تەوبە وەرئەگرێت لە ھەركەسن تەوبە بكا و خودا مېھرەبانە. " ئەو ەي لەم پەرتووكەدا ھاتووە لەبارەي سيخوپەو، مەبەستەكە ئەو نىيە سيخوپ لەسەر ەيپوعارى خەلكى ەك تاك بوەستىت، چۆنكە ئەمە لەپووى ئەخلاقىو ە كەردەپەكى ئاپەسەندە بەلكۆ ئامانج لە سيخوپیدا ئەو ەي بەدواى ھەوالى دوزمەنەو ە بىن بۆ پاراستنى بەرژەوندى نىشتىمانى و ئاسايىشى

..... وَلَا تَجْمَسُوا وَلَا يَنْتَبِ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ۚ اِجِبْ اِخْلُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ اَخِيهِ مَنِيًّا فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ اِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ. سورەتى حوجەرەت، ئاپەتى دوازدە. رافى مەلا ەبدولكەرىمى موددەپەرس، تەفسىرى نامى، بەركى شەشەم، لا ۱۰۵.

جهنگي زانپاری

گشتی ولات. ئەم کاره نهک ته نیا ده بێت له لایه ن کاریه ده ستانی ولاتیکی دیاریکراوه وه بیری لێبکړتیه وه، به لکو ده بێت وهک ستراتیژی ته ی کاری ده ولت سه یر بکړیت.

بۆ زیاتر فراوانکردنی باب ته که، ده کړیت ئامازه به وهش بده ی ن که سیخوپی ته نیا به شیکه له کرده ی هه والگری و به س. چه ندین رڼگای تر ه ن بۆته وه ی ده زگا هه والگریه کان به هۆیه وه زانپاری وه چنگ بخن، به لام سیخوپی (به هه موو جوړه کانییه وه) ئامازه هه ره سه ره کیه که یه بۆ وه ده سه ته ی نانی هه والی دوژمن. یه کیک له پێناسه هه ره په سه ندکراوه کانی سیخوپی ده کړیت به م چه شنه باس بکړیت که بریتیه له و کرده وه یه ی "زانپاری نه ی نی له باره ی بارو بوخی سه ریازی یا سیاسیی یان ئابووری ده ولت ته ده سته کو و، ده یاندا ته ده ولت تیکی تر." هه ندیک له شاره زایانی ئه و بواره وا پێناسه ی ده که ن که، "زانپاخوایی ده نگوایی دوژمنه له شه پ و ناشتییدا و، زانپاخوایی جوو لانه وه و تفاقه کانی به مه به سته گی یان دنی هه والی کانی بۆ ده ولت یان سوپا بۆ ئاگاداری وه رگرتن له بۆی یان خو پاراستن لێ (دژه سیخوپی)، یان بۆ زانی نی خاله لاوازه کانی دوژمن بۆ سوو دوه رگرتن لێ یان، یان له پێتاو زانی نی چه که کانی بۆ به رگریکردن به هه مان شتیه، یان خو پاراستن لێ یان به چه کی هاو دژ."

یاسا نیونه ته وه یه کانی ش له م پێناسه کردنی ئەم باب ته یه یرى نین. له سا لی ۱۹۰۷ له شاری لاهای هۆلندا ریکه وتنیک واژوو کرا و پێناسه یه کی روونی بۆ "سیخوپی" کردوه، "به سیخوپی له قه له م نادره ئه و که سه نه یی که له نه یییدا کار ده کات، یان خو ی ده گۆپیت له پێتاو کۆکردنه وه ی، یان هه ولدان بۆ تو یژیه وه ی زانپاری له ناوچه کانی کرده وه کانی چه نگا وه یری سه ره به یه ک له دوو تپیی شه پرکه ر، به مه به سته گواسته نه وه یان بۆ تپیه کی تر." به لام ناکړیت ئه وه له یاد بکه ی ن که شتیکی به لگه نه ویسته که ئامانجی هه ره بالایی سیخوپی بریتیه له کۆکردنه وه ی زانپاری بۆ ده ولت. هه موو ده ولت تیک پێوستی به کۆکردنه وه ی زانپاری هه یه له باره ی ده ولتانی تره وه، چ جای ئه و ده ولت ته نه یاریشی بێت.

سیخو پریش ته نیا په یوه ست نییه یه ک نا قمی ده ولت ته وه، به لکو بۆ نمونه سه رکرده سه ریازییه کان پێوستیان به زانپاری سه ریازی هه یه له باره ی هێز و توانای دوژمن، و

روپپىيى ئۇ شۇيىنەي كە جەنگەكەي تىادا دەكەن. سىياسىيەكان دەبىت چەندىن زانىياري جۇراوجۇر بزانن، بۇ مەرجەي كە دەبىت لەكاتى گونجاودا بە دەستى بېيىن بۇئەيى بىتوان لەسەر بىنەماي ئۇ زانىياريە بە دەستەتوانە سىياسەتى دەولەت دابىيىن. لەھەموشى گىنگىر، دەسلەتتى بالاي دەولەت، سەزۇك، كە دەبىت ھەمىر ئۇم جۇرە زانىياريانەي پىيىگات، تەننەت بە زانىياري دەروونى دوزمىنىشەو كە زۇر لە ولاتان (كوردستان بە نمونە) ئۇم لايەنە فەرامۆش دەكەن. كۆكردنەوئى زانىياري لەرنگاي سىخوپىيەو بۇ ھەم مەبەستىك بىت پىيوسە بە چەند قۇناغىگدا تىپەر بىت. لەوانە، دىيارىكرىنى ناوہپۆكى ئۇ زانىياريەي كە دەولەت پىيوسىيەتى. دواتر، گواستەنەوئى زانىياريەكان لە شۇيىنى خۇيانەو بۇ ئۇ شۇيىنى رافە دەكرىن كە تا چ ئاستىك سووديان ھەيە. پاشان، ئۇ زانىياريانە دەبىت شىكرىدەو و خەملىدنىان بۇ بىكرىت. لەكۇتايىدا، رادەستكرىنى ئۇ زانىياريانە بۇ سەركردەي بالاكاني ولات، بەلام دەبىت لە ئان و ساتى گونجاودا بىت.

ناكرىت "دەولەت" لەسەر بىنەماي حىزىيەتى و خىزمەتى ھەروا لە خۇيەو سىخوپ ھەلبىزىت چۈنكە لە ستراتىيەتى ماوہدرىزى ئۇم كارەدا، خۇدى دەولەتەك دەبىت قوربانى و دەكرىت ئۇم سىخوپ لەلەيەن ولاتىكى دوزمىنەو فرىو بدرىت، يان بىيە سىخوپى دووسەرە، كە زىانى بىن ئەندازە لە ولات و بەرژەوئى نىشقىمانى بدات. بۇيە، ئۇ سىخوپى دىيارى دەكرىت پىيوسە ھەلگىرى چەند تايپەتەندىيەك بىت. سىخوپەكە، دەبىت لەو كەسانە بىن كە باوہ بە ئامۇزگارى و راستگويەكەي، دلسۇزىەكەي بۇ ولات بىكرىت نەوگ لەو كەسانەي تۆمەتبارىوہ لە راستگويەكەي و سوود لە ھەوالەكانى ۋەرناگىرىت، ئەگەر راستگوش بىت، رەنگە ھەوالىكى راستى مېتەبىت، و تۆمەتباركرابىت بەراستىيەكەي، بۇيە دەرھەتى سوودەوگرىن لە ھەوالەكەي بەھۇي ئەوہو لە دەست دەچىت. پىيوسە كەسەكە لەدانايىدا شارەزايىت و فروفلىي زۇر بزانىت. لەھالەتى گرىتندا، دەبىت لە ئەشكەنجەدان، ئەگەر دوزىن پىيى زانى، ئارام بىكرىت بۇئەوئى ئۇ زانىياريەي لايە سەبارەت بە ولاتەكەي نىخانە مەترسىيەو، بەتايپەتى زانىياري سەربازىي، واتە دەبىت كارىك بىكات كە نەناسرىت

له بنه پرتدا کاری سیخوړی دهکات. چگه له مهش، نو کهسه ده بیت شاره زایی و نه زمونځی ه بیت له مهسه لهی گه شتکردن به ولاتندا، بزانتیت نو ولاته ی بوی ده پوات جوگرافیاکی به چ چه شنیکه بونه وی پتوستی به پرسپارکردن نه بیت (هرچه نده ئیستا به هوی ته له فونی زیره که وه نه م کیشه یه چاره سه رکراوه، به لام ناکریت به شپوه یه کی ره ها پشت به م ریگایه بیه ستریت چونکه نامیری زیره ک به بده وای له ژیر چاودیری ده رگا ه والگریه کانی جیهاندايه). مه ترسییه کانی نه م چندهش زیاد ده بیت نه گهر سیخوړه که پرسپاری شوین و ریگاوایی له که سیتی خو جیتی ولاتی نامانچ کرد، ده کریت نه میش له به رامبه ردا چند پرسپاریکی لیبکات ده ربارهی ولاته کی، به مهش ناسنامه و نه رکی نو سیخوړه ده که وخته مه ترسییه وه. هرویه ها، یه کیکی تر له تاییه تمه ندیه کانی سیخوړ نه ویه که ده بیت توانای رووناسی لایه نی به رامبه ری ه بیت چونکه جار هیه ته نیا به هیزی خویندنه وه روو سیخوړه که ده توانیت زانیاری به ده ست بهیتیت.

ته نیا نه م تاییه تمه ندیانه سه روه به س نین بونه وی سیخوړیک سه رکه وتوو بیت. یه کیک له خاصیه ته هر سه رکه کیه کانی سیخوړ ده بیت نه پنیاریز بیت، که مدوو بیت، له شوینی مه ترسیدار و بۆ هیچ که سیک باس له نه رکی خو ی نهکات. زانیانی زمانی بیانییش گرنگیه کی تاییه تی هیه. زمانی نو ولاته ی سیخوړی بۆ ده نیردریت ده بیت به باشی بزانتیت بونه وی هر قسه یه ک گوئیست ده بیت به ناسانی بیگوازته وه، نه گهر زمانی نو ولاته به نوو سینیشوه بزانتیت نه وه هینده ی تر سوودی هیه. خو گوپین و خوشاردنه وه له حاله تی له ناکار و تاییه تدا یه کیکی تره له سیفته به رزه کانی سیخوړ، ده بیت به شپوه یه ک فیرکرایت که بتوانیت به رگی هه موو جوره نا په حه تییه ک بگریت. ده بیت سیخوړ توانای خو گونجاندن و راهاتنی له گال بارودخی ده ورپه ر ه بیت. ده کریت نو ژینگه یه ی سیخوړه کی بۆ ره وانه ده کریت ژینگه یه کی له بار نه بیت و نه گونجیت له گه لیدا به لام نو که سه ی ه لده برژدریت بۆ نه م کاره ده بیت به دلنیا ییه وه ه لگری نه م سیفته بیت. گوپرایه لی له فهرمانه کانی سه رویی خو ی، یه کیکی تره له و تاییه تمه ندیانه، به تاییه تی له سه ریازیدا. قوریاندان به خو ی

و پېداويستيه كه سيپه كاني زږد گرنگه له لايښ سيخوپوهه تېبيني بكرت، نوره كارهي ئووان پتي هه لدهستن پتويستی به قوريانيدانه، رهنګه جاري وا هېت ته نانت زياننېش بګوږته مه ترسيپه وه. بږيه، بهرله وهی بېته سيخوپ و رهواني ولاتېك بكرت، ده بېت هم چهنده به ته واوی له لای روون بېت.

هموو ئو سيفاتانهی سهره وه ده بېت له سيخوپدا هېن بږنه وهی كاري خزي به باشي بګات و له كاتي گونجاودا زانیاري بګه په نېته سهرووی خوی. به لام، ده زګای هه والګرېش، به شي سيخوپ، ده بېت نه مهی له بهر چاو بېت كه پاراستنی ئو سيخوپه و دابنګردنی پېداويستيه كاني له ناستوی نه واندايه. هر كه موګورتيهك له م چهنده دا ده بېت هوې خستنه مه ترسی زانیاري نه پنی ولات و له كوتايېشدا زيانی بې نه ننداره به ناسايېشی نېشتيمانی ده ګات.^۱

به نېسېت زږيهی ئو كه سانهی تازه ن له مه وډای هه والګرېدا سيخوپي ديارده يكي سه ددهی بېسته مه و له نزيك وه سه روګار و په يوه ندي هيه له ګل جهنگي ساردا. نه وهی راستی بېت، واقيعه كه زږد جودايه له مه. به كار هېتاني سيخوپ و دږه سيخوپي ميژويه كي درژي هيه له جيهان و به تاييه تي نه مريګا، واته كاته كي ده ګرېته ره بږ سه ددهی شانزهمی زايینی. نه مريګا ولاتېك بوو كه چهندين پال وان و بګو، سهر كه وټن و شكستی به ره مه پتياوه له ميژووی خويدا. ئو ولاته له بهر دم چهندين هه په شهی جددی وه ستاوه ته وه له و كاتهی هيرشی كراوه ته سر.

له م به شه دا، نامانجی سه ره كي نه وه يه هندن زانیاري و ورده كاري بېه خشينه خوږنه ر ده براهی سيخوپي به شپوه يكي گشتی. هر له م چوار چيره يه دا، ته واوی ئو بابته نهی سه روګاريان به سيخوپيه وه هيه خراونه ته به رياس و ليكولې نه وه. جګه له مه ش، ته نانت ده ست بږ بابتهی نه شكه نه جدهانی سيخوپ و جوړه كاني بربراه كه به پتوستان زانی وهك به شيكي دانه براوی هم كار تيشكي بخړته سر. هر له م به شه دا، سيخوپي و جوړه كاني به تيروته سهلی باسيان ليوه كراوه. به تاييه تي، ئو

^۱ هه والګري له سهردهمی سه لاهه ددیني نه يويېدا، د. نه به ز مه جید نه مين، و: كه مال غه مبار ده زګای وه رګنېان ۲۰۰۵.

جهنگی زانیاری

جۆره سیخوپه‌ی سه‌روکاری هه‌یه له‌گه‌ڵ به‌کاره‌ینانی ئینته‌رنیټ و کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری به‌م رینگه‌یه‌وه. وه، سه‌رنجیگی زۆر ورد خراوته سه‌ر ولاتی ئێران له‌م نێوه‌نده‌دا. ئامانج له‌م کاره‌ش ته‌نیا زانیینی ئاستی توانا‌کانی ئێران له‌م بواره‌دا‌یه له‌هه‌مبهر ولاتان و وه‌رگرتنی زانیاری له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی کوردستان ده‌که‌وێته‌ کۆیی هه‌ره‌شه‌ سیخوپه‌کانی ئه‌لیکترۆنی ئێران‌وه. هه‌رچه‌نده‌ ئه‌مریکا له‌م رووه‌وه رابه‌رایه‌تی جیهان ده‌کات (سیلیکۆن فالی، ئه‌و شوێنه‌یه که ته‌واوی جیهان لێیه‌وه ده‌خ‌ریته‌ ژێر چاودێری ده‌زگا هه‌وا‌ل‌گ‌ریه‌کانی ئه‌مریکاوه، به‌هۆی ئه‌وه‌ی هه‌موو کۆمپانیا‌کانی به‌اری گه‌یاندن و ئینته‌رنیټی ئه‌و ولاته‌ی لێیه)، به‌لام به‌هۆی ئه‌وه‌ی ئه‌و ولاته‌ خۆی خاوه‌نی ئه‌م جۆره ته‌کنه‌لۆژیا‌یه به‌ بۆ کرده‌ی سیخوپه‌ به‌کاری ده‌ه‌ینیټ، به‌پێوستمان زانی ته‌نیا باس له‌ ئێران بکه‌ین که نه‌یاری سه‌رسه‌ختی کوردستانه و ده‌یه‌وێت ئه‌و هه‌ژمونه‌ی ئیستا هه‌رێم هه‌یه‌تی به‌ته‌واوی له‌باری به‌ریت.

تێگه‌یشتن له‌ هه‌نهری سیخوپه‌

سیخوپه‌ پێشبرکێیه‌کی کۆتانه‌هاتووه له‌ نێوان سیخوپ و ده‌زگا‌کانی دژه‌سیخوپیدا. ئه‌م پێشبرکێیه له‌لایه‌ن ولاتانی زله‌یز و بچوکه‌وه هه‌تراهه‌ نێو گ‌زپه‌پانی به‌رژه‌وه‌ندبخوازی و سه‌پاندنی هه‌ژمونه‌وه؛ ئه‌م کاره‌ش له‌پێگای به‌کاره‌ینانی که‌سایه‌تی، کار، وه‌ گروپه‌ تیزۆرسته‌یه‌کانه‌وه مه‌یسه‌ر ده‌بێت. لێره و له‌م په‌رتوکه‌دا، هه‌ول ده‌دریټ بایه‌خی سه‌ره‌کی به‌ ئه‌زمه‌ونی ئه‌مریکا و رووسیا (وه‌ سو‌فیه‌تی جاران) له‌ ئه‌نجامدانی سیخوپه‌ له‌دری ئامانجه‌ بیانییه‌کان و پاراستنی خۆی له‌کاری سیخوپه‌ که له‌دری ئه‌نجام ده‌دریټ، بدریټ. ئه‌و بابه‌تانه‌ی باسکرۆن، به‌شیوه‌یه‌کی ورد خراوه‌نه‌ته‌پوو. به‌م هۆیه‌شه‌وه‌ خۆت‌هر زیاتر ئاشنای ئه‌نجامدانی کرده‌ی سیخوپه‌ و دژه‌سیخوپه‌ ده‌بێت. بۆ زیاتر قو‌لبه‌ونه‌وه له‌ بابه‌تێکی تایبه‌ت، ئیمه (وه‌رگێټ) له‌م په‌رتوکه‌دا ته‌کنیکی دانانی سه‌رچاوه‌م بۆ هه‌ر بابه‌تێک په‌یپه‌و کردووه. ئامانج له‌مه‌شدا ئه‌وه‌یه که خۆت‌هر بۆ درێژه‌ی بابه‌ته‌که‌ بپوانیټه‌ ئه‌و ژێده‌رانه‌ی که چپ‌پێکی بابه‌ته‌که‌ی له‌سه‌ر رۆنلوه‌.

سیخوږی و سروشتی جیهانی سیاست

ده بیت له م نښووندهدا نمانه به دوو خال بکین دهرباره ی پتنگی سیخوږی له نووسیندا له جیهانی سیاست. په کهم، رامنې کون و ناسای دهرباره ی سیاستی نښونه ته وهی جهختی کردو ته سر جیاوازیه کانی نیوان سیخوږی له کاتی جهنگ و ناشتید. یاسای نښونه ته وهی رنگای به رڼلی گرنگی سیخوږی داوه له کورکړنه وهی زانیاری له کاته کانی جهنگدا. به که پانه وه یو میژوو، له کاتی جاردانی په یمانی بروکسل له سالی ۱۸۷۴ هه والگری به شپوه یه کی یاسای وهک نامرارتکی کاروباری جهنگی رنگای پیدایوو. سروشته دانسقه که ی نه مونه رهش خراوته به ریاس و تیرامان. یو نمونه، سیخوږه کان پتویسته له کاتی کرده ی سیخوږدا بگیرین له لاین لاینی سیخوږی له سرکراود، نه مه وهک شتیکی ناسای بینراوه. نه که له کاتی کرده ی سیخوږدا د سبه سرکرا، یاسای نښونه ته وهی پشتیوانی ریکرتن له پیدانی همدنځ ماف و شکری تاییهت به گیراوه که دهکات که به پیچه وانه وه بهو خله که ناسایه دهریت که به تاوانتیکی ناسای تومه تبارکراون. دڅی سیخوږی له کاتی ناشنیدا که متر روونه. نه م دڅه وهک سرپیچیکردنی سره وهی و سره به خوی سیاسی ولایتیک له قه له م دهریت. به لام له گال نه مه شدا، همدیک لیکلور و شاره ز له م بواره دا به چالاکیه کی نه خلای، سیاسی وه یاسای په سهندکراو ده بیین.

جیاوازی نیوان سیخوږی له کاتی جهنگ و ناشتیدا گرنگی تیوری و پراکتیکی خزی له ده ست ده دات. جاردانی جهنگ به شپوه یه کی فهرمی به هو ی پتیشک و تنی ته که لژای جهنگ وه چیر باوی نه ماوه. جهنگی جیهانی دووم کوتا جهنگی جاردراو بوو نه مریکا تاییدا به ژداری کرد. جهنگی کوزیا، فیتنام، که ندرای فارس، ئیراق، توبه راسیونی پاراستنی ناشتی له کوسوفو وه لوینان، گرینادا، وه جهنگی دزه تیرور هه موویان به ی جاردانی جهنگ نه جامدراون. هه روه ها سنوره کانی نیوان شه پ و ناشتیش به رهو کالپوونه وه ده چن. له ماوه ی جهنگی سارداد، نه مریکا و به کیتی سؤقیهت هه رلوکیان خویان له حاله تی جهنگدا ده بیینی به ی نه وهی به شپوه یه کی راسته وخو له پوی سهریازی، سیاسی، و دیپلوماسی رکا به ی په کتر

جهنگی زانیاری

بګڼ. سیاسه‌تی دهره‌وه‌ی چه‌ندین ولاتی بچوکتړ له‌پوری هه‌ژمونه‌وه، به‌تابیه‌تی نه‌وا ولاتانه‌ی که‌وتېونه نیوان به‌رداشی جهنگه نه‌یاریه‌ګانی وهک جهنگی نیوان هیندستان و پاکستان وه نیسرائیل و عه‌ره‌به دراوسپګانی، جیاوازی دروست ناکه‌ن له‌نیوان سیخوپی له‌ګاتی جهنگ و ناشتیدا.

سنووره‌ګانی نیوان جهنگ و ناشتی له‌که‌یسی تیروزیزدا به‌شپوه‌یه‌کی فراوان نا‌پوونه. له‌ګه‌ل سره‌لډانی روډاوه‌ګانی یازده‌ی نه‌یلول، سیاسه‌تی سرکه‌وتووی دژه‌تیرۆل له‌سر زانیاری رۆده‌نریت به‌لام کوکړدنه‌وه‌ی و شیکردنه‌وه‌ی نه‌و زانیاریانه ناکریت تا نه‌وکاته ګیرۆ بن تا کرده تیروستی‌که نه‌نجام ددریت. ده‌بیت نه‌م پړوسیه به‌رله کوکړدنه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی نه‌و زانیاریه نه‌نجام بدریت و له‌ګاتی ناشتیدا نه‌نجام بدریت.

دووم، به‌های سیخوپی له‌لاین داپژهرانی سیاسه‌ت‌وه دهرخیترت، هوکاری نه‌مه‌ش بریتیه له‌وه‌ی نه‌وان به‌سود وهرگرتن له‌کرده‌ی سیخوپه‌ګان ده‌توان مه‌ترسی دبلواسی و سهریازی له‌ناکاو که‌میکه‌نه‌وه. هیرشی له‌ناکاو له‌کایه‌ی جیهانی سیاسیدا کم بایه‌خی پی‌ده‌دریت: هیرشی له‌ناکاو نه‌نیا نه‌و کاته ګرنګه که نه‌ګره بنه‌په‌تیه‌ګان هه‌لده‌وه‌شینتیه‌وه که سیاسه‌تی له‌سر رۆزراوه. به‌نه‌نجامدانی نه‌مه، رۆلی هیرشی له‌ناکاو وهک زیادکردنی هیرتیک ده‌ګیریت، واته زیادکردنی به‌ی نه‌و هیرزه‌ی هه‌یه له‌لاین نه‌و ولاته‌ی هیرشه‌که نه‌نجام ده‌دات.

جیګای ګرمان نییه که ریگرتن له‌هیرشی له‌ناکاو نه‌رکیتی ئاسان نییه چونکه هوکاره بنه‌په‌تیه‌ګانی نه‌م جوړه هیرشانه له‌ژماره نه‌هاتون. په‌که‌م، نه‌و ولاتانه‌ی هیرشی له‌ناکاو به‌کارده‌هینن چالاکیه‌ګانیان به‌نه‌ینیی نه‌نجام ده‌دن. نه‌وان سود له‌هونوره‌ګانی فریودانی جهنگ وهرده‌ګرن. دووم، ولتان کوکش ده‌کن بق ده‌ستیشانکردنی زانیاری ګرنګ له‌زانیاری بڼ‌واتای هه‌په‌مه‌کی یان نه‌و ده‌نگویانه‌ی ده‌زګا هه‌والګریه‌ګان ده‌ستی ده‌خن. له‌و شوتنه‌ی فریودان هه‌لده‌دات سر له‌نیار بشپړتیت به‌له‌خسته‌بردنی، ده‌نګر وا له‌نیار ده‌کات سهری لیټیشویت به‌هزی بوونی زانیاری نامۆ که ده‌زګا هه‌والګریه‌ګان وه‌ری ده‌ګرن. ده‌نګر نه‌و زانیاریانه‌یه

که ده بیټ لټی بکړلرته وه، هه لېسه نگینریت، وه فراموش بکړیت به ئامانجی گه ږان به دواى هټماکانى نه گړى هټرشى له ناکاو. سیخوپى ئامرازیکى گرنه بۆ رینگرتن له هټرشى له ناکاو چونکه واده کات داپړه رانى سیاسه تی پنجه ره په کیان هه بیټ که لټپه وه توانا و نیازه راسته قینه کانی دوژمن بینن. هه روه ها، سیخوپى ده توانیت فریودان له کاربخات وه ری له دهنگو بگړیت. له بهر ئه م هؤکارانه، هه رگیز ناکریت هونه رى سیخوپى به روه نه مان بجیت و هه رده م جینگای بایه خى ولاتان ده بیټ. هه رچه نده مه ترسیه کانی شکست هه رده م کراوه ن وه نمونه کانی شکست ده کړیت زدر زیاتر بن له نمونه ی سهرکه وټن، دیسانیش داپړه رانى سیاسه له سهر ئه م پنه مایه بریار ده دن ته نانه ت نه گه ر بۆ ریکاگرتن له رووداویکی تری وهل یازده ی ئه یلول یان پټرل هاریه ریکی تر. سهره پای هه موو نه مانه ش، سیخوپى دهرمانى دهردى هه موو کیشه په کی هټرشى له ناکاو نییه. ده کړیت هه ندیچار هه ر سیخوپى ببیته هوی له پټلادانى داپړه رانى سیاسه ت، ئه مه ش له کاتیکدایه که ئه و ولاته سیخوپى له سهر ده کړیت به هوی کرده ی فریودانه وه زانیاری هه له بداته ده زگا هه والگریه کانی نه یاره که ی، به مه ش سهرکه وټنى ئه مان له په پیردن به هټرشى له ناکاو سنووردار و خه له فټه ر بکات.

سیخوپى و بازنه ی هه والگری

سیخوپى کرده په کی ریڅکراوه. واته، به شیکه له زنجیره په کی چالاکی فراوانتر که ئامانجیان ئاگادار کړنه وه ی داپړه رانى سیاسه ته دهریاره ی جیهانى ده ورپشتیان. به شپوه په کی ده سته جه معی ئه م چالاکیانه پټیان ده وټریت "بازنه ی هه والگری". په که مین هه نځاوى بازنه ی هه والگری بریتیه له دیاریکردنى ئه رگ. به واتاپه کی تر، ئه مه ئه وه ده گه په نیت که داپړه رانى سیاسه ت و به رپرسه بالاکانى هه والگری بریار له سهر ئه وه بدن چ زانیاریه کیان پټویسته که به که لکیان بیت بۆ ئه نجامدانى ئه رکیکی دیاریکراو و چهند ئامانجیکى سیاسى. هه نځاوى دووم له پړه سى هه والگریدا بریتیه له کوکړدنه وه ی زانیاری. لټره دا سیخوپى ده که وټه نیو بازنه ی

جەنگى زانىارى

ھەۋالگىرى. ھەر كۆمەلگايەكى ھەۋالگىرى خۇدانى چەندىن ستراتېيەنى جىياجىايە بۇ كۆكردىنەۋەى زانىارىنى لە قۇناغى يەكەمدا. كۆمەلگاي ھەۋالگىرى چەندىن بۇزاردەى لە بەردەستە بۇئەۋەى كارى لەسەر بىكات. بىنچىنەيىتىرىن سەرچاۋە لەنتوان زانىارى سەرچاۋەى كراۋە و زانىارى نەيتىدايە. زانىارى سەرچاۋەى كراۋە بىرىتىن لەو زانىارىيانەى كە بەئاشكرا ديارن سەرەك، زانىارى تۇرە كۆمەلەيىيەكان و ۋەرگىرنى زانىارى لە ھاۋىي و كەسە نىزىكەكانى ئامانچىكى ديارىكراۋ. ئەركى سەرەكى سىخوپى ئەۋەيە زانىارى نەيتىنى دەست بخت و ھەر بۇ ئەم مەبەستەش ۋەگەپدەخرىت. بۇزاردەى سەرەكى لىژەدا دەكەۋىتتە نىۋان سىخوپى تەككەلۇژى و سىخوپى كلاسىكى مۇۋىي. سىخوپى تەككەلۇژى پىشت بەبەكارەيتانى سەتەلايەت، فېرۇكە، ۋە ئامپازە ئەلىكتىرۇنىيەكان دەبەستىت بۇئەۋەى بىتوانىت ۋىتەيەكى روۋن ۋەدەست بخت دەريارەى تواناكانى نەيار و بەئاسانى ئەو شەپۇلانە بېرىت و گۈي لى بگىرت كە دۇرژەن لە پەيۋەندىيەكانياندا بەكارى دەھىتن. سىخوپى مۇۋىي بىرىتىيە لە دەستخستنى ۋىتە، بەلگەنامە، و چەند ماددەيەكى بەھادارى تىرى ھەۋالگىرى، ئەمەش بەشىۋەيەكى راستەۋخۇ لەلايەن دامەزراۋەى ھەۋالگىرىيەۋە سەرپەرشتى دەكرىت. ھەنگاۋى سىيەم لە بازىنەى ھەۋالگىرىدا بىرىتىيە لە پىرۇسەكرىن و ھەئسەنگاندنى ئەو زانىارىيانەى لە ھەنگاۋى دوۋەمدا بەدەست ھىتراۋن. تەنيا ئەو كاتە زانىارى دەپىتە ھەۋالگىرى كە ھەئسەنگىنرايىت و خەملىتىنرايىت. ھەئسەنگاندنى زانىارى لەسەر دوو ئەگەر رۇنراۋە. يەكەم، تا چ ئەندازەيەك سەرچاۋەكە پىشتىپىستراۋە. دوۋەم، زانىارىيەكە تا چ ئەندازەيەك باشە. مەمانە دەريارەى بەھاي زانىارىيەكە گىنگىرىن بەشى ئەم ھەنگاۋەيە. بۇئەۋەى برەۋ بە مەمانە بدەين لەو زانىارىيانەى دەزگاكان كارى لەسەر دەكەن، ئەو دەزگا ھەۋالگىرىيانە دەپىت كار لەسەر چەندىن سەكۋى جىاجىا بىكەن(سىخوپ، سەتەلايەت، نارىنى سىخوپ بۇئاۋ بالىۋزخانەكانى نىۋ ولات) بۇئەۋەى ھەمان ئەو زانىارىيە بەدەست بھىتن.

دۇزەسىخوپى لەم خالەدا دەكەۋىتتە نىۋ بازىنەى ھەۋالگىرىيەۋە. بەگەپان بەشىۋەيەكى بەردەۋام بەدۋاى سىخوپ و پاراستنى نەيتىنى دەزگايەك، چالاكىەكانى دۇزەۋالگىرى

كار بۇ ئەۋەدەكات مەنەئى شىكەرەۋە و بەكارهيتەرانى زانىبارىيەكان كە ئەمان بەدەستى دەهيتن زىاد بكات. بەپېچەوانەۋە، دژەسيخوپى دەكرىت كارىگەرىيەكى پېچەوانەئى ھەبېت، دەتوانىت شىكرەنەۋەئى ھەۋالگىرى توشى نەنگى بكات ئەمەش بەھۆى گومانخستەسەر زانىبارىيەك كە لە بنەپەتەۋە دروست بوۋە. كاتىك گومان و دوۋدلى بال دەكېشن بەسەر چەند لايەتتىكى پىلانگىرپى دژەسيخوپى و دەزگاكەش لىكۆلىنەۋەئى لەسەر ناكات، "سەرگەردانى ھەۋالگىرى" دروست دەبېت كە ئەۋكات ھىچ دەرچەپەك بۇ رىزگارپوون لەئارادا نابېت.

قۇناغى چوارەم لە بازەئى ھەۋالگىرىدا برىتپىيە لە شىكرەنەۋە و ئەنجام. لىزەدا ھەر يەكك لە زانىبارىيەئى بەدەست ھاتوۋە و ھەلسەنگىنراۋە كۆدەكرىتەۋە و ھەك بەلگەنامەئى ئامادە دەخىتە بەردەم داپژەرانى سىياسەت. كۆتا قۇناغ لە بازەئى ھەۋالگىرىدا برىتپىيە لە قۇناغى "فېدباك" كە تىايدا داپژەرانى سىياسەت ۋەلامى ھەۋالگىرى دەدەنەۋە لەمەپ ئەۋ زانىبارىيە ئامادەيەئى ئەۋان ۋەريانگرتوۋە.

سيخوپى و چوارچىۋە كارگىرپەكەئى

لەكاتىكدا گەمەئى سيخوپى لەدژى دەزگا دژەسيخوپەكان لەلايەن چەند كەسىكەۋە ئەنجام دەدريت، پېككەتەيەكى گىرنگى كارگىرپى و بىرۆكراتىش لەخۆدەكرىت. لە وىلايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمريكادا بەتتىكپا بەم سەينوبەينە دەۋترىت كۆمەلگائى ھەۋالگىرى. دەزگائى ھەۋالگىرى ئاۋەندى (CIA)، ئازانسى ئاسايىشى نىشتىمانى (NSA) ۋە پېككەتە جۆدوچۆرەكانى ۋەزارەتى بەرگىرى ئەندامى ھەرە كارىگەر و خودان شىبانى ئەۋ ولاتەن. بەرلە ھىرشەكانى يازدەئى ئەيلول، بەپژىۋەبەرايەتى سەرۆكى دەزگائى سى ئاى ئاى، بەپژىۋەبەرى ھەۋالگىرى ئاۋەندى، سەرۆكى كۆمەلگائى ھەۋالگىرىش بوۋ. رىفۆرمەكانى ھەۋالگىرى دواى يازدەئى ئەيلول ۋاى كرد ھەندى گۆرپانكارى دروست بېن، ۋە بەمەش بەپژىۋەبەرى ھەۋالگىرى نىشتىمانى لە دەسەلەندا زياتر كارىگەر بوۋ لە كۆمەلگائى ھەۋالگىرى ۋە دامەزرلەۋەيەكى نۆبى دروست كرد لەژىر ناۋى بەشى ئاسايىشى ناۋخۆ (Department of Homeland

جەنگى زانىبارى

Security). ئامانچ لە دوستكرىنى ئەم بەشە برىتىيى بولۇپ ھەك دەزگاپەك كارىكات كە بەشىۋەيكى ئۆتوماتىكى ۋەلامى ھەر ئامانچ، ئەرك، تەكتىك، ۋە پېرسەپەيكى پەپەستەدار بە ئاسايشى گىشتى بىداتەۋە. بەم پېنە، كۆمەلگەي ھەۋالگىرى ئەمىرىكا تەنبا ئەركى ئەۋ كارانە دەپىت كە تاپادەپەيكى ئۆز ئاسانن بۇ چارەسەركىدن.

يەككىل لە سەرەكىترىن سىياسەتەكانى ھەۋالگىرى برىتىيە لەۋەي كە كارەكانى بەشىۋەيكى نەئىنى ئەنجام بىدات ۋە لە پەرامبەرىشدا بەرپەرجى ھەۋلە نەئىنىەكان بىداتەۋە كاتىك لەلەپەن دەزگا نەپارەكانەۋە ھېرشى دەكرىتە سەر. بۇ ئەۋەي بە ئاسانى بىتوانىن كۆنترۆلى ئەم دۆخە بىكەين ۋە بەشىۋەيكى تۆكە كۆنترۆلى نەئىنىەكان بىكەين، سەرەتا دەپىت دەۋلەت ياساپەيكى تايىبەت بەم چەندەي ھەبىت بۆلەۋەي بزانن بە چ چەشنىك مامەلە لەگەل سىخوپى، دژەسىخوپى، كرىدەي پەنھان، ۋە شىكرىدەۋەي ھەۋالگىرى بىكرىت ۋە چۆن ئامانچەكانىان لە ژىنگەپەيكى تەندروسىدا ئەنجام بىدەن. لە ئەمىرىكاندا ئەم بەم شىۋەپە رىكخولە: كۆنترىس ئەم چالكانىەي ۋەك ئەركى جىپەجىكارى دانائەۋە راستەۋخۇ سەرپە سەۋكى ئەۋ ۋلاتەۋەن. ئەركى سەۋك لەم نىۋەندەدا برىتىيە لە بىپارى بەجىگەپاندنى ئەجىندەي ۋلاتەكەي لە كات ۋە ساتىكى سىنورداردا. تەننەت جارى واش ھەپە ئەۋ سەۋكانىەي كە ئۆز پەپەستەن بە كارى ھەۋالگىرىپەۋە ناكرىت لەگەل ۋىدەكارى ئۆپەراسىۋە سىخوپەكاندا كۆك بىت ۋە ھەموو كۆن ۋە كەلەبەرىكى پەسەند بىكات. ھەروەھا، لەبەر ئەۋەي كرىدەي سىخوپى چالاكى فرىۋىدان ۋە فېلپازى لەخۇ دەگرىت، ناكرىت سەۋك ۋىدەكارى تەۋەي كرىدە سىخوپەكە بزانىت؛ تەنبا ئەۋە بەسە بزانىت ئامانچ لە كرىدەدا چىپە. ھەربۆپە، سەۋك لەسەرپەي "نكۆلى قايىلكەر" ۋەك سىياسەتىكى سىترانىزى بەكاربەئىت بۆلەۋەي بەرپەرجى ھەموو ئەۋ دەنگىرانە بىداتەۋە كە ۋلاتانى ئامانچ بە تۆمەتى دەستدرىزى ھەۋالگىرى ئاراستەي دەكەن. ئەم كارە تەنبا لە ئەستۆي سەۋك ۋلاتدا نىپە، بەلكى داپژەۋانى سىياسەتىش دەپىت ھەنەرىكى بالايان ھەبىت لەم نىۋەندەدا بۆلەۋەي لە پەپەشەپە دىلۇماسىيەكاندا تۈۋشى نەنگى نەپەن. تا زىاتەر

جەنگى زاتىيىرى

ياسادانەر و سەرۆكەكان لە ئۆپەراسىيۆنى سىخوڤىدا قىيەبگلىن كارەكە ئەستەمىر
دەبىيەت بۇ نكۆلىكرىدن لەم جۆرە بانگەشەيە .

دىيۇڭكا سىخوپى

سىخوپىكرىدىن مېژوۋىيەكى ئەۋەندە قوۋلى ھەپە كە دەكرىت بېگە پىڭنەنەۋە بۇ سەرەتاي دروستىبۇنى مۇۋف، لەبەر ئەۋەى مۇۋفى سەرەتايى بەشىۋەپەكى نەپنى لەننىو سىروشتدا چاۋدىرى ئازەلانى دەكرىد بەمەپەستى دەسكەۋتنى پاروۋە ناننىك، لە نۇر لىكۆلېنەۋە ھاتوۋە كە سىخوپىكرىدىن ھونەرىكى كۆنە و ناتوانرىت بەۋردى سەرەتاي سەرەلدانەكەى دىارى بكرىت، ئەم ھونەرە ھەر لەگەل بوۋنى مۇۋف لەسەر زەۋى ھەبوۋە و ھەر لەگەل بەرەبەيانى ژيانى مۇۋفەپەتېدا سىخوپەكان بە يەكەمىن ئامرازەكانى مەملەتنى ئەۋمار دەكران بۇ دەست بەسەردا كىرتن و سەپاندنى ياساى ھىز. كارى ھەۋالگىرى بە سىتېمىن پېشە دانراۋە لەدۋاى جادۋوگەرى و بەدپەۋشتى، ناۋچەى خۆرەلەتنى ئاقىن لەو ناۋچانەپە كە بۇ يەكەمىن جار بە كارى ھەۋالگىرى ئاشنا بوۋە، ئەۋىش بە ھۆكارى مېژوۋىيى و جوگرافى كە ئەم ناۋچەپە پىتى ئاسراۋە. كارى ھەۋالگىرى لەسەرەتاي پەيداۋوۋىيەۋە تا گەپىشتۈرەتە ئىستە، بەچەندىن قۇناغى جىياۋازدا تىپەپوۋە، ھاۋشانى پىشكەۋتنى سەردەمىيانەى ژيانى مۇۋفەكان، لەگەل ئەۋەى پىشكەۋتنى تەكنەلۇژيا و زانست ھۆكارەكانى چاۋدىرى كىردن و شوپىنپى ھەلگىرتى ئالۇز و جۆراۋجۆر كىردۈۋە بەلام ھەموۋان لەسەرئەۋە كۆكن كە يارىكەرى سەرەتا و كۆتايى ئەم گەمەپە تەنھا مۇۋف بوۋە. دىيۇڭنقىسان تا ئىستە ئاڭكۆكن لەسەر دىارىكرىدىن مېژوۋىيى ھەۋالگىرى بەشىۋەپەكى ۋىرد، بەلام ھەموۋيان كۆكن لەسەر ئەۋەى كە سىخوپى يەككەلە لەپىشە كۆنەكان، بەپىشت بەستىن بەۋ بەلگە مېژوۋىيانەى كە ئاشكرا كراۋن لە خۆرەلەتنى دىرىندا و لەناۋ نەتەرە جىياۋازەكاندا ھەبوۋە، ۋەك لەلاى مىسرىيەكان و عەرەبەكان و جوۋەكان و مەغۇلەكان و ھەرۋەھا يۇنانىيەكان و رۇمەكان. بەلام لەو سەردەمانەدا و ئەۋەى كە پىئويستى كارى سىخوپى ھىناۋەتە ئاراۋە بەزۆرى مەملەتنى سەريازىيى نىۋان ئەۋ نەتەرەۋانە بوۋە، ھەرۋەھا جىياۋازى ئاستى ژيانى ژيارىيان، ئەمەش بەپىتى بىنەماى ناسىنى نەپار لەپىتتاۋ خۇپاراستن لىتى، لەبەرئەۋە ھەۋالگىرى سەريازىيى بە كۆنتىرىن جۆرى ھەۋالگىرى دادەنرىت لەجىپاندا. كۆنتىرىن كىتپەكان باس لە چالاكى سىخوپى دەكەن، كۆنتىرىن نوۋسەرىكىش كە لەبارەى

هونه‌ره‌کانی شه‌ر نووسیبیتی (سون تنو)ی چینی بووه، ناوبراو یه‌که‌مین که‌س بووه که پێناسه‌یه‌کی دیاریکراوی سیخوپی کردووه و هه‌ستاوه به‌رێک‌خستنی یاسا‌کانی ئهم کاره، به‌شێکی گه‌وره‌ی نووسینه‌کانی ته‌رخان کردووه بۆ سه‌رچاوه نه‌یتیه‌کان و شتوای کارکردنیان و ئه‌و چه‌کانه‌ی که به‌کاریان هێناوه. گرنگی هه‌والگری ده‌گه‌رێته‌وه بۆ پێویستی ده‌ولت یا سه‌رکرده به‌و نه‌تیانه ده‌ریاره‌ی دوژمن، زانراوه که هونه‌ری هه‌والگری واته (سیخوپی) نۆد کۆنه، میسریه‌کان پێش ۵۰۰۰ سال سیسته‌می سیخوپیان هه‌بووه، سیخوپیکردن به‌سه‌ر دوژمنه‌کانیان‌وه به‌هونه‌ریکی به‌رز داناوه به‌یه‌کێ له‌جۆره‌کانی زانستی جهنگی لایان ناسراوه، میژووی میسر و جهنگه‌کانی پهن له‌و سه‌رکه‌وتنه سه‌ریازیانه‌ی که به‌هۆی هه‌والگریه‌وه هاتونه‌ی ئاراوه، ئه‌وه‌تا یه‌کتک له‌ئفسه‌رانی هه‌والگری میسری کۆن که ناوی "توت" بووه، توانیویه‌تی ۲۰۰ سهریاز له‌فه‌رده‌ی گه‌مدا به‌سه‌ر پشتی به‌له‌میکه‌وه بگه‌یه‌نێت به‌نده‌ری یافا که ئه‌و کاته له‌لایه‌ن خۆیانه‌وه ئابلقه‌ درابوو له‌و کاته‌دا، پاش له‌نگه‌رگرتنی به‌له‌مه‌که له‌به‌نده‌ری یافا سه‌ریازه‌کانی هاتنه‌ده‌ره‌وه و ده‌ستیان گرت به‌سه‌ر شاره‌که‌دا.

هه‌روه‌ها دیرۆک‌فان تۆلیبۆس که له‌نیوان سالانی ۲۰-۲۰۱ پ.ز دا ژیاوه ده‌لێت: "سه‌رکرده ده‌بی‌ت به‌رده‌وام بی‌ت له‌سه‌ر رافه‌کردنی ئاره‌زووی که‌سایه‌تی دوژمنه‌کی." هه‌روه‌ها هۆمیرۆسی شاعیر ده‌ریاره‌ی چیرۆکی ئه‌سپی ته‌رواده ئهم رووداوه ده‌گێڕێته‌وه که به‌یه‌کێ له‌شاکاره‌کانی سیخوپی داده‌نرێت له‌میژودا. سه‌باره‌ت به‌کۆترین سیخوپیش له‌میژودا، لێکۆله‌ران قه‌له‌په‌شه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ر نوح به‌کۆترین سیخوپ داده‌نێن، به‌لام له‌پاستیدا سیخوپێکی سه‌رکه‌وتوو نه‌بوو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کاره‌کی به‌سه‌رکه‌وتویی ئه‌نجام نه‌دا، به‌لکو رویشته‌ و نه‌گه‌رایه‌وه. لای یۆنانی و رۆمه‌کانیش به‌سه‌رهاتێکی میژوویی نۆد هه‌یه که کارامه‌بیان ده‌رده‌خات له‌زانینی هونه‌ره‌کانی جهنگدا، دیووک یۆمان نه‌گێڕێته‌وه که له‌سالێ ۱۶۳ ی پێش زایین، کاتیک زمه‌کان ده‌یانویست سو‌ریا داگیر بکه‌ن که ئه‌و کاته له‌ژێر ده‌ستی سلجوقیه‌کاندا بوو، له‌رێگی سیخوپه‌کانیان‌وه زانیان که سلجوقیه‌کان خاوه‌نی ژماره‌یه‌کی نۆد له‌فیلی جهنگین

جەنگى زانىارى

كە كارىگەرەكى زۆرى ھەيە لە بردنەوى جەنگدا، بۆيە بە نەيتى ھەستان بە ناردنى دەستەيەك بۆ لە ناوپردنى قىلەكان و تا لەكتايدا سەرگەوتنيان بە دەست ھىنا .

زۆرىك لە و سەركردانەى لە مێژوودا توانيويانە سەرگەوتنى مەزن لە جەنگەكاندا تۆمار بگەن و سنوورى دەسەلاتيان فراوان بگەن، سووديان لە ھەوالگى بىنيوہ .

وہك (سەرچۆنى ئەكەدى، ئەسكەندەرى مەكدۆنى، نەبوخزەنەسر، سەنھارېب، جەنگيز خان). لە لاى جووہەكان سىخوپى گرنگىەكى تايپەتى ھەيە و بە كارىكى پېرۆز دادەنريت لايان، لە بەر ئەوہى پېقەمبەر و رزگارەريان، موسا، سوودى لىوہ رگرتوہ، لە تەرراتدا ھاتوہ كە موسا سىخوپەكانى خۆى ناردوہ تا ھەوالى زەوى پېرۆزى بۆ بھيتن، قەلأ بە ھىزەكانى شارى كەنعانىەكان ترسى خستبوہ دلى سىخوپەكانى موساوہ، لە و كتيبەدا باس لەوہ ئەكرىت كە: "موسا چەند كەسىكى نارد تا ھەوالى سەر زەوى كەنعانى بۆ بھيتن،" دواى ئەوہى كە نارى ئەو كەسانە ئەزمىريت كە دەچن ھەوالى بۆ بھيتن بتيان دەلئت: "لە نەقەبەوہ سەرگەون بچنە سەر چپاكان، بزائن زەويەكەى چۆنە، بزائن ئەو مىللەتى لەو شوینەدا دەژى لاوازن يان بە ھىزن، زۆرن يان كەمن، ئەو زەويەى لەسەرى دەژين چۆن زەويەكە، ئەو شارانەى كە تپيدا دەژين چۆن شارىكن، ئايا لە چادر دروست كراوہ يان قەلأ، زەويەكى چۆنە، بە پىتە يان بېپىت، داوردەختى تپدايە يان نا، لە بەر ويومەكەى بھيتن..." .

ئەو كاتە وەرزی پېگەيشتنى ترى بوو، سىخوپەكانى موسا بە نەقەبدا سەرگەوتن و گەيشتنە حىرون، بواتر چۆنە دۆلى ئەشكول، لەوئى چلنك لەدارى تريتياں لىكرەدوہ، دوانى تر ھەندىك ھەنار و خورمايان بردەوہ، دواى تپپەپىنى چل رۆژ ئەو كەسانە گەرانوہ بۆ لاى موسا و ھاروون و بەنى ئيسرائيل . دواى گەرانەويان راپۆرتىكيان پيشكەش كرد وتيان: "ئيمە چووينە سەرئەو زەويەى كە تق ئيمەت بۆ نارد، بەر ويومەكانى ئەو شوینە شير و ھەنگوين بوو، مىللەتەكەيان بە ھىز و شارەكانيشيان لە شىوہى قەلأى تۆكمە و دروستكراو بوو، لەوئى ئەوہى (عناق)مان بىنى، ئەم كەسانە زۆر گورە بوون، ھەر و ھا حسى، يەبووسى، ئەمورىمان بىنى كە لە چيادا دەژين، كەنعانىەكانيش لە كەنار دەريا دەژيان لە كەنارى ئەردەن"، ھەر و ھك لە تەرراتدا

هاتووه کاتیک خواوه‌ند داوا له یه‌شوع کوپی نون ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی پێشپه‌وه‌ی به‌نی ئیسرائیل بکات له‌خاکی ئه‌رده‌نه‌وه تا که‌نعان، یه‌شوع سوودی له‌ ئه‌زموونه‌کانی خۆی وه‌رگرت له‌گه‌ڵ موسادا، دوو که‌سی نارد تا هه‌والی (ئهریحا)ی بۆ به‌یئن بۆ ئه‌وه‌ی بزاننیت دووژمنه‌که‌ی چه‌ند به‌هێزه، یا هه‌ر زانیاریه‌کی تر که پتویسته به‌ر له‌ هێرشکردن بیزاننیت، له‌و ئه‌رکه‌دا له‌شفروشیکی یازمه‌تی ئه‌و دوو پیاوه‌ی دا له‌ به‌جیگه‌یاندنی ئه‌رکه‌که‌یان و هاتنه‌ده‌ره‌وه‌یان له‌و شاره‌ به‌بێ ئه‌وه‌ی که‌س پتیی بزاننیت له‌لایه‌ن پاسه‌وانه‌کانی پاشاوه، ئه‌مه به‌ یه‌که‌مین رووداو داده‌نریت له‌ میژوودا که تێیدا ئافره‌تیک به‌شاری کاری هه‌والگری بکات، له‌م رووه‌وه لیکۆله‌ران پتییان وایه له‌سه‌ره‌تای په‌یدا بوونی کاری هه‌والگری په‌یوه‌ندیه‌ک له‌نیوان کاری هه‌والگری و ته‌له‌ی سیکسی (له‌ به‌شی دووه‌می ئه‌م په‌رتووکه بۆ ئه‌م بابته ته‌رخانه‌کراوه) دروست بوو.

لای عه‌ره‌به‌کانیش سیخوپێکردن شتیکی باو بووه، چ له‌سه‌رده‌می جاهیلی یان سه‌رده‌می ئیسلام که سیخوپه‌کانیان به "چاوه‌کان" ناو بردووه و به‌ژندی له‌ جه‌نگه‌کاندا بۆ دیاریکردنی شوینی دوژمن و ژماره‌یان سوودی لێوه‌رگیراوه، میژووی عه‌ره‌بی باس له‌وه ده‌کات که پێغه‌مبه‌ر محمد (د.خ) پێش روودانی شه‌پی به‌در دوو له‌ سه‌حابه‌کان ده‌نیریت بۆ کوکردنه‌وه‌ی زانیاری له‌سه‌ر هێزی "کافره‌کان"، له‌لای کانی به‌در یه‌کێک له‌سه‌حابه‌کان دوو کوپ ئه‌بیت که خه‌ریکی ئاو خواردنه‌وه‌ن، کوپه‌کان ئه‌هین بۆ لای پێغه‌مبه‌ر (د.خ) ئه‌ویش لیکۆلینه‌وه‌ی له‌گه‌ڵدا کردن و توانی له‌پێگه‌ی چه‌ند په‌رسیارێکه‌وه ژماره‌ی هێزی کافره‌کان بزاننیت و له‌وانی پرسى: ژماره‌ی ئه‌و حوشرانه چه‌نده که رۆژانه سه‌ری ده‌بێن؟ کوپه‌کان وه‌لامیان دایه‌وه که رۆژێک تو و رۆژێک دوو حوشر سه‌ره‌بێن و ئه‌یخۆن، لێره‌دا پێغه‌مبه‌ر (د.خ) زانی که ژماره‌ی هێزی کافره‌کان له‌نیوان ۹۰۰ بۆ ۱۰۰۰ که‌سه له‌به‌رته‌وه‌ی عه‌ره‌به‌کان به‌گشتی نه‌ریتیان وایه که حوشرتیک بۆ ۱۰۰ که‌س ته‌رخان ده‌که‌ن. به‌خوێندنه‌وه‌ی ژبانی پێغه‌مبه‌ر (د.خ) ده‌توانریت له‌پێگه‌ی په‌ند و وانه‌کانیه‌وه په‌ی به‌ هونه‌ری هه‌والگری ببری، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا که پێغه‌مبه‌ر (د.خ) هه‌لگری په‌یامێکی ئاسمانی بوو، به‌لام

جەنگى زانىارى

دەتوانىن بلىمەتى ناوبراۋ بىيىنىن لەيەكلاكرىدەنەۋەى رۇزىك لەكىشەكاندا بەتايىبەتى لەبۇرى شەپدا. لەسەردەمى مەغۇلەكانىشدا ئەۋ نوسىنانەى كە لەۋ سەردەمەۋە بەجىماۋە ناۋى رۇد سىخوپى بەناۋيانگ و ناودار لەخۇدەگرىت، كە تۋانىۋىانە شانەشانى فرماندەكەيان، واتە جەنگىز خان، جەنگن، ئەۋ فرماندەبەى كە تۋانى ئىمپراتورىيەتېك بۇ مەغۇلەكان دروستىكات و كۆى ئەۋ ولاتانە داگىرىكات كە دەكەۋنە نىۋان چىن و دەرياي رەشەۋە لە ديارترىن ئەۋ سىخوپانەش (نويۇن) كە ناوبراۋ لە پىشەۋەى ئەۋ ھىزە بوو كە جەنگىز خان ناردى بۇ لاي ئىمپراتورىيەتى چىن بەمەبەستى يارمەتيدانى، بەلام لەپاستيدا ھۆكارىكى باش بوو بۇ داگىرىدى چىن. رۇد سەرچاۋە ياس لەۋە ئەكەن كە مەغۇلەكان پىيار و مندالايان بەكارھىتايە بۇ بىيىنى رىزەكانى دۈۋىن و كۆكرىدەنەۋەى زانىارى و ھەرگىز شەپكىيان نەئەكر كە پىشتەر زانىارى تەۋاويان لەسەر دۈۋىنەكانيان نەبۋايە. ھەرەك رۇزھەلات، لە رۇژئاۋاش لەگەل پەرەسەندىن جەنگەكاندا كارى ھەۋالگىرى پىش كەۋت، لەسەدەكانى ناۋەپاستدا لە ئەۋروپا پەندىكى مىللى باۋ بوو كە دەپۋوت: "كانتېك كە دەزانى دۈۋىنەكەت دەپەۋىت چى بكات، دەتوانىت زال بيت بەسەرىدا". يەككە لە سىياسىيە فەرەنسىيەكان بە ناۋى رىچىلو سىخوپەكانى ھان ئەدا كە كارى بۇ بكن لەناۋ ڤاتىكان و بەرىتانىادا بەشۆۋەيك كە كارى سىخوپىكرىدن بوو بە ھۈنەرىك لە ھۈنەرەكانى جەنگ و پىلانگىتپان بەمەبەستى كۆكرىدەنەۋەى زانىارى و بەكارھىتائى سەرەكەۋتن بەسەر دۈۋىنەكاندا. لەسەدەى شانزەيەمدا ۋەزىرى دەرەۋەى بەرىتانىا بە ناۋى سىر فرەنسىس ئەلفنام ھەستا بە دوست كرىن و پەرەپىدائى سىخوپەكان لەدەرەۋەى ولات و ئەپناردن بۇ ئەۋروپا و خۇرەلاتى نافىن، ھەرەھا ھەستا بە بەكارگرتنى ئەۋ سەرچاۋانەى كە تۋاناي قسەكرىدنىان ھەبۋو بە زمانە بىگانەكان و ئامادەبۋىن زيان بەسەر بەرن لە دەرەۋەى ولات و تۋانا و ئەزمۋىنى دزەكرىدە نىۋ دەزگا دەۋلەتەكانيان ھەبۋو، ناوبراۋ ھەستا بە رامىتائى ئەۋ جۆرە كەسانە لەسەر چالاكى نەپتى و كۆكرىدەنەۋەى ھىماكان و چەند تۋانا گەلىكى دىكە. بەۋ پىيەش، ناوبراۋ دادەنرېت بە دامەزىتەرى يەكەمىن رىكخراۋى ھەۋالگىرى لەجىھاندا، ئەۋ پىيۋابوۋ

کە هەوالگری بېرپرەیی پشتی هەر دەولەتێکە کە هەولی مانەو و خۆپیشخستن بدات. کاری هەوالگری لە گەڵ گەشەکردنیدا دەبێتە گرنڤتێن پێکھێنەری سوپا رێکخراوەکان. فریدریک فیلهیلی یەکەم، پاشای پروسیا لە ساڵەکانی ۱۷۱۲-۱۷۴۰ دەلیت: "لەماندەیی میزنی دوژمنە کەم نەچیت بۆ شەر و سەد چیشتلێنەر پیش خۆی ئەخات، بەلام من سەد سیخوڕ پیش خۆم ئەخەم". وەک باس ئەکرێت هەوالگری گرنڤتێن پێکھێنەری سەرکەوتنەکانی ناپلیۆن بوو لە شەرەکاندا، تا ئەمڕۆش کتێبەکانی میژوو باس لە رۆڵی سەرۆک ئەرکانی سوپاکەیی ناپلیۆن واتە (مارشال لوئیس ئەلکساندەر) دەکەن لەو رۆوهووە کە هیچکات شەڕی نەدەکرد گەر نۆزترین زانیاری لەسەر دوژمنە کەیی بە دەست نەهێتا بواوە. هەرۆهە ئینگلیزەکان بەو پێتییە لە میژوودا هاتووە هەر لە دێر زەمانەو بەهەرخیان بە هەوالگری سەربازی داوە.

لەسەدەیی حەفدەهەمدا، گرنڤتێن کاریان بریتی بوو لە زانیانی مەودا و توانای کەشتیگەلی دەریایی ئیسپانیەکان کە ململانێی ئینگلیزەکانیان دەکرد بۆ دەستگرتن بەسەر جیهاندا لە گەڵ ئیسپانیەکان جەنگێکی درێژخایەنیان دەست پێکردن و سیخوڕەکانیان گەیاندە کۆشکی پاشایەتی تا سەرئەنجام بە ئامانجی خۆیان گەیشتن و توانیان ئیسپانیا تێک بشکێنن. ئەمڕۆش، کاری سیخوڕی زیاتر لە جاران ئالۆز و جۆراو جۆد بوو، ئەگەر لە رابردوودا سیخوڕەکان تەنها کاریان کۆکردنەوێ زانیاری بواوە لەسەر توانا و قەبارەیی سوپای دوژمن ئەوا لەمڕۆدا دەبێت زانیاری ئەوا لەسەر جەم بواوەکاندا بە دەست بێنن، بۆیە چەند جۆرێکی هەوالگری پەیدا بوو وەک هەوالگری پیشەسازی و ئابووری و بازرگانی و تەکنەلۆژی هتد... لەبەرئەوێ هەوالگری یاریەکی هەمیشەییە لەنێوان ئەو دەولەتە بەهێزەکانی کە هەمیشە هەول دەدەن لە دوژمنە کەیان هۆشیارتر و پیشکەوتووتر بن.^۱

^۱ Miller, N. (۱۹۸۹). *Spying for America: The Hidden History of US Intelligence*. Paragon House Publishers.
-Nagy, J. A. (۲۰۱۱). *Spies in the Continental Capital: Espionage across Pennsylvania during the American Revolution*. Westholme.

سىخوپى بۇ؟

ئامانجى ھەرسەرەكى دۆڭەسىخوپى پاراستى نەتەيىيەكانە. ئەمەش پىتويستى بە وشىيارى پالئەرى سىخوپەكانە ھەيە، دەپت بزانرۇت ئەو سىخوپەى بە ئەركىك ھەلدەستىت تا چ ئاستىك تواناى خۇدەريازكردن و نەچوونە ژۇر كاريگەرىسە سۆزدارىيەكانە ھەيە، لەسەرووى ھەمووشيانە ھەيەت ئامانجىكى رىون و ئاشكرايان بۇ دىارى بكرىت. دىرۇك ئەو مان پىدەلەيت كە چەند ھۆكارىك ھەن وادەكەن سىخوپەكان ئىانى خۇيان بخەنە مەترسىيە ھەيە بۇ بەئەنجامگە ياندنى ئەركىك. يەككىك لە پالئەرىكانى سىخوپىكردن برىتتە لە چاوسورىكردنە ھەيە ھەپەشەكردن. مومارەسەكردنى ئەم فاكترە خۇى لەخۇيدا رەگورپىشەى دەگەپتە ھەيە بۇسەر ھەوالگىرى يەككىتى سۇفىيەت (لە بەشى دووۋەدا بەدرىزى باسى لىئەكرەۋە) بەلام دەزگاكى تىرش پەپرەۋى دەكەن. بەكارەيتانى سىكس و ھەۋەسبازى و نانپىن دوو پالئەرى سەرەكىن بۇ چاوسورىكردنە ھەيە ھەپەشە. پالئەرى دووۋە برىتتە لە پىتويستى پارە. پىتويست ناكات پەرەكە نۇر بىت. بەنقىى بىرە پارەيەكى كەم بەسە بۇ قايبلىكردنى كەسىك بۇئەۋى سىخوپى بگات يان وايان لىبەكەن بەردەوام بن لەسەر ئەم كارە.

لەپاستىدا، پىدانى پارەيەكى نۇد بە سىخوپ بەنقىى جىگای مەترسىيە چونكە سەرنجيان رادەكەشەيت و چالاكەكانى بە دەزگايەكى تر دەلەيت ئەگەر ھەمان بىر بەردەوام نەپت. پالئەرى سىتەم برىتتە لە ئايدۇلۇزى. ھەندىك سىخوپ رەدووى پالئەرىكى سىياسى دەكەن. ئەوان بىروايان بە دۆزىك ھەيە كە كارى بۇ دەكەن ۋە كارەكانيان ۋەك خىانەت لەقەلەم نادەن. پالئەرىكانى ئايدۇلۇزىيەت جىاۋازن: شوعىيەت، سەرمایەدارى، نەتەۋەپەرىستى ئەتنى، يان و لاتپارىزى. پالئەرى كۆتايى، ھەندىك لە سىخوپەكان پىتويستيان بە ھەندىك شت ھەيە بۇ دەريازىيون لە ئالۇزى سايكۆلۇزى، رىست، ھىز، توۋپەيى، يان سەركىشى. ئەمانە ھەمويان ھۆكارن كە سىخوپ دەپەيۋىت لەپىنگاى ئەم كارەۋە غەرىزەكەى پىر پىركاتەۋە.

پالئەرهكانى سىخوپى

يەككە لەو پەرسىيارانەى كە بە بەردەوامى رەوئە پەوى شارەزايانى بوارى سىخوپى دەكرتەو بريتتە لەوەى كە ئايا ئەو چ پالئەرىكە وادەكات مەؤف خيانت لە ولاتەكەى خۆى بىكات. پتەدەچت وەلامەكە كەمىك سادە بىت بەلام لەژىر بەردەى ئەم سادەبەدە پالئەرى نۆر ئالۆز رۆلى خۆيان لەم چەندەدا دەگىزىن. ئەو پالئەرانەش لە كاتىكەو بۆ كاتىكى تر لە گۆراندان. پارە رۆلى ھەرە ديار دەگىزىن لەنۆ ئەم كەسانەى لەدۆى ولاتەكانيان سىخوپى ئەنجام دەن. ئەم تىراپانە دەكرت شتىكى تىگەيشتر بىت و راستىيەكى تىدايىت كە گەواھىدەرى قسەكانمان بىت، بەلام ئايا ھىچ بەلگەيەكى حاشاھەلنەگرمان لە بەردەستە بۆ سەلماندنى رەواپەتيدان بەم قسەى؟ ئايا چ مەتۆدىك بەكار دەھىترىت بۆ سەلماندنى؟ وەلامى ئەم پەرسىيارە لە رۆژەش ئەكادىمىيەى ھەوالگريدا مشومەى رۆزى لەسەر كراو. ھەربۆيە، بەپشت بەستن بە وەى توژەرانى ئەم بوارە وەرەمى ئەم پەرسانە پشترپاستەدەكرتەو.

سىخوپى لە كۆكرەنەوەى زانبارى، ھەلگرتنى و لەكۆتاييدا پتيدانى بە دەزگە ھەوالگريە بىيانىيەكان پىك دىت، بىگومان ئەم كردارەش زيان بە دەولەت دەگەيەنەت. ئەو كەسەى چالەكەكەش ئەنجام دەدات لە ھەوالگري بىيانى شەرىكى ئەم تاوانەى. دەكرت خۆدى سىخوپى ئامانچ بىت ياخود ئامرازىك بىت بۆ بەدەستەنەنى مەبەستىكى تر، ئەمەش بەھۆى بەكارھەنەنى كەسانەو ئەنجام دەدرىت. ئەو پالئەرانەى كە بەھۆيەو سىخوپى لەسەر رۆنراو بەشپۆيەكى بەرفراوان پشت بە خۆدى كەسەكە دەبەستىت. ئىف بىن ئاي ئەمريكا چوار ھۆكارى دەستىنەشاندەو، ئەمەش دواى ئەو ھات كە دەزگاكە بەو دەرنەجامە گەشت كە پارە و ئايدۆلۆژيا، ھەپەشە يان وىستى كەسى ھۆكارى سەرەكىن بۆ سىخوپىكرەن. ئەو پالئەرانەى سەرەو بەرۆرى تىكەل و تايبەت بە كەسىن. بىگومان، ھۆكارەكانى ئەم پالئەرانەش پەيوەستن بە ئاكار و رەفقارى خۆدى كەسەكەو. نۆر ئەستەمە بتوانىت پالئەرهكان بە جۆرىكى تايبەتى بە كەسايەتەو واپەستە بكرىن. دەكرت زياتر ھەز و خەيالى كەسى، ژینگەكەى و دەرفەت، ھۆكارى سەرەكى بىن لەپشت

نهجامدانی كرده‌ی سیخوړې. دهكریت كهسهكان بههؤی چلېسییهوه كرده‌ی سیخوړې نهجام بدن یان بههؤی گرفتې كهلهكه‌بووی داراییه‌وه. دهكریت چلېسیش وهك هؤكارنك بدریته پال پالنه‌ره‌كانی تره‌وه وهك نایدولوژی، لاوزبوونی هزری، داخپندان بههؤی به‌ناړه‌وایی له‌گه‌ل جولانه‌وه له‌لاین ولاته‌كه‌یه‌وه (یان به‌شپوه‌یه‌کی تاییه‌تیتز له‌لاین ده‌زگا هه‌والگریه‌كه‌یه‌وه) یاخود بههؤی دلسؤزی دابه‌شكراو، واته دلسؤزبوون بؤ دوو نایدولوژییه‌ت یان دوو ده‌ولت. پاره ته‌نیا له‌بهر نه‌وه پتویست نییه كه هئزی كړنې شتمه‌ك و پېداوېستییه به‌لگو سیمبولی سه‌ركه‌وتن، كاریگری و نامړانزكه بؤ بېوايه‌خو بوون. له‌م كه‌یسه‌دا پالنه‌ره‌كان به‌س نین بؤ ناماده‌كړدنې كه‌سیك بؤ نه‌جامدانی ئاكارتکی تاوانبارانه به‌لكو هه‌بوونی پالنه‌ریكې به‌هئز په‌كېكه له‌وه‌نگاوه پتویستانه‌ی له‌بوون به‌سیخوړ له‌دزی ولاته‌كه‌ت.^۱

له‌وه‌ته‌ی دامه‌زړاندنیه‌وه له‌سالی ۱۹۸۶، ناوه‌ندی توژیینه‌وه‌ی ئاساییشې فرمانبه‌رانی به‌رگریی (PERSEREC) به‌شپوه‌یه‌کی زانستیانه سه‌رنجی خو‌ی خستوته‌سه‌ر دبارده‌ی خیانه‌تی متمانه. ناوه‌نده‌كه كه له‌ژیر سه‌ریه‌رشتی وه‌زاره‌تی به‌رگریی له‌سالی ۱۹۹۲، ۲۰۰۲، و ۲۰۰۸ سئ راپورتی بلاوكرده‌وه، به‌پشت به‌ستن به‌و زانیاریانه‌ی له‌داتابه‌یسی سیخوړې ناوه‌نده‌كه هه‌بوون. توژیینه‌وه‌كه له‌سه‌ر به‌لگه‌نامه‌ی ئاشكرا‌ی فهرمی، راگ‌یاندن، لېكولینه‌وه و توماری دادگا، نمونه‌ی رۆژنامه‌وانی، و كاری نه‌كادیمی و نه‌و په‌رتووكانه‌ی باسیان له‌چند كه‌یسیكې تاییه‌ت له‌م بواره كړدوه، رۆژواوه. له‌سالی ۱۹۹۲، داتابه‌یسه‌كه په‌ره‌پېدا به‌مه‌به‌ستی زانینی ئاماری ۱۱۷ هاولاتی نه‌مریكې كه له‌سیخوړیه‌وه تیوه‌گلابوون له‌دزی نه‌مریكا، نه‌مه‌ش له‌پتی خیانه‌تكردن له‌ولاته‌كه‌یان بههؤی پېدانی، یان هه‌ولدان بؤ پېدانی، زانیاری نه‌پتی به‌هئزه بیانییه‌كان. چهن‌دین كه‌یسی نوی له‌سه‌ر بنه‌مای ئاسایی خراغه‌ته نئو نه‌و داتابه‌یسه. له‌سالی ۲۰۰۸، ژماره‌كه بؤ ۱۷۲ كه‌س به‌رزیووه‌وه.

^۱ Pertman, A. (۲۰۰۱). Why They Spy, The Boston Globe, February ۲۵.
-Sarbin T. R., Carney R. M., Eoyang C. (۱۹۹۴). Citizen espionage: studies in trust and betrayal, Praeger Publishers.
-Gelles, M. (۲۰۰۶). Exploring the Mind of the Spy, <http://rf-web.tamu.edu/security/security/%۲۰guide/Treason/Mind.htm> (۱۱، ۰۲، ۲۰۱۱)

تۆماره‌كان پىڭكهايتيون له زانیاری دهریاره‌ی تاییه‌تمه‌ندی که سایه‌تی و پیشه و جیوازی کرده‌ی سیخوپى. دواى وه‌رگرتن و شیکردنه‌وى داتاگان، دهرکه‌وت ى له‌سه‌دا ٦٧ به‌ژداربووان پاره‌پالنه‌ری سهره‌کی بووه له‌ئهنجامدانی کرده‌ی سیخوپى له‌دژى ولاته‌کیان. له‌مه‌شوه بۆمان دهرده‌که‌وێت که گرفتى دارایی له‌سه‌رووى ئو هۆکارانه‌وه دیت که پال به‌که‌سیکه‌وه ده‌نیت سیخوپى بکات.^١

سایکۆلۆژیای سیخوپى

پرسیکی زۆر قورس هه‌یه که مرۆف به‌ناسانی ناتوانیت لیتی تیپگات: بۆچی که‌سیکی دیاریکراو کارى سیخوپى هه‌لده‌بۆیتریت؟ سایکۆلۆژیای سیخوپى چهند پرسیکی تری له‌م جۆره له‌خۆی ده‌گرت نه‌وه‌ک ته‌نیا بوون به‌ سیخوپ، له‌وانه، ئایا بۆچی که‌سیکی دیاریکراو ته‌نانه‌ت پيشه‌یه‌کی هه‌والگری هه‌لده‌بۆیتریت؟ ئایا پروفایلی سایکۆلۆژی ئه‌فسه‌رێکی نه‌یتی چیه که زۆریه‌ی ژیاى خۆی له‌ژێر په‌رده‌ی نه‌تینیدا ده‌گوزهرێنیت، ئه‌مه چ واتایه‌کی هه‌یه؟ چۆن هۆکاری سایکۆلۆژی تاکه‌که‌سى کاریه‌گرى داده‌نیت له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه شیکردنه‌وى زانیاری هه‌والگری؟

به‌لام ئو پرسى له‌هه‌مووشیان گرنگتره ئه‌وه‌یه که ئایا بۆچی که‌سیک که له‌پینگه‌یه‌کی پهلهمتانه دانراوه دواتر خیانه‌ت له‌و متمانیه‌ ده‌کات و له‌ کرده‌ی سیخوپى تێوه‌ده‌گلێت؟ ئایا بۆچی زیان به‌ ولات یان گروپه‌که‌ی خۆی ده‌گه‌یه‌نیت؟ ئایا بۆچی سومعه‌ی بنه‌ماله‌که‌ی له‌که‌دار ده‌کات؟ ئه‌مانه ئو پرسانه‌ن که پێیان ده‌وتریت "سیخوپى ناوخۆ" و هه‌لوه‌سته‌ی له‌سه‌ر ده‌که‌ین.

به‌رله‌ سه‌ره‌ل‌دانی زانستی سایکۆلۆژی له‌ کۆتاییه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده‌دا، ره‌فتاری مرۆف به‌زۆری له‌سه‌ر مۆپال و برۆای ئایینی رۆنرابوو. جگه له‌و برۆا کۆنانه، روونکردنه‌وه بۆ ره‌فتاری ناپه‌سه‌ند و نایاسایی، وه‌ک سیخوپى، به‌زۆری وه‌ک تاوانى مۆرالی پشتبەستراو به‌ ئایین و یاری کۆمه‌لایه‌تى له‌قه‌له‌م ده‌دران نه‌وه‌ک پالنه‌ری

^١Michalak, S. (٢٠١١). Motives of espionage against ones own country in the light of idiographic studies. *Polish Psychological Bulletin*, ٤٢(١), ١-٤.

سايكولوژى^۱. بەئۆزى لەو سەردەمانەدا شتېك نەبوو بەناو پالئەرەكانى سايكولوژى لەپشت كردهى سيخوپىدا، بەلكو ئەوئەى ھەبوو ئەو ھەبوو كە ئەوان پېتيان وابوو جەنگى "چاكە" و "خەراپە" يە: بەواتايەكى تر، ئەو سيخوپەى بۆ "ئېمە" كاردەكات "چاكە" و ئەوئەى لەئۆزى ئېمەى بېگومان وئەنەىكى "خەراپە"ى ھەى و قەزەوئە. ئەم ئارگومېنتە لەئەوى سەدەى ئۆزەمەو تاراددەىكى ئۆر باش بەرەو كالبوئەو چوو، ئېستا دەزگا ھەوالگىيەكان رېكارى وایان ھەى كە باش دەزانن ھۆكار و لېكئانەوئەكانى پشت كردهى سيخوپى كەسېكى ديارىكراو چىن و بۆچى ئەم كارەى ئەنجامداو^۲.

ستانىسلاف لافچېنكو، ئەفسەرى بالەى دەزگای ھەوالگى سۆفېت (KGB)، ئەوى ھەلھاتنى بۆ ئەمرىكا پەرتووكى يادەوئەرىيەكانى خۆى نووسى^۳ كە ئىايدا ناوبراو پېشنىبارى چەندىن پالئەرى كرد لەپشت كردهى سيخوپىدا. ئېمە لە خواروئە بەتېرئەسەلى باسى ھەر ھەمويان دەكەين.

يەكەم: پارە... ئەمە لە گرنگترىن فاكئەرەكانى پشت كردهى سيخوپە، ھۆكارەكەشى برىتېيە لە چلېسى ئەنجامدەرى كارەكە ياخود قەرزارى ئەندامى دەزگایەكى ھەوالگىيە كە دەپوئەت قەرزەكانى ئەندامانى مالاوئەى پېداتەو، ياخود چارەسەرى نەخۆشى بئەمالەكەى پېبكات يان پارەى خويندنى مالاكەى بدات بۆئەوئەى لە فېرگایەكى ئاياب بخوئېنت. لە ھەر يەكېك لەم فاكئەرەئەدا، سيخوپ دەگاتە ئەو ئەنجامەى كە سيخوپى باشتىر يان تەنانتە تاكە ئامرازە بۆ بەدەستېننى ئەو پارەىيە كە پېئوسىتەى. پزىشكى دەروونى دەزگای ھەوالگى ناوئەندى (CIA)، تېرى تۆمپەسن، ئامازە بەو دەكات كە ژمارەىك ھۆكارى ترىش ھەن كە رەنگە جگە

^۱ T. L. Brink. (۲۰۰۸) *Psychology: A Student Friendly Approach*. "Unit One: The Definition and History of Psychology."

^۲ K. Herbig, & M. Wiskoff. *Espionage against the United States by American Citizens*. ۱۹۴۷-۲۰۰۱ (Monterey CA: Defense Personnel Security Research Center, ۲۰۰۲).

^۳ S. Levchenko. *On the Wrong Side: My life in the KGB* (New York: Pergamon, ۱۹۸۸).

له پاره هاندەر بن بۆ سیخوپی، له واته بوونی پاره نیشانهی سهركهوتن، هینی كومه لایهتی و شكویه له م سهردهمه دا: بوونی پارهیهکی ئاوا ئۆدیش دهتوانریت به ئاسانی له پیتی كردهی سیخوپیه وه به دهست بهیتریت. ههروهها تۆمپسن جهخت له سه ره وهش دهكاته وه كه ویستی ئه نجامدانی كردهی مه تر سیدار (سهركه شیی)، ك یه كێكه له رهفتاره زگماکیه كانی مرۆف، رهنگه به یی ویستی ئه نجامدهری كاره ی بیهته هوی بریارێکی له م جۆره كه پیتی وابیت ئه و كاره ی ناوبراو ئه نجامی دهدات دهكریت به به دهسته پێتانی پاره زیاتر خزمهت به خوی بكات و باکی به كاره کی نه مینیت.^۱

دوهم: ئایدۆلۆژیا... ئایدۆلۆژیا بریتیه له كومه لێك برۆای هاویهش دهبراره ی ئه وهی جیهان چۆن یان ده بیهت به چ چه شنێك بیهت. پزیشکی دهروونی و نووسه ر ستیفن پینگه ر ده نووسیت، "ئایدۆلۆژیا ناتوانریت وهك به شیکی مێشك یان ته نانهت ته وای مێشکی كه سێك بناسریته وه، چونكه ئه م چهنده به سه ر مێشکی چه ندان كه سدا بآلۆپۆنه وه و شتیکی تاكه كه سی نییه."^۲ له به ره ئه و خه سلته كومه لایه تییه ی هه لی گرتووه، ئایدۆلۆژییه ی كه سێك تا ئه و ئه ندازه یه ده پوات كه كاردانه وه كانی خودپه رستی كه سێك به سه لمینیت. له م رووه وه، ئایدۆلۆژی وهك پالنه رێکی تر (پاره) خوی ده نوینیت، له و رووه وه ی كه وهك ئامرازێك بۆ كه سێك خزمهت دهكات بۆ نیشاندانی به ها یان برۆای كه سێك؛ هۆكاری هه لبژاردنی ئایدۆلۆژییه ت بریتیه له دووپات كرده وه ی برۆای به ئاگا و بیئاگای كه سێك كه پێشتر له نێو خودی كه سیندا چه سپاره.^۳ له كه یسی سیخوپیدا، ئایدۆلۆژیایه کی تایبهت دهكریت وهك پالنه ری راسته قینه بۆ سیخوپێك بۆ شكاندنی ئه و متمانه ی پیتی دراوه یان وهك ئامرازێك بۆ به ئه قلا نیكردنی رهفتاره كانی خزمهت بكات. ئه و گروهی كه پیتی دهوتریت "كه یمبیرج

^۱ T. Thompson. *Why Espionage Happens* (Florence SC: Seaboard Press, ۲۰۰۹).

^۲ S. Pinker. *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (New York: Viking, ۲۰۱۱).

^۳ M. Shermer. *The Believing Brain: From Ghosts and Gods to Politics and Conspiracies – How We Construct Beliefs and Reinforce Them as Truths* (New York: Times Books, ۲۰۱۱).

پېنجⁱ - لە بەشەكانى داماتوودا بە تېررورسەلى باسماڭ لىتەوە كرودوۋ- دەكرىت وەك "بېوادارى راستەقىنە" بويىن كە پالئەركەيان بۆ كاركرىن لەگەل سۆفەت لەدئى نىشتىمانى خۆيان كە شانشىنى يەكگرتوۋى بەرىتانىا بوو بەشىۋەيەكى بەرفراوان (بەلام گىشتى نا) لەسەر بېروايەكى يۆتۆپايى بە ئايدۆلۆزىيەنى كۆمۇنىستى رۆنرابوو. چەند نەمۇنەيەكى ترى پالئەرى ئايدۆلۆزىيى سىخوپرەكانى ئەمريكا لە سەردەمى جەنگى سارددا بەرچاۋ دەكەون، وەك جولوس و ئەسىل رۆژنېرگ و شىكەرەۋەي دەزگاي ھەۋالگىرى بەرگىرى و سىخوپى كۇبايى ئانا مۆنتىس. بەرلەۋەي جەنگى سارد كۆتايى پىن بېت، ئايدۆلۆزىيە رۆلىكى كاراي دەگىرا لە تەجنىدى يەككىتى سۆفەت، ئەمەش دەزگاي ھەۋالگىرى (KGB) ناچاركرد بەدۋاي پالئەرى تردا بگەرىت. ⁱⁱ بېگومان سەرانى دەزگاكە ھەر يەم پالئەرە نەۋەستان، بەلكو بەلىپراۋانە كارىان دەكرد بۆشەۋەي پالئەرى تر بدۆزەۋە بۆ لەخشتەبرىنى سىخوپرەكان.

سىيەم: ھەپشە... ئەم پالئەرەي سىخوپى پالئەرىكى نەرىتيە نەۋەك ئەرىنى، وە دەكرىت وەك ئازاردان و تەنانت ئەشكەنچەدان يەكسان بگىرت. بەپېچەۋەنى ھاندەرە گىشتىيەكانى تر، لەم كەيسەدا، سىخوپ بە ويست و ئارەزۋى خۆى كارناكات بەلكو بەشىۋەيەكى كارىگەرەنە ناچاركرادە كارى سىخوپى بەھۆى ترس و سزادان، ئاشكرادىنى كارى ھەلە يان ھەندى سەرئەنجامى نەويستراۋى تر ئەنجام بەدات. لەپروۋى ئايدۆلۆزىيەۋە، ئەم مېتودە رۆد بە كەمى وەك رىنگايەك بۆ تەجنىدىكرىن پىشتى پىتدەبەستىرت چۈنكە پالئەرى ھەرەسەرەكى سىخوپرەكە برىتيە لە ھەلئەتەن لەر سزايەي پىتيەۋە ھەپشەي لىكرادە نەۋەك خۇشالكرىنى ئەۋ دەزگايەي يان ئەۋ كەسەي سىخوپى بۆ دەكات. سىخوپ تەنيا تا ئەۋ قۇناغە ئامادەيى ھاۋكارى تىادايە كە پىۋىستە و ھەرگە زانى كارەكەي پىككەت ئىتر ئەۋەي لە دەروۋنى دايە دايىناپىرت. نەمۇنەي ھەرە بەرچاۋى ئەم جۆرە برىتيە لە "تەلەي ھەنگوۋىنى" - بەشى دۋەۋەي

ⁱ Kim Philby, Donald Maclean, Guy Burgess, Anthony Blunt, and John Cairncross were recruited while attending Cambridge University in the UK.

ⁱⁱ K. Herbig, & M. Wiskoff. *Espionage against the United States by American Citizens*. 1947. 2001 (Monterey CA: Defense Personnel Security Research Center, 2002).

ئەم پەرتووکی بۆ ئەم پرسە تەرخانکراوە کە تیايدا دەزگایەکی ھەواڵگری بیا ئی ھەڵدەستیت بە ئاراستەکردنی پیاویک یان ئافەرەتیک بە لایودانی سیکسی کە سیکسی ئامانج بۆئەوێ رەزامەندی ھاوکاری ئو بە دەست بەیتن لە پئی ھەپەشی ئاشکراکردنی کردەکی.

چوارەم: خۆپەرستی... ئەم پالەنرە دەکریت وەک بەرگریکردن لە بېوا و بۆچوونی کە سیک بۆ بپارێدان پێناسە بکریت. بەکارھێنانی ئەم چەمکە لەلایەن لافچینگەر زیاتر جەختی دەکرەوێ لەسەر ویستی سیخوێ بۆ بەرەنگاریبوونەو، سەرکەشی و خۆشییەک.^۱ ئەم کەیسەدا، سیخوێ پئی وایە کە تەنیا ئو بپزێکەیی لە ھزری ئو دا بە دەتوانییت پۆزش بۆ ئەم کارە بپێنیتەو، لە کاتی کدا مەرج نییە ئو شەتی کە ئاویارو بپیری لێ دەکاتەو لەسەر بنەمایەکی ئەقلانییەت رۆنرابن. لێرەدا، تەنیا ئامانج ئەرەپە ئەنجامدەرە کە دەپوێت بیسەلمییت کە ئو خاوەنی چەند توانایەکی تایبەتە بەلام لەلایەن دەزگاکە یەو پە پە و توانایە ئەبراو ھەر بۆیە لە پقی ئو ئان دەست دەکات بە پیدانی زانیاری نھیتی بە دەزگایەکی تر.

پێنجەم: تۆلە... لێرەدا سیخوێ بە تووڕەییەکی ئانا ئیدۆلۆژی پالتراو کە لەلایەن ولاتەکی خۆی یاخود تەنانەت ئو دەزگایە تیا دا کاردەکات وای لیکدوونەو (یان دەکریت لە حەقیقەتیشدا وابیت) کە ئادامی لە ھەمبەر ئو کەسدا کراو، بۆنموونە نەبوونی سوپاس و پێزانین لە ھەمبەر ئو کارانە ئنجامی داو، یان شکست لە بەرزبوونەوێ پلە و زلی، مووچە کە یاخود قەرەبووی تر، یان ھەر پتووستییەکی کەسی کە بۆی پپنە کرابیتەو. لە ئەنجامدا، ھەوالدۆزە کە یان کارمەندە کە ھەموو ھەولێکی خۆی بەگەر دەخات بۆ تۆلەکردنەو لە پڤگای سیخوێ کردنەو. دەبیت ئامازە بە خالێکی ئۆر گرنک بدريت لێرەدا کە دەکریت ئادامەکی راست بیت یاخود نا، بەلام لەلایەن سیخوێ کەو بە حەقیقی و شەخی لیکدراوئەو. تۆمپسن ئامازە بەو دەکات کە چاوەروانی ئاواقیعی لە پپرکردنەو

^۱ K. ScheibeK. "The Temptations of Espionage: Self-Control and Social Control," In T. Sarbin, et al. (eds.). *Citizen Espionage: Studies in Trust and Betrayal* (Westport CT: Praeger, ۱۹۹۴).

پېداويستی له لايېن شوېنې کاره وه، غه درې کارگړې، زياده لېتويست سهيرکردنې لېتواتووي حقيقي که سيک، و کولتوري توله که له لايېن ميدياوه ناراسته دهکړت، هؤکارن بؤشه وهی که سيک بهم کاره هه لستې.ⁱ پزېشکي دهرووني دهيفيد چارنې، که چاپېک ووتنې له گه ل چندان تومه تبار به سيخوپې کردوه، وهک رويه رت هانسن، تيرل پيت، و برايېان پاتريک رهگان، ناماژه به وه دهکات که نهو سيخوپاڼه ی که به هؤی توله وه له دؤی دهزگاگانيان پالنراون به زؤی هر بهردهوام دهبن له بېنېنې خؤيان وهک هاوالاتي وه لاتپاريز و ناماژه به وه دهکک که هرگيز له نيازي نه واندا نه بووه زيان به بهرزه وهندي ولاته که يان بگه يئن.ⁱⁱ

شه شه م: مه راېی کردنⁱⁱⁱ... ليره دا، سيخوپ به هؤی ويستېک بق رازيکردنې دلی که سيکی تر پالنراوه. له کاتېکدا وادياره که شتېکي نه کرده ييه که سيک ته نيا به هؤی راگرتنې دلی که سيکی تر سيخوپې بکات، به لام ناکرېت بلېين نه مه له ناو دهزگا هه والگريه کاندا روونادات. بق نمونه، نه گهر سيخوپېک له پېوي نايډولؤزيه وه پالنرايېت، دهکړت به بېن پرانوه کارېکات بق خوشحالکردنې دهزگای به رامبه ر له هه ولېکدا بق نيشاندانې وابسته يې ناويراو له دوزه که دا. مايکل وؤکه ر، کړې جون نه ننتوني وؤکه ر و به شېک له بازنه ی سيخوپې باوکي، گه وامي نه وه يدا که له سالي ۱۹۸۳ نه و بؤته سيخوپ نه مهش به هؤکارې "پاره و خوشحالکردنې باوکم."^{iv}

هه روه ها، مه راېی کردن رولېکي به رچاوي هه بووه له توبه راسيوني "رؤميؤ" که له لايېن دهزگای هه والگري نه لمانياي روزه لاتوه نه نجامدا، که تيايدا هه والډوژيکي دهزگا که په يوه ندييه کی سؤزداري له گه ل ټافره تيکي ته نياي سکرټير له نامانجېکي دامه زراوه ی

ⁱ T. Thompson. *Why Espionage Happens* (Florence SC: Seaboard Press, ۲۰۰۹).

ⁱⁱ D. Charney. "True Psychology of the Insider Spy," *The Intelligencer: Journal of U.S. Intelligence Studies* ۱۸ (۱), Fall-Winter ۲۰۱۰, ۴۷.۵۴.

ⁱⁱⁱ خوشرين کردن، خؤيرده پيش (Ingratiation)

^{iv} Associated Press. "Member of spy ring released after ۱۵ years." *The Topeka Capital-Journal*, February ۱۷, ۲۰۰۰. *cjonline.com*, Accessed January ۲۲, ۲۰۱۴.

جەنگى زانىبارى

لەبارەى ئەم جۆرە كىرەدە مەترسىدارانەو، ھەوالگىرى بولگارىيا كىرەدەو، يەككى بۆيۈنەى ئەنجامدا. يەككىك لە بەكرىگىراو، كانى بۆيەكەم جار نامىزىكى وەكو لولەى دەمانچەى بەكارھىنا بۆ تەقاندەنەو، پارچە پلاتىنىكى بچووك بەرەو رووى يەككىك لە جىابووەو بولگارىيەكانى بەنامانچى كوشتى.

سىخوپە بولگارىيەكە تۈانى گۆرگى ماركۆف، كە بەلەى دەزگای ھەوالگىرەو بە جىاكراو لەقەلەم دەدرا، بېيىكىت لەوكاتەى لەبەردەم نووسىنگەكانى بى بى سى لە لەندەن تىپەپ دەبوو (ئەم رووداو لەسالى ۱۹۷۸ ئەنجامدا). بەپى ھەندى سەرچا، دەلەن گوايە ماركۆف لەپ ھەستى بە ئازارىك كىر لە رانى راستىدا بى ئەو، ھۆكارەكەى بزانىت، ئەو، ئەندە نەبىت كەسىكى نامۆى بىنى كە بە شەقامەكەدا راي دەكرد و ھەولیدەدا خۆى ھەشار بىدات و لەبەرچارى رىئواران خۆى ون بكات.

ئۆوارەى ئەو رۆژە گەرمى لەشى ماركۆف بەجۆرىكى مەترسىدار بەرەبوو، بۆيە ھەرزو بۆ ۋەرگىرنى چارەسەر گۈنازايەو بۆ نەخۇشخانە. پزىشكەكان شىكستىان ھىنا لە زانىنى ھۆكارى نەخۇشىيە كىتوپرەكەى، ئەو بو دواى سى رۆژ مانەو لە نەخۇشخانە گىانى سپارد. دواتر، نوژدارەكان رايانگەياند: "حالتى ژەھراو، بىبون دووچارى ماركۆف بوو لە ئاكامى ھەوكرىدە بەھۆى پارچەكانزايەكى دروستكراو لە پلاتىن و ئەيرىدۆم. پارچە پلاتىنەكان لە رانى راستىدا بوو و ئەم جۆرە تىكەلە كىمىيەى-كانزايە بەشەو، يەككى ئاساىى لە دروستكرىنى فېوكەدا بەكاردەھىتەرت. لەكاتى ئامادەكرىدەدا لە فېنى رۆر گەرمدا تىكەلە دەكرىن." نوژدارەكان لە درۆھى پىنئاسەكرىنى پارچەكانزايەكەدا گۈوتيان: "پارچەيەككى پلاتىنى چەماو، يە تىرەكەى تەنيا دوو ملیمەترە و لەھەرچوار لاو ھەلگۈلراو بەھۆى نامىزىكى تايىبەت بە دروستكرىنى ئەم جۆرە بابەتە وردانە.

پزىشكەكان بەكۆتاھىتان بە راپۆرتەكەيان ئامازەيان بەو، كە ناوېراو بەھۆى ئەو پارچە كانزايەو مەردو كە خۆئىنەكەى ژەھردار كىرەو و بۆيە بەھىواشى و لەسەرخۆى بەھۆى كارىگەرىيەكەو كوشتو، يەتە.

گومانی تیا دا نییه نهم رووداوی تیۆرکردنه سه رنجی چاودیرانی راکیشا به ره و چند رووداویکی تر که پیشتر روویاندابوو و بوونه هۆی گیان له ده سستانی چند جیا بوه و به کی تری سیاسی. نه و تا له مانگی تهممونی سالی ۱۹۷۳ د، بۆریس ئه رتۆف که په ناهه نده به کی بولگاری بوو له دانیمارک ده ژیا، له پر دا بۆ ماوه به کی کورت شویندیز کرا، پاشان له به رده م یه کییک له دادگا کانی بولگاریا له شاری سۆفیای پایتهخت راوه ستا به تۆمه تی ناپاکی و دۆژمنایه تی کردنی رۆژی شیوعی. ئینجا له رمانی ۱۵ سال زیندانی به سه ردا سه پینرا. که چی ئه رتۆف دوا ی دوو مانگ تیپه راندنی زیندانیه کی له بارودۆخیکی ته مومژا ویدا کۆچی دوا یی کرد.

گۆفاری لاوانی کۆمونیستی له بولگاریا، نارودی ملادی، له دوا ی مومنی ئه رتۆف و تاریکی بلاو کرده وه ده رباره ی کرده وه ی کوشتوب و تاوانی ئه رتۆف که پنی هه لسا وه و دوویاتیشی کرده وه که مردن چاره نووسی هه موو ناپاک و دۆژمنه کانی سۆشیالیزم. به ره وه ی کار له کار بترانیت، هه ندی لیکۆلیاری ئینگلیزی ده ستنیشانی تیکه له کانزایی-کیمیایه که یان کرد و هه لسان به توژینه وه له سه ر نه و پارچه کانزایی له رانی مارکۆف ده رهیترا. دواتر ده رکه وت که نه و پارچه کانزایی ناخرا وه به ژه مرک به ناوی "ریسین" ده رهیترا و له رۆژی "خروج" ی زه رد.

نه و ده کی ژه مری ریسین لئی وه به ره م دیت

أخروج؛ جۆزیکه له ده وه کی گۆگیا یی له گروپی "فریونیات". که لا کانی پانکه له ن، زیدی به نه رتی نهم ده وه که کیشه ی ئاسیاییه، له هه ندیک جینگ دا بۆ جوانکاری ده چیتیریت.

لەم لاشەو، ھەربىر دەزگای ھەوالگى ناوەندى و يەككىتى سۆفەت ئامىرى درۆگر (Polygraph) يان بەكارھىتا بۆ لىكۆلىنەو، لە راستگوى كارمەندەكانيان بۆ پەردەلادان لەپووى مىسداقەتتى ئەوانەى تۆمەتبار دەكرىن بە سىخوپىكرىدن بۆ بەرۆوھەندى نوژمەنان. ئەم ئامىزە كارەكات بۆ تۆماركرىدن ئالۆگۆرە فەيزايىيەكانى لەشى ئەو كەسانەى خۆدەدزەو، لە گوتنى قەسەى راست لەكاتى لىكۆلىنەو، ھەك گۆپانى پەستانى خوێن، گەرمى لەش و رۆژەى دەردانى ئارەق كە ھەميشە ھەك كاردانەو، بایۆلۆژى روودەات لە ئەنجامى ھەستكرىدن بە ترس لەسەرئەنجامى درۆكرىدن.

دەزگای ھەوالگى ئەمەرىكى ھەميشە لەكاتى لىكۆلىنەو، تۆمەتبارەكاندا پششى بەم پرسىارە دەبەست: "ئایا ھىچ كات شتەكت لە مال و مولكى دەولەت دزیو؟" ئەمە لەكاتىكدا دەزگاکانى تر كۆمەلە پرسىارىكەيان بەكاردەھىتا، ھەك ئەو پرسىارانەى خاوەن كار دەيانكات لەو كەسانەى پالۆرولون بۆ ھەرگرتنى كار لەلایەن خاوەن كارەك. بەھەرچال، ئامىرى درۆگر سەرگەوتنى بەدەستھىتا لە ئاشكاراكرىدن درۆ لە بواری سىخوپى و دژەسىخوپىدا، بەھەش لەنێو دامەزراو، لەرمیەكاندا بەكارھىتانى بەشێوھەكى فراوان تەشەنەى كرد، جگە لە ناوەندى پەيوەندىيە حكومىيەكان لە بەرىتانىا كە كارمەندەى ئەو دەزگایە ملەكچ بوون بۆ ئەو ئامىزەيان بە تووودى رەتكردەو، ئەمەش لەبەر چەند ھۆكارىك، ديارترىنيان پېششەلكرىدن نەيتنى كەسى لەلایەن ئەم ئامىزەو، و شكستھىتانى لە تۆماركرىدن سەرچەم گۆرپانە فەيزايىيەكان لە لەشدا كە زانايان تەنيا ھۆكارەكەيان بە درۆكرىدن بەند نەكردووە. شاياتى ئاماژە بۆكرىدن كە ئامىرى درۆگر لەم رۆژگارەى ئەمروشمەندا لە نێو دامەزراو، بازىرگانىيەكانىش بەكاردەھىترىت بۆ دلتىابوون لەسەر راستى كارمەندە تازە دامەزراو، ھەر لەھەمان بۆلەدا، واتە لە بواری بەكارھىتانى تەكنىكى زانستى لە خزمەتى سىخوپىدا، ئەمەرىكى و سۆفەتییەكان ھەولەى بەكارھىتانى داوودەرمانى كىمىايى تايبەتییاندا بۆ كۆتەرۆلكرىدن ئەقلى مۆف داو، ھەرچەندە ھەولەى تەواو لەبەر دەست نەبە لەسەر ھەولەدانى سۆفەت لەم روو، بەلام ئاگادارى تەواومان

ههیه به سهر ئه و پلاناته دا که ئه مریکییه کان دای ده پێژن بۆ به ره مهینانی ئه م ده زمان مه تر سیدارانه. له ساڵی ۱۹۵۰، سی ئای ئه ی له ریکای تاقیگا پزشکییه بلاره کانی ولاته وه هه ولتیکێ سه ره تاییدا بۆ به ره مهینانی ئه و ده زمانانه ی که ناوی لێناوه "چۆله که ی شین"، پاشان هه وله کانی چتر کردوه و ئه مجاره ده زمانیکێ به ره مهینا به ناوی "مکولترا".

له م کاته دا، ریحارد هیلمز، جیگری به یررسی به پێوه به ری پلاندانانی سی ئای ئه ی، له و کاته دا پێشنیاری ئه وه ی کرد که ئاژانسکه به ی سی سه د هه زار دۆلاری ته رخان بکات بۆ ئه م پڕۆژه گرنگه. دوا ی پێشکه شکردنی ئه و پێشنیاره ئالڤ دالس، جیگری به پێوه به ری هه والگری ئه مریکا، یه کسه ر به پێشنیاره که قاییل بوو. بۆ رابه پاندنی ئه رکه که، ناویراو سیدانی گوتلیبی وه ک به پێوه به ری پڕۆژه که هه لبژارد. ئیدی تۆریه ی تاقیگه زانستیه کان له زانکو و نه خو شخانه کان خرا نه خزمه تی ئه م پڕۆژه هه والگرییه وه.

له لای خۆیه وه ئه مریکا پروپاگهنده ی ئه وه ی کرد گوايه یه کتیی سو فیه ت پڕۆسی کوئترۆلکردنی کیمیا یانه ی به سهر ئاوه زی هه ندیک له تۆمه تبارکراو و زیندانیه کاندا جێبه جێ کردوه. واشنتۆن بۆ سه لماندنی پروپاگهنده کانی په ئای برده به ئاشکرا کردنی بارودۆخی هه ندیک له و زیندانیه ی که وایان نیشانده دا سه ریان ده سوپا له کاتی دادگاییکردنیاندا له مۆسکو. هه روه ها، سی ئای ئه ی بارودۆخی هه ندیک له و زیندانیه ی ئاشکرا کرد که له کۆریای باکووره وه گه راپوونه وه، ئه مه ش وه ک به لگه یه کی سه لمێنه ری پروپاگهنده کان، نه خاسه هه ندیکیان دوو چاری تێکچوونی ژیری و راپایی ده روونی هاتبوون له دوا ی گه رانه و هیا ن بۆ ناو ولات.

له یاداشتنامه کهیدا سه رۆکی به شی پزشکی سه ره به ده زگای هه والگری ناوه ندی له کانونی دووهمی ۱۹۵۲دا بۆ به یرسه کانی خۆی ئاردوه، ده نووسیت: "تۆد به لگه ی به کلاکه ره وه ههیه له سه ر ئه وه ی شیوعیه کان ماده دی بیهۆشکری کیمیا یی و به نند راوه ستاندن و خو به ی کاره با یی و هه ندی جار خه واندنی موگتاتیسیشیان به کاره ی تاره بۆ زالبوون به سه ر ئاوه زی نوژمن و زیندانیه کاندا، له به ر ئه وه ی پتویسته له سه رمان

جهنگي زانباري

هه‌لەسین بە هه‌لەمەتێکی زانستی تا لەسەر ئەنجامدا بتوانین هەمان تەکنیکی پزیشکی و زانستی بەجۆرێک بەکاربهێتین بۆ ئەوەی هەمووان دڵنیا بن لەوەی ئەو جۆرە تەکنیکانە لە دەستیکی ئەمێندا دەمیتنەوه.

هەرۆهە، یەکەم سەرۆکی دامەزراوەی جیهانی نەخۆشییە ئه‌قلییەکان، دکتۆر ئیۆن کامیۆن، چەند تاقیکردنەویەکی ئەنجامدا بۆ زالبیون بەسەر ئاوەزی هەندیک لە نەخۆشەکاندا، لەم نێوەندەدا ئەم جۆرە دەرمانانە بەکارهێنران: تورزاین، نمبوتال، سیکونال، فیرونال، فەرگال. کامیۆن هەولیدا میتشکی چەند کەسیکیان بشۆرتنەوه بە بەکارهێنانی پەيامیکی دەنگی کە لەرێگەی ئامپرێکی بچوکی تۆمارکەرەوه ئاراستەیی دەکرد، ئامپرە تۆمارکەرەکی خستبووه ژێر سەری نی نەخۆشەکانەوه. لەماوەی ئەو سی رۆژەیی کە نەخۆشەکانی ئەم تاقیکردنەویان بەسەردا جێبەجێکرا، ئەوان تووشی غەیبوبە (coma) ببوون بەهۆی بەکارهێنانی ئەو دەرمانانەی سەرەوه لەدەیان.

تاقیکردنەوه‌کانی کامیۆن بوونە جێی سەرسۆپمانی دکتۆر دۆنهاب، پروفیسۆری دەروناسی لە زانکۆی مکهیل. زانکۆکە دەربارەی تاقیکردنەوه‌کانی کامیۆن دەلێت: "ئەگەر رێکەوتایە یەکێک لە قوتابییەکانم پێشنیاری کردەوه‌یه‌کی گالته‌چاری وەک ئەوەی کامیۆنی بکردایە یان هەر بپیریشی لێ بکردایەته‌وه، دەستبەجێ لەزانکۆکە دەرم دەکرد."

لەسەرەتای سالی ١٩٥٣، هه‌والگری ئەمریکا پڕۆژەیه‌کی نوێی دەستپێکرد لە هەمان باری تەکنیکی سیخوپییدا. ئەم پڕۆژەیه‌ی ئیستا جەنگی خانە بابۆلۆژییەکانی لێ کەوتۆتەوه، یان بە واتایەکی تر، پزیشکانی سی ئای ئەی و پەیمانگا زانستییەکانی دەستیان کرد بە تاقیکردنەوه‌ لەسەر خانەکانی لەشی مرقوف لەمیانەی بەکارهێنانی ماددەیی (LSD)^١ی‌وه. دکتۆر درانک تۆلسن بە ویستی خۆی خرایەژێر یەکەم

^١ جۆرە دەرمانێکە کە کاریگرایییەکی بێ ئەندازە دەکاتە سەر میتشک و هه‌ل‌هه‌سه‌ دروست دەکات، بەشێوەیەک کە وێنەی ناپاست و سەیر سەیر بۆ مرقوف دروست دەبێت. ئەم دەرمانە لە زنجیری

نه زموونگه ریه وه. له م نه زموونه دا، حهفتا مایکروگرام له ماده ده که له نیتو شوشه یکی کوانترۆدا گیرایه وه و دکتۆر تۆلسن یهک پیکی لیخواره وه و ده سته بجئ ههستی کرد چالاکیه کانی زیاد له ناستی سروشتی خۆی پهری سه ندوه. به لام ئه م چالاکیه ده سته که درێژه ی نه کتیا. تۆلسن ههستی به دل تهنگیه کی قوول کرد، له نه نجامدا داوای دیدنه ی یه کتیک له پسپۆیه ده روونییه کانی کرد. سی ئای ئه ی، که هه ره له سه ره تاوه خۆی سه ره رشتی تاقیکرده نه وه که ی کردبوو، رینگه ی نه دا به به کارمه ی تانی پزیشکی ده روونی یاسای بۆ ئه م مه به سته، ئه مهش له ترسی ئه وه ی نه کا باب ته ی ناشکرا بیهت. هه ریۆیه، داوای له دکتۆر هارۆلد سینای کرد تا کو کرده کانی پشکنین بۆ پزیشکی نه خۆشکه وتوو، دکتۆر تۆلسن، بکات چونکه به جۆرێک باری ده روونی تیک چو بوو که له به رباری ۲۷ ی تشرینی دووه می ۱۹۵۳ له هۆتیل واشنتون ستانله ردا خۆکوژی ئه نجامدا، ئه مهش واته ته نیا چوار رۆژ دواي خواردنه وه ی ماده ده که. تا کو میژووی په رده لادان له یووی به سه رهاته که ی دکتۆر تۆلسن نه هاته پش و لیژنه ی لیکنۆینه وه له سالی ۱۹۵۷ کرده وه که ی ناشکرا نه کرد، بنه ماله ی ناوبرو نه یانده زانی سی ئای ئه ی تاقیکردنه وه ی کیمیا بیان به سه ردا کردوه، واته هۆکاری مرده نه کیه یان نه ده زانی. ئیدی دواي ئه م رووداوه، له سالی ۱۹۶۳ پڕۆژه ی به ره مه ی تانی ئه وه ماده یه ی وه سته ی تزا بۆنه وه ی ده ست بکریت به رپه راندنی پڕۆژه ی دیکه بۆ به ره مه ی تانی ژهر و ده رمانی له م جۆره، که سی ئای ئه ی په ی تاپه ی نا خه رنی به ده سته ی تانی وه ده یینی.

کوئترین جۆری هه والگری که میژوو ناسیبه یی هه والگری سه ریا زییه، له به رته وه ی له رابردودا و ته نانه ت تا ناوه پاستی سه ده ی نۆزه هه م گرنگترین ئامانجی ده زگای هه والگری ولاتان ئه وه بوو که بزانه ی ته ده ول ته دوژمه نه که ی چ جۆره چه ک و سوپایه کی له به رده سته دایه و له کویدا ئه وه سوپایانه ریکه ده خه ی نه وه له کاتی جهنگه کاند، واته سیخویری کردن له و کاتانه دا ته نها په یوه ست بوو به کاروباری سه ریا زییه وه. له

هه ره نۆدی ولاتانی جیهان قه ده غه یه، قۆرموله ی زانسته که شی بریتیه له $Cr.Hr.Nr.O$ (وه رگتی).

سەردەمە كۆنەكاندا سىخوپ سەربازىك بوو بە جلۇبەرگى تايىبەتییەو ە كە سواری نەسپەكەى دەبوو لە شوپىنكدا و لەپیش سوپای نەیارەكانیەو دەوستان و دواتر بە خیزیاری دەگەراییەو بۆ لای فرماندەكانی و زانیاریەكانی لەسەر ژمارەى سەربازانی سوپای نوژمن و جۆرى چەكەكانیان دەگواستەو، نۆزجار بەم جۆرە سىخوپانە وتراو (دەستەى پيشەنگ)، تا ئەمۆش سىخوپى لەو جۆرە بوونی ماو، بەلام بە ئامرازگەلىكى حیاوازترەو ە كە لەبرى ئەسپ ئامىرى ناردن و بېتەل و ەرىگى نیشانەكانى رووناكى پىیە و بروسكەى ەتەدار ەرنەگرت.

لە رابردودا ئەسپ و حوشتر دوو ئامرازى نۆد سەرەكى بوون لە كۆكردنەو ەى زانیاری لەسەر نوژمن و تەنھا ئامراز بوون بۆ خیرا گواستەو ەى زانیاریەكان و گەياندى بە فرماندە تا ناو ەپاستى سەو ەى نۆزە ەم لە شەپەكانى ناپلیندا ئەسپ ئامرازىكى سەرەكى بوو لەكارى سىخوپى كردندا. لەنیو ەى دوو ەى سەو ەى نۆزە ەمدا ئامرازەكانى ەوالگى كۆپانىكى سەرەتاییان بەسەردا ەات بەنۆزى سوود لە كۆترى نامەبەر ەردەگىرا، ەرو ەا شەمەندەفەر و لە ەندىك كاتى بەپەلەشدا بآلۆن بەكاردە ەتەرا. لەسەرەتای سەو ەى بیستەمدا ئامرازەكانى ەوالگى كۆپانى بنچینەى بەسەردا ەات ئۆتۆمبیل و فۆكە بوون بە دوو ئامرازى نۆرك چالاك، دواتر كارەكان پيشكەوتن تاگەيشە وینەگرتن لە ئاسمانەو ە بەكار ەتەنای ئامىرى ئەلیكتۆنى بۆ كۆیگرتن، سەربارى بەكار ەتەنای مانگى دەستكرد كە دەتوانیت ەموو جوولە و چرپە ەك بگوازیتەو. ەموو ئەم پيشكەوتنەش بە شوپشك دادەنریت لەبواری ئامرازەكانى ەوالگىدا، ئامراز و ئامىرەكان بەشیو ەكى ریشەى كۆپان، دا ەتەنەكان كۆیگرتن و بېننى لە دوورەو ئاسانتر كرد و لە ئاستىكى بەرفراواندا خستنیە بەردەم دەزگا ەوالگىرەكان لەگەل نۆزىو ەى ئەو ئامرازە ەوالگىرەكانى كە دا ەتەنەكان نەركەكانى سەرشانى دەزگا ەوالگىرەكان زیاتر بوو.

باش جەنگى جیهانى دوو ەم ەوالگى سنوورەكانى زیاتر بەرفراوان بوو چەندە ەا جۆرى لى پەیدا بوو ەوالگى سەربازیش بوو بەشك لە بەشەكانى ەوالگى، نیتەر ەوالگى بايەخى بە كۆكردنەو ەى زانیارى جۆراوچۆر دەدا لەبوارە جۆراوچۆرەكانى

وهك ته كنه لژږي و پيشه سازي و تابوودي و كومه لايه تي... همد، به كورتي هه والگري
 بوو په شته ي كه دهيوست هه موو شتيك له باره ي هه موو كه سيكه وه بزانيت له هه موو
 كاتيكا. بيگومان زانيني هه موو شتيك پټويستي به پاره و كه سي دياريكراوه وهك
 چون ريگريكردن له وه ي كه سانيك هه موو شتيك له باره ي نيمه وه بزانن پټويستي به
 پاره ه كه سانيكي دياريكراوه. واته نه گهر سيخوپي بريتي بيت له كوركړنه وه ي
 زانياري له سهر دهوله تيكي دياريكراو شوا نه ركي نو دهوله تش نه وه ده بيت ي
 زانياري كزيكاته وه له سهر نو دهوله ته ي كه زانياري له سهر كږده كاته وه، كزي نم
 كارانه ش پټويستي به هه زاره ها كارم ند هه يه و هه روه ها بودجه ي ترخانكراوي
 تاييه تي له لايه ن دهوله ته وه، هه روه ها بووني ده زگايه كي دژه هه والگري، كاتيكا
 سيخوپيگ ناشكرا ده كريت پټويسته ده ستگيريكريت و بدريغه دادگا نو كه سه ش ك
 راده سپيږديت بق چاوديريكردن و ده ستگيركردن سيخوپي هچ نه بيت ده بيت تواناكان ي
 له سيخوپه كه زياتر يان په كسان بيت. بويه، له هه ر ولايتيكا ده زگايه كي ناسايش
 هه يه كه نم ده زگايه به پټي ولاته كان ناو و نه ركه كه ي ده گويټ، به لام نه ركي
 سه ركه ي بريته له وه ي چاوديري سيخوپه بيگانه و ناوخيپه كان بكات و نه نانه
 بچيټه ناويشپانه وه بق نه وه ي شانه كانيان ناشكرا بكات و په يوه نديه كانيان بدزږيټه وه.
 ده زگاي ناسايش له زور شتدا له ده زگاي هه والگري ده چيټ به لام خاره ن
 به رپرسياريه تيكي زياتره كه زورچار نو به رپرسياريه تپانه ده دريټه پوليټس، له گل
 بووني جياوازي له ناسنامه ي نم دوو ده زگايه له ولاتاندا به لام پټويستي وايخواسنوه
 كه هاوئانه نكي و په يوه نديه كي به ميټر دوست ببيت. له زور دهوله تدا ليټنه په كي
 هاوبه ش له هه ردو ده زگا و گه وره به رپرسي ديكي دهوله ت دوست ده كريت كه
 په يوه نديان به نه نجامداني پلانه كان ي دهوله ت.

هه مامه نكي له نيوان نه نداماني نم ليټنه يه دا زور پټويسته، له به رنه وه ي كاتيكا
 هه ريه كيټك له دوو ده زگايه بيه ويټ ده سه لاتي زياتري هه بيت و زاتر بيت ده بيت
 هوي نيكداني هاوسه نكي كارگيټي و كاره كان. هه ردو ده زگاي هه والگري و ناسايش
 له زورده ي ولاتاني جيهاندا به به رده وامي له به رفراوان بوون دان تا نه وه ي بوون ؟

جهنگی زانیاری

به شیک له دهسه لاتی به پړوه بردن و هه رشتیکي روژانه له ولاتدا، هه دهوله تیک له م سرده مه دا ناچاره له چوارچپوهی کاره کارگتیره کاندایه یخ به هه ردوه دزگای هه والگری و ناسایش بدات و به دهیه ها ملیقون پاره یان بۆ خه رج بکات.

به پیشکه وتنی زانست و نه کته لوجیا نه و داهیتانانای که له بوازی هه والگریدا ده کران پیشکه وتنی به رچاویان به خویه وه بینی و چه ندین نامراز و که ره سته ی شویتنپیه لگرتن و چاودیری کردن داهیتران که نه مهش کاری سیخوپی کردنی تاپاده یک ناسان کرد، نامراز و که ره سته کانی هه والگری به پتیاان ده وتريت (gadgates) که نه ناوهش له لایه نه مریکیه کانه وه لپیان نزواه، هه رچه نده نه وان که سانیکن که زور به که می به کاری ده هیتن به لکو به و نامراز و که ره ستانه ده لپین: نه و شتانه ی که چیتو به که لکی به کارهیتان نایه، واته نه و ورده شتانه ی که به که لکی فریدان دین.

نامراز و که ره سته کانی سیخوپی کاتیک به رده ست ده که ون واده رده که ویت که به کارهیتانایان ناسان بیت به لام له راستیدا به کارهیتانایان پتویستی به بارودوخی گونجاو هه روه ها وریاییه کی زوره، سه ره پای نه وهش زوریک له م نامیرانه به هوی بچوکی قه باره یان زوو تیک ده چن و خراب ده بن، تیک پای نه و نامیرانه ی که سیخوپ به کاریده هیتنیت پتویستی به ووردبینی هیه له هه لپژاردنی شویتنی به کارهیتاندا، نه م نامیرانه جوراوجوین و به ناسانی ناتوانریت بکپردین له به ره وهی به ناسانی ده ست ناکه ون و گرانبه هاان تا خولیکی تاییه ت له سه ر چونیته ی به کارهیتانایان نه بینریت نه سته مه بتوانریت به سه رکه وتوویی به کار به ترین: زوریک له ده زگا هه والگریه پیشکه وتروه کان به و شیوه یی که ده یانه ویت بودجه یی که زه به لاح نه رخان ده که ن بۆ دایین کردنی نه م نامیرانه که سه ره پای نه وهی بچوکن به لام خاوه ن کاراییه کی به رزن، وهک نامیزی ناربدنی (بیب-یب) که قه باره که ی به نه ندازه ی ده که تۆکیک ده بیت و به ده رزی بۆینباخ یان خشل و نامرازه کانی جوانکاریه وه ده لکینریت یارمه تی که سی هه والگر نه دات که شویتنی نه و مروفه دیاری بکات که هه لی گرتوه به بن نه وهی به خوی بزانتیت.

لە نموونەی تری جۆرەکانی ئامرازەکانی هەواڵگری وەک ئامیزی وێنەگرتن بە ئەندازەی پاکتە شقارتەیک هەروەها ئامیزی نێرەر و وەرگر که قەبارەکی زۆر بچووکه، وە ئامیزی وێنەگرتنی تایبەت که دەتوانیت لەو دیواری و بەربەستە کانزاییەکانەوە وێنە بگریت، پێنوسی دەمانچە که دەتوانیت گولەییکی عەبارە (۷،۵) ملم بته‌قینیت هەروەها دەتوانیت ژەهریان هەر مادەییکی تر بته‌قینیت و بێتە هۆی جەڵدەیک که تەنانت کاریگەریەکی بە توێکاری پزشکی دەرناکەوێت، ئامیزی کردنەو و شکاندنی قاسە ئاسنین، هەروەها ئامیزی تۆماری دەنگی تۆتوماتیکی که دەتوانیت پەییوەندی تەله‌فونی ئێوان دوو دەوڵەت تۆمار بکات، دووربین بە تیشکی ژێر سور که دەتوانیت لە شەودا لە دووریکی زۆرەو وێنە بگریت.

زۆریی ئەم ئامیزە بچووکانه لە پێگەی رووکه‌شیکەو ئەشاردێنەو و بەجۆرێک دیزاین دەکەین که شیوەی ئامیزیکی ئاسایی هەبێت که رۆژانە بەکار دەهێنرێت ئەمەش بۆ ئەوەی ئامیزەکه سەرئەجی کهس رانه‌کێشێت و هەول بۆ دزینی بدات لە کۆتاییدا ئاشکرا بێت، لە رابردوودا زۆریی ئامیزەکانی سیخوپی لە شیوەی چەرخوا دیزاین دەکران بەلام ئیستا پشتی پێتابەستریت لەبەرئەوەی لەلای خەلکی جیهان ناسراوە.

سەرچاوەکان لەمۆدا ئامیزی مۆبایل بەکارهێنن بۆ وێنەگرتن هەروەها کامێرا بەکارهێنن که لەشیوەی کاتژمێری دەستیدا دیزاین کراوە که زۆر بەئاسانی دەتوانن لە دەستیان دایکەن و بپیشکنن و بەرزی بکەنەو بۆ لای گۆییان و لەهەمان کاتدا وێنەی هەرکەسێکیان دەوێت بێگرن، هەروەها ئەو کەسانەی که ئەم جۆرە کاتژمێرانە بەکارهێنن دەتوانن وا خۆیان پیشان بدن که دەچەمێنەو بۆ سەیرکردنی کامێراکه بەلام لەهەمان کاتدا ورد کاریکات لەسەر ئەوەی ئەو وێنەیی که دەبێت بیاخە ناو ئەو چوارچۆیەیی که دەبێت. هەروەها ئامیزی وێنەگرتنی نەپتیی لەچەند شیوەییکی تردا دیزاین کراون وەک: دەسکی گۆچان، سوواو، پاکەتی سپیاری ئافەرەتان، پاکەتی جگەرە و ملوانکە.

یەکیەک لەو چەکانەیی که سیخوێ حەز بە بەکارهێنانی ئەکەن بریتییه لە کامێرای لێنزا گەورە که زۆرجار سیخوێ توانیویەتی وێنەی بنکە سەربازیه زەمینی و ئاسمانیەکان

و وینهی پیاوانی نوژمن به دهست بهیئتیت ته‌ن‌ها به وینه‌گرتنیان له‌ناو
 تۆتۆمبیل‌که‌یه‌وه. له جۆره‌کانی کامیترای تاییه‌ت به سیخوڤه‌کان کامیترای
 (minox) به‌وه ناسراوه که نۆڤ بجوکه و ته‌ن‌ها که سه‌ پێشه‌گه‌ره‌کان ده‌توانن به‌کاری
 بهیئن به تاییه‌تی جۆری (minox-C) که قه‌باره‌ی هیئده‌ی پیتنوسیک ده‌بیت،
 هه‌روه‌ها کامیترای جۆری (tista) که له‌شیوه‌ی چه‌رخ دیزاین کراوه، جۆریکی تریش
 هه‌یه ناوی (yashka) یه که سیخوڤه‌ ده‌توانیت له‌ناو ده‌ستی دا دایه‌یئت به‌ی ئه‌وه‌ی
 سه‌رنجی هیچ که‌سیک به‌لای خۆیدا رابکێشیت، نۆڤه‌ی سیخوڤه‌ روسیه‌کان کامیترای
 جۆری (ئیکزاکاتا) یان به‌کار ده‌مینا له‌کاتی وینه‌گرتنی به‌لگه‌نامه‌کاندا که ئه‌م ئامیره
 نۆڤه‌ و وینه‌که‌ی ساده‌یه و به‌ئەندازه‌ی (۲،۵) ملم. له‌بۆری وینه‌گرتنی
 زانباریه‌کاندا کامیترایه‌ک هه‌یه که خێراییه‌که‌ی هیئده‌ی خێراییه‌ی ده‌نگه، ئه‌م ئامیره
 ده‌توانیت وینه‌ بگریئت له‌پشت دیواره‌ ئه‌ستوور و به‌ریه‌سته ئاسنینه‌کانه‌وه،
 له‌سه‌ره‌تادا بۆونی ئامیتریک‌کی وا وه‌ک خه‌ون وابوو، ئه‌م ئامیره‌ له‌سه‌ره‌تادا ده‌یتوانی
 وینه‌ی ئه‌و شتانه‌ بگریئت که ده‌که‌ونه‌ پشت دیواریکه‌وه له‌هاله‌تی جیاوازا، دواتر
 ئه‌م ئامیره‌ پێشخرا و له‌توانایدا هه‌بوو ئه‌و شتانه‌ی که پتووست بوون وینه‌ بگریئت و
 له‌سه‌ر شاشه‌یه‌کی ئه‌لکترۆنی پێشانیان بدات به‌ پتی ئاراسته‌ی عه‌ده‌سه‌ی کامیتراکه،
 بۆ خۆپاراستنیش له‌م جۆره کامیترایه‌ ماده‌یه‌ک هه‌یه که ده‌بیت دیواری شوینه‌کان
 یان ئه‌و شتانه‌ی که ناته‌ویت وینه‌ی بگریئت پتی چه‌ور بگریئت ئه‌م ماده‌یه‌ش
 قه‌ده‌غه‌کراوه ناوی بهیئریت و پیکهاته‌که‌ی ئاشکرا بگریئت له‌به‌رئ‌وه‌ی به‌یه‌کێک له
 نه‌هینه‌یه‌کانی وه‌زاره‌تی به‌رگری فه‌ره‌نسا داده‌نریت، تائیس‌تاش هیچ ولاتیکی تر
 نه‌یتوانیوه ماده‌یه‌کی له‌و شیوه‌یه‌ دروست بکات.

تۆمارکردنی ده‌نگیش به‌ هیئده‌ی وینه‌گرتن گرنگی خۆی هه‌یه و چه‌ندیک سیخوڤه
 پتووستی به‌وه‌یه وینه‌ی دوژمنه‌که‌ی بگریئت به‌ هه‌مان شیوه‌ش پتووستی به‌وه‌یه
 ده‌نگی تۆمار بکات و گوئی لێبگریئت، گوئی مرۆفی ئاسایی توانایه‌کی دیاریکراوی
 هه‌یه ته‌ن‌ها له‌ دووری مه‌ودایه‌کی دیاریکراو ده‌توانیت بیستیت له‌به‌رئ‌وه‌ چه‌ندین
 ئامیره‌گه‌لی جۆراوجۆر داهێنران که توانای بیستنیان سه‌دان جار له‌ توانای بیستنی

مۇرق زياتره و بهين كەم و زياد ھەموو جۆره دەنگىك تۆمار ئەكات، ئامىرەكانى
 بىستەن و تۆماركردن نۆد لە ئامىرەكانى وئەنگرتن بەھىترە و دەتوانرەت بە
 قەبارەيەكى ئىجگار بچووك پەرھەم بەھىترەت كە تياياندايە بە ئەندازەى سەر
 دەرزىيەك دەپەت بەلام باشتەين ئەندازە بەو پەيەى كە پاترەك ھەلگەرت كە
 بۆماوھەيەكى نۆد كاريكات ئەندازەى سەرى دەنگە ئيسپرينىكە، ئەتوانرەت ئەم ئامىرە
 بخرەتە گيرفانى ئەو كەسەى كە پتويستە چاودىرى بكرەت، ئەتوانرەت لەشپوھى
 قۇچەيەكدا بكرەت بە جلوپەرگەوھ ھەندى كەسەش ھەن كە قووتى ئەدەن، ئەم
 ئامىرە كە بە (بالين) ناسراوھ بەكارنەھىترەت بۆ شوئىنپەھلگەرتنى ئەو كەسانەى كە
 جىگەى گومانن ياخود بۆ پاراستنى سەرچاوەيەك لەرنگەى زانىرى شوئىن بويەوھ.
 مېژووى سوود وەرگرتن لە ئامىرى (بالين) دەگەرپتەوھ بۆ سالى ۱۹۶۸ كە لەسەرەنادا
 وەك ئامىرىكى دژە ھەوالگى بەسەرگەوتوويى بەكارھەنرا، كاتىك دەزگای ھەوالگى
 توركيا تەبىنى ئەوھى كرد كە ئيمىرئ نايىتى كارمەند لە ھاوپەيەمانى ئەتلەسيدا لە
 بركسل و كارمەندى گەوھى وەزارەتى دارايى لە توركيا بە بەردەوامى لەدەرەوھى
 ئەنقەرەى پايەخت بۆ شوئىنكى ناديار گەشتى دەكرد، بەچاودىرىكردنى (نايت)
 دەرگەوت كە كەسكى شارەزايە لەخۆتاركردن لەو كەسانەى كە چاودىرى ئەكەن
 بەين ئەوھى كەس ھەستى پەيكات، كە دواچار ئامىرى (بالين) يان لەناو جانتاكيدا
 دانا و توانيان ئەو كەسە بدۆزەوھ كە پەيوەندى ئەكرد پەيانەوھ دواتر دەرگەوت كە
 بەلگەنامەى نۆد نەئىنى و تايەئى دەفروشت بە يەكەئى سۆفەت تا سەرئەنجام
 دەستگيركرا.

پياوانى دەزگای ھەوالگى بەشپوھەيەكى گەشتى سوود لە ئامىرى دەنگ تۆماركردن
 وەرئەگرن گەر بتوانن بەباشى لەناو ژوود يان ئۆتۆمبيل بيشارنەوھ، بەلام سىخوھى
 لێھاتوو بەگەشتى لەشوئىن نامۆى وەك ژوورى ھۆتەلەكان يان لەناو تەكسيە
 قەسەناكەن، وە ئەگەر بۆ ماوھەيەك ئۆتۆمبيلەكانيان بەجى بەئەن پاش گەرانەويەيان
 دەپەشكنن تا بزەنن ئامىرى دەنگ تۆماركردنى تەيدا دانەنراوھ. لێكۆلەرەن ئامارە بوھ
 دەكەن كە جۆرى نۆدى ئامىرى دەنگ تۆماركردن ھەيە لە بازاردا، ئەو كەسانەش كە

خەز بەم جۆرە ئامىترانە دەكەن ئەتوانن لەقەبارەى پاكتەى شقارتەو دەستيان بەگویت تا دەگاتە ئەندازەى پولىكى پۆستكرن، پەخش كړنى دهنكى ئەم ئامىترانەش لەسەر شەپۆلى مامناوئەند و FM پەخش دهنكىت، ئەتوانریت ئەم شەپۆلانە پەخش بكریت بۆ ھەر رادیۆيەك كە ختیرایى لەرەلەرەكانى لەنتوان (۸۰) تا (۱۰) بېت، بەناويناښكترین و سادەترین جۆرى ئەم ئامىترانە ئەو جۆرەيە كە دەتوانریت لە مەوداى (۲۰۰) تا (۳۰۰۰) دهنك بگوازیتەو، دهنكا ھەوالگرەكان ھەولتىكى نۆد ئەدەن كە بەشى گۆيگرتن لە پەيوەندى تەلەفونىەكان بە جۆرىك پتیشبەخە كە بتوانریت ھەرچىيەك لە ئوررینكدا باس ئەكریت بگوازیتەو تەناتە ئەگەر تەلەفونەكەش كۆزاو بېت^۱.

سىخوپ و مېتۆدەكانى سىخوپى

سىخوپەكان بەگشتى بۆ دوو جۆر دابەش دهنكىن: ئەوانەى كە خۆيان زانىارى كۆدەكەنەو و ئەوانەى كە خەلكى تر تەجنید دەكەن بۆ كۆكردەنەو زانىارى بۆ ئەوان. جۆرى يەكەمیان بەزۆرى پلانىيان بۆ دارپتزاو و لەلايەن پلاندراپتۆرەكەيەو رېنمايى دهنكىت. ئەو زانىارى تریان بەشپۆيەكى تايبەت لەژىر پيشەى شاراوەى وەك دېلۆماتكار، رۆژنامەفان و خاوەن كارى بىيانى كاردەكات. سىخوپەكان بەزۆرى لەگەل كۆكردەنەو ھەوالگرى نۆنەتەويیدا سەروكارىان ھەيە. ئەوان بەشپۆيەكى تەقلیدى كارى وەك دزىنى ديزاينى موشەك و بۆمب و كۆدى سەريازى بۆ ولاتىك و پتيدانى ھەوى تر دەكەن. تەكنەلۆژيا و داتاكانى وەرگىراو لە رادار، كۆمپيوتر، ئامىرى لەم بابەتە ھەميشە ئامانجى سىخوپەكانە. تەنيا ئەو بەس نىيە سىخوپەكان بتوانن زانىارى لەلايەن بەرامبەر بەدەست بھيتن، بەلكو لەسەريشيان پتويستە سىخوپى دهنكاكانى دوژمنيش بدۆزنەو.

^۱ سىخوپى و دژەسىخوپى، بايىد وفسكاو بلوخ، و. مەشخەل كەولۆسى، ناوئەند و چاپ و پەخشى

ئو سیخوپرانهی له فیلمهکاندا ویتا دهکرتن، به شیوهیهکی تقلیدی ناسنامهیهکی نهیئیی مهلدهگرن ژبانی خویان ئو ژبانه نییه که له سه ره بنه‌مای درو و ماسک روژرایبت. پالنه‌ری جی‌اواز کاری کردوته‌سه‌ر که‌سی جی‌اواز، وهک پاره، خوشی، ولتپاریژی. هه‌ر بۆ نمونه، فلادیمیر پوتینی سه‌رۆکی هه‌نوک‌ی روسیا وتی که ویستی ناوبراو بۆ په‌یوه‌ندیکردن به‌ ده‌زگای هه‌والگری ولاته‌کی بۆ فیلمی ده‌گه‌رێته‌وه به‌ناوی "شمشیر و قه‌لقان"^۱ که له‌سالی ۱۹۶۸ بینیبویه‌تی، ناوه‌پۆکی فیلمه‌که باس له‌ دیمه‌نیکی رۆمانسی چه‌ند هه‌والدۆزێکی هه‌والگری سۆفیته‌ ده‌کات له‌ جه‌نگی جیهانی دوهم. سه‌ریاری ئهم فیلمه‌ش، پوتین زۆر جه‌زی له‌ خۆبێندنه‌وی به‌سه‌ره‌اتی سه‌رکه‌شی هه‌والدۆزه‌کانی سۆفیته‌ ده‌کرد.

باشترین جۆری سیخوپر ئه‌وانه‌ن که‌ دیار نین، ئه‌وانه‌ی که‌ لێهاتوون له‌ ته‌ج‌نیدکردنی مرقوف له‌ بار و ئاهه‌نگ، و دواتر به‌ستنی په‌یوه‌ندی هاوپه‌یه‌تی له‌گه‌ڵیاندا. سیخوپر پاش ئه‌وانه‌ن که‌ لێهاتوون له‌ چاودێری و شیکردنه‌وه و گرتنی وینه. هه‌والدۆزی دووسه‌ره‌ ئو سیخوپرانه‌ن که‌ بۆ هه‌ردوولا کارده‌که‌ن، به‌زۆری وانیشان ده‌ده‌ن که‌ سیخوپر لایه‌نیکن به‌لام له‌پاستیدا بۆ هه‌ردوولا کار ده‌که‌ن. سیخوپر ناوخۆی هه‌والدۆزی دووسه‌ره‌ن که‌ ناسنامه‌یان زۆر نه‌تییه‌ و پێگه‌که‌یان له‌ناو ده‌زگایه‌کا وایان لێده‌کات به‌ شاراهویی بمه‌ینه‌وه و له‌کاتێکدا زانیاری ده‌زگاکه‌یان به‌ دوژمن ده‌ده‌ن.

جۆر شاری له‌ رۆژنامه‌ی نیویۆرک تایمز ده‌ریاره‌ی سیخوپر ئهم سه‌رده‌مه‌ نووسیه‌ویه‌تی، "سیخوپر له‌ئێستادا بۆته‌ ئامرازێکی تری گه‌شتی بازرگانی، ئه‌مه‌ش به‌هۆی فراوانی و هه‌رزانی ته‌کنۆلۆژیا و گۆرانی خیرای دۆخی جیهان و گه‌شتن به‌شوێنی رووداوه‌کان.

^۱ The Sword and the Shield

لَيَكْرَلِيْنَهُ وَنَهْشَكُهُ

ئەو زىندانىيەنى بەتۈمەتى تاۋانى گەورە بەند دەكرىن بەشتۈە يەككى ئاسامى دەبردېتە
 ئۆردى تاكەكەسى، ھەرگىز رووناكى كارەبايان لەسر ناگۆڭىنرېتە ۋە لەخو بن
 بەش دەكرىن. ئەم جۆرە تۆمەتبارانە لە زىندان ئاۋى ساردىيان بەسر جەستەدا
 دەكرىت ۋە لە ھاۋىنىشدا بەكەلەپچەكراۋى ۋە لەبەر گەرما مېشومەگەزى لى
 كۆدەكرىتە ۋە پاسەوانەكانى زىندان ئەنجامدەرى سەرەكى ئەم جۆرە ئەشەكەنجانەن،
 جارى ۋا ھەيە ئەم ئەشەكەنجەيە پېتىج جار لە رۆڭكەدە دووبارە دەكرىتە ۋە لە
 گرتوخانە سۆلۈفەتسكى سۆڭىتەدا، جارەى ۋاھبۇ بەندىكەيان ناچار دەكرەد
 لەسر سەرى پارچە ئاسنىكى غەمۇناسا دانىشېت بۆماۋى ھەژدە كاتىمىز، ھەر كە
 ماندۇۋىۋاھە ئىتەر بەتۈۋىنى، لىتان، دەدا.

لهمه ولینکا بۆته وهی ناچار یکرین دان به تاوانه که یاندا بنن، زیندانیه کان به چه قو نازار ده دران، جگه ره یان به چه سته یوه ده کړانده وه، به تووندی لایان ده دان، و به ناوی به فر شه شکه نجه یان ده دان. ته نانه ت چه ند راپورتیک هیه به باس له وه ده که ن که زیندانییه کانی به خیرایی چوار میل له کاترمیزینکا به دوی قوتومبیل وه راکتیشراون. زیندانیه کی پتیشوو به روژنامه ی نیویورک تایمز ی راگیانده که، "من خوم بینیم چه ند که سینکیان به قولایکی ناسنی ناخنراو به ژیر په راسوه کانی هه لواسرابوو. من خون شواننکی، نه لمانیم بین ی گزشتی، مرقی زیندوی ده خوارد."

له وه سفکردنی ئەشکه‌نجە‌ی یە‌ک‌ک‌ک له بە‌ر‌پ‌ر‌س‌انی ه‌و‌ا‌ل‌گ‌ری له‌س‌الی ١٩٥١، م‌ی‌ژ‌و‌و‌ن‌و‌س‌ی‌کی ر‌و‌وسی به ر‌ۆ‌ژ‌ن‌ام‌ە‌ی ل‌ۆ‌س ئە‌ن‌ج‌ل‌ۆ‌س ت‌ای‌م‌ز‌ی ر‌ا‌گ‌ە‌ی‌اند، "ل‌ە‌و‌ک‌ات‌ە‌ی ه‌ی‌ج‌ی له‌ب‌ە‌رد‌ا ن‌ە‌ب‌و‌و به ق‌ام‌ج‌ی ل‌ی‌ی‌اند‌ە‌دا، و پ‌اش‌ان له ژ‌ور‌ی‌کی س‌ار‌د‌خ‌ان‌ە‌دا د‌ە‌یان‌پ‌ی‌شت‌ە‌و‌ە. ت‌اک‌ە خ‌ۆ‌را‌کی ر‌ۆ‌ژ‌ان‌ە‌ی ئە‌و ب‌ر‌یت‌یی ب‌و‌و له ن‌ان و پ‌ە‌رد‌اخ‌ێ‌ک ئ‌ا‌و. وه بە‌د‌ر‌ژ‌ایی ر‌ۆ‌ژ و ش‌ە‌و ک‌ە‌ل‌ە‌پ‌چ‌ە‌ک‌را‌و ب‌و‌و. ئە‌و ب‌ۆ‌ما‌و‌ە‌ی‌ە‌کی ن‌ۆ‌د د‌ر‌ژ‌ بە‌م ش‌ی‌و‌ە‌یە ه‌ت‌ل‌ر‌ا‌ی‌ە‌و. بە‌ل‌ام ه‌ی‌چ ش‌ت‌ێ‌کی و‌ا‌ژ‌و‌و ن‌ە‌ک‌رد."

تكنيكى نەشكەنچەدانى دەزگاي ھالڭرى سۆڧىت برىتىى بوو لەوھى نەھىلىت
تۆمەتبارەكە بھووت. ئەوانەى بھم ھۆبە شىت بوون، دھانگراستەنە بۆ ژورورنى

چەنگى زانپارى

بىدەنگ و قوفلكر او كه هېچ كەسى بېزار نەكرد بوايه . لەسائى چەكاندا، سىخوپى ئەلمانى ماركوس وولف دەنوسىت: "بەشى لىكۆلېنەو تەوندترىن بەشى ناو هەوالگىرى بوو، و من هەرگىز نەمدەويست بگەومە ژێردەستى "دېندەكانى" ئەم بەشە."

دەزگای هەوالگىرى ناوەندى (CIA) تەنیا بەو نەو سنا مەشقى هەوالدۆزەكانى خۆى بدات بەوئى لەحالتى دەستگىركردنیدا بىتوان بەرگەى ئەشكەنجە بگرن، بەلكو هەلسا بە دروستکردنى جۆرە حەبىكى كوشندە پەناوى "سىنايد" كە هەموو هەوالدۆزىكى بىيانى بەزانپارى گرنگەو هەلى دەگرت، بەرلەوئى دەستگىر بگرتن يان لىكۆلېنەوئىيان لەگەلدا بگرتت . يەكسەر خۆدكوژىيان ئەنجامدەدا . هەروەها، چاوتلگەيەكيان دروست كرد كە بەهەمان ماددە ئاخىرابوو، بەرلە گىرانيان دەيانخوارد و دەمردن . دىلوماتكارىكى سۆفیهت كە كارى بۆ ئەمريكا دەكرد ئەم ماددەيەى خوارد كاتىك لەلاپەن دەزگای هەوالگىرى سۆفیهتەو دەستگىركرا، بەرلەوئى بەرپیتەو گيانى لەدەستدا .

میتۆدەكانى لىكۆلېنەوئى ئەرم

دینا راستۆن لە رۆژنامەى واشىنگتون پۆستدا دەنوسىت: هەوالدۆزى ئىف بى ئاى پەناوى عەلى سوفيان، كە بەعەرەبىيەكى پاراو دەدۆیت، لىكۆلەرى زىندانىانى دەزگا كە بوو . ناوبراو تەكنىكى لىكۆلېنەوئى كۆنى ئىف بى ئاى بەكارهێنا —بەتایبەتى بنیادنانى ژینگەيەكى هاوڕێیانە لەگەل گىراوەكەدا— بۆئەوئى زانپارى پێویست و كارىگەرى هەوالگىرى بەدەست بهێنیت . با نمونەى كەيسى لىكۆلېنەوئى ئەبو جەمال، يەكێك لە پاسەوانە تايبەتییەكانى ئوسامە بن لادن، وەرەگىرن . سوفيان، كە لە یازدەى ئەیلولدا لە ولاتى يەمەن بوو، چەند رۆژێك دواى هێرشەكان داواى لىكرا لىكۆلېنەو لەگەل ئەبو جەمالدا بكات . سەرەتا ئەبو جەمال، كە بە باوكى "مردن" ناسرابوو، رەتیکردەو راستەوخۆ قسە بۆ سوفيان و هاوکارەكەى بكات . لەجیاتى

ئەو ناپویراو تەنیا ئەوکاتە وەلامی پرسپارەکان دەداتەووە کە لەریگای پاسەوانی یەمەنیەووە بێت. سوفیان هەولێ زۆریدا لەریگای قەسە خۆشەووە قاییلی بکات.^۱ "پاشان ئیوارەیکە سوفیان قاپیک شیرینی لەسەر مێزەکی ئەبو جەمال دانا وەک ریگایەیک بۆ خوشیرینکردن و نیشاندانی ریز. بەلام پیاوێکی قاعیدە دەستی لە شیرینیەکانەدا. دواى ئەوێ سوفیان بەو دەزانیت کە ئەبو جەمال نەخۆشی شەکرەى هەیە، ئەوجارە دەچیتەووە لای و قاپیک لە کێکی بێ شەکرێ دەخاتە بەردەمى. ئەو بە ئەبو جەمال دەڵێت کە ئەو دەزانیت کە لەگەڵ شەکرە کێشەى هەیە، هەربۆیە هەندێ کێکی بێ شەکرێ بۆ هێنارە بۆئەوێ بیانخواست. سوفیان دەنووێت، "ببینم رووخساری ئەبو جەمال سەرسوپمانی پتووە دیار بوو. ئەو وافرکراوێ کە جگە لە دپندەیی هیچی تر لە ئەمریکیەکان چارەپوان نەکات، چ جار بگاتە رەفتاری بەبەزەیی. ناپویراو هەستی بە شەرمەزاری کرد و بەهێواشی پێی وت "شکرا". لەژێر دابونەریتی ئیسلامیدا، ئەگەر کەسێک لەگەڵدا بەبەزەیی بوو دەبێت تۆش سوپاسی بکەى، وە ئەبو جەمال لەبەر ئەوێ کەسێکی ئایینی بوو ئەم ئادابەى جێبەجێ کرد. ئێستا ئەو سەیری من دەکات نەوێک [پاسەوانێکی یەمەنى]، چارەپوانی پرسپاری داهاوێ دەکات." بەهۆی ئەم رەفتاری سوفیانەووە، ئەبو جەمال ناسنامەى حەوت لە رفیتەرانى هێرشەکانى یازدەى ئیلولى ئاشکرا کرد، ئەمەش بووئەوێ ئەوێ ئەمریکا بەلگەى کۆنکریتی هەبێت لەسەر ئەو کە قاعیدە لەپشت هێرشەکانەووە بوو. کێکەکان هۆکار نەبوون، بەلکە یەکیک لەو ریگایانە بوو سوفیان توانی بەهۆیەووە سەرکەوێت.^۲

دواى شەش مانگ، سوفیان رووبەرووی لیکۆلینەوێ سیخوپیکی تر بوو، ئەو، ئەم جارە پیاویک بوو بەناوی ئەبو زوبەیدە، کە گولەیکە بەر کەوتبوو لەکاتی گیرانیدا و پاشان گواسترایەووە ولاتێکی سێیەم بۆ لیکۆلینەووە. هەرزوو دواى ئەوێ سوفیان

^۱ Dina Temple-Raston, Washington Post, October ۲۸, ۲۰۱۱; Review of the Book: The Black Banners: The Inside Story of ۹/۱۱ and the War Against al-Qaeda by Ali H. Soufan and Daniel Freedman (Norton, ۲۰۱۱)

^۲ هەمان سەرچارە

گه یشته لای بۆ چارپیکه وتن، بهندکراوه که خۆیدایه دهست برینهکانیه وه و تووشی شوک بوو. پلانه که ناوا بوو که ناوبراو بهزیندووی بهیژرتیه وه چونکه لهدهستدانی بهواتای لهدهستدانی سهراوهیهکی گرنگی زانیاری دههات. ههريۆیه، سوفیان و تیمهکهی بهپهله نهویان بۆچارهسهه گه یانده نهخوشخانه - بهلام له بهرتهوهی نهوان له ولاتی سییه مدا لیکۆلینه وه یان له گه لدا دهکرد (ناوه کهی ده بوایه به نهینی بهیژرتیه وه)، گروهه که ده بوایه له ژیر ناوی سهربازیکي بریندار ناوبراو به کارمه دانی نهخوشخانه بهناسیژیت.

سوفیان ده لیت، "تیمه ته مانده زانی که بهمشیهیه نهخوشخانه برینداره که وهرده گرت یان نا، و دهکرا نه بو زویه یه له ههه ساتیکدا گیانی له دهست بدات. خه لک سهیری دهکردین، بیکومان دهیانویست تیکه گن بۆچی نه سهربازانه سهربازیکي هاوینی خۆیان به که له پچهکراوی له سهه عاره بهانه کهی داناوه و ههولێ چاره سههکردنی دهدهن. دواي نهوهی له گه ل پزیشکه کان قسهکرا، نه بۆزه به یه بهخیرایی برهرايه ئهوهی نهشته رهگه ری. دواي چهند خوله کیک، پزیشکه کان دهستان به نهشته رهگه ری کرد." سوفیان به درێژایی چاکبوونهوهی نه بو زویه یه هاوکاریکي باش بوو. ناوبراو چهندین ههفتهی یه کهله دواي یه که خواردنی پێده دا و پاکی دهکرده وه. سوفیان ده نووسیت که نه هاوپییه تیهی له م ماوه یه دا په ره ی پێدا بووه هوی نهوهی نه مریکا زانیاری گرنگی هه والگری له نه بو زویه یه ده ره یژیت. له گه تاییدا، توانیان که سیک ناشکرا بهن به ناوی موختار (ناوی راسته قینهی خالید شیخ موحه مه د بوو) که نه اندازیاری هه ره شه کانی یازدهی نه یلول بوو. (به ره له زانیارییه هه والگرییه کانی نه بو زویه یه، ئیف بی ئای ته نانه نه شی ده زانی که موحه مه د نه دانی ریکخراوی قاعیده یه)¹

جگه له ناشکرکردنی موحه مه د، نه بو زویه یه زانیاریه که لیکي پێبه خشین که بووه هوی دهستگیرکردنی هاوالاتی نه مریکی خۆژێ پادیا، که دواتر به پیدانی هاوکاری مادی به قاعیده تۆمه تبارکرا. سوفیان ده نووسیت، هه موو نه مانه به هوی ته کنیکی لیکۆلینه وهی ته قلیدی نه رم نه نجام دران. پاشان، هه رکه نه بو زویه یه هه رچی هه ییوو

بۆ سوفیانی داڤشت، ئیتر سی ئای ئەی هاتنه نێو مه سه له که وه. به پرسانی ئه وه ده زگایه به سوفیانیان راگه یاند که "له مه ودوا واشنتون شتیکی نوێ ده کات له کاتی لیکۆلینه وه دا." ده زگای هه والگری ناوه ندی و گرتیه سته کارانی له کۆتاییدا ۸۳ جار ته کنیکی ئاو پڕۆژێیان له سه ر ئه بو زویه یه تاقیه کړه وه. ئه م ئه شکه نه چه به رده وام بوو تا ناو براو دانی به وه دانا که ئه و سییه م که سی ناو قاعیده بوو. له راستیدا، ئه مه کاری ناو براو نه بوو به لکو ته نیا چه ند که مپیکی مه شقی بۆ قاعیده به یۆه بر دوه به لام هه رگیز نه ندایم ئه و گروپه نه بووه. ده زگای هه والگری ناوه ندی دواتر ئه وهی ناشکرا کرد که "ته کنیکی پێشکه وتووی لیکۆلینه وه" ی ئه وان هۆکار بووه که ئه بو زویه یه زانیاری گه رگه بدات ده رباره ی موحه مه د و پا دیلا. به لام سوفیان ئه مه ره تده کاته وه و ده لیت ئه مه راست نییه. ئه و ده نووسیت، ته کنیکی ئاو پڕۆژاندن له یه کی ئابی ۲۰۰۲ ده سته پێکړد. پا دیلا به رله چوار مانگ ده سته گیرا بوو، ۸ ی ئایار، له فزیکه خانه ی نێوده وه تی شیکاگو تۆه یه ر.^۱

میتۆده کانی لیکۆلینه وه ی دژوار

به گوێره ی گۆفاری نیوزویک، ته کنیکی ئاو پڕۆژین تووندترین میتۆدی لیکۆلینه وه ی تونده که ده ست به سه ر ته واوی ژینگه ی گیراوه که دا ده گرت. به پیتی نامیلکه ی ده زگای هه والگری ناوه ندی بۆ لیکۆلینه وه: "لیکۆله ر ده توانیت جیهانی به ندیه که به جۆریک لیبکات که به هیه چ پتوانه یه ک وه ک ئه وه نه بێت که لپی راهاتوه، به لکو هه ر خودی جیهانه که ش نامۆ ده بێت — له م ته کنیکه دا گیراوه که توانای ده رک کردن به کات، شوین، و فزا و تیگه یشتن ناکات.

¹ *The Black Banners: The Inside Story of 9/11 and the War Against al-Qaeda* by Ali H. Soufan and Daniel Freedman (Norton, ۲۰۱۱)

يۆنەپەكى كارتۇنىي، دەلالت دەكات لە چۆنيەتى بەكارهێناني مېتۆدى ليكۆلېنەوھى تووندى
ئاپېرېن بۆ دەرھېناني زانيارى ھەوالگى گىرگ لە سيخوپىك ياخود تېرۇرسىتىك

يەككى تر لە مېتۆدە دژوارەكان برىتييە لە تەكنىكى "خەوزاندن" كە كەسى ئامانج
دەخريته ژورويك كە پلەى گەرمای بەرزى ھەبىت و لە دۆخىكى پىر لە سترېسدا بىت
بۆماوھى چەند كاتژمېرىك، بگرە چەندىن رۆژ ئەگەر ئامانجەكە خۇپاگر بىت.
خاليد المقترى، ھاولاتى دەستگىركراوى يەمەنى لە شارى ھەللوچەى ئىراق لە كانوونى
دووهەمى ۲۰۰۴ و لە ئەيلولى ۲۰۰۶ ئازادكرا، لە دوو زىندانى ژۆر تووندى ئەمريكيدا
رووبەپووى مېتۆدى ليكۆلېنەوھى تووند كراوھ. لە گرتوخانەى ئەبوغريبي ئىراق،
ناوبراو ھەموو جەلەكانى لەبەر داكەنراو، بەئاوى ژۆر سارد لە كەشوەھابەكى سارددا
ھەلواسرا. لە بنكەى ئاسمانى باگرام لە ئەفغانستان ناوبراو لە خەو و خۆراك
بېبەشكرا، مۆسقىاى بەدەنگى بەرز بۆ پىكرا و بۆماوھى چوار پېنج رۆژ لە تاريكيدا
بوو لەوكاتەى ئەو مۆسقىايەى كە فيلمە ترسناكەكانەوھ وەرگىرابوو دل و گوێى گۆش

ئەسدان مېتۆدى ترى ليكۆلېنەوھە ھەيە، بەلام بەھۆى ھەستىارى بابەتەكە و دووربوونى ھاولاتيان
لە بەكارهێنانيان لە كۆمەلگادا، ئيزە شوئىنى باسكردنيان نيبە.

کردبوو. (هه‌رکه ده‌تویست بخه‌ویت ته‌وان نه‌هاتن، به‌تووندی له‌ده‌رگایان د‌ه‌دا. مۆسیقا و هاتوهارێک بوو هیچ ک‌س به‌رگ‌ی نه‌ده‌گرت).¹

کاریگه‌رییه‌کانی نه‌شکه‌نجه‌ی ده‌روونی

چه‌ندین ته‌کنیکی لێکۆڵینه‌وه‌ی گرتوخانه‌ی گوانتانامۆ و شوپینه‌کانی تر به‌تایبه‌تی دروستکرا‌بوون بۆ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر لاوازییه‌ ده‌روونییه‌کانی گرتووه‌کان. ئەم جۆره ته‌کنیکانه بۆئێوه نه‌بوون چه‌سته‌ی ئەمان "بشکێتن" به‌لکو زیاتر ئامانجیان ئێوه بوو که ه‌زد و می‌شکیان "بشکێتن" یان قه‌ناعه‌تیان پێ به‌یتن قسه‌ بۆ لێکۆله‌ره‌کان ب‌که‌ن، له‌وکاته‌ی هیچ نیشانه‌یه‌کی چه‌سته‌یی نه‌شکه‌نجه به‌جێ نه‌هێلن. له‌کاتێکدا چه‌ندین میتۆدی نه‌شکه‌نجه‌ی دژوار ه‌یه که نکۆلی له‌ بوونیان نا‌ک‌رێت، به‌لام به‌تێپ‌امان له‌ موماره‌سه‌ی نه‌شکه‌نجه‌ی دژوار بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که ئەم ته‌کنیکه زۆرجار سه‌رکه‌وتوو نه‌بووه و ک‌سی واه‌بووه به‌رگ‌ی گرتووه. له‌م نووسینه‌دا ده‌مه‌وێت ئێو تێپ‌امانه پێچه‌وانه ب‌که‌مه‌وه، به‌مۆی لێکۆڵینه‌وه‌ی زانستیی و ئێو می‌ژوو‌ه‌ی له‌به‌رده‌ستمانه، که پێمان وابوو میتۆدی لێکۆڵینه‌وه‌ی دژوار هه‌میشه سه‌رکه‌وتوو بووه به‌لکو نه‌شکه‌نجه‌ی ده‌روونی زیاتر کاریگه‌ری هه‌بووه. سه‌ره‌پای ئه‌مه‌ش، ئەم میتۆده‌ ده‌روونیانه‌ش زۆرجار ده‌بنه‌ هۆی وێران‌کردنی ک‌سی به‌ئامانج‌گیراو، له‌کۆتاییدا داننان به‌و تاوانه‌ی نه‌جامیانداوه.

پرسیاره‌که لێ‌رده‌دا ئێوه‌یه، ئایا ته‌کنیکی پێشکه‌وتووی لێکۆڵینه‌وه‌ی گرتوخانه‌ی گوانتانامۆ له‌ کوێوه هاتوو. له‌سالی ۱۹۶۳دا، ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندی هه‌لسا به‌کۆکردنه‌وه‌ی هه‌موو داتا‌کانی به‌کارهێنانی ئەم جۆره ته‌کنیکانه له‌ژێرناوی "لێکۆڵینه‌وه‌ی دژه‌هه‌والگری کوباک" وه‌ک نامیلکه‌یه‌کی رێنمایی بۆ کارمه‌ندانێ ئەم بواره چاپ‌کرد. سوپای ئەمریکا زانیارییه‌کانی ناو ئەم نامیلکه‌یه‌ی به‌کارهێنا بۆ داهێنانی به‌رنامه‌یه‌ک به‌ئامانجی مه‌شقی‌دانی ئەندامانی سوپاک‌ی بۆئێوه‌ی به‌رگ‌ی

¹ Amnesty International "The Case of Khaled al-Maqtari," March ۱۳, ۲۰۰۸; Washington Post, March ۱۵, ۲۰۰۸

تهکنیکه کانی کوبارک بگرن، له وکاته ی دهگیرین یان نهشکه نهجه ده درین، بۆنه وه ی دور بن له دانپیانانی هه له .

له سالی ۲۰۰۲، دکتۆر بروس جیسین، په کیک له نه دنامانی دهروونی بهرنامه کی سوپای نه مریکا بۆ لیکۆلینه وه، کاری له سه ره وه کرد چۆن بتوانن شو نهشکه نهجه دژواره بگۆن بۆ شیوه گه لیککی نهشکه نهجه ی دهروونی له لای نه لیکۆله ره وانی گرتوخانه ی گوانتانامۆ بۆ سه ره گرتوه کان.ⁱ مهشقه کانی بهرنامه که پیک دین له ئاپرېژین، خه ویزاندن، په راویزخستن، دانان له شوینی پوله فشاری دهروونی، هه لواسین، مۆسیقای بهرز و رووناکي نۆر، مامه له کردن له گه ل گرتوه کان وهک ئاژه له، دانانیان له بهر پله یه کی بهرزی گه رما، و رووتکردنه وه ی به نۆر.ⁱⁱ په کیک له وه کارانه ی که بۆچی نه م بابه ته هه رده م جیگای گفتوگۆیه نه وه یه که مه ترسییه کانی نیوان په پینه وه له هیللی نیوان ته نیا پرسیارکردن و نه جامدانی نهشکه نهجه نۆر بهرزه . دکتۆر فرانک سه مه رز، شاره ز له بواری دهروونی و کاریگه ریه کانی سۆزداری له سه ره مۆف، له م باره وه ده نووسیت، "نهشکه نهجه ی دهروونیش، هه ره وه که نهشکه نهجه ی جهسته، له کاریگه ریه ی درێزخایه نی که سی لئ به کاره ی تێراودا ته نانه ت خه را پتریشه چونکه نه گه ره که سیک قاچت بشکینیت یان قۆلت بشکینیت، نه مه چاک ده بیته وه . به لām نه گه ره که سیک میشکت بشکینیت، ده کریت هه رگیز نه هیته وه باری پیتشووی."ⁱⁱⁱ کاریگه ریه کانی تهکنیکی لیکۆلینه وه که هیه زامیکی جهسته یی به دوا ی خۆیدا ناهیلنیت پتووستی به روونکردنه وه ی زیاتر هیه . له هه ندیک بارودۆخدا، تهکنیکی ناههسته یی ده کریت بۆ ئاستی نهشکه نهجه بهرزیته وه، به پیتی یاسا ناوخوا ی و نێوده وله تیه کان. سه ره پای نه مهش، بۆ نه وه رووناسانه ی که له گه ل رزگاریوانی

ⁱ Basoglu, M. et al. "Psychological effects of torture: a comparison of tortured with nontortured political activists in Turkey." *American Journal of Psychiatry* ۱۵۱ (۱۹۹۴): ۷۶.

ⁱⁱ Senate Committee on Armed Services, *Inquiry into the Treatment of Detainees*, xiii.

ⁱⁱⁱ Telephone Interview with Frank Summers, Ph.D., Training and Supervising Analyst, Chicago Institute for Psychoanalysis (Feb. ۲۵, ۲۰۱۰).

ئەشكەنچە كاردەكەن، نىگەرانى ھەرەسەرەكى ئەوان ئەوئىيە بىگەن بە دەرچەيەكى ياسايى دەريارەى ئەشكەنچەى نەخۆشەكانيان بەلكو بۆئەوئە تىببگەن و چارەسەرى ئەو بارە دەروونىيە بگەن كە بەھۆى ئەو جۆرە تەكنىكانەو تووشى بوون. لىكۆلىنەوئەكان دەريارەى قوربانىانى ئەشكەنچە ئەوئە نىشانەدەن كە تەكنىكەكانى وەك زەبوونى سىكىسى دەكرىت بىيئە ھۆى ئازارىكى دەروونى زۆد قول. قوربانىانى ئەشكەنچەى دەروونى ھەمان ئاستى ئازارمان نىشانەدەن كە ئامانچىكى ئەشكەنچەى جەستەيى تووشى بوو، و بەدرىزايى زەمەن ھەردووكيان زەرەمەندى يەكسانى تەندروستىن. لەپاستىدا، توپىنەوئەيەك لەم دوايانە ئەوئەى دەرخت كە "بەرگەوتوانى دەروونى بەئاسانى جياناكرىنەو لە بەرگەوتوانى ئەشكەنچەى جەستەيى."ⁱ ئەشكەنچەى دەروونى كاريگەريەكى قولى ھەيە بۆسەر تەندروستى مرؤف، وەك ئەشكەنچە دەروونىيەكانى ئارپىكى فشارى دواى بەلەيك، خەمۆكى، و دلەپاوكى. بەزىاتر قولبەوونەو و روونكرىنەوئەى ئەو ھەپەشە تەوندە كە ئاستى فشارى ئاستەبەز دەبىيە ھۆى تىكدانى سىستەمى دەمارەكان و ھەناسە و ھاوچۆى خوڭىن، دكتور رۇئا فىلدس، دەرووناسى شارەزا لە تىرۆرىزم و تەوندانازوويى، دەنووسىت: "چىتر ھىچ بەمايەك نىيە بۆ مشتومپكردن لەسەر ئەوئەى بەكارھىتانى ئەم جۆرە تەكنىكانە ئە ئورگانەكانى مرؤف تىكدەدەن و ئە خودى زىيانىش دەخەنە مەترسىيەو."ⁱⁱ

ئەشكەنچەى دەروونى چۆن كاردەكات؟

ئەشكەنچەى دەروونى دەبىيە ھۆى تىكشكاندى مېشكى مرؤف لەرپىگى ھىرشىكى بەھىزەو بۆسەر سىستەمى كاركردى مېشك.ⁱⁱⁱ دەرووناسەكان بەم جۆرە حالەتانە دەلەن "homeostasis"، كە مەبەست لىتى ئامازەدانە بە تواناى ئورگانىزىمىك بۆ رىكخستنى ناوھۆى بەئامانجى بەردەوامىدانى بە ھاوسەنگىيەكى جىگرى لە وەلامى

ⁱ Basoglu, "Torture vs Other Cruel, Inhuman, and Degrading Treatment," ۲۸۳.

ⁱⁱ Fields, "Neurobiological Consequences of Psychological Torture," ۱۵۳.

ⁱⁱⁱ Jacobs, "Documenting the Neurobiology of Psychological Torture," ۱۱۵-۱۲۷.

گڙپانی دهره کيدا. له ژيږ دڅخه ئاساييدا، كه سيك ده توانيت وه لامي هم جوړه بهرگه وتنه به هڅي ماوهي نو ريكخستنه بداته وه. سهره راي نه مه ش، نو فشاره ي له نه شكه نچه دا به كارها توه، به نه شكه نچه ي دهره ونيشه وه، ئامانچ لتي نه وه يه هاني "ئاستيكي به رزي شله زاني دهره وني بدات به يي كرده يه كي گونجاو كه ببيتته هڅي سهره لداني هم ريكخستنه".

هرچه نده هم جوړه ريكخستن و رزگا بوونه دهره ونيانه له چه مكدا نه بستر اكن، به لام له به كار هيتاناياندا زور كړنكريتن. چونكه نه كنيكه كاني نه شكه نچه دان رزگا به پيداويستي جياوازي قوربانیه كان نادهن. دكتور يو جه يكوپ، نيوروسايكلوجيست و شاهه زه له بوري كاريگه ربي ته ندروستي دهره وني، دوو نمونه ده هيتتته وه.^۱ په كم، هه موو مروفك پتويستي به هانده ري گڙپانكاري به رده وام هه يه. كاتيک مروفك ده خريته ژيږ ژينگه په كي ته واو ده ستر كرده كه ري له هه موو نه هانده رانه ده گريته، له ريگاي ته كنيكيك كه پتي ده ورتريته بيته شكر دني هه ستي، ته واوي سيسته مي خريشاني مروف تيكده چيت. بوپر كرده وهي هم بو شاييه، كه سه كه هه لده ستيته به داهيتاني پالنه ريكت. له ماوهي ته نيا چه ند كاترميريكي كه مي بيته شكر دني هه ستييدا، قوربانیه كان نه زموني وپنه كردن و چه ند نيشانه يه كي تري دهره وني ده كه ن. دووه، له لايه كي تره وه، كاتيک مروف نه يتواني بهرگي نو نه شكه نچه دهره وني به گريته، سيسته مي بهرگري مروف به شيوه په ك كرده كات كه فشاره دهره وني به كان كه مېكانه وه له سر مېشك.

كاريگه ربه كاني تولنای مېشك و نيورالوژي نه شكه نچه ي دهره وني

به شيوه په كي گشتي، ته كنيكه و توهه كاني ليكلوښنه وهي ده زگاي هه والگري ناوهندی به پيژنه په كي زور به رز ده بيتته هڅي خه موكي، فشاري دهره وني و دل په راوكي. با سهره تا نوستن وهك نمونه وهر يگري كه روليكي مه زن ده گريته له

^۱ Jacobs, Uwe. "Documenting the Neurobiology of Psychological Torture: Conceptual and Neurobiological Observations." In *The Trauma of Psychological Torture*, edited by Almarendo E. Ojeda, ۱۶۳. Westport, CT: Praeger, ۲۰۰۸.

بەرەوپێشچوونی توانای مێشک، بەتایبەتی لە یادگە، فیزیوون، و بیرکردنەوەی لۆژیکی، دەریزینی نادروست، و بپارێدان.ⁱ لەپووی رەفتاریشەوه، خەزێپاندنیش دەبێتە هۆی گۆڕینی سروشتی مۆف لەپووی دەروونییەوه.ⁱⁱ

هەرۆهە، زەبوونی سێکسیش، وەک ناچارکردنی زیندانییەکان بۆ پۆشینی جلی ژێرەوهی ئافەرەتان بەسەر سەرێهوه، پەيوەندییەکی زۆر قوولی هەیە لەگەڵ خەمۆکی، خەوی ناخۆش، و هاتنەوه بیری یادگاری ناخۆش. دکتۆر ویلسن ئەم حالەتە بە "رووخانی تەواوی دەروون و لەدەستدانی خودبەرەوامی" وەسف دەکات.ⁱⁱⁱ

بەرکەوتنی هەستەوهری، لەپێگای دەنگەدەنگ و رووناکی راستەوخۆ، دەبێتە هۆی دروستبوونی جۆرە وەلامیکی و سەیرکە هەموو هۆرمۆنەکانی فشار و ئازار و کیمیایی لە مێشکدا دەریادات، کە بەتێپەریوونی کات و لە قوربانییەکە دەکات لەناو واقعیەت دەرچیت و بەتەواوی رێکخستنی بیرکردنەوه لەدەست بەدات. ئەم تەکنیکە بەشیۆهەکی ئاسایی لەگەڵ خەوزپاندندا بەکار دیت، کە ئەمەش زیاتر توانای مێشک ئازار دەدات. هەرۆک دکتۆر جودی تۆکاوا، دەروونناس و پەسپۆری رزگاربیوون لە تروما بەم شیۆهە ئەم کاریگەرییە وەسف دەکات: "خەڵک لەژێر ئەم بەرکەوتنە هەستەورییەدا دەشکێت؛ سێستەمی دەماریی ناتوانیت بەرگەیی هێزەکەیی بگرت." ^{iv}

پەرەوێزخستن و پەرچاندنی هەستەوهری دەبێتە هۆکاری ئازاری دەروونی. ئەم جۆرە تەکنیکانە هەمیشە پشت بە خودی لێکۆلەرەوهکە دەبەستیت، چونکە قوربانییەکە خوا خواپەتی قسەلەگەل مۆفێک بەکات. دکتۆر تۆکاوا بەم شیۆهە باس لە

ⁱ Kim, "Effect of Total Sleep Deprivation," ۱۲۷.

ⁱⁱ Billiard, "Is insomnia best categorized as a symptom or a disease?" ۳۳۰; Breslau, "Sleep disturbance," ۴۱۱.

ⁱⁱⁱ Wilson, J. P. *Trauma, Transformation, and Healing: an integrative approach to theory, research, and post-traumatic therapy*. New York: Brunner/Mazel, ۱۹۸۹.

^{iv} Silcove et al. "The impact of torture on post-traumatic stress symptoms in war-afflicted Tamil refugees and immigrants." *Comparative Psychiatry* ۴۳ (۲۰۰۲): ۴۹.

بەسەرھاتى نەخۇشچىكى خۇي دەكات كە بۆماوۋى درېژ لە ولاتى كېتيا نووشى
پەراۋىزخستنى دەروونى كرابوو:

ئە ھەر دەيوست گويىستى دەنگى پاسەوانى زىندانە كە بېت -ئەو
رۇزانە تەنيا يەك چار خواردنى پىدەدرا، كە پىكھاتبوو لە بېرىكى كەم لە
دانەوئەلە و شۆرىا- كە دواتر رەتىكرەوۋە لە ژەمى بەيانىدا دانەوئەلە
بخوات، چونكە دەيوست پاسەرانەكە ھەر ھىچ نەبېت سزايەكى بدات.

پەراۋىزخستن و بېيەشكردىنى ھەستەوۋىرى ھۆكارىكى گرنگ بۆ تووش بوون بە
دلەراۋاكن، وپنە (نەتوانىي بېرىكرەنەوۋە و چركىرنەوۋەى بېر)، گرفتى دەروون
جەستەيى، ناپىكى دەروونى. ھەموو ئەمانە دەبنە ھۆى بەرزيوونەوۋى فشارى خوئى،
ناپىكى سىستەمى دەمار، ھەئناۋسانى بەرگرىي دەروونى.
لەكۆتايىدا، ماوۋەتەوۋە بلىئىن كە نىرۇبايۇلۇجىستەكان ئامازە بەوۋە دەدەن كە
تەكنىكەكانى ئەشكەنجەي دەروونى كەريگەرييان ھەيە بۆسەر بايۇلۇزىاي مېشكى
مۇف. ئەم تەكنىكە بەناو "نازامدارانە" دەكرىت بېنە ھۆى لەدەستدانى مېشك،
بەھۆى نووبارە رېكخستەنەوۋى خانەكانى مېشكەوۋە. ھەروەھا، ھۆكارىكىشن بۆ
بەرھەمەتتەننى شەپۇلىكى ھىۋاشى ئاناسايى چالاكى مېشك. ھەروەھا، لىكۆلەران
گەيشتەنەتە ئەو دەرئەنجامەش كە ئەم جۆرە تەكنىكانە دەبنە ھۆى لەدەستدانى
يادىگى مۇف و سىستەمە درېژخايەنەكەي.^۱

ئەشكەنجەي دەروونى لە چەندىن تايىبەتمەندىدا ھاوبەشە لەگەل ئەشكەنجەي
جەستەيىدا. ھەروەك پروفېسۇر ئەلمىرىندۇ ئۆزىدا روونى دەكاتەوۋە، لە سىياسەتى
فشارى دەروونىدا، ئەشكەنجەي دەروونى تەنيا نەبەستراوۋەتەوۋە بە خودى تەكنىكە
دەروونىيەكە، "بەلكو لاوازكردىنى دەروونىش كە ئەم تەكنىكانە لەسەر قوربانىيەكە
جېي دەھىئەن". سەرەراي ئەمەش، "ھىچ گومانىك لەوۋەدا نىيە كە وەستانى

^۱ Catani, "Tortured Brain," ۱۸۰-۸۴; Fields, "Neurobiological Consequences of Psychological Torture," ۱۴۶-۵۴.

دەريژخايەن، چۆكەدادان، كەپتۇشېردىن ئازار بە جەستە دەگەيەن، بەشپۈرەيەك كە دەكرىت ۋەك ئەشكەنچەي دەروونى سەير بىكرىت.^۱ ھەردىر ئەشكەنچەي دەروونى و جەستەي دەكرىت بېنە ھۆكارى نەخۇشى دەروونى، ۋەك نىگەرانى و خەمۇكىي. ۋە، ھەروەك دىكتۇر فېلدز دەريدەخات: "ئەشكەنچە، جا چ لەپىڭاي نامپازى جەستەيە ۋە بېت ۋەك لىدان، يان لەپىڭاي دەروونىيە ۋە بېت، دەبېتە ھۆي تىڭچوونى مېشك لە ھەردىر بارى دەروونى و جەستەيىدا. تەنانت كار گەيشتۆتە ئەۋەي نوپۇزەران ھېچ جىاۋازىيەك ئاكن لەنتوان ئەشكەنچەي دەروونى و جەستەي لەپووى زامداربوون و چارەسەركردىيە ۋە.^۲

ئامپازى پەيوەندى سىخوپ

"ستىگانوگرافى" مېتۇدىكە بۇ شاردنەۋى پەيام لەنتو چەند بەلگەنامەيەكدا. ئەم مېتۇدە سوۋدىكى تاييەتى ھەيە بۇ سەردەمى ئېنتەرنېت. لەكۇندا پەيامەكان لەنتو ھىلى نوۋسىندا دەپىزان، بەتاييەتى لەنتو ھىلى گۇفارەكاندا، لەپىڭاي ھەلمى لىزەروە كە بتوانىت لەرڭى ۋەدىيىنىكى بەھىزەۋە بخوڭىرتەۋە. لە نۇسخەيەكى گۇفارى ئاشنال جوگرافىدا لەسالى ۱۹۸۳ پەيامىك لەسەر رۆخى رىكلامىكى بازىرگانى نوۋسرابوۋ كە تيايدا نوۋسرابوۋ: "ئەنیا دە خولەك بوۋەستە... نوپنەرەكەمان دەلېت..." پەيامەكە لەلەين سىخوپىكى ئەمىرىكى لە نوۋسىنگەيەكى ھەۋالگى سۇفىيەت درايە ھەۋالدىۋىك. سىخوپەكە ژمارەيەكى رۇد لە راپۇرتى چەك و پلانى سەربازى دايە سۇفىيەت تا ئەۋكاتەي ئاشكرا بوۋ و لەسالى ۱۹۸۶ بەسزى مەردن گەپەترا.

ژمارەيەكى بەرچاۋى ھەۋالدىۋى ئەمىرىكا بەھۆي بەكارھىتەن گىرەي كاغەزەۋە فېلىان لىكرا. بەلگەنامەكانى فەرمى سۇفىيەت بە گىرەيەكى كاغەزى ئاسايىيە ۋە يەك

^۱ Ojeda, "What Is Psychological Torture," ۳-۴.

^۲ Physicians for Human Rights and Human Rights First. "Leave No Marks: Enhanced Interrogation Techniques and the Risk of Criminality" (۲۰۰۷). <http://physiciansforhumanrights.org/library/report-۲۰۰۷-۰۸-۰۲.html>.

بەستىرابونەۋە كە بوۋە ھۆى جېتەشتىنى نىشانەى ژەنگ لەسەر كاغەزەكان.
ھەوالدۆزىكى دەزگاگە بە ئازانسەكانى ئەسۋشەيتد پرىسى راگەياند كە "سەدان
ھەوالدۆز بەم رىگەيە دەستگىركان".
ھەندىجار سىخوپەكان مەرەكەبى نادىار بەكاردەھيەن. پەيامەكان لەسەر كاغەز يان
پارچە قوماشېك دەنوسران و دواتر بەھۆى گىراۋەيەكى كىمىيى ئاشكرا دەكران.
گەنجەكان لەكۆندا بەبى ھىچ گىراۋەيەكى كىمىيى و تەنيا بە بەكارھىتەنى گىراۋەى
لىمۇ دەيانتوانى مەرەكەبى نادىار دروست بگەن. دەزگای ھەوالگى ناۋەندى (CIA)
جۆرە كاغەزىكى بەرمەھىتە كە بەخىزايى لە ئاۋدا بتۆيتەۋە بۆئەۋەى سىخوپەكان
پەيام بخۆينەۋە و يەكسەر لەناۋى بەرن.

شىفرە و شكەندى شىفرە

شىفرەكان تەنيا بەشىكى دانەبرايى نىۋان سىخوپەكان نىن بەلكو بەشەكانى تىرىش
—سەريازى، دىپلوماتكارەكان و پىشەسازى— سوۋدى ژۆرى لى وەرەدەگىن بەشىۋەيك
كە دەبىت ناۋەپۆكى ئەو پەيوەندىيانە بەنەيتى بەئىلنەۋە. شكەندى شىفرە يان
دۆزىنەۋەى سەراۋەيك بۆ ئاشكراكرەندى نەيتى شىفرە يەككە بوۋە لە كودەتا
ھەرمەزەكانى بۈرى ھونەرى سىخوپى.

پېژدەى فېنۆناى ئەمىرىكى بۆ شكەندى شىفرە ھاۋكار بوو لە ئاشكراكرەندى چەند
نەيتىيەكى مەزن. فېنۆنا ئامېرىكى نووسىنى سۆفەتى بوو كە شىفرەى لە شىۋازى
ژمارەدا بەرمە دەھىتە. شىفرەشكەتەكانى ئەمىرىكا تۈانيان بەھۆى دۆزىنەۋەى
ژمارەيكى ژۆر لە ژمارە شەش كە لەۋپە دەھات، بشكىتن.

لەماۋەى جەنگى جىھانىي دوۋەدا، نازىيەكان پەيامى نەيتىيان ئارد دەريارەى شوپىنى
كەشتىگەلى دەريايى و پىگە بەرگىيەكانيان لەپىگەى ئامېرى ئىتېگماۋە، كە ئامېرىكى
تايبەت بوو لە شكەندى شىفرە كە ۋەك ئامېرىكى نووسىنى وابو، دەيتۈانى
پەيامەكان بە ۲۰۰ ترلېۋن شىۋازى جىاجيا لەپىگەى سىستەمىكى ميكانىكى و
ئەلىكترونى بىئىرەت. بەرىتانىيەكان تۈانيان شىفرەكە بەھۆى زانىارىيەكى بچۈكى

چەنگی زانیاری

هەلە ی مرۆیی بشکێتێن و بەم چەشنەش هاوێ پمانەکان توانیان بەناسانی ئەو پەیمانە بخوێننەوه که لێیەوه دەنێردران.

ئەلمانەکان پێیان وابوو ئامێری ئێننگما ئامێرێکە هیچ کەس ناتوانێت بیشکێتێت و بەشیوەیهکی ئازادانە پەیامی رادیۆییان دەنارد که هاوێ پمانەکان توانیان چاودێری بکەن لەجیاتیی هێڵی تەلەفۆن و کۆبلی گەیاندن، که هەردووکیان ئارادەیهکی بەرچاوی چاودێریکردنیان ئەستەمتر بوو. زیانی هاوێ پمانان لە ٤٢٢ هەزار تۆن لە حەزیرانی ١٩٤١ کەم بوووه بۆ ١٢ هەزار و سەد تۆن لە تەمموز، ئەمەش دوا ی ئەو هات بەریتانیەکان توانیان شیفره ی ئامێری ئێننگما بشکێتێن.

دوو ئەفسەری ئەلمانیای نازی خەریکی شیفره درکردنی پەیمان لە پێگەی
ئامێری ئێننگماوه

زانیاری مه له و تیکدان

زانیاری مه له شو پېژننه په که ولایتیک به نهغهست دهنگویک له میدیا بللودهکاته وه بهمه بهستی زیانکه یاندن به دوزمنیک. همدرو دهزگای هوالگری شمیرکا و په کیتی سؤفیت وزه په کی زوریان سرفکرد له دارپشتنی پلانی له م جوره له ماوه ی جهنکی ساردا. بۆ روونکردنه وهی نه وهی که پېژننه که چون کاری دهکرد، په کیک له نهفسه رانی پېشوی هوالگری به تازانسی رویته رزی رایگه یاند، "تو ده بویه مه ولېدهی و رۆژنامه فانتیک ته جنید بکهی و بهمش نه و کهسه ده بویه هوالدوزی کاریگری." (۱) رۆژنامه فانه بیانیه که پاری پندرا یان به هوی رقه وه له دزی رژیمنیک کاره که دهکات و "بهمش جوره نه ده بیاتیک ده خاتنه او رۆژنامه کانه وه که له بهر ژوهندی تودا بیت."

دهزگای هوالگری سؤفیت چهند باب تیکی له میدیا دا وروژاند که سی ئای نهی خه ریکی فروشتنی پارچه ی جهستی مرزفه و تاقیکردنه وهی نه پنی نه جامداوه به فایروس (HIV) که بۆته هوی په تای نایدز له نه فریقیا. دهزگای هوالگری ناوه ندیش له م جوره کارانه بی بهری نه بوو، چهندین باب تیان له رۆژنامه کانی کابولی نه فغانستاندا بللوه ده وهی جهنکی نیوان سوپای نه و ولاته و سؤفیت.

له سه ره تای سالی ۲۰۰۰ دا، ناشکرا بوو که شمیرکا جوره به رنامه په کی پر له نامیری سیخوری به سؤفیت فروشتبو بهمه بهستی تیکدانی ته کنه لوزیا و نابووری نه و ولاته. به رنامه ی کومپو ته ریه که بۆ هیلې بۆی غازی سروشتی سیبیریا به کارهات که بووه هوی ته قینه وه په کی مه زن له هاوینی ۱۹۸۲. نامانج له مه دا ته نیا نه وه بوو زیان به نابووری سؤفیت بگه یه زن و رووخانی رژیمنی سؤفیت خیرا بکن. توماس رید، نهفسه ری پېشوی هیزه تاسمانیه کانی شمیرکا، له په رتوکه که دا له زور ناوینیشانی (میژوی ناوه وهی جهنکی سارد) ده نو سیت: "بۆ له کارخستنی غازی سؤفیت، به ده سته پتانی نه و پاره زوره له رۆژتاواوه، و تیکدانی نابووری ناوه خوی روسیا، نه و به رنامه ی کومپو ته ریه ی هیلې بۆی، په مپ، تورابین و وه لفه کانی

دەجۈلەند، ۋارىتخرابوۋ كە بەرگەي خىزايىيەكى سنووردار بىگىرت، ھەركە لە خىزايىيەكەي دەرجو، ئىتر تەقىنەۋەيەكى مەزن دروست بىكات.

كامىزاي سىخوپى

كامىزاي سىخوپى لە ئىتسادا بەشئەيەكى ۋابچووك دروستكراۋە كە بتوانىرت لەنئو قۇچەي چاكەتىكدا بىچىنرىت و بەشئەيەكە كە دەتوانىرت بەئاسانى بخرىتە نئو دىۋارەۋە. مئىۋىۋى ئەم جۆرە كامىزانە بىگەرە دەگەرئىتەۋە بۇ سەرەتاي سالى ۱۸۸۵، و لە جەنگى جىھانىيەكەمىشدا كامىزا لەسەر پىشتى كۆترى نامەبەردا بۆمەبەستى سىخوپى دانرا. دەزگاي ھەۋالگى ناۋەندى ئەم جۆرە تەكنىكەي لەسالانى ھەفتاكاندا پەيپەرە كرد.

ئەم جۆرە كامىزانە بەشئەيەكى ئاسايى لەناۋ چەرخى جىگەرەكەيشان، گۇپال، شقارتە، تەكەي جىگەرە، پاكەتى جىگەرە، دەمبوسى بۆيىنباغ، پەرتووك، كاتمىزى گىرفان، و پىنئوسدا دادەنرىت. دەزگاي ھەۋالگى سۇفىيەت (KGB) توانى جۆرە كامىزايەك بە لىنئەۋە دابەئىت كە قەبارەكەي ئەۋەندە بوو دەچو ناۋ ئەنگوستىلەيەك. كامىزاي مىنۇكس يەككىك بوو لە گىرنگىزىن ئەۋ بەرەمانەي دروستى دەكرد. ئەم جۆرە كامىزايە تواناي ئەۋەي ھەبوو ۴۴ وىنەي روون بىگىرت. لەم سەردەمەدا، ھەردو دەزگاي ھەۋالگى ناۋەندى و روسيا تۋانىۋانە جۆرە كامىزايەك بەرەم بەيىن كە تواناي بىيىنى ئايرۇسى مەكى ئافرەتيان ھەيىت!

سىخوپى لە ئەۋروپا

سەرەپاي بالادەستى ھەردو دەزگاي ھەۋالگى ئەمريكا و سۇفىيەت (ئىستاش روسيا) بەسەر رۆلى يارى سىخوپى و بەشەكانىدا، كەچى دەزگا ھەۋالگى ئەۋروپىيەكانىش رۆلى ھاۋبەشىكى دىئىزىيان ھەبوو لەۋ سىخوپى و دىئەسىخوپىيە جىھانى تەننىۋو. بەرىتانيا بەتەنھا خۆي پەيۋەندىيەكى باشى ھەبوو لەگەل ئەمريكا لەم بۋارە. ئەۋەبو ھەردو لەسالى ۱۹۴۷ پىرۇتوكۇلىكەيان ۋاژو كرد سەبارەت بە ئالوگىرپىردىنى

جەنگى زانىارى

ئەمما ئەنەي لەپىيىپتە ئەمەس ۋەردەگىرىن ۋە ھاۋكارى يەكترىش دەكەن بۇ شىكرەنەۋەي شىفرەكانيان. ھەرۋەھا، ھەردىۋولا رىكەۋتن لەسەر بەستەنەۋەي ئازانسى ئاسايىشى نىشتىمانى ئەمىرىكى لە واشىنتون بە ناۋەندى پەيۋەندى ھۆكۈمى بەرىتانى لە شىلتىنگەھام، ئەمەش بە ھۆي يىتەلەكەۋە دەپىت كە ھەمىشە لە كاردا دەپىت بۇئەۋەي خىراپىيەك بىرپىتە پىۋەسەي گۆرىنەۋەي نامەكان لەسەر تەرزى ئەم پىۋەتۈكۈلە ھەرىكە لە ۋلاتانى ئۇستىراليا، كەندەدا، ۋە نيوزلەندا ۋە سەرچەم ۋلاتە بەزدارەكانى پەيمانى ناتىر ھەلسان بە ۋاژۋوكرىنى پىۋەتۈكۈلەك سەبارەت بە ئالۋوگىركىنى زانىارى سىخوپى ۋە قەلچۈكرىنى پىۋەسەكانى چالاكى سىخوپى سۇفىيەت. ئەمىرىكا رۇلەيكى مەزنى ھەبۋو لە ۋەرىگىنى زانىارى ۋە پەيامى يىتەلى ئالۋوگىركىراۋ لە نيۋان دەۋلەتەنى سەرىيە بىلۈكى كۆمۇنىستى بە ھۆي مانگى دەستىكەدەۋە. مانگە دەستىكەدەكانى ئەمىرىكا بەجۈرۈك پىشكەۋتۈۋو بۈۋن كە تۈنانايان ھەبۋو گىتۈگۈ تەلەفۇنىيەكانى رابەرانى سۇفىيەت ۋەرىگىن، لە كاتىكدا بە ئۆتۈمبىلى دىپلۇماسى ھاتۇچۇيان دەكرى، ئەم ئۆتۈمبىلەنى ئامىزى تەلەفۇنى يىتەلى تىدەيە.

بەرلە رۇلە گىرگەي ئەمىرىكا لە بۈۋرى سىخوپىركىندا، بەرىتانىيەكان خالىي پىرىشنگىداريان تۆماركردۈۋە لە بۈۋرى سىخوپى ۋە زانىارىيەدا، ناۋەندى پەيۋەندىيە ھۆكۈمىيە بەرىتانىيەكان لە ھۇنگ كۇنگ ۋەك نەۋىنە، زانىارى زۆر سۈۋدەبەخش ۋە بەكەلكى داپە ئەمىرىكا لە ساتەۋەختى جەنگەكانى قىتئەنامدا. ھەرۋەھا ناۋەندىيە تىرىش كارئاسانى بۇ واشىنتون دەكات لەپىتتاۋ پەرىپىدانى بەكارەكانى ئازانسى ئاسايىشى نىستىمانى ئەمىرىكا ۋە بىكە سىخوپىيەكەي لەسەر تەپۈلكەي مېنۇسى سەرىيە كەرتى يۈركىشاپەرى بەرىتانىدا. ھەندىك لە پىسپۇپان پىتيان ۋاپە ئەم بىكەپە زەبەلاخترىن بىكەيە لە ھەموو جىيەندا. ھىچ بۈۋرىكىش نىيە بۇ بەراۋەركىنى لەگەل بىكەي سۇفىيەتيدا. شاياتى باسە كە بىكەي مېنۇسى ئەمىرىكى راستەۋخۇ بەستىرۈۋەتەۋە بە ھىلەكانى تەلەفۇنى بەرىتانىاۋە، ئەمەش بەۋاتاي مەۋگەركىنى زىاترىن زانىارى ۋە پەيامى ھاتۋى ئەلىكتىرۋنى ۋە بىت تەل دىت لە سەرتاسەرى ئەۋرۈپادا. يەككە لە تۈۋزەرانى ئازانسى ئاسايىشى نىشتىمانى لە كۆتايى خەتاكاندا

دەریارە ی بنگە ی مینوس دەلێت، "بنکە یەکی گۆتێه لڤستنی زەبەلاحە توانای گۆتێه لڤستنی هەبە بەسەر سەر جەم هێلە تە لە فۆنیە کانه وە لە ئەوروپادا." سەبارەت بە کردە وە هە وە لڤگریه کانی بەریتانیاش، زۆرینه ی لە ناوەندی پە یوه ندیه حکومیه کاندە پە یوه براو هە کە لە ئەوروپا و ناوچە کانی ژێر قە لە مەوی پلاو بوونە تە وە و زۆرینه ی کات لە بەرژە وەندی دەزگای هە وە لڤگری نه یی بەریتانیادا کاریان کردو وە . جێی خۆیه تی لێرە دا ئاماژە بە وەش بە دین کە گروپێک لە زانا بەریتانیه کان سەر یه ناو وەندی خزمەتگوزاری بە زمانی تە کە لۆژیە کان، بەر لە هەر گروپێکی تری زانستی توانیان ئامیزی تایبەت بە هە وە لڤگری بە کاری به یتن . ئەم ئامیزە کومپیوتەریانە دەیان توانی لە ماو ی پە یوه ندیکردنە تە لە فۆنیە کاندە چەند وشە یەکی بەرنامە داری دیار کرا و وەریگرن و فەرمان بەدەنە ئامیزە کانی تۆمارکردن تاکو پە یوه ندیه تە لە فۆنیە کە تۆماربەکن و سەرچاوە کەشی بزەن، پێدەچێت بنگە ی سەرەکی ئەم جۆرە کردە وە تە کە لۆژیانە لە شانتتری هاوسی فیکتوریای بەریتانیا بێت، لە کاتی کدا ناو وەندی خۆتێه لڤستنی بەریتانیا جیهانی بارە گاکە ی لە لەندەنی پایتەختە بە لām دەزگای هە وە لڤگری بەریتانیا جار جار دوو چاری گورزێک دەبوو لە سەر ئاستی سیخو ی، بە تایبەت لە دوا ی دەستگیرکردنی جیو فری برایمی سیخو ی سۆفیەت لە ساڵی ۱۹۸۲ بە تۆمەتی دزە پیکردنی زانیاری لە ناو وەندی پە یوه ندیه حکومیه بەریتانیه کانه وە بۆ بەرژە وەندی دەزگای هە وە لڤگری سۆفیەت . برایم لە ساڵی ۱۹۶۸ وە بۆ ۱۹۷۷ لە و ناو وەندا کاری کردو وە، لەم ماو یە دا توانیو یە تی زانیاری تە کە لۆژی و بێ تە لی بە کە لک بە داتە سۆفیەتیە کان . ئەو ی جینگای سەر سو پمان بوو کە تە نانەت دەستگیر کرانە کەشی لە پێگای دەزگای هە وە لڤگریه کانی بەریتانیه وە نە بوو، بە لکو بە پێکەوت بوو . پۆلیسی ئەو وڵاتە بە تۆمەتی هاو پە گە زانیی دەستگیریان کرد و ئەمەش ژنە کە ی هاندا نه یی بە کرێ گرتنە کە ی بۆ سۆفیەت ئاشکرا بکات .

لە پاش لیکۆلێنە وە دە رکەوت کە برایم دوو پە یوه ندی راستە و خۆی بە بەر پر سە بالاکان لە دەزگای هە وە لڤگری سۆفیەت گرتا وە دوا ی دەست لە کار کێشانە وە ی لە ساڵی ۱۹۷۷ . پە یوه ندی یە کە میان ساڵی ۱۹۸۰ لە فیهننا کرا وە و ه ی دو وە میش لە ساڵی

۱۹۸۱ له بهرلین کراوه، هه‌رحه‌نده دادگاییکردنه‌کە ی برابم ریگی نه‌دا چه‌ندی و چۆنیه‌تی زانیارییه‌کان ئاشکرا بێت که یۆ سۆفیه‌تی ئارده‌وه، به‌لام هه‌ندیگ له پسیپۆیان پێیان وایه برابم زانیاری له‌سه‌ر پڕۆژه‌یه‌کی سیخوپی داوه‌ته سۆفیه‌تییه‌کان که ناوی (به‌یمان) ی لێناوه و به‌هۆیه‌وه روژئاوا له‌ریگی مانگه ده‌ستکرده‌کانه‌وه ده‌توانیت ده‌نگ و ره‌نگی هه‌رچی چالاکی سۆفیه‌تی به‌پێی خواسته‌کانی ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی ئەمریکا و به‌ریئانیا تۆماریکات. هه‌روه‌ها، پێده‌چیت زانیاریشی ده‌ریاره‌ی مانگی ده‌ستکردنی سیخوپی (ئارگوس) دزیبیت که له‌حه‌زیرانی ۱۹۷۵دا له‌خولگه‌کە ی خۆیدا دانرا له‌پێناو دۆزینه‌وه و وه‌رگرنتی له‌ره‌له‌ره‌کانی ده‌نگ به‌شێوه‌یه‌کی ورد و ریکۆپیک. هه‌روه‌ها ده‌وتریت که ئارگوس توانای تۆمارکردنی سه‌رحه‌م نه‌و گفتوگۆیه‌ بپته‌لانه‌ی هه‌یه که له‌نیوان فه‌رمانه‌ی تانکه‌کانی په‌یمانی وارشۆدا گرته‌ده‌ریوت له‌هه‌موو بسته‌ خاکیکی سه‌ریه‌ بلۆکی سۆشیاالیستیدا.

له‌لایه‌کی تهره‌وه، سی ئای نه‌ی له‌دوای جه‌نگی جیهانیی دووه‌م هه‌لسا به‌ دامه‌زراندنی ده‌زگای هه‌والگری ئەلمانای روژئاوا و رینالد گیلانی کرده به‌رپرسی ده‌زگاکه. ناوبراو به‌رپرسی هه‌والگری نازی بوو له‌ئه‌وروپای رۆژه‌لات له‌سه‌رده‌می هیتلهردا به‌لام دوای خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی به‌ سی ئای نه‌ی و پێدانی زانیاری به‌سوود سه‌یاره‌ت به‌ ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی رۆژه‌لات، هه‌والگری ئەمریکا هاته‌سه‌ر نه‌و بپوایه‌ی که هاوکاریکردن له‌گه‌لیدا باشتره له‌ زیندانیکردن یان له‌سێداره‌دانی. به‌م شێوه‌یه، گیلان له‌دوای جه‌نگ ده‌ستی کرده‌وه به‌ ته‌ج‌نیدکردنه‌وه‌ی به‌کرێگیراوه‌ کۆنه‌کان له‌ ولاتانی ژێر رکیفی ستالیندا. له‌ چه‌ند پڕۆسه‌یه‌کی سیخوپی کردنی‌شدا سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست هینا. له‌ گرنگترین سه‌رکه‌وتنه‌کانیدا، گه‌یشتنی به‌کرێگیراویکی ئه‌م بوو به‌ناوی ئه‌رنست گرامش به‌ پۆستیکی ژۆر گرنگ و هه‌ستیار له‌ هه‌والگری ئەلمانای رۆژه‌لاتدا. به‌لام له‌ ته‌مموزی ساڵی ۱۹۵۰دا، حکومه‌تی بۆن (پایته‌ختی ئەوکاتی ئەلمانیا) بپاریدا کاروباره‌کانی هه‌والگری ئەلمانای روژئاوا به‌رپوه‌به‌ریت و ناوه‌کش بگورپیت و بیکاته ئازانسی هه‌واله‌ فیدرالیه‌کان، نه‌مه‌شدوای قایلیبونی سی ئای نه‌ی به‌م گورپانکاریانه‌.

سالى ۱۹۶۲، ناوبراۋ رىسوايىيەكى تىرى بۇ دەزگاگە تۆماركرد لەكاتىكدا پەردە لادرا لەپوۋى پەيوەندى سى بەكرىگىراۋ لەگەل گىلان بە دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەتەۋە، سى كەسەكەش بىرىتى بۈۈن لە ھانز كىمىنس، ئەرفىل تىبەبل، ھاپىز فىلف كە ھەرسىكىان كۆنەئەندامى دەزگاي ھەۋالگىرى نازى بۈۈن لە سويسرا. بەلام ھاپىز فىلف، ۋەك ھەندىك پىتيان وايە، مەترسىدارتىنيان بوو و پىتر لە ھەمووشيان زىانبەخش بوو لەپوۋى چۆنايەتى ئەو زانىارىيەنى كە بۇ دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەتى دىزىۋن، ئەخاسمە خۆى بەرپىرسى قەلاچۆكرىنى سىخوپىكرىنى سۆفەت بوو لەنۆ ھەۋالگىرى ئەلمانىي رۆژئاۋادا. ئەو زانىارىيەنى لەدۋاي داداگىكرىنى ئەم سى بەكرىگىراۋە بۆلۈۋىۋە، ئامازەيان بەۋە دەكرد ئەو سى كەسە ھەزار و پىنچ سەد ۋىتەنى مەلفاتى ھەۋالگىرى ئەلمانى و ژمارەيەكى گەۋرەى كاسىتى تۆماركردن و گۈپەئەخستىيان داۋە بە دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەت. دۋابەدۋاي ئەم رىسوايىيە سىخوپىيە، راي گىشتى ئەمىريكا و ئەلمانىي رۆژئاۋايى قەلىسى خۆيان دەرپى لەھەمبەر سىياسەتەكانى سى ئاي ئەى لەدۋىيارە تەجنىدكرىدەۋەى گىلانى نازى ۋەك بەرپىرسى ھەۋالگىرى لەدۋاي جەنگ، بەلام راي گىشتى راستەۋخۇ كارناكانەسەر سىياسەتى سىخوپى و نۆسەسوخوپى.

ھەرلە ئەلمانىي رۆژئاۋادا، ھەۋالگىرى ئەلمانىي رۆژئاۋا دەستكەۋىتىكى گىرنگى تۆماركرد لەدۋى ھەۋالگىرى بەرامبەردا، كاتىك تۋانى يەككىك لە بەكرىگىراۋەكانى بەناۋى گۈنتەر گلىۋم ۋەك پىاۋىكى زانىارى لە نووسىنگى راۋىژكارى ئەلمانىي رۆژئاۋادا فىلى برانت دابىتت. فىلى لەسالى ۱۹۷۴دە دەستى لەكارىكەشايەۋە لەدۋاي رىسوايىيەكى دەستگىركردنى گلىۋم ۋەك سىخوپى ئەلمانىي رۆژھەلات.

لە ئەۋروپاي دابەشبوو بەسەر رۆژھەلات و رۆژئاۋادا، ھەۋالگىرى چىنى مىللىش رۆلى سىخوپى خۆى ھەبوو لە شەستەكاندا، ئەۋەبوو لەو سالانەدا يەكەم روۋداۋى سىخوپى لەشارى ھىگى ھۆلەندى لەسالى ۱۹۶۶ روۋىدا كاتىك پىاۋىكى چىنى لە دەرەۋەى ھەرەمى بالىۋىزخانەى چىندا دۆزدايەۋە و بەدەم ئازارەۋە دەينالاند. دواتر دەرەۋەت ئەو ئىش و ئازارەى بەھۆى ئەشكەتجەدانەۋە بوۋە لەسەر دەستى ھەۋالگىرى چىنى.

جهنگی زانیاری

بالیۆزخانهی چینی له وکاته دا رایگه یاند که گوايه ئەو کەسەى بەناوی هسو تسو تسایه له پەنجەرەى بالیۆزخانه کەوه خۆى فرێداوێته خوارەوه . دواى ئەوەى هژشى لە دەستداوه، ئەمەش بۆتە هۆى شکاندنى کەللەى سەرى و ئىسقانى دەستى. ناوبراو ئەنیا يەك رۆژ دواى چارەسەرى پزىشکى له نەخۆشخانه رقیتراو و گوازیایەوه بۆ بالیۆزخانهى چین، دواتر رایانگه یاند که تسای بە هۆى زامە کە یەوه گيانى لە دەستداوه. هەر بەم بۆنە یەوه، وه زیرى دەرەوێ هۆلەندا داواى لیکۆلینەوێ له مردنى تسای کرد بۆ زانینى هۆکارى مردنە کەى، کە چى بالیۆزخانهى چین کێشه کەى به کێشه یە کى نێوخۆیى له قەلەمدا و رایگه یاند که وه زارەتى دەرەوێ هۆلەندا به هیچ شتێه یە کى خۆى له کێشه کە هەلنە قورتنیت. دوا به دواى ئەم ناکۆکیەش وه زارەتى دەرەوێ ئەو ولاته بالیۆزخانهى چینی داخست، ولاتى چینیش له هەمبەر ئەم هەنگاوه دا هەمان هەلوێستى نیشاندا، هەرچەندە داخستنى بالیۆزخانه کان درێژەى نە کێشا و زوو به زوو ناکۆکییه کان چارەسەر کران.^۱

سیخوپی ئابووری

سیخوپی ئابووری (به سیخوپی بازرگانیش ناسراوه) تارا دده یە ک چه مکێکی نوێیه له نێتو جیهانی هه والگربیدا. ئەم جۆره سیخوپی به شتیه یه کى تاییه تی به وه ناسراوه که له لایەن ئەکتەریکی حکومه ته وه ئەجامده درێت له دژی کۆمپانیایه کى بازرگانی که رتی تاییه تی له ولاتیکی تردا.ⁱⁱ ئامانجى سیخوپی ئابووری بریتیه له کۆکردنه وه به دهسته پێتانی زانیاری نهێنى کارکردنى په یوه ست به کۆمپانیا بیانییه کان و گواستنه وهى ئەو زانیاریانه بۆ کۆمپانیا خۆجێیه کان. کۆکردنه وهى زانیارییه کان (واته، سیخوپه کە) له لایەن دەرگایه کى حکومه تی یان دارده ستێکی سهریه حکومه تی ئەجامده درێت، لێره دا ئامانجه که بریتیه له گواستنه وهى ئەو

^۱ سیخوپی و درێه سیخوپی، بلید و فسکاو بلوخ، وه رگێرانی مه شخه ل که ولتسى، ناوه ند و چاپ و

په خشی برایان، ۲۰۰۲

ⁱⁱ <https://www.fbi.gov/about/faqs/what-is-economic-espionage>.

جهنگی زانیاری

زانیاری به ده ستهاتوانه له پښتای سیخوپیه به به به سستی په ره پندان و هاندانی کومپانیا خوجتیه کان. به به ش، هم جوره سیخوپه پالنه ره کی بریتیی ده بیت له به ره وهندی تابووری، به به پچه وانه سیخوپه ته قلیدی، که پالنه ری سه ره کی بریتیه له ناساییشی نیشتمانی یان پاراستنی به ره وهندی. هم زانیاری به کی لیره دا به به سته ته نیا زانیاری نه پتی تاییه به به کار و پیشه وه، وهک داتای کپیار، زانیاری گریه ست، زانیاری چونی ته تی کارکردن وهک داتای لوجیستی و به ره مهیتان، و چند زانیاری تری نه پتی بازرگانی.

له راستیدا، سیخوپه تابووری فزرمیکی یاسایی کار نییه. به لکو زیاتر کرده به که له لایه ن ولایتیکه وه نه انجام ده دریت بق دزینی نه پتی بازرگانی، که له زوری کی به سه کاند له زور یاسای خوجتیدا رتگای پینا دریت. له چنه د سالانه دوایدا، ژماره ی کی یسی هم جوره سیخوپیه له پښتای نینته رنیتته وه زیادی کردوه. هه کار کی به به ش رهنه بق هم راستیه به گریته وه که به هوی پیشکه وتنی ته کنه لورزا هم سالانه دوایده دا تابووری و پیشه سازی له ناستی نیوده وه لیتیدا زیاتر به دیجیتالی کراون، به به ش بیگومان زیاتر دوچار (موهره ن) ده بن بق سیخوپه تابووری له رتگای فه زای تونلاینه وه.

هه ره ماترو سیخوپه تابووری له لایه ن ده وه ته وه له زوری کومپانیا و که سایه تی بازرگانی خوجتیی نه انجام درا، نه وکات ده کرتت په نا بویاسای خوجتی هم حکومت به دریت، که سنووری په یوه ندیه کانی نیوان حکومت و هاسنوره کانی دیاری ده کات. کاتیک نه پتی بازرگانی کومپانیا به که له لایه ن کومپانیا به کی تر ده دریت، به به ش هر له چوارچیه ی یاسای خوجتی ده بیت چاره سر بگریت. به لام کاتیک ده وه لیتیک

¹<https://www.fireeye.com/content/dam/fireeye/www/services/pdfs/mandiant-apt1-report.pdf>;

-the 2016 annual report of the Australian Government's Security Intelligence Organisation ("ASIO") <https://www.asio.gov.au/sites/default/files/2016/2016%20ASIO%20Annual%20Report%20UNCLASSIFIED%20WEB.pdf>.

-2017 report from PwC on the cyber campaign Cloud Hopper: <https://www.pwc.co.uk/issues/cybersecurity/dataprivacy/insights/operation-cloud-hopper.html>.

سیخوپی دهکات و نهټنی بازګانی کږمپانیا په ک له دهره ودا ده دزیت، نهوا ده بیت په نا بق یاسای نیوده ولته تی بېر دزیت.

به رنامه ی "نایاساییه کان" ی سؤقیهت و روسیا

به رنامه ی "نایاساییه کان" بریتیی بوو له تورنکی سیخوپی نووستووی روسیا له ژیر نه رکی نافه رمی و نه ټنیدا. لیکولینه وه یان له لایه ن ټیف بی ټای بووه هوی ده ستګیر کړدنی ده سیخوپی نه وولاته و له کورتا پېشدا نالوګورنکی مه زنی زېندان بیه کان له ټیوان روسیا و نه مریکا دا له ۹۱ ته مموزی ۲۰۱۰ نه جامدرا.ⁱ ولاتی که نه دا شو ټینکی باو بوو یز سیخوپه کانی سؤقیهت، دواتر روسیا، که به شیوه یکی کوچېر روویان له وولاته ده کړد بهر له وهی له لایه ن ده زګای هه والګری وولاته که په وه ره وانه ی ده ولته ټینکی نامانچ بکړن، به تاییه تی نه مریکا و به ریتانیا.ⁱⁱ سیخوپه کان له لایه ن ده زګای هه والګری بیانی روسیه وه له نه مریکا سه رپه رشتیان ده کړا. به ره افتار کړدن وهک ها ولاتی ناسایی نه مریکی، نه و سیخوپه هه ولیان ده دا په یوه ندی دروست بګن له ګل نه کادیمسته کان، پېشه کاره کان، و داپژده رانی سیاست، نامانچ له مهش بریتیی بوو له ده ست ګه یشتن به زانباری هه والګری. نهوان نامانچي چندين سالی چاودیزی بوون له لایه ن ټیف بی ټایه وه. لیکولینه وه کانی ټیف بی ټای، که به "توپه راسیونی چپړنکی تارماییه کان" ناسرابوو، له کورتا پېدا بووه هوی ده ستګیر کړدنی ده کهس له نه مریکا و کهسی یازده میاش له ولاتی قوبرس.ⁱⁱⁱ هر ده

ⁱ "Ten Alleged Secret Agents Arrested in the United States" (<https://www.justice.gov/opa/pr/ten-alleged-secret-agents-arrested-united-states>). United States Department of Justice. June ۲۸, ۲۰۱۰. Retrieved ۲۰ September ۲۰۱۶.

ⁱⁱ "The day we discovered our parents were Russian spies" (<https://www.theguardian.com/world/۲۰۱۶/may/۰۷/discovered-our-parents-were-russian-spies-tim-alex-foley>). The Guardian. Retrieved ۷ May ۲۰۱۶.

ⁱⁱⁱ "The Russian Spy Ring of ۲۰۱۰, The Use of Ciphers and Radio Messages" (<https://web.archive.org/web/۲۰۱۰۰۲۱۶۰۰۴۰۰۶/http://www.numbersstations.com/russian-spy-ring>). The NSRIC. Archived from the original

سیخوپړه که به تۆمه تی نه نجامدانی کاری نهیښی له جیاتی روسیای فیدرالی له نه مریکا تۆمه تبارکران.ⁱ نو گومانلیکراوهی له قوبرس ده ستگیرکرايوو ته نیا رښتیک دوی ده ستگیرکردنه کی به که فالت نازادکرا. که سی دوازه میس، هاولاتی به پرکه ز روسی که بۆ کۆمیانای مایکروسوفت کاری ده کرد، له ۱۲ ای ته مموزی هه مان سالدا دبپورت کرایه وه. دادگای بالای مؤسکو له هه زیوانی ۲۰۱۱ راپکه یاند که سیخوپړکی تری ولاته که یان له نه مریکا توانیویه تی رابکات به ین شهوی ده ستگیریکریت.ⁱⁱ هر ده سیخوپړه کی روسیا له ۹ ای ته مموزی ۲۰۱۰ گواسترانه وه بۆ شاری فیینا، دوی شهوی له دادگا تۆمه ته که یان به سهردا ساغ بووه وه. هر هه مان رښتیک سیخوپړه کان له که ل چوار هاولاتی روسی ئالوگورپان پیکرا، که سی له وانه به تۆمه تی خپانه تی هه زن له لایه ن روسیا وه تۆمه تبارکرايوون.ⁱⁱⁱ

به به کارهیتانی به لگه نامه ی ساخته، هه ندیک له سیخوپړه کان ناسنامه ی نه مریکیه کانیا ن دزیبوو، خویندن له زانکۆکانی نه مریکا و به ژداریوون له دامه زراوه به نتیوانگه کانی نو ولاته وهک ئامرازیک بوو بۆ چونه تیر بازنه ی هه والگری و ده زگاگانی حکومه ته وه.^{iv} دوو له که سانه ی ده ستگیرکرايوون ناوه کانی ریچارد و سینسیا مؤرفیان به کارهیتا و له نیوجیرسیدا نیشته جی بوون. دووی تریان له ژیر ناوی رښنامه نووس فیکي پیلایز و پیاویک به به کارهیتانی ناوی خوان لیزارز له

(<http://www.numbers-stations.com/russian-spy-ring>) on February ۱۶, ۲۰۱۵. Retrieved ۲۱ January ۲۰۱۵.

ⁱ Ten Alleged Secret Agents Arrested in the United States (<http://www.justice.gov/opa/pr/۲۰۱۰/June/۱۰-nsd-۷۵۳.html>) Monday, June ۲۸, ۲۰۱۰, United States Department of Justice official web site.

ⁱⁱ "Дело Потева: предатель нанес ущерб в ۵۰ млн долларов, но не смог обмануть начальство украинской любовницей" (<http://newsru.com/russia/۲۸jun۲۰۱۱/poteev.html>). NEWSru. ۲۰۱۱-۰۶-۲۸. Retrieved ۲۰۱۱-۰۶-۲۸.

ⁱⁱⁱ "Russia, U.S. swap ۱۴ in Cold War-style spy exchange" (<https://www.reuters.com/article/idUSLDE۱۱۸-KB۲۰۱۰۰۷۰۹>), Reuters, July ۹, ۲۰۱۰.

^{iv} Savage, Charles. "U.S. Charges ۱۱ With Acting as Agents for Russia" (<https://www.nytimes.com/۲۰۱۰/۰۶/۲۹/world/europe/۲۹spy.html>), The New York Times, June ۲۸, ۲۰۱۰. Retrieved June ۲۸, ۲۰۱۰.

نیویۆرک نیشتەجێ بوون. دۆسیەکانی دادگا ئەوەیان نیشاندا کە ئەو دوو کەسە لەلایەن روسیاوە نێردرابوون بە شێوەیەکی وا رێکخراوون کە بە شێوەیەکی فەرمی لە وڵاتە هاوسەرگیزی بکەن و تەنانەت منالیشیان بێت بۆ ئەوەی گومانەکان لەسەر سیخوپیوونی ئەوان تا نزمترین ناست بێت.

هەوای لێکۆڵینەوەیەکی ورد لەلایەن دادگای فیدرالی ئەمریکا، دەرکەوت کە ئەو سیخوپی روسیاوە لە ئەمریکا زانیاری زۆر گرنگیان داوەتە دەزگای هەوالگری وڵاتەکەیان لە پێگای پەیامی شاراو لە ناو وێنەی دیجیتالی، کە بە مەرکەبی ناداری نووسرابوو، سەرەرای ئەوەی کە هەندیکیشیان بە ئالوگۆپی جانتای هاوشتیوە لە وێستگەیەکی شەمەندەفەر گواستراوونەوه. ئەوم چۆرە پەیامانە بە زۆری لە تێرمینالی گراند سێنترال و پارکی ناوەندی ئالوگۆریان پێدەکرا.

ئەرکی سەرەکی سیخوپی روسەکان لەلایەن "ناوەندی مۆسکو" دیاری دەکرا، کە ئامانجی سەرەکیان بە دەستپێنانی زانیاری بوو دەربارەی سیاسەتی ئەمریکا لە ئەمریکای ناوەراست، تێرمانی ئەمریکی بۆ سیاسەتی دەرەوی روسیا، گرتەکانی بەردەم سیاسەتی سوپای ئەمریکا و سیاسەتی ئەمریکا سەبارەت بە بەکارهێنانی ئینتەرنێت لەلایەن تێرۆستانەوه.^۱ بە گۆڕەڕای راپۆرتەکانی میدیا، پلانی ئیف بی ئای ئەوەبوو ئۆپەرەسیۆنی دەستگیرکردنی "نایاساییەکان" لە ناوەراستی مانگی حەزیرانی ۲۰۱۰ دەست پێیکەن، بە لām کردە کە لەلایەن چەند ئەندامێکی گروپەکە زیاتر بوو هەوای پەلەکردنی دەزگاکانی هەوالگری چونکە پلانیان داڕشتبوو بە زووترین کات لە ئەمریکا دەرچن، ئەمە جگە لەوەی کە ئانا چاپمان (لە بەشی کەسایەتی سیخوپیەکان باسی لێوەکراوه) گومانی زۆری لەسەر بوو لەوەی کە ناسنامە راستەقینەکی ئاشکرا بوو. فلامیمیر گوریتف پلانی ئەوەی دانابوو بەرەو فەرەنسا گەشت بکات (دوور نەبوو بچێتە روسیا)، بێزوکوف هەموو کارەکانی رێکخستبوو بۆ ئەوەی لە گەڵ کۆپەکی بە زووترین کات لە ئەمریکا دەرچێت، ئانا چاپمان، لە پەیوەندییەکی

^۱ McCullough, Declan (۲۰۱۰-۰۶-۲۸). "Alleged Russian agents used high-tech tricks" (http://news.cnet.com/۸۳۰۱۰۱۳۰۷۸_۳-۲۰۰۰۹۱۰۱-۳۸.html). CNET News, Retrieved ۲۰۱۳-۰۸-۱۸.

تەلەفونىدا لەگەل باوكى تەنبا يەك رۆژ بەرلە دەستگىركىنى، وتى كە ئەر گومانى
مەيە ئاشكرا بويىت و پلانى دانابوو لە ناوهراسىتى ۲۰۱۰ بەرەو مۇسكو بەرپىكە وىت. ^۱

سىخوپى لەرڭاى ئىنتەرنېتە

شارەزايانى بوارى ھەوالڭرى لە جىھاندا سىخوپى ھەك يەككە لە پىشە كۆنەكان
دەناسىنن كە دىرۆكەكەى بۆ ھەزاران سال لەمەوبەر دەگەرپىتەو، بەلام لەگەل
پىشكەوتنى ژيانى مەوقايەتيدا ئەم پىشەيش گۆرپانكارىكى تۆرى بەسەردا ھاتوو
و چەندىن كەرەستە و كەلوپەلى جۆراوجۆرى تىدا يەكاردەمىنریت، سەرەپاى ئەم
پىشكەوتنە بەرچاوەى دنياى ھەوالڭرى ھەموان لەسەر ئەو كۆكن كە مەوق رۆلى
سەرەتا و كۆتايى لەم يارىدا دەبىنن. پىشكەوتنى زانست و تەكنەلۆژيا ژيانى
مەوقەكانى ئاسان كەردوو و رڭكا درۆژەكانى بۆ كورت كەردوونەتەو، زۆرۆك لە ولاتە
زەلپزەكان لە پىشەپىكەيكە بەردەوامدان بۆئەو نۆتيرىن داھىنانە زانستىەكان بخەنە
خزمەتى سىستەمى ھەوالڭرى و سەريازى ولاتەكان.

داھىنانى كۆمپوتەر يەككە لەو شۆرشانەى لەبوارى تەكنەلۆژيادا بەرپاكاراھە لە
سەدەى بىستەمدا كە كارىگەريەكى گەورەى ھەبوو لە جىھانى سەريازى و ھەوالڭريدا
بەتايىبەتى لە بوارى كارناسانى كۆردن بۆ تۆماركۆردن و شىكردنەوھى زانىارىيەكان،
بىگومان كارىگەرى ئەم ئامىرە ئالۆزە زيادى كۆرد بەتپەپەيوونى كات و دواى ئەوھى
كۆمپوتەرەكانى جىھان لەپىڭەى تۆپى ئىنتەرنېتەو بەيەكەو بەسترنەو. لەم
سەردەمدا، كۆمپوتەر و ئىنتەرنېت بە بەشىكى دانەبەرلۆ دىتەئۆمار لە ژيانى رۆژانەى
خەلكىدا، ئەمە سەرەپاى ئەو گرنگىەى كە ھەيەتى لە كاروبارى فەرمانگەكانى
حكومەت و دەزگاكان بە تايىبەتى لەبوارى تۆماركۆردنى زانىارىيە گرنگەكان، ئەمەش
وايكەردوو كە داتا بەيسەكانى كۆمپوتەر بىيئە ئامانجىكى دەزگاى ھەوالڭرى ولاتان
تا لەپىڭەيەو زانىارى گرنگ و ھەستيار بەدەست بەيئەن، كە گونجاوترىن رىڭەش

^۱ "Investigation of Russian agent in Massachusetts led to FBI takedown of network" (http://www.nj.com/news/index.ssf/۲۰۱۰/۰۷/investigation_into_russian_age.html). Associated Press. Retrieved July ۲۵, ۲۰۱۰.

هه‌لێدانه بۆ دزینی ئه‌و زانیاریانه له‌پێگه‌ی ئه‌و که‌لێن و خاڵه‌ لاوازه‌ی که له‌پێکهاته‌ی سیسته‌مه‌کاندا به‌ ئهم رێگایه‌ش یه‌کێکه له‌شێوازه به‌ناویانگه‌کانی هااککردن، که ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی هااته‌نارای جوړیک له هه‌والگری ئه‌لکترۆنی که به "سیخوپی سایبیری" ده‌ناسرێت که له ئێستادا وهک له‌قێکی سه‌ریه‌خۆی هه‌والگری سه‌یر ده‌کرێت و له‌ فهره‌نگی هه‌والگریدا پێی ده‌وترێت سایبیری.

سایبیر زاراوه‌یه‌کی یۆنانیه به‌واتای توانای بریاردان و ئاراسته‌کردن دیت، که له ئێستادا بۆ مه‌به‌ستی ئاماژه‌کردن به جیهانی کۆمپیوته‌ر و ئامێره ئه‌لکترۆنیه‌کان و ئینته‌رنێت به‌کارده‌هێنرێت. به‌لام جهنگی سایبیری و سیخوپی سایبیری دووشتی لێکجی‌وازن، له‌به‌رئهو‌ی جهنگی سایبیری ئامانج لێی بریتیه له په‌کخستنی سیسته‌م و ئامێره ئه‌لکترۆنیه‌کان له‌پێناو زیان گه‌یاندن به ده‌وله‌تی ئامانج، به‌لام سیخوپی سایبیری ئامانجی یه‌که‌می دزینی زانیاری گ‌رنگ و جو‌راوجۆره به تاییه‌تی زانیاری سه‌ریازی. جهنگی سایبیری بریتیه له‌و چالاکیانه‌ی که له‌لایه‌ن ده‌وله‌تیکی دیاریکراوه‌وه ئه‌نجامده‌درێت به‌مه‌به‌ستی دزه‌کردنه ناو کۆمپیوته‌ر و رایه‌لی ده‌وله‌تیکی تر له پێناو زیان گه‌یاندن یان په‌کخستنی سیسته‌می ئه‌لکترۆنی و له‌ناوبردنی، به‌لام ئهم جهنگه مه‌رج نییه له‌لایه‌ن ده‌وله‌تیکی دیاریکراوه‌وه ئه‌نجام بدرێت به‌لکو هه‌ندیکجار له‌لایه‌ن گروپه تیرۆرسته‌یه‌کان و چه‌ته‌کانی ئینته‌رنێت و ئه‌و رێکخراوانه‌ی که له‌پووی ئایدۆلۆژی و سیاسیه‌وه یاخیبوون ئه‌نجام ده‌درێت. به‌هۆی گ‌رنگی ئهم جهنگه‌وه له‌ئێستادا زۆریک له حکومه‌تی ولاتان جهنگی سایبیریان کردووه‌ به‌شێکی دانه‌پراو له ستراتیژی سه‌ریازی خۆیان، هه‌روه‌ها هه‌موو هه‌وله‌کانیان ده‌خه‌نه‌گه‌پ بۆ په‌ره‌پێدانی تواناکانیان له‌بوارێ جهنگی سایبیری. سه‌ره‌پای ئه‌مه‌ش، جهنگی سایبیری ته‌نها بریتی نییه له په‌کخستن و له‌ناوبردنی سیسته‌مه ئه‌لکترۆنیه‌کان به‌لکو هه‌ندیکجار وهک ئامرازێکی جهنگی ده‌روونی به‌کارده‌هێنرێت له‌پێناو کۆنتڕۆڵکردنی بیروباوه‌ڕی جه‌ماوه‌ر و ئاراسته‌کردنی.

له‌به‌ر گ‌رنگی جهنگ و سیخوپی سایبیری زۆریک له ولاتان سوپا‌یه‌کی تاییه‌ت به‌م جهنگه‌یان دامه‌زراندووه، به‌لام ئه‌ندامانی ئهم سوپا‌یه نه‌ فیشه‌کێک ده‌ته‌قی‌نن و نه‌

دلپېک خوځڼ له لوتیان دیت، به لکو ته‌نډا به به‌کارمیتانی کرمپوټر ه‌ولئ به‌ده‌سپه‌تانی زانیاری و زیان‌گه‌یاندن و کاریگری دانان له‌سر ولاتانی دوژمن د‌ده‌ن، له‌نیستا وه‌زاره‌تی د‌ره‌وه‌ی نه‌مریکا ه‌ولیکي زوری خست‌وه‌ته گ‌پ تا سوپای سایبیری ولاته‌ک‌ی به‌ره‌وپیش به‌ریت که له‌بنه‌په‌تدا نه‌م سوپایه‌ سر به‌ده‌زگای CIA په، له‌نیستادا نه‌م سوپایه‌ هزاران کارمندی سایبیری ده‌گرته‌خو که پسپوډن له‌بوری ها‌ک‌کردن و د‌زینی زانیاری که پیشینی ده‌کریت نه‌م سوپایه له‌داماتو‌ودا به‌وی گ‌رن‌گ‌یه‌ک‌ی بیته ده‌زگایه‌کی ه‌والگری سه‌ریه‌خو.^۱

سه‌رجه‌م ناماره‌کان ناماژه به‌ترسناکی د‌وخی سایبیری جیهانی ده‌ک‌ن، له‌ولاتیکی وه‌ک به‌ریتانیا روژانه له‌ماوه‌ی ۲۴ کاترمیردا سه‌ده‌زار ه‌ترشی نه‌لیک‌ترونی نه‌نجام‌ده‌ریت، به‌لام مه‌ترسیه‌کانی شه‌ری سایبیری له‌نه‌مریکا زور له‌مانه زیاترن به‌جوړیک که شاره‌زایان ه‌ترشه سایبیری‌ه‌کان به‌گ‌وره‌ترین مه‌ترسی ناو‌ده‌بن له‌سر ناسایشی نه‌مریکا، له‌نیستادا چین په‌ک‌یکه له‌و ولاته پیشه‌نگانه‌ی که خاوه‌نی سوپایه‌کی سایبیری تایبه‌ت به‌خو‌یه‌تی که سه‌رئیشه‌یه‌کی زوری بو نه‌مریکیه‌کان دروست ک‌ردووه، ته‌نانه‌ت حکومتی نه‌مریکاش دانی به‌ودا ناوه که زوری ه‌ترشه سایبیری‌ه‌کان له‌چینه‌وه ده‌کرته‌سه‌ری، نامانجی سه‌ره‌کی ده‌زگای ه‌والگری چین له‌م ه‌ترشه سایبیری‌ه‌کانه د‌زینی تازه‌ترین ته‌کنه‌لوژیای سوپای نه‌مریکایه، له‌به‌ره‌وه‌ی چین و نه‌مریکا له‌پووی ته‌کنه‌لوژیای سه‌ریازیه‌وه دوو رکابه‌ری سه‌ره‌ختی په‌ک‌ترن، له‌سالی ۲۰۱۳ ک‌رمپانیایه‌کی به‌ره‌مه‌په‌تانی ف‌پ‌وکه‌ی جهنگی نه‌مریکی رایگه‌یاند که ه‌ترشیکی نه‌لیک‌ترونی له‌چینه‌وه ک‌راوه‌ته سه‌ریان که نامانجی د‌زینی نو‌یت‌ترین د‌یزانی ف‌پ‌وکه‌ی "تارمایی جهنگی" بووه، ه‌ره‌چنده حکومتی نه‌مریکی سالانه ب‌ی ۱۵ ملیار د‌ولار ته‌رخان ده‌کات ته‌نډا له‌بوری ناسایشی زانیاری‌ه‌کان، به‌لام ه‌تشتا مه‌ترسیه‌کان له‌سه‌ری به‌رده‌وامن.^۲

^۱ Carr, J. (۲۰۱۱). *Inside cyber warfare: Mapping the cyber underworld*. O'Reilly Media, Inc."

^۲ Gompert, D. C., & Libicki, M. (۲۰۱۴). Cyber warfare and Sino-American crisis instability. *Survival*, ۵۶(۴), ۷-۲۲.

به لّام نامانجی جهنگه سایبیرییه کان له ئیستادا زۆر له وه فراوانتره و به هۆیه وه ده توانریت ژێرخانی ئابووری و کارگه نه تۆمیه کان و ده رگا و کۆمپانیا جوړاو جوړه کان و هه روه ها و ښتگه کانی ئاو و کاره یا و غاز و هۆکاره کانی ها تووچۆ و راگه یانندن بکړیته ئامانچ، له بهرته وه ی سه رجه م نه و دامه زراوانه بۆ ئاسان راپه پانندی کاره کانیان پشت ده به ستن به کۆمپیوته ر و ئینته رنیت. له سالی ۲۰۰۷، دوا ی نه وه ی حکومه تی ئیران دهستی کرد به بهرنامه نه تۆمیه که ی له لایه ن ئیسرا ئیل و ولّاتی خۆرئاو وه هه ولّیکی دیپلوماسی زۆر خرا نه گه پ بۆ رڼگرتن له وه ی که ئیران ببیت به خا وه ی چه کی نه تۆمی به لّام سه رجه م نه و هه ولّانه بیسو د بوون و رۆژ له دوا ی رۆژیش ئیران له بهر مه پنهانی یه که م بۆمی نه تۆمی نزیک ده بو وه تا نه و کاته ی که شاره زایانی بواری سایبیری ئیسرا ئیل و نه مریکا توانیان له پڼگه ی فایروسیکی کۆمپیوته ریه وه نزیکه ی په نجا هه زار کۆمپیوته ری کارگه نه تۆمیه کانی ئیران په کبخه ن، نه م فایرو سه که به (Net Stux) ناسرابو له کو تاییدا خۆ ی ون کرد و ه یچ که سیکیش نه ی توانی کو ده کانی ئاشکرا بکات که نه مهش بۆ چه ندین سا ل بهر مه مه پنهانی چه کی نه تۆمی له لایه ن ئیرانه وه دوا خست، به لّام شاره زایانی بواری سایبیری ئامازه به وه ده که ن که نه م فایرو سه له پڼگه ی پۆرتی (USB) وه تووشی کۆمپیوته ره کانی کارگه نه تۆمیه کانی ئیران بو وه نه ک له پڼگه ی ئینته رنیت وه، نه مهش به لگه ی نه وه یه که سیخو په کانی مۆساد توانیویانه دزه بکه نه ناو دامه زراو وه نه تۆمیه کانی ئیران^۱. به تپوانین له ئاماره کانی هیرشه سایبیرییه کان و کاریگه ریان له سه ر ژیا نی مرو فایه تی بۆمان ده رده که ویت که مه ترسیه کی زۆر له ئارادایه به تاییه تی نه گه ر له م رڼگایه وه چه ته کانی ئینته رنیت و ها که ره کان بتوانن کاریگه ری له سه ر کو ره نه تۆمیه کان دابننن یان جوو له ی کۆمپانیا کانی بواری فرۆکه وانی بو ه ستنن یان زیان به ژێرخانی ئابووری ولّاتیک بگه یه نن.

له ئیستادا، حکومه تی ولّاتی خۆرئاوا نیگه رانن له وه ی که که سانی ئاسته برز له بواری نه کنه لوژیا ی زانیاری و کۆمپیوته ر به لیشاو روو ده که نه کۆمپانیا کانی که رتی تاییه ت

^۱ Fidler, D. P. (۲۰۱۱). Was stuxnet an act of war? Decoding a cyberattack. *IEEE Security & Privacy*, ۹(۴), ۵۶-۵۹.

لەبەرئەۋەى ئەو كۆمپانىيانە بايەختىكى زياتر بەلايەنى ئاسايىشى ئەلىكتىرۇنى سىستەمەكانىيان دەدەن و پارەيەكى نۆرتەر دەبەخشىن بەو كەسانە بۇ سوود وەرگرتن لە تواناكانىيان، وە ھەندىكجار خودى ئەو كەسانەى كە لەبوارى تەكئەلۇزىاي زانىارى خاۋەن لىئاھتوۋى و ئاستىكى بەرزدن دەبنە ئامانجى دەزگا ھەۋالگىرەكان ئەگەر رازى نەبن كاريان بۇ بگەن، نمونەى ئەمەش پىسپۆرتكى بوارى سايبىرە بەناۋى شىن تۆد كە كارى بۇ كۆمپانىيەكى ئەمىرىكى بوارى ئامپەر ئەلىكتىرۇنىەكان دەكرد و دوو رۆژ دواى ۋاھىتئانى لەو كۆمپانىيە بە كۆزراۋى دۆزراپەۋە، كەس و كارەكەشى ئامازە بەۋە دەكەن كە لەلايەن دەزگايەكى ھەۋالگىرەۋە كۆزراۋە .

نمونەى ئەو رووداۋانە زۆنن كە ئامازە بە مەترسى و كارىگەرى ھىرشە سايبىرەكان دەكەن لەسەر ژيانى رۆژانەى مۆف كە دەيسەلمىنن ھەۋلەدانى دەزگا ھەۋالگىرەكان بۇ پىشكەۋتن لەم بوارەدا لەخۆپايى نىيە، لە مانگى ۸ ى سالى ۲۰۱۱ دا ھىرشىكى ئەلىكتىرۇنى وىستگەيەكى دابەشكردنى ئاۋىي لە ئەمىرىكا كىردە ئامانج و بەھۆيەۋە ئەو وىستگەيە لەكاركەۋت، ھەروەھا ئامارەكانى حكومەتى ئەمىرىكى ئامازە بەۋە دەكەن كە دامەزراۋە پىشەسازىەكانى ئەمىرىكا لە ماۋەى سالتىكدا زىاد لە ۱۲۵ ھەزار جار روۋبەپوۋى ھاككردن بوۋنەتەۋە . بەلام يەكەم حالەتى مردن كە بەھۆى ھىرشى سايبىرەۋە ئەنجام درابىت دەگەرپتەۋە بۇ سالى ۲۰۱۰ كە ئوۋىش مردنى كەسىك بوو لە نەخۇشخانەيەكى ئىتالىادا كە دواى ئەۋەى كۆمپىوتەرەيكى نەخۇشخانەكەيان ھاككرد توانيان رىژەى ئەو دەرمانانەى كە لە كۆمپىوتەرەكەدا پىۋىست بوو رۆژانە بەكارى بھىتتت دەسكارى بگەن و بىگۇپن بەرپژەيەكى بەرزتر كە لەئەنجامى ئەم خراپ بەكارھىتئانە بوۋە ھۆى گيان لەدەستدانى .

بەھۆى مەترسىەكانى ھىرشە سايبىرى لەئىستادا حكومەتى ئەمىرىكا كار بۇ دانانى ياسايەك دەكات كە رىگاي پىدەدات چاۋدېرى سەرچەم نامە ئەلىكتىرۇنىەكان بكرىت لەلايەن دەزگا ھەۋالگىرەكانەۋە، ھەروەھا حكومەتى ئەمىرىكى دانى بەو راستىەشدا ناۋە كە چەندىن حالەتى مردن تۆماركراۋن كە ھۆكارەكەيان ھىرشە سايبىرەكان بوۋن و ھەر بەم ھۆكارەش ئەمىرىكا ھۆشدارى داۋە بە ولاتان كە مافى ئەۋەى بە

جەنگى زانىياري

خۆى دەدات وەلامى ھىرشە ساييىريەكان بە ھىرشى سەريازى بداتەو، ئەگەرى پىنگدادانى سەريازى نىوان ولتان بەھۆى ھىرشى ساييىرى يەككە لە و ئەگەرانەى كە پىشيبىنى دەكرىت لە سەدەى بىست و يەكدا روويدات. ئەو ولتانەى كە خاوەنى بەھىزترىن سوپاى ساييىرى خۆيانن برىتين لە: ئەمريكا، چىن، روسيا، ئىسرائىل و بەرىتانىا.

لەسالى ۲۰۱۰ ئەمريكا گرنگيدانى بە جەنگى ساييىرى زياتر كردوو، كانىك سوپاى ساييىرى و ھىزى ئاسمانى و دەريايى لە يەك دەزگادا كۆكردووتەو، وە چەندىن مليار دۆلارى بۆ ئەم پڕۆژەى تەرخان كردوو، پىش دوو سال وەزارەتى دەروەى ئەمريكا بە فەرمى فراوانكردى ھىزە ئەليكترونىەكانى راگەياند و ژمارەى كارمەندەكانى لە ۱۸۰۰ كارمەندەو بەرزكردوو بۆ ۶۰۰۰ كارمەند. ولتى چىنىش لەبەرامبەر ئەم ھەولەى ئەمريكا راگەياند كە ھەولەدات توانا ئەليكترونىەكانى گەشەپىدات بۆ ئەنجامدانى باشتري جەنگى ساييىرى. ھەروەھا، روسياش يەككە لە ولتە پىشەنگەكانى جەنگى ساييىرى كە چەندىن ھىرشى ساييىرى كاريگەرى دۆى ولتانى دوزمنى خۆى بەسەر كەوتوى ئەنجامداو بەتايبەتى ھەردوو ولتى ئۆكرانيا و جۆرجيا. لە ئەوروپاش، شارى لىدەن بە وىستگەى جەنگى ساييىرى ولتان دادەنرىت دادەنرىت لەگەل حكومەتى بەرىتانىا كە لەم دوايانەدا وەبەرھىنانى زۆرى كردوو لە بوارى پىشكەوتنى سوپاى ساييىرى ولتەكەى. ھەرچەندە ئىسرائىل ولتىكى تازە لە دايك بوو بەلام لەئىستادا خاوەنى باشتري تيمى ھاككەرە و لەگەل يەكەى پاراستنى ئاسايشى ساييىرى. لەم چەند سالەى رابردودا ھاوشانى ئەمريكا و چىن و روسيا و بەرىتانىا، ئىسرائىل بوو يەككە لە زلھىزەكانى بوارى جەنگى ساييىرى و ھەولگى ساييىرى.

لەپڕۆژەيەكدا سوپاى ساييىرى ئىسرائىلى چەندىن يەكەى تەرخان كردوو بە كارى سيخوپى ئەليكترونى و ھاككرىن، ھەروەھا بايەخدان بەلايەنى ھونەرى و فيزىكرىن ئەم زانستە لە ئىسرائىل تەنانەت پڕۆگرامى خويندنى قوناغەكانى سەرەتايش دەگرىتەو. لەدواى ئەو ولتانە كۆرياي باكوور و ئىيران وەك دوو ياريكەرى جىھانى

لہ بواری جہنگی سایبیری دہر دہکون، کوریای باکور تائیتا چہ ندین ہترشی سایبیری دڑی ئەمریکا ئەنجامداوہ کہ گرنگترینیان ئەو ہترشہ بوو کہ کۆمپانیایہکی بہرہ مہینانی فیلمی کردہ ئامانج، ہر وہا ئیرانیش توانیویہتی چہ ندین ہترشی سایبیری دڑی کۆمپانیا و دامہ زراوہکانی سعودیہ ئەنجام بدات و بہر وہیوہ سہدان کۆمپیوتہری لہ کارخستووہ، بہ لآم پسپۆرانی بواری جہنگی سایبیری ئامازہ بہرہ دہکەن کہ حکومەتی ئێران بۆ بہہیزکردنی سوپای سایبیری ولاتہکە ی چہ ندین ھاککەری روسی و چینی بہ کریگرتووہ کہ بہم ھۆکارہ توانیویہتی چہ ندین ہترشی سایبیری ئەنجام بدات دڑی ئەمریکا کہ گرنگترینیان ھاککردنی سیستمی نیشتنہوہی فزۆکە یەکی سیخوپی بیفزۆکە وان بوو کہ لہ بری ئەوہی فزۆکە کہ لہ بنگہ یەکی ئاسمانی ئەمریکی لہ پاکستان بنیشیتہوہ لہ باکوری ئێران نیشتنہوہ .

پیش دەیان سال ئەم جۆرہ رووداوانہ تەنہا لہ فیلمہ خە یالئیہ زانستییہ کاندادہ بینران بہ لآم ئە ئیستادا بوون بہ راستی، وہ بہ تئپہ پوونی کاتیش نامیری ئالۆزتر و پیشکە وتووٹر دادہ ھینریت کہ رەنگ ئەم ئامیزانہی ئەمۆ لہ چاویاندا زۆر سادہ بن، ھەر بہم ھۆکارہ حکومەتی ولاتان بایہ خیکی تاییہتی بہ جہنگی سایبیری و ھوالگری سایبیری دەدەن و ھەک ھەر پەشە یەکی جدی تەماشای دہکەن لہ بہر ئەوہی کاریگەر یەکی گەر وری ھە یە لہ سەر ئاسایشی نەتوہیی و بہرەنگاریوونہوہی مەترسیہ کان .

با نمونہ یەک وەرگرتن لہ سەر سیستمی ھاککردن و دەسبەسەر داگرتنی سیخوہرە کان بہ سەر کۆمپیوتہردا کہ چیبہ و چۆن کار دەکات . کاتیک کہسانی رێپێنہ دراو ھەلئەسن بہ کردنہوہ و چوونہ ژوروہی رژیمی کاریپیکردنی ئامیزہ کەت بہ پێگای نایاسایی و بہ مەبەستی کاری خرابی ھەک سیخوپی و دزین و تیکدان، رێ دہکەوئ بۆ کہسی سیخوہرەستنی بہ گواستہوہ یان سپنہوہ و زیادکردنی فایل و بہرنامہ، ھەر و ھەک چۆن ئەتوانن بپار دەرین لہ رژیمی کاریپیکردنہ کەدا و ھەلئەست بەدەرکردنی فەرمانی ھەک لہ بہر گرتنہوہ (کۆپیکردن) و وینہ گرتن و پاشەکەوتکردن . سیخوہرەکان کین؟ ئەو کہسانەن کہ دەست بہ سەر ئامیزہ کەتدا دہکرن و ئەتوانن ھەموو پەپگەکانی ناوی

ببینن یان بیدن و نامیره که ش تیک بدن. بهو شیوه یه نه بنه سیخوپ (جاسوس) و نه توانن هرچییه که تو دهیکه ی له پتی ئینته رنیتته وه ببینن. نهو شتانه ی هاوارکیان دهکات له دهسته به سرداگرتنی نامیره که ی نه مانه ی خواره وهن:

۱. بوونی فایلی سیخوپ (Trojan)

سیخوپ ناتوانیت دهست به سهر نامیره که تدا بگری نه گهر په رگی سیخوپ له کومپیوته ره که تدا نه بن بۆ نمونه په رگی ترۆجان. نهو په ره یارمه تی سیخوپ نه دن به هۆیانه وه بچه ناو کومپیوته ره که ت، کانتیک سیخوپ په کیک له بهرنامه کانی سیخوپ به کارده هیتی که نه به ستریتته وه به فایله که وه که وهک receiver کارده کات، نه توانیت به هۆیه وه سیخوپ (ناوی به کارهاتوو) و (وشه ی نه نیی تپه ر بوون) دابنی ته نیا خوی بتوانن بچینه ناو کومپیوته ره که ت و، دهشتوانن نامیره که به کراوه یی به جی بیتیت به جوریک ههر سیخوپکی تر بتوانن بچینه ناوی!

۲. په یوه ندی به تپری ئینته رنیتته وه

سیخوپ ناتوانیت بچینه ناو نامیریک نه گهر تپری ئینته رنیتی پتیه نه به سترایت. واته، نه گهر کومپیوته ره که ت په یوه ندی به تپری ئینته رنیتت یان ههر تپریکی تره وه نه بوو، مه حاله جگه له خوت که سیکی تر بتوانن بچینه ناوی. له بهر نه وه ههر کاتیک هه سست کرد سیخوپ چۆته ناو نامیره که ت، خیرابکه له بچپنی په یوه ندی نامیره که ت به تپری ئینته رنیتته وه، تابتوانی ری له بلابوونه وه و دهسته به سرداگرتنی ته واوی سیخوپ بگری له نامیره که تدا.

۳. بهرنامه ی یاریده دهر به کاری سیخوپ

سیخوپ ناسایی پتویستی به بهرنامه ی یاریده دهر هه یه بۆ دهست به سه راگرتن. ناسراوترینیان نه مانه ن:

Web cracker
Net Buster
Netbus Haaxporg
Net Bus ۱,۷
Girl Friend
Busscong

BO Client and Server

کاتنیک نامیری کۆمپیوتەرکه ت تووشی په پگه ی سیخوپی ده بیټ راسته وخۆ هه لده سن به کردنه وه ی (port) یان په نجه ره به کی ناو نامیره که ت، به و شیوه به ش هه رکه سیک به رنامه ی سیخوپی هه بیټ نه توانیت بجیته ناو نامیره که ت له پتی نه و په ره وه که هه لده سی به کردنه وه ی نه و جییانه ی له په نجه ره نه ینیه کان ده چن که له پتیانه وه سیخوپ ده جیته ژوور. سیخوپ ناتوانیت ده ست به سه ر نامیری کۆمپیوتەر دا بگریټ نه گه ر نه م هه رجانیه ی نه بیټ:

- ده بیټ کۆمپیوتەرکه هه لگری په پگه ی سیخوپی بیټ.
- ده بیټ سیخوپ ژماره ی ئای پی نه دره سی تاییه تی نه و که سه بزانیټ. له گه ل بوونی چه ند مه رجیکی تری وه ک په یوه ندی بوونی کۆمپیوتەرکه به توپی ئینته رنیټه ره و زانیی سیخوپ له چۆنیټی به کاره یتانی به رنامه ی سیخوپی بۆ ده سته سه راگریټن.

به مانا په کی تر، نه گه ر نامیری کۆمپیوتەرکه هه لگری په پگه ی سیخوپی نه بوو، سیخوپ ناتوانیت بجیته ناوی نه گه ر ژماره ی ئای پی نه دره سیش بزانیټ، وه به پیچه وانه شه وه مه حاله سیخوپی ناسایی بتوان بجیته ناو نامیریټک نه گه ر ژماره ی ئای پی نه دره س نه زانیټ، ته نانه ت نه گه ر کۆمپیوتەرکه هه لگری په پگه ی سیخوپیش بیټ. (جگه له کهسانی باوه پیټکراو له م کاره، ته نیا له توانای نه واندایه بچه ناو هه ر نامیریټک له گه ل بوونی هه ر به رگریټک ریگای نه ینیه یان هه یه بۆ په ی بردن به یاسا جیاوازه کان!)

ناوینشانی تاییه تی به هه موو به کاره یتنه ریکی توپی ئینته رنیټ، نه و ژماره یه به که شوینی کۆمپیوتەرکه ی لیوه ده زانیټ کاتی به کاربردنی توپی ئینته رنیټ، ژماره که له چوار به ش پیک دیت، هه ره شیکی ناوینشانیکی دیاریکراو ده ستیشان دهکا، به شی په که می ژماره که ناوینشانی ولاته که و به شی دووم ناوینشانی کۆمپانیای دابه شکردنه که و به شی سیه م دامه زراوی به کاره یتراو و به شی چوارم به کاره یتراوه که خۆی. ژماره ی ئای پی ژماره یکی جیگیر نیه و له گه ل هه ر چونه ژوورده وه به کی

نیران و سویا سیخوریہ کی

بەکاردهمەینیت. سەرەپای ئەم نەگۆلیانە، روونە کە ئێران توانایەکی زۆر بەگەردەمخات بۆ هەردوو مەبەستی هێرشبەردن و بەرگری لە حکومەتەکی، وە هیچ باکی نییە لە بەکارهێنانی ئەو سوپایە لە هەر رووداویکی ململانێکاریدا.

تواناکی سوپای ئێران لە بۆری هێرشی سایبیرییدا بێگومان بەبەرەورد لەگەڵ هی ئەمریکا، چین، روسیا بەمشێوەیە فراوانە پێشکەوتوو نییە. لەوکاتەئێ سوپای ھاککردنی ئێرانییەکان لەسەرەتای سالانی ۲۰۰۰ دەرهکەوت، بەلگەیەکی کەم هەیه لێیەوه دانیابین کە بەرله سالی ۲۰۰۷ هیچ هێرشێکی لەم جۆرەئێ نەجام داوه یان نا. ھۆکاری ئەم درەنگ دەستپێکردنەش دەگەرێتەوه بۆ لاوازی توانای لەم بوارەدا. سەرەپای ئەمەش پەیمانگای پارێ دیموکراتی مۆسکۆ و چالاکی سیاسی لە ھەلبژاردنەکانی ئەمریکای ۲۰۱۶ ئەوەمان پێدەلێن کە جەنگی زانیاری دەکرێت بەھۆی تەکنیکی زۆر سەرەتاییەوه ئەنجام بدرێت. ئێرانیش بەھەمان شێوه ولاتان و دەزگای موەرەز بەو جۆرە هێرشانە کە ناپێشکەوتوون لەناوھو و دەرھو و ولاتەکی کردۆتە ئامانج، وەک گۆمپانیاکانی ئەوتی سعودیە، حکومەتەکانی رۆژھەلاتی ئافین، و بانقەکانی ئەمریکا. ھەرچەندە ئەو ئۆپەرەسیۆنانە بوونەتە زانی گەورە داری، ئەو میتۆدانەئێ بەکارهێنران بۆ لەناوبردنی داتاگان و یان رێگرتن لە چوونە ناو سیستەمەوه بەشێوەیەکی رۆژەییانە سادە بوون.

ئێران ئەوەی نیشانداوه کە چۆن ولاتانی لاواز لە بۆری سەریازی دەتوانن ئۆپەرەسیۆنی سایبیری بەکارهێنن بۆ بەریەرەکانیکردن لەگەڵ ولاتانی نە یاری پێشکەوتوو. ئۆپەرەسیۆنەکانی تەھران لەدژی بەرژەوندییە بیانییەکان بەزۆری سیخوپی و تێکدان بوو لەدژی ئامانجی نەرم لە ولاتانی نە یاردا، ئەوەک دزی ئابوری. هێرشی وێرانکەر و تێکدەر بەبەردەوامی لەلایەن تەھرانەوه بەکارھاتوو بۆئەوێ توانای خۆی نیشان بەدات و بەنە یارەکانی بلیت ئێمەش لەم مەیدانەدا وجودمان ھەیه. بەشێوەیەکی گشتی، رووداوی تێکدەر بەپشت بەستن بە ستراتیژیەتی ئەو ولاتەوه، تەنیا لەوکاتەدا ئەنجام دەدرێن کە وەک تۆلە کردنەوه سەیر بکری ئەوکاتی جەنگدا. واتە، زۆریەئێ ھەرزۆری قوریانیانی ئەم جۆرە هێرشانە ھەر لەنێو

سنووری ئیتراندان یان دهکرتنه سهر ئهو ئیترانیانهی له دهروهوی ولاتدا دهژین -
ئهوانهی که پیتیان دهوتریت دژمنی ناوهخۆیی که سههرکدایهتی تههران زۆر لییان
دهترسیت.

بهکارهیتانی ئینتهرنیت و سۆشیال میدیا له لایه ن رژیمه نه یاره کان و ره خه گره کانی
ئیرانه وه هۆکاری باش بوون بۆئه وهی وا له بیر یارانی تههران بکات که هیزه
دهره کییه کان له پریگای تهکنه لۆژیای نوێوه خه ریکی پیلانگێرانی له دژی کۆماری
ئیسلامی. به لām ئامانجی هیزه کانی دیجیتالی ئیتران ته نیا به رگریکارانی مافی مژوف
و ولاتانی نه یار نین به لکو دامه زراوه سیاسیه کولتورییه کان و ته نانه ت دامه زراوه
حکومیه کانی ئیترانی هیزه گرتنه خۆی. سیخوپی دیجیتالی و هیزشی تیکدارانه له دژی
ره خه گره کانی ده ولته ئهو وهی بۆ رای گشتی ئیتران سه لماندوه که چالاکیه کانی
تۆنلانی هه ر تاکیکی ئهو ولته دورنیه له مه ودا و سنووری ده ولته. هه ربۆیه، زۆر
گرنگه ئهو به زانی که ئیتر ئیترانی هاتوته نێو بازنه ی ئهو ولاتانه ی هه روا به ئاسانی
خۆیان به ده سه وه ناده ن و جهنگی سایبیریان راگه یاندوه.

ئیران: ئامانج و تیکه ره

له سه ره تای چالاکی سایبیری ئیترانی وه له هاوینی ۲۰۱۲ - به ئاشکرا کردنی سۆفوتویریکی
سیخوپی به ناوی مه هدی کۆمپانیاکانی ئاسایشی ئینته رنیته ی و ده زگا کانی حکومه ته
رۆژئاوا ییه کان به شتوه یه کی رۆتینی هه موو ئهو چالاکیه مه تر سیدارانه ی ئیترانیان
تۆمار کردوه که به هۆی هیزشی سایبیرییه وه ده کرتنه سه ریان.^۱ له گه ل ئه وه شدا،
سه ره پای ئهو هیزشانه ی ده کرتنه سه ر دامه زراوه بیانییه کان، ئه م راپۆرتانه زۆر
به ده گمه ن باسیان له سه روشتی تۆپه راسیۆنه سایبیرییه کان و پالنه ره کانی هیزشکردن
کردۆته وه.

¹ GReAT, "The Madi Campaign – Part I," SecureList, July ۱۷, ۲۰۱۲, <https://securelist.com/blog/incidents/۳۳۶۹۳/the-madi-campaign-part-i-۵>.

نیشتیعیانی ئێرانی لە کارکەوتن. لە کۆتاییدا دەرکەوت کە ئیسرائیل لە پشت ئەم کارەوه بوو.ⁱ

چەندین ئۆپەراسیۆنی دژبە ئێران لە ماوەی دوای ئۆپەراسیۆنی یاریبەکانی ئۆلۆمپیک بەردەوام بوون. لە حەزیرانی ۲۰۱۲دا، لەسەرووبەندی گفتوگر چەرەکانی نۆوان ئێران و زلهێزە نۆبەدوولەتییهکان، وهزیری ئیتلاعاتی تەهران رایگەیاند کە جیبه‌خانی ناوکی ولاته‌که‌ی بۆته نامانجێکی تری "هێرشێکی مەزنی سایبیری."ⁱⁱ لە کۆتاییه‌کانی ئەر ساڵدا، ئێران رایگەیاند کە چەند ئۆپەراسیۆنێکی تری سایبیری کراوه‌تەسەر بانگی ناوه‌ندی، وه‌زاره‌تی فهره‌نگ، کۆمپانیای نه‌وتی ئێرانی سه‌رده‌ریا.ⁱⁱⁱ

جگه‌ له‌ کرده‌ی تێکدان، ده‌زگا هه‌واڵگرییه‌ بیانییه‌کان به‌ به‌رده‌وامی ژۆرخانی ئێرانیان ده‌کرده‌ ئامانج به‌مه‌به‌ستی نه‌جامدانی کرده‌ی سیخوپی، ئەم راستیه‌ دواتر له‌لایه‌ن ئێدوارد سنۆدن (له‌ به‌شی چواره‌مدا باس کراوه‌) بۆ رای گشتی ئاشکرا کرا. کارمه‌ندیکی پێشوی ده‌زگای ئاساییشی نیشتیعیانی ئه‌مریکا رایگه‌یاند کە سنۆدن کارێکی کردووه‌ کە بۆته‌ هۆی نیشاندانی ئه‌و راستیه‌ کە ئێران به‌کێک له‌و ولاته‌نای جیهان کە تۆرتیرین چاودێری له‌سه‌ر ده‌کرێت: ملیاران هێلی ئینته‌رنێت و تۆمارێ ته‌له‌فۆن له‌لایه‌ن ده‌زگا هه‌واڵگرییه‌کانی ئه‌مریکا و هاوکارانی کۆکردونه‌تووه‌. له‌پاستیدا، ئێران به‌شیوه‌یه‌کی وا چاودێری ده‌کرێت کە ئۆپه‌راسیۆنێکی سیخوپی که‌نه‌دی له‌دژی ئێران جارێکیان گیربوو له‌ ئۆپه‌راسیۆنێکی هه‌واڵگری فه‌ره‌نسی که‌ نه‌وانیش خه‌ریکی سیخوپێکردن بوون به‌سه‌ر هه‌مان تۆره‌وه‌.^{iv}

ⁱ Ellen Nakashima, Greg Miller, and Julie Tate, "U.S., Israel Developed Flame Computer Virus to Slow Iranian Nuclear Efforts, Officials Say," Washington Post, June ۱۹, ۲۰۱۲, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-israel-developed-computer-virus-to-slow-iranian-nuclear-effortofficials-say/2012/06/19/gJQA1xBPoV_story.html.

ⁱⁱ "Iran Says Detected 'Massive Cyber Attack:' State TV," Reuters, June ۲۱, ۲۰۱۲, <https://www.reuters.com/article/us-iran-cyber-nuclear/iran-says-detected-massive-cyber-attack-state-tv-idUSBREA0K1EA۲۰۱۲۰۶۲۱>.

ⁱⁱⁱ "Iran 'Fends Off New Stuxnet Cyber Attack,'" BBC News, December ۲۰, ۲۰۱۲, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-2012-12-20>.

^{iv} Communications Security Establishment Canada, "SNOWGLOBE: From Discovery to Attribution," accessed December ۴, ۲۰۱۲, a presentation discussing

چون ئيران بهرپرچی ئهم هيرشه سيخوپايه ده داتهوه؟

ريبهري مه زنی ئيران، تايه تولا خامنه‌یی، له ميژه بهوای وایه ئامانجی واشنتون روخاندنی کوماری ئيسلامی ئيرانه، رێک وهک ئه کاره‌ی که له دژی رژیمی کومونستی چیکوسلواکیا نه‌جامیدا.^۱ به پشت بهستن بهم ژیربیرییه (مەنتیق)، ئیرانی‌ش له شکری سیخوپی سایبیری خۆی وه‌گه‌رخست و نه‌ویش ویستی بیته شۆره‌سواریکی ئهم مه‌یدانه وه‌روا ده‌سته‌وه‌ستان نه‌وه‌ستیت چونکه له‌م سه‌رده‌مه‌دا ئهم ده‌بیته هه‌په‌شه‌یه‌کی مه‌زن بۆسه‌ر سه‌قامگیری خودی رژیمه‌که‌ی. ته‌هران هه‌میشه کرده‌وه قیژه‌وه‌نه‌کانی له‌بواری ئینته‌رنێتدا به‌سه‌ر هاو‌لاتیانی خۆیه‌وه ده‌داته‌پال دوژمه‌نه‌کانی، به‌تایبه‌تی ئه‌مریکا، بۆنه‌وه‌ی کوماری ئيسلامی له‌ناو‌به‌ریت. پشتی‌بوانی حکومه‌ته‌ خۆڕئاواییه‌کان بۆ ده‌ستگه‌یشتن به‌ ئینته‌رنیتی بێ سانسۆر و وێستگه‌ ته‌له‌فزیۆنیه‌کانی فارسی زمان — وه‌ک بی بی سی فارسی — وه‌ک پێکهاته‌ی سه‌ره‌کی ئهم ستراتیژی‌یه‌ ده‌بیفرێن. هاته‌مه‌یدانی سۆشیال میدیا، وه‌ک فه‌یسبووک و تویتەر، و ئه‌پلیکه‌ی‌شنی نامه‌ناردن، وه‌ک تیلیگرام، هه‌په‌شه‌یه‌کی مه‌زن بۆسه‌ر مۆتۆپۆلی دوژخانیی حکومه‌تی ئيران به‌سه‌ر میدیا و گه‌یاندنه‌وه‌.

نیگه‌رانی هه‌ره‌مه‌زنی خامنه‌یی له‌وکاته‌دا هه‌ستی پیکرا کاتیگ له‌ چه‌زیرانی ۲۰۰۹دا ئه‌حمه‌دی نه‌ژادی سه‌ر سه‌خت دووباره وه‌ک سه‌رۆک هه‌لبژێردرایه‌وه‌ هه‌رچه‌نده‌ ده‌وترا به‌ ته‌زویڕ و ساخته‌ بووه. ئهمه‌ بووه‌هۆی راپه‌ڕینیکی سه‌رتاسه‌ری خه‌لکی ئيران که له‌کاتی شۆڕشی ئه‌و وڵاته‌وه له‌سالی ۱۹۷۹ ئيران شتی وای به‌خۆیه‌وه نه‌دیوو. هه‌روه‌ها، ئهمه‌ ساتیگی گزنگ بوو له‌ چۆنیه‌تی به‌رپه‌چدانه‌وه‌ی توانا‌کانی هێرش سایبیری حکومه‌تی ئیرانی، له‌وکاته‌ی ئه‌و جۆلانه‌وه مه‌زنه — که به‌ بزوتنه‌وه‌ی سه‌وز ناسرابوو — بووه به‌ یه‌کێک له‌ سه‌ره‌تاییترین ئامانجی زانراوی ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی رژیمه‌که‌. رکه‌به‌ری ئۆنلاینی نیوان ئۆپۆزیسیۆن، به‌به‌کاره‌یتانی ئینته‌رنیت بۆ

the French malware otherwise known as Babar, available at <http://www.spiegel.de/media/media-۳۵۶۸۲.pdf>.

^۱ Karim Sadjadpour, "Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader," Carnegie Endowment for International Peace, March ۱۰, ۲۰۰۸, http://carnegieendowment.org/files/sadjadpour_iran_final۲.pdf.

هه‌ماهه‌نگی خه‌باتی سیاسی، و حکومهت، بۆ هه‌ولدان بۆ به‌ریه‌رچدانه‌وی ئه‌ر جولانه‌وه‌یه، بووه‌وه‌زی رینگاخۆشکردن بۆ ململانیی داهاوو نه‌ک ته‌نیا له‌نیوخۆی ولات به‌لکو ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل هیزه‌ بیانییه‌کانیش.

هه‌رینه‌و دوا‌ی نه‌وه‌ی نزیکه‌ی دوو ملیۆن ئێرانی له‌ ۱۵ هه‌زیرانی ۲۰۰۹ خۆپیشاندانیان نه‌جامدا، پشت‌ه‌لانی بزووتنه‌وه‌ی سه‌وز ده‌ستیانکرد به‌ خه‌بات له‌بۆی حکومهت له‌سه‌ر کۆنتڕۆڵکردنی زانیاری.^۱ کاتیگ ده‌سه‌لاتداران میدیاکارانی بیانی له‌ ولاته‌کی ده‌رکرد، تهری موبایلی کۆژانده‌وه‌، و چه‌ندین ره‌خنه‌گری دیاری ده‌ستگیرکرد، ئه‌م جاره‌ ئینته‌رنێت بوو به‌ که‌نالی سه‌ره‌کی بۆ هاوئاهاه‌نگیکردن له‌نیو ئا‌واوه‌که‌دا. له‌وه‌لامدا، کۆنگرێسی ئه‌مریکا، پاشان ئیداره‌ی سه‌رۆک باراک ئوباما، وه‌ کۆمپانیایانی ته‌که‌نه‌لۆژی ئه‌مریکی وایان به‌باش زانی به‌کاره‌ینه‌رانی ئینته‌رنێت له‌ ئێران به‌ناسانی ده‌ستیان به‌و که‌ناله‌ بگات "

له‌و ماوه‌یه‌دا، ها‌ککه‌رانی پشنبوونی بژیم به‌ئێه‌راوانه‌ کاریان ده‌کرد بۆ تێگه‌نی وێب‌سایت و چاپه‌نیریه‌ خسته‌سه‌ر نه‌وا‌ی ئه‌م ئینته‌رنێت. له‌نیوان کانونی یه‌که‌می ۲۰۰۹ و هه‌زیرانی ۲۰۱۲دا، گروپێک که‌ سا‌وی له‌خوینابوو سوپای سایبیری ئێرانی چه‌ندین وێب‌سایتی ها‌ککرد که‌ سه‌ره‌ توپۆزسیۆنی سیاسی ئێرانی، کۆمپانیای ئیسرائیلی، میدیای سه‌ره‌خۆی فارسی زما، و پلاتفۆرمی سۆشیال میدیا بوون، به‌مه‌ش له‌جیاتی پۆستی نه‌ز حکومهت بکۆت. ئه‌مان هه‌لسان به‌ پۆستکردنی هه‌موو ئه‌و په‌یامانه‌ی پالپشتی بژیمبان ده‌کرد. کاتیگ چالاکوانانی مافه‌کانی مرۆف و سه‌ره‌که‌دگانی توپۆزسیۆن بانگی خه‌لکیان کرد بینه‌سه‌ر شه‌قام، وێب‌سایتی گزنگی

^۱ "۱۵ June ۲۰۰۹ – Tehran – Iran – Protest continued – Protesters Are Going to Freedom (Azadi Sq)," YouTube video, ۱:۰۶, posted by "saeidkermanshah," June ۱۵, ۲۰۰۹, https://www.youtube.com/watch?v=9_hrYG6A1A8.

^۲ "U.S. State Department Speaks to Twitter Over Iran," Reuters, June ۱۶, ۲۰۰۹, <http://www.reuters.com/article/us-iran-election-twitter-usa/idUSWB7۰۱۱۳۷۱۲۰۰۹۰۶۱۶>. More aggressively, in an opinion piece in the Wall Street Journal, a former

سەر بەو گروپانە بوونە ئامانجە ئەو سوپا سایبیرییه.ⁱ رەخنەگرانی حکومەت سیخوپیان بەسەر وە کرا. تەنانەت هاككەرێکی ئێرانی توانی بچیتە ناو سیستمی کۆمپانیایەکی ئاساییشی ھۆلەندی بە ناوی (DigiNotar) کە ڕیگای خوشکرد بۆ ئەوەی تەهران سیخوپی بەسەر ھەموو بەکارھێنانی ناوخۆیی (Gmail) بکات، کە بە بەکێک لە مەزنترین ھاكکردنی ئاساییش لە میژووی ئینتەرنێتدا دیتە ھەژمار.ⁱⁱ

لە کۆتاییدا، دپندەیی، چاوەدێری لە ڕیگای ئینتەرنێت، وە ئەو سانسۆرە لە لایەن ھێزەکانی ئاساییشەوە خرایە سەریان، بزووتنە وە سەوز لاواز بوو، و بۆ ساڵی ۲۰۱۱ گپی خۆپیشاندانی گشتی کۆژایە وە. دەزگاکانی ئاساییش ژینگە یەکی دیجیتالی مۆدێرنیان پەرە پێدا، ھەموو ئەوانە لە خۆپیشاندانەکان بە ژداریبون چاوەدێری چریان خرایە سەر، ھەژماری سۆشیال میدیای ھەموویان پشکنینێکی وردیان بۆ کرا و ئەوانە لەم تۆرپانەدا چالاک بوون دەستبەجێ دەستبەسەر کران. دواتر بەرپرسانی گاردی شۆپشی ئیسلامی وتی کە راگرتنی ئەو خۆپیشاندانانە پتۆیستی بە وە دەکرد ژمارە یەکی زۆر خەلک دەستگیر بکەیت، و ھەموو ئامرازەکانی پەییوەندی وەک تەلەفۆن و ئینتەرنێت، بېچترنیت.ⁱⁱⁱ بزووتنە وە سەوز ئەوەی بۆ کۆماری ئیسلامی دەرخواست کە دەکرت ئینتەرنێت وەک ئامرازێکی جوولاندنی شەقام بە کاربەرتنیت و کاریگەرییەکی بێئەندازە ی ھە یە لەسەر مۆتۆپۆلکردنی زانیاری لە لایەن رژێمە وە.

ⁱ "Cyber-attack on BBC Leads to Suspicion of Iran's Involvement," BBC News, March ۱۴, ۲۰۱۲, www.bbc.com/news/technology-۱۷۳۶۵۴۱۶.

ⁱⁱ Black Tulip: Report of the Investigation Into the DigiNotar Certificate Authority breach (Delft: FoxITBV, ۲۰۱۲), <https://www.rijksoverheid.nl/binarierijksoverheid/documenten/rapporten/۲۰۱۲/۰۸/۱۳/black-tulip-update/black-tulip-update.pdf>.

ⁱⁱⁱ Akbar Ganji, "Iran's Green Movement Five Years Later – 'Defeated' But Ultimately Victorious," Huffington Post, accessed December ۴, ۲۰۱۷, https://www.huffingtonpost.com/akbar-ganji/iran-greenmovement-five-years_b_۵۴۷۰۰۷۸.html.

تواناکانی هیرشی ئیلیکټرونیک ئیران

تۆپه راسیوونی ئیلیکټرونیک دهرفه تی کهم مه تر سیدارتی داوه ته ته هرا ن بۆ کۆکردنه وهی زانیاری و تۆله کردنه وه له دژی نه یاری ناوه خۆیی و ده ره کی رژی مه که ی. به رله وهی ته کته لۆژیای په یوه ندی زانیاری به شیوه یه کی ناوا به ریلآو به رده ست بێت، تۆپه راسیوونه هه والگریه کانی حکومه تی ئیران به زۆدی پشتی به ته جنید کردنی هه والدۆزی بیانی ده به ست بۆ سیخو پرکردن و غافلکۆزی دیبلۆماتکار و نه یاره کانی رژیم. ئه م تۆپه راسیوونه به شیوه یه کی رۆتینی ده بوونه جیگای شه رمه زاری پێگهی ئیران له کۆمه لگای نیۆده وه لتیدا له و کاته ی هیرش به ره کان ده گیران، جگه له وهش ته نانه ت له کاتی سه رکه و تنیشیاندا ئیران له لایه ن سه رانی ولاتانه وه سه رکۆنه ده کرا. به به راورد له گه ل تۆپه راسیوونی نه ئینیدا، تواناکانی هیرشی سایبیری بووه وهی پێدانی نکۆلکردنیکی به هیزتر و به م پێهش که متر ده بووه ئامانجی تۆله کاری له لایه ن ولاتانه وه چونکه بکهری ئه م جۆره کارانه به شیوه یه کی نادیار کار ده کات و ناسنامه که ی دیار نییه .

به دزیژیای ده یه ی رابردوودا، تۆپه راسیوونی هیرشی سایبیری بوونه ته ئامپازی هه ره دیاری حکومه تی ئیرانی، بۆ مه به ستی سیخوپی، پێدانی زانیاری به سیخو په کان، و هه ره شه . هه ره ها، ئاستی پرۆفیشنا لیه ت، ئاماده کاری و پتویستی بۆ ئه نجامدانی تۆپه راسیوونی له م چه شنه (وه ک تۆپه راسیوونی یارییه کانی ئۆلۆمپیک)، ئیران هیشتا نه گه یشتۆته ئه و ئاسته . به پێچه وانه ی تۆپه راسیوونه سایبیرییه کانی ئه مریکا و ئیسرا ئیل، که له لایه ن ده زگای هه والگریه پرۆفیشنا له کانه وه به پشتیوانی بودجه ی ملیار دۆلاری ئه نجام ده درۆن، تواناکانی به رگری و هیرشی ئیرانی به شیوه یه کی ریکخراو نین و پاره یه کی که میان بۆ دا بین کراوه .¹ هه ریۆیه، ئیران له م رووه وه تووشی

¹ Barton Gellman and Ellen Nakashima, "U.S. Spy Agencies Mounted ۲۳۱ Offensive Cyber-Operations in ۲۰۱۱, Documents Show," Washington Post, August ۳۰, ۲۰۱۲, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-spyagencies-mounted-۲۳۱-offensive-cyber-operations-in-۲۰۱۱documentsshow/۲۰۱۳/۰۸/۳۰/d۰۹۰a7ae۱۱۹e۱۱e۲b۴cbfd۷ce۰۴۱d۸۱۴_story.html.

گرفتگی زږد ده بېتوه و له لایڼ نه یارانیه وه، به تاییه تی نه مریکا و نیسرائیل، هره شهیه کی زږدی له سهره. ته نانه ت کوکرډنه وهی ه والگری مرژی ته هرانیش له ولاته بیانیه کاند، به تاییه تی له دهره وهی زږمه لاتی نافین، به هه مان شپوه لاوازه. نیران زږد به که می بهرپرسیاریه تی ټوپه راسیونی هیرشی سایبیری ده گرځته نه ستو، به وانه شپوه که پشتیوانی کوماری نیسلامی ده کن، و چنډین لیدوانی دژبه یه کی داوه له مه پ پڼگه ی هیرشه سایبیرییه کانی. ده سه لاتدارانی نیرانی میژویه کی درېژیان هیه له گه ل جوان نیشاندانی توانا سهریازییه کانی ولاته کی، به ټوپه راسیونی سایبیری شپوه. له وه لومی زنجیره یه که له ټیکدانی ژړخانه کی له ټوکټوبری ۲۰۱۲، وه زیری نیتلاعاتی نه و ولاته، حیدره موسلیحی، ناماژهی به ودا که "کوماری نیسلامی نیران له فه زای سایبیریدا نه ونده به هیرزه که ته نانه ت سهرکرده ی زلهیزه کانی جیهانیش دان به سهرکه و تنه کانی ولاته که ماندا ده نین." ^{۱۱} فرمانداری گاردی شورشی نیسلامی، محسین کازمی، رایگه یاند که به شی کاروباری سایبیری گاردی شورشی نیسلامی نه رکی نه وه نه بویه ټوپه راسیونی هیرشکاری نه نجام بدات. ^{۱۲}

نیران چنډین راپورتی به کاره یتا بونه وهی وانیشانی چاوی جیهان بدات که ولاته کی قوربانیه و ستمی لیده کرځت، مه به ست له مه ش ته نیا نه وه بوو سهرنجی جیهان و رای گشتی له سهر پښتلیکلارییه کانی لادبات، هانی تواناکانی خوی بدات بونه وهی بهرپرچی. هیرشی مه ترسیدار بداته وه. کاتیک له لایڼ نه مریکاوه ټومه تبارکرا به نه نجامدانی هیرشی ټیکدان له دژی بانقه کانی نه مریکا، جیگری وه زیری دهره وهی نیران، حوسین جابری نه نسار، وه لومی دایه وه که "حکومه تی نه مریکا، که ده یان ملیون که سی بیتاوانی خستوته مه ترسی ژینگه یه کی کاره ساتبار له پښی هیرشی سایبیری له دژی جبه خانهای ناشتیانه ی ناوکی نیران، له و پڼگه یه دا نییه نه و ټومه تانه

^{۱۱} "Minister: Iran Faces ۵۰۰ Daily Cyber Attacks," Khabar Online, November ۱۰, ۲۰۱۲, <http://english.khabaronline.ir/detail/۱۸۳۰۰۷>.

^{۱۲} "We just want to monitor (enemies') cultural and social moves in cyber," quoted in "IRGC to Set Up Division to Defend Iran Against Cyber Threats," Sahar TV, October ۱۶, ۲۰۱۲, <http://english.sahartv.ir/news/irgc-to-set-up-division-to-defend-iran-against-cyber-threats-۱۶۳۸>.

بداته پال ھاوالتیانی ولاتیکی تر، به نیرانیسه وه، به بیئ نه وهی به لگهی دروستی له به رده ستدا بیئت.^۱ به درژیایی دروستیونی کاری سهرکی نیران و ابووه که خوی وهک قوریانی هیرشه سایبیرییه کانی نه مریکا نیشان بدات، به لام له گه ل نه وه شدا له سالی ۲۰۱۵ دا رایگه یاند که ناوه ندی هیرشه له ناکاوه کانی سایبیری به شیوه یه کی سهرکه وتوانه توانیویانه به رله هیرشه سایبیرییه کانی نه مریکا له دژی ژیرخانی پیشه سازی نهو ولاته بگرن. سهرانی نیرانی به به رده وامی راده گه یه نن که گرینه سترکاری ولاته کی توانیویانه به ره می به رگری به ره پیتبدن، وه نمونهی هره دیاریشیان دروستکردنی سؤفتویری دژه فایزوسی "پادفیش" ه.^۲ سهریاری نه م بانگه شانه، نیران سهرکه وتنی ژۆد که می به ده سته ئناوه له دروستکردنی پیشه سازییه کی پتسکه وتوی ئاساییشی سایبیری بۆ پاراستنی ژیرخانی ولاته کی.

ئامانجه دهره کییه کانی نیران

به له به رچا و گرتنی توانای سایبیری نیران و به رهنکار بوونه وهی نه یاره کانی، نهو ولاته هه میشه له ئاماده باشییدا بووه هیز و بازووی خوی بۆ تۆله سینی نیشان بدات. به شیوه یه کی تاییه تی له رۆژه لاتنی ناوه راست، ته هران به تۆپه راسیۆنی سایبیری هه ره شه له نه یاره کانی کردووه. له راستیدا، هه چ کاتیک نیران سل ناکاته وه له لیدانی هه ر ئامانجیک که له دژی نهو ولاته ی له مه یدانه، ته نانه ت نهو ولات و گروپانه ش که هاویه شی ده کن له نایین و نایدۆلۆژیای نهو ولاته. بۆ نمونه، چه ند رۆژیک دوی رووداوه که ی ئیلولی ۲۰۱۵ له وه رزی حه جدا که بووه هۆی کوژانی ۴۵۰ حه حاجی ئیرانی، حکومه تی سعودی و وه زاره تی حه ج له م چه نده تۆمه تبارکران. هه رکه به یوه ندیه کان به شیوه یه کی خیرا له ننیوان نهو دوو ولاته دا ئالۆزیان تیکه وت،

^۱ "Statement by Foreign Ministry Spokesman for Indictment of US Justice Department Against Seven Iranian Citizens," Iranian Ministry of Foreign Affairs, March ۲۶, ۲۰۱۶, <http://mfa.gov.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=۱&pageid=۲۱۲۲&newsview=۳۸۵۷۳۵>.

^۲ "Iran Unveils ۱۲ Cyber Products," FARS News Agency, December ۱۴, ۲۰۱۳, <http://en.farsnews.com/newstext.aspx?nn=۱۳۹۲۰۹۲۳۰۰۱۳۲۲>.

جهنگی زانیاری

به تاييه تي له مەر چاره نووسی ونیوونی دیپلوماتکارک، سیخوړی سایبیری بوو به نامزای سهره کی کورکړنه ووی زانیاری بڼ ته هران.

جگه له سعودیه، دانیمارک، ئەلمانی، ئیسرائیل و نه امریکا له نیټو ټو ولاتانه که به شپوه یه کی ناشکرا ه و له سیخوړیه کانیاں له لایه ن گروپه ئیرانییه کانه و دږی حکومت، سوپا و دامه زراوه زانستییه کانیاں بلوکړدو ته و. ^۱ ته هران ته نیا ټو ولاته زلهیزانه ناکاته ئامانج، به لکو ه و لی بیوچانی به گه پخستووه بڼ به ئامانج گرتنی ولاتانی دراوسپنی خوی له سهرتاسه ری روزه لاتی ناوهر پاستدا. ئیستا با که میک له سهر هره شپه کانی ئیران بوسه ر یک به یه کی ټو ولاتانه بدوین و بزانیئ ئامانجی ده رگا سایبیرییه کانی ټو ولاته تا چ نه اندازه یه که دهرات و کامه ولاتی کړدو ته ئامانج.

نه امریکا و نه اروپا دوو شوینن که سوپای سایبیری ئیرانی به به رده وام هیرشیان کړدو ته سهر. له نهیلولی ۲۰۱۲، گروپیک که ناویان له خویان نابوو شه پغانانی سایبیری عزالدین القسام رایگه یاند که دهستی به که مپینکی هیرشی سایبیری له دږی سیکته و ده داراییه کانی نه امریکای کړدووه. بهرله که مپینه که، نه نجامده رانی ټم کاره لاوازی ئاساییشی هه زاران سؤقتویری تریان قؤستبو ووه و خستبو یانه ژیر کؤنترولی خویان. له بهر ټو ووی ټم سوپایه سیرفر و شوین و پیگه یان له ناو چه ندین کؤمپانیای خوجتیدا قایم کړدبوو، هیرش بهر ه کان ده یان توانی به لیشاو ئامانجه کانیاں بپینک. له قؤناغه سهره تايیه کانی ټوپه راسپونی نه بابیلدا، گروپه که ژیرخانی سیستمی بانقی نه امریکای کړده ئامانج. به نا ئاماده بوون بڼ بهرگه گرتنی هیرشیک به م قه باره مه زنه، داتابه یس و سیستمی قوریانییه کانی ټم هیرشه به شپوه یه کی فراوان دهستی به سهر داگیرا.

قؤناغه کانی دواتری که مپینه که کاریگره یه کی که متری هه بوو چونکه بانقه کان سیستمی بهرگری سایبیری خویان به هیرتر کړدبوو. بڼ ه و لی چواره می هیرشه که، له ته مموزی ۲۰۱۲، کاریگره یه کی رقد ده گمهنی جپه شت. به لام هیشتا، به پپی

^۱ "Verfassungsschutzbericht ۲۰۱۵" (in German), German Ministry of the Interior, June ۲۰۱۶, https://www.verfassungsschutz.de/de/download-manager/_vsbericht-۲۰۱۵.pdf

قسه‌کانی نیف بی نای، ئۆپه‌راسیۆنی نه‌بابیل بووه‌هۆی داخستنی هه‌ژماری سه‌دان هه‌زار که‌س، ملیۆنان دۆلاری تیجۆوی دووباره‌چاککردنه‌وه‌یان بوو. له‌ لیکۆلینه‌وه‌ له‌م رووداوه‌دا له‌لایه‌ن ئازانسێ ئاسایشی نیشتیمانی (NSA) ئهو ولاته‌وه‌، پالنه‌ره‌کانی پشت هه‌رشه‌کانی ئۆپه‌راسیۆنی نه‌بابیل به‌پوونی خزانه‌پوو: "[هه‌والگری هه‌مایی] ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌دات که‌ ئه‌م هه‌رشانه‌ له‌ تۆله‌ی چالاکیه‌کانی خۆڕئاوه‌ بوون له‌دژی که‌رتی ناوکی ئێران و به‌پر سه‌ بالا‌کانی حکومه‌تی ئێرانی ئاگاداری ئه‌م هه‌رشانه‌ بوون.^۱

تا ئیستاشی له‌گه‌ڵدا بیته‌ ئۆپه‌راسیۆنی نه‌بابیل به‌ وێرانکه‌رتین هه‌رشێ سایبیری ئێرانیه‌کان بۆسه‌ ئه‌مریکا دیته‌ هه‌ژمار. له‌کاتیکدا ئازانسێ وزه‌ی ئه‌تۆمی نیۆده‌وله‌تی (IAEA) رایگه‌یاندووه‌ که‌ ته‌هران له‌په‌نگای چه‌ند ئامه‌ریکه‌وه‌ چاودێری به‌سه‌ر په‌شکنه‌رانی چه‌کی ناوکی کردووه‌ له‌ساڵی ۲۰۱۱، به‌لام هه‌شتاش زانیاری که‌م هه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئێران تا چ ئه‌ندازه‌یه‌ک به‌رله‌ ساڵی ۲۰۱۲ له‌پووی سیخوپی سایبیری پێشکه‌وتوو بووه‌.^۲ هه‌ر ئهو هاوینه‌ به‌شیه‌یه‌کی ئاشکرا ده‌رکه‌وت که‌ هه‌ره‌شه‌ی سایبیری ئێرانی چه‌ند هه‌لمه‌تیکێ تری رێکخستوو بۆ سیخوپه‌یکردن به‌سه‌ر نه‌یارانیدا. فایزۆسی سیخوپی مه‌مدی زیاتر له‌ هه‌شت سه‌د ده‌زگا و دامه‌زراوه‌ی له‌ماوه‌ی یه‌ک ساڵدا کرده‌ قوریانی. ئهو ده‌زگا و دامه‌زراوه‌ی بوونه‌ قوریانی

^۱ U.S. National Security Agency, "Iran – Current Topics, Interaction With GCHQ," Intercept, written January ۸, ۲۰۰۷, published February ۱۰, ۲۰۱۵, <https://theintercept.com/document/۲۰۱۵/۰۲/۱-iran-current-topics-interaction-gchq/>.

^۲ David Crawford, "U.N. Probes Iran Hacking of Inspectors," Wall Street Journal, May ۱۹, ۲۰۱۱, <http://www.wsj.com/articles/SB۱۰۰۱۴۲۴۰۵۲۷۴۸۷۰۴۲۸۱۵۰۴۵۷۶۳۳۱۴۵۰۰۵۵۸۶۸۸۳۰>.

ئازانسێ وزه‌ی ئه‌تۆمی نیۆده‌وله‌تی دواتر که‌وته‌به‌ر شالۆیکێ تری گروپی چالاکوانانی هاکه‌ری ئێرانی به‌ناوی په‌ره‌ستوو له‌ تۆقه‌مه‌ری ۲۰۱۲، کاتیک ستره‌ه‌ری ویتسیایتیک ده‌ستی به‌سه‌رداگیرا، وه‌ زانیاریه‌کانی ته‌واوی کارمه‌ندانی ئه‌م ده‌زگایه‌ ئۆنلاین پۆستکران. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی هه‌ره‌شه‌ی ئه‌وه‌شیان کرد که‌ چاوه‌پوانی هه‌رشیکێ تریش بن به‌ناوی "هه‌رشێ ئارامکو". بۆ ببینی ته‌واوی راگه‌یه‌نراوی گروپی په‌ره‌ستوو، بڕوانه‌:

<http://cryptome.org/۲۰۱۲/۱۱/parastoo-hacks-iae.a.htm>.

هېرشه‌كان بریتیی بوون له كړمپانیا نه وتیبه‌كانی نه‌مريكا، بېرارانې نه‌مريكا، ده‌زگا حكومیه‌كان، كړمپانیاكانی نه‌ندازاری، دامه‌زراوه ټابورییه‌كان، نه‌كادیما .

چه‌ندین ولاتی خؤزافاوایش به‌لگه‌ی ته‌واویان پېشكش كړدوه له‌مېر ټوپه‌راسیونی سایبیری ئیرانی. له‌سالی ۲۰۱۶ء، به‌پټی راپؤرتی وه‌زاره‌تی ناوه‌خوی نه‌لمانیا، حكومه‌تی نه‌ر ولاته كه‌وتوته‌به‌ر شالوؤكی سیخوړی سایبیری له‌دؤی ولاته‌كی، به‌ر پټی ه‌موو سه‌ردانیه‌كانی رؤزنامه‌ی ئیسرائیلی ئؤرشه‌لیم پؤست بوونه ټامانجی ټاپوؤسیكی كوشنده.^۱ ئیرانییه‌كان وه‌لئاندا ده‌ستبه‌سه‌ر ه‌ژماري نیمه‌یلی كه‌سی نه‌ندامانی تیمی نه‌مريكا له‌ماوه‌ی گفتوگوكاندا بگړن. به‌ه‌مان شپوه، دواي ه‌لبؤاردنی سه‌رؤكایه‌تی نه‌مريكا له‌سالی ۲۰۱۶، ه‌ره‌شه‌ی سایبیری ئیرانییه‌كان سه‌رنجی خسته‌سه‌ر ستافی پېشووی سه‌رؤك ټوپاما، نه‌ندامانی كؤنگرئسی سه‌ریه پارتی كؤماری، پشتیوانانی ه‌له‌ته‌تی ه‌لبؤاردنی دؤنالد ترمپ، دامه‌زراوه میدیاییه كؤنؤرفاتیزه‌كان، و ناوذه‌ده‌كان بؤ پټگه سیاسیه‌كان، ه‌موو نه‌مانه چه‌ند ه‌ولئك بوون بؤ ده‌ستخستنی زانیاری ه‌ه‌والگری له‌مېر ئیداره‌ی نویی نه‌ر ولاته. ه‌ره‌یم دواپیانه‌ش، ه‌ه‌مان له‌شكری ئیرانی له‌كه‌مپنئكدا ه‌یرشئكی سایبیری كرده‌سه‌ر ره‌خنه‌گرانی ئیران له‌كؤنگرئسی نه‌مريكا له‌وكاته‌ی خه‌ريك بوون گه‌نگه‌شه‌ی ټابلؤقه‌ی نوتیان بؤسه‌ر ئیران ده‌كرد.

ټامانجی ته‌هران ه‌موو نه‌و كه‌سایه‌تی و ده‌زگایانه‌ش ده‌گریته‌وه كه‌ سه‌رنجیان له‌سه‌ر ه‌سه‌له‌ی ئیرانه، به‌تایبه‌تی نه‌وانه‌ی له‌نه‌روپا یان نه‌مريكا كارده‌كهن كه‌ كار له‌سه‌ر سیاسه‌تی ئیران یان له‌ناو ده‌زگا میدیاییه‌كانی فارسی زمان كار ده‌كهن، وه‌ك ته‌له‌فزیونی ده‌نگی نه‌مريكا و رادیؤ فهدا. بزنسمان و كه‌سایه‌تی دیاری نه‌مريكی- ئیرانی، ه‌ه‌لگرانی دوو ره‌گه‌زنامه بیته‌ش نه‌بوون له‌م جؤره ه‌یرشانه، به‌تایبه‌تی

^۱ ClearSky, "Jerusalem Post and Other Israeli Websites Compromised by Iranian Threat Agent CopyKitten," ClearSky Cybersecurity (blog), March ۳۰, ۲۰۱۷, <http://www.clearskysec.com/copykitten-jpost/>; and "Brief Summary, ۲۰۱۶ Report on the Protection of the Constitution: Facts and Trends," German Ministry of the Interior, ۲۰۱۶, <https://www.verfassungsschutz.de/embed/annual-report-2016-summary.pdf>.

نهوانه‌ی به بهره‌وایی له میدیادا دهرده‌که‌وتن له‌بارهی سیاسه‌تی ئێرانه‌وه . دوابه‌دوای په‌یمانی ناوکی ۲۰۱۵، رووداوی چالاکی په‌نهانی^(۵) و هێرشێ تۆله‌سیستی له‌نیوان واشنتۆن و ته‌هراندای که‌میۆته‌وه . ئهم جاره ته‌هران زیاتر سه‌رنجی خستۆته‌سه‌ر هێرشێ سایبیری ناوخوا و هه‌ریمی، وهک ئیسرائیل و سعودیه^۱.

هیچ ولایتیک وهک سعودیه نه‌که‌وتۆته‌به‌ر هێرشێ سایبیری ئێران . هه‌ردوو ولایت نه‌یاری ئه‌تین (عه‌ره‌ب و فارس)، سه‌ربه‌ دوو جه‌مه‌سه‌ری تایه‌یگه‌ریین (شیعه و سوننه)، له‌سه‌رووی هه‌مووشیا نه‌وه‌ دوو رکا به‌ری جیۆپۆلیتیکین، به‌تایبه‌تی له‌مه‌ر کێشه‌کانی جه‌نگی خوێناوی پرۆکسی له‌ ئێراق، سواریا، و یه‌مه‌ن جه‌نگی تووندوتیژی سیاسی له‌ به‌حرین و لوېنان. وهک ئاشکرایه په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان ته‌هران و ریاژ له‌کاتی شۆرشێ ئیسلامی ۱۹۷۹ وه‌ گزێی به‌خۆیه‌وه‌ بینیه‌وه، وه‌ به‌هۆی ناکۆکی سیاسیه‌یه‌ په‌یوه‌ندی فهرمی دیپلۆماسی هه‌ردوو ولایت به‌بهرده‌وامی ناپێک بووه . هه‌ر له‌م دوابه‌نه‌ش، له‌ کانونی دووه‌می ۲۰۱۶، سعودیه بالێۆزخانه‌که‌ی له‌ ته‌هران داخست دواي ئه‌وه‌ی حکومه‌تی ئێران هه‌ولێ دزینی زانیاری له‌نیۆ بالێۆزخانه‌که‌دا. له‌کاتی ده‌ستپێکردنی تۆپه‌راسپۆنه‌ سایبیرییه‌کانی ئێرانه‌وه، دامه‌زراوه‌ ئابووری و سیاسیه‌یه‌کانی سعودیه له‌لایه‌ن ئێرانه‌وه‌ کراونه‌ته‌ ئامانج به‌ هه‌ردوو ئامانجی سیخوپی و رێگرتن. له‌ چه‌ندین راپۆرتدا له‌مه‌ر سیخوپی سایبیری ئێرانی و که‌مپینی دزینی زانیارییدا —بۆ به‌ده‌سته‌پێانی ژماره‌ی تێپه‌ریان زانیاری هێتانه‌وه‌ی هه‌ژمار— سعودیه بۆته‌ سه‌رچاوه‌ی هه‌ره‌سه‌ره‌کی قوربانیان و ئامانجی سایبیری.

هێرشێ سالێ ۲۰۱۲ی ئێران بۆسه‌ر کۆمپانیای ئارامکۆی سعودیه له‌کاتی جه‌ژنی زه‌مه‌زاندای (وه‌ هێرشێکی هاوشیۆه‌ بۆسه‌ر کۆمپانیای راسگازی قه‌ته‌ری دواي ته‌نیا دوو هه‌فته‌) نمونه‌یه‌کی روونه‌ که‌ چۆن ئێران هه‌موو هه‌ولێکی به‌گه‌ر په‌ده‌خات بۆ پێکه‌هێنانی هێرشێ سیخوپی سایبیری بۆ تۆله‌سیستی له‌دژی نه‌یاره‌ بیانییه‌کان. ئێرانییه‌کان چه‌ندین دامه‌زراوه‌ی ئابووری، سه‌ریازی، و سیاسیان له‌ سعودیه

^۱ دوابه‌دوای کشانه‌وه‌ی ئه‌مریکا، به‌سه‌رۆکایه‌تی دۆنالد تره‌مپ، له‌ ئایاری ۲۰۱۸، ده‌کریت هێرشه‌کان دووباره‌ ده‌ست پێکه‌نه‌وه .

کړدوټه ټامانج، وهک کڅمپانپای نارامکو، دامه زراووی مهلیک فهایسل، و وه زاره ته کانی باززگانی و کاروباری دهره وه، بازاپی دراوی سعودیه، و ته نانه ت بانگه شه کارانی مافی مروثی سعودیش.

په کټک له کڅله که سهره کیه کانی سیاسه تی دهره وی نټران بریتی بووه له دزایه تیکردنی وجودی ئیسرائیل له سر نه خشه ی جیهان و پشتیوانیکردنی شو گروه چه کداریاته دژ به و ولاته خه بات ده کن، وهک حزب الله، حماس، و جیهادی نیسلا می فه له ستینی. سهره پای شه مش، تهران سهره و تنی که می به ده سته پناهو له به ټامانجگرتنی دامه زراوه کانی ئیسرائیل له پرووی سیخوپی سایبیری وه. له ماوه ی مللانی نیوان ئیسرائیل و غززه له هاوینی ۲۰۱۴د، ده سه لاتدارانی ئیسرائیل ټاماژه یان به وه کرد که ژیرخانی هیزه کانی به رگری شو ولاته له لایه ن تهران وه کراونه ته ټامانج. جگه له پټکه پټنانی چه ندین ټوپه راسیونی سیخوپی سایبیری بوسه ر ټور شه لیم، تهران هه رگیز شه وی فه راموش نه کردوه نیار و هاوپه یمانه کانی خو ی له ژیر چاوی نادپاری سیخوپی سایبیری بټپه ری بکات.

نټران تا پادده یه یک هه موو ولاتانی روژه لاتنی ناوه پاست، شه فریقیا باکوور، و ولاتانی هاوسنووری به ټامانج گرتووه. سیخوپی سایبیری زانیاری وردی به تهران به خشیه وه دهر باره ی دراوست ناسه قامگیره کانی له پرووی سیاسیه وه، له وانه هیژشی به رده وامی پټکه پټناهو بوسه رادیوی نیشیمانی شه فغانستان، وه زاره تی په روه رده، و ټوپه کانی تری حکومتی شو ولاته. جگه له شه فغانستان، نټران به به رده وامی چاوی له دامه زراوه به رگریه کانی پاکستانیش بووه. له نټراقیش، ټوپی سیخوپی سایبیری نټرانی هه ژماری ټوپی کڅمه لایه تی چه ندین که سایه تی دیاری شو ولاته ی خستو ته بن چافکن، به تاییه تی شو شه ندازیارانه ی له ناو پټکه کانی گه یاندن و نوخبه ی سیاسیدا کار ده کن. گروه نټرانییه کان دامه زراوه سیاسیه کانی کوردستانی نټراقیشیان له م

هه‌لەمه‌ته بێبهری نه‌کردوه، به‌به‌رده‌وام له‌شکرێک له‌ سیخوپی مرۆیی و سایبیری چاودێری دۆخی ئه‌و ناوچه‌یه‌ ده‌که‌ن.^۱

گوێه‌ له‌خستن

سیخوپی‌کردن له‌ پێگای ئامێری زیره‌ک و گوێه‌ له‌خستن بریتییه‌ له‌ چاودێری خستنه‌سه‌ر ته‌له‌فۆن و ئینته‌رنێت له‌کاتی به‌کارهێنانیدا له‌لایه‌ن لایه‌نی سێیه‌مه‌وه، به‌زۆری له‌ پێگای ده‌زگا هه‌والگرییه‌کان و به‌شیوه‌یه‌کی نه‌هێنی. گوێه‌ له‌خستنی یاسایی به‌شیوه‌یه‌کی چڕ له‌لایه‌ن ژماره‌یه‌کی زۆر و لات‌وه‌ کۆنتڕۆڵ کراوه، ئامانج له‌م کاره‌شدا ئه‌وه‌یه‌ نه‌هێنی که‌سه‌کان بپارێزێت، ئه‌مه‌ له‌ هه‌موو ئه‌و وڵاته‌دا ئه‌نجام ده‌درێت که‌ له‌په‌ڕوی دیموکراسیی‌وه‌ پێشکه‌وتوون و پاراستنی نه‌هێنی هاوڵاتیانیان له‌کاره‌ هه‌ره‌ له‌پێشینه‌کانیه‌تی. به‌زۆری گوێه‌ له‌خستن بۆ ته‌له‌فۆن ده‌بێت له‌لایه‌ن دادگاوه‌ رێگای پێددرێت، وه‌ به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی ئه‌و کاته‌ ئه‌نجام ده‌درێت که‌ به‌لگه‌ی بخرینه‌ به‌رده‌م دادگا که‌ کارکی ئه‌سته‌مه‌ به‌بێ گوێه‌ له‌خستن بۆ ته‌له‌فۆنی تاوانباران بتوانرێت چالاکیه‌که‌ ئه‌نجام بدرێت.^۲ هه‌روه‌ک ئاماژه‌ی پێکرا، به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی به‌بێ وه‌رگرته‌ی ره‌زامه‌ندی دادگا گوێه‌ له‌خستن بۆه‌ر ته‌له‌فۆنیکی وه‌ک سه‌رپێچیکردنی یاسا داده‌نرێت.

له‌ ئه‌مریکادا، له‌ژێر یاسای چاودێری هه‌والگری بیانی ده‌زگا هه‌والگرییه‌کان ده‌توانن ره‌زامه‌ندی له‌ دادگای هه‌والگری بیانی ئه‌مریکی وه‌ریگیرن، ئه‌م دادگایه‌ سه‌رجه‌م کاره‌کانی به‌ نه‌هێنی ئه‌نجامده‌دات.^۳ هه‌رچه‌نده‌ له‌ ماده‌ی چواری ده‌ستووری ئه‌و وڵاته‌ مافی پاراستنی نه‌هێنیه‌ که‌سیه‌یه‌کان پارێزراوه، که‌ ئه‌گه‌ر که‌سیه‌کی له‌و چۆره‌

^۱ Anderson, C. and Sadjadpour, K. (۲۰۱۶). Iran's cyber threat: espionage, sabotage, and revenge.

^۲ How Stuff Works: (<http://www.howstuffworks.com/wiretapping.htm>) A guide on wiretapping, how it works and links to other resources.

^۳ Stevens, Gina; Doyle, Charles (October ۹, ۲۰۱۲). Privacy: An Abbreviated Outline of Federal Statutes Governing Wiretapping and Electronic Eavesdropping (<https://fas.org/srg/crs/intel/۹۸-۳۲۷.pdf>) (PDF). Washington, DC: Congressional Research Service. Retrieved ۲۹ January ۲۰۱۸.

هه‌بوو ده‌بیټ سه‌ره‌تا ره‌زانه‌ندی دادگا به‌ده‌ست به‌یتریت، به‌لام به‌هوی فراوانی ده‌سه‌لاتی نه‌مریکا له‌جه‌هان و پێشکه‌وتنی خێرای نه‌و ولاته‌وه نه‌م بابه‌ته تانیستاشی له‌گه‌ندا بیټ مشتومری نۆدی له‌سه‌ره. له‌ به‌شیک وایله‌ته‌گانی نه‌مریکادا گوێه‌لخستن نه‌نیا پتویستی به‌یه‌ک لایه‌ن هه‌یه‌ بۆنه‌وه‌ی کاره‌که نه‌نجام بدریت نه‌مه‌ش واده‌کات مشتومرێکی نۆد له‌سه‌ر پێشیلکردنی ماده‌ی چواری ده‌ستور دروست ببیټ.

مۆبایل یه‌کێکه‌ له‌و نامێرانه‌ی که‌ به‌شێوه‌یه‌کی فراوان موعه‌په‌زه‌ بۆ سیخوپێکردن له‌سه‌ری و که‌وتنه‌داوی ده‌زگا هه‌والگریه‌کان. رۆژ له‌داوی رۆژ، ساڵ له‌داوی ساڵ مۆبیلی بالاتری ده‌زگای مۆبایلی زیه‌رک ده‌که‌وێته‌ بازاره‌وه‌، بێن خه‌به‌ر له‌وه‌ی به‌کاره‌ینه‌ران له‌ هه‌ر ئانوساتی‌کدا بیټ ده‌که‌ونه‌ژێر چاودێری ته‌واوی نه‌و ده‌زگایانه‌ی له‌ بوا‌ری هه‌والگریی کارده‌که‌ن. به‌م دوا‌ییانه‌ مۆبایلی نوێی نه‌وه‌ی سیټیم (3G)، (LTE)، (WiMAX) و نه‌وه‌ی چواره‌م (4G) به‌بازار ناسی‌نران که‌ ده‌توانریت هه‌موویان له‌ریگای ئینته‌رنه‌تیه‌وه‌ وابه‌سته‌ی یه‌کتر بکړین. هه‌ره‌شه‌ی سه‌ره‌کی بۆ مۆبایل بریتییه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی داتا‌ی گه‌باندن. ¹ نه‌م داتا‌یانه‌ ته‌نیا زانیاری ده‌ریاره‌ی گات، ماوه‌ی قسه‌کردن، وه‌رگری ته‌له‌فۆنه‌که‌ به‌ده‌سته‌وه‌ نادات، به‌لکو نه‌و شوێنه‌ش دیاری ده‌کات که‌ ته‌له‌فۆنه‌که‌ی لێوه‌ ده‌کړیت که‌ ده‌بیټه‌ مه‌ترسی بۆسه‌ر نه‌پنی که‌سی هه‌ردووکیان. نه‌م داتا‌یانه‌ هه‌ر هه‌موویان له‌ داتا بانقێ‌کدا خه‌زن ده‌بن و له‌کاتی پتویستدا ده‌زگا هه‌والگریه‌کان هه‌موو زانیاریه‌کان به‌ناسانی و به‌بێن هیچ سانسۆرێک به‌کاری ده‌هێنن. هه‌ریۆیه‌، به‌کاره‌یتانی مۆبایل، به‌تایبه‌تی بۆ سیخوپه‌کان، کارێکی گه‌مژانه‌یه‌ و هه‌رزوو ده‌که‌ونه‌ژێر چاودێری ده‌زگا هه‌والگریه‌کان. هه‌ریۆیه‌، واباشتره‌ میتۆدی تری سیخوپری به‌کاره‌یه‌تریت له‌نه‌جامدانی

¹ Kelly, John; Kepple, Kevin; Mosemak, Jerry; Loehrke, Janet; Dionise, Jeff. "Cellphone data spying: It's not just the NSA" (<https://www.usatoday.com/story/news/nation/2013/12/08/cellphone-data-spying-nsa-police/3902809/>). USA Today. Retrieved 22 July 2014.

نړۍ ته کاینان چونکه هاولاتی ناسایی له ژور چاودنې نه واندایه چ جای بگانه سیخوړنک که هره پشه ی بوسه ناساییشی نیشتمانی ولاتیک.

دژمه والگری

مه زنتین دوژمنی دژمه والگریه کی سه رکه ونوویوونی سیخوړ نییه، به لکو ټیغه یشتنی مه له یه دهریاره ی دژمه والگری.^۱

دژمه والگری بریتیه له پاراستنی ناساییش ولاتیک. به مه ش، چالاکیه کانی زیاتر جهخت ده کاته سه ر نه و هاولانه ی دوژمنان ده یگر نه به ر له هم بهر ټیکدانی ناساییشی ولاتیک کی دیاریکراو له پڼگای دزینی زانیاری، هه لڅه له تاندنی کارمندان کی ده زکای هه والگری، سیخوړیکردن، ټیکدان و کرده ی نه ټی. یان، هه روهک له پټناسه یه کی تر دا هاتووه، "به شتو په کی گشتی، وه زیغه ی ده زکای دژمه والگری ناوه خو بریتیه له پاراستنی حکومتی یاسایی ولاتیک له دژمی هه ر هیرشیکی شاروه. " پټناسه گلی زیاتریش یو نه م چه مکه فراوانه ی دژمه والگری کراون، دیارترینیان نه و پټناسه یه کی که نه برام شه لسکی و گاری شمیت له په رتو وکه که یاندا به ناوی "جهنگی بیډهنگ" دا که ده نووسن، "بریتیه له کوکراوه و شیکراوه، وه چالاکی نه انجامدراو، یو پاراستنی نه ته وه یهک له هم بهر کرده ی ده زگا هه والگریه کانی دوژمنان. له ژور روشنایی نه م پټناسه یه دا، مه ودای دژمه والگری وهک خودی هه والگری فراوانه، له بهر نه وه ی هه موو شتو ازه کانی چالاکیه هه والگریه کانی دوژمن ده بیت بهرگریان له هم بهر دابرنټ و بهر په رچ بدرینه وه. له سیاقیک کی ته سکت ریشدا، دژمه والگری بریتیه له پڼگرتن له دوژمن له بهر ده سته ټنانی زانیاریک له لیک که که لکی پټ بگه یه نیت. نیه سه رها له بیرزک کی دژمه والگری ده کو لینه وه."

ده توانین گفتوگو که مان به جیاوازیکردن له نټوان رټوشوینی پاسیف و چالاک ده ست پټیکه یین. گرنکتری هه ناوه کانی پاسیف، هه ولده دات ریخ له دوژمن بگریټ یو

^۱ Kenneth A. Krantz, "Counterintelligence Support to Joint Operations," *Defense Intelligence Journal*, Vol. ۴ No. ۱, spring ۱۹۹۵, pg. ۲۲.

ههستیاری بیت، زیاتر به وریایه وه ده پارتیزدیت وه که سی که متر که متحانه پیکراون ده توانن دهستیاری پیکرات. له ژیزر سایه ی ئه م سیستمی ئیستادا، ئاستی سه ره تایی پۆلینکردن بریتیین له نهئینی (تهنیا ریگه پیدراو بۆ که سانی متحانه پیکراو)، نهئینی، وه نۆر نهئینی، که به م پیتی خواره وه له پوی ئاستی زیانگه یاندن به ئاساییشی نیشتیما نی دیاریکراون:

- نۆر نهئینی: "زیانی کوشنده"
- نهئینی: "زیانی جدی"
- نهئینی ریگه پیدراو بۆ هه ندی که سی تایبته "زیان ده که به نیت"

سه ره پای ئه مه، ژماره یه کی نۆر وشیار که ره وه ی تریش به کار دین بۆ قه ده غه کردنی ده ست که یشتن به زانیاری زیاتر. سه به رته به پرسه هه والگری به کان، ئه و پرسانه ی تایبته ن به زانیاری ده رباره ی ته کنیکه کانی کو کردنه وه ی زانیاری هه والگری ته کنیکی: ئه م یاسا و ریسیانه له لایه ن به پتوه به ری هه والگری ناوه ندیه وه ده سه پتیرین (DCI) به سه ر ته نانه ت خودی کار مه ندانی شهیدا، چ جای بگاته نه یاریک، ئه م کاره له ژیزر یاسای سالی ۱۹۴۷ ی ئاساییشی نیشتیما نی ئه نجام ده دریت، بۆ "پاراستنی سه رچاوه ی هه والگری و میتوده کان له بلالونه بوونه وه ی ریگاپینه دراو." بیگومان، له وساره تانیستا چه ندین به لگه نامه ی نهئینی گرنگ بلالو بوونه ته وه بۆ ناو ده ره وه ی کۆمه لگای هه والگری که ئه وان پییان وابوو له ریزی زانیاری هه ستیادا بوون. هه ربۆیه، به شیوه یه کی خوئی هه ولی نۆر ته رخان ده کریت بۆ به سیستمه مکردن و ته سککردنه وه ی ئه م پڕۆسه یه؛ دوا یین یاسایی سه رۆکا به تی، هه ر بۆ نموونه، باس له وه ده کات که ژماره ی ئه و که سانه ی ده ستیان به پڕۆگرامی تایبته ده کات ده بیت "تا ئه وه پهی که مترین" که س بیت. وه ک دیاره ئه مه هه ول و تیکو شانیککی نا کو تاییه، وه ئه و وریاکردنه وه یه ک له دوا ی یه کانه نه بۆ ته هۆی دروستکردنی پۆلینیککی نوێ که به ته واوی دزه کردنی زانیاری له ئاستی هه ستیادا نه هیئت.

ھەروەك لە سەرەوودا تىيىنى كرا، تا زانىارىيەكە ھەستىارتىر بىت (لە پووى ئاستى پۆلىنكردنەو)، ژمارەيەكى كەمترى خەلك بۆيان ھەيە لەبارەيەو ەزانن. بەلام لەگەل ەو ەشدا تەنيا مۆلتى تايبەت بۆ ھەندى كەس بەس نىيە بۆ پاراستنى زانىارىيەكان. ەو كەسانەى كە بەنواى دەست گەيشتن بە زانىارىيەكاندا دەگەپن لەناو دەزگاپەكدا دەبىت ئاگادار بكرىنەو ەو زانىارىيانە بۆ ەو ەى بە بەرپرسىارىيەتى ەرمى خۆيان ەلسن. ەم سىستەمە كۆنترۆلكراو ەى زانىارى نۆد كەمتر ەرمىيە بەبەرورد لەگەل ەو كەسانەى متمانەكەيان پىدراو؛ بەگشتى، ەركەسيك كۆنترۆلى زانىارى نەپنى بكات بەرپرسە بۆ لىكۆلىنەو ەو كەسانەى كە داواى ەو زانىارىيە دەكات بەرلەو ەى زانىارىيەكەى پىدات.

پرسىكى ترى نۆد گرنگ ھەيە كە دەبىت ەلام بەرپتەو، ەو ەيش ەو ەيە ئايا چ شتىك نەپنى بىت؟ ەلامى سەرەتايى بۆ پرسىارى ەو ەى چ شتىك نەپنى بىت، لە چوارچۆو ەى ەوالگىرى حكومەتى ئەمريكادا، بۆ ەو دەگەپتەو كە ئايا پىتناسەى ئاستەكانى نەپنى چىن. پەنگە ەمە لە پووى پەرسىپەو ئاسايى بىت، ەرچەندە چەمكى سەرەكى "زىانگەياندن"، "زىانى جددى"، ە "زىانى كوشندە" ئاپوون، لە خودى خۆياندا ە لە جىبەجىكرەنيان لە ئاسايىشى نىشتىمانيدا.

با ەو راستىە وەك نمونە لەبەرچاوبگرين كە ولاتە ديموكراتىيەكان بەشئو ەيەكى ئاسايى پرى ەو بودجەيەى كە تەرخاندەكرىت بۆ بەرگرىي سالانە بلۆدەكەنەو. ەرچەندە بە نەپنى ەيشتنەو ەى بودجەى بەرگرىي ولاتىكى ديموكراتى جىگاي پرسىار نىيە، حكومەتە ناديموكراتەكانىش ەمان كار ەنجام دەدن. بۆ نمونە، حكومەتى سۆڤيەتى جاران تا سالى ۱۹۸۹ پرى پارەى تەرخانكراو بۆ بەرگرىي وەك نەپنى دەولەت سەير دەكرد؛ بىگومان ەمە بۆ حكومەتەكانى چىن و كۆرياي باكوور تانىستاش ەر راستە، واتە بە ەيچ شئو ەيەك پرى تەرخانكراو بۆ ەم مەبەستە بلۆناكەنەو. ەوالگىرى ئەمريكا ەلساوە بە تەرخانكردنى چەندىن سەرچاوە بۆ بىراردان لەسەر قەبارەى ەو بودجەى نەپنىيەى بەرگرىي؛ ەگەر زانىارىيەكە بە پىخۆشكەر دانەنرا بۆ حكومەتى ئەمريكا، سەرچاوە ەوالگىريەكان ەوا دەكرا بەسەر

ئەركەكانى تریشدا جێبەجێ بكن. بە ھەمانشیوە، ئەگەر ئەمەریكا بودجەى بەرگری خۆى ئاشكرا نەكردبواى، دەزگا ھەوالگرییەكانى تری دوژمن لە ھەببەت و گەورەیی توانا سەربازییەكانى ئەمەریكایان كەم دەكردەوێ. رەخنەییكى زۆر لە حكومەتى ئەمەریكا دەگیرێت لە سەرئەوێ كە بپێكى زۆرى زانیاری بە نەینى و ئاستىكى زۆر بالا دەھێڵێتەوێ. ئەم رەخنەییە نەك تەنیا لە گۆمیتەى كۆنگرەسى و رەخنەگرە ناھكومیەكانى دەزگاكانى ھەوالگریی یان ئیدارەى تاییبەتەكانەوێ دەگیرێت بەلكو تەنانت لەناو خودى دەزگاكەشدا ئەم رەخنەییە ھەیە. بە جۆریك لە جۆرەكان، ھەروەك پێشتر باسكرا، نەینىگەری تاییبەتەندیەكى سەروشتى ھەر حكومەتێكە. بەلەبەرچاوترى گەورەیی و كراوھى سیستەمى سیاسى ئەمەریكا، ئەم مومارەسەیی زیاتر لەناو خودى ئەمەریكادا رەخنەى لێدەگیرێت وەك لە ھەر شوێنێكى تری جیھان. لەم سالانەى دواییدا، ھەمان پرس لە ولاتانى تریشدا سەرى ھەلدا، بەتاییبەتەى لە بەریتانیا، كە تیایدا ئەو یاسایەى بلۆكرەنەوێ زانیاری حكومەت بەپێوەدەبات زۆر توندتر لە ھى ئەمەریكا.^۱

جگە لە زیانگەیاندى سەرەكی- نكۆلكردنى ناپتویستى زانیاری بۆ پای گشتى، كەمكردنەوێ تواناكانى بۆ تێگەشتن وە گفتوگۆكردنى پرسى سیاسى ئاسایشى نیشتمانی- زیادلەپتویست نەینىكردن زىانى كەمكردنەوێ متمانەى سیستەمى نەینى ھەیە، ئەمەش پەلەدەكیشیت بۆ گۆتەدان بە یاساكان، ناوشیاری، وە "دەكردن"ى زانیارییەكان. ئەگەر ژمارەییكى زۆرى زانیاری بێ زىان بوون بە نەینى، پێگرتنەكان لە ھەمبەر بلۆكرەنەوێ رێگاپێنەدرای زانیاری نەینى لاواز دەبێت.

ئەو پرسەى كە ئایا ئەم زیادلەپتویست بە نەینىدانانە لە حكومەتى ئەمەریكادا ھەیە یان نا، پرسىاریكە وەلامەكە سەختە. لەكاتێكدا ھەر سیستەمێك كە مامەلە لەگەڵ ملیۆنان بەلگەنامە دەكات لە ھەر سالیكدا دەكرێت ھەندێ جار بەرھە ھەلدێریش بھوات. رەخنەییكى باوى ئەو كەسانەى برۆیان وایە زیادلەپتویست نەینى نابێت

¹ Rosamund Thomas, *Espionage and Secrecy: The Official Secrets Acts 1911-1989 of the United Kingdom* (New York: Routledge, 1991).

هه‌بیت بریتیه له‌وهی که پێیان وایه به‌نهیانی دانانی ئه‌و به‌لگه‌نامانه ته‌نیا بۆ ئه‌وه‌یه به‌رپرسه‌کانی حکومه‌ت به‌پارێزیت له‌ لۆمه و هه‌رسانه‌یونیا له‌لایه‌ن پای گشتی هاوڵاتیانه‌وه. به‌واتایه‌کی تر، ئه‌م که‌سانه ده‌لێن که به‌نهیانکردن خزمه‌ت به‌ دابۆشینی که‌موکورتی به‌رپرسان ده‌کات له‌ هه‌مبه‌ر خه‌لک بۆ ئه‌و کرده‌وانه‌ی ئه‌نجامیان داوه. له‌کاتی‌که‌دا ئه‌مه هانده‌ریکی په‌سه‌ندنه‌کراوه بۆ به‌نهیانکردن، دۆخه‌که زۆریه‌ی جار له‌مه ئالۆزتره؛ ئاشکرا‌بوونی عه‌ییوعاری به‌رپرسان ته‌نیا مه‌سه‌له‌یه‌کی ناو‌خۆیی نییه، به‌لکو خودی حکومه‌تیش پێی هه‌راسان ده‌بیت له‌ به‌رامبه‌ر هه‌یزه‌ ده‌ره‌کیه‌کاندا.

هه‌روه‌ک باسکرا، نه‌ی‌نگه‌ری هه‌ندێ جار زیاتر بۆ هۆکاری دبلۆماسی به‌کار‌دێت وه‌ک له‌وه‌ی بۆ کاری تۆپه‌راسیۆنی پێویست بیت. هه‌مان شت پاسته‌ سه‌باره‌ت به‌ چالاکیه‌کانی سیاسه‌تی ده‌روه به‌شێوه‌یه‌کی گشتی. هه‌روه‌ک له‌ که‌سی چالاکی په‌نه‌نیدا هه‌یه، حکومه‌ته‌کان به‌شێوه‌یه‌کی گشتی له‌م سالانه‌ی دوا‌یدا مه‌یلیان زیاتر بۆ ئه‌و چه‌وه که زیاتر کراوه‌ بن ده‌رباره‌ی چه‌ندین سیاسه‌تی ده‌روه وه که‌متر نېگه‌رانی ورد و درشتی دبلۆماسین. حکومه‌ته‌کان ئێستا زیاتر له‌ پێش‌وو ددان به‌وه‌دا ده‌نێن که ئه‌وان خه‌ریکی کاری سیخو‌ری و چالاکی هه‌والگریه‌کان بوونه. به‌م شێوه‌یه‌ش، بواری که‌متر هه‌یه بۆ پۆزش هه‌تانه‌وه‌ی هه‌راسانه‌کردنی حکومه‌تی. هه‌ریۆیه‌ش، هۆکاری دیبلۆماسی پوون هه‌یه بۆ ئه‌م چه‌نده. بۆ نموونه، له‌ سالێ ۱۹۷۷دا پۆزنامه‌ی واشنتۆن پ‌رست پوونی کرده‌وه که هه‌لیک حوسینی ئوردن له‌ سی ئای ئه‌یه‌وه هاوکاری دارایی وه‌رگرتوه، بانگه‌شه‌یه‌ک که ته‌نیا زیانی به‌ ناو‌براو ده‌گه‌یاند له‌ پووی سیاسیه‌وه.^۱ پاراستنی ئه‌م چه‌ره په‌یه‌نده‌یه نه‌ی‌تییه بۆ خود‌و‌رگرتن له‌ هه‌راسانه‌کردن وه‌ لاوازه‌کردنی پێگه‌ی سیاسیه‌ سه‌رۆکی وڵاتیکی دۆست هانده‌ریکی شه‌ره‌یه‌یه بۆ نه‌ی‌نگه‌ری هه‌رچه‌نده له‌پووی تۆپه‌راسیۆنیه‌وه پێویست نییه.

¹ Bob Woodward, "CIA Paid Millions to Jordan's King Hussein," *Washington Post*, February ۱۸, ۱۹۷۷, A۱.

جهنگی زانیاری

هرچنده زورچار دهوتريت كه حكومه تەكان به شيوه يەكى سروشتى زياتر مەيليان له نهيتنگەرى زيادله پيوستە، بەلام دهكریت ئەوەش لە بەرچاوە بگرین كه ئايا دهكریت پێچەوانەكەشى له هەندیک بواری تايبه تیدا دروست بێت. دهكریت ئەمە لەگەڵ ئەو زانیاریانە دا پوويادات كه لە دەرەوەی حكومه تدا پەرەيان پێدراوه كه تارپادە يەكى زۆر گرنگه بۆ ئاساييشى نيشتمانيى بۆ ئەوەی وەك نهيتى و كونترولكراو لەقەڵەم بدریت. پوونقرين نموونەى ئەمەش بریتىيه لەو زانیاریانەى پەيوەندىيان به تەكنەلۆژىای چەكى ئەتۆمىيە وه هیه. ئێمە پيشبینى ئەو زانیاریانە دەکەین كه ئاسانکاری بکەن بۆ تەشەنەکردنى ناوەكى دەبیت به وریاییه وه كونترول بکړن، بەبێ گوێدانە ئەوەی ئايا ئەمە له دەرەوه یان ناوێ وهی حكومه تە وه سەرچاوه ی گرتوه .

له ئەمریکا دا، ئەم پرسه له یاسای وزه ی ئەتۆمى سالى ۱۹۵۴ بە پوونی باسی لێوه کراوه، كه دانای قەدەغە ی بەم شيوه یه پێناسه کردوه، "هەر داتایەك دەربارە ی؛ یەكەم، دیزاین، بەرھەمھێنان، یان ئاسانکاری چەكى ئەتۆمى؛ دووھم، بەرھەمھێنانى ماددە ی تايبه تى ناوھەكى؛ یان، سێیەم، بەكارھێنانى ماددە ی ناوھەكى تايبه ت له بەرھەمھێنانى وزە دا." لە ژێر ئەم یاسایە دا، ئەم جوړە زانیاریانە ئامانجى كونترولكردن بەبێ گوێدانە ئەوەی ئايا له دەرەوه یان ناوێ وهی حكومه تدا پەرەيان پێدراوه. (ھەرۆھا ھەمان ماددە رینگا له بڵاوبوونە وهی زانیاری نانهيتى دەگرت دەربارە ی دیزاین، وه پێشووینە ئاساييشیەكان بۆ، بنكە ی جیا جیا بۆ بەرھەمھێنان یان سوودوهرگرتن له ماددە ناوھەکیەكان.) لەگەڵ ئەوە شدا، برێكى بەرچاوى زانیاری دەربارە ی ماددە ی ناوھەكى وه چەك بۆ پای گشتى له ئەمریکا دا خراو تە پوچ لە بەر ئەمە جار بە جار ئەو قوتابیانە ی له بەشى فیزیا دەخوینن دەبرد رتە كتيپخانە ی نهيتى بۆ دەستگەوتنى سەرچاوه ی پيوست لەم بوارە دا، وه دروستکردنى سەر تەكانى بۆمبى ناوھەكى.

زانیاری تر كه ناکریت نهيتى بن، بەلام دەكریت لە ژێر ھەندى دۆخى تايبه تدا، به جوړىك له جوړەكان بپارێژرین، لەمانە پێكدێن:

جهنگی زانیاری

- ئەو زانیارییە ئابووریانەی دەبنە هۆی ئەوەی وا لەکەسیک دەکەن سودی یاسایی بەدەست بهێنن لە پەڕی دارایی وە بازارپەڕی وە
- ئەو زانیارییە تەکنەلۆژیانەی کە ئەتەوێک بیهێت لە دۆژنەکانی بی پارێزێت لە بەدەستەینانیان
- ئەو زانیارییە کەسیانەی کە دەکرێت وا لە دەزگایەکی هەوالگری دۆژن بکات بۆ تەجەنیدکردنی بەرپرسە بالاکانی حکومەت جا چ بەپێشکەشکردنی پاره بیت بۆ ئەوانەی کێشە داراییان هەیە یاخود بە هەرهەشە بیت.

پاراستنی ئەم جۆرە زانیارییە پێکدێت لە ئاساییشی گەیانەکان، هەروەک لە خوارەو هە باس کراوە. هەرچەندە، جاروبار، لە پرسى تریش دەگرێتەو. بۆ نموونه، زۆر هەول لە ئەمریکا دراوین بۆ جێبەجێکردنی چەندین یاساوپێسا لە هەمبەر نارێنی تەکنەلۆژیا بۆ بلۆکردنەو لە چەندین توێژینەوێ زانستی لەم بارەو؛ سەرەپای ئەمەش، هیچ سیستمێکی گونجاو بۆ ئەنجامدانی ئەمە نەخراوەتە بواری پەرەسەندنەو. لەساڵی ۱۹۸۲دا جیگری بەپێوەبەری هەوالگری ناوەندی، ئەدمیرال تۆب رای ئیلمان، لە وتاریکیدا بۆ دەزگای ئەمریکا بۆ پیشقەچوونە زانستیان ئامازەى بەم کێشەیدا. دەربارەى لایەنى تیرۆرى و کۆدگەرایى لیکۆلینەو، ناوبراو نینگەرانى خۆى دەربەرى "کە بلۆکردنەوێ ئەنجامی هەمەجۆری ئەم توێژینەوانە سەرنجی حکومەت و پێکەاتە دەرهەکیەکان بۆ لای خۆی پادەکێشیت وە، بەم شیوەیەش، زیانی لەبنەهاتوو وە ناپتویست بگەیهنێت بە بەرژەوهندییەکانی ئاساییشی نیشتمانی ئەمریکا." لەنێو ئەو بوارانەى کە تایاباندا بلۆکردنەوێ زانیاری تەکنەلۆژی دەکرێت زیان بە ئاساییشی نیشتمانیی بگەیهنێت، ئیلمان پێی وایە کە ئەم بوارانە پێکدێن لە؛ "هاردوێز و سوفتوێزى کۆمپیوتەر، تەکنیکەکانی تری ئەلیکترۆنی، لێزەرەکان، وە ریکارەکانی بەرەمەپێنانی تەکنەلۆژیا."

لە ساڵانی دواى ۱۹۸۲، بلۆبوونەوێ زانستی شیفرەسازى بۆناو شەقام وای کرد کە ئەمریکا زیاتر رێوشوێنەکانی تووند بکات دەربارەى کۆنترۆلی بەرنامەى سوفتوێز کە دەتوانێت بەشیوەیەکی پێشکەوتوو شیفرەکان بشکێنێت. توێژینەوێ نۆد

جەنگى زاتىياري

ئەنجامدارون دەريارەي زانستى شيفرە سازىي لە كەرتى تاييەتيدا، بىنگومان ئەمەش بەھۆي پىشكەوتنى بواري تەكنەلۇژياي كۆمپيوتەرەو ئەنجام دەدرا بۆ مەبەستى بازىرگانىي. لەكاتىكدا ئەمە سودى زۆرى ھەيە لە بۆچوونى ئاسايىشى نىشتىمانىيەو (بۆ نموونە، پەيوەندىيە شيفرەكراوكان دەكرىت بىنە ھۆي پوچەلكرىنەوھى ھەولەكان بۆ دزىنى زانبارى تەكنەلۇژى لەرنگاي ھاككرىنەو بۆناو ئىمەيلى كۆمپانیاكان يان سىستەمى پەيوەندى ترەو)، نىگەرانى دروستكرىدوھ كە تىرۆرستان، گروپى تاوانبارى رىكخراو، ساختەكرىنى پارە، بتوانن دەستيان بەو شيفرانە بگات كە دەبنە ھۆي گىرۆدەكرىنى ھەولەكانى جىبەجىكرىنى ياسا لەم بواردە.^۱

^۱ Abram Shulsky and Garry Schmitt (۲۰۰۲), *Silent Warfare Understanding the world of intelligence*, third edition, Macmillan Press.

به شمی دووهم
سیکس (Sexspionage)

پېشەكى

ئاشكرايە، دەزگا ھەوالگىيەكان بۇ دەستخستنى زانىارى، بەئامانجى پاراستنى بەرزەۋەندى و ئاسايىشى نىشتىمانى، ھەموو كاريك ئەنجام دەدەن بۆنەۋى بتوان ولاتەكەيان بپارۋىزىن. بەم ھۆيەشەۋە، تەنانت بەرلە چەنگى جىھانىى يەكەم سىخوپىكردن بەھۆى سىكسەۋە لەلایەن ژاپۆنىيەكانەۋە ئەنجام دراۋە. ئەمە بەلگەيە لەسەر ئەۋەى مېژەۋى ئەم پېشەيە دەگەرپتەۋە بۇ زياتر لە يەك سەدە. بەرلە دەستپىكردنى چەنگى جىھانىى دوۋەم (لەكاتى جەنگەكەشدا)، نازىيەكان و سۆفەتتەيەكان ئەم تەكنىكەيان لەدزى يەكتر پەپرە كرد، كە تەنانت گەشەتە ئاستىك سۆفەت تۋانى بەرپەرچى ھېرشىكى مەزنى نازىيەكان لەسالى ۱۹۴۲ بداتەۋە بەھۆى ئەو زانىارىيەنەى ئافرەتتەك لە فەرماندە سەربازىيەكان، بەھۆى سەرجىيكرن لەگەلېدا، ۋەريگرتەۋو. ئەمە پېمان دەلېت، گرنگ نىيە مېتۆدەكانى پاراستنى ولات چىن، گرنگ ئەۋەيە بە چ شىۋەيەك ئەنجام دەدرېن. كچ و ئافرەتى جوان ھەمىشە دەتۋانن رۆلى خۇيان بگېن لەم چەندەدا، بەتاييەتى لە ولاتانى جىھانىى سىيەمدا كە "شەرفى سىكسى" تىپايندا بايەختىكى زۆرى پېدەدرېت. سەرەپاي پېشەكەۋتنى تەكەنەلۇزىا، ئەم مېتۆدە ھېشتاش دەتۋانېت رۆلى بالاي ھەبېت لە فرىودانى كارمەندى ھەوالگىرى، سەربازىى، و سىياسەتمەدار و دارىزەرانى سىياسەتى ولاتتەك. سەۋىتى ئەم مېتۆدە بەشپۋازتەك، ئەگەر راھىنانى چپى لەسەر كرايېت، كەسايەتى مەۋف بەتەۋاۋى دەستەمۇدەكات و ھەرچىيەكى ھەيە بۇ فرىودەرە سىكسىيەكە دەيدىركېنېت. رۆلى ئافرەت و كچانى جوان لەلەيەك، پىاۋە قۇز و سەرنجراكىشەكانىش لەلەيەكى تر دەتۋانن كاريگەرىيەكى ئەرتىنيان لەم بۋارەدا ھەبېت. لە جىھانىى كۆن و نوېدا، بەزۆرى ئافرەتان پېشەى سكرتېرى بەرپەرسە بالاكانيان پېدەدرېت، ھەريۇيە پىاۋىكى قۇز دەتۋانېت بەئاسانى ئەو ئافرەتەنە فرىويىدات، بەتاييەتى ئەگەر شوۋيان نەكرىبېت، بەم پېشەش ھەرچى زانىارى گرنگە لە نوۋسىنگەى ئەو بەرپەرسە بگۋازتتەۋە بۇ دەزگاي ھەوالگىرى ولاتەكەى. لەسەردەمى ستالېندا، دەزگاي ھەوالگىرى يەككىتى سۆفەت تەنانت بەشكىكى تاييەتى بەم بۋارە لە دەزگاگەيدا كەدەۋە و بۆماۋەى دوو

سال راھێتانی پێکردن بۆ ئەوێ بە ئەوروپادا بۆلەبێنەو زانیاری گرتن بۆ دەزگاکە بەیئەنەو، وە سەرکەوتنی بەرچاویشی تۆمارکرد. ھەریۆی، ناییت گرتگی ئەم میتۆدە بەنەدەیدە بکیریت، و دەزگا دژەھەوالگرییەکانیش پێویستە ئاگاداری ئەو فەرمانبەرانیان بن کە موخەرەزێن بۆ ئەم میتۆدە چونکە ھەرکە تێوھەگلان، ئیتر میللەتیک دەکەوێتە ژێر ھەرەشەێ دوژمنانەو و ئەوێ تاقە کە سێک. لەجیھانی ھەوالگرییدا ئەم ھونەرەێ سیخوپی بە "تەلەێ ھەنگوینی" ناسراو. خودی چەمکە کە دەلالەتە لەوێ کە ئەم کردەێ بەرلە ئەنجامدانی وەک ھەنگوین شیرین دیارە بەلام خۆی لەخۆیدا تەلەیکە و ھاتنەدەرەوێ تارپاددەیکێ زۆر ئەستەم. ھۆکاری ھەرەسەرەکی وروژاندنی باسیکی ئاوا لە بەشیکی تایبەتدا بۆ گرتگی ئەم تەکنیکە دەگەرێتەو. دەکریت کوردستانی، وەک نیشتمانی دایک، تووشی ئەم جۆرە پیلانگرییە ھەوالگرییە بێتەو بەتایبەتی لەلایەن ولاتی ئێرانەو کە ھەموو کاریک دەکات بۆ لاوازکردنی ھەژموونی ھەریمی کوردستان. بەو ھیوایێ ئەم بەشە بێتە بەرچاوپوونێک کە ئیمەێ کورد، لەبەر ئەوێ لەپووی کۆمەلایەتیەو کۆمەلگایەکی پارێزکارین، نەکەوینەئێو ئەم تۆرە پر لە کێشەیی ھەوالگرییدا کە رەنگە داھاتووی ولاتی پێوھەند بێت.

لەم بەشەدا، سەرەتا بە تیروتەسەلی باسی "تەلەێ ھەنگوینی" دەکەین و پاشان دێینە سەر مێژووی سەرھەڵدانی سیخوپی سێکسی لە جیھانی ھەوالگرییدا. جگە لەمەش، باسیکی ورد تەرخانکراو بۆ بەکارھێنانی سێکس وەک میتۆدیکی سیخوپی. وە لەکۆتاییشدا، بنچ و بناوانی جەنگی سیخوپی سێکسی ئێوان نازی و سوڤیەتیەکان باسکراو کە ئەمەێ دواییان سەرکەوتنی بەدەست ھێنا.

تەلەي ھەنگوینى

تەلەي ھەنگوینى لە پېتاسەيەكى كورتدا برىتییە لە "تەكنىكى ھەلخەلەتاندنى دوژمن لەپىنگەي تەلەيەكى سىكسىيەو كە تيايدا ئامانجەكە رووبەپووى بەلگەي ویتەي دەكریتەو، ئەمەش ھۆكارە بۆ ھەپەشەكردن لە پېشە و نیتونراندنى كەسى ئامانج." بەرلە جەنگى جېھانىيەكەم، ئەم كارەي فریودان یەكەمجار لەلایەن ئەلمانەكانەو بەدامەزراوویی كرا، كە تيايدا ھەپەشە لەو كەسانە دەكرا داوی ئەوێ لەپىنگای چەند لەشفرۆشپەكەو كارى سىكسىيان لەگەلدا دەكرا و بەبەلگەي ویتەيیەو داوی دركاندنى زانىارى ھەوالگىريان لەو كەسانە دەكرد كە دەكەوتنە نیتو ئەم تۆپەو.

لەماوەي جەنگى سارددا، سۆفیەتیپەكان سوودپىكى نۆریان لە ھونەرى سیخوپى تەلەي ھەنگوینى وەرگرت بۆ بەھیزكردنى زیاترى دەزگا ھەوالگىیەكانى لەكاتى ئەنجامدانى تۆپەراسپۆنەكانیاندا، جا چ لەپىنگەي ھاوپەكەزبازییەو بوايە، وەك جۆن فاسال، یان بەھۆی ھەوسەبازیی ئافرەتانەو بوايە، وەك سیز جیوفرى ھاریسن، بآلیۆزى بەرىتانيا لە مۆسكۆ، و ئیدوارد ئیلبیس سمس لە سى ئای ئەي. لەكاتێكدا فاسال ھەپەشەي لێكرا بۆئەوێ فشار بكات و بەردەوام بێت لەسەر بەخشینی زانىارى نھیتی بۆ بەرزەوھەندى دەزگای ھەوالگى سۆفیەت تا دەستگیركردنى لەسالى ۱۹۸۱، بآلیۆزى بەرىتانيا لە روسیا پەيوەندییە سىكسىيەكەي لەگەل خەزمەتكارێكدا بە سەرۆكى خۆي راگەياندا لەسالى ۱۹۶۸ و بەم ھۆپەشەو كێشرايەو ولاتەكەي. لە نموونەيەكى تردا، پېشەي سیاسى ئەندامپىكى پەرلەمانى لەسەر لیستى پارتى پارێزكاران بەناوی ئەنتۆنى كۆنتى تووشى داڕمان بوو كاتێك چەندین ویتەي ناوبراو بەرلە پۆسەي ھاوسەرگىرى بلأوكراوە، كاتێك ناوبراو لە ھۆتەلێكدا ویتەي لێكرا لەوكاتەي خەرىكى گۆپینەوێ سۆز و دلدارى بوو لەگەل وەرگێرپىكى سەرنجپاكێش لە مۆسكۆ. بەھەمانشێو، چەندین ھەول بەگەپخران بۆ خەستەداوی ئەندامانى مارینى ئەمرىكى لەوكاتەي لە ئەركى پاسەوانیدا بوون لە بآلیۆزخانەي ئەمرىكا لە مۆسكۆ، وە یەكێكیان بەناوی كلەيتن لۆنترى كەوتەنیتو داوەكەو و لە ئابى ۱۹۸۷ بەتۆمەتى ئاشكراكردنى زانىارى بۆ كچپىكى شەنگى دەزگای ھەوالگى سۆفیەت خرابە

بەندىخانەۋە. لە چەند نەمۇنەيەككى تەردا، جۆن ستۆنھاوس لەسالى ۱۹۸۷ بوو قورىانى تەلەي سىخوپى ھاۋپەگەزىيانى، مۆردىخاي فانونو لەلەين ئافەرتىكى جوانى ئەمىرىكىيەۋە قابىلكرا بۆنەۋەي لە لەندەنەۋە بەرەو ئىتالىا پېوا، كە ھەرلەيتىشدا رەقتىرا.

تەلەي ھەنگوئىنى تەكنىكىك بوو كە تايەت بە دەزگا ھەۋالگىيەكانى بۆلۈكى رۆژئاۋا، ۋە ئۆلۈك لايلىن يەكەم كەس بوو بە ھاۋكارىكرەندى تىمىكى ھاۋپەشى دەزگاي ھەۋالگى نەيتى (MI^۶) ۋە (MI^۵) كاتىك ناۋىراز توۋشى سەرسوپمانى كرا كاتىك سكرتېرەكەي بەھۇي سەرنجراكتىشى سىكسىيەۋە چوۋە ژۇريارى ھاۋەسبازىيەۋە.

مىژۋى تەلەي ھەنگوئىنى

دەزگاي ھەۋالگى نەيتى بەرىتانىا بەم دوايىانە توۋشى نىگەرانيەكى تۆر بوو لە بارەي گرفتى سىخوپى سىكسى. لە بەلگەنامەيەكى چۈرەدەلاپەرييدا كە لەسالى ۲۰۰۹ بەسەر سەدان بانق، كار، دامەزراۋەي ئابورىيدا لەژىر ناۋىشانى "ھەپەشەي سىخوپى چىنى" دا بۆلۈكرەۋە، دەزگاي ئاسايىشى بەرىتانى چەندىن ھەۋلى ھەپەشەئامىزى چىنىيەكانى بۆلۈكرەۋە بۆسەر كەسانى خاۋەن كار بەھۇي پەيوەندى سىكسىيەۋە لەگەل كچانى شوخ ۋ شەنگى سەريە دەزگاي ھەۋالگى چىنى. بەلگەنامەكە، ھەروەك رۆژنامەي تايىمىزى لەندەنى ئامازەي پېكرەۋە، بەشپەۋەيەكى تايەتەي وشيارى ئەۋە دەدات كە دەزگا ھەۋالگىيەكانى ۋلاتى چىن ھەۋلدەدەن پەرە بە "پەيوەندى دىرژخايەن" بەدن بۆنەۋەي ھاۋلاتيانى بەناۋانگى ئەۋ ۋلاتە لەپتى ھەۋەسبازىيەۋە ھەلخەلەتتىن ۋ لەكۆتايىشدا بۆ بەرۋەۋەندى ۋلاتەكەيان بەكارىان بەيتىن.

راپۆرتەكەي ئەم دوايىانەي دەزگاي ھەۋالگى بەرىتانىا لەمەپ ھونەرى سىخوپى چىنىيەكان شتىكى نوچ نىيە لە مىژۋى رەشى سىخوپى ۋ سىكسدا. بۆماۋەي چەند سەد سالىكە دەزگا سىخوپىەكان سىخوپەكانيان بەھەموو جۆرىك مەشق دەدەن بۆنەۋەي ئەم ھونەرە بەكارىيەتتىن بۆ بەدەستەيتاننى زانىارى نەيتى.

له وشه سازنی هه والگریدا بهم جۆره هونه ره دهوتریت "تهلهی ههنگوینی". دهبیت ناماره بهوه بکریت که مه بهسته که لیژده هه ره ئه وه نییه پیاوان بکهونه نیو نه تهلهیه وه به لک به شیوهیهکی یه کسان ئافره تانیس ده که وه تهلهی کوپانی قۆز و شەنگ. سیخوړه کان سینکس وهک هونه ری کۆکردنه وهی زانیاری به کارده مین. به شیوهیهکی سهره کی، زیره کی، مه شق، کاراکتهر، و نیشتمانه پره وهی رۆلنکی نه وهنده بالا ناگپن له ریگرتن له وهی که سی نامانج نه که ویتته نیو تهلهکه وه. ههروهک له ژبانی ئاسایی که سینکدا، نازانزیت که ئایا که مرقف ده که ویتته داوی دلداریه وه به چ نامانجیک لایه نی به رانه بهر نه کاره ی نه جامداوه، هه ریویه جیگای سهرسوپمان نییه که دلسۆزترین کاره ندی هه والگری بکه ویتته ناو داوی نه م جۆره هونه وهی هه والگریه وه. له راستیدا، کاتیک تهلهی ههنگوینی نه لمانیای رۆژه لات له سالی ۱۹۹۷ دا ئاشکرا بوو، نه ئافره تهی که تیره گلابوو ره تی کرده وه بپوا به وه بهینیت که فیلی لیکراوه، ته نانه ت نه کاته شی که به لگهی ئاشکرای پین نیشاندرا. ئافره ته که به باوه پوهه جهختی له سهر نه وه کرده که، "نا، نه مه راست نییه، نه به پاستی منی خوشده ویست."

نه وه ده زگایانه ی به پاستی ده یانه ویت به ره په رچی تهلهی ههنگوینی له داهاتویدا بده نه وه، دهبیت سهره تا هه لسن به خوینده نه وهی میژووی نه م هوونه ره. بیگومان، ژماره یه کی ئیجگار نۆز چپوکی فریودانی سینکسی، هاوسه رگیری ساخته، نامه ی دلداری فریوده ر، و ویرانبوونی ژبان هه ن که رۆلیان گپراوه له م هونه ره فریوده ره دا. له سالی ۱۹۸۶، مۆردیخای فه نونو، ته کنیککاری ئیسرایلی که له خانه ی دیمونا بۆ دروستکردنی بۆمبی نه تومی کاری ده کرد، به رۆژنامه به ریتانییه کانی راگه یاند که ئیسرایل خه ریکی په ره پیدانی چه کی ناووکیه. بانگه شه کی به هیچ شیوه یه ک له گه ل سیاسه تی فره می ئیسرایل بۆ چه کی ناووک یه کی نه ده گرت وه، به لām ناویراو چه ندین وینه ی وهک به لگه پیتشکه ش کرد.

ماوه ی گفتوگۆ له نیوان رۆژنامه کان نۆز تووند بوو، وه رۆژنامه ی سه نده ی تابعی نه ده نی له و ماوه یه دا ناچار بوو فه نونو له شویتنکی نادیری له نده ن بشارتته وه

جەنگى زاتىبارى

لەوگاتەى ھەولياندەدا چىپۆكەكەى پشتپاستىكەنەو. بەلام ئەنۇنۇ لەو ماوۋەيەدا ئارامى خۆى لەدەستدا. ئاۋىراۋ بە سەرانى رۇژنامەكەى راگەياند كە ئو چاۋى بە كچىكى گەنج كەوتوۋە كاتىك سەردانى شوۋنە سەرنجراكىشەكانى لەندەنى كرىۋوۋە و ھەردوۋىكىان پلانى ئەۋەياندانا بۇماۋەى يەك ھەفتە بۇ ژوانىكى دلدارىى رۇۋىكەنە شارى رۇماى ئىتالىا.

مۇردىخاى ئەنۇنۇ، زاناى ئەتۇمى ئىسرائىلى

رۇژنامەكە ھەستى بەۋە كرد كە مافى ئەۋەى نىيە رى لە ئەنۇنۇ بگىرت. ئەمە ھەلەيەكى نۇر مەزىن بوو: ھەرماۋەيەكى كەم دۋاى ئەۋەى لەگەل ھاۋىچ كچەكەى گەيشتە رۇما، ئەفسەرانى مۇساد لەبۇسەدا بوون، دەستگىريان كرد، بەھىز رايانكىشايە نىۋەكەشتىيەك و لە ئىتالىاۋە بەرەو ئىسرائىل بىردىانەۋە، و ھەر لەۋىشدا بە تۆمەتى خىانەتى مەزىن لە ئىسرائىل تۆمەتباركرا. ئەنۇنۇ بۇماۋەى ھەژدە سال زىندانى كرا، يازدە سالىان لە زىندانى تاكەكەسى. ئەو لەسالى ۲۰۰۴ ئازادكرا، وە

ھېشتاش لە ژۆر قەيدويەندى تووتىدى ئيسرائىلدايە، كە بەھىچ شىۋەيەك ناتوانىت چاۋى بە كەسانى بىيانى بگەۋىت يان باس لە ئەزموونەكەي بكات. ولاتى بەرىتانىاش ھەرگىز پەپاۋىكى لىكۆلنەۋەي لەم بارەۋە نەكرەۋە، و بىدەنگى ھەلبارد.

ئەو ئافرەتەي تەلەي ھەنگۈينى ئەنجامداۋو بىرتىيى بوو لە ئەفسەرىكى مۇساد بەنارى شىزىل بىن تۆف، لە ژۆر ناۋى نەيتى "سىندى." ئەو لە شارى تۆرلاندق لەدايىك بېۋ، ۋە شۋى بە ئەفسەرىكى دەزگاي ئاسايىشى ئيسرائىلى كىردىۋو. دۋى تۆپەراسىۋنەكە، ئاسنامەيەكى نوۋى پىدرا بۆ رىگاگرتن لە تۆلەسەندەۋە، و لەكۆتايدا ئيسرائىلى جەھىشت و روى كىردەۋە ئەمىركا. بەلام رۆلەي ناۋىراۋ لە پىرسى فەننودا پىرايەخ و گرنگ بوو. مۇساد نەيدەتۋانى پەيۋەندىيە دىلۇماسىيەكانى لەگەل بەرىتانىا تىكېدات بە رقادنى فەننۋ لەسەر خاكەكەي، بۆيە دەبۋايە بېرىتتە دەرەۋە.^۱

چەمكى سىخوپى سىكسى

"سىخوپى سىكسى" چەمكى بازاپىيە بۆ بەدەستەتۋانى زانىارى ھەۋالگىرى، بەبەكارەتۋانى جۆرىكى تايىت مەتۋدى ئازانسىكى ھەۋالگىرى، كە تايادا ئەندامىك يان ھەۋالدىزىكى دەزگايەكى ھەۋالگىرى يان ئاسايىش ھەۋلەدات زانىارى ھەۋالگىرى لە كەسىك بەدەستەتۋىت بە دروستكردنى پەيۋەندىيەكى سۆزدارى يان پەيۋەندىيەكى سىكسى لەگەل كەسىك كە ھەلگىرى چەند زانىارىيەكى ديارىكراۋى ھەۋالگىرىيە، ۋە لەھەمانكاتدا بىيادنانى متمانە كە بىيتە ھۆى ئاشكرىكردنى، جا چ بە ئاگايى يان بىن ئاگايىانە، زانىارى ھەۋالگىرى كە سوۋدىان ھەيىت بۆ دەزگايەك يان ھەپەشەي ئەۋە بكات كە ئەگەر كەسە سىكس لەگەل كراۋەكە زانىارىيە پىۋىستەكە

¹ Knightley, Walt, Traub, & Lewis. (۲۰۱۸). The History of the Honey Trap. Retrieved from <http://foreignpolicy.com/۲۰۱۰/۰۳/۱۲/the-history-of-the-honey-trap/>

نه درکینیت تووشی تهنگوچه له مەمی مه زنی ده کهن به هۆی ئاشکرا کردنی ئابوووچوونه کهی و خیانەتی نیشتمانیی.^۱

"سیخوپی سینکسی" وهک میتۆدیکێ مه والگری و دهزگاکانی ئاسایش

چیپۆکی مه والگری و دهزگاکانی ئاسایش به دنیاییه وه ده که وێته خانی کۆترین و بابەتی هه ره رۆمانسی له بواری ئاسایشدا. چه ندین وتاری رۆژنامه خانی، رۆمان و چیپۆک فیلمی مه والدۆزی مه والگری به ره مه یتراون که توانیویه نه ته وه به یک، ولاتیک یان ته نانه ته هه موو جیهان به هۆی ئەم کاره یانه وه رزگاریکه ن. وه نابیت ئه وهش له یاده بکه ین که هه ر سینکسه بۆماوه ی چه ندین ده یه له "بیردۆزی پیلانگێرێن" دا وهک میتۆدیکێ کرداری بۆ درۆزه دان به ده سه لاتی چه ند فه رمانداریک به کارده میتریت. ئەم ره وته به تابه تی له ماوه ی جهنگی سارددا زیاتر په ره ی سه ند که تیایدا زله یزه کانی جیهان، ململانیی سیاسی، جهنگیکێ راگ یاندنیان به رپاکرد به هۆی نیشاندانی چه ندین چیپۆک ده ریاره ی مه والدۆزی کاریگری، له وانه کاره کته ری جهیمس بۆند، ماکس تۆتو قۆن ستیرلیتز، و چه ندان پالەوانی تری شاشه ی ته له فزیۆنه کان به لگه ی ئه و ئارگومێته ن.

هه ندیک له م کاره کته رانه هه ر له ژبانی کرده ییه شدا و جودیدیان هه بوو و وهک "سیمبولی سینکس" یان "سیخوپی سینکسی" مامه له یان له گه لدا ده کړت، ئەمهش به هۆی ئه و هێزه مه زنه یان که له بواری به کاره یێنانی سینکس بۆ فریودانی کهسانی بالاده ست بۆ به ده سه یه یێنانی چه ند زانیارییه ک هه یانبوو. له گرتگترین ئه و فیلمه سینهماییه به ناویانگانه ی "سیخوپی سینکسی" ده کړت ناوی جهیمس بۆند له سه رووی لیستدا به ییت، که ده وتریت گوايه خودی که سایه تییه که له واقیعدا له گه ل ده زگای مه والگری نه یێنی به ریتانی (MI۶) کاری کردوه. له ئافره تانی به ناویانگی "سیخوپی سینکسی" ده کړت جوانی و جه مالی ماتا هاری، سه ماکه ری ئەلمانی، وهک نمونه به یێنینه وه،

^۱ Mijalković, S., ۲۰۱۴. 'Sex-espionage' as a method of intelligence and security agencies. *Bezbednost, Beograd*, ۵۶(۱), pp. ۵-۲۲.

بەلام لەسالى ١٩١٧ بەتۆمەتى سىخوپىکردن بۆ ئەلمانەکان بە فەرمانى دەسەڵدارانى
فەرەنسىيە گولەباران کرا.

مانا هارى

ئەم مەتۆدە مۆڭۈيەكى ئۆز كۆنى ھەبە لە ھەردوو بوارى زانستى ھەوالگىرى و دەزگا
ھەوالگىرىيەكان. لەكۆندا، دەزگا ھەوالگىرىيەكان بەشىكى تايپەت بوون لە پىتويستى
دەسەڵدارانى دەولەت بۆ دروستکردن و جىيەجىيەکردنى سىياسەتى دەولەت و
پاراسىتى بەھاكانى نەتەو و بەرژەوندىيەكانى.

لەلایەكى ترەو، دەزگایەكى ئاسايىش ئازانسىكى ھەوالگىرى ناوھۆيە كە لە
بوارەكانى دۆزىنەو و رىگرتن لەو چالاكیانە كاردەكات كە ھەپەشەن بۆسەر دەولەت
و سىستەمى كۆمەلەيتى، لەدژى ھەردوو نەيارى ناوھۆق كە لە ياسا لادەدات و
نەيارى نۆودەولەتى، ئەمە جگە لەوێ ھەر ئەم مەتۆدە رۆلێكى كارا دەگێرێت لە
بەرەنگاربوونەوى چالاكیەكانى دەزگا ھەوالگىرىيەكان، بەتايپەتى لەپووى
دژەھەوالگىرى و سىخوپەكانیان.

سهره‌پای نه‌مانه‌ی له‌سهره‌وه باسکران، ده‌زگا هه‌والگریه‌کان چالاكانه کارده‌کن بۆنه‌وه‌ی رڼ له‌وه‌یزانه بگرن که هه‌ولده‌وه‌ن سیستمی ولایتیک، حکومت، ده‌ستور و سیستمی کۆمه‌لایه‌تی سیاسی بشیوین. ئهم جوړه چالاکیانه له ده‌زگا هه‌والگریه‌کان نۆز به‌ریلاون و تاکه به‌شیک هه‌موو ئهم کارانه ئه‌نجام نادات، ده‌کریت نۆزجار ده‌زگایه‌کی هه‌والگری هه‌موو هه‌ولی خۆی به‌گه‌پخات بۆنه‌وه‌ی پرپیاه‌گنده له ولاتی نه‌یار په‌ره‌پیدات، ئامانجی تاییه‌ت برفینیت، غافلکوزی بکات، کرده‌ی نابه‌جی ئه‌نجام بدات له‌پرووی سیخوپیه‌وه، ئه‌مه‌ش ته‌نیا بۆنه‌وه‌ی پشتیوانی گروپیکی تاییه‌تی ولایتیکی نه‌یار بکات به‌ئامانجی نیکدان و روخاندنی رژیمه‌کی به‌هۆی به‌گه‌پخستنێ کوده‌تایه‌که‌وه. ده‌بیته ئه‌وه‌ش بلّیین که ته‌نانه‌ت کاری ئه‌و ده‌زگایانه ده‌گانه ئاستیک که هانی تیوه‌گلانی سوپای ولایتیک ده‌که‌ن یان له‌پرووی ئابورییه‌وه وێرانی ده‌که‌ن ته‌نیا بۆنه‌وه‌ی بکه‌ویته ژێر رکئی خویان.

هه‌موو ئه‌و چالاکیانه‌ی به‌هۆی هه‌والگری و ده‌زگاکانی ئاسایش ئه‌نجام ده‌درن، ده‌بیته له‌سه‌ر بنه‌مای چه‌ند زانیارییه‌کی وه‌ده‌سته‌تاتو له‌رێگای کاری هه‌والگرییه‌وه روڤیڤن. یه‌کێک له‌ رێگاکانی یه‌ده‌سته‌ته‌نانی هه‌والگری بریتییه له‌ ته‌کنیکی فریودانی ئامانج له‌رێگای به‌ده‌ست هێنانی متمانه‌وه و دروستکردنی په‌یوه‌ندییه‌کی سۆزداری له‌نتوان کارمه‌ندپکی هه‌والگری و ئه‌و که‌سه ئامانجه‌ی که زانیاری هه‌والگری پێیه، ئهم ته‌کنیکه‌ش به "سیخوپی سیکسی" ناسراوه.^۱

سیخوپی سیکسی ده‌زگای هه‌والگری سۆفیه‌ت

یه‌کێک له‌ میتۆده هه‌ره به‌کارهاتووه‌کانی ده‌زگای هه‌والگری سۆفیه‌ت (KGB) له کرده‌ی سیخوپیدا ئه‌و میتۆده یوو که پێی ده‌وترا "میتۆدی رۆمیۆ" که تیایدا کوپ و پیاری قۆزی سۆفیه‌تی به ناسنامه‌ی ساخته‌وه ده‌نێدرانه رۆژئاوا بۆنه‌وه‌ی سکرته‌یره ئافره‌ته‌کان به‌هۆی سیکسه‌وه له‌خشته‌به‌رن و به‌مه‌ش ده‌ستیان به‌و زانیاریانه بکات

^۱ Mijalković, S. (۲۰۱۴). 'Sex-espionage' as a method of intelligence and security agencies. *Bezbednost, Beograd*, ۵۶(۱), ۵-۲۲.

كە كۆمۇنىستەكان دەيانويست. ھەرۈھەا، دەزگاكە تەنيا بە بەكارھيتاننى پياري قۆزەۋە نەۋەستا، بەلكى ئافرەتائيش لەم نۆۋەندەدا رۆلئىكى بالايان گيتپا. ئەم مېتقەد ھەرۈك پېشتەر ئامازەي پېكرا بە "تەلەي ھەنگوينى" ناسرابوو. پرفادا ئامازە بەۋە دەكات كە "ئەۋە يەكئيتى سۆفئەتى جاران بوو كە يەكئىك لە دەزگا تاييەتتە ھەرە پېشكەۋتروەكانى جىھانى لەم روۋەۋە دامەزئاند، كە ھەلسا بە مەشقىدەنى سىخوپى ئافرەت بۆئەۋەي لەپروۋى سىكسەۋە پياۋانى رۆژئاۋايى بەھۆيەۋە لەخشتەبەرن. لەم دوايىنە پەرتووكئىك لەچاپدرا دەربارەي سىخوپى سىكسى. ئافرەتئىك بەناۋى فېترا چېپۆكەكى دەربارەي دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفئەت (KGB) و چۆنئەتى تەجنىدكردنى كچى شۆخ و شەنگ گيتپاۋەتەۋە، تايادا ئەۋان بەلئىنى ئەۋە بە كچەكان دەدەن كە ئەۋان بەھەموو جۆرە كردهيەك كە بەمېشكدا بېت بۆ بەرژەۋەندى سۆفئەت بەكاردەھيئەن و لەبەرامبەريشدا ئەۋ كچانە ھەرچىيەكيان لە دونيادا پتويست بېت بۆيان ئامادە دەكەن، ئەگەر ئەۋان قايىل بن و ببن بە ھەۋالدۆزى سىكسى. ئەۋان بەھەموو شىۋەيەك مەشقيان پئىدەدا: دەرھيتانيان لە ژىنگەيەكى شەرمناھە يان باشتەر بۆلئىن داشۆرىنيان لە شتئىك بەناۋى شەرم، فېرئىكرديان بە بەكارھيتاننى تەكئىكى سىكسى، نيشاندانى شيدىۋى پۆرنوگرافىك، و ھەموو ئەۋ تەكئىكانەي پتويست بوون لەم بواردەدا. تەنەنەت كار گەيشتە ئەۋ راددەيەي كە تەكئىكى سىكسى لە ھۆلى مەشقىدەن تاقىدەكرايەۋە و ھەموو ئەۋ رەفتارانەش تۆمار دەكران بۆئەۋەي شارەزايى تەۋاۋ لە جوۋلە و چۆنئەتى ئەنجامدانى سەرچىي ھەر يەكئىك لەۋ ئەندامانەي دەزگاكە شىبىكرتتەۋە و راددەي وشيارىي ھەر يەكئىكان پېتۆرئىت."

فېترا لەسەر گيترانەۋەكەي بەردەۋام دەبېت و زياتر دەلئيت، "ئېمە پېتمان وترا كە سەربازيىن و چەكى دەستى ئېمەش تەنيا جەستە و لەشى ئېمەيە. كاتئىك مەشقەكە كۆتايى پېتەت، ئېمە بوويىن بە جۆرە ئافرەتئىك كە لەپروۋى سىكسىيەرە نۆد پېشكەۋتەن، ئېمە ئامادە بوويىن سەرچىي لەگەل ھەر پياۋىكدا بىكەن، بەبن لەبەرچاۋگرتنى تەمەن، جېئندەر، رەنگى پېست، ھتە... بەرلە ئەنجامدانى ھەر

كرده يەكى سىڭىسى، ئىتمە بە جۆزىك لىنھاتوۋى بوۋىن كە دەبوايە سەرەتا بزانىن كەسى بە ئاماجگىراۋ چ جۆرە جوۋلەيەكى سىڭىسى دەۋىت، ئىنجا بە گۆرەي ئارەزىۋى ئامانچەك رەفتارمان دەكرد، كە لە كردهكە دەبوۋىنەۋە ئىنجا دەستمان دەكرد بە ھەرەشەكردن لە ئامانچەكە كە ئەگەر ھاۋكارى دەزگای ھەۋالگىرى سۆڧىيەت نەكات، كارەكەي لەسەر ئاشكرا دەكرىت: بەمەش پىشە و ئابۋوۋى ئامانچ دەكوتە مەترسىيەۋە و ناچار دەبوۋى ملەكەچى داۋاكارىيەكانى (KGB) بىت.

سەرەپاى سەرەكەۋتوۋى مېتودەكە، جارىبە جارىش ھالەتى لەناكاۋ ھاتۋتەپىش و شىكستى ھىناۋە، ھەرۋەك لە كەيسى سەرۋىكى ئەندەنوۋىسىا ئەحمەد سوكارتۇدا روۋىدا. ئاۋىراۋ بەرە ناسراۋو كە ئارەزىۋىكى زۆرى بۆ سىڭىس ھەيە. دەزگای ھەۋالگىرى سۆڧىيەت (KGB) نەيدەۋىست ئەم دەرفەتە زۆرپىنە لەدەست بەدن. ھەربۆيە، دەزگاكە ھەلسا بە ئامادەكردىنى كۆمەللىك لە كچى جوانى روۋسى لەكاتى گەشتەكەي بۆ شارى مۇسكۆ. ئەم كچانە لە گەشتەكەي ئەحمەد لەنتو فېۋكەدا سەرنجى ئاۋىراۋىيان راكىشا، لەزۆر پىشەي خزمەتگوزارى تىۋو فېۋكە، بىنەبەر لەۋەي كە ھەموو ئەمانە لەلەين دەزگای سۆڧىيەتۋە رىڭخراۋو. ئەحمەد كە ۋاى بەباش زانى ئەم دەرفەتە لەدەست خۆى نەدات، ھەربۆيە لەكاتى ھاتتەخوارەۋەي لە فېۋكەكە، ھەموۋىيانى بانگەيتىشنى ئەۋ ھۆتيلە كىر كە ئاۋىراۋ لىتى دەمايەۋە. بەرلە گەيتىشنى ۋەفدەكەي سەرۋىك، ھەۋالگىرى سۆڧىيەت ھەموو ئامادەكارىيان بۆ ئۆپەراسىيۇنەكە كىردىۋو، كامىرايەكەيان خىستىۋوۋە نىۋو ئاۋىتەي زۆرۈرەكە. بەمەش، ھەموو ئەۋ دىمەنەنى تۆماركىر كە ئەحمەد لەگەل ئەۋ ئافەرەتەندە ئەنجامى دەدا. ۋاپىندەچوۋ ئۆپەراسىيۇنەكە بەتەۋاۋى ئامانچەكەي پىكابتى. بەرلەۋەي ھەرەشە بىكات، دەزگای (KGB) زۆرۋىكى بچوۋىكى سىنەمايى ئامادەكرد و جەنابى سەرۋىكىيان بانگەيتىشنى بىيىنىنى فىلىمكى سىنەمايى كىر، كە سەرۋىك سەيرى كىر ئەمە ھەمان ئەۋ دىمەنەن لەگەل ئافەرەتەكان ئەنجامى داۋە. ھەۋالدىۋەكانى دەزگای ھەۋالگىرى سۆڧىيەت پىتيان ۋابوۋ ئىتر پاروۋىيان كەۋتۆتە ئاۋ رۆن و ۋايرانزانى ئەۋ زۆر دەترسىت، و دەستبەجى ئامادە دەبىت ھاۋكارى دەزگاكە بىكات، بەلام ھەموو شىتىك بە

پىتچەۋانەۋە روويدا: جەنابى سەرۆك پىتى ۋەن كە ئەۋ شىرىتى ئەۋان نىشانىاندانداۋە دىيارىيەكە لەلايەن حەكمەتى سۆڧىيەت، بۆيە داۋاي كۈرە چەند كۆپىيەكى تىرى پىتچەن بۆنەۋەى لەگەل خۆى بىيانباتەۋە بۆ ئەندەنۋوسىيا ۋ لە سىنەمادا نىشانى خەلەكەكى خۆى بدات. ئەحمەد بە ھەۋالدۆزەكانىشى ۋەن كە خەلەكى ئەندەنۋوسىيا شانازى بەر كارەپەرە دەكەن كە دەبىنن سەرۆكەكەيان ئەم جۆرە كارانە لەگەل كچى رووسىدا دەكات.

ھەۋالگى ئەلمانىاي رۆژمەلاتىش لە بەرەۋپىتشىبىردىنى سىخوپى سىڭىسى بەدەر نەبۈۋ. ئەۋان پلاننىكى تىتۈتەسەلىيان دانا بۆ لەخشتەبىردىنى (لەپۈۋى سىڭىسەۋە) ئەۋ سكرىتېرانەى ھىچ يارىتىكان نىيە ۋ لە دامەزراۋەى گرنگى بەرلىنى رۆژئاۋا كاردەكەن. يەكەم پەيۋەندى دەۋاپە لەنئو پاس، كافى، يان لەماۋەى پشۋى خواردىنى نانى نىۋەپۆ ئەنجام بىردىت. پىۋايىك دەستى بە گىفتوگۆيەك دەكرىد، ۋ پاشان يارىەكى دەستى پىتچەكرىد. بۆ نەۋونە، پىۋايىكى رىڭكپۆش ۋ قۆز بە چەپكىك گولەۋە زەنگى دەرگاى ئافرىتەتېكى تەنپاي لىدەدا، دواتر ۋاي نىشانىدەدا كە بە ھەلە زەنگەكى لىدەۋە. بەشپۈەپەكى رۆد لىزانانە داۋاي لىتۈردىنى لىدەكرىد، چەپكە گولەكى پىتچەكەش دەكرىد، ۋ مەسەلەكە گەرم دەبۈۋا ھەۋالدۆزەكان بەرلە ئۆپەراسىۋنەكان، زانبارى سەرتاپاي ئافرىتەكەبان دەزانى. لەگەل ئەۋەشدا، سىخوپىكى سىڭىسى پىۋا پىتۋىست نەبۈۋ ۋەك ئەكتەرىكى ھۆلىۋود جوان بىت ۋ رەنگى ئەۋان بدات، چۈنكە ئەۋكاتە گۇرمانى لىدەكرا. ھەۋەھا، سىخوپى سىڭىس كۆرسىتىكى پەروەردەبىيان دەبىنى لەگەل ئافرىتەى فېركاردا. ھەندىچار روۋىدەدا كە ھەۋالدۆزىك ھەر بەپاستى دەكەۋتە داۋى خۆشەۋىستى ئامانجەكەى، ۋە ئەۋ دوو كەسى لەدەست دەرەمچۈۋن ۋ كەس پىتى كۆنتىرۆل نەدەكران. گىرفتەكە لەگەل ئەۋ سكرىتېرە ئافرىتەتەى لە پىنگەى بەرۋى بەرلىنى رۆژئاۋا كارىيان دەكرىد بەشپۈەپەك جەدى بۈۋ كەدەسەلەندارانى ناتر فەرمانىتىكان دەركرىد كە ھەموو نوسىنەكان دەبىت پۆستەرىك ھەلۋاسن ۋ بە فەرمانبەرەكانىان بلىن كە "للى خۇيان داخەن."

لەكۇتايدا، جىيى خۇيەتى ئامازە بەۋەش بىدەن كە بەكارمىتەنى سىكىسى ئاساسى تەكە مېتۇدى دەزگانەن نەبۇ، بەلكو ھەۋالدۇزى ھاپەگەزىيازىش رۆلىكى كارايان گىترا لەم پېتتاۋەدا، بەلام ئەمە لەسەر ۋلاتەكە بەند بوو. لەيەكىك لە رووداۋەكاندا، كاتىك ھەۋالدۇزىكى دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەت (KGB) تېيىنى ئەۋەى كىد كە يەكىك لە دىبلۇماتكارە فەپەنسىيەكان چاۋ دەبىرتە پىاۋىك لە دەزگاي ئاساسىشى ھكۈمەت. كاتىك (KGB) ۋىنەى روۋتى ئاۋىراۋى نىشاندا، نۆينەرايەتى فەپەنسى بەدەنگىكى بەرزەۋە داياۋە قاقاي پىكەنن —دواتر دەركەوت كە ھەموو كارمەندانى بالىقۇخانەكى دەيانزانى ئاۋىراۋ ھاپەگەزىيازە، ئەمەش بەھىچ شىۋەيەك گىرفت نەبوو.

بۇ زىتەر ئاشناۋون دەريارەى چەكى نەينى دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەت، بەپىۋىستى دەزانن زىاتر بېچىنە نۆۋ تەكنىك و بىنج وىناۋانى ئەم "ھونەرە." لەم نۆۋەندەدا ئافەرتان رۆلى سەرەكپان ھەبوو، چەكى نەينى ئەمان بىرتىتى بوو لە سىكىس. ئەۋان ئاۋان سەدان كەسايەتى گىزىكى سىياسىي لەم روۋەۋە فرىۋىدەن، ۋەك سەرۋىك ۋەزىرانى بەرىتانىا جۆن پىرفىنىق و بالىۋىزى فەپەنسى مۇرىس دىۋو و فېدل كاستىزى بچوك، تەنانت ئەدۇلف ھىتلەرىش. ھەموو ئەمانە بوۋنە قورىانى بەشىكى تايىت لە دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەت لە سەردەمى ستالىندا، كە بە (NKVD) ناسرابوو. ئەم بەشە لە كىردەى دژەھەۋالگىرى ھەرە كارىگەر تىۋەگلابوو: سىخوپى سىكىسى. ئىمە لىرەدا ھەلدەستىن بە ياسىكى تىروقتەسەلى ئەۋ ئافەرتانەى بەم جۆرە كارانە ھەلدەستان و باسى چەند كەسىكىش دەكەين كە لەم ئەلە ھەنگۈينىدا تىۋەگلابون. ئەۋ ئافەرتانەى بۇ ئەم مەبەستە تەرخانكراۋون، ژمارەيەكى نەينى و ئاۋىكى تايىتتىيان بۇ دادەنرا، بەشىۋەيەكى گىشتى بەكۆى ئەۋ ئافەرتانە دەۋترا (Swallows). ئەۋ بەشە نەيتىيە لەسالى ۱۹۳۷ بۇ يەكەم چار لەسەر فەرمانى جۇزىف ستالىن دروستكرا. كچ و ئافەرتانى سەرتاسەرى سۆفەت ھىترانە مۇسكو بۆنەۋى جوانى خۇيان نەمىيش بگەن. ھەلبۇزاردنى ئەۋ ئافەرت و كچانەش لەلايەن لىژنەيەكەۋە بوو كە پىسپۇر بوون لە روۋى جەستە و دەرونيەۋە. نىكۇلاى نىركوف، بەپىۋەبىرى دەزگاي ھەۋالگىرى سۆفەتى ئەۋكات، خۇى سەپەرشتى پىۋىسى

هه‌لێژاردنه‌که‌ی ده‌کرد. له‌کۆی سه‌دان که‌س که ناوونوسکرايون، ده‌بوايه ناوبراو ته‌نيا بيست که‌سيان هه‌لێژيترت بۆ نه‌رکه‌که، ئهم بيست که‌سه ده‌بوونه يه‌که‌م قوتايي فيترگه‌ی سيکسي ده‌زگاي هه‌والگري سؤفيه‌ت. بۆماوه‌ی شه‌ش مانگ مه‌شقی ئه‌و که‌سانه‌ی هه‌لێژيترداون به‌نه‌پنی و له‌ژێر قه‌يدوبه‌ندیکي تووندي ئاساييشدا به‌رده‌وام ده‌بيت. ئارمانج له‌م کاره‌ش بۆ ئه‌وه‌يه تا هه‌موو ئه‌و گرفتانه‌ی له‌کاتی نه‌جامدانی چالاکیه‌کاندا دێته‌پيشيان به‌شێوه‌یه‌کی زانستيانه و به‌هونه‌ریکی به‌رزوه‌ چاره‌سه‌ر بکه‌ن. روه‌ی چه‌سته‌یی ئهم به‌ريژترانه زۆر گرنگ بوو؛ ئهمان ئافره‌تانی سپی پيست و ناوقه‌د باریکی جوانکيله‌ ببون. ئیستاش له‌ خواره‌وه به‌تێروته‌سه‌لی باسی میتود و مه‌شق و شێوازی فریودانی ئه‌و که‌سانه ده‌که‌ین که ده‌کووتنه‌نیو ئهم داوه.

له‌ساڵی ۱۹۲۷، يه‌کێتی سؤفيه‌ت له‌ژێر سه‌رۆکايه‌تی ستالیندا خه‌راپه‌ترین رۆژه‌کانی خۆی به‌پێچ ده‌کرد: مامۆستا، فره‌مانده‌ی سه‌ربازیی و پزیشک بێ ئه‌وه‌ی که‌س بزانیت تووشی چ نه‌هامه‌تیه‌که‌ ببون، ون ده‌بون، هه‌موو ئهم کارانه‌ش له‌ژێر سه‌ری ده‌زگای هه‌والگري ئه‌و ولاته‌دا بوو. به‌شی ئه‌رشيفی ده‌زگا هه‌والگري رۆژانه سه‌دان فايلى به‌ده‌ست ده‌که‌يشت که به‌ مۆریکی سووره‌وه له‌سه‌ری نووسرابوو، "که‌يسه‌که داخرا." با ئیستا بزانی‌ن که بېرۆکه‌ی دروستکردنی ئهم به‌شه نه‌پێنیه‌ تايبه‌تیه له‌لایه‌ن جۆزف ستالین بۆچی ده‌که‌پێته‌وه.

کچێکی سترانه‌بێژی جوانی ئه‌لمانی به‌ناوی جۆزفین هینسی به‌هۆی سه‌رنجپراکێشی چه‌سته و خه‌نده‌ی سه‌ر لێوانیه‌وه توانی خۆی نزیک بکاته‌وه له‌ هارشا لێکی سه‌ربازي له سوپای سووری يه‌کێتی سؤفيه‌ت به‌ناوی توکوچیتسکی. له‌پاستیدا، جۆزفین سيخوپي نازيه‌کان بوو. توکوچیتسکی. به‌رله‌وه‌ی ته‌نانه‌ت هه‌ست به‌ کرده سيخوپيه‌که‌ش بکات، چه‌ند کارمه‌ندیکي هه‌والگري نازی لێی وه‌ژوور که‌وتن و هه‌ره‌شه‌ی ئه‌وه‌يان لێکرد ئه‌گه‌ر هاوکاريه‌کی ته‌واوی ده‌زگای هه‌والگري نازيه‌کان نه‌کات، ئه‌وان چاره‌نووسه‌که‌ی ئاشکراکردنی ئه‌و فره‌زچه‌ته ده‌بيت بۆ سؤفيه‌ت. به‌خوێندنه‌وه‌ی راپۆرته‌کانی ده‌زگای هه‌والگري ولاته‌که‌ی، ستالین بۆی ده‌رکه‌وت که به‌کارهێنانی سيکس له‌ ده‌زگا هه‌والگرييه‌کان ولاته‌که‌ی چ بايه‌خێکی زۆری هه‌يه له

تۆكۈرگەن دەۋى زاتىنارى. بەھۇي ئىم رۇدداۋە، ستالېن بېرىدا كە ئەلمانىا شايانى
 ۋە لىمىكى ھاۋشىۋە ۋە دەۋىت بەھمان تەكنىك تۆلەي لىكىرتتەۋە. ھەريۋە،
 دەستەبەجى بېرىدى دوستۇرلىنى بەشى سىخۇرى سىكىسى دەرگىد، كە تىايدا كچ ۋە
 ئافەرتى جوان رۆلىكى بالاي تىادا دەرگىزىن. بەپشت بەسقىن بە بېرىارەكەي، دەرگەي
 ھەۋالگىرى بەناچارى كارىكى تىران بۆ دەرگاگەيان زىاد كىرد بەناۋى سىخۇرى سىكىسى.
 بەگۈيرەي بەلگەنامەكانى نوۋسىنگەي نىكولاي ئىشۇف، بەرپتۈبەرىي دەرگەي
 ھەۋالگىرى سۇقىتە (NKVD)، لەسالى ۱۹۳۷، ھەمۋو كچە جوانكانى سۇقىتە
 بەخىرايى ۋە بە ۋىبارىيەۋە ھىترانە مۆسكۆي پايتەخت. لە روۋسىادا، دۆزىنەۋەي
 ئافەرتى لەم جۆرە لەلەيك كارىكى ئىستەم نەبوۋ چۈنكە روۋسىا بە ۋلاتى كچى
 جوان ناسراۋە، ۋە لەلەيكە تىرىشەۋە تەنانت كچەكانىش ئارەزۋويان ئەۋەبوۋ بتوانىت
 بە ھەر جۆرىك لە جۆرەكان خىزمەتى نىشتىمانى خۇيان بكن. لەۋ تاقىكرىنەۋەبەدا،
 تەنيا باشقىرىنەكان دەرگەنە قۇناغى بىست لە كەسە سەرگەۋتۈۋەكان. سەرەپاي
 جوانىكەيان، كچەكان دەۋبايە خاۋەنى جەستەيەكى تەندروست، دەرۋوئىكى بەمىز
 بوۋنايە، ئىم دوۋ تايىبەتمەندىيەش لەۋ دوۋ مەرچە سەرەكياۋە بوۋن كە لىژنەي
 ھەلېۋاردنەكە بايەخىكى سەرەكى پىتەدا. جەستەناس، دەرۋوئىناس ۋە پىزىشكانى
 لىھاتتو ھەلەدەستان بە بىركىرنەۋەي قۇرمى ھەر يەككە لەم كچانە.

فادیم کۆلېسنیکۆف، د پروتستانت، ئامازە بەدەکات، بەهۆی سروشتی ئو کارەى من هەمە، دەبیت چاوم بە چەندین ئو ئافەرەتانه بکەویت که له پێشەسازی سیکسیدا کار دەکەن، دەبیت ئووە بلێم که ئووان دۆد بە لێزانانه ئم کارە دەکەن، تو پێیان بلێی 'بۆ'، ئووان دەپۆن، تەنانهت بەبێ ئووەی پرسیار بکەن. بەکورتی، هەرچییەکیان پێ بلێی بەبێ دودلێ ئەنجامی دەدەن، چونکە شارەزان و ئووە کاری خۆیانە. ئافەرەتییکی لەم جۆرە بەناسانی دەتوانیت ئارەزووەکانی پیاویک تێریکات.

بەلام خۆبەدەستەوێدان تاکەمەرجی سیخووی سیکسی نەبوو. سەرەرای جوانی و ئارەزووی سیکسیان، نەدەبوایە بۆ بەک چرکەش ئووە لەیاد بکەن که بۆچی ئم کارە دەکەن، واتە هیچ بەهانهیک نابیت بەدەستەوێد بێت بۆ ئووەی لە ئامانجی

سەرەكى خۇيان، كە بەدەستەيتاننى زانىيارييە، لادەن. ھەريۆيە، زۆر گرنگ بوو جەخت لەسەر ئەو بەكرتتەو كە ئەو كەسەى لەم كردارەدا بەژدار دەبێت، لەپووى دەروونىيەو جىگىرە. لێژنەكە كەوتىووە ژۆر بەپرسياريەتيەكى مەزنەو چونكە گرنگ بوو بژاردەى دروست بۆ ئەم كارە ھەلبژێرن. بەم ھۆيەشەو، و لەبەر گرنگى و ھەستىياري بابەتەكە، سەرۆكى دەرگاى ھەوالگري سۆفەت خۆى سەرپەرشتى لێژنەكەى دەكرد. نىكۆلاى ئىرشوف، سەرۆكى دەرگا، قسەوياسىكى زۆرى لەسەر دەكرا لەناو حكومت، ھەريۆيە نەيتوانى لەسەر كارەكەى بەردەوام بێت و بە تۆمەتى ھاوڕەگەزپازى، سىخوپى و تىرۆدیزم درايە دادگا و دوو لە دلدارە ھاوڕەگەزخوازەكانىشى ئامادەى گەواھيدانى دادگا كە پوون لەدژى ناوبراو. بەھۆى پاراستنى ئابووى دەرگا، ناوبراو بەپريارى ستالين بەپيژدەنگى ھەك سىخوپى بيانى و تۆمەتبارى دەولەت گوللەباران كرا.

لافرىنتى يېريا، بەپرياي ستالين، شوينى ئىرشوفى گرتەو. ئەويش ناچاربوو خۆى سەرپەرشتى ھەلبژاردنى ئەو كچانە بكات كە دەبوايە بۆ سىخوپى سىنگسى ھەلبژێردرێن. ناوبراو تەنيا بەو نەو سەتا لێژنەكە چەند كچىك ھەلبژێرێت و تەواو بەلكو ھەر خۆيشى لەگەڵ چەند دانەيەكيان سەرچىي كەرد بۆ زانىياري ئاستى وشياري و كارامەتيان لەم ئەركە نوێيەدا، ئەمە سەرەپاي ئەوئى ئەوانى تىرش يەك بەيەك بۆ كاربەدەستە گرنگە سەريازىيەكانى ولاتە نێردران بۆئەوئى دلنباين لە سەرگەوتنباين. لە ھەنگاوئى كەم وێتەدا، دەرگا كە ھەلسا بەگەپان و دۆزىنەوئى ئەو كەسانەى كە زۆر شارەزاييان ھەيە لە كارى لەشفرۆشى، بە پياو و ئافرەتەو، بۆئەوئى تەجنىديان بگەن كە بېن بە مامۆستاي تاييەتى ئەو كچانەى بۆ كارەكە ھەلبژێردرابوون. كچە ھەلبژێردراوەكانى لە وانەى ئەم مامۆستايانەدا، دەبوايە بەبى جلوبەرگ لەسەر كورسى پۆلدا دانيشن. ئەوان فێردەكران كە چلۆن بەختريايەكى زۆر خۇيان بۆ ئامانجەكە ئامادە بكەن. دەبوايە لەماوئى شەش مانگى سەرەتادا ئەو كچانە فێرى چەند زمانىكى بيانى، ئەتەكۆت و سەما بيونايە. لەگەڵ ئەوئەدا، دەبوايە زانىياري گشتيان زياتر بەرھەپيژدەن. قۇناغى دووھم لە سى بەش پيژگھاتبوو. يەكەم، چارەسەريكى دەروونباين

بۇ ئەنجام بىر تىنچ. ئىككىز گۇرۇپپىنىڭ، پىسپۇرى بىلەن سىڭىس، ئامازە بىلەن دەكەت كە، "دەبىلەن ئەو كچانە لەپۇرى رۇخىيەت بەلەشى ئامادە بىر تىنچ." دۇي كۇتايى ھاتنى ئەم قۇناغە، كچەكانى لەسەر ئەو رادەھىنران كە ئەو كارەي ئەمان دەيەن بۇ خۇدى نىشىتىمانە ئەو ك بەر زەھەندى ھىچ كەسىكى تىر. دۇو، بىر تىنچى بۇ لە لىكۇلىنە ئەو لە ئارەزى سىڭىس ئەو بەر زەھەندە. يەككە لە دابونەرىتەكانى پىلار و ئافەتە سۇفىيەتە لەكەتە ئەو بۇ لە سەشۇرىكى گىشىدە بە يەكە ئەو سەرىن دەشۇشت. ھەريۇيە، دەزگاي ھەلگى ئەو ولەتەش، بۇ نەھىشتى شەرم و ھەيلى ئەو ئافەتە كەتەك لەشۇيىكى گىشتىن، بۇ ماوەيەكى دىلارىكار ھەمۇيە ھەتايە ناو ئەم جۇرە ژىنەيە، بەمەش لە ئەركى داھاتۇدا تۇوشى ھىچ شەرمەزىيەك نابىن. سىيەم، كە زەھەتەرىن پىلار بۇ، فرىودانى سىڭىس كەسانى نامۇ بۇ كە بۇيەكەم جار بۇ چاويان پىلار دەكەت. دەزگاي قۇرئانەكەي بۇ ئەو ئافەتە دىلارى دەكەد و لەدۇرە ھە چاويىرى رەھتەركەكانى دەكەد. ئەگەر ئەو ئافەتە بە سەركەتەتە تۇنابىل ئارەزى سىڭىس ئەو پىلار بۇرۇتەتە، ئەو بە سەركەتەتە لە تاقىكەنە ھەكە دادەنرا. ھەمۇ ئەو قۇناغە لە نامىلەكەكە چاويان بۇ ئەو لە بەرنامەكانى داھاتۇدا لەسەرى بۇرۇتەتە. ئەم نامىلەكە لە سەرتە سالىنى ئەو دەكەندە كەتە بەر دەستى لىكۇلەران، واتە دۇي نىكەي پەنچا سالى.

لەدۇي كۇتايى بىر تىنچ ھەمۇ قۇناغەكانى قىرگەي دەزگاي ھەلگى سۇفىيەت، ئەم جارە تۇرە ئەو بە چ جۇرە تەكنىكەك بەكارىيەت بۇ فرىودانى سىڭىس كەسانى ئامانچ و ئاشكارەكانى زانىبارى لىتەنە بەي ئەو خۇيان ھەست بەم چەندە بىكەن. سەرتە، دەزگاي ھەلسا بە ئامادەكانى تىكەلەيەكى گىيى: ئابىنا، لافاز و رۇ. لەكەتەدا، لەپۇرى زانىستىيە ئەو سەلمەنرەبۇ كە پىدەنى ئەم جۇرە تىكەلەيە دەبىتە ھۇي رۇزاندنى سىڭىس پىلار، تەنەت ئافەتەنىش. ئەم ھالەتە بەيەن وىستى قۇرئانەكە رۇدەدات. ئەم پىكەتەيە دەبىت لە پۇشاك، پىچ يان پىستى ئامانچەك بىر تىنچ. ئەگەر ئەو مەجالە ئەبۇيە تىكەلەك بەكارىيەت، ئەوان ئافەتەكان ھەمۇ رىكەرىكى تىران بەكار دەھىتە لەسەر ئامانچەك، ھەكەتە قىسەي رۇزىتە

لەبن گۆڭ كە راستە وخق دەبىتتە ھۆى بەرزكردنە ھۆى ئارەز ھۆى سىڭكىسى و سەرچىنى. ھەركە ئەمە ئەمە نەجامدرا، پىاۋەكە بەتە ھۆى دەكە ۋىتە ۋىر رىڭكى ئارەز ھۆى ئافرەتەكە. قوربانىيەكە ئامادە يە ھەموو شىڭكى پىڭدات بۆ بەدەستەيتاننى رەزامەندى ئافرەتەكە. ئەم مېتۆدە بەشپۆيەكى بىخەوش بەرپۆدەدە چوۋ جگە لە چەند ھالەتتىكى دىارىكرار نەبىت، ۋەك ئە ھۆى كە قوربانىيەكە پەسىۋى لىبىت. ئەگەر ھالەتەكە بەم شپۆيە بو، ئەو ئافرەتەنە چەككى تىران لە جەبەخانەكە ياندا مەلاسدابو: مادەدى بېھۆشكەرى كۆكەينى تىكەلكرار لەگەل كحول.

ئەم تىكەلە يە ھۆكەرىكى گىرگە بۆ زىادكردنى ئارەز ھۆى سىڭكىسى، ئەمە جگە لە ھۆى دەبوۋە ھۆى ئە ھۆى ئامانجەكە بەتە ھۆى بېھۆش بىت و يادگەى خۆى لەبىرىكات. ھەركە ئامانجەكە دەگەيشە لوتكەى چىژ(تورگازم)، ئىتر ئامادەبو ھەرشىڭك بداتە دەست ئافرەتەكە (سىخوپەكە). دۋاى ئە ھۆى زانىارىيەكانى بەدەستە ۋەدا، لە ۋىر كارىگەرى ئە تىكەلە يەى پىى دراۋە، ھىچ شىڭكى لە يادگەدا نامىنىت، واتە نازانىت كە زانىارىيەكى بە سىخوپەكە بەخشىۋە. ئەگەر ئامانجەكە بەرلە كاتى چاۋەپوانكرار ھۆشى ھاتەۋە سەرخۆى، ئافرەتەكانى پلاننىكى تىران بۆ ئەم چەندە لە ھەگبەدا ھەبو، ئەمەش تەنيا لە ۋەكاتەدا ئەنجام دەدرا كە ھەرەشە يەكى راستە وخق ھەبۋا يە لەسەر ئەركەكە. تەكنىكەكەش بىرىتى بو لە ۋە كىرەۋانەى لەلەين قوتابخانەى كوتۋوچى ژاپۇنىيە ۋە بەكاردەھات. لەسەدەى شارزە ھەمەدا، ژاپۇنىيەكان گۈلى ژەھىركرايان بەكاردەھىتا بۆ كۈۋشتى ئامانجەكەيان. ئەم ئافرەتە ژاپۇنىيە تەنيا لە كىرەدى سىڭكىدا شارەزا نەبوون، بەلكو ھەلگىرى شەست و دوو تەكنىكى جىبابىبوون بۆ كۈۋشتى دۋژمن، گىرنگىرىيان بەكارھىتەنى تەۋقەى سەريان بو، كە سەرەكەى بە ژەھىر ئاخىرا بو، ھەركە بەر جەستەى دۋژمن دەكەوت، يەكسەر ئىفلىجى دەكرد و لە ھەۋەى چەند خولەككىدا دەيكۈشت. ژنە سىخوپەكانى سۆفەتەش بەشنىكى ھەرزۆرى ئەم تەكنىكەكانەيان بەكارھىتا، بەلام چۆن؟ ئافرەتەكانى بەشپۆيەكى ۋا رەھىتران كە بەكارامەىى بىتۋان پىاۋان چەك بكن.

ۋىنەي بەدەستكىشراۋى ۋىنە سىخوئىكى ۋاپۇنى، دەلالت لە بەكارھىنئانى ئەۋقەي سەر دەكات لەئەگەرى كوشىنى ئامانچەكەدا.

لەپاستىدا، سىخوئە سىكسىيەكانى سۆڧىەت پىئويستيان بە بەكارھىنئانى ئەم جۆرە تەكنىكانە نەبوو چونكە مەشغەكەيان بەجۆرىكى ۋاپىشكەوتوو بوو كە ئەستەم بوو شىكست بھىئىت، ۋە ئەگەر بيانويستايە كەسىك چەك بىكەن تەنيا ئەۋكاتە دەيانكرد كە نۆز پىئويست بوايە. بەم جۆرە، يەكەمىن خولى راھىئانى ئەو سىخوئە ئافەرەتەنە لەسالى ۱۹۳۹ كۆتايى پىتەات. ھەريىست دەرچوۋەكە ئامادەكران بۆنەۋەي ھەلسن بە ئەنجامدانى يەكەم كارى خۇيان. بەلام دەبوايە لە تاقىكرىدەۋەي كۆتايى دەرچن. دەبوايە لە سىكسى بەكۆمەلىش دەرچن كە بەچىرى لەلەين دەزگا ھەۋالگىرىيەكە چاۋدىرى دەكرا ۋىنەي دەگىرا. ئىگور گۆرپىچىنكو، پىسپۆرى بوارى سىكسۆلۆژى، لەم بارەۋە دەلىت، "مەبەست لەم كارە بۆ ئەۋە بوو كە ئەو ئافەرەتەنە بىتوان كىردەي سىكس ئەنجام بەدن بەبى ئەۋەي توۋشى ھىچ ئىجراجىيەك بىن. دەبوايە ھەستە

تاكەكەسپەكانى بنخۆل بىكرىن. دەبوايە ئەنجامدانى سىكس لە ئەرەكاندا لەهەستە سۆزدارىيەكان جىبابىكرىنەو بۆنەوئە تەنانتە لەگەل ئو كەسانەشدا بخەون كە خوشيان ناوئىن يان لەپووى جەستەيىيەو خوشيان لى نايت. "ئو ئافەرەتەنە لەگەل رىنمايىكەرەكانىندا سەيرى گرتە شىدىۆكەيان دەكرەو بۆنەوئە بۆ دوايىن جار بزانن كە مەلەكە لەكوئىدايە و چۆن دەتوانن راستيان بگەنەو. ھەرەكە ئەم قۇناغەش كۆتايى ھات، ئىتر ئازاد دەبن و بەتەواوى بۆ ئەرەكەيان ئامادەن.

ھەموو ئو كچانەى بەژدارى بەرنامەكە بېوون ئاوقەدبارىك و سەرنجپاكىش بوون بەلام بەتەواوى لە ھەست و سۆزدارى راستەقىنە داچۆپدرايوون. ئو مەشقە درىژنەى ئەنجامىندا، ئىوانى كىردە ئافەرەتى رۆيۆتئاسا. ئىوان بەتەواوى بوون بە سىخوپى ئامادە، ئامادە بۆنەوئەى بچن بۆ بەرەكانى جەنگى بىدەنگ لە بەرەنگارىبوونەوئەى ئەلمانىاي نازى. ئو ئافەرەتەنە لەماوئەىكى ژۆر كەمدا دەبن بە سكرىتېر، خەزمەتگوزار و تەنانتە رەبەنى كلىساش. ھەروەكو نەخشەى بۆ داپىژدرايوون، دەبوايە ھەموويان دلدارى خۇيان بدۆزىنەو. وە بەم شىئوئەى، دلدارەكانيان دەگۆپن تا دەگەنە نوخبەى ھەرسەرەوئەى سياسىي نازىيەكان. ئەم ئۆپەراسىيۆنە بەشىئوئەىكى سەرگەتووانە نەيتىنپارىزى بۆ كرا لەناو دەزگاي ھەوالگىرى سۆفىيەت. رايخى سىتيەم (ھىتلەر) ھىچ زانىارى نەبوو لەسەر تەنانتە وجودى ئەم بەرنامەىيە چۆنكە لەئىتو ئىواندا سىخوپى سىكسى تەنيا لەئىتوخۆدا بەكاردەھات بۆنەوئەى بزانن كامە بەرپىرسى پارتەكە ئاپاكە. لە ھاوئىنى سالى ۱۹۳۹دا، پۆلىسى بەرلن تەلەگرامىكى بەدەستەگىشت كە مۆرى "نەئنى" بەسەرەوئەى بوو، لەسەرى نووسرايوو "تايىبەتە بە بابەتى گرىنگى نىشتىمانى." لەسەر داواى ھىتلەر، فەرمان بە پۆلىس كرابوو كە بىيىست لە جوانترين و مەتەنەپىكراترین لەشفروۆش لە سەرتاسەرى ئەلمانىاي نازىيدا بدۆزىنەو. فەرمانەكە لەلايەن والتەر شىلنېبىرگ، بەپۆئەبەرى دەزگاي ھەوالگىرى ئەلمانىا، واژوو كرابوو. پۆلىس ھەرزوو توانى ئو ئافەرەتەنە بدۆزىتەو كە بۆى دەگەپان.

لەشفروۆشەكان چاپۆيىكەوتنىكى كورتىيان لەگەلدا كرا و واژوويەكيان لەسەر ئو كاغەزەكرد كە بۆ رەزامەندى ئامادەكرابوو. سواى ئەم چاپۆيىكەوتنە كورتە، ئافەرەتەكان

نږدېرانه خانې لشفروښی. کښتی سالتون شو خانه لشفروښیه بوو که شو نافرته تانه یو نږدېران، و له وکاته دا به ناروانگترین خانه بوو له ته وای به رلیندا. شوانه یو لویدا کاریان ده کرد تلومو شو کچانه یان نیشانی پیاوه کان ده دا که لویدا به رده ست بوون. له نښو شو تلېومانه دا، په کښکیان ژور تاییه ت بوو. شو تلېومه ته نیا نیشانی شو که سانه ده دراک ژور به ناویانگ و تاییه ت بوون. شو میوانه تاییه تیه ناگاداری شو نه بوو که هرچیه که ده یکان و ده پلټت له لایه نه ده زگای هوالگرییه وه تژمارده کړیت و په کسر ده چټه وه به رده م خودی هیتلر.

پلانی شلننېرگ شو بوو که نافرته ه لېژنډرلووه کان به خنده و نازادیه کی ته و اووه له گه ل پیاوه کان ده دوین، باسی پرسه سیاسیه کان ده کن. شو یو جیگای سرسوپمان بوو، خودی شو پیاوانه یو ده چونه خانه لشفروښیه که ش کارمندی بالای حکومت ته که ی هیتلر بوون، نامانچ له مهش بونه بوو که بزانریت نایا شو کارمندانده خیانت له هیتلر ده کن یان نا، وه نایا هیچ پیلاننکیان له میشکدایه له دژو هیتلر و هاوکاری. سره تا، ه موو پیاوه کان له کاتی دستبازیدا له گه ل شو لشفروښانه به شتوره یه کی په کسان رهفتاریان ده کرد، واته گالته و که پیان ده کرد و په سنی هیتلر و ستافه که یان ده کرد. جارتیکیان زپکوی مؤسولینی سرؤکی ئیتالیا له سرچیه کدا به لشفروښیکی وت که "هیتلر گه مژه به." له مه وه، سیخوره نافرته روسیه کان توانیان زانیاری ژور گرنگ له که سانی تاییه تی هیتلر وه ریگن و په کسر ده یاننارده وه یو مؤسکو. بونموونه، شوان توانیان سؤفیه ت له هیرشیک نازیه کان ناگاداری که نه وه که نیازیان وابو داگیری بکن.

له هارینی ۱۹۴۱د، سیخوری به رلین "له فا" نامه یه کی به په له یو سؤفیه ت نارد: نه لمانیا ناماده بوو یو داگیرکردنی په کښتی سؤفیه ت. سوپای هیتلر یو سن گروپ دابش ده کړیت، له سن ناوچه ی جیادا: مؤسکو، کیف و لینینگراد. شم په یامه له لایه نه په کښک لهو سیخوره سیکسیانه وه نږدرا که سریه ده زگای هوالگری سؤفیه ت بوو. شو نافرته په یوه ندیه کی "سؤرداری" له گه ل که سینی ژور نزکی هیتلر دا هه بوو. "دلداره که" که متمانه ی نافرته ته که ی به ده سته یتا، له کرتاییدا ده ستی

کرد بە ئاشكراکردى نەيتىيەكانى رۇتتى نازى. بەلام ستالين ھىچ دەنگى لەبەر ئەو ھەوالە زۆر گزىگە نەيتىنا. ھەركە جەنگەكە دەستى پىكىرد، بەتەولوۋى پىشتى بەو ئافرىتەتەنە بەست كە زانىارىيان لەنار جەرگەى خاكى دوزمىنەوہ بۆ رەوانە دەكرد. زانىارىيەكان تەنيا بەوہ نەوستان كە لە چەند سەرچاوەيەكى نزىك لە ھىتلەرەوہ بگەن، بەلكو ئەمجارە سىخوپە سۆقتىيەكان چوونە سەرچىنى خودى ھىتلەريش.

ئۇلگا چىكۆفا ھاووتىەكى نزىكى ھىتلەر بوو. ھەرچەندە ئۇلگاي جوان و سەرنجاكش يەككە نەبوو لە ئەندامانى بەرنامەى سىخوپى سىكىسى دەزگاي ھەوالگى سۆفیتە، بەلام سىكىسى بەكارھىتتا بۆ خزمەتکردنى دۆزى نىشتىمانەكەى. لەبەرەبەيانىەكى بەھارى سالى ۱۹۴۴دا لە بەرلین، ئۆتمبىلىكى پىرلە سەرباز وەستا و رايانكوتايە سەر خانووەكەى ئۇلگا. ھاینرېخ مولەر، بەرپۆبەرى گوستاپۆ، خۆى سەرپەرشتى ئۆپەراسىۆنەكەى دەكرد بۆ گرتنى سىخوپىكى مەترسىدار. كە چووە ئۆورەوہ، بپواى بەچاوەكانى نەكرد كە چى دەبنىت. ھىتلەر لەگەل كچە ئەكتەرە ئەلمانىەكەى بەرپەگەز رووسى خەرىكى خوارنەوہى چاپە. مولەر گومانى لى ھەبوو كە بۆماوہيەكى درىژ سىخوپى سۆفیتە بووہ، بەلام ھىچ بەلگەيەكى لەدۆى نەبوو. ھەريۆيە، بپرياردا دواى دەستگىرکردنى ئەشكەنجەى بدەن بەلام لە تواناكانى ئۇلگاي كەم كەردبووہوہ، نەيدەزانى كە خاوەنى چ توانايەكى ئارامگرتنە. ھىتلەر لەم كارەى مولەر زۆر توپوہ بوو، بپريارى ھەلۆەشانەوہى ئۆپەراسىۆنەكەى دەركرد. رايخى سىتيەم دەيزانى كە ئەم ئافرىتە كارىگەريەكى بى ئەندازەى ھەيە لەسەر ناوېراو.

لەكۆتايىدا، ھاوہتەوہ بلىين كە سىخوپى سىكىسى سەر دەخاتە سۆزى ھەموو ئەو كەسانەى كە لە بەرپرسى مەزنى ولاتىكن. نمونەى ئەمەش، خودى ھىتلەر و بىل كلينتۆن، سەروكى ئەمريكا، و سىلفىق بىرلسكۆنى سەروكى ئىتاليان. دەكرىت بلىين لە ھەرسى كەيسەكەدا قورىانيەكان نەكەوتونەتە نۆت تەلەى ھەنگويەوہ، بەلام بەدلىنبايەوہ ھەرسىكيان لەو پۆستە بالايانەدا قورىانى دەستى سىكىسن.^۱

^۱ YouTube. (۲۰۱۴). *Sex-espionage a secret weapon of the KGB - Searching for the Truth*. [online] Available at: https://www.youtube.com/watch?v=R۰SMryFWpc&t=۲۱۲s&has_verified=۱.

لەپىشت دەرگا داخراوەکاندا

"تا ئەركاتى پيشى سيخوپى ھەيت، رۆميۆيك^۱ ھەيە كە دەستى دەگاتە ھەموو نەيتىيەكان." ماركوس رۇلف

لەشفرۆشى و سيخوپى دوو لەپيشە ھەرەكۆنەكانى جيهانن. لەكانىكا رەنگە ئەمە وەك شتىكى ئاسايى لىكبدريته، بەلام بەدلتيايەو لەسەر حەقيقت رۆنراو. لەپووى ميژوويەو، ھەم ئافرەت ھەم پياو جوانى و كەسايەتى كاريزمى وەك ئامرازىك بەكارھىتاو بۆ لەخشتەبردنى و خستەتەلەي كەسانى خاوەن دەسەلات بۆئەوى زانىارى لىيانەو وەچنگ بخەن. نۆر قورسە وابيريكەينەو كە لەدواى كۆتايى ھاتنى جەنگى ساردى نىوان ئەمريكا و سۆفيەت (ھەرچەندە بەجۆرىك لە جۆرەكان ھيشتاش ھەر بەردەوامە)، ئيتىر بەكارھىتانى ئافرەت و پياو وەك تەلەي سىكىسى كۆتايى پىھتاو. واپىدەچىت شىوازي ھەرەكۆنى سيخوپى، بەتاييەتى ھەوالگىرى مۆيى، خەرىكە دووبارە سەردەردەھىتتەو. بەشىكى ھۆكارەكە رەنگە بۆئەو بەگپىتەو كە ولاتان توانيويانە بەشپۆرەيكى پيشكەوتوانە پەرە بە دەزگا بەرگريەكانى ولاتەكەيان بەدەن، بەتاييەتى ولاتانى رۆژناوا، ئەمەش دوژمنەكانيان ناچاركردووە بە گەپانەو بۆ مېتۆدە كۆنەكانى سيخوپى. بەگوڤرەي راپۆرتىك لەلایەن فيليپ نايىلى لە گۆڤارى سياستى دەرەو (Foreign Policy magazine)، دەزگای ھەوالگىرى ناوخۆيى بەرىتانىا نىگەرانييەكى نۆدى لىنيشتووە بەھۆى سيخوپى سىكىسيەو. لە راپۆرتىكى چوارە لاپەپەيدا كە بەسەر ھەزاران بانق، بزنس و دامەزراوە داراييەكان لەسالى ۲۰۰۹ بەناوئيشانى "ھەرەشەي سيخوپى چىنى" دابەشكرا، وشياريدايە ئو دەزگايانە كە ئاگادارى پەيوەندى سىكىسى بن لەگەل ئافرەت و پياوانى چىنيدا.^{۱۱}

^۱ "رۆميۆ" دەلالەتە لە كارەكتەرى رۆمانى "رۆميۆ و جوليت" ي ويليام شەكسپير، كە ناوھەتەيكى سۆزدارى لەخۆى دەگرىت.

^{۱۱} Knightley, Phillip. "The History of the Honey Trap." *Foreign Policy*, ۲۰۱۰: p.۱.

دياردهى تهلهى ههنگرينى بهشيوهيهكى سه رهكى له سه ره بهكارهيتانى ههوالدزى ئافرهت و پياو رۆنراوه بۆ ههتخه له تاندنى ئامانجىك و پاشان بهكارهيتانى ئهوه كرده به وهك هه په شه له بهرامپه ر پيڌانى ئهوه زانباريهانى به يوه نديان به ئاساييشى نيشتمانيه وه هه به. دهكرت بليين كه به ناويانگرين كه يسي بهكارهيتانى تهلهى ههنگرينى بريتييه له كه يسي كچى شۆخه نكي سه ماكه ر به ناوى ماما هارى. به كچى له تاييه ته ندييه هه ر دياره كانى كه يسي ئه م ئافره ته بريتي بوو دلسوڤى دوولايه نه. له دياردهى بهكارهيتانى سيكس وهك ئامرازىكى سيخوپيدا، دهكرت بليين ته نانه ت و لاتياريزترين، مه شقيدراوترين نه فسه رى دهوله تىك موعه پره زه كه ببته نيچيرى ئه م جوړه ئافره ت و پياو نه. هيج ده زگايه كى ترى هه والگرى شان له شانى ده زگاي هه والگرى سوڤيه ت له م رووه وه نه داوه، كه به شىكى تاييه ت به م جوړه سيخوپيه كردبووه. له كولتورى هه والگرى سوڤيه تدا ئه م جوړه ئافره تانه پييان دهوترا "پارووه كان" و پياوه كانيش به "قه له په شكه كان". رهنگه ديارترين تروى بهكارهيتانى سيكس بۆ كردهى سيخوپى ئه وه بيت كه له لايه ن ماركوس وولفه وه دروستكراوه، سيخوپى ئه لمانى و بهرپرسى پيشووى ده زگاي هه والگرى ئه لمانياى رۆژه لات، ستاسى (StadtsicherheitsDienst). به گوڤرهى وته كانى نايتلى، وولف هه لسا به دروستكردنى به شىكى تاييه ت له ناو ده زگاي ستاسى و هه رچى كوڤ و كچى نه فسه رى جوانى خوى هه يبوو گواستيه وه بۆ ئه وه به شه. ناويراو ناوڤىكى تاييه تى له وه به شه نا و پيى دهوت "سيخوپه كانى رۆميۆ".¹ ئه م سيخوپانه بهرپرس بوون له كوڤرده وهى زانىارى پرپايه خ. ئه وان به شيوه يه كى ئاوا كارامه كاريان دهكرد كه ته نانه ت چه ندين له قوربانياهى كه وتبوونه داوى ئه مان ره تيان كرده وه بهوا به راستيه كه به يئن ته نانه ت داوى ئه وهى رووبه پووى به لگى حاشاهه لته گريش كرانه وه. به گوڤرهى راپورتىكى رۆژنامهى (Sabotage Times)، "به لايه نى كه مه وه چل ئافره ت دادگايى كران به تومه تى پيڌانى زانىارى نه يتى به دلداره كانيان، كه له راستيدا

¹ Knightley, Phillip. "The History of the Honey Trap." *Foreign Policy*, ۲۰۱۰: p.

سیخوپی ئەلمانای رۆژەلات بوون - وه درۆزی و درندهیی ئەر فریودانانە جیگای سەر سوپمان بوون.^۱ دەرگای هەوالگری ناوەخۆیی بەریتانیاش (MI^۵) تەلەبی هەنگوینی لە تۆپەراسیۆنەکانیدا بەکارهێنا، ئەمەش لەرێگای سەرچاوەکانی یانەیی شەوانەیی ئیف لە شەقامی ریجینت، کە لەلایەن هێڵین کۆنستانتینیتسکو، ناواریەکی بەلجیکی، بەپێوەدەبرا.^۲ دەرگای هەوالگری سی ئای ئەی رەتیکردنەرە لە تۆپەراسیۆنە هەوالگرییەکانیدا هەلسابیت بە بەکارهێنانی تەلەبی هەنگوینی، بەر پێیەیی میتۆدەکی وەک ئامرازێکی بێکەلک لە بەدەستھێنانی زانیاری نەتیی دەبیینی. لێردەا پرسیارێک خۆی قیت دەکاتەرە کە، ئایا چ ھۆکارێک پال بەر کەسانەرە دەنیت کە دەکەونە نێو ئەم تەلە پرەمەترسیدارەیی هەوالگرییەرە؟ بەشێوەیەکی گشتی، ھەر موقفیتک خودان کەسایەتیەکی تاییبەت بەخۆیەتی. لە چەندین کەیسدا، وا دەرەدەکویت کە ئامانجەکە لەژایانی ھاوسەرگیری شکستی ھێنابیت، یاخود تەنانت ژایانی ھاوسەرگیری ھەر پێک نەھێنابیت، یاخود دەرکرت ئامانجەکە تووشی گرفتیی دارایی بوویت لەم رێبەرە غەریزەیی خۆی بەتال بکاتەرە. ئەو کەسانە پتیوستان بە شتیکە و ئەو کەسانەیی وەلامی ئەو پتیدوایستیی ئەوانیان پتییە. کەیسەکانی کلەیتۆن لۆنتری، جۆن فاسال، ریحارد میلەر و گابرییل کلییم، پیمان دەلێن کە جوانی وای کردووە بەشێوەیەکی راستەوخۆ بکەونە نێو باوہشی تەجندیکەراندا. بەلێکۆلینەرە لەچەندین نموونەیی تەلەبی هەنگوینیدا، چەند راستیەکمان بۆ دەرەدەکویت.

ژمارەییکی زۆر لەو کەسانەیی کەوتونەتە نێو ئەم داوہ، لەکانی تەجندیکردنیاندا، چەند کێشەییکی تاییبەت یان ئامازەییکیان ھەبووە کە بۆتە ھۆی ئەوہی بکەویتە نێو ئەم تەلەرە. رینماییی ھەلە و نکۆلیکردنی بەیەکەرە ھۆکارن بۆئەرەیی دەرگای

¹ Deeson, Martin. "Katia Zatuliveter and the Art of The Spy Honey Trap." *Sabotage Times*, ۲۰۱۱: p. 4. Stock, Jon. "A 'swallow' came to spy on us." *The Daily Telegraph National Edition*. London: The Daily Telegraph, December ۱۱, ۲۰۱۰.

² Trahair, Richard C.S. "Honeytrap Operations." <http://psi.praeger.com. n.d. http://psi.praeger.com.ezproxy.apus.edu/doc.aspx?d=/books/dps/۲۰۰۰۰b۵۷d/۲۰۰۰b۵۷d-p۲۰۰۰B۵۷D۹۷۰۱۲۷۰۰۱.xml&browse=honey> (accessed February ۰۹, ۲۰۱۲).

ئەمىنيەتكان تووشى كارەساتى ويرانكەر بىنەو. لە ھەرچوار ئو كەيسانەى لەسەرەویدا باسکران، جۆرىك لە ھەرامۆشکردن و دوورخستەو لە بەشىكى ئو كەسانەدا ھەبوو، ئەمە جگە لەوێ دەزگاگەش لە پەركردنەوێ پێداوېستىيەكانى ئو كەسە وەك بەرپرسىكى سەرەكى دادەنرێت. مەرج نىيە تەنانتە ئەمانە ھۆكار بىن، جارجارىش خودى كەسايەتى كەسەكە و ھەفادارى بۆ دەزگاگەى گرافتەكە. رىچارىد مىللە قەلەو بوو، گرافتى ھارەسەركىرى ھەبوو، لىھاتوو نەبوو لەكارەكەى و لە چەندىن بۆنەدا تەنانتە لەيادى دەكرد كلىلى ئۆفيسەكەى لە ھەرگا دەريڤىنت. ئەمە جگە لەوێ كە ناوېراو گرافتى دارايىشى ھەبوو، سى ھزار دۆلار باجى لەسەريو. لەكۆتاييدا، ھەر ئو ھەبوو بە دەزگا سيخوپەكان بلىت "وھرن من تەجنىد بىكەن، من باشترىن كەسەم بۆ ئەم مەبەستە."ⁱ رىچار مىللە لەكۆتاييدا ھوكمدرا، دواى سىيەمىن دادگايىكردنى، وەك بەكەمىن ھەوالدۆزى ئىف بى ئاى كە بەتۆمەتى سيخوپى دادگايى كرايەت. دواى دوومانگ لە دەستگىركردنى مىللە، كەيتۆن لۆترى لەساى ۱۹۸۵ وەك سيخوپ دەستبەكارىو. بەھۆى گورجوكالى ژىنگەى بالىۆزخانەى ئەمريكا لە مۆسكۆ، بووھۆى دروستبوونى سستى ئاسايىش، و چەندان سەريڤچى لەلایەن ئو بىكە مارىنەزى لەویدا دانرايو تۆماركران. ئەمە بووھۆى ئو ھەى ناوېراو بەكۆتە داوى كچىكى جوانى سۆفیه تەو و بەمەش زانیارى زۆرى ھەوالگىرى بۆ ئەم ئافرەتە دركاند.ⁱⁱ

ئەى چى دەريارەى ئو كەسانەى كارەكە ئەنجام دەدەن؟ ئەمانە كۆن و خەلكى كۆن و بۆچى ئەم كارە دەكەن؟ دەزگای ھەوالگىرى بەكۆتە سۆفیهت (KGB)، لەماوێ جەنگى سارددا ھەلسان بە بەكارھىتانی چەندىن كچ و ئەوانەى سەماى بالىيان

ⁱ Eaton, William J. "Leathernecks in Moscow Ran Roughshod, Diplomats Say: 'Marine House' Seen Steeped in Sex, Liquor, Marijuana." *Los Angeles Times*, ۱۹۸۷: ۲.; Counterintelligence Briefing Center." *Department of Energy*. n.d. http://www.hanford.gov/c.cfm/oci/ci_spy.cfm?dossier=۷۷ (accessed February ۰۷, ۲۰۱۲).

ⁱⁱ Tweedie, Neil. "Russians lured me into 'honeytrap'." *The Telegraph*. London: The Daily Telegraph, June ۲۰, ۲۰۰۶.

نه نجامدهدا بۆنهوهی ئهو بیانیانه بخه نه لوه که سهردانی ولاته که یان ده کرد. ئاسانی و زهمهتی که وتنه داوی خۆرئاواییه کان له سهر نه توه رۆژنابوو. ئیقاالییه کان و به ریتانییه کان نیچیری رۆژ ئاسان بوون بۆ ده زگا که به گۆزیه و تهکانی کۆن سیلفهرستین، "ده زگای هه والگری سۆقیهت (KGB) پیتی وابوو ئه مریکیه کان خه لکی ماتریالیستی وابه ستهن به سیکسه وه وه دهواترا سیخوپهکانی ئهو ولاته به ئاسانی هه لئه تینرین.¹ به لام خه لکی ولاتانی ئه سکه نده نا ئی و هۆله ندا له لایه ن ده زگا که به زهمه تتر ده بیهران.² به کۆک له قورسترین ئهو ئه رکانه ی که ده بوابه سیخوپه سیکسیه کان سۆقیهت ئه نجامی بده ن بریتی بوو له تیکه لکردنی هه ست و سۆزیان له گه ل ئامانجه که دا و هه لوه سته کردن له سهر ئه خلاقی خودی خۆیان. هه ندیک له م سیخوپانه سه رکه وتوو بوون، هه ندیکیشیان نا، و هه ندیکیشیان به هۆی شکسته وه کۆژان. به شیکێ کاره که ته نیا وه ک هی ئهو ئافره تانه بوو که شه راب له هۆتیه لکاندا دابه شی ده کن. سه ره تا، ته نیا ئه وه به س بوو ویست و ئاره زوی ئامانجه که بجولتین، دواتر به ئاسانی ده یان بردنه ئهو شوینه که پتویست بوو کاره که ی تیا دا ئه نجام بده ن. رۆژ گرنگه ئه وه له یاد نه که یه ن که ئه م که سانه به ویست و ئاره زوی خۆیان ئه م کارانه یان ئه نجام نه ده دا، به لکو له لایه ن ریتماییکه ری (handlers) تاییه ته وه ریتماییان وه رده گرت که به رۆزی به "خاله کان" ناسرابوون.

ده ربهرینیک له م نیوه نده دا به کاردیت که "زیان رۆزیی جار نامۆتره له خه یال"، جا ئه گه ر ئیبه هه لسین ئه م ده ربهرینه بخه یه زێر ته له سکری تایکیردنه وه ئه وایه بۆمان وه رده که ویت که ژماره یه کی رۆزی ئه م که یسانه پیمان ده لێن تا چ قولاییه که به کاره یانی سۆز، سایکولوژیا و سیکس ده توانیت به رگه بگرت! چه ندین که یسی سه رنجرپاکیش هه ن له م بواره دا که شایانی ئه وه ن هه لوه سته یان له سهر بکرت. تا

¹ Silverstein, Ken. "Sex and the C.I.A." *Harpers Magazine*, April ۲۰۰۷.

² Trahair, Richard C.S. "Honeytrap Operations." <http://psi.praeger.com.n.d.http://psi.praeger.com.ezproxy2.apus.edu/doc.aspx?d=/books/dps/۲۰۰۰b۷d/۲۰۰۰b۷d-p۲۰۰۰B۷D۹۹۷۰۱۲۷۰۰۱.xml&browse=honey> (accessed February ۰۹, ۲۰۱۲).

ئەم دوايىنەش ئەم جۆرە ئۆپەراسىيۇنلارغا لە سنوۋى يەككىتى سۆڧىيەتى پېشور(رووسىيائى ئىستان) دەرئەدەچور. ھەردوۋى ولاتى چىن و كورىيائى باكوور دواى ئەمان لە چەند كەيسىكىدا سىكىسيان ۋەك دەرچەي بەدەستەيتنانى زانىيارى بەكارھىتتا، بەلام ھىچيان ۋەك كەيسى دىيىلۇماتكارى ھەپەنسى، بېرنارد بۇرسىكوت، كە كەوتبۇوۋە دواى چىننەيەكان، نامۇ و ئاناسايى نەبوو. خودى سروسىتى كەوتتە داۋەكەۋە نامۇ نەبوو؛ بەلكو شى پى پو، سترانېيى ئۆپىترائى چىنى، كە بۇ دەزگائى ھەۋالگىرى چىنى كارى دەكرىد خۇي لە بەرگىكى ئافرەتانداندا نواند و قەناعەتى بە بۇرسىكوت ھىتا كە ئو بە منائى ئاۋېراۋ سكى پېروۋە! پەيۋەندىيەكە بۇماۋەي زياتر لە بىست سال بەردەۋامى كىشا بەرلەۋە ھەردوۋىكان بە تۆمەتى سىخوپى دەستگىر بىكرىن. يان نەۋەتا بۇرسىكوت زۇر ساۋىلىكە بوۋە يانىش ھەردوۋىكان گەمژە بوون. ۋاپىدەچىت جىيەئى فرىودانى سىكىسى ھىچ سنوۋى يان ۋابەستەيى جىندەرىي نەبىت، ھەرىۋىيە جۇن فاسال بەھزى گرتنى ۋىتەي روت لەگەل كەسىكى ھاورەگەزى خۇي ھەپەشەي لىكرا و بەمەش بوۋە پاروۋىيەكى ئاسانى تەجنىدكرىن لەسالى ۱۹۵۴.

ئەۋ تاۋەكو دەستگىركرىدى ھەر بەردەۋام بوو لە سىخوپىكرىدىن بۇ مۇسكو و دواى دەستگىركرىدى بۇماۋەي حەوت سال بەتۆمەتى سىخوپى زىندانى بۇ بېرايەۋە. جا مەسەلەكە ھەر ئەۋە نەبوو كە دەزگائى ھەۋالگىرى سۆڧىيەت تەنيا پېتى بلىت ئەگەر سىخوپىمان بۇ نەكەيت ئەۋا خىانەتى ئاۋېراۋ ئاشكرا دەكرىت. لەبەر ئەۋەي ھاورەگەزىيى لەۋكاتەدا، لە بەرىتانىا و يەككىتى سۆڧىيەت، ئاياسايى بوو، ھەپەشەي ئەۋەشى لىكرا كە بەئەنجامدانى تۆمەتتىكى ئائەخلاقى سزا دەدرىت. كارەكە تەنيا بەم ھەپەشەيە كۇتايى نەھات، ئاۋېراۋ پېتى راگەيانرا كە كەسايەتى راستەقىنەي ئەۋ بۇ دايكى ئاشكرا دەكرىت و روى كرىدە قىزەۋەنەكە لەلايەن مالىباتەكەيەۋە بىگومان دەبىتە ھۇي سەرشورى بۇ خودى خۇي و خىزانەكەي، ۋە لەپوۋى پىشەكەي خۇشەيۋە ئەم ھەۋالە بە سەروۋى ئەۋ رادەگەيىرئىت، بەمەش شىكۇي و پىشەي ئاۋېراۋ بەبى گومانى دەكەۋنە ژۇر مەترىسيەۋە. يەككىتى تىرى لە ھەللاتەكانى ھاورەگەزىيى بوۋە ھۇي ئەۋەي پەيامنئىرى رۇژنامەي دەيلى تەلەگرافى بەرىتانى جىرئىي ۋەفەندەن

بەكەيتە نۆۋ بازىنى سىخوپىيە، و ناچار بوۋەك سىخوپى دوسىرى ھاۋرەگە زىياز كارىكات تا ئەۋكاتەى لە تەمەنى سى و يەك سالىدا كۈچى دىۋى كورد.^۱ يەكەك لە راستى ھەر سەرنجراكىشەكان كە لەم جۆرە كەيسانە سەر دەرەخات برىتپىيە لە كەمى بەلگەى راست و رەۋان. لە چەندىن نمونەدا، بېرنەۋەى سزاي دادگا كە مكرارەتەۋە بەھۆى لاۋازى تەكنىكى لىكۆلېنەۋە يان رېۋشۋېنى رېكۆپېك. ئەم حالەتە لە كەيسى ۋەك لۆنتىرى، مىللەر، ستونكروۋس و زوتلىفەتەردا بە روۋنى رەنگى داۋەتەۋە. ھەريۆيە دەتۋانرېت چەند ھۆكارېك بۆ ئەم يەكە بخېرتنە بەرچاۋ:

- دەرگا ئاسايىشەكان كارى خۇيان بە دوستى ناگەن، يان پەلەيان لە كەيسەك كوردوۋە بۆتەۋەى بەخېزايى سزايەكى بۆ بېرنەۋە.
- تۆپەراسپۇنى فرىودانەكە بەشپۆەيەك سەرگەوتوۋ بوۋە كە ئەستەم بوۋە ھەموو حەقىقەتەكانى ئاشكرا بىكرېن.
- پلانكە ئەۋەندە نەيتى بوۋە كە تەنيا ۋەك سەرگەشپىيەك وئىناكرارە.
- ھەريوۋ بەژداربوۋەكە تۆمەتبارن و بەشپۆەيەكى دوۋلاپنە ھەولپاندەۋە عەيپوعارى يەكتر دابپۆشن.

بەلگەيەكى زۆر ھەيە لەمەپ ئەۋەى تەلەى ھەنگوېنى نەمردوۋە و ئېستاش خەرىكە سەرھەلدەداتەۋە، بۆتەم چەندەش چەندىن بەلگەى نويمان لەبەردەستە. لە سەرەتاي سالى ۲۰۰۸دا ئەفسەرىكى ئافرەتى سويدى بەتۆمەتى بەخشىنى بەلگەنامەى نەيتى بە دلدارە/سىخوپە سربىيەكەى زىندانى كرا.^۲ لەسالى ۲۰۰۶دا، راۋىژكارى ھېزەكانى بەرگرى بەرىتانىا لە ئىسلام ئابادى ولاتى پاكىستان بانگېشتى ولاتەكەى كرايەۋە كاتېك زانرا كە ناۋبراۋ خەرىكى پەيۋەندىيەكى سۆزدارىيە لەگەل ئافرەتېكى خۆجېتى،

^۱ Knightley, Phillip. "The History of the Honey Trap." *Foreign Policy*, ۲۰۱۰: p. ۳-۴.

^۲ O'Mahony, Paul. "Swedish soldier fed Secrets to Serbian lover." *The Local Sweden*. Stockholm: The local.se, May ۱۷, ۲۰۰۷.

كە دواتر زانرا ھەوالدۆزىكى ھەوالگىرىيە.^۱ لەسالى ۲۰۱۱، يەكئىك لە ھاۋكارەكانى گۆردن براۋنى سەرۆك ۋەزىرانى ئەۋكاتى بەرىتانيا كەۋتەنئۆ تەلەيەكى ھەنگوینیيە ۋە لەۋكاتەى سەردانى دىسكۆيەكى دەكرد لە شارى شانگھەي ۋلاتى چىن، دەركەوت كە بەدەبەختە كە لە بۆسەيەكى دەزگای ھەوالگىرى ئەو ۋلاتە نزىك دەبوۋە ۋە بەرەبەيانى دواتر دواى دەستبازىيەكى كەم لەگەل ئافرەتئىك، تەلەفۇنەكى ۋن بوو. ئەمەش بەشئۆيەكى تىۋرى بەو واتايە دەھات كە ھەوالدۆزىكى دەركەى دەستى بەھەمو ھەزمارى ئىمەيلەكانى سەرۆكايەتى ۋەزىرانى ئەو ۋلاتە دەگات. يەكئىك لە رووداۋە ھەرە نوئىكان برىتتییە لە كچە شۆخوشەنگ و گەنجى رووسى بەناۋى كاتيا زاتولفىتەر، كە پەيوەندى ھەبوو لەگەل دىبلۇماتكارە ئەلمانى ۋ ھۆلەندىيەكان، ئەمە جگە لەۋەى پەيوەندىيەكى درىژخايەنى لەگەل ئەندامى پەرلەمان مايك ھانكوك گرېدابوو، بىگومان پەيوەندى سۆزدارى دەلئىن. لەۋكاتەى كاتيا دان بەۋەدا دەنئىت پەيوەندى سىگسى ھەبوو لەگەل ھەرسىن پياۋە تەمەن ۳۰، ۵۰ و ۶۹ سالىيەكە يەك بەدواى يەك، ئامازە بەۋەش دەدات كە ئەم كارەى تەنبا لەپىتئاو خۆشەويستى ۋ ھەزى كەسىيە ۋە ئەنجامداۋە. ھۆكارەكە ھەرچىيەك بوۋىت، ئەو ئافرەتەنەى لە پىنگەيەكى بالاي ئاسايىشدان، تەنانت ناتوان يەك جوۋلەى لەم شئۆيە بكن كە بىتتە ھۆى راكپشانى سەرنجى سۆزدارى لايەنى بەرامبەر، مەگەر ئامانجەكە تەلەى ھەنگوینی نەبىت.^۲

^۱ Deeson, Martin. "Katia Zutuliveter and the Art of The Spy Honey Trap." *Sabotage Times*, ۲۰۱۱. p.۲

^۲ دواى دادگايىكردن، بىن تاۋانى كاتيا سەلمىترا ۋ ھەر لە ۋلاتەدا مايەۋە.

کاتیا زاتولفیتهر له گه‌ل مایک هانکوک، نه‌ندامی نه‌نجومه‌نی نوین‌ه‌رانی به‌ریټانیا،
ده‌رده‌که‌وټت

به‌کټک له پېرگه‌نگه‌شه‌ترین و به‌دخالټ‌ترین که‌یسه‌کانی ته‌ل‌ی هه‌نگوینی بریتیه له که‌یسی کاترینا لیونگ. نه‌م به پاسپورت‌یک‌ی تایوانی به‌ره‌ی نه‌مریکا گه‌شتی کرد، له‌کوتاییدا له توپه‌راسپوټ‌یک‌ی ده‌زگای دژ‌هه‌والگړی چینی تیوه‌گلا و کۆد‌یک‌ی پندرا به‌ناوی پارلۆر مه‌ید. له‌سالی ۲۰۰۳، کاترین لیونگ له‌گه‌ل جه‌ی جه‌ی سمیس و بیل کلیفلاند، هه‌ردوو هه‌والدۆزی نیف بی ئای که‌کرده‌ی سیکسیان له‌گه‌ل لیونگ نه‌نجامده‌دا، ده‌ستگیرکران. نه‌میش له‌به‌رامبه‌ردا زانیاری نه‌پټی ده‌گواسته‌وه بق ده‌زگای دژ‌هه‌والگړی چین. جه‌ی جه‌ی سمیس له په‌رتوکه‌که‌یدا به‌ناوی (Inside) به‌م شیوه‌یه لیونگی وه‌سف کردووه، "نه‌و ئافره‌ت‌یک‌ی زۆر به‌حه‌ماسه‌ته، به‌شیوه‌یه‌ک که‌هه‌رچه‌یه‌ک پټوست بیټ نه‌نجامی ده‌دات بۆنه‌وه‌ی به‌ئامانجه‌کانی بگات..."^۱

به‌کورتی، ده‌بیټ دووباره جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه بکرتنه‌وه که‌هه‌ره‌ش‌ی ته‌ل‌ی هه‌نگوینی هه‌ره‌ش‌ی راسته‌قینه‌ن و به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ناکرتیت ئاوا به‌ئاسانی هه‌رامۆش بکرتیت. زۆریه‌ی هاندەر و مه‌ترسییه‌کانی له‌م سه‌رده‌مه به‌نا‌یده گیراون. نه‌مه هه‌ره‌شه‌یه‌کی راسته‌قینه‌یه بۆسه‌ر ئاساییشی نیشتیحمانی و پټویستی به‌وه‌یه

^۱ Smith, I.C. *Inside*. Nashville: Thomas Nelson, ۲۰۰۴. p. ۱۲۴-۱۲۶

به‌شیوه‌یه‌کی شیاو باسی لټوه بکړت. ثم بابه‌ته به‌وه چاره‌سەر ناکړت که فراموش بکړت و ټیتر وایزانتیت هر به‌خوی نه‌میتت. تا پیاو و ثافرت له‌پټگی به‌رپر سیاریه‌تیدا بن و ده‌ستی به نه‌پتی تاییه‌تمه‌ند به ئاسایشی نیشتمانی بگات، سیخوپي سیکسی و به‌کاره‌پټانی هر ده‌میتته‌وه. چند هه‌نگاوټک هه‌ن که لټپانه‌وه ده‌توانرټ پټش به‌م دیارده‌یه بگیریټ. وشیارکردنه‌وی کارمه‌ندانی ده‌زگا نه‌منیه‌کان هه‌روه‌ک ده‌زگای ئاسایشی ناو‌خوی به‌ریتانیا نه‌نجامیدا، هه‌نگاوټکی سهره‌تایی باشه. هه‌روه‌ها، ده‌بیت نه‌وه‌ش بزانتیت که ته‌نیا نه‌و که‌سانه‌نن له‌پټگی ئاسایشی نیشتماندان که به‌برده‌وامی له‌مه‌ترسیدان، به‌لکو که‌سایه‌تیه به‌ناو‌بانگه‌کانی پیشه‌سازی، سیاسی و ئابووریش له‌م چنده‌ به‌در نین. سیلفه‌رسته‌ن به‌جوانی ثم خال‌ه‌ی روونکردنه‌وه کاتیک ده‌نوسیت، "چ کاتیک سیکس ده‌بیته‌گرفت؟ سی ئای نه‌ی لټکولینه‌وه نه‌نجامده‌دات له‌پاشخانی هه‌موو کارمه‌ندانی و به‌شیوه‌یه‌کی وه‌زی تاقیکردنه‌وی دروگر (polygraph) نه‌نجامده‌دات، نه‌مه‌ش وه‌ک هه‌ولټک بۆ نه‌هیشتنی هر گومانټک له‌نه‌گری که‌وته‌داوی کارمه‌ندان و نه‌فسه‌رانی ده‌زگا هه‌والگریه‌کان بؤناو ته‌له‌ی هه‌نگوینی." ^۱ چاو‌دټریه‌کی باش له‌لایک و ئاسایشیکی پیشکه‌وتوو له‌لایه‌کی تر به‌یه‌که‌وه ده‌توانن ثم هه‌په‌شانه که‌م بکه‌نه‌وه.

سهره‌پای نه‌مه‌ش، ده‌بیت ئاماژه به‌وه‌ش بکړت که په‌یوه‌ندی دوورمه‌ودا و هاوړی کړن ده‌کړت هه‌په‌شه‌ بیت بۆ نه‌گری ته‌جنیدکردن. ژینگه‌یه‌کی کومه‌لایه‌تیترا، که ببیته‌ هو‌ی ټیکه‌لایه‌کی زو، ده‌کړت چاره‌سهریکی گونجاو بیت. ئهرکی هر کارمه‌ندیک، به‌تاییه‌تی له‌نټو ده‌زگا هه‌والگریه‌کان، ده‌بیت به‌برده‌وامی چاو‌دټری بکړت و هر ره‌فتاریکی گومان‌او‌ی بنچاو بکړت که نه‌نجامی ده‌دات. خالی کړتایی چاره‌سهره‌که بریتیه له‌وه‌ی که سهرکردایه‌تی ده‌بیت به‌شیوه‌یه‌ک ره‌فتار بکات که هه‌لسه‌نگاندنی راستگوزانه و ته‌واو بکاته پټور بۆ کارمه‌نده‌کانی. ماوه‌ته‌وه بلټین

^۱ Silverstein, Ken. "Sex and the C.I.A." *Harpers Magazine*, April ۲۰۰۷, p. ۱

جەنگى زانىارى

كە مەزىنتىرىن ھىز دەكرىت بەئاسانى بىيىتە مەزىنتىرىن لاوازى و دوژمنى ھەرەمەزىن
ئەوھىيە كە لەنتىخۇماندايە .

به شی سییه م
فریودان (Deception)

پېشەكى

ھەۋالگىرى و جەنگى زانىبارى ھەر لەۋەدا قەتئىس نامېنىت كە زانىبارى لەپىڭگى ھەۋالگىرى كۆيكرىتتە ۋە دواتر پېشكەشى كاربەدەستانى ۋلات بىكرىت بۆنەۋەى لەسەر بىنەماى ئەو زانىبارىانە سىياسەتقان و سەركرەدەكانى ۋلات سىتراتىژىيەنى خۇيان داپېزىن. نۇرجار، بەتايىبەتى لەكاتى جەنگ و سىرستكرىنى چەكى ناۋوكىدا، دەرگا ھەۋالگىرىيەكان دەتوانن دوزىن و تەۋاى جىهان بەچەند تەكنىكىكى تايىبەتى فرىوبىدەن كە لە بەرژەۋەندى پاراستنى ئاسايىشى نىشتىمانى ۋلاتدايە. سون تىزۇ، نووسەرى چىنى، پىنچ سەد سالى بەر لەزايىن دركى بە گىرنگى ئەم ھونەرە كرديوە و ھەلسا بە نووسىنى كىتپىك بەناۋى "ھونەرى جەنگ" كە كۆپكى بابەتەكانى لە ھونەرى "فرىودان" دا دەخولئەۋە. تائىستاشى لەگەلدايىت، فەرماندە سەربازىيەكان سوۋى لىۋەردەگىن. فرىودان تەنبا لەحالەتى جەنگدا ئەنجام نادىت، بەلكو لە ئاشتىشدا رۆلنىكى بالا دەگىتت. دەرگا ھەۋالگىرىيەكان تەنانت رىڭاپىدراۋن خودى سەركرەدى ۋلاتەكان فرىوبىدەن ئەگەر خۇيان خەرىكى كارىك بىن نەكرىت سەركرەدەكانىان تەۋاى زانىبارى دەرپارەى ئەو پىرژەيە ھەيىت. بەمەش، ئەو سەركرەدە و سىياسەتقانانە ھونەرى نىكۆلىكرىدن تىكەلگىش بە فرىودان دەرگەن و ۋلاتانى خۇيان لەم رىڭەيەۋە دەگەننە كەنارى ئارامى.

جەنگى دەرۋونى لەرىڭاى مىدىا بەشئەۋەكى گىشتى، و تۆرە كۆمەلەيەتيەكان و تەلەفرىۋن بەشئەۋەكى تايىبەتى، رۆلنىكى بالا دەگىن لە فرىودانى تەۋاى مىللەتلىك بەتايىبەتى لەم سەردەمەدا. ئەمەش، بىگومان، دەيىت لايەنى فرىودراۋ بەشى تايىبەتى ھەۋالگىرى بەم بۋارەى ھەيىت بۆنەۋەى بتوانىت بە لىزانانە مامەلە لەگەل نۇخەكە بىكات. لايەنى فرىودەرىش بۇ شىۋاندنى دەرۋونى راى گىشتى ۋلاتىك چەندىن تەكنىك بەكاردەھىتىت بۇ روۋخاندنى و لاۋازكرىنى ۋەدى فەرماندە سەربازىيى، سەركرەدە و ھاۋلاتيانى ۋلاتىك كە دۋاى سەركرەۋتنى تەكنىكەكە دەتوانىت بەئاسانى ھەژمۋونى خۇى بەسەردا بىسەپىنىت. دۋاى كۆتايىيەاتنى جەنگى جىهانى دوۋەم، دەرگاى ھەۋالگىرى ناۋەندى (CIA) ھەلسا بە كىرنەۋەى بەشىكى تايىبەت بە جادۋو و دەرمانى

کیمیایی و هه مو ئه و ریکارانه ی وا له ولاتان دهکن فریویدرین یان فریودان ئه نجام بدەن، پرۆژه که ناوێراو به "به رنامه ی مکلتر" که لایەن دکتۆر سیدنی گوتلیبه وه سه ربه رشتی دهکرا. دهروون بالایی و هه والگریش په یوه ندیه کی نه چپاویان له گه ل په کدا هه به، به تاییه تی ئه و ولاتانه ی دهزگا زانیارییه کانیان به هیزه، ئێران و ئه مریکا وهک نمونه. رۆلی جهنگی دهروونی و چۆنیه تی کارکردنی له م به شه دا فه رامۆشنه کراوه و تیشکی خراوه ته سه ر، ئه مه ش به ئامانجی روونکردنه وه ی به شیکێ گرنگی کرده ی فریودانه. به کورتی، ئامانج له م به شه ئه وه یه ئیمه ی کورد وشیاربین له هه مبه ر هه ر کرده یه کی له م چه شنه که له دۆخیکێ هه ستیاری وهک ئیستادا که به شیه یه کی به رفراوان ئه نجام ده دریت. نا کریت به یلین میدیا و تۆپه کۆمه لایه تییه کان هه روا به ئاسانی گالته به ئه قلی تاکی کورد بکه ن، جگه له مه ش دهزگا هه والگرییه کانی ئیمه ش بینه مه یدان و بایه خیکێ زۆر به بواری فریودانی دوژمن بدەن چونکه برپه ی پشتی سه رکه وتنی هه ر جهنگیکه. ئه و بایه تانه ی که باسکران ده بنه ناوه پۆکی ئه م به شه و به تیروته سه لی باسیان لێوه ده کریت.

فرمودان

"فريودان" بريټيه لهو ههولې ددريت بڼه پېژلادابدنې شيرکړنه وه. ههوالگرې دوژمن ددرباره ي ټو ډوڅه سياسي، سهراني، يان ټاپوري ي ټووشې ددريت، بهر واتي ي که له سر بڼه مای ټو زانياريه ههله به بشپړه يک ههنگاو ددهاوژنت که خدمت به لايه نې بهرامبر بکات نهوک خوی. فريودان وهک جوړنکې دږه ههوالگرې لهقهلم ددريت چونکه ههول ددات ټامانجې سرهکې ټوپه راسپونه کاني ههوالگرې دوژمن پوچل بکانه وه؛ ههروها، به ټوړي له ميتودي دږه ههوالگرې پيکديت، وهک ټوپه راسپونه کاني سيخوري دووسره.

فریودان و شکستی هه‌والگری له چۆنیه‌تی کارکردندا په‌یوه‌ندیان به‌یه‌که‌وه هه‌یه . له‌پاستیدا، سه‌رکه‌وتنی فیتلی لایه‌نیک به‌واتای شکستی هه‌والگری لایه‌نی به‌رامبه‌ر دیت. بێگومان، به‌پێچه‌وانه‌وه دروست نییه؛ ده‌کریت لایه‌نیک هه‌له‌ی گرنگ بکات له شیکردنه‌وی هه‌والگری خۆیدا ته‌نانه‌ت به‌بن هیچ فیتلیک له‌لایه‌ن لایه‌که‌ی تروه‌ه . سه‌ره‌پای ئه‌مه‌ش، ده‌کریت، له‌حاله‌تی شکستی هه‌والگرییدا، هه‌ندێ هه‌ول دیاری بکه‌ن له فیتلدا له‌لایه‌ن لایه‌نی تروه‌ه . جا تا چ ئه‌ندازه‌یه‌ک ئه‌و هه‌وله به‌رپرسه له شکسته‌که ئه‌مه بیرسکی ئالۆزتره .

ده‌توانزیت ته‌کنیکی فریودان له‌کاتی جه‌نگ و ناشتیدا موماره‌سه بکریت، هرچه‌نده، به‌هوی چه‌ندن هۆکاری جیا‌جیاوه، ده‌کریت که‌سپک و فی‌ل‌کردن لیک‌داته‌وه که زیاتر له‌کاتی جه‌نگدا باو‌یت. فریودان له ته‌کتیکه‌وه بۆ ستراتیژی‌ته در‌ژده‌دیه‌ته‌وه. هر جه‌نگیک که به فی‌ل‌یک له‌سه‌ر لایه‌ک ده‌ست پیکاک له‌کاتیکدا قورسای هیرشه‌که بگه‌وته‌سه‌ر یه‌کینکی تر، ئه‌وا به‌دلنیا‌یه‌وه پتی ده‌وتریت فریودانی ته‌کتیکی. نمونه‌کانی فیللی ستراتیژی که‌متر باون به‌لام به‌زندی زرد گرنگ له‌جه‌نگدا، وه‌ک ئه‌تبه‌راسیونی فیللاری هاو‌به‌یمانانی جه‌نگی جیهانی دووم که ئه‌لمانای به‌لا‌پندا برد ده‌رباره‌ی شوین، حه‌نگروون، که‌شتی‌گه‌لی به‌ریتانیا له تورماندی.

تۆپەراسپۇنى فریودان لەکاتی ئاشتیدا زۆر باونیه، وه هندیجار زۆر قورسه دهستنیشانم بکهن. لەنتو نمونه هەر سهرنجراکیشهکاندا ئهوهیه که به "متانه"

ناسراوه، که دامەزراوەیەکی سۆڤیەتی بوو وای نیشانەدا درایەتی رۆژمی نوێی شوعیەت بکات که لەپاستیدا لەلایەن کەسێکی دەزگای سۆڤیەتی جارێوە لەساڵی ۱۹۲۱ بۆ ۱۹۲۷ دامەزێنرا و بەپێوەبردرا. سۆڤیەت پەییوەندییەکی دروست کرد لەگەڵ پێکخراوە دەرهکێهکانی دژەشوعیەت و دەزگاکانی هەوالگری رۆژئاوا، بەم پێیەش زانین و ئاشکراکردنی هەر چالاکیەکی دۆژمن که گیرابوایە بەر ئاشکرا دەکرا؛ وە ناوی هەموو ئەو کەسانە ئاشکرا کرد که لەژێرەو بۆ ئەو رێکخراوە کاردەکەن لەدژی سۆڤیەت وە زانیاری هەڵە ی بۆ دەرهو دەنارد دەربارە ی دۆزی ناوەخۆی یەکی سۆڤیەت.^۱

لەماوەی ساڵانی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکاندا، یەکی سۆڤیەت چەندین تۆپەراسیۆنی فریودانی ئەجامدا بۆ قەناعەت پێهێنانی ئەمریکا بەوەی که یەکی سۆڤیەت خاوەنی هێزێکی مەزنتری ستراتیژییەتی هێرشی چەکی ناوکییە. لە یەکی لە بۆنەکاندا، سۆڤیەت لە نمایشێکی سەربازیییدا که تیایدا بیست و هەشت فڕۆکە شەپکەری تیادا نمایشکرا، رەنگ زیاتر لەو ریزەییی که هەر هەببوو بەهۆی چەندجار هاڵەوێ هەمان فڕۆکە بۆ نمایشەکه.^۲ بەهەمانشتێوە، لەکۆتاییەکانی ساڵانی پەنجاکاندا، سەرکردەکانی سۆڤیەت چەند بانگەشەییکی زیاد لە پێویستیان کرد دەربارە ی بەرنامە ناوکییەکانی. بەم رێکایە، سۆڤیەتیەکان ترسیان لەلای ئەمریکا دروست کرد. ئامانجی سۆڤیەت لەم چەندەدا بریتی بوو لەوەی خۆرئاوا ناچار بە کێشەوێ سیاسی بکات (بۆ نمونە، سەبارەت بە دۆخی بەرلین) که بەرێگای تر نەدەکرا ئەم فشارە سیاسیە دروست بکات.

وەک ئاشکرایە ناوەڕۆکی فریودان پشت بە بارودۆخەکه و ئەوەی که چۆن کەسێک دەیهوێت دۆژمنەکی کاردانهوێ هەبێت، دەبەستێت. بۆ نمونە، لەکاتی جەنگدا رەنگە دەزگایەکی هەوالگری بیهوێت هێرشیکی لەناکاو بۆسەر دۆژمنەکی ئەجام

^۱ John J. Dziak, *Chekisty: A History of the KGB* (Lexington, Mass.: Heath, Lexington, ۱۹۸۸), ۴۷-۵۰, and Andrew and Gordievsky, *KGB: The Inside Story*. ۹۷-۱۰۶.

^۲ John Prados, *The Soviet Estimate: U.S. Intelligence Analysis and Russian Military Strength* (New York: Dial, ۱۹۸۲), ۴۲-۴۳.

بدات، له م که یسه دا ئه رکی سه ره کی هه والگری بریتیه له وهی که دوژمنه کی قه ناعت پئ بهینیت که هیچ هیژشیک له گۆپدا نییه. هه ندیچار دوژمن به ته واری پئشبینی نه وه دهکات هیژشی بکریته سه ر، وه کاریکی نهسته مه که سیک بتوانیت وایان لیبکات که هیچ هیژش له گۆپدا نییه. له م چۆره که یسه دا، فریودان هه ول دهکات قه ناعتی پئبکات که هیژشه که لهکات و شوین، یان شتوازیکی تر نه انجام ده دیت که پلانی بۆ دانراوه.

لهکاتی ئاشتی شدا، که متر روونه که ئامانجی فیلکردن ده بیت به ره و چ ئاراسته یه ک بیت. ده کریت ده زگایه ک بیه ویت قه ناعت به دوژمنیک بهینیت که ده زگایه ک یان ولایتیک به هیژتره له وهی ده رده که ویت، ته نیا بۆ نه وهی پاشه ک شه ی سیاسی پئبکات که به پیچه وانه وه ناچار نه ده بوو نه و کاره بکات. یان، که سیک ده یه ویت توانا سه ر یازییه راسته قینه کانی به کیک بشاریت وه بۆ نه وهی کات به لایه نیک تر بدات که به خۆیاندا بچنه وه وه لایه نی به رامبه ر که مه رخه م بیت له به هیژکردنی هیژه سه ر یازییه کانی خۆی. نه گه ر به پئی ریککه و تنی کۆنترۆلکردنی چه ک هیژه کانی لایه نیک سنووردار بوون، نه وهی تر ده توانیت سه ر پیچه کردنی ریککه و تننامه که بشاریت وه، به م شتیه یه ش وا له لایه نی به رامبه ر دهکات به رده وام بیت له سنووردارکردنی هیژه سه ر یازییه کانی خۆی.¹

¹ Shulsky, A. N., & Schmitt, G. J. (۲۰۰۲). *Silent warfare: understanding the world of intelligence*. Potomac Books, Inc...

فریودان له جهنگدا

'مه موو جهنگیک له سر فریودان رڼواوه.

بویه، که ده توان، لاوازی نیشان بده؛

که چالاکن، ناچالاکیی نیشان بده...

دوژمن فریو بده؛

به ناریک خوتان دهرخن و هیرشی بگه نه سر...

خوتان به نااماده نیشان بده و لووتبه رزی دوژمن هانبدنه.¹

(سون ترو)

هیرشی له ناکاو و کتوپړ پره نسیپی هر جهنگیکه ... ده بیټ به شپوه یه کی سره کی ناراسته ی بیرومزی فرماندهی دوژمن بکړیت نه وه که هیزه کی. نامانچ له م چنده دا ده بیټ بریتی بیټ له په کخستنی ویستی فرمانده که. هیرشی له ناکاو مه زنترن هیزه بڼ چنده باره کردنی توانای هیزه کانی هر سوپایه ک- نه مه واده کات که هیژک مه زنتر له قه باره ی خوی دهر که ویت له جهنگدا. هیرشی کتوپړ له پتی چندان میتوده وه نه نجام دهر دیت، له وانه: چوونه جهنگیکه وه به یی خوتاماده کردن که دوژمن چاوه پوانی نه کات، هیرش کردن له کاتی چاوه پوانته کراودا، گرته بهر و به کاره یتانی ریگاگه لیک که له چاوه پوانی دوژمندا نه بیټ، به شپوه یه ک که دوژمن پتی وایټ نه و ریگایه ی نه وان گرتویانه ته بهر به هیچ شپوه یه ک مومکین نییه (هره وه که نه لمانه کان به ناو ندرده نپسدا له نایاری ۱۹۴۰)، به موی هونه ی پتیشکه وتوو وه جهریه زه یی یاخود به موی به کاره یتانی چه کی نوی پتیشکه وتوو (بڼ نمونه، تانکی T-۳۴ له سالی ۱۹۴۱ له به کیتی سؤفیه ته وه وه که هیرشیکی کتوپړی ویرانکر چووه ناو نه و ولت وه). سره پای نه مانه ی باسکران، له نیتو هه موو نه و هوکارانه ی سره که وتن له هیرشی کتوپړدا، هیچ گومانی تیدا نییه که گرنگترینیان فریودانه.

ده کړیت مشنومړی نه وه بکړیت که ته نانه تاسا ییش گرفتیکی گرنگتریشه، به لآم له مهیدانی جهنگدا ناکړیت به هیچ شپوه یه ک فرمانده بکه ویت هه له وه چونکه بوازی

ھەلە لە مەيدانى جەنگدا باجىكى گەرە بەدوادانىت؛ دەيتت ئو فەرماندەي چالاكانە كارىكات بۆلەوى وا لە دوژمنەكانى بكات ھەلەبەكن. فریودان رىكارىكى كوردەيە بۆ بەنەجامگەياندى ئەم ئامانجە، وە لەبەرئەوى فریودان مېژووەكى بە قەد خودى جەنگ كۆتە، كەواتە ئو فەرماندەيەى ئەم ھونەرە فەرماش دەكات، دەكرىت بە گىل و گەمژە دابىرىت لە بوارى سەربازىيدا. لەپاستيدا، جەنەرالە ھەرە مەزەكان لە مېژودا بەھۆى ئەم ھونەرەو ناويان لە مېژودا تۆماركراو، لەكاتىدا زۆرى تىرىش ھەريەھۆى ئەمەو خەجالەتى نەتەو و مېژووى ولاتەكەيان.

ھەموو كەسىك لەكاتى گونجاودا فریودان بەكاردەھييتت، جا ئەمە يان بۆ سووڤىكە ياخود بۆ چەند ھۆكارىكى خۆنەويستىيە. ھەرچەندە دايك و باوك رىگەرە لە مەنلەكەى بۆلەوى فېرە درۆكردن بېت، بەلام خۆشيان ھەموو كاتىك درۆدەكن، بەتايەتى لەھەمبەر مەنلەكانيان. فریودان بەشىكى دانەبراوى ناخى ھەر مۆڤىكە كە ئىمە ھەموو كاتىك ھەستى پىن ناكەين. چەندىن توڤىنەو ئامازە بەو دەكەن كە سياستەفانان مەتەنيان پىن ناكرىت چونكە ئوان وەك فریودەر ناسراون، بەلام ھەموو كەسىك درك بەو دەكات كە گرتەبەرى چەند رىكارىكى فریودەر بۆ ئەم پېشەيە پېويستە. ئەگەر سياستەفانان ھەموو كاتىك ئو بەلېن كە بېرى لىدەكەنەو، ئو تەمەنى پېشەكەيان زۆر كورت دەيتت.

ھەرەك دەوترىت، ھىچ شتىك لەزىر ئەم ئاسمانەدا نوڤ نىيە، وە كاتىك دەست دەكەين بە گەپان بەناو لاپەرەكانى مېژودا دەربارەى پەرەسەندى فریودان لەكاتى جەنگدا، ئو ھەمان پلان و تەكنىكى دووبارە دەبينىن لە قورمىكى نوڤدا. ئەم باسە باسى گىڤرەھەى مېژووى فریودان نىيە چونكە ئركىكى ئەوئەندە قورسە، دەكرىت تا لەم جىھانەدا مابىن كارەكە تەواو نەكرىت بەلكو ئەمە تەنيا وەك لىكۆلینەو بەكە بۆ ھونەرى فریودان. بۆ ئەوئەى سەرگەوتو بېت، پېويستە فریودەر ھزى و مېشكى فەرماندەى دوژمن بخوڤىتتەو و لەھەمان كاتدا بەشپۆەيك تىبگات كە بزانييت چ كاردانەو بەك لەھەمبەريدا بگيرىتەبەر.

بەلەپەل و جەريەزەيى زىادەلەپتويست، ويستى بى بىر كىرەنە وە يان گە مزانە
مەمىشە بەئاسانى دەكەنەبەر تىرى فريودانى دوژمن وە زيانگە ياندن بە
مەر ھاويەيمانىك، جەنە پالنىك كە ھەلگىرى ئەم كە موكورتيانە بىت لەنتو
كەسايەتتيدە، بىگومان بە ئاسانى دەكە وىتە داوى پلانى فريودان، بۆسە،
وہ تەلەكە بازى جەنگى.

پىگى خە فريودان لەم پىرۆسەيدا زۆر گرنگە. بىر كىرەنە وە كانمان بە ھۆى پىرۆسەى
فىرپوونە وە گەشە دەكەن، بەلام بە ھۆى بارى قورسى كۆمەلەيتى و كولتورىيە وە ك
خزاوہ تە نىو بىر ھەزىمان ئاراستەى دروست لە دەست دەدەين. زۆريەى ھەرە زۆرى كات
ئىمەى مەوۆ ئەزموونى خۆمان بە ھۆى ئەم چوارچىوہ ئەقلىيە وە سەير دەكەين، وە
ھەرشىك لە گەل ئەم قالمەدا نەگىنجىت، يان ئەوہ تە فرامۆشى دەكەين ياخود بە
ناديدە سەيرى دەكەين.

مەوۆ بە سالچووھەكان لە زۆريەى كۆمەلگاكندا بە شىوہەيكى تەقلىدى وەك
سەرچاوەى ژىرى دەستە جەمعى دادەنۆن، كە رۆنیشاندەرى سەرەكىن لە بەھىز كۆردنى
ھەزى ھاو كۆمەلگاكانيان. ئەم بىر كىرەنە وەيە تەناتە لەكاتى گوشارى دەرەكى و
كەسيدا خۆى زياتر دەنووتت. ئىمە رەمان لە سەرلەشيوان و نارىكوپىكى دەبىتەوہ،
ھەموو ھەولەكانى مەشكمان بەرەو ئەو ئاراستەيە دەچىت كە چارەسەرىك بۆ
روداوەكان بدۆزىنەوہ ياخود واتايەكى پى بىبەخشىن؛ تەناتە ئەوكاتەشى كە
زانبارىيەكان دژبەيك و سنووردان، ئىمە ھەر پەرۆشىن بۆئەوہى رىگاچارەيك
بدۆزىنەوہ. وە لەبەر ئەوہى مەشك تەنيا دەتوانىت لە يەك كاتدا خۆى لە گەل بىر ك
زانبارى بگىنجىتت، ئىمە ناچارىن باس لە ھەموو زانبارىيەكان نەكەين وە تەنيا
لەوانە بدۆيىن كە زۆر گرنگ و پىويستەن. ھەريوہ، دەكرىت بوترىت كە ھەموو
فريودانەكان لە جەنگدا دەبىت لەسەر بىنەماى ئەوہى كە خودى دوژمن نەك تەنيا
بپواى بەچىيە، بەلگە ھىوا بۆ چ شتىك دەخوازىت بنىادبىرت.

زانبارى بىرپەرى سەرەكىە لە مەيدانى ھەر جەنگىدا وە بە دەستھىتەنانى زانبارى
پىويست بۆ جەنگىك پىويستى بە ئۆپەراسىوونى سەر كەوتوو ھەيە، كە لە چەندىن

ئامېرىكا پېتىت بۆكۈرگەندە ۋە دواتر بەگە پىخستىيان. لەنەنجامدا، ئارنى زانىياري مەلە بەشىۋەيەكى لىتھاتوۋ كارىگەرەكى بەرچاۋى ھەيە لەسەر ھىزى ھەر دوۋىنىڭ ۋە ماۋەي ئۆپەراسىۋەنەكە. لەكاتىڭدا، دامەزراۋە سەربازىيەكان لەپوۋى قەبارە، تەكنىكى جەنگ ۋە ھىزى ھەر سەربازىڭ دەپوان، ھەر خۇدى ئەم پېكھاتنانەيەك دەپنە بىنەماي فرىودانى دوۋىن. ئەو زانىياريەي دوۋىنىڭ پىۋىستىيەتى بۆنەۋەي بېياري لەسەر بدات دەكرېت بەشىۋەيەكى كارامە بەكاربېئىرېت، ئەگەر كەسىك لەر ئامېرازانە بگات كە بەكارى دەھىتتە. ھەرۋەھا، ئاۋيانگىك كە لايەتتە ھەيەتى بۆ فرىودان ۋە كارامەي دەپتە ھۆي زىادكرىنى دلاۋاڭى ۋ شلەۋانى لايەنى بەرامبەر.

زۆرىيە مۇۋەككەن ناخۋان توۋى جەنگ بىن چۈنكە بە يەككە لە توندترىن دۇخەكان ھەزمار دەكرېت. ئەمە رىڭايەك نىيە كە مۇۋە بىتۋانىت بەرەو پېرى بېچىت بەلكو بۆ مانەۋەي گەلىك يان كەسىك دەپتە رىۋىۋىنى بىتەزەبىيەنە بگېرېتەبەر. ھەرۋەيە، شىتېكى ئاسايە كە لەكاتى لاۋازىيدا ھەرماندە سەربازىيەكان سەرەتا بېر لە فرىودان بەكەنەۋە ۋە رىڭايەك بۆ دەريازىۋون يان سەرگەۋتن لە جەنگدا ھەلېۋىن. لە سىستەمى ماركسى لىنىنىدا، ئەۋە پەسەندە كە ھەر ئامېرازىڭ بەكاربېئىرېت (ۋەك فرىودان) لەكاتى ئاشتىي ۋ جەنگدا بۆ ئەۋەي لە نەھامەتى رىڭار بىن (ھەرۋەك يەكېتى سۇڧىتە لە نىۋان سالانى ۱۹۴۱ ۋ ۱۹۴۵ دا نىشانىدا). لە ۋلاتانى رۇڭئادادا، فرىودان ۋەك كارىكى ئائەخلاقى دەبېئىرېت، ۋە زىاتر لە يەك دەسەلات بانگەشەي ئەمەي كرىۋە، ئەمىرىكىيەكان جەزىكى سىروشتىيان نىشاندا لەماۋەي جەنگى ئاۋەخۇدا بۆ فرىودان، رىك ۋەك ئەۋكەتەي بەر لە ھەشتا سال لەكاتى شۇڧىدا ئەم كارەيان ئەنجام دەدا.

فرىودان بۆماۋەيەكى زۆر درېژ رۆلى خۇي گىڭرا لەپاراستىنى شىكوى سەربازىي ئەمىرىكا. ئوردىلەيەكى نامۇ لەننۆر ئەمىرىكىيەكاندا ھەبۋو لەماۋەي سەدەي بېستەمدا بۆنەۋەي ۋەك بەشىك لەجەنگى ھاۋچەرخ پەسەندى بىكەن، ۋە بەدلىيەيەۋە ئەمىرىكىيەكان تەنبا لەماۋەي جەنگى جىھانى دوۋەمدا سىستەمى فرىودانى گەپاندەۋە. سەرھەنگ ۋىليام ھارىس، سەرئەفسەرى بەشى فرىودانى ئەمىرىكا لە ئەۋروپا، ئاچارىۋو بېۋا بە

بەھاكانى ئازاپەتى باشوور بەھىتت (بەشىك لە ھىزى شاروۋى فرىودان بۇ نىشتەنە
لە نۆرماندى لەسالى ۱۹۴۴) دواى ئەۋەى سەرگەۋتى بەدەست ھىتا. رەنگە ئەمە
ھۆكارىك بوۋىت كە دواى ئەم رووداۋە ئەمىرىكىيەكان ھەستىيان بە بەھىزى كرديت
بۆئەۋەى لەجەنگدا سەرگەۋن بەبى گىرئانەۋەى سىستەمى فرىودان، كەچى بەر لەمە،
كاتىك ئەوان لاواز بوون لە ئەنجامى ھىزى ژاپونىيەكان بۆسەر پىئىل ھاربەر(لە
بەشى داھاتوودا باسكراۋە)، كەشتىگەلى ئەمىرىكى سوۋدى زۆدى لەم سىستەمە
ۋەرگرت.

بەرىتانىيەكان، سەرەپاى ئاۋيانگىيان لە "يارى پاك" لەجەنگدا، بۇ ماۋەيەكى نرژ
سوۋدىيان لە سىستەمى فرىودانى جەنگ ۋەرگرتوۋە، ۋە بەكوتايى ھاتنى جەنگى
جىھانىي دوۋەم بوۋنە خاۋەنى مەزىتتىن سىستەمى فرىودانى سەريازىي.
بەپىچەۋانەۋە، كارامەتتىن مەكىنەى سەريازىي سەدەى رابردوۋ مەكىنەى ئەلمانەكان
بەشىۋەيەكى بەرچاۋ بەرەۋ پوۋكانەۋەيە لەپوۋى فرىودانەۋە، جگە لە شىۋازى
پىلانگىرپەكانى ھىتلەرىي. لەكاتىكدا سوپاى ئەلمانەكان ھەمىشە لە گرنگى ھىزى
لەناكار تىگەيشتوۋە، شىۋازە ھەرە ويستراۋەكەى بەگشتى برىتىي بوو لەۋ شىۋازەى
كە لەلاپەن فرىدريكى مەزەۋە بە "خېرايى و تووندناۋوۋىي" ۋەسەف كراۋە.

بەلى، ئەمە پېۋسەيەكى قورسە بەلام بۇ بەدەستەتتەنى ئامانجى سەريازىي، تەنانت
سىياسىيىش، فرىودان دەكرىت ۋەك تاكە رىگا دابىرئىت لەم چەندەدا. دەبىت ئەمەش
لەبەرچاۋ بگرىن كە فرىودان ئەك تەنيا بۇ كاتى جەنگە بەلكو ئامرازىكى گرنگىشە
بۇ كاتى ئاشتى. فرىودان دەكرىت زىاتر ۋەك ھونەر لەقەلەم بدرىت ئەۋەك زانست،
ھەرچەندە زانست بە بەردەۋامى ئامپازى شىاۋ دەخاتە بەردەست بۇ پىشخىستى
ئامانجەكانى فرىودان. سەرگەۋتوتتىن شىۋازى فرىودان تەنيا لەۋ كاتەدا بەرجەستە
دەبىت كە بەكارھىنەرەكەى خاۋەنى ئارامىيەكى بەرچاۋ بىت، بە تەكتىكگەلىكەۋە كە
لەم بۋارەدا ئاۋيانگى سەرگەۋتتىن ھەبىت. ھەندىك كەس دەلىن كە تەكنەلۇزايى
مۆدلىن بۆتە ھۆى ئەۋەى فرىودان قورستر بىت بەلام بەدريزايى مېژوۋ، فرىودەرەكان
سوۋدىيان لە نويتتىن و پىشكەتوتتىن ئامپازى تەكنەلۇزاي ۋەرگرتوۋە. ئەۋ شۇپشە

زانىبارى ئىستىداتىدە قەدىمىي كارىگەرىنى ھاۋتاي ۋەك شۇرۇشى پىشە سازىسى ھەيە ۋە ئەگەرتكى كراۋەيە كە ھۆكۈمەتتىكى سەرەكى بىت لە گۇرۇپپىنى سۈرۈشتى جەنگ! بەلام فرىودان بەيىن دودۇلى ۋەك ئامپازىتىكى جەنگ دەمەتتە ۋە.

تەمەنى فرىودان لە مەيدانەكانى جەنگدا دەگەرتتە ۋە بۇ ئەۋكاتانەي كە يەكەمجار جەنگ لەنتوان دودۇ تىرەۋە ھاتە ئاراۋە. يەكەك لە بەناۋىانگىرىن نەمۇنەكان مېتروۋەكى دەگەرتتە ۋە بۇ سالى ۱۲۹۴ پ.ز. كاتىك فىرەۋىن رەمىسىسى دودۇ مىسەر سەركردايتى سوپاكەي كىرد لەدۇ قەلەي ھىتتەكان لەجەنگى قادش (سورىي ئىستى). دودۇ ھەلەتۋى ھىتى ھاتە لاي فىرەۋىن ۋە پىتيان ۋە كە ئەۋان ئامادەن رىتەمىي ناۋىراۋ بىكەن لەدۇ ئەتەۋەكەيان. لەجىياتى رىتەمىيەردىيان، ھەردودۇ ھەلەتۋەكە فىرەۋىنەيان خىستە ئاۋ بۇسەيەكەۋە كە خەرىك بۇۋ كارەساتىكى مەزىن روۋىدات.

دودۇ نىزىكەي چۈرسەد سالى، ئىسرائىلىيەكان لەلەيەن خەلەكى مەدىنەۋە (كە چەند پىۋاۋىكى خىلەكى كۆچەرى عەرەبى بوۋىن، مەۋىلاۋىيان بۇ لەۋەپ دەھىتايە ئو دەشتايەنەي كە ئىسرائىلىيەكان بەرۋىۋوم ۋە دانەۋىلەيان تىادا چاندوبۇ) گىدىۋىن، كۆپى يەخوشۋا، تۋانى لەۋ شۋىنە دەريان بىكات. ھەۋت سالى پىشۋوتىر ئىسرائىلىيەكان ھەلەسەبۋىن بە دوستكردنى چەند گىرەۋكەيەكى شارۋە لەسەررىگەي پىۋاۋى خىلەكى مەدىنە، بىگومان ئەمە ئەركىكى قورس بوۋ كە چۇن گىدىۋىن تۋانى نىزىكەي سى سەد پىۋاۋ كۆبىكەتەۋە بۇ ئەم ئەركە. تەنبا فرىودان ۋە ئەلەكەبازى دەتۋانىت كارتىك بىكات كە ژمارەيەكى زۇرى مۇۋف ئاتۋان پىتى ھەلەسەن. پىۋاۋى گىدىۋىن لە نىۋە شەۋدا دەۋرىيان لە كەمپى مەدىنىيەكاندا، ۋە ھەر كەسىك لەۋ سى سەد پىۋاۋە زۇرنايەك، ئىنجانىك ۋە مەشخەلەكى پىدىرا. مەشخەلەكان ھەلەكران ۋە بەرۋىيەۋە لەزىر ئىنجانەكاندا شاردارانەۋە. ئەۋ سى سەد كەسە بۇ سى كۆمەلە دابەشكران ۋە ھەر يەكەكىيان زۇرنايەكى بەدەستەۋە بوۋ، ھەموۋىيان دەۋرىيان لە دۇرۇمدا. لە نىۋە شەۋدا، كاتىك مەدىنىيەكان خەرىكى گۇرۇپپىنى پاسەۋان بوۋىن، پىۋاۋى گىدىۋىن ھەموۋىيان بە يەكەدەنگ ھاۋارىيان كىرد، 'شەمشىرى خۇدا ۋ گىدىۋىن'

وه له هه مانکاتدا نهم زوونایه یان لئده دا وه به سهدان مه شخه لیان ده جولاند. مه دینه بیه کان وایان زانی که نه وان له لایه ن هیزکی نوره وه هیزشیان کراوه ته سر، وه به ترسره شوته که یان به ره رووباری نوردن جیهیتشت، هه موویان به کومه له لاتن. گیدیون ته نیا به راگردنیان نه وه ستا به لکو به دویان که وت تا نه وکاته ی دلنیا بو که ئیتر ناگه پتنه وه، وه 'رؤی مه دینه بیه کان' تا ئیمروش بۆته په ندیکی سرکه وتی ئیسرا ئیلیه کان له کومه لگای جودا.

ناوی سون تنو له سه رده می ئیمرؤدا هاوواتایه له گه ل چه مکی فریودان. په رتوکه کی له ژیر ناوی مونه ری جهنگ سه رچاره یه کی سه رکه کی بوو بۆ داپژه رانی ستراتیژه تی چینی وه سه رکرده سه رپازیه کان بۆماوه ی نزیکه ی زیاتر له دوو هه زار سال، هه رچه نده له سه ره تای سه دده ی بیسته مدا به شتیه یه کی پوخت وه رگپه رداوه ته سه ر زمانی ئینگلیزی. به کاره ی تانه کانی جه نه پال (چی سون پین) له سالی ۱۶۴۱ ی بهر له زاین نمونه یه کی دیاری سه رکه وتنه کانی تیوری 'سون تنو' له جهنگدا. بهر له داگیرکردنه کی ناوچه ی 'وهی' سون پین دۆخه کی له گه ل راویژکارنیک خه ملاند، که وتی: "سه رپازه کانی 'وهی' بچ به زه می و ئازان، وه ده بیت پیاوانی 'چی' وه که ترستوک ترپۆ بکه ی. ستراتیژه توانیکی کارامه ده بیت سوود له مه وه رگریت وه هه لیان بخه له تینیت... با سه د هه زار ئاگر بکه ی نه وه کاتیک سوپاکه مان ده گاته 'وهی'، په نجا هه زار بۆ رؤی دواتر، وه ته نیا سی هه زار بۆ رؤی سیتیهم..." به مهش جه نه پال 'وهی' پانگ چوان واده زانیت که سوپای 'چی' له کشانه وه دایه وه نه مهش هانی دعات بۆنه وه ی په له بکات له هیزشکردن. پانگ چوان که وتنه یو داوه که وه، هیزه کانی خوی به ناو گه لیه کی ته سکدا به پیکرد بۆ هیزشکردن، به مهش که وتنه یو بۆسه یه کی پلان بۆ داپژدراوی سون پین. بۆ کۆتایی هینان به پلانه کارامه که، سون پین هیمایه کی هه لواسی. کاتیک پانگ چوان گه یشته شوینی بۆسه که، داوی مه شخه لیک کرد بۆنه وه ی هیماکه ی سون پین بخوینیته وه، که تیایدا نووسرا بوو: "پانگ چوان له ژیر

نهم درمخته‌دا ده‌مریت. "رووناکی مه‌شفه‌له‌که نیشانه‌یه‌ک بوو بۆ تیریزانی سون پین بۆ‌ئوه‌ی بیکوژن.^۱

فریودان له سه‌ریازییدا

فریودانی سه‌ریازیی ئه‌و چالاکیانه‌ن که به‌شیوه‌یه‌کی به‌رنامه‌بۆ‌دارێژراو نه‌نجام ده‌دێن بۆ مه‌آخه‌له‌تاندنی بریارده‌ره‌کانی بواری سه‌ریازی دوژمنیک له‌ به‌رگ و نیاز و توانایه‌کی وادا که بیهیته‌ هۆی ئه‌وه‌ی دوژمن چهند مه‌نگاوێکی تایبته‌ بهاویژێت که بیهیته‌ هۆی سوود‌گه‌یاندن به‌ ئاساییشی نیشتمانی ولاتیکی دیاریکراو. ده‌کرێت فریودانی سه‌ریازیی له‌ماوه‌ی گشت قۆناغه‌کانی تۆپه‌راسیۆنی سه‌ریازییدا به‌نه‌نجام بگه‌یه‌نرێت. فه‌رمانه‌یی هێزه‌ هاوبه‌شه‌کانی ئه‌مریکا فریودانی سه‌ریازیی بۆ پینکاتی ئامانجه‌کانیان به‌هۆی هێزێ له‌ناکاو، ئاسایش، و هێزی ئابووری به‌کارده‌هێنن. لێ‌ره‌دا ئێمه‌ هه‌ڵده‌ستین به‌ ده‌ستنیشانکردنی شەش پره‌نسیبی فریودانی سه‌ریازیی بۆ ئه‌وه‌ی وه‌ک رێنماییه‌ک سه‌یر بکړین بۆ داڕشتنی پلان و جێبه‌جێکردنی تۆپه‌راسیۆنی فریودانی سه‌ریازیی. ئهم پره‌نسیبانه‌ پینک دین له‌: سه‌رنج، ئامانج، کوژنقۆلی نێوه‌ندیی، پاراستن، بریاردان له‌کاتی خۆیدا، و یه‌کشستن.

ئه‌وه‌ی لێ‌ره‌دا گرنگه‌ ئاماژه‌ی پینکیریت بریتیه‌ له‌وه‌ی که له‌کاتی دانانی پلانیکی سه‌ریازیی بۆ فریودانی دوژمن ده‌بێت ئه‌وه‌ له‌به‌رچاوبگیریت که هه‌ماهه‌نگیه‌کی ته‌واو بکړیت له‌گه‌ڵ ئه‌و لایه‌نانه‌ی په‌یوه‌ندیدارن به‌ خزمه‌تگوزاری مه‌ده‌نی ده‌وله‌ت و به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی وابه‌ستن به‌ چالاکییه‌کانی تۆپه‌راسیۆنی ده‌روونی بۆ‌ئوه‌ی دنیایی بده‌ن که ئه‌و فریودانه‌ کارناکاته‌ سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌کانیان له‌گه‌ڵ دانیشته‌وانی مه‌ده‌نی یان ده‌سه‌لاتداریه‌تی سه‌ریازیی خۆجێی. ئه‌و تۆپه‌راسیۆنه‌ فریوده‌رانه‌ی که چالاکییه‌کانی به‌ناشکرا بۆ میدیا و چاوی گشتی کراوه‌یه‌، ده‌بێت هه‌ماهه‌نگیه‌کی باشی بۆ کرابێت له‌گه‌ڵ ئه‌فسه‌رانی کاروباری گشتی بۆ ده‌ستنیشانکردنی هه‌ر

^۱ Latimer, J. (۲۰۰۴). Deception in war: the art of the bluff, the value of deceit, and the most thrilling episodes of cunning in military history, from the Trojan horse to the Gulf War. *Armor*, 117(۲), ۴۹-۵۰.

گرفتتىكى نادىيار كە رەنگە بەرەنگارىيان بېيتەۋە. سون تىزۇ لە كىتتېبەكەيدا بەناۋى
'ھونەرى جەنگ' ۵۰۰ سال بەرلە زايىن نووسىيويەتى، "ھەموو جەنگىك لەسەر فرىودان
رۇنرلۇه. " فرىودان دەكرىت ھەم ھونەر بېت و ھەمىش زانست، واتە ئەگەر بلىتىن تەنيا
زانستە يان ھونەرە ئەوا نادروستىيەك ھەيە. بەكورتى، ھونەرىكە كە وا لە دوزەن
بگەى بېروى بەرە بېت كە تەكنىكە جەنگىيە دروستەكان نادروستن، ۋە
بەپىچەۋانەشەۋە، ئامانچ لەمەش بۇ بەرئلابردنى دوزمەنە.

سىستەمى فرىودانى بەرىتانيا

ئەو سىستەمە دۆسەسەخپى و ئۆپەراسىيۇنە تەلەكەبازىيە بوو كە لەلايەن
بەرىتانييەكانەۋە لەماۋەى جەنگى جىھانىى دووم بەكاردەھات. كاتىك سىخوپانى
نازى لەو ۋلاتەدا دەستگىردەكران، يان خۇيان رادەست دەكرد يان خۇيان ئاشكرا
دەكرد، دواتر لەلايەن بەرىتانييەكانەۋە بەكاردەھىتران بۆئەۋى زانىارى ھەلە بە
نازىيەكان بەدن. ئۆپەراسىيۇنەكانيان لەلايەن "گۇمىتەى بىست" ۋە بەسەرۇكاپەتى
جۇن ماستەرمان چاۋدېتى دەكران.

پەكىك لە ديارترىن نمونە بالاكانى ئۆپەراسىيۇنى مەزنى سىخوپى دوسەرە برىتتېيە
لە سىستەمى تەلەكەبازىيى، كە بەھۇيەۋە بەرىتانييەكان، لەماۋەى نىكەى ئەۋاى
جەنگى جىھانىى دووم، "بەشىۋەيەكى چالاکانە سىستەمى سىخوپى ئەلمانىان
بەپۆۋەدەبرد و كۆتۈرۇلىان دەكرد لەناۋ ۋلاتى خۇياندا." بەدەستېپىكردن لە تاكە
سىخوپىكى ئەلمانى كە لەكاتى گەرپانەۋەيدا لە بەرىتانياۋە بۇ ئەلمانىا دەستگىركرا
لە سەرەتاي جەنگەكەدا، بەرىتانييەكان تۋانىان تۈرپىكى گەرە ۋەرە بەناۋ سىخوپى
ئەلمانى بنىادبىنن ۋە ۋايان لە ئەلمانەكان كرد بېروايان پىتيان بېت تا كۆتايى
جەنگەكە. ھەرگە سىخوپى ئەلمانەكان دەھاتنەتتو بەرىتانيا، دەمودەست
دەستگىردەكران ۋە بەكاردەھىتران لەدئى دەزگاي ھەۋالگىرى ۋلاتەكەيان بەپىدانى
زانىارى ھەلخەلەتتېر دەريارەى ئۆپەراسىيۇنى بەرىتانييەكان. ئەمە تا كۆتايى ھاتنى
جەنگەكە بەردەۋام بوۋە ۋە دەزگاي ھەۋالگىرى ئەلمانى ھەستى بە ھىچ نەكرد.

چون ماسته‌رمان، به‌رپوه‌به‌ری سیستمه‌که پېنچ ئامانجی سه‌ره‌کی دیاریکړد:

- کونترۆل‌کردنی سیستمی سیخوپړی دوژمن
- ده‌ستگیرکردنی سیخوپړی تازه‌هاتوو پوځو وولاته‌کی
- به‌ده‌سته‌پنځانی زانیاری که‌سایه‌تیه‌کان و میتړه‌دکانی کارکردنی ده‌زگای نه‌پنځی نه‌لمانې
- ده‌ست‌خستنی زانیاری ده‌ریاره‌ی کډو و شیفه‌ری ده‌زگای نه‌پنځی نه‌لمانې
- به‌ده‌سته‌پنځانی به‌لگه‌ی پلان و نیازه‌کانی دوژمن له‌و پرسپارانه‌ی لټیان ده‌کړا
- بۆ کاریگری دانان له‌سر پلانته‌کانی دوژمن به‌هوی نه‌و ده‌لامانه‌ی له‌لاین دوژمنه‌وه به‌ده‌ست ده‌گ‌پشت
- بۆ هه‌لخه‌له‌تاندنی دوژمن ده‌ریاره‌ی پلان و نیازه‌کانی دوژمن.

سووده‌کان بۆ حکومتی به‌ریتانیا بې هه‌ژمار بوون. بۆ نمونه، له‌سالی ۱۹۴۰، سیخوپړی یه‌که‌م له‌لاین به‌رلینه‌وه کړدیکي پېدرا بۆ په‌یوه‌ندیگرتن له‌گه‌ل نه‌لمانیا له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌م کډه‌ بوو به "به‌ردی بناغی ژماره‌یک کډی ترکه له‌لاین ده‌زگای هه‌والگری سه‌ریازی نه‌لمانه‌کانه‌وه به‌کارده‌هاتن،" هه‌بوونی بووه هوی نه‌وه‌ی به‌ریتانیا هر له‌سره‌تای جه‌نگه‌که‌وه بتوانیت کډه‌دکانی سیستمی نه‌و ده‌زگایه بشکینیت. دواتر له جه‌نگه‌که‌دا، کاتیک به‌ریتانییه‌کان زیاتر متعانه‌یان بۆ دوست بوو له سیستمی دژه‌سیخوپړی نه‌له‌که‌بازی نه‌و وولاته‌دا، نه‌وان. توانیان دوو کوتا ئامانجه‌کانیان بپېکن، که پیکهاتیوو له هه‌لخه‌له‌تاندنی نه‌لمانه‌کان. لووتکه‌ی سه‌ره‌که‌وتنه‌کان له‌سالی ۱۹۴۴دا راگه‌یه‌نرا، کاتیک سیخوپړه‌دوسه‌ره‌دکانی به‌کاره‌یتیران بۆ به‌ره‌ویشېردنی که‌مپیني فیل‌بازی که‌ بووه هوی قایل‌کردنی نه‌لمانه‌کان بۆ نه‌وه‌ی واپشېښی بکه‌ن به‌ریتانییه‌کان له کالئیس داده‌به‌زن نه‌وه‌ک له تفرماندی، به‌مه‌ش سه‌ره‌که‌وتنی به‌ریتانییه‌کان مسوگه‌ر بوو.

به‌هوی سه‌ره‌که‌وتنه‌کانی خویندنه‌وه‌ی کډه‌دکانیه‌وه، هه‌والگری به‌ریتانیا له پتگه‌یه‌کی دروستدا بوو بۆ تېبینیکردنی په‌رچه‌کرداری نه‌لمان بۆ نه‌و زانیاری و زانیاری هه‌لخه‌له‌تېنه‌ره‌ی له‌لاین سیخوپړه‌دوسه‌ره‌کانه‌وه پټیان ده‌درا. سه‌ره‌پای نه‌مه‌ش،

دهزانرا که کامه راپورتی گرنگ به زکراوه ته وه بۆ سه رکردایه تی بالای به رلین وه نایا بپروا به و راپورتانه کراون یان نا. ئەم پێراکه یاندنه وه به زۆر گرنگ بوو بۆ به ده سه ته پێنانی ئامانجه کانی فریودان، چونکه رینگای به به ریتانییه کاندایا بۆ جهختکردنه وه له سه ره ئه و خالانه ی ئەلمانه کان له ده ستیان دابوو یان بۆ گۆرینی په یامه کان بۆ نه هیشته ی هه ر گومانیکه ی ئەلمانه کان.

کوئنترو لکردنی توپی سیخوپی دوژمن بێگومان نرخه ی خۆی هه یه: توپه که ده بوایه ئەوه نه ده زانیاری هه والگری به ره مه پێنا بوایه که به شی ئه وه ی کرد بوایه ئەلمانه کان وای بکات بپوای پێ بکن. هه ره ها، ئەو زانیاریانه ی به ره مه ی ده هیتا نه ده بوایه هه روا به ئاسانی دژیه که بن له گه ل ئەو زانیاریانه ی ئەلمانه کان به ده ستیان هیتاوه له پێی که ناله هه والگری به کانیانه وه، ته نانه ت ده بوایه حیسابی راپۆرته کانی ئه و سیخوپانه شیان کرد بوایه که هیشته نه گیرابوون. (واپێده چوو هه یج سیخوپێکی ده سه تگیرکراو نه بوو پێت، به لām بێگومان ده بوایه ئەمه شیان له به رچاو بوایه.) ئەمه باجیکی تارادده یه که قورس بوو؛ چونکه ئەلمانه کان ده کرا توپێکی سیخوپیان له ناو به ریتانیا هه بوایه، وه ئەمه بۆ به ریتانییه کان جینگای تێرمان بوو، هه ربۆیه ده بوایه هه موو ئەگه ره کان له به رچاو بگن.

به پێوه به ری سیسته می دژه سیخوپی فریودان بپوای وابوو که خۆی و هاو پێکانی زۆر وریا بوون، له و پوه وه ی که به ریتانییه کان هه ندیک زانیاری نروسته تریان به ده سه ته وه دا که ده بوایه له ده سه تی بده ن. ئەلمانه کان نه که ته نیا خاوه نی که نالی هه والگری که متر بوون له به ریتانییه کان، به لکو واده ره که وت که به یاشی متمانه یان به و سیخوپانه هه بوو که پێیان وابوو کار بۆ ئەوان ده کنا.¹

¹ Shulsky, A. N., & Schmitt, G. J. (۲۰۰۲). *Silent warfare: understanding the world of intelligence*. Potomac Books, Inc...

نكۆلى و فریودانى ستراتىيى

چەمكى نكۆلى و فریودان بەيەكەو بەكاردىت بۇ ئۆپەراسىيۇنى زانىبارى كە ولاتىك دەيگىرتەبەر بۇ بەدەستەيتىنانى ئامانجەكانى. نكۆلىكرىدن بەو ھەولە دەوتىرت بۇ رەتكىرنەوۋى زانىبارى كە دەكرىت لەلایەن دوزمەنەو بەكارىيىت بۇئەوۋى ھەندى راستى بزانىت. ^(۱) فریودان، بەپىچەوانەو، برىتيە لە ھەولەكانى نەتەوۋىك بۇئەوۋى وا لە دوزمىن بكات برىواى بەوۋە بھىنىت كە شتىك كە لەئەساسدا بوۋى ھەيە، راست نىيە. ھەرچەندە ھەردوۋ چالاكىيەكە جىواۋىزىن، لە كىرداردا ھەردوۋىكىان بەيەكەوۋە بەستراۋى و ۋەك يەك چەمكى كاردەكەن. بۇ فریودانى نەيارىك دەربارەى نىيازى راستەقىنە يان ئامانجى فریودەرەكە، (ۋەك بەرنامەى پىشخىستى سەربازىيى، سىياسەت) دەيىت زانىبارى ورد بشاردىتەوۋە يان نكۆلى لە بوۋى بكرىت. فریودان، ئەو ھەولەيە دەدېرىت بۇئەوۋى وا لەدوزمىن بكات برىوا بەشتىك بىتىت كە راست نىيە، لەگەل ئۆپەراسىيۇنى نكۆلىدا بەيەكەوۋە كارىان پىدەكرىت. ئەمەش لە دزەپىكرىدى زانىبارى ھەلە، يان فریودان پىكىدىت بۇ دروستكرىدى برىوايەك كە راستىكە بەشئەوۋەيەكى ترە، بەمەش "ھەقىقەتتىكى بەدىل" دروست دەيىت بۇ ئامانجەكە. كاتىك فریودان و نكۆلىكرىدن بەباشى كارى خۇيان دەكەن، فریودەرەكە والە ئامانجەكە دەكات برىواى بە "چىپۇكىكى دروستكراۋ" ھەيىت نەۋەك خودى راستىكە. پاشان، ئامانجەكە بەشئەوۋەگەلىك كاردانەوۋى دەيىت كە خىزمەت بە بەرژەۋەندىيەكانى فریودەرەكە بكات.

بەكارھىنانى چەمكى "ستراتىيى" لىرەدا بۇ گىرىكى ئاستى بابەتكە بەكارھاتوۋە. ئەگەر ھاتوۋ نكۆلىكرىدن و فریودان بەشئەوۋەيەكى ستراتىيى بەكارھىتەران، ئەوا بەبىن دىودلى كارىگەرىي دەكاتە سەر داھاتوۋ و بەرژەۋەندى نىشتىمانى ھەر ولاتىك. نكۆلى و فریودانى ستراتىيى لىرەدا دەگەرپىتەوۋە بۇ ئەو وئىنە گەۋرەيى دەلالەتى لىدەكەن. ئەمە پەيۋەندى ھەيە لەگەل سىياسەتى ھەرەبالاى ھكۈمەتتىك، نەۋەك تەنيا ناۋەپۇكى جىبەجىكرىدى سىياسەت. ھەربۇيە، فریودانى ستراتىيى ئاستى ھەرەبالاى ھكۈمەتتىك يان بازىنى سۇپاى ھكۈمەتتىكى كىرپۇتە ئامانج. بابەتى ھەولەكانى فریودان دەيىت شتىك بىت كە بەرپرەسە بالاكانى ولات چارەسەرى بكنە. بەمەمان شىۋە، نكۆلى

ستراتېژى ئەمەل ھەولە دەبىت بۇ شارەنەۋى ئەمەل جۆرە زانىيارىيەنى كە بەشىۋەيەكى سەرەكى لەلەين بەرپەرسە بالاكەنەۋە دراۋە .

نكۆلى و فریودانى دەرەكى لەۋكەتەدا ئەنجام دەدریت كە دەۋلەتتەك يان چەند گروپپەك (ۋەك گروپپى تىۋرەستى، دامەزراۋە تاۋانكارىيەكان، يان بىزۋوتتەۋەى جوداخۋانى) نكۆلى و فریودان بەكاردەھىنن بۇ گەشتەن بە ئامانجەكانيان لەدزى بەرۋەندەپەكانى ولاتتەك . چەندىن كەئالى پەيوەندى ھەن كە بەكاردىن لەلەين ئەمەل ولات يان دەزگاپەنى دەیانەۋىت ئەمەل دوو ستراتېژىيەتە بەكاربەيتن . ھەندىچار سەرچاۋەكانى ھەۋالگىرى زانىيارىيەكان لە دارۋزەرانى سىياسەت دەشارنەۋە و راستىيەكەيان بۇ ئاشكرا ناكەن . سەرەپاى ئەمەش، ھەندىكەمىتۋدى تىرى پەيوەندىش بەكاردىت لەم نىۋەندەدا، ۋەك راگەياندن (تەلەفۋىن، رادىۋن و ئىنتەرنەت)، پەيوەندى دىپلۇمىسى، ئالۋىرى ئەكادىمى، ۋە گەشتى نىۋەندەۋلەتى و گەشتوگوزار . ستراتېژىيەتى نكۆلى و فریودان پىۋىستى بە كەئالىكى پەيوەندى تەرخانراۋ نىيە . تەنیا لەۋكەت روودەدات كە رووداۋىك سەرھەلەدات ياخود دوژمن چەند زانىيارىيەكى لەبارەى دامەزراۋەكانى دەۋلەتتەكەۋە دەست كەۋتوۋە .

بەپشت بەستەن بە چەند سەرچاۋەيەكى مېتۋىي و لۆژىكى ئەنجامدانى ئەمەل كارە، بۆمان دەرەكەۋىت كە كەمپىنى فریودان و نكۆلىيەكى سەرەكەۋتوۋ پىۋىستى بە چەندىن پىنكەتە ھەيە . يەكەم، ولاتى فریودەر دەبىت پلاننىكى گەشتى لە مېشكدا ھەبىت بۇ بەدەستەينانى ئامانجەكانى؛ دەبىت پېشتەر بېپارى ئەۋە بەدات دەبىت ئامانجەكە چۆن رەفتار بكات ۋە رۆلى فریودان چى دەبىت لە سەرئەنجامدا . ھەرۋەھا، فریودەرەكە دەبىت پېشتەينى ئەۋە بكات چۆن ئامانجەكە كاردانەۋەى دەبىت لەكاتى ھەردو فریودانى سەرەكەۋتوۋ و شىكستخواردودا . ئەمە، بىگومان، ئەركىكى سانا نىيە . دەبىت ئەۋانەى لە كەردەكە بەژدار دەبن بىرەندەۋەيەكى روونيان ھەبىت كاتتەك پېشتەينى سەرئەنجامەكانى دەكەن . جگە لەمەش، دەبىت فریودەرەكە كارەكانى تىكەل بكات لەگەل: ھەۋلەدان بۇ نكۆلىكرەنى زانىيارى دروستى دوژمنىك؛ چىۋىكى فریودەر . ئەمە، دوۋبارە، ئەركىكى سانا نىيە . ھەلەمەتى فریودان و نكۆلىكرەن

پٽويسٽي به ڪاري يه ڪگرتو هه به له لايه چهندين بهش، ده زگا و وه زاره تي حڪومه ته وه. ليدواني گشتي، گوتاري راگه ياندن، په يوه ندي به ڪاني ٿين ته رنيت ده بيت ناماده بگرتن بڻ پشتيواني له نامانجه ڪاني نيازي ده ولت له ڪرده ي فريوداندا. هه رگه زانياري هه له بلاو ڪرايه وه، ده بيت چهنده هه نگو ويگ بگيرتته بهر بڻ ريگا گرتن له گهيشتنی زانياري به دروسته ڪه بڻ ده ستي دوزمن.^۱

دوهه، فريودان نه وکاته پيشده خريت ڪه ڪولتوري ستراتيڙي دوزمنه ڪه ٽيگهين. بڻ وهه ي له م چهنده دا سه رگه وتوو بين، فريوده رگه ده بيت له سياقي راماني نه ياره ڪه ي ٽيگات بڻ وهه ي بزانيت ڪه ڪامه ويته ي ده توانريت به شيوه يه ڪ نيشان بدرت ڪه شاياني قاييل ڪردن بيت بڻ لايه ي به راميه.^۲ ميڙو، ڪولتور، باري گشتي دارايي و سياسي هه موويان ڪاريگه ريه ڪي باشيان له سه راماني نامانجه ڪه هه به.^۳ ده بيت زانياري هه له لگه ل ستراتيڙيه و ته نانهت ڪولتوري نه و ولاه خوي بگوچيت بڻ وهه ي به باشي ڪاري خوي بکات. هه هه له يه ڪ ده توانريت به ناساني له لايه و لاٽي نامانجه وهه ستي پٽي ڪريت و له سه رنه نجامدا نه و فريودانه ته نانهت ده بيته مايه ي گالته جاري. هه ريو به، فريودان پٽويسٽي به پلان و نه خشه ي زيره ڪانه هه به: نه زموني نه م هونه ره نه وهه ي ده رخستوه ڪه پلاندا پڙه راني فريوداني سه رگه وتوو ده توان چهندين ريگا به ڪاريهينن ڪه له هزي نامانجه ڪه به دور بيت. به ڪورتي، پلانده راني فريودان "ده بيت زانياري به ڪي بن نه ندهان به بيت ده ياره ي

^۱ Perception and Misperception in International Politics (Princeton, N.J.: Princeton University Press, ۱۹۷۱); and James J. Wirtz, "The Intelligence Paradigm," Intelligence and National Security, Vol. ۴, No. ۳, October ۱۹۸۹, pp. ۸۲۹-۸۳۷.

^۲ Gray, *Ivfordern Strategy* (New York: Oxford University Press, ۱۹۹۹).

^۳ Alastair Ian Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, ۱۹۹۵); Stephen Peter Rosen, *Societies and Military Power* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, ۱۹۹۱); Peter Lavoy, Scott Sagan and James J. Wirtz (eds.), *Planning the Unthinkable: New Powers and their Doctrines for Using Nuclear, Chemical and Biological Weapons* (Ithaca, Cornell University forthcoming); and Elizabeth Kier, *Imaging War: French and British Military Doctrine Between the Wars* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, ۱۹۹۷).

تێپامانی ئهو ولات یان ئهو كهسانه‌ی ده‌یان‌ه‌وێت فریوی بده‌ن، وه‌ جگه‌له‌مه‌ش ئاره‌زووی مۆف بۆ خود‌فرۆیدانه‌یش له‌به‌رچاوب‌گیریت.^(٧)

سێیه‌م، فریودان پتووستی به‌ كه‌نالی زانیاری هه‌یه‌ بۆ گه‌یشتن به‌ دوژمن. پێدانی زانیاری ساخته‌ به‌ڕێگه‌یه‌کی لێزانانه‌ ده‌توانێت زیاتر هاوکار بێت له‌ به‌راست زانیی ئهو زانیارییه‌ له‌لایه‌ن دوژمنه‌وه‌. هه‌ریۆیه‌، داڕێژه‌وانی پلان پتووستیان به‌ ده‌سه‌لات و بیری نوێکارانه‌ هه‌یه‌ بۆئهو‌ی ئهو كه‌ناله‌ به‌گه‌ریخه‌ن.

چواره‌م، هه‌له‌مه‌تێکی سه‌رکه‌وتووی فریودان و نكۆلیکردن سوودی زۆر له‌ میکانیزمی "فیدباک" وه‌رده‌گریت بۆ کۆکردنه‌وه‌ی داتا ده‌رباره‌ی ره‌فتاری ئامانجه‌که‌. ده‌رک‌کردن به‌و رێگه‌یه‌ی ئامانجه‌که‌ چۆن ئهو داتایه‌ی لێک‌داوه‌ته‌وه‌ گرنگیه‌کی تایبه‌تی هه‌یه‌. چالاکی فریودان چالاکییه‌کی جوول‌اوه‌: چیرۆکی په‌رده‌پۆشی، كه‌نالی گه‌یاندن، وه‌ ده‌سته‌پێشخه‌ری تایبه‌تی پتووستیان به‌ پلانێکی باش هه‌یه‌ بۆ سوود وه‌رگرتن له‌و ده‌رفه‌ت و گه‌رفه‌تانه‌ی دینه‌پێش. زانیی ئهو راستیه‌ی که‌ فریودان سه‌رکه‌وتوو ده‌بێت ده‌کرێت خالێکی گرنگ بێت بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی ئامانجی زیاتر. ئه‌گه‌ر ئهو پلانه‌ی داتان رشتوو سه‌ری گرت و دوژمن درکی پێنه‌کرد ئه‌وه‌ باشه‌. ئه‌گه‌ر هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ پلانی فریودانه‌که‌ شکستی هێنا، میکانیزمی "فیدباک" ده‌بێت سوودی لێ وه‌ریگیریت.^١ ئه‌وه‌ی گرنگه‌ لێره‌دا ئاماژه‌ی پێب‌دریت ئه‌وه‌یه‌ که‌ ته‌نیا به‌ک جووری فریوده‌ر له‌م بواره‌ رۆل ناگێریت به‌لکو ئه‌مان بۆ چوار پۆلێن دابه‌ش ده‌کرێن: دیموکراسیه‌کان؛ رژێمه‌ داپلۆماتیکانه‌کان (دیکتاتۆریه‌یه‌کان)؛ رژێمه‌ ئینتیقه‌الییه‌کان (گۆپین له‌ رژێمیکی دیکتاتۆری بۆ دیموکراسی یاخود به‌پێچه‌وانه‌وه‌)؛ ئه‌که‌ره‌ نا‌حکومیه‌یه‌کان (رێک‌خه‌ری تاوانکاری، گروپه‌ تیرۆرستییه‌کان، بزوتنه‌وه‌ جیا‌خا‌زه‌کان). هه‌موو ئهو جوورانه‌ی باسکران، تووشی شکست و سه‌رکه‌وتنی که‌مییانی فریودان ده‌بنه‌، که‌ به‌ شتیکی ئاسایی له‌م بواره‌ له‌قه‌له‌م ده‌دریت. ئیستا با له‌خواره‌وه‌ به‌ک به‌یه‌ک باسیان بکه‌ین

^١ "Colloquium on Foreign Strategic Denial and Deception," Georgetown University, ١٢-١٣ July ١٩٩٩; and Barton Whaley, *Stratagem: Deception and Surprise in War* (Cambridge: MIT Center for International Studies, ١٩٦٩)

و بزاینه هم نهکته رانه که ی و چوئن و له کویتدا رۆلی خوڤان له کرده ی فریوداندا دهگتین.

یه کهم، ولاته دیموکراسییه کان به زۆری له کاتی جهنگدا هه لمه تی فریودان و نکۆلیکردن به کارده هیتن. به لام نه مه به و ولتایهش ناهیت که له کاتی ناشتیشدا هه رامۆشی بکه ن. هه رله کاتی جهنگی شوپشگیتپی نه مریکاوه تا له نگه رگرتنه که ی نازییه کان له (D-Day) له جهنگی جیهانی دووه م، تا هتیشی مارینه کان له ماوه ی جهنگی که ندادا، مژوو ی نه مریکا پره له و نمونانه ی که تیایدا فریودان به کارهاتوو له به رژه وهندی سوپای نه مریکادا. به درژایی سه ده ی بیستم، به ریتانیا و ولاتانی تری دیموکراسیش جابه جار له کاتی ناشتی و جهنگدا نه م ستراتیژییه تیای به کارهیتاوه. بۆنموونه به رنامه ی ئیسرائیل، یان به م دواپیانه هی هیندستان، بۆ به ره پیدانی به رنامه ی ناوکی سوودی له فریودان و نکۆلیکردنی پیشکه وتوو وه رگرتوو. به لام نه مریکیه کان به زۆری ناگاداری سه رکه وتنی هه لمه تی ولاتانی تری دیموکراسی نین، به تاییه تی له کاتی ناشتیدا.

دووه م، رژیمه داپلۆسیته ره کان، به پیچه وانه ی دیموکراسییه کانه وه، فریودان و نکۆلیکردن به کارده هیتن وهک ئامرازکی ئاسایی هوکمرندی ولاته که یان.^۱ نه مه پشتبه ستیان زیاد دهکات به تهکتیکی هاوشتیه له سیاسه تی دهروه و پرسه کانی به رگری ولاتدا. نه وه ی له م جۆره رژیمانه دا قیزه و نه بریتییه له مه یلی نه و رژیمانه بۆ به کارهیتانی نکۆلی و فریودان به ئامانجی پشتیوانیکردنی ده ستپیکردنی نه یاریی. بۆنموونه، ئۆپه راسیۆنی باربارۆسا (له به شی چواره مدا باسکراوه) و هتیره کانی ژاپۆنییه کان بۆ سه ر نه مریکا و به ریتانیا له کانونی یه که می ۱۹۴۱ سوودی زۆر له و سوو هونره وه رگیرا. هه روه ها، رژیمه دیکتاتۆره کان کارامه ن له به کارهیتانی

^۱ Roy Godson (ed.), *Comparing Foreign Intelligence* (Washington, Pergamon-Brassey's, ۱۹۸۸).

جۆرەكانى تىرى فريودان و نكۆلىكىردن، ھەرىق نەمۇنە بېوانە ھەولە بەردەوامەكانى ئىزراق بۇ خۆدزىنەۋەى لە پىشكەننى نۆۋەدەۋلەتى و لەناۋىردىنى چەكى كۆمەلكۆز.^۱ سىيەم، ئەكتەرە ئاھكومبىيەكان بەشئۆەيك ئەم چالاكىيەكانە ئەنجام دەدەن كە ھەرەشە بۆسەر ئەمريكا و تەۋاۋى ۋلاتە دىمۇكراسىيەكان زىاد بىيەت. دامەزراۋەى نۆۋەدەۋلەتى، تىرۆرىستەكان، و گروپە ئايىنىيەكان سىرۋىشى ئامانچەكەيان بەشئۆەيكە كە دەبىت پەرەپۆشكىكى بۇ بدۆزەۋە، ئەگەر بىيانەۋىت بەشئۆەيكە باش چالاكىيەكانىيان ئەنجام بەدەن. بۇ تىرۆرىست، ياخىيوو، ۋە تاۋانكاران نكۆلىكىردن دەبىتە مۇكارىت بۇ مانەۋەى خۇيان (raison d'etat). ئەو جىيانە لىلەى تىرۆرىست و تاۋانكاران تايىدا چالاكىيەكانىيان ئەنجامدەدەن ھەقىقەتتىكى بەدىلە، نەۋەك بەمانەيكە كاتى بۇ بەدەستەپنەنى ئامانچى سىنوردار. تاۋانكاران لەجىيانەى شارۋەى نكۆلىكىردن گەشەدەكن، لەۋكاتەى چەكبەدەستىك فريودان و نكۆلىكىردن بەكاردەھىتتە بە ئامانچى چۈنەناۋ جىيانەى دەسەلاتى شەرىعەۋە. بەنىسەت گروپە نەپتىيەكان، نكۆلىكىردن جىيانەىكى ھاۋتەرىپ دروست دەكات كە بىيەتەۋەى دروستكىردىنى شوپىتتىكى سەلامەت و پەرەپىدەنى ئەو ژيانەى كە خۇيان بۇ تەرخانكردوۋە. دەكرىت ئامازە بە چەند نەمۇنەيكە لەم جۆرە رەفتارە بگەين ۋەك مافياكانى سىسىلىيا، كە ئامانچىان گەپانە بەدۋاى رىز، ھىز، و پارە، و لە رىكخراۋە تىرۆرىستىيەكان كە ئامانچىان كۆپىنى ئاراستەى مېژوۋە لەپىڭاى كىردەى توۋندەپەۋىيەۋە.

چوارەم، ھەندى لە رژىمەكان لەھالەتى ئىنتىقالىدا لە ھۆكۈمەتتىكى دىكتاتۇرى بۇ ھۆكۈمەتتىكى دىمۇكراسى، كە بەشتىكى ئاساسى دادەنرىت لە مېژوۋا. ھەندىك لەم ھۆكۈمەتەنە ئامانچىان ئەۋەپە پىرۆسەكە پىچەۋانە بگەنەۋە، لەكاتىڭدا ئەۋانەى تىر دەيانەۋىت پەرە بە تۋاناكەنى دەرەكى بەدەن بۇ كۆپىنى دۆخى ئىستەى ۋلاتەكەيان لە كۆمەلگەى نۆۋەدەۋلەتتىدا. ھەندىك ھىز كاتىك دەيانەۋىت پەرە بە ھىزە

^۱ David Kay, "Denial and Deception: The Lessons of Iraq," in Godson, May and Schmitt, op. cit., pp. ۱۰۹-۱ and Schuster, ۱۹۹۹). and Scott Ritter, Endgame (New York: Simon and Schuster, ۱۹۹۹).

سەربازىيەكانىيان بىدەن، دەبىت ھونەرى نىكۆلىكىردن و فرىودان ۋەك ئامرازىك بەكاربەيتىن بۇ پاراستىنى نەيتىنى بەرھەۋىپىشېردىنى چەك و ژۇرخانى سەربازىيى بۇئەۋەى ھىچ ۋلايتىكى دەرەكى پىتى نەزانىت ياخود خۇى بەدوور بىگىت لە پەيمانە نىۋەولەتتەيەكان. مېژوۋى نەۋەى چۆن ھىزە ئىنتىقالىيەكان نەم ھونەرەيان بەكارمەنناۋە ۋىنەيەكى باشمان پىدەدات لە گىرفتى خۇدزىنەۋەى پىشكىنىنى نىۋەولەتتى، بەتايىبەتتى لە كەيسى پىشكىنىنى چەكى كۆمەلكۇزى ئىزاق لەسالى ۱۹۹۸.

بەھۇى چەندىن ھۆكارەۋە، ئەمىرىكا ئامانجىكى مەزنى ھەردو ھەلمەتتى فرىودان و نىكۆلىكىردنە، ئەمەش بەھۇى بوۋىنى چەندىن نەيارچ ھىكومەت يان ئەكتەرى ناھىكومى. دەرگىت ھەپشەكەكانى فرىودان و نىكۆلىكىردن ۋەك شىۋازىكى ناچونىيەكى كاروبارى جەنگى سەبىرىكىت. ئەو ۋلاتە نەيارانەى نىيازىان ھەيە لەم دورىگايەۋە زىان بە سوپاى ئەمىرىكا بىگەيەنن دەبىت خودان توانايەكى باشى سەربازىيى بن لە كاروبارى جەنگىدا. ئەفسەر و داپژەرانى سىياسەت لە ئەمىرىكا بەزۆدى ئەم ھىزىشانە بەھۇى تەكنەلۇژىيا و چەكى نوئى بەرپەرچىدەدەنەۋە. بەرھەمەيتىنانى چەكى كۆمەلكۇزى يەككىكى ترە لەو رىگايانەى كە دەتوانىت فرىودان و نىكۆلىكىردىنى تىادا بەكاربەيتىرت. بەلام تەكنەلۇژىيا و ماددەى پىتۈست لەم روۋەۋە پىتۈستە بۇئەۋەى بتوانىت چەكى ۋەك، كىمىيى، بايۇلۇژى، يان ناۋوكى بەرھەم بەيتىرت. زۆرىەى ۋلات و كارگەكانى ئەم بوارە ناتوانن ماددەى ھەستىيار لەم چەكانە بەكاربەيتىن. ھەربۇيە، نىكۆلى و فرىودان رۇلىكى بالا دەرگىرت لەخۇدزىنەۋە لە ئىدانەكردن و ئابلۇقەى نىۋەولەتتى كە پىتۈستى بە بەلگەى روۋن دەبىت كە نەتەۋەيك پىلانى داپشتوۋە بۇ پەرەپىدانى جىبەخانەيەكى ئاناسايى. ھەروەك ھىزىشى بەرگىركارى ئىسرائىل بۇسەر كۆمەلگەى ناۋوكى ئۆسىراك لە ئىزاق نىشانى دەدات، ژۇرخانىكى چەكى كۆمەلكۇزى كە پىشتىر ئامادەكرابىت و لەمەمانكاتىشدا لەلايەن ۋلاتانەۋە ئاشىركابوۋىت روۋبەپوۋى ھىزىشى راستەپاست دەبىتەۋە. ھەلمەتتى نىكۆلى و فرىودان ھاۋكارە لە شارىدەۋەى

چالاكىەكانيان و دورىكەوتنەوۈ لە ئابلۇوقە و ھىزىشى سەربازى كە ئامانچ لىيان رىگاگرتنە لە بەدەستەيتنانى جەبەخانەى كوشىندە .

جگە لەمەش، ئەمىرىكا ولاتىتكە كە لە چەندىن رىكەوتنى دولايەنەى كۆنترۆلكردىنى چەك، مافەكانى مرقوف، و بازىرگانى تىئوگلاوۈ . لەبەر ئەوۈى ژمارەيەكى نۆر لەم پەيمانانەى بەند و وابەستەبوونى ئالۆزى لەخۆگرتىوۈ، ولاتانى بەبەردەوام بەدوای رىگاچارەيەكن بۆ سەرپىتچىكردىن لەر پەيمانانە، بىگومان ئەم چەندەش لەرىگاي فرىودان و نكۆلىكرىدەوۈ مەيسەر دەيىت . پەيمانى ھەملەلەينەش لەنتوان ولاتاندا بەشئوۈيەكى تاييەتى موعەپەزىن بۆ ئەم جۆرە ھىرشە . ئەزمومونى مېژوۈ ئەوۈمان پى دەلىت كە ئەگەر ولاتىتك پابەندى پەيمانىكى ئاوا نەبوۈ، ئەوا بەرەنگارى ئابلۇوقەيەكى تىووندى نۆۈدەولەتى دەيىتەوۈ، بەلام بە پەپىرەوكردىنى ھەلمەتى فرىودان و نكۆلىكرىدە دەكرىت ولاتىكى لەم چەشنە تىووشى گرفتىكى ئاوا مەزىن نەيىتەوۈ .

راگەياندنى ئەلىكتىرونى، بەتاييەتى تۆپەكانى نوچەى تەلەفزيۇنى و ئىنتەرنىت، دوو لەكەئالى ھەرە بەھىزىن بۆ بەكارھىتنانى نكۆلى و فرىودان . ھەرچەندە ئەم راگەياندە نۆۈيە رىگاي بە ئەمىركىيەكان داوۈ بۆئەوۈى ئاگايان لە پىشكەوتنە جىھانپىيەكان بىت لەكاتى گونجاودا، ئەم كەئالانە رىگايەكى راستەوخۆن بۆئەوۈى دوۈمىن بەشئوۈيەكى راستەوخۆ قسە لەگەل ھاولالتى و نوخبەى سياسى ئەمىرىكا بكن . ئەمە رەنگە بېيىتە ھۆى زىانگەياندن بە حكومەتى ئەمىرىكا بۆئەوۈى سياسەتەكانى بەشئوۈيەكى روون و رەوان بۆ راي گىشتى جىھان بەيان بكات . راي گىشتى، بەتاييەتى لەژىر حوكسى رۇئىمىكى توتاليتارىدا، بەدەگمەن دەتوانىت ئەو تەككەلۆزىا نۆۈيە بەكاربەيتىن . لە چەندىن رووۈوۈ، ئىستا ئەمىرىكا و كاربەدەستانى بەشپىكن لە گوندىكى نىشتىمانى كە ھەموو جىھان چاوى لەسەريانە، ئەمەش بەھۆى زۆرۈزەوۈندى مېدياي ئەو ولاتەوۈ، بەتاييەتى لەكاتى رووداوى گرنگدا .

ھەرۈەھا، بلۆكرىدەوۈى زانىيارى پىشكەوتىوۈى تەككەلۆزىى دەريارەى تەككەلۆزىاي ھەوالگىرى و بوونى ئەو تەككەلۆزىايە لەژىر دەستى نەيارانى ئەمىرىكا، ھۆكارىكى ترە بۆ زىادبوونى ھەرپەشە بۆسەر ئەمىرىكا . تا زياتر ئەمىرىكا چىرۆك و مېتۆدە

هه‌واڵگرییه‌کانی له‌رێگای سیخوڕپه‌وه‌ بڵاویکاته‌وه‌ بۆ ناو ئەکادیمیا و ویسایه‌ته‌کان، زیاتر موخه‌ره‌ز ده‌بێت له‌ئه‌نجامدانی فریودان و نکۆڵیکردن له‌سه‌ری. به‌جیهانیبوونیش که‌نالی زانیاری و ئابوودی هه‌ر ولاتی‌ک زیاد ده‌کات که ده‌توانرێت نکۆلی و فریودانی تیا‌دا به‌کاربه‌نێرێت. که‌شتوگوزار، که‌شتی کار، کۆچی یاسایی و نایاسایی، بازرگانی یاسایی و نایاسایی نۆوده‌وله‌تی، وه‌ ئه‌و بازاره‌ جیهانییه‌ی هه‌یه‌ بۆ‌ئوه‌ی به‌توانرێت له‌رێپه‌وه‌ ولاتانی یه‌کتر فریو بده‌ن.

دوای باسکردنی هۆکار و هه‌ره‌شه‌کان، ده‌بێت ئه‌مجاره‌ به‌رسین که‌ ئایا چۆن ده‌کرێت ئه‌م هه‌ره‌شانه‌ که‌م بکێرته‌وه‌. هه‌رچه‌نده‌ ناتوانرێت به‌ته‌واوی هه‌ره‌شه‌ی نکۆڵیکردن و فریودان له‌نتۆببێردرێت، چه‌ند رێگایه‌ک هه‌ن بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی کاریگه‌رییه‌کی. یه‌که‌م، په‌ره‌پێدانی به‌رنامه‌یه‌کی زیادکردنی وشیا‌ری له‌ بازنه‌ی حکومه‌تا‌ له‌ به‌کارهێنان و میتۆده‌کانی هه‌لمه‌تی فریودان و نکۆلی. دووه‌م، زیادکردنی وشیا‌ری گشتی و میدیا‌ له‌م رووه‌وه‌. سێیه‌م: زیادکردنی وشیا‌ری بازرگانیکردن. چاره‌م: کردنه‌وه‌ی خول بۆ کۆکه‌ره‌وانی زانیاری، شیکه‌ره‌وه‌کان، و به‌رپۆه‌به‌رانی هه‌واڵگری. پێنجه‌م: لێکدانی زانیاری به‌رده‌ست و ئاماده‌ی بۆ داها‌توو. ئه‌م رێگاچارانه‌ ره‌نگه‌ هه‌ول و ماندووبوونیکی که‌می تێبجێت به‌لام به‌دڵنیا‌یه‌وه‌ به‌ره‌می باشیا‌ن ده‌بێت.^۱

جهنگی ده‌روونی و فریودان

جهنگی ده‌روونی و فریودان په‌یوه‌ندییه‌کی تۆندوتۆلیان به‌یه‌که‌وه‌ هه‌یه‌، ته‌نانه‌ت به‌شپۆه‌یه‌ک که‌ ناتوانین هه‌ردووکیان به‌شپۆه‌ی جیا‌جا‌ باس بکه‌ین. له‌سه‌ره‌وه‌دا باسی فریودان و جو‌ره‌کانی‌مان کردوو، بۆیه‌ لێره‌دا هه‌لده‌ستین به‌ پێناسه‌کردنی چه‌مکی "جهنگی ده‌روونی". به‌هۆی ئه‌وه‌ی تا ئه‌م دوایانه‌ هیچ دامه‌زراوه‌یه‌کی ئه‌کادیمی هه‌لنه‌ساوه‌ به‌ دانانی پێناسه‌یه‌کی ورد و دیاریکراو بۆ ئه‌م چه‌مکه‌، به‌سپۆرانی بواری جه‌نگ ئه‌م ئه‌رکه‌یا‌ن له‌سه‌ستو گرتوو. ئه‌مانیش به‌شپۆه‌یه‌کی

^۱ Godson, R., & Wirtz, J. J. (۲۰۰۰). Strategic denial and deception. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, ۱۷(۱), ۴۲۴-۴۳۷.

نه کادیسی هم نه رکه یان نه انجام نه داوه، به لکو زیاتر بیر و هزیان له پالنه و نارمانجه کانی نه وک خودی هونه رکه، یان باشتربلین "زانسته که". سهره پای نه مهش، ده توانین بلین که جهنگی دهرونی بریتیه له "هیرشبردن بوسر نه و هۆکاره ناوه کیانهی جووله و رهفتاری مروف دیاری ده که ن بۆنه وهی شکست به نه یار و دوژمنی لایه نیکی دیاریکراو بهیتریت".

که باسی چه مکی "جهنگی دهرونی" ده که یه، زورچار له گه ل چه ند چه مکی تر دا تیکه ل ده کړت و هکو جهنگی سارد (به تاییه تی نه وهی له نیوان نه مریکا و سؤفیه ت رویدا). جگه له مهش، زور کهس پتی وایه که نه م چه مکه هاوواتایه له گه ل جهنگی راگه یاندن، به لام له بنچینه دا نه مانه دوو چه مکی جیاوازن. له پاستیدا، ئامانجی نه م جهنگه بریتیه له "فریودانی" دوژمن بۆنه وهی وای لیتیکات رووه و چه ند کار دانه وهیه کی ئاراسته کراو هه نگوو بنیت. له ژور روشنایی نه م لیکدانه وهی دا، ده کړت بلین که جهنگی دهرونی بریتیه له به کارهیتانی پروپاگنده له لایه ن ده وله تیکه وه، یاخود گروپیکه وه، که ئاراسته ی نه توهیه کی تر، دوژمنیک، دوستیک یاخود بیتلایه نیک ده کړت، که ئامانج لیتی دانانی کاریگه ریه له سهر هه ست و بۆچوون و رهفتاری نه و لایه نه دیاریکراوه.

رۆلی نه م جهنگه له بواری سهر یازیدا بۆ فریودانی دوژمن هچي که متر نییه له بوونی چه کی پتیشکه و قووی سهر ده م له هه مبه ر دوژمن. له م نیوه نده دا، چه ندین سهر کرده ی جیهانی بایه ختیکی بی نه ندازه یان به به کارهیتانی نه م هونه ره داوه. له وانه، دومیل، سهر کرده ی نه لمانی، ئامازده به وه ده دات که رابه ری سهر که وئوو له جهنگدا نه و که سه یه به رله وهی جهسته ی دوژمن داگیریکات، ده ست به سهر نه ق و هۆشیدا ده کړت. جگه له مهش، دیگول، جه نه راله به نیوبانگه که ی فهره نسی، جهخت له سهر نه وه ده کاته وه که نه گه ر ده وله تیک سهر که وئنی بویت، به رله وهی هیزه کانی به کارهیتیت ده بیت هیزی جهنگی دهرونی خوی بخاته بواری جیهی جیکرده وه.

وینستن چیرچل، رابهری بهریتانیا، پرسی وای که جاری واهیه جهنگی دهروونی ده توانیت ئاراسته‌ی میژوو بگوریت.^۱

به‌هۆی فراوانی چوارچیتوه‌ی جهنگی دهروونی به‌مه‌به‌ستی فریودانی دوژمن، چه‌ندین رینگا هه‌ن بۆ مه‌یسه‌رکردنی ستراتیژییه‌تی ئه‌م ئامانجه. گوشت و کوشتار، هه‌روه‌ک له جهنگی داعشدا بینیمان، به‌یه‌کێک له سه‌ره‌کیترین جوهره‌کانی ئه‌م جهنگه داده‌نریت به‌تایبه‌تی له‌م سه‌رده‌مه‌دا که که‌ناله‌کانی راگه‌یاندن به‌شێوه‌یه‌کی ئێجگار زۆر به‌رفراوانن که ده‌توانریت له‌پێیانه‌ کرده‌ی "کوشتن" به‌مه‌به‌ستی فریودانی دوژمن به‌گه‌یخه‌ریت. ئه‌م ته‌کنیکه ده‌بیته هۆی لاوازه‌کردنی ده‌روونی تاک به‌گشتی و سه‌ریاز و چه‌نگاوه‌رانی به‌ره‌ی چه‌نگ به‌تایبه‌تی. سروشتی جه‌نگ و مۆفیش وایه که و ره‌ و رۆحه‌تی سه‌ریاز به‌ هۆکارێکی سه‌ره‌کی سه‌ره‌که‌وتنی له جه‌نگ داده‌نریت. به‌ رووخاندنی ئه‌م و ره‌یه، ئیتر شکست له جه‌نگه‌که‌ش مسۆگه‌ر ده‌بیته.

جگه له نیشاندانی گوشت و کوشتار، تێکدانی بواری ئابووری کاریه‌رییه‌کی به‌رچاو له‌م جه‌نگه‌دا ده‌گه‌یخه‌ریت. بلۆکه‌که‌وه‌ی ده‌نگۆی برسییه‌تی و نه‌مانی بۆزۆی زیان، و له‌ کۆمه‌لگا و سه‌ریاز ده‌کات نه‌توان به‌دڵێکی پرله‌ جو‌ش و خۆشه‌وه شه‌پ به‌کن له‌لایه‌ک. له‌لایه‌کی تره‌وه، جه‌نگی ئابووری به‌و واتایه‌ش دێت که دوژمن نه‌هێلێت، یان تو ئه‌م ته‌کنیکه به‌کاربه‌یخه‌یت، خۆراکی پێویست بگاته ده‌ستی هاوڵاتیان. ئه‌مه‌ش، کاریه‌رییه‌کی بێ ئه‌ندازه به‌جێ ده‌هێلێت له‌سه‌ر ده‌روونی کۆمه‌لگای به‌ئامانجگیراوه‌دا. ئابڵووه‌ی سیاسیش کاریه‌رییه‌کی زۆری هه‌یه له‌سه‌ر دا‌په‌مانی و ره‌ی هاوڵاتیان له‌ پشتیوانیکردنی ده‌وله‌ته‌که‌یان. ئه‌مه‌ش له‌رێگای بلۆکه‌که‌وه‌ی لێدوانی و روژینه‌ر له‌رێگای راگه‌یاندنه‌وه به‌ره‌م دێت. پروپاگه‌نده‌ش له‌م نێوه‌نده‌دا بایه‌خێکی نایه‌تی هه‌یه که ئه‌مه‌شیان هه‌ر له‌رێگای میدیاوه (به‌تایبه‌تی له‌ئێستادا به‌هۆی بوونی سۆشیال میدیا) ئه‌نجام ده‌دریت. هه‌وائی هه‌لبه‌سه‌راویش یه‌کیکی تره له‌ جوهره‌کانی جه‌نگی ده‌روونی که ولاتان بۆ فریودانی کۆمه‌لگا به‌کاری ده‌هێنن. هه‌وائی هه‌لبه‌سه‌راو

¹ Stanford, M. (1970). Black Guerrilla Warfare: Strategy and Tactics. *The Black Scholar*, 2(2), pp. 30-38.

دژى ولاتىك تەنيا لەرووى سياسىيەوہ ناکریت، بەلکو دەکریت ئاراستەى کەسێک، رووداوێک، ھزێک، یان پېژدەیک بکریت. بېگومان، ھەموو ئەوانەى باسکران دەکریت باسیکی سەرەخۆیان بۆ تەرخانبکریت، بەلام لێرەدا بواری باسیکی قوولئى ئەم بابەتە نىيە. با ئیستا بە شێوہەیکى بەرفراوان لەخوارەوہ باسى ھەموو ئەو ھۆکارانە بگەین کە جەنگى دەروونى لەسەر رۆنراوہ. جگە لەمەش، کوردستان وەک نمونەيەیکى زیندووى ئەم بوارە خراوەتەبەر تەلەسکۆبى لیکۆلینەوہ.

جەنگى دەروونى و دژخى ئیستای کوردستان لەم نێوھندەدا

لەدواى ريفراندۆم، جەنگى دەروونى لەسەر کوردستان بە رووخساریکی نوێ دەستى پێ کردوہ، قۇناغێکی نوێ دەستى پێ کردوہ و دەزگا میدیایىيەکانى ولاتانى دەورووبەر و ھەندیک لە دەزگا خۇمالیيەکانیش رۆلێکی ئێکجار گەورە لەم جەنگەدا دەگێنن؛ تۆرە کۆمەلایەتیيەکان بوونەتە بەرەى جەنگى سەرەکی و، لە ھەمان کاتیشدا بوونەتە ئامرازى سەرەکی جەنگ. ئەو لایەنانەى ئەم جەنگەیان بەرپا کردوہ، مەبەستێکی سەرەکییان ھەيە، ئەویش کوشتنى گیانى فیداکارى و بەرگری و ملکەچکردنیا تەبەمەرچ و داواکاریيەکانى دوژمنان. لەدواى ريفراندۆم و بە دیاریکراوى لەپێگەوتى ۲۹ى ئەیلولى ۲۰۱۷دا عەبادى، سەرۆکوەزیرانى ئێراق، داواى کرد لەسەرچەم پێگە ئەلکترۆنیيەکان و دەزگە میدیایىيەکاندا وێنەى ئەو سوپایە بلۆبکەنەوہ و پشتیوانیان بکەن، کە بۆ داگیرکردنى خالە سنووریيەکان دەیاننێریت، بۆ ئەوہى ترس و تۆقاندن لە دلى کوردستانیيەکاندا دروست بکات. ئەم داواکاریيە، داواکاریيەیکى فەرمى و ئاشکرای سەرۆکوەزیرانى دەولەتێکە بۆ راگەياندى جەنگى دەروونى دژى کوردستان. لەدواى ئەو راگەياندنە فەرمیيە، ژۆر پتۆیستە بەوردی

ئەم بابەتە، بەسوپاسەوہ، وەک خۆی لە پێگەى "پێنوس"وەرگیراوە. ناوێشانى بنەرەتى بابەتەکە بریتىيە لە "دەروازەیک بۆ ناساندنى جەنگى دەروونى" کە لەلایەن (ئەمیرە عەبدوللا جاف)، لیکۆلەرى راگەياندن/ زانکۆى سەلاحەددین، نووسراوہ.

جەنگى زانىياري

لەسەر جەنگى دەروونى رابووستىن و ھەندىك بىرۆكەى پىتويست بۆ بەرگىرکردن دژى ئەم جەنگە بخەينەپوو.

يەكەم: جەنگى دەروونى؛ پىئاسە و بىنەما

جەنگى دەروونى، جەنگىكى تاييەت و ئاراستەكرارە بۆ كۆنتىرۆلكردنى بنيادى دەروونىي تاكەكانى كۆمەلگە بەپىي ئامراز و بىنەما تيۆريەكانى دەروونناسى، بە مەبەستى تىكدان و پووخاندنى ھىزى بەرگىرى ناوخىزى و نەھىشتنى يەكانگىرى نىشتمانى. لەسەردەمانى پىشووھە تاوھكوو ماوھەيكى نزىك، جەنگى دەروونى بەشىك بوو لە جەنگى سەربازى و تاييەت بوو بۆ پووخاندنى وەرەى سەربازى لە بەرەكانى جەنگدا، ئاراستەى سەرباز و جەنگاوەرەكان دەكرا بۆ ئەوھى نەتوان لە بەرەى جەنگدا بەرگىرى بكان و لەمىژوودا سەدان رىكار و ستراتىژىي جەنگى دەروونى تۆمار كراو و لە چەندىن وىستگەدا رۆللىكى يەكلاكرەوھى لە پووبەرووبوونەوھدا ھەبوو. ئىستاپىش جەنگى دەروونى دژى ھىزە سەربازىيەكان، ئامرازىكى سەرەككىي جەنگە و لاپەرەيەكى سەرەككىيە لە لاپەرەكانىدا. بەلام لەم سەردەمەدا و بەتاييەت دواى رووخانى بلۆكى سۆسيالىستى، جەنگى دەروونى، زياتر ئاراستەى ناو كۆمەلگە دەكرىت بۆئەوھى لەناواخنى خودى ئەو كۆمەلگەيەدا تۆى دارمانى تواناى بەرگىرى دروست بېيىت، بەبج ئەوھى دەستبەردارى بىنەما سەربازىيە سەرەككىيەكەى جەنگى دەروونى بىنەوھ. بەمەيش دەردەكەوئىت كە جەنگى دەروونى، جەنگىكى مەترسیدارە و ئامانجى سەرەككىشى كوشىنى گيانى پابەندبوونە بە ولات. دەكرىت بە شىوھەيكى گشتى و بەپىي بىنەما زانستىيەكان، ئامانجە سەرەككىيەكانى جەنگى دەروونى بخرىتەپوو:

۱. لارازكردنى ھىزى بەرگىرى مىللەت بە ترساندىنى لە پرسىكى ديارىكراو.
۲. دروستكردنى بشىوى و تىكدانى پەوشى گشتى.
۲. تىكدانى پەوشى پەيوھەندىي نىوان تاك و دەسەلاتى سياسى لەناو ئەو ولات.

جهنگی زانیاری

۴. بلاوکرښه وهی هر بیړوکه پهک و په نابردن بڼ هر پسته پهک، یان هه لویستیک، که پړز و باوه پ له ناو کومه لگه دا بکوړتیت، یان لاواز بکات.
۵. دروستکردنی تاکیکی لایه نگیر و جهنگاوهر له ناو خاکی دوژمندا، که دژی هر هه ننگاریک بوه ستیت که میله ته که ی خوی، بڼ بهرگریکردن له هیرشی دوژمنه کانیدا دهینیت.

دروم: نامرانه کانی جهنگی دروونی

جهنگی دروونی بریتیه له به کارهیتانی پروپاگنده دژی دوژمن، یان گروپیکی مرؤیی، هاوکات له گه ل به کارهیتانی کومه لیک ریکاری دیکه (سهربازی و سیاسی و نابووری و کومه لایه تی) بڼ پشتراستکردنه وهی نه و پروپاگنده په . به مه پیش جهنگی دروونی دهیته به کارهیتانیکي به پیلان بڼ پروپاگنده په کی پشتنه ستورورکراو به توړنکی نه واوکار له ریکاری جوړاوچور به مه به ستی دروستکردنی کاریگری له سره بڼوچوون و هست و هه لویست و په فتاری گروپیکی مرؤیی (نه یار، یان بیلايه، یان دوست)، بڼ نه وهی نامانجیکي دیاریکراوی پڼ بپیکندرت. به مه پیش جهنگی دروونی به په هندی کات و شوپنه وه نه به ستراوه ته وه و، له کاتی جهنگ و له کاتی ناشنیدا به کار دیت .

سپیه م: ناراسته کانی جهنگی دروونی

۱. جهنگی دروونی هیرشبه ر

نهم جهنگ بڼ بهرپاگردنی هیرش دژی میله تیک، یان سوپای میله تیک به کار دیت، تاوه کوو توانای بهرگریان نه مینیت و له بهر هکانی جهنگدا بېروخین، که پیش هیرشی سهربازی به کار دیت و، به رده وام دهیت له کاتی هیرشی سهربازیدا. گرنکترین بڼه ماکانی بریتین له :

- چاندنی ترس و دله واوکڼ و دارپان له دروونی نه و لایه نه ی هیرشی له سره ده کرت.
- جهختکردنه وه له سره هیز و توانای بیسنووری هیرشبه ران.
- بهرترکردنی په کانگریی ناوخیی نه و هیزه ی هیرشی ده کرتته سر.

۲. ئاستی تاییهت به داموده زگه یهکی دیاریکراوی دهوڵت.
۴. ئاستی تاییهت به داموده زگه سه‌ریازی و نه‌منی و هه‌والگرییه‌کان.
۵. ئاستی تاییهت به گروپه کۆمه‌لایه‌تی و که‌لتورییه‌کان.

پێنجهم: ئامانجه هه‌نووکه‌یییه‌کانی جهنگی ده‌روونی

۱. ئامانجه سیاسیه‌کانی جهنگی ده‌روونی

له‌ بنه‌مادا جه‌نگ ئامرازێکی سیاسیه، بۆ مه‌به‌ستێکی سیاسی و به‌ بریارێکی سیاسی ئه‌نجام ده‌درێت و جه‌نگی ده‌روونی، وه‌کوو به‌شێک، یان لاپه‌ره‌یه‌ک له‌ لاپه‌ره‌کانی جه‌نگ، ئامانجی سیاسی هه‌یه و مه‌به‌ستی سیاسیه‌ی له‌پشته‌وه‌یه، گرنگترینیان:

- تێک‌شکانی یه‌که‌هنگی ناو میللته.
- دروستکردنی گومان له‌ ناو ده‌سته‌بژێری سیاسیدا.
- تێک‌دانی ره‌وشی ژبانی سیاسیه‌ی ناوخۆ.
- تێک‌چوونی په‌یوه‌ندیی نێوان سیاسه‌تمه‌داره‌ ناوچه‌یییه‌کان و سیاسه‌تمه‌داره‌ نیشتمانیه‌یه‌کان.
- دروستکردنی چینه‌کی سیاسیه‌ی به‌کرێگیراو، که‌ ده‌بنه‌ لایه‌نگری دوژمن و، دواتر ئاسانکاری ده‌روونی بۆ داگیرکه‌ران ده‌که‌ن.

۱. ئامانجه ئابورییه‌کانی جهنگی ده‌روونی

دروستکردنی گرانی و قاتی له‌ ناو بازاره‌کاندا و سه‌ره‌ڵدانی مۆتۆپۆل و دله‌پاوکی و دارپامانی دراو و نه‌مانی متمانه‌ به‌ ئابووری و سه‌ره‌ڵدانی بێکاری و وه‌ستاندنی پڕۆژه‌کان و پاگرتنی سه‌رمایه‌ و داخستنی کارگه‌کان؛ ئه‌مانه‌ هه‌موویان ئامانجی ئابوورییه‌ جه‌نگی ده‌روونین، که‌ له‌ ئه‌نجامدا کاریگه‌ری ده‌که‌نه‌ سه‌ر دۆخی سیاسی و سه‌ربازیش.

شه‌شهم: مه‌به‌سته سه‌ره‌کییه‌کانی جه‌نگی ده‌روونی

۱. کاریگه‌ری له‌ سه‌ر بیروه‌وشی لایه‌نی به‌رامبه‌ر.

جهنگی زانیاری

۲. ټيڅکشاندي گياني بهرگري له ناو ميلله تدا به گشتي و له ناو سوپادا به تايييه تي.
۳. دروستکړني کاريگري نه رتي له سره پرفتار و ناراستي ټيگيشتني دهمه زراوه ي سهرياني به نه ميشتني متمان له نثوان نه فسه رکانياندا.
۴. دروستکړني کيڅه و کيڅمه کيڅي کومه لايه تي و مزه مبي و ناييني.

ه و ته م: راگ ياندين؛ چه کي سره کي جهنگي دهروني

به کارهيتاني جهنگي دهروني و به پړوه بردني، توانايه کي زږي دهويت، به تاييه ت له بواري پروياگنده و نه خشاندي سياسي پالېشت يو به ميژکړني ويني پروياگنده کان. نامراني سره کي جهنگي دهروني، راگ ياندينه کان، وهکوو: نه له فزيون، رايو، فيلم، رڼنامه و نينته رنيت. جگه له وديش، چندين که سي نهيني يو نه وي له ناو بنيادي کومه لايه تي پروياگنده کاندا بللوي بکه نه و، زه مينه خوځ بکن تا خه لک پرواي پي بکن.

۱. زولي راگ ياندي بيستراو له جهنگي دهرونيدي

راگ ياندي بيستراو زولي ټيکجار زږد به ميژي له جهنگي دهرونيدي هيه و، به هڅي کاريگري وشي گوتراو له سره گوڼگو، ټيکجار گرنه دهيت، به تاييه ت له کاتي جهنگدا و له کاتي ناناساييدا، که تيدا راگ ياندي بيستراو دهيت ته تا که نامراني ميديايي، که تواناي هيه به ناسانترين شتواو په خش بکات و تا که کان به کاري بهين.

۱. زولي راگ ياندي بينراو له جهنگي دهرونيدي

راگ ياندي بينراو به هڅي پيشکه وتني ته کنه لورتي گياندينه وه، بووه ته نامراني ټيکجار هه ستياو و کاريگري جهنگي دهروني؛ به لکو بووه ته نامراني سره کي به پړويه راني جهنگي دهروني و، پسپوراني بواري جهنگي دهروني، سرجه م تواناکاني راگ ياندي بينراو به کار دهين يو نه وي په يامه کاني جهنگي دهروني به کاريگريه کي ټيکجار زږه وه ناراسته بکن و سدان ويستگي ته له فزيوني به چندين شتواو به رنامه کانين په خش دهکن و، توانايان هيه گوره ترين و کاريگه ترين جهنگي دهروني نه انجام بدهن. دهرياني فيلم و دراما و به رنامه ي

جۆراوجۆر و دهرهتانی گورانی و سرودی جۆراوجۆر، پەخشی راستەوخۆ و پڕیوالمگەردن و...، هەموویان وەکۆ ئامرازێ کاریگەر لە جەنگی دەررویندا بەکار دەهێنن.

۱. رڳو رڳونامه له جنگي بهروونيدا

پۆژانامە لە پێگەی وێنا نووسراوەکانی بابەت و راپۆرتەکانی و بلۆکردنەوهی وێنە و دادانی کاریکاتێر و چەندین ئامرازێ دیکەوه، توانایەکی زۆری لە بەپۆربردنی جەنگی دەروونیدا هەیە. کاریگەرێی پۆژانامەیش بەهێزتر دەبێت، کاتێک نووسەری بەتوانا تێیدا کار دەکەن.

۱. رۆلى سۆشپال مېدىيا لى جەنگى دەروونىدا

چەنگى دەروونى لەسەر تۆپەکانى سۆشىال میدیا نۆرد بەتوندى و بە جۆراوجۆرى و، بە چەندىن میتۆد و پالەنەر و چەندىن دەزگەى میدیایى و ھەزاران بەشدار و ھەوالى جۆراوجۆرى دانراو و ئامادەکراو بۆ مەبەستى چەنگى دەروونى ئەنجام دەدرێت.

۱. رۆلى تۇرە كۆمەلەپ تىيە ئەلكتىزىيەكان لە جەنگى دەروونىدا

هه زاران کهس راسته وخۆ به شداری له ناو نه و توپه ئالۆزانه دا ده کهن و سه دان هه زار کهس رووبه پووی کاریگریه راسته وخۆکانی دهبنه وه له سهرده ميکدا ده ژين، په يوه نديی کۆمه لایه تیی نه لکترونی بووه ته به شیککی دانه پراوی ژيانی پۆژانه مان. پيشک وه تني نه کته لۆژیی په يوه ندی، راسته وخۆ تاکي ئاسایی، به ستووه ته وه به ئالۆزترین توپی نه لکترونی و سه رچاوه کانی زانیاریی کهسی و ئاراسته کانی، کاریگریی ئیكجار ئۆدی کردووه ته وه سه ر تاکه کان و راسته وخۆ په يوه پووی ئالۆزیی سیاسی و کۆمه لایه تی و ده روونی و ئابووری و... ی توپی ئینته رنیته دهبنه وه له کات و ساتیککی تایبه ندا که ئینیدا به ته نها ده بیته. کهس نییه له که لیدا یارمه تیی بدات به بۆچوونیک، یان به شروقه یه ک، یان به به رچاوپهروونییه ک، یان به وه بیره تانه وه یه ک، ته نیا دیوالری به رگریی تاک له ناو ئاسۆی گریمانه ییی ئینته رنیته دا ویژدانی خۆیه تی و قه ناعه تی خۆیه تی. ئه م دوو به رگرییه ییش، رهنگه بکه ونه ژیر کاریگریی په یامه جۆلوجۆره کان و گۆرانکاری له سه ریدا دروست بیته. هه ر بۆیه

ئىنتەرنېت ۋە بەتايىيەت تۆرە كۆمەلەيەتتە، كە تاكەكان خۇيان لەناويدا بەشدارى، بوۋەتە يەككەك لە گزىگىزىن ۋە كاريگەرترىن ئامرازەكانى جەنگى دەروونى، كە لەم سەردەمەدا بە نۆزى لە پىنگى تۆرە كۆمەلەيەتتەكانە ۋە ئەنجام دەدرىت؛ چۈنكى نۆز بەئاسانى بۆلۈدەكەتتە ۋە، ھەموو لايەنەكان درك بە كاريگەرى تۆرە كۆمەلەيەتتەكان دەكەن، بەتايىيەت لە بوۋى سىياسى ۋە كۆمەلەيەتتەدا. ئەم كاريگەرىيەش رەنگە نەرتىنى بېت ۋە زىانى ئىكجار نۆز بە كۆمەلگە بگەيەنەت ۋە يارمەتيدەر بېت بۆ بۆلۈپۈنەۋى چەندىن خرابەكارى؛ ھەر بۆيە ھىرشبەرەكان، ۋەكۆر بەرەيەكى كزۈدە دەيىن بۆ ئەنجامدانى جەنگى دەروونى.

بەھۇ سىرۋىتى بەكارھىتان ۋە كارگردى تۆرە كۆمەلەيەتتەكانە ۋە، بوۋەتە گەرەتەرىن پىنگە بۆلۈكۈدەۋى پىرۋاگەندە ۋە دوستگردى ھەۋالى دىۋىنە بە خىراترىن كات. لاۋازى ھۇشيارى كۆمەلەيەتى ۋە ئاستى نزمى پۇشنىرى تاك ۋە لاگردەيى بىنايدى ئەخلاقى، ۋەھا دەكات سەرنج ۋە سۆز بۆ ھەۋالى سەرزەرەكى ۋە بېنەما لاي ئەۋ بېتتە تىگەيشتەن ۋە، بەھۇ دىۋارەگردەۋى بەبەردەۋامى ۋە لەسەر زارى كەسانى جۆرۈجۆر لاي ئەۋ، دەبېتتە پاستىيەكى حاشاھەلنەگر ۋە نۆز توندپە ۋە دەبېت بۆ پىشتىۋانىگردى لە تۆرە كۆمەلەيەتتەكاندا، تاك راستەۋخۇ پىرۋەپىۋى ئەۋ جەنگە دەبېتتە ۋە لەگەلدا كاريگەرى دوست دەكات، پىش ئەۋەى بىتۋانەت لە لايەكى دىكەۋە شىكىكى دىكە بېيىستەت.

ھەشتەم: ھۇكارى بەرۋارۋانۋونى رۇلى پىنگەكانى تۆرە كۆمەلەيەتتەكان لە جەنگى دەروونىدا

لەم سەردەمەدا نۆز كەس دەرفەتى بۆ نوسىن ۋە بۆلۈكۈدەۋى ھەۋال ۋە بېرۋۇچۈن ۋە راپۇرت ۋە... ھەيە ۋە، نۆزىش تۋانەى ھەيە ۋەنەى مەبەستدار بۆلۈكەتتە ۋە يارى بە راستىيەكان بىكات، يان گومان لەسەريان دوست بىكات، بۆ ھەر مەبەستىك بېت. ئەگەر جاران سىخۇرەكان ئەركى بۆلۈكۈدەۋى پىرۋاگەندەيان نۆز بەسەختى ئەنجام دەدا ۋە مەترىسيەكى نۆزى لەسەر ژيانان دوست دەگرد، ئىستا لە پىشتى كىبۆردەكانە ۋە، دەتۋان ئەۋ كارە بە كاريگەرىيەكى نۆزى ۋە مەترىسيەكى كەترەۋە

نه‌نجام بدهن. هه‌ریۆیه ژۆرێك تواناكانی خۆیان بۆ مه‌به‌ستی ماددی، یان بۆ مه‌ به‌به‌ستیکی دیکه بێت ده‌خه‌نه خزمه‌تی به‌رپۆبردنی جهنگی ده‌روونییه‌وه. زانایان جهخت ده‌که‌نه‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌م جهنگه به‌ چه‌ند جۆرێك له‌ که‌سایه‌تیه‌ سایکۆپاتیه‌کان نه‌نجام ده‌درێت؛ ئه‌و که‌سایه‌تییه‌نه که کێشه‌یه‌کی پڕقینیان له‌گه‌ڵ ولاتانی خۆیان هه‌یه، بۆیه ئاماده‌ن و تاري جهنگی ده‌روونی وه‌ریگن و قبوولی بکه‌ن و دواتر دژی هاوولاتیانی خۆیان به‌کاری به‌یتن. له‌ هه‌ر ولاتیکه‌ش که‌سانی دووبوو و خراپکار و ئاسته‌نز له‌ پێگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی به‌هێز بن، ئه‌وه کاریگه‌ری جهنگی ده‌روونی و پاشکۆته‌یی بۆ دوژمنه‌کانیان ئێکجار نۆد ده‌بێت، به‌مه‌یش وه‌کو به‌کرێگه‌راو خۆیان ده‌خه‌نه خزمه‌تی دوژمنه‌کانیان. بۆیه، له‌ناوه‌ندی ئه‌وانه‌ی ده‌بته به‌شێك له‌ جهنگی ده‌روونی، چه‌ندین که‌سایه‌تی جۆراوجۆر له‌ چینی کۆمه‌لایه‌تی جیا‌جیا و بۆچوونی سیاسیی جیا‌وا‌ز به‌دی ده‌کری‌ت، که خالی هاوبه‌شیان ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ هاوبه‌شیی دۆخی سایکۆپاتیان، که پالنه‌ری سه‌ره‌کیی به‌شداربوونیانه له‌م جهنگه‌دا.

به‌هۆی خه‌سه‌لتی متمانه به‌ هاوڕێیه‌تی له‌لایه‌ن تاکه‌کانه‌وه تۆپه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌بته سه‌گۆیه‌کی په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆ له‌نیوان تۆپی هاوڕێیه‌تیدا و، راسته‌وخۆ پڕوپاگه‌نده‌کانی جهنگی ده‌روونی تیایدا بلۆده‌بێته‌وه و کاریگه‌ری زۆریش ده‌کات. به‌ خۆنده‌نه‌وه‌ی ئه‌و هه‌والانه و کۆمیتنه‌کردن و هاوبه‌شیکردنی، ماوه‌ی مانه‌وه‌ی ئه‌و هه‌واله و سنووری بلۆبوونه‌وه‌ی ئێکجار نۆد ده‌بێت و، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی حکومه‌ته‌کان خۆیان جهنگی ده‌روونی هه‌له‌ده‌گیرسێن، ده‌بیرنێت رێکاری پراکتیکی و پشتیوان بۆ پڕوپاگه‌نده‌کان له‌سه‌ر ئه‌رزى واقع جێبه‌جێ ده‌کری‌ت بۆ ئه‌وه‌ی پڕوپاگه‌نده‌کان به‌هێز بکات.

له‌سه‌رنه‌نجامدا، جێی خۆیه‌تی ئاماره به‌وه بکه‌ین که به‌پێی خاله‌کانی سه‌ره‌وه، کوردستان رووبه‌پووی جهنگی ده‌روونی ستراتیژی (گه‌شتگیر) ده‌بێته‌وه. سروشتی ئه‌م جهنگه، هێرشه‌به‌رانه‌یه و ئاسته‌کانی جۆراوجۆره، سه‌رجه‌م ئامرازه‌کانی جهنگی تێدا به‌کارده‌یت و سه‌رجه‌م داموده‌زگه‌ فه‌رمی و نیعچه‌فه‌رمیه‌یه‌کان تێیدا به‌شدارى

دەكەن. دامودەزگەكانى راگەياندن و میدیاكاران، بۆونەتە ئامرازتەكى نۆز گرتگ لەم جەنگەدا. هەندێ دامودەزگەى میدیایى و هەندێ میدیاكار، بە پائەنەرى بۆنسەووە بەشداری لەم جەنگەدا دەكەن؛ بەتایبەت پۆڤاواپییەكان کاریگەریی سیاسى و ئابووری، ئامانجى هەنووكەییانە بۆ ئەوێ بتوانن گیانى تەبابى و بەرگری لەناو كوردستان بپووخێن. ترسناكترین لایەنەكانى ئەم جەنگە، لەسەر تۆپە كۆمەلایەتییهكان ئەنجام دەدرێت. بۆ ئەم مەبەستەیش هەموو تیرۆرە سایكۆلۆژییهكان بەكار دەهێنرێن و دەیان هەزار كەس بە ئاگابوون، یان بەبێ ئاگابوون، بۆونەتە سەربازى ئەم جەنگە. نۆز گرتگ بە بەكارهێنانى شیتوانى هێرشبەردى پێچەوانە، بەرپەرچى ئەم جەنگ دره‌وونییە بدرێتەو، كە بۆ مەبەستى بەرگری، دامودەزگەكانى راگەياندى كوردستان ئەم جەنگ بەپۆه ببەن.

مكولترا^۱ و نامیلگەى جادوویی ونبو

لەسالى ۲۰۰۷، كۆمەلێك نووسەر چەند بەلگەنامەیهكى كۆنى ونبوویان نۆزیەو، سەردەمانێك بە نەيتى هەرەبالا لەقەلەم دەدرا، كە چەندین وودەكارى دەربارەى پەيوەندى سى ئای ئەى بە جیهانى جادوویی بەرلە چەندین دەیه ئاشكراكرد. بەلگەنامەكان، وەك بەشێك لە پڕۆزەى مكولترا، رۆشنايان دەخستەسەر چەندین ئۆپەراسیۆنى شاراوو و سەرنجپاكێش- وەك دامەزراندنى جۆن مولهۆلاند وەك یەكەم جادووگەرى دەزگای هەواڵگرى سى ئای ئەى. جۆن مولهۆلاند نووسەرى دوو نامیلگەى گرتگ بوو بۆ فێركردنى ئەفسەرانى سى ئای ئەى كە چۆن بتوانن لێكۆڵینه‌و لەسەر پێكهاوەكانى كارزانى جادووگەرەكان بكەن بۆ ئۆپەراسیۆنى نەيتى. بەهۆى ئەو ئاستە بالا نەيتییەى پڕۆزەى مكولترا هەببوو، نامیلگەكان نۆز بە نەيتى دادەنران و دەبوايە هەرۆا بە ئاسانى نەكەونە ژێر دەستى هەموو كەسێك وە دەلێن هەموو نوسخەكانى لەسالى ۱۹۷۳دا لەنێو بردارون. نزیکەى پەنجا سال دواى نووسینیان، هێشتا دەنگزى بوونى كۆپى بەلگەنامەكانى فایلى "جاسووى" لەنێو مەمەرى

^۱ MK Ultra

راپۇرتىگە ھەپەشەيەكى پشتپاستىكرىدەۋە بۇ دىمىوكراسىيەنى رۇژئاۋىيى لەلايەن سۆڧىيەتەۋە دالۋاى كىرد ھەموو ئامرازە ھەۋالگىرىيەكانى بەكارىيەننىت بۇ پاراستىنى ئەمىركىيەكان، بەشتۈزىك كە ۋەك ھىچ كىردەۋەيەكى ھەۋالگىرىيى نەبىت كە لەپابدودا لەكانى ئاشتىدا ئەنجام دراۋە. لەئەنجامدا، رۇژى چالاكى پەنھانى سى ئاي ئەى لە ئەۋرۈپاۋە درىژۈۋەۋە بۇناۋ رۇژھەلاتى ناۋەراست، ئەفرىقىا، ئەمىركاى لاتىن، و رۇژھەلاتى دود. ۋەزىرى دەرەۋەى ئەمىركا، ھىنرى كسىنچەر، چەختى لەسەر ئەۋە كىردەۋە كە لەماۋەى دەيەى سالانى پەنجاكان تەنبا ئەمىركا لەننىۋان شۈعيەتى سۆڧىيەتى و ئازادى جىيەندا ۋەستارەتەر.

سى ئاي ئەى لەۋەتەى دروستىۋونىيەۋە خەرىكى ئەنجامدانى بەرنامەى كىردەى نەپتىيى بۈۋە ۋە لەسالى ۱۹۵۱ ھەلسا بە دروستكىرنى بەشىكى تايىبەت بەناۋى ستافى دەزگاي تەكنىكى(TSS) بەمەبەستى بەكارھىنانى تەكنەلۇژىيائى پىشكەۋتۈۋى ئەمىركى لە پشتىۋانىكىرنى ئۆپەراسىۋنە سىخۈرپەكاندا. يەكك لە كارمەندە ھەرە سەرەتايىيەكانى دىكتور سىدننى گوتلىب بوۋ، كە بېۋانامەى لە پەيمانگاي كالىفۇرنىيائى تەكنەلۇژى لە بەشى كىمىيا بەدەست ھىتابوۋ. سەرەتا، ئەۋ بەشى ئاۋىراۋى تىيادابوۋ چەند فۇرمولايەكى دروست كىرد و دواتر تاقى كىردەۋە بەمەبەستى نوۋسىنى نەپتىيى كە بەھۋىيەۋە سىخۈرپەكانى سى ئاي ئەى تۋانىان پەيامى نادىيارى پى بنوۋسن. بۇ شاردنەۋەى مەرەكەبى سەر كاغەز، دەزگاگە دوۋبارە شەكەى فۇرمولە كىردەۋە بۆسەر فۇرمىكى رەق كە ۋەك حەبى ئەسپىرىن ۋابوۋە دوۋبارە حەبەكانى خستەنئۆ قوتۋوى خۇيەۋە كە كەس پىيى نەدەزانى. كاتىك سىخۈرپەك زانىيارىيەكى ھەبۋايە كە بىگەپەنئە سەروۋى خۇى، حەبەكەى لەناۋ ئاۋدا يان كھولدا شىدەكىردەۋە بۇئەۋەى دوۋبارە مەرەكەبى لىدروستىبىكانەۋە بۇ نوۋسىنى نامەى نەپتىيەكەى.

دەزگاگە پشتىۋانى چەندىن چالاكى تىرىشى دەكىرد: ساختەكىرنى بەلگەنامەى گەشت و ناسنامە بۇ ھەۋالدىزەكان كە لەژىر ناۋى نەپتىيى كارىان دەكىرد، چاپكىرنى نامىلكەى بانگەشە و پروپاگەندە، دانانى مايكروۋفۇنى نەپتىيى و كامىرا، و دروستكىرنى شۋىنى شاردنەۋەى كەلۈپەلى سىخۈرپە ۋەك، جانقا و مۆبىلىيات و پۇشاك. ۋاپىدەچۈۋە كە

جەنگى زانىبارى

ئەم كارائە لەپىشەى سىخوپىدا جىيى خۇيان دەگىن. دەزگاگە سەرگە وتنىكى يەجگار مەزنى بەدەستەيتا لەپووى بەكارەيتانى زانا و ئەندازيارەكانى بۇ ئەنجامدانى كارى نەيتىي مەحال. لەراستىدا، ئەم ژمارە كەمەى زانايان لە دەزگای سى ئاى ئەى بوو ھۆى ئەوئى ئارسەر كلارك چەندىن شتى تر بدۆزىتەو. ناوېراو لە يەككىك لە گېرآنەوكانىدا دەلەيت، "ھەر تەكنەلۆژىيەكى پىشكەوتوو لە جادوو جىياناكرىتەو و دەكەونە نۆپو يەك قۆرمەو." "

دكتور سىدىنى گوتلىپ، بەرپرسى بەشى دەزگای تەكنەلۆژى سى ئاى ئەى لەسالى

۱۹۷۳-۱۹۶۶.

دكتور گوتلىپ و كىمىياگەرەكانى لەماوئى سالى ۱۹۵۳دا پەرەيان بە توژىنەوەكەياندا بەمەبەستى بەرەنگارىوونەوئى ھەرەشەيەكى چاوەرواننەكراوى ترى سۆفەت. جەنگى سى سالى كۆريا بوو ھۆى ئەوئى كۆرياي باكوور، چىن و يەككىتى سۆفەت بىن بە پىشەرەوئى "كونترۆلكردنى مېشك." ئەم جۆرە توانا ھزىيە دەكرىت بېتتە ھەرەشە بۆسەر مېشكى سەرياز، و تەنانت تەواوى دانىشتوان، ئەمەش زياتر كارىگەرىي و پروپاگەندەى شوئەتەى بەرەو پىشەرەو دەبرد. چەند راپۆرتىك گەيشتە دەستى سى ئاى ئەى لەبارەى سەرگەوتە نەيتىيەكانى سۆفەت لە كونترۆلكردنى مېشك و

جەنگى زانىياري

دۆزىنەۋەي رىگاچارەيەكى كىمىيى لى مېشك شووشتنەۋە، تەجنىد، و كارپىكرىدنى ھەۋالەتۋەكانى، پەۋكارى چەند دەرماتىكى تاييەت.

كۆنترۆلى مېشك پىدەچو رىگا بە كۆمۇنىستەكان دايت، بەبەكارهيتانى تىكەلەي تەكنىكى سايكولوژىي و پىكھاتەي دەۋاسازىي، بۆنەۋەي لى دورەۋە بتوان مېشكى كەسكى ديارىكراۋ بە ويستى خۇي كۆنترۆل بكن. سەرەپاي توپزىنەۋەي سنووردار لەمەپ ھەمان بابەت لەماۋەي جەنگى جىھانى دروۋم و سەرەتاي سالانى پەنجاكان، ھۆكارەكانى سەرگەۋتى زانستى سۆفەت ھەر بە نادىاري مانەۋە. ئەمريكا پىوستى بەۋە بوۋ لى بنچىنەي زانستى كۆنترۆلكردنى مېشك و بەكارهيتانى دەرمانى كىمىيى تېبگات.

لەمانگى ئازارى ۱۹۵۲د، ئالەين دولەيس، بەرپۆۋەبەري ھەۋالگى نەيتىي، متمانەي بە سىدنى گوتلىيى تەمەن سى و چوار سال كىد بە يەككە لى نەيتىتەين و ھەستىارتەين نەيتى بەرنامەي جەنگى سارد، بۆ دامەززاندى بەشكى تاييەت كە پىي دەۋترا مكولترا.^۱ دولەيس رىگاي بە ستافى دەزگاي تەكنىكى (TSS) و ستافى كىمىيى دكتور گوتلىيدا بۆنەۋەي دەست بكن بەكاركرىد لەسەن چەندىن پىرۆۋە بە مەبەستى "توپزىنەۋە و پىشخستى كىمىيى، بايوۋلۆژى، ماددەي رادىۋلۆژى (زانستى نىشك) بۆ ئەجامدانى ئۆپەراسىۋنى نەيتى كۆنترۆلكردنى رەفتارەكانى موقۇ."

ⁱ MK Ultra

DRAFT
9 June 1953

MEMORANDUM FOR THE RECORD

SUBJECT: Project MOULTRA, Subproject 8

1. Subproject 8 is being set up as a means to continue the present work in the general field of L.S.D. at [REDACTED] until 11 September 1954.

2. This project will include a continuation of a study of the biochemical, neurophysiological, sociological, and clinical psychiatric aspects of L.S.D., and also a study of L.S.D. antagonists and drugs related to L.S.D., such as L.A.S. A detailed proposal is attached. The principle investigators will continue to be [REDACTED] all of [REDACTED]

3. The estimated budget of the project at [REDACTED] is \$39,500.00. The [REDACTED] will serve as a cut-out and cover for this project and will furnish the above funds to the [REDACTED] as a philanthropic grant for medical research. A service charge of \$790.00 (2% of the estimated budget) is to be paid to the [REDACTED] for this service.

4. Thus the total charges for this project will not exceed \$40,290.00 for a period ending September 11, 1954.

5. [REDACTED] (Director of the hospital) are cleared through TOP SECRET and are aware of the true purpose of the project.

for [REDACTED]
Chemical Division/TSS

APPROVED:

[REDACTED]
Chief, Chemical Division/TSS

PROGRAM

ہلگہ نامہ ی دہرپنی رزمہ بندی لہ سر پڑوئی مکلتر لایہ ن دہرگای مہوالگری ناوہندی

له کۆتاییدا، ماکولترا نزیکەی ۱۴۹ پڕۆژەی بچوک بچوکی دەست پێکرد. ئەم کارە ی بۆماوەی بیست ساڵ بە یەکێک له نهێنیترین به‌رنامه‌کانی مایه‌وه. مه‌به‌ست له پڕۆژه‌کانی بریتیی بوو له تێگه‌یشتن له‌وه‌ی چۆن دهرمان و کحول ده‌توانن ره‌فتاره‌کانی مڕۆف بگۆڕن و ئەو که‌سانه‌ بپارێزن که سوودیان بۆ ئەمریکا هه‌یه‌ له‌ هه‌ر شه‌ سۆشیتییە سایکۆلۆژییە یان تیکه‌ له‌ی کیمیایی و سایکۆلۆژیی که ده‌کرایه‌ سه‌ریان. لیکۆلینه‌وه‌که پیکهاتبوو له‌ به‌ده‌سته‌ینانی دهرمانی نه‌ینی، تاقیکردنه‌وه‌ی تاقیگه‌یی نه‌ینی له‌سه‌ر مڕۆفه‌کان، ته‌نانه‌ت هه‌ندیکیان پێیان نه‌وترا که دوا‌ی تاقیکردنه‌وه‌که چیان به‌سه‌ر دیت، وه‌ پێدانی چه‌ندین گڕیبه‌ستی حکومی به‌ نه‌خۆشخانه و کۆمپانیا و که‌سایه‌تی تایبه‌تی. زانایانی ئەو بواره هه‌لسان به‌ لیکۆلینه‌وه‌ له‌ باب‌ه‌تگه‌لیک له‌ تیکه‌ لکردنی ئاوگی وتنی راستی تا ده‌گاته‌ په‌ره‌پێدانی رێگایه‌کی مڕۆفانه‌ بۆ لاوازکردنی هه‌ستی بۆنکردنی سه‌گی پاسه‌وان به‌به‌کاره‌ینانی ئارامکه‌ره‌وه‌یه‌کی به‌هێز له‌گه‌ڵ پارچه‌ گۆشتیک. چه‌ندین پڕۆژه بۆنه‌وه‌ ته‌رخانه‌کران که چۆن بتوانرێت له‌ پێگای دهرمانه‌وه‌ مێشکی مڕۆفه‌کان بگۆڕدرێت و دهرمانی (LSD) و هه‌شیش دروست بکه‌ن. له‌ کۆتاییدا، لیکۆلینه‌وه‌که گه‌یشته‌ ئەو دهره‌نجامه‌ی که چه‌ندین ماده‌ی ژه‌هراوی، و کوشتن و لاوازکردنی هه‌ستی بۆنکردنی به‌ره‌مه‌ینا.

106 1

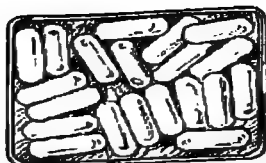
PROPOSAL

It is proposed to continue research on problems critical to a clarification of the fundamental aspects of the stimulus-response relationship in biological systems. Studies will be conducted utilizing chronic animal preparations with permanent septal electrodes. Investigations will be conducted utilizing chronic electrode preparations coupled with selected classical types of conditioning. Studies will be conducted on the geography of the brain in selected species of animals to determine the locus in which stimulations will produce specific reactions.

A careful literature survey, especially of the Russian literature, of foreign research in this area will be conducted.

DEC 1964
RELEASED

بہ لکھ نامہ ی دزدہ پیکر وی پیشنیاری دروستکردنی پوڑہ ی مکلتر

همې ئارامگەرەۋەى بىن ئازار، كە تىكەل دىكرا لەگل پارچە گۆشنىك بۇ سەگەكان.
بۆدۈرگەۋىتەۋە لە گومانىردن، ئەر دەرمانى پېى دەدرا ماۋەكى كاتى بو، ھەركات
چالاكىيەكى كۆتايى دەھات سەگەك دەھاتەۋە بارى ئاسايى جارائى.

سەرەپاي ئەمەش، نەبوۋىى داتاي زانستى لەسەرەتاي سالانى پەنجاگان دەريارەى
ئاستەكانى خواردنى ئەر دەرمانە نوتيانە كېشەكەى بەرچاۋى بۇ توۋزەرانى پېۋزەى
مكولترا دروست كرد. لەئەنجامدا، گوتليب و ئەندامانى تيمەكەى تاقىكردنەۋەيەكيان
لەسەر خۇيان ئەنجامدا كە پېكھاتبوو لە خواردنى دەرمانەكان و چاۋدېرىكردن و
تۆماركردنى كاردانەۋەكانى خودى خۇيان. لەكۆتايى سالى ۱۹۵۲، تاقىكردنەۋە لەسەر
دەرمانى (LSD) دەرئەنجامىكى كارەساتبارى لىكەۋتوۋە و چەندىن زاناي حكومت
بوۋنە قورىيانى. پېۋزەكە لەماۋەى كارىكردنى خۇيدا دەستى بۇ دروستكردنى چەندىن
ماددەى برد، كە ئەمانەى خوارەۋە بەشېك لەو ماددانەى بەمەبەستى رېگرتن لە
پېشەرەۋىيەكانى سۆفەت پەرەيان پېدرا:

دهمانچې دوربين، قاوغی هوږی ددان بڼ به کارهینانی وک دهمانچې یهک گوله، و به کارهینانی پټلوی ژه هراوی و دهرمانی نه سپرین و جگړه ی ژه هراوی و بکوژ بڼ غافلکوژی قیدل کاستوی سه زوکی کوبا).

پاراسایکولوژی و سیخوږی

دهروون بالایی (پاراسایکولوژی) مانای به کارهینانی توانای سه رووی ناسایی میښکه که کارتیگردنی میښکه له سر دهوړوهر به گشتی و هستپیکردنی هسته کانی ناوه و هی میښکه به دهوړوهر. نیمه ی مرقف توانای دهروون بالایی یان ره وانبالاییمان هیه. واته، توانای سه رووی ناسایی میښکه که هم توانایه له که سیک و ده بڼ که سیکي تر جیاوازه، به لام به راهینان ده توانریت گه شه ی پییدریت و شینوای به کارهینانی بدوزیته وه و پتی ناشنابیت و له میښکدا به کاری بهینیت. نه لبه ته توانای سه رووی ناسایی به تاییه تی هستکردن و پیشبینی له گیانداراندا هیه. بالنده و گیانه وهر توانای هستکردن و پیشبینیان له مرقف پتره. میښکی مرقف نه و بیرکړنه و هی که تییدا هیه رای بگری و بیهین و بیبات له قولایی میښکیدا به ویست و ناره زووه وه

جهنگی زانیاری

ئەوا لە دەروەهی میشتکیدا لە دەرووبەردا دەبێت بە کردەوه یان لە هۆشی ئاگاییدا بێردەکاتەوه بەشتیک ناگات بەلام لە نەستیدا ویست و ئارەزووی دەبێتە کردەوه لە دەروەهی میشتکدا. ئەمە لەکاتێکدا کە هەست و نەست جیاپن لە یەکتی بەلام ئەگەر هەردووکیان تێکەڵ بەیەکتی بوون و مۆفەکە لە ناخ و میشتکیدا زیان، ئەوا هەست و نەست تێکەڵ دەبن و لە ماوێیەکی کەمدا بە ویست و حەزەوه دەبێت بە کردەوه کە بەشیوەی هەزە. یان، بە باریکی تردا، نەست زۆترە بەسەر هەستدا و مۆفەکە لە ناخی خۆیدا، واتە لە میشتکی خۆیدا، دەژیت بەلام ئەو کەسانەی هەستیان، واتە هۆشی ئاگایان، پتر بەکاردههێتن ئەوان نەستیان کەمتر بەکاردههێتن لە توانای سەرووی ئاساییدا. دەربارەی سیخوپی، مانای ئەوەیە کە دەزگای هەوالگری ولاتیک یان پارت و ریکخراویک بە کەسەکانی زانیاری کۆدەکاتەوه و بلۆدەکاتەوه بەسەر دۆست و دوژمنەوه (بلۆکدەوهی بەسەر دوژمندا، مەبەست لێی "فریودانە").

دەزگای هەوالگری پێویستی بە زانیاری دروستە کە کۆبیگاتەوه و بەدەستی بگات، بۆ ئەمەش کەسانی لێهاتوو و زیرەک و ئامێرکاریزانی سیخوپی پێویستە، و کەسانیک پێویستن کە توانایی تێگەیشتن و هەستکردنیا پتر بێت یان توانای کارتیکردنیا لەسەر خەلکی تر هەبێت بەشیوەی ئاسایی و سەروویی ئاسایی. توانای چالاکي تێگەیشتنی بە بەراورد لەگەڵ ئەو ناوەندەیی تێیدا دەژیت، هەروەها دەزگای هەوالگری سیخوپی بەسەر سیخوپەکانیەوه دەکات تا بیانناسێت تا چەند دڵسۆزن و زانیاری دروست دەهێننەوه یان زانیاری راسپاردە بلۆدەکەنەوه بە مەرامی پێشکەشکردنیا بە دەزگا هەوالگرییەکانیا. دەزگای هەوالگری بۆ کارە نەیتی و نیازی میشتکی خەلکی و شونیک کە دەستی نایگاتی سیخوپەکانی لەناودا بێت یان ئامێرکاریزانی سیخوپی دەستی نەیگاتی، ئەوا کەسانی خاوەن رەوان بالایی بەکاردههێتن بۆ زانیاری وەرگرتن یان کارتیکردن لە ناوەندی بریار و کەس و شونیی ئامانجی دەزگای هەوالگری.

بۆ ئەمەش، کەسانیک پێویستن کە توانای بێرخوێندنەوهی خەلکیان لە دورەوه هەبێت. هەروەها، دەبێت رووبینیا هەبێت و توانای دەروونە کارتیکردن و دەروونە

جهنگی زانیاری

جوولاندنیان هه بیټ یان پشپۆر بیټ له خهواندنی موگناتیسیدا که به میشکی خهولێخراویکی به توانا له کەس و شوێنی دوور و نزیک نه ناسراوه وه. له رۆژه فدا زانیاری وه ریزگرت. به لام گرفتیک ههیه له کۆکردنه وهی زانیاری به کهسانی پشپۆر له بوارى پاراسایکۆلۆژییدا، ئه ویش نه وهیه که ده زگای هه والگری ده بیټ هه لوه سته ی له سه ر بکات و پێداچوونه وه ی بۆ بکات بزانیټ تا چه ند زانیارییه کان دروستن. بۆ نمونه، ده زگای هه والگری به هۆی کامیژای وینه و دهنگی تومارکه ری نه یئینییه وه زانیارییه کان به به لگه ی وینه و دهنگه وه به ده ست ده گات به لام له پێگه ی کهسانی شاره زا و پشپۆر له بوارى سایکۆلۆژییدا به لگه ی وینه ی و دهنگی ده ست ناکه ویت و گومان ده گات که زانیارییه که وهک خۆی نه بیټ که ههیه. به لام ئه گه ر شاره زای پاراسایکۆلۆژیی چه ند جارێک له لایه ن هه والگرییه وه زانیارییه کانێ پشتراستکرایه وه که داویه تی، ئه و ده بیته جیگای متمانه له سه ر کۆکردنه وه ی زانیارییه هه مه چه شه کان.

ده زگا هه والگرییه کان و لاتانی خاوه ن ته کنه لۆژیا و هاویه یمانه کانیا ن سه ره پای بوونی ئامێرکاریزانی سیخوپ یان خه لکانی خاوه ن توانای سه رووی ئاسایی میشک به کارده هێنن بۆ کارى هه والگری و خزمهت به هه والگری و هه روه ها ده ترسن و به دوائى ئه و خه لکانه شدا ده گه رێن که پشپۆر له پاراسایکۆلۆژییدا و توانای سه رووی ئاسایی میشکیان به کارده هێنن. ده زگای هه والگری ناوه ندیی (سى ئای ئه ی) چه نده ها که سى شاره زای له بوارى پاراسایکۆلۆژییدا کړیوه، فریوداوه و بریوویه بۆ ئه مریکا. بۆ نمونه، ئه حمه دى ماموستا سه لاح، که کورده و خه لکی شاری که رکوکه و ته مه نی نزیکه ی سى سالێک ده بیټ. ناوبراو توانای روون بیهی ههیه و نادیار ئاشکرا ده گات. واته، ئه و شته ی دووره و به چاو نابینریت و له شویتیکى تره. هه روه ها، ولاتانی یه کیتى ئه وروپا، ئه مریکا، روسیا، ژاپۆن، ئیسرائیل، چین و هه ندێ ولاتانی تر ئامێرکاری سیخوپى ژۆر پێشکه وتوو به کارده هێنن که به هۆی ئاویته یه که وه که رهنگی سووریاوه له پێگه ی پزیشکانی هه والگرییه وه به ده رزی له که سى مه به ست ده دریت و به هۆی ئاویته که وه له رێگای ده زگای زالبونن به سه ر میشکدا و ده زگای

جهنگی زانیاری

چاوه‌دیری به‌سه‌ر می‌شکدا زانیاری و هه‌وآل به‌شه‌پۆل ده‌نئیریت بۆ می‌شکی ئه‌و که‌سه‌ی که‌ ناویته‌که‌ی لێ به‌کاره‌ینراوه و می‌شکی ئاراسته ده‌که‌ن بۆ کار و مه‌به‌ستی خۆیان و زانیاری له‌سه‌ر خۆی و هاوزمانه‌کانی پێ کۆده‌که‌نه‌وه.

نموونه‌یه‌کی کارتونی له‌کاتی به‌کاره‌ینانی پاراسایکۆلۆژییدا له‌لایه‌ن چه‌ند نه‌فسه‌ریکی هه‌والگرییه‌وه

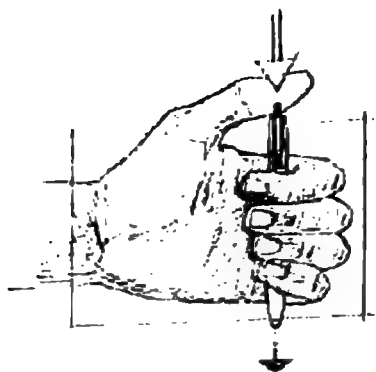
ئه‌گه‌ر به‌رله‌ جهنگی جیهانیی دووهم هه‌والگری له‌ هه‌سته‌کانی ده‌ره‌وه‌ی می‌شک کرابێ، ئه‌وا دوا‌ی جهنگه‌که‌ سیخووبی به‌ توانای هه‌سته‌کانی ناوه‌وه‌ی می‌شکیش نه‌نجام دراوه بۆ وه‌رگرتنی زانیاری و کارتیکردن له‌ دۆست و دوژمن به‌توانای سه‌رووی می‌شک. له‌و جهنگه‌دا، ده‌زگای هه‌والگری سه‌ربازیی به‌ریتانیا سێ که‌سی پەسپۆریان هه‌تا، یه‌کیان به‌ناوی فیک، له‌دوا‌ی گرتنی فه‌ره‌نسا، دوو که‌سی تریش که‌ هه‌ر سه‌ر به‌و ده‌زگایه‌ بوون به‌رپرس بوون و جیا‌جیا دانیشتن. پرسیاره‌که‌ ئه‌وه‌بوو که‌ ئایا هه‌یرشی داها‌تووی هه‌یتله‌ر بۆ یۆنان ده‌ییت یاخود به‌ریتانیا. فیک ده‌نوسیت که‌ هه‌یرشه‌که‌ بۆ به‌ریتانیا نییه. خۆینده‌وه‌ی هه‌ر هه‌موویان راست ده‌رچوو و هه‌یرشیکێ مه‌زن کرایه‌ سه‌ر یۆنان. چه‌ندین نموونه‌ی له‌م جه‌ژه له‌ می‌ژویدا تۆمارکراون. له‌وانه، به‌کاره‌ینانی ئه‌حمه‌دی مامۆستا سه‌لاح له‌لایه‌ن ده‌زگای هه‌والگری ئێراق، که‌ له‌ ئوردی کۆبوونه‌وه‌ داترا‌بوو

بۇ خويىندىنەۋەي بىرى ئامادە بوۋان. ھەرۈھە يورى گىلەر، كە كەسىكى جوۋە، بۇ ھەۋالگى ئىلمانىا و ئىسرائىل و ئەمىرىكا كارى كىردوۋە. قۇلف مىسىنگ لەگەل ھەۋالگى سەربازى سۆڧىەت و ھىزى سەربازى سۆڧىەت و لەگەل ستالىندا بوۋە. گىگىرى راسپۇتىن، قەشەي ئەرسۇدۇكىسى فەلە، بەرلە كوزرانى لەگەل قەيسەرى رووسىادا لە جەنگى جىپھانىي يەكەمدا دۇى ھىزى سەربازى ئىلمانىا بەتواناي سەرووى ئاسايى مېشك جەنگارە.^۱

پېنۋوسى ژەھراۋى

لەھەمان ئەۋكاتەي كە سەزۇك چۇن كەنەدى لە دالاس-۲۲ى تشرىنى دوۋەمى ۱۹۶۳- غافلەكوزگرا، ئەفسەرىكى سى ئاي ئەي بەنھىنى چاۋى بە رۇلاندۇ كويىلا، ھەۋالدىنى كويى لە پارىس، كەوت و پېنۋوسىكى ژەھراۋى ئاخىراۋ بە دەريەكى ژۇرپىستى پىدا بۇنەۋەي قىدل كاسترۇي پىن بكوۋىت. سەرى ئەۋ قەلەمە سىرنجىكى بچوۋكى روۋپۇشكراۋ بە ژەھرى پىتوۋە بوۋ. ھەركە دەستت، ئەننەت بەشپوۋەيكى زۇر كەمىش، بەر ئەۋ شوپنە كەوتبا، بەلنىيايەۋە دەيكوشتى، سەرەپاي ئەمەش ھەۋالدىزەكە كاتى ئەۋەي دەبوۋ بۇنەۋەي رابكات بەرلەۋەي كاريگەرييەكانى ھەستى پىن بگىزىن. دواي زانىنى مردنى چۇن كەنەدى، كويىلا بە پلانەكەدا چوۋەۋە و بەرلە گەپانەۋەي بۇ كوي پېنۋوسەكەي فرىدا. دواي يەك دەيە، لەسالى ۱۹۷۶، سىياسەتفانانى ئەمىرىكى كىردەي بەكارھىتتەنى ژەھريان لەدۇى رابەرانى بىيانى بەھۇى فرەمانىكى سەزۇك فۇرد بەژمارە ۱۱۹۰۵ قەدەغە كىرد.

^۱ پاراسايىكولۇتى، رىكاي فېرېۋون و بەكارھىتتەنى، ئاماز جاف، خانەي چاپ و پەخشى رىتەما، چاپى چوارەم، ۲۰۱۶. لاپەرە ۹۳-۱۷.

پېنوووسى ئاخىراو بە سىرنجىكى ژىرپىست بۇ ئۆپەراسىۋنى غافلىكۆزى فېدل كاسترۇ.

ھەر لە رۇزائى سەرەقاي پېۋزەي مۇلترا، دىكتور سىدىنى گوتلىپ دركى بەۋە كىرەپو كە دەرمان و ماددە كىمىيەۋىيەكانى سى ئاي ئى، سەرەقاي مەبەستە سەرەكپەكەي، ھېچ سۈرۈپكەي ئابىت ئەگەر ئەفسەرانى بەكارھىتەر و ھەۋالدىۋەكان نەتوانن بەنەپنى بەكارىيان بھىنن. لە ماۋەي ھەمان مانگدا، مۇلترا رىگاي پىدرا، گوتلىپ پەيۋەندى بە جۇن مۇلھۇلاندىۋە كىر، كە دواتر بو بە بەنەپىيانگىرەن جادۋوگەرى ئەمرىكى لەم بۈرەدا. جۇن كەسىكى زۇر كارامە و لىتھاتو بو لە بەكارھىتەننى دەستەكانى بەئامانجى جادۋوگەرىي لەبەرەمبەر چەندىن ئامادەبۈيۈدا. بەۋەدا، گوتلىپ بۇي دەرگەرت كە ئەم لىتھاتوۋىيەي جۇن لە فېلېبازى بەكارھىتەننى دەستەكانىدا دەرگەرت بەھەمان شىۋە بەكارىيەرتىت لە دەرمان و ژەھىدا بەيى ئەۋەي ئامانچەكە ھەستى پىيىكات.

بۇ ئەنجامدانى ئەم كارە، ئەفسەرانى مەيدانى سى ئاي ئى پىۋىستىيان بەۋە دەبىت فېرىكەرن كە فېلەكانىيان خۇيان ئەنجام بەن، ۋە جۇن، كە نوۋسەرى چەندىن پەرتۈكە لەبارەي ئەنجامدانى جادۋو، پىدەچۈۋ باشتىرەن بۇزگەكە بىت. كاتىك دەرگەي سى ئاي ئى لىي نىزىك بۈۋەۋە، جۇن ھەزىۋە قايىل بو كە پەرە بە

"نامىلكەيەكى رېئىمايى سىخوپى" بۇ گوتلىب بىدات كە تىايدا وەسفى "لايەنە جۆرەجۆرەكانى ھونەرى جادوگەرىي دەكات"، كە دەكرىت سودى ھەيىت لە ئۆپەراسيۇنى پەنھانىدا. رېئىمايىكان زانىياري دەبەخىشە ئەفسەرانى مەيدانى "بۆنەوى پەرە بە كارامەيىكەيان بەن بۆنەوى ھەب يان ماددەيەكى تر بەشيوەيەكى نادىياري بخەنە ناو خواردنەوەيەك يان خواردنىك بۆنەوى لەلايەن ئامانجىكەوە بخورىتەوە يان بخورىت". لە بەروارى ۴ى ئايارى ۱۹۵۳، جۆن بېرى سى ھەزار دۆلارى لەلايەن سى ئاى ئەى لەسەر حىسابى پېرژەى مكوئرا بۇ بېرايەوە.

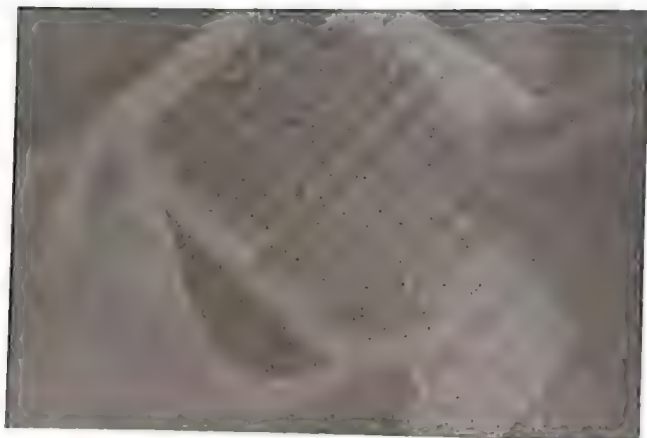

جۆن مولەزاند

نوسىن بە مەرەكەبى نەيىنى

نامەكان بە كۆنترىن ھۆكارەكانى پەيوەندىكرىدن دېنە ئۇمار و رۆلىكى گرىگ ئەگېن لە گەياندنى زانىياري، سەرەپاي پېشكەوتنى تەكنەلۆژياى ھەوالگىر لەبوارى گەياندنى زانىياريەكان بەلام تا ئىستاش نوسىنى نامە بە مەرەكەبى نەيىنى پېنگەيەكى ديارى ھەيە لەكارى ھەوالگرييدا، بەلام لەئىستادا بەكارەيىنانى (مەرەكەبى نەبىنراو) بۇ نوسىنى نامە بە كارىكى درووست دانانرېت لەبەرئەوەى چەندىن ئامېرى پېشكەوتو داهىنراون كە لەتوانايندا ھەيە ئەر نوسىنانەى كە بە مەرەكەبى نەيىنى نوسراون ئاشكرا بكات، ھەربۆيە تاقىگەى دەزگا ھەوالگريەكان بەردەوام لە پېشېركېدان بۇ ئەوەى جۆرىك لە مەرەكەبى نەيىنى دابھېتن كە بەئاسانى ئاشكرا ئەكرىت و

نه خویندریته وه. نه توانریت زوونیک له شلمه منیه کان وهک مەرکه کی نهی نی به کارهینرین وهک شلمه منی ناژهل و رووهک و ناوی میوه و نه نانهات میزیش، نه گهر نامه یک به به کارهینانی به کیک له و شلمه منیانه بنوسریت نه و چاوی ناسایی ناتوانریت نووسینه که ببینیت، له م کاته دا نه وهی نووسینه که دهرده خات گهرمایه، کاغزی نامه که له سهراچاوه کی گهرمی وهک موم یان گلۆپ نرینک ده کرتیه وه و له م کاته دا نووسینه نه بینراوه که رهنگی قاوهیی وهرده گرت، به لام ده بیت به وریاییه وه نه م کاره بکرت له بهر نه وهی گهر کاغزه که گهر بکرت ده بیتیه وهی له ناوچوونی زانیاریه کانی ناو نامه که .

ناشکرکردنی نامه ی نووسراو به مەرکه کی نهی

جوونکی تر له مەرکه کی نهی هیه که نه نانهات به سهراچاوهی گهرمیش ناخویندریته وه به لکو به به کارهینانی ماده ده کی کیمیایی که ده کرت به سهرا نامه که دا ده خویندریته وه، وهک (سولفاتی ناسن) که به توانده وهی بری (۸/۱) ی که وچکیکی چا له له ده فرکی ناودا و نه و نامه یی که به به کارهینانی نه م ماده ده نه نووسریت له رنگی ماده ده کی کیمیایی که پتی ده وتریت کاریونانی سو ده یان (سو دهی

شوشتن) ده‌خویندیت‌وه، که پاش ئه‌وه‌ی ئه‌م ماده‌یه کرا به‌سه‌ر نامه‌که‌دا و دوا‌ی وشک‌بوونه‌وه‌ی نووسینه‌کانی ناو نامه‌که به‌په‌نگی‌کی قاوه‌یی ده‌رده‌که‌وێت.

هه‌روه‌ها، ده‌توانرێت هه‌ره‌که‌بی نه‌ینێ دروست بکړیت له‌پێگه‌ی تواندنه‌وه‌ی هه‌بی (ئیسپرین) له‌ناو کحول‌دا، له‌م کاته‌دا ده‌رخستنی نووسینی ناو نامه‌که له‌پێگه‌ی هینانی لۆکه‌یه‌کی ته‌پکراو به‌ کحول ده‌بێت به‌سه‌ر نامه‌که‌دا.

ده‌زگا هه‌والگریه‌کان زۆر به‌ په‌ل‌ن تا بتوانن ماده‌یه‌کی کیمیایی دا‌به‌ینن که بتوانیت هه‌موو جۆره‌ هه‌ره‌که‌بێکی نه‌ینێ ناشکرا بکات، تا ئه‌و کاته‌ی توانیان هه‌لمی بۆیه‌ی (یۆد) بدۆزنه‌وه که کاتیک ده‌کړیت به‌سه‌ر ئه‌و نامه‌یه‌ی که به‌ هه‌ره‌که‌بی نه‌ینێ نووسراوه به‌ئاسانی و پاش وشک‌بوونه‌وه‌ی نامه‌که نووسینه‌کان ده‌رده‌خات.

سیخو‌په‌کان زۆر جار په‌نا بۆ فی‌لی جۆراو جۆر ده‌بن بۆ شار‌دنه‌وه‌ی نووسینه نه‌ینیه‌کانیان که به‌هه‌ره‌که‌بی نه‌ینێ نویسیانه وه‌ک نووسینی زانیارییه‌کان له‌ گۆشه‌یه‌کی بچو‌کی نامه‌که یان نووسینی له‌سه‌ر زه‌رفی نامه‌که نه‌ک خودی نامه‌که.

جگه‌ره به‌ ئامرازێکی باش داده‌نرێت بۆ شار‌دنه‌وه‌ی نامه‌ کورته‌کان. نامه‌کان له‌سه‌ر کاغه‌زێکی ته‌نک به‌ هه‌ره‌که‌بی نه‌ینێ ده‌نوسرێن که به‌ هه‌یج شێوه‌یه‌ک به‌ گه‌رما کاریگر نابن، دواتر له‌ شێوه‌ی جگه‌ره‌دا لوول ده‌کړیت و ناوه‌که‌ی پێ ده‌کړیت له‌ تووتن، به‌شێوه‌یه‌ک ده‌توانرێت له‌کاتی مه‌ترسی ناشکرا‌بوون له‌ناو بېرێت له‌پێگه‌ی داگیرساندنێ جگه‌ره‌که و کێشانی. به‌تیپه‌په‌یوونی کات هه‌لگرتن و به‌کاره‌ینانی هه‌ره‌که‌بی نه‌ینێ له‌لایه‌ن سیخو‌په‌وه مه‌ترسی په‌یدا کرد، ئه‌گه‌ر سیخو‌پێک شوشه‌یه‌ک له‌و هه‌ره‌که‌به نه‌ینیه‌یه‌ له‌گه‌ڵ خۆیدا هه‌لبگریت ئه‌وه به‌سه‌ بۆنه‌وه‌ی گومانی لێبکړیت و ده‌ستگیر بکړیت، له‌به‌رئ‌وه هه‌ندیک له‌ سیخو‌په‌کان هه‌ره‌که‌به نه‌ینیه‌که‌یان له‌ناو گۆره‌وی یان بۆینباخ یان قۆبچه‌ی دا‌پۆشراو به‌ قوماش ده‌شارده‌وه.

هه‌ندیک له‌ سیخو‌په‌کان ئه‌م‌ق‌ه‌و‌ل ده‌دن هه‌ره‌که‌بی نه‌ینێ له‌ ناو شوشه‌ی ده‌رمان یان شوشه‌ی بۆن هه‌لبگرن تا له‌و رێگه‌یه‌وه پیاوانی ئاسایش فریوبده‌ن و له‌کاتی پێویستدا به‌کاری به‌ینن، بۆیه زۆر گرنگه‌ نموونه‌ی ئه‌و شله‌مه‌نیانه‌ی که له‌ شوشه‌ی

دهرمان و بۆن دان رهوانه‌ی تاقیگه بکرتیت بۆنه‌وه‌ی ناشکرا بیت که نایا نه‌وه مه‌ره‌که‌بی نه‌ئینه یان نا.

به‌گه‌شتی، به‌کاره‌یتانی مه‌ره‌که‌بی نه‌ئینی به‌شێوه‌یه‌کی گونجاو کارێکی ئاسان نییه و پێویستی به‌پاهێتانه، به‌لام له‌م‌پۆدا به‌کاره‌یتانی مه‌ره‌که‌بی نه‌ئینی وه‌ک جاران ئاسان نییه و به‌لکو چه‌ندین هۆکاری تر جێگه‌ی گرتوه‌ته‌وه وه‌ک: نامێری بێته‌ل و قۆبچه‌ی موگناتیس و چه‌ندین جۆری تری نامێری په‌یوه‌ندیکردن، بۆیه زۆرجار به‌کاره‌یتانی مه‌ره‌که‌بی نه‌ئینی بووه‌ته هۆی له‌ناوچوونی سیخوپ و توپه‌که‌ی له‌به‌رئه‌وه‌ی تانیستا مه‌ره‌که‌بیکێ نه‌ئینی نه‌توانراوه‌ته‌وه که نه‌توانرێت ناشکرا بکرتیت.

سیخوپ به‌ ئاوێته‌ی کیمیایی مێشکگر

مه‌به‌ست له‌ به‌کاره‌یتانی ئاوێته‌ی سیخوپ مێشکگر سن ئامانجی سه‌ره‌کییه: سیخوپکردن له‌سه‌ر خۆی و خه‌لکی؛ لێکۆلینه‌وه‌ی زانستی له‌ مێشک و ئاوهر و فره‌هنگ و ته‌ندروستی؛ ئه‌نجامدانی کاری پاراسایکۆلۆجی به‌ مێشک بۆ مه‌به‌ستی سیخوپ و زانیاری وه‌رگرتن. ده‌زگا هه‌واکریه‌که‌کان که ئاوێته‌ی کیمیایی مێشکگری سیخوپ له‌ موقوف به‌کارده‌هێنن بۆ ئه‌نجامدانی کاری سه‌رووی ئاسایی به‌ مێشک له‌ بواره جیا‌جیا‌کاندا بۆ مه‌به‌سته جیا‌کان له‌ لقه‌کانی پاراسایکۆلۆژیدا، که مه‌به‌ست له‌ سیخوپکردن و زانیاری وه‌رگرتنه به‌ هه‌سته‌کانی ئاو‌ه‌وه‌ی مێشک و توانای سه‌رووی ئاسایی مێشک که وه‌رگرتنی زانیارییه و کردنی بیروکه و ئاوهر و تیگه‌یه‌شتنه له‌ ده‌ره‌وه‌ی مێشک به‌ کرده‌وه له‌ پێگای توانای سه‌رووی ئاسایی مێشکه‌وه که زانیاری وه‌رده‌گریت وه‌ک چۆن مێشک ده‌توانرێت به‌ پێنج هه‌سته‌که‌ی ده‌ره‌وه‌ی مێشک زانیاری له‌ ده‌ره‌وه وه‌ریگریت و بیدات به‌ مێشک و به‌هه‌مان شێوه به‌ هه‌سته‌کانی ئاو‌ه‌وه‌ی زانیاری له‌ ده‌ره‌وه‌ی مێشک وه‌رده‌گریت.

له‌م کاته‌دا، که‌سی به‌کارلێهێنراوی ئاوێته‌ی کیمیایی مێشکگر ئه‌و زانیارییه‌ی که مێشکی به‌ هه‌سته‌کانی ئاو‌ه‌وه‌ی وه‌ریده‌گریت به‌ شه‌پۆل ده‌گوزرێته‌وه بۆ ئاو‌ه‌ندی سیخوپ‌گه بۆ ده‌زگای چاودێریکردنی مێشک له‌به‌ر ده‌ستی پۆلیسی نه‌ئینی دیاری

جهنگی زانیاری

میٹشکا. ههروهه، دیسان به دهزگای زالبوون بهسه میٹشکا میٹشک فرمان دهدات که زانیاری وهریگرت یان بیر بنیتریت یان کارتیکردن بکات. حق نه گهر کهسیکی پسپوری بهتوانا و لیهاوو له بوری پاراسایکولوژیدا ههبوو، دهتوانیت میٹشکی خوی بهکاریهینیت بۆ کارتیکردن و بیرری و وهگرنتی زانیاری خوی نه نجام بدات لهجیاتی نه و دهزگایانهی فرمان به میٹشک ددهن.

هاوییری (Telepathy)

"هاوییری" بریتییه له ناردنی بیر له لایه نیره ری بیره وه و وهگرنتی بیره له لایه کهسی تره وه که بیره که ورده گرت، ههروهه دهکرت کهسی پسپۆر له هاوییریدا رۆلی نیره و وهگر بگرتیت. کهسیک که له بواره دا پسپۆره و کار بۆ دهزگایه کی ههوالگری بکات، بهی به کارهینانی ناوینتهی کیمیایی میٹشگر نه و بیژکه و تیگه یشتن و داواکاری و فرمانانهی دهزگای ههوالگری بۆ دیاری دهکات و پتی دهلین بۆ کهسی ئامانج بینیره، نه و پسپۆری هاوییری لهسه داخوازی دهزگای ههوالگری بۆ کهسی مه بهستی دهنیریت، ئینجا پسپۆر رهنه بتوانیت بزانی بیره کهی پینگه یشتوو یان نا به لام کهسی به کارلیهینراوی ناوینتهی کیمیایی میٹشگر، دهزگای ههوالگری راسته وخو بیژکه کهی بۆ دهنیریت بۆ نه وهی بیگوزیته وه بۆ کهسی مه بهست له ههروشوینیک ته نانهت دهزگا ههوالگریه کان ئاگاداری نه وهشن که ئایا کهسی بۆ نیردراو په یامه که کاری لیدهکات و به باشی پهیره وی دهکات یان نا.

هاوییری (Telepathy)

جەنگى زانىيارى

بەشى چۈرەم
نۆپە راسيئون

توپه راسیونه کانی نه مریکا له نه لېبانيا

په که مین نه و هوله نه پښتیا نه ی به پښتیا وانی نه مریکا بق روخواندنی حکومه تیک نه نجامدراوه له ماوه ی جهنگی ساردا له ولاتی نه لېبانيا بووه. له ماوه ی سالانی سهره تاي جهنگی ساردا، به پرېسه بالا کانی هوالگری نه مریکا هوالیاندای ری له پیشکه وتنه هه ژمونکارییه کانی په کیتی سوفیت بگرن. فرانک وینسر، به پرېسی به شی چالاکی نه پتی ده زگای هوالگری ناوهندی (CIA)، په ری به بیروکی سپاندنی میزی نه مریکا له و ناوچانه ی روزه ولاتی نه وریادا که که وتیوونه ژیر هیمه نه ی سوفیت، به ثامانجی نه وه ی بتوانیت لیکتروازانیکي قوول دروست بکات. له سالی ۱۹۴۹ بق ۱۹۵۲، وینسر به هه ماهه نگی له گه ل به ریتانییه کان له هوالیکي شکستخواردودا ویستان نه واولاتییه نه لېبانيان به پینه سر ده سولات که ماوه په کی درژ بوو له دهره و بوون وه بیان نه پینه وه بوئاو نه و ولاته بوئه وه ی رژمی داپلوسیتنی نه نفر هوکسا بروخیتیت.

نه لېبانيا، سهره پای نه وه ولاتیکي هه ژار و دور په پیز بوو، وهک ولاتیکي گرنګ له روی ستراتیژی وه سهرکرا. له سهره تاي سالی ۱۹۴۶ دا، به ریتانییه کان بیروکی به کاره تانی چالاکی په نهانیان له نه لېبانيا له میشکدا گه لاله بوو. حوکمرانی نه لېبانه کان وهک دوزمندی بق هوکسا لیکدرايه وه؛ به ریتانییه کان هه به رده وام بوون له سر پښتیا ویکردنی حوکمی پتشیوی نه فیکراوی نه لېبانه کان، مه لیک ژگ؛ وه له هه مووشی گرنګتر، به ریتانییه کان هیواخواز بوون بوئه وه ی به رده وام بن له سر کاریګرییه ستراتیژییه که یان له ده ریای ناوه پاست. ده زگای هوالگری نه پتی به ریتانیا (SIS) دهستی کرد به داپشتنی پلان بق چند توپه راسیونیک بوئه وه ی په یوه ندی به گروپه خه باتیړه کانه وه بکن له تپو نه لېبانيادا، به لام پاره ی ته وایان له ژیر دهست نه بوو بق راپراندنی نه و نه رکه. له نه نجامدا، به ریتانییه کان روی خویان دایه نه مریکا بق پښتیا ویکردنیان.

بۇ مانكى ئازارى ۱۹۴۹، بەرپەرسە ھەۋالگىيەكانى بەرىتانيا و ئەمىرىكا گەيشتە ئەر ئەنجامەى لەسەر بەرەۋپىشېبردنى پلانېتېك بەردەۋام بىن بۇ جىاكرىدەۋەى ئەلبانيا لە ھەيمەنەى سۇفېتە. لەجۋارچىۋەى ئۆپەراسىۋنەكەدا، لەژۆر ناۋى نېئىنى (BGFIEND)، ئەمىرىكا ھەلسا بەدايىنكرىدى داراى پىۋىست، لەۋكاتەى بەرىتانيەكان شارەزايى و كارمەندانى خۇيان پىشكەشى ئەمىرىكا كىرد. پەيوەندى سەرەكى دەزگاي ھەۋالگىرى بەرىتانيا لەگەل ئەمىركىيەكان بە كىم فېلىبى (لە بەشى داھاتوودا باسكراۋە) سېپىردىرايوو. بەھاۋكارى لىژنەى نىشتىمەنى ئەلبانيا، ئۆپەراسىۋنە ھاۋبەشەكە ئاسانكارى بۇ ئەندامانى دەرەۋەى ئەۋ ۋلاتە كىرد بۇئەۋەى لە ھەموو ئاراستەكانەۋە خۇيان بخزىننە نىۋ ۋلاتەكەيانەۋە.

دۋاى چەندىن مانگ لە مەشق لە كەمپىكى سەرىيە دەزگاي ھەۋالگىرى بەرىتانيا لە ۋلاتى مالتا، لەماۋەى تشرىنى يەكەمى ۱۹۴۹، بىيىست ھاۋلاتى ئەلبانى خۇيان خزانە كەناراۋەكانى نىمچەدوورگەى كارابىرنى ئەۋ ۋلاتە. لە بەدبەختى خۇيان، سوپاس ئەلبانى خۇيان بۇ ئەۋ پەلامارە ئامادەكرىيوو، بەمەش كەۋتەنىۋ بۆسەۋە. ھەرچەندە ھەۋلەكە شىكستى ھىئا، بەلام دەزگاي ھەۋالگىرى بەرىتانيا لەلايەن ژمارەيەكى كەمى ئەۋ ئەلبانىانەى لە بۆسەكە رىزگارىيان بوو ھاندرا كە دەرگا ھەۋلى جىدى بىرېت بۇ رىكخستىنى جۈلەنەۋەيەكى خەباتگېرىي. بەھۋى چەندىن رووداۋى دزەكرىدى زانىارى ھەستىار لە كۆمەلگاي ئەلبانىەكانى شارى رۇماى ئىتالىاۋە، ۋەجىبەى دوۋەمى مەشقپىدەنى خەباتگېرانى ئەلبانيا لەدەرەۋەى شارى ھايدىلبىرىگ دەستى پىكرە. ئەمجارە ژمارەى ئەلبانەكان ۲۵۰ كەسىك دەبوو لەپىگاي ئاسمان و زەۋىيەۋە. ئەمجارەش، ھىزەكانى ھۆكسا بەپەرۋشەۋە چاۋەپوانيان بوۋا!

شىكستە بەردەۋامەكان واى كىرد بەرىتانيەكان بىگەنە ئەۋ بېۋايەى كە ھەۋلەكان بىسۋودن، و بۆيە بۇ سالى ۱۹۵۱ كىشانەۋەى خۇيان راگەياند. ۋاپىككەۋت كە كۆتايى ھاتنى بەرىتانيەكان لەگەل ئاشكرابوۋنى كىم فېلىبى ۋەك سىخوېرى سۇفېتە بىكەۋىتە يەك كاتەۋە. لە حەزىرەنى ۱۹۵۱، دەرگەۋت كە تەۋاۋى دەزگاي ھەۋالگىرى بەرىتانيا لەلايەن كىم فېلىبەۋە فرىودرلۋە. سەرەپاى ئەمەش، ۋىسەنەر ئۆپەراسىۋنەكانى لەدۇى

ئەلبانىيا بەردەوامى پىدا — بەشىك لە ھۆكارەك دەگەپتەو ە بۆ ھەلگىرسانى جەنگى كۆريا، ە بەشەكەى تىرىش بۆ بىرواى خودى ناویراو بە تواناى ئۆپەراسیۆنى نەپتى بۆ جیاكردنەو ەى ئەو ولاتە لە یەكیىتى سۆفیەت. لە سالى ۱۹۵۲، شەست پەپە شوتفانى ترخۆیان گەباندنە ئەلبانىا. تا كۆرتایى ھێنان بە ئۆپەراسیۆنەك زیاتر لە ۲۰۰ ھاولاتى ئەلبانى كۆژدان یان دەستگىركران. ەپچەندە غیلى دەزگای ھەوالگىرى سۆفیەتى لە ئۆپەراسیۆنەك ئاگاداركردەو، ئەلبانەكان بەھۆى دزەپىكردى چەند زانباریەك لە رىكخاوە رەوئەندەكانى دەرەو ەى ولات و نەتوانایى بۆ پاراستنى ئارامى ولات، شكستیان ھیتا.^۱

دزىنى بەلگەنامەى چەكى ناووكى ئێران لەلایەن مۆسادەو

چەند رۆژنىك بەرلەو ەى سەزۆك دۆنالد ترەمپ بىرارىدات كە ئایا لە رىككەوتنى ناووكى لەگەل ئێران بكشیتەو ە یانا نا، بنیامین ئاتانیاھۆى سەزۆك ەزیرانى ئیسرائیل چەند تۆمارىكى لە گرتەپەكى تەلەفزیۆنىدا نیشانى جیھاندا كە تىابدا چەند كۆگایەكى نەپتى لە تەھران دەرەخست. ئامانجى ناویراو لەم كارەیدا بىرىتى بوو لە دروستكردى كەپسێك كە رابەرانى ئێرانى ئازانسى ناووكى ئیو ەدەولەتیان فریوداوە كاتێك جەختیان لەسەر ئو ە كردهو كە بەرنامە ناووكیەكەیان تەنیا بۆ مەبەستى ئاشتیا ە بوو. بەرپرستىكى بالای ئیسرائیلی رایگەیان كە سیخو ە ئیسرائیلیبەكان توانیوانە لە ئۆپەراسیۆنىكدا لە نیو ەشەو نزىكەى نیو تۆن بەلگەنامە بدزن. بەلام ئاتانیاھۆ ھیچ بەلگەپەكى نەدا بەدەستەو ە لەسەر ئو ەى كە ئایا ئێران سەپىچى

^۱ -Barnes, Trevor. "The Secret Cold War: The CIA and American Foreign Policy in Europe, ۱۹۴۶-۱۹۵۶. Part I," The Historical Journal ۲۴ (۱۹۸۱), ۳۹۹-۴۱۵.

- Barnes, Trevor. "The Secret Cold War: The CIA and American Foreign Policy in Europe ۱۹۴۶-۱۹۵۶. Part II," The Historical Journal ۲۵ (۱۹۸۲), ۶۴۹-۶۷۰.

- Holzman, Michael. James Jesus Angleton, the CIA, and the Craft of Counterintelligence. Amherst, MA: University of Massachusetts Press, ۲۰۰۸.

- Thomas, Evan. The Very Best Men: Four Who Dared: The Early Years of the CIA. New York: Simon & Schuster, ۱۹۹۶.

پەیمانەکی کردوووە کە لەسەرەتای ۲۰۱۶ کەوتە بواری جێبەجێکردنەوە. ئەمەش پێمان دەلێت کە ناوبراو ھەر لەسەرەتای پەیمانەکە دژی بوو و بەو ھیوایە بوو کە ئاشکراکردنی ئەم بەلگەنامانە بێنە ھۆکارێک بۆ ھاتنەدەرەوێ ئەمریکا لە پەیمانەکە، کە سەرئەنجامەکەشی ھەروابوو: سەرۆک ترمپ لە ۱۲ی ئایاری ۲۰۱۸ بپاری ھاتنەدەرەوێ لە پەیمانەکە راگەیاند.

ئەم کارە سەرۆک ترمپ بەیەکێک لە بپارە ھەرەگرنگەکانی سەردەمی سەرۆکایەتی ناوبراو سەبارەت بە سیاسەتی دەرەو لەقەڵەم دەدرێت. رێبەزانی ولاتە ئوروپییەکانی ھەک ئیمانویل ماکرۆن، سەرۆکی فەرەنسا و راویژکاری ئەلمانی ئەنگیلا مێرکل بەتووندی دژی ئەو بپارە وەستانووە و بپاری مانەویان لە پەیمانەکە راگەیاند. سەرۆک ترمپ رایگەیاند کە، "لەماوەی ھەوت سالد، کاتی ئەو پەیمانە ھەر کۆتایی دەھات، و ئێران ئازاد دەبوو لە دروستکردنی چەکی ناوکی." ناوبراو زیاتر وتیشی کە، "ھەوت سالی بەیانییە." عەباس ئەرغەچیل جیگری وەزیری دەرەوێ ئێران، کە یەکێکی بوو لە گفتوگۆکارانی سەرەکی پەیمانەکە، لە وەلامی لێدوانەکانی ناتانیائۆدا وتی، "لێدوانەکانی ناوبراو زۆر مەلەن و ئەو یارییە جیگای پێکەنینە." ناتانیائۆ لەو پەخشە تەلەفزیۆنیەدا زیاتر وتی، "ئەم فایلانە ئەو دەسەلمێن کە ئێران بەئاشکرا درۆ دەکات کاتیکی وتی ئەوان ھەرگیز بەرنامەیەکی چەکی ناوکییان نەبوو." ھەر لەو لێدوانەیدا رایگەیاند کە ولاتەکی توانیویەتی دەست بەسەر زیاتر لە ۵۵ ھزار نۆسخەی چاپکراو و زیاتر لە ۱۸۳ دیسک دەربارەی شوێنی بەرھەمھێنانی چەکی ناوکی بگرێت. ئەو زیاتر وتی کە، "ئەمان زانیاری ئەو بەلگەنامانەیان بۆ ئەمریکا ئاردوووە بۆئەوێ بتوانن راستی بەرنامەکە بسەلمێن."

زانیاری تۆپەراسیۆنەکە تەنیا بۆ چەند کەسیکی سنووردەر بوو، تەنانت ناتانیائۆ بەشانازییەو دەلێت، "ژمارەیکی زۆری کەمی ئێرانییەکان، زۆر کەم دەیانزانی شوێنەکی کۆیی، جگە لەوێ کە تەنیا بەشیکی کەمی ئەو کەسانە لەنێو خودی دەزگای مۆسادیش بوون، ئاگاداری کردەکان بوون." یەکێک لە بەرپرسە بالاکانی ئیسرائیل، کە بەمەرجی ئاشکرانەکردنی ناسنامەکی دەربارەی ئەرکەکی قەسە

جەنگى زاتىبارى

کرد، وتى كە دەزگاي ھەۋالىگىرى مۇسادى ئىسرائىلىي ئەۋ كۆزگايەي لە مانكى شوباتى ۲۰۱۶ ئۆزىنەۋە، ۋە لەۋكاتەۋە بالەخانەكەي خىستېۋوۋە ژىر چاۋدىزىيەۋە. سىخوۋەكانى مۇساد لە شەۋىكى مانكى كانوۋنى يەكەمدا ھەلىانكوتايە سەر بالەخانەكە، ھەموو بەلگەنامە ئەسلىيەكانىيان بىرد و دواتر ھەر لەۋ شەۋەدا بەقاچاخ لە ولاتى ئۆزىيەكسانەۋە رەۋانەي تەلئەشېف كران.

سەرۋىك ترەمپ لەلەين بەپۆۋەبەرى مۇساد، يۆسى كۆھىن، لەبارەي ئۆپەراسىيۆنەكە ئاگاداركرائەۋە، ئەمەش دىۋى سەردانەكەي ھات بۇ واشتۆن ھەر لەۋ مانگەدا. ئەۋ بەرپرسە ھۆكارى گىرۆكرىدى ئاشكراكىرى ئەۋ بەلگەنامانە بۇ راي گىشتى بۇ ئەۋە دەگەپىنئىتەۋە كە كانىكى زۆدى ويىست تا توانيان ئەۋ بەلگەنامانە ۋەرگىتپە سەر زمانى ئىنگلىزى و شىيان بىكەنەۋە چونكە بە زمانى فارسى نووسرابوۋن.

نەخشەي ھەمو ئەۋ شوقىنەي كارى بەرھەمھىفانى چەكى ناۋوكى ئىترانى تىادا
ئەنجام دەئىرئەت

دهبیت ناماژه بهوه بدریت که بهرنامه‌ی ناووکي ئیرانی شتیکی شاراوه نه‌بوو. ته‌نانه‌ت جۆرج بوش و باراک ئوباما چەندین جار ناماژه‌یان به یوونی بهرنامه‌یه‌کی له‌م جۆره کردووه، به‌لام نامانج له‌ئه‌نجامدانی ئەم تۆپه‌راسیۆنه نیشاندانی به‌لگه‌یه‌ک بوو بۆ ئەمریکا بۆئەوه‌ی له‌په‌یمانکه‌ بکشیت‌ه‌وه که سه‌رۆک ئوباما به‌ "کاره‌ساتبار" ناوی بردووه.^۱

تۆپه‌راسیۆنی باربارۆسا

تۆپه‌راسیۆنی باربارۆسا مه‌زنتترین تۆپه‌راسیۆنی سه‌ربازی بوو له‌ میژوودا. له‌م هێرشه‌ له‌ناکاوه‌دا سوڤیه‌ت قووشی سه‌ره‌ئه‌نجامیکی وێران‌کەر بووه‌وه. هێرشه‌که به‌ته‌واوی له‌ناکاوه‌بوو چونکه‌ ستالین پێشتر ئاگادار‌کرا‌بووه به‌لام ئەو زانیارییه‌ هه‌واڵگه‌یه‌یه‌ی ره‌تکرده‌وه که وه‌ریگرتبوون. ستالین به‌یێ ئاگایانه‌ متعانه‌یه‌کی بێ ئەندازه‌ی به‌ رێککه‌رتنی (Molotov-Ribbentrop) هه‌بوو که له‌ ۲۲ی ئابی ۱۹۳۹ وائووکرا‌بوو، ئەم په‌یمان هه‌ردوو ولاته‌که‌ی وه‌ک هاوپه‌یمان به‌یه‌که‌وه گرێدا‌بوو. تۆپه‌راسیۆنی باربارۆسا (به‌زمانی ئە‌لمانی، Unternehmen Barbarossa) ناوی نه‌ینی نازییه‌کان بوو بۆ داگیرکردنی یه‌کێتی سوڤیه‌ت که له‌ به‌رواری ۲۲ی هه‌زیرانی ۱۹۴۲ ده‌ستی پێکرد. تۆپه‌راسیۆنه‌که له‌لایه‌ن خودی هیتله‌ره‌وه پلانی بۆ‌دا‌پێژرا‌بوو، که ناوی ئەو تۆپه‌راسیۆنه‌ی له‌ تۆپه‌راسیۆنی فریتز (Fritz) بۆ باربارۆسا گۆپی.

هۆکاری ناوانی ئەم تۆپه‌راسیۆنه ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ ئیمپراتۆری رۆمانی فریدریکی یه‌که‌م (۱۱۲۳-۱۱۹۰)، که به‌ "باربارۆسا" ناسرا‌بوو، به‌زمانی لاتینی ناوه‌راست به‌مانای "ریشی سوور" ده‌هات. ناوی‌راو له‌ ئەفسانه‌ی ئە‌لمانی‌دا ناویانگی هه‌یه به‌وه‌ی که ده‌وتریت ناوی‌راو له‌ ئەشکه‌وتێکدا بووه‌ دواتر که زانیویه‌تی ئە‌لمانه‌کان له‌ جه‌نگی‌کی مه‌زندان، له‌ ئەشکه‌وته‌که هاتۆته‌ ده‌ره‌وه و یارمه‌تی دا‌ون.

^۱ Halbfinger, D., Sanger, D. and Bergman, R. (۲۰۱۸). *Israel Says Secret Files Detail Iran's Nuclear Subterfuge*. [online] Nytimes.com. Available at: <https://www.nytimes.com/۲۰۱۸/۰۴/۲۰/world/middleeast/israel-iran-nuclear-netanyahu.html>.

چەندین سەرچاوەی هەوالگری زانیاری گرنگیان بە ستالین بەخشی کە ناگاداری ئۆپەراسیۆنیکی لەم چەشنە بێت، بەلام ئەو بڕوای خۆی بوو هێنا کە هیتلەر هەرگیز هێرش ناکاتە سەر سۆڤیەت بەرلەووە بەریتانیا بێهێشت، تەنانت کارگەیشته ئەوەی زانیاری وردی هەوالگری لە تەواوی ئەوروپا، تەنانت ژاپۆنیش، گەیشته بەر دەستی مۆسکۆ. دوایین وشایاری هەوالگری لەلایەن چاوەشێکی ئەلمانییەو بوو کە بەرەو لای سۆڤیەت هەڵاتیوو، زانیاری بە سۆڤیەتدا کە لەماوەی چەند کاتژمێرێکی تر هێرشەکە دەست پێدەکات. ئەم زانیارییە هەوالگرییە دادی دەردی کەللەرەقیەکی ستالینی ئەدا کە پیتی وابوو هیتلەر هێرش ناکات.

سەرەپای ئەم ناگادارکردنەوانەش، ستالین فێلی لیکرا بە ئۆپەراسیۆنی فریودانی نازییەکان، بەناوەکانی (Haifisch) و (Harpune)، کە لەنیسانی ۱۹۴۱ تا دەستپێکردنی باربارۆسا بەکارهێنران. نامانجی ئەم ئۆپەراسیۆنە بریتی بوو لەوەی کە کۆمەڵگا زۆرەملیکانی هێزەکانی نازی لە پۆلەندا وەک هەنگاوێکی بەرگرییانە نیشان بەدەن بۆ ئەوەی بیانخەنە پشت بۆردومانەکانی بەریتانی. سەرەپای ئەمەش، ئەلمانەکان هەلسان بە مەشقی چۆپچۆی داگیرکاری بۆ ئەوەی وێنەیک دروست بکەن کە ئەوان خۆیان نامادە دەکەن بۆ داگیرکردنی ئینگلتەرا.

ستالین هەموو زانیارییە هەوالگرییەکانی لە بەکرێگیراوانی سۆڤیەت پشتگۆی خست. ریحارد سۆرج (بابەتێکی تایبەت لە بەشی داهااتوودا بۆ ناوبراو تەرخانکراوە)، کە بەنھێنی وەک نوێنەری سەربازی ئەلمانیا لە تۆکیۆ کاری دەکرد، زانیاری زۆری گرنگی هەوالگری بە سۆڤیەت بەخشی. سۆرج سیخوپی دەزگای هەوالگری سەربازی سۆڤیەت (Glavnoye Razvedyvate'noye Upravleniye) بوو. ناوبراو زانیاری گرنگی دەستخست دەربارەی ئۆپەراسیۆنی باربارۆسا بەرلە چەند مانگێک کە هێرشەکە روویدا. ئەو زانیاری لەزگای تەلەگرامەووە گەیاندبوو مۆسکۆ، بەلام ستالین رەتی کردەووە کە بڕوای پێی بھێنێت.

یەکێک تر لە سەرچاوەکان بریتی بوو لە ئۆرکیسترای سور (Rote Kapelle) کە ناویکی نازی بوو بۆ بازەنی سیخوپی سۆڤیەت، ئەوانە کە لە ئەلمانیا و ولاتانی

جەنگى زانىارى

دەريوبەرى چالاكياتىن ئەنجامدەدا. بەرپرەسى ئەم تۆپە سىخوپرە لەيىبا دۆمب، لىقپۇلد تىپەر و چەند ھاپىشەكى تىران بوون. ئەوان چەند سەد سىخوپىتكان لە شوئىتە گىرگەكانى رۇئىمى نازىدا بەرپۆۋە دەبرد. لەنئو ئەم سىخوپانەدا، چەندىن كەسايەتى بەسودى تىادا بوو، لەوانە ھارۋ شولزە-بۆيسەن، نەۋەى ئەمىرال قۇن تىرپىتتە، لە بارەگاي لوفتۋافى (Luftwaffe) لە بەرلېن، و ئارقىد ھارناك، خوارزاي ئەدۋلف قۇن ھارناك، كەسايەتى بەنئوبانگى ئايىنى. مىدرېد ھارناك، ھاسەرەكەى، كە ئەمرىكى بوو، وە نۆبەى ھەرەنئىدى بازىنەكە لە ئابى ۱۹۴۲ دەستگىركان و دواتر كۆژدان.

ھەرۋەھا، لەنئو ۋەزارەتى گشتى بۆ كاروبارى ئاسايىشى يەككىتى سۇڧىت (Narodnyj Komissariat Vnutrennikh Del) دەزگات ھەۋالگىرى سۇڧىت لە سەردەمى ستالىندە بەرپرەسى ھەۋالگىرى بىيىنى، پاقىل فېتىن، بەبەردەۋامى ئەۋەى دىوبارە دەكرەۋە كە ئەو ئەنجامە ھەۋالگىرىيەنى ئەۋان شىكرەنەۋەيان بۆ كرەۋە، ئامازە بەۋە دەدەن كە ئەلمان بەتەماى بوو ھىرش بكتەسەر سۇڧىت. ئاۋىراۋ رىزگارى بوو، بەلام ئىفان پروسكروڧ، ئەفسەرىكى ھىزى ئاسمانى و بەرپرەسى ھەۋالگىرى سەريازىي لەسالى ۱۹۳۹ بۆ ۱۹۴۰، لە تشرىنى يەكەمى ۱۹۴۱ كۆژا، ھۆكارەكەشى تەنبا ئەۋە بوو كە ئاۋىراۋ ھەقىقەتى بە ستالىن دەۋت. ئەفسەرى تىرى ھەۋالگىرى سۇڧىت، ۋەك فېلىپ گۈلىكۆڧ، كە داتا ھەۋالگىرىيەكانى بەشئەۋەك رىكەدخست بۆئەۋەى لەگەل بىرۆكەكى ستالىن دەريارەى ئۆپەراسىۋنى باربارۇسا يەك بگىتەۋە، خۇى لەنئوچوۋ لەكاتىكدا ستالىن زىا.

چەند زانىارىيەكى تىرى ھەۋالگىرىش ئامازەيان بە ھىرشە چاۋەپوانكراۋەكە دابوو. ئارنى كارل-ئۆگەست بېۋىلىنگ (۱۹۰۵-۱۹۸۶) بىركارىزانىكى سۈيدى بوو كە توانى كۆدىكى نازى بىشكىتتە بەناۋى (Geheimfarschreiber)، واتە "شىفرەى ماسى"، كە لەلەين نازىبەكانەۋە بەكاردەھات بۆ بۆ ئاردنى لەرئىگاي سۈيدەۋە بۆ ئاۋچە داگىرېكراۋەكانى نەروىج. زانىارىيەكانى بىركارىزانەكە بوۋەۋى ئەۋەى زانىارى پىشۋەختە بدەن بە سۈيدىيەكان دەريارەى ئۆپەراسىۋنى باربارۇسا. لە بەروارى يازدەى ھەزىرانى ۱۹۴۲،

نهوان هه موو هه وێکی خۆیان خسته گه پ بۆ شکاندنی ئه و په یامه ی که فه رمانداری مێزه داگیرکه ره کانی نازی له نه رویج کۆنترۆلی ناوچه ی لاپلانی فینله ندی کردوه وه که ژماره یه کی نۆزی سه رباز له و شوێنه دا کۆکرونه ته وه . ویستنن چێرچل زانیاریه کی گرنگی هه والگریی جووله سه ربازییه کانی نازی بۆ ستالین نارد . وشیارکردنه وه که زانیاری وردی تیا دا بوو که له (Ultra) وه هه لێنجرابوون . به ریتانییه کان پێشتر توانیبوو یان ئامیری ئێنیگمای نازییه کان بشکێنن و و به زانیاریه شکێنراوه کانی ئه و ئامیره یان ده وت (Ultra) . چێرچل زانیاری نۆز پشتراستکه ره وه ی به ستالین وت ده رباره ی هێرشه که ، که پیتی وت ئه و زانیارییه کان له سه رچاوه یه کی پشتیپه ستراوه وه دهستی که وتوه ، که مه به ست لیتی ئه و په یامانه بوو که له ئامیره که وه دهستان که وتوه . هه ره وه ها به ریتانییه کان (ساندۆر رۆدی) یان به کارهێنا که ئه ندامیکی هه نگاری باز نه ی "Lucy" سیخوپی سۆفیه ت بوو که چالاکییه کان یان له ولاتی سوید بوو، بۆ ناردنی زانیاری ورد بۆ سۆفیه ت . سه رچاوه ی زانیاریه که له په یامه شکێنراوه کانی (Ultra) وه بوو . "Lucy" له به رواری ۱۴ی حه زیرانی ۱۹۴۲ به ستالینی راگه یاند که هێرشه که له ۲۲ی هه مان مانگ ئه نجام ده درێت، واته دوا ی ته نیا هه شت رۆژ . نزیکه ی سه د ئاگادارکردنه وه ی پشتیپه ستراوه ی گه یشتنه مۆسکو، که چه ندینیان زانیاری وردی تیا دا بوو ده رباره ی ئۆپه راسیۆنی باربارۆسا، به لām هه موویان له لایه ن ستالینه وه ره تکرانه وه . ئه و گوێی به هیچ یه کێک له م زانیارییه نه دا و وتی که ئه م زانیارییه نه نیا پروپاگهنده، زانیاری هه له، وه ده کرێت فرتوفیل بن . ئامانجی فریودانه که له مێشکی ستالیندا ئه وه بوو که به ریتانییه کان بۆیه ئه م زانیارییه نه ده دن که جهنگی نازییه کان له کۆل خۆیان بکه نه وه، سۆفیه ت تووش بکه ن . به مه ش، به ریتانییه کان ده توانن خۆیان رێکبه نه وه .

هه ره وه ها، بالیۆزی ئه لمان له یه کێتی سۆفیه ت، کاونت فریدرچ فۆن شولنبیرگ، زانیاری گرنگی له مه پ ئۆپه راسیۆنه که به حکومه تی سۆفیه ت به خشی . ئاوبراو که دژی جهنگه که بوو، به فلادیمیر دیکاتۆزف، بالیۆزی سۆفیه ت، راگه یاند که هێرشیک له ئارادا بووه . ستالین زانیاریه که ی وه ک زانیاری هه له وه سف کرد .

بەپێچهوانەی ئەو زانیارییەی کە ستالین بە دەستی فرامۆشی کرد زانیارییەک بوون کە هیتلەر هەرگیز بە دەستی نەهێت. ناوبراو زانیاری هەواڵگری راستەخۆی زۆر سنوورداری هەبوو لە مەڕ بە کێتیی سۆڤیەت. پێدەچوو ئەلمانەکان ئەوەندە گرنگیان بە زانیاری هەواڵگریی نەدایەت وەک ئامرازێک بۆ دانانی پلانی تۆپەراسیۆنی سەریازی. ئەمانیش، لە ئەنجامی ئەم کەمتەرخەمییەدا، لە چەندین جەنگدا شکستیان هێناوە.^۱

تۆپەراسیۆنی چەناکەیی هەلۆ

دوای ئە ئی تشرینی دووەمی ۱۹۷۹، قوتابیانی شورشگێڕی ئێرانی دەستیان بە سەر بەلۆزخانەی ئەمریکا لە تەهراندا گرت. پلاندانەرانی وەزارەتی بەرگری یەكسەر فەرمانیان بە هێزەکانی دەلتا و یەكەیی تۆپەراسیۆنە تاییهتیەکانی سوپای ئەمریکاوە کرد بۆ ئەوەی فەرمانبەرانی رژاڕیکەن. کێشەیی هەری مەزن ئەوە بوو کە سی ئای ئە ئی هیچ ئەفسەرێکی نەهێنی لەو شوێنەدا نەبوو چونکە ئەوانیش لە بەلۆزخانەدا بە بارمەتە گیرابوون. بەلام لە کاتی ئەركەدا بەلایەنی کەم حەوت پۆلیسی نەهێنی ئەمریکی هاوکاریبوون لە ئاسانکاری بۆ تۆپەراسیۆنە کە.

ریچار میدۆ، ئەفسەری خانەنشین لە هێزەکانی تاییهتی سوپای ئەمریکا و تازە دامەزرابوو وەک راوێژکاری هێزەکانی دەلتا، خاڵی پەییوەندی سەرەکی بوو. سی ئای ئە ئی پێی وابوو ئەو پیاوێر ناتوانێت ئەركە کە بە جێ بگەینێت، بەلام بە دوودۆیە هەلیبارد دوای ئەوەی سەرەنگ چارلس بیکیوس، بەرپرسی هێزەکانی دەلتا و تۆپەراسیۆنی

^۱ Fowler, Will. Barbarossa: The First ۷ Days. Havertown, PA: Casemate, ۲۰۰۴.
-Grant, Gordon R. Barbarossa: The German Campaign in Russia: Planning and Operations, ۱۹۴۰-۱۹۴۲. Victoria, BC: Tafford Publishing, ۲۰۰۶.
-Murphy, David. What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa. New Haven, CT: Yale University Press, ۲۰۰۶.
-Pleshakov, Constantine. Stalin's Folly: The Tragic First Ten Days of WWII on the Eastern Front. Boston: Houghton Mifflin, ۲۰۰۶.
-Stephan, Robert W. Stalin's Secret War: Soviet Counterintelligence against the Nazis, ۱۹۴۱-۱۹۴۵. Lawrence, KS: University of Kansas, ۲۰۰۴.
-Whaley, Barton. Codeword Barbarossa. Boston: MIT Press, ۱۹۷۴.

زەمىنى چەناگەسى ھەلۇ، روونى كىردەۋە كە ئۇ ئەرگە كە جىيەجى ناكات تاكو يەككە
لە پىاۋەكانى سەرەتا نەچىت.

مىدۇ لەژىر ناۋى رىچارد كىس، ھاۋلاتى ئىرلەندى لە كۆمپانىيەكى تۆتۆمبىلى
ئەۋروپى، بەرەو ئىران بەرپىگەۋت. ئەرگە ناۋىراۋ بىرىتى بو لە دىارىكىردى
خەشارگەيەك لە يەكەم قۇناغى ئەرگەكەدا، دۆزىنەۋەى شوپىنىك بۇ نىشتەۋەى
ھەلىكۆپتەرىك، ئەنجامدانى چاۋدىرىكىردى دەۋرۋەرى بالىۋزخانەكە بە دورى
بازنەى ۲۷ ھىكتار، ۋە ئىگەر بىرپىت بزانىت شوپىنى دوستى ھەر ۵۳ بارمەكە
دەكەۋىتە كۆى. ھەروەھا دەۋاپە چەند تۆتۆمبىلىكىش بىرپىت بۇ گواستەۋەى تىمى
۱۰۶ كەسى ھىرش بىردن لە دورى پەنجا مىل لە شوپىنى دەستپىكىردى قۇناغى يەكەم
بۇ بالىۋزخانەكە.

ئەرگەكە لەنىۋەى شەۋدا بەھۋى ئەۋەى لەكۆى ھەشت ھەلىكۆپتەرى سىانىان توۋشى
گرفتى مىكانىكى بوون، دوانيان بەھۋى كاريگەرى گەردەلۋىكى تۆزەۋە، توۋشى
گرفت بو. لەماۋەى خۇنامادەكردن بۇ فرىن، پەروانەى ھەلىكۆپتەرىك خۇى كىشا
بە فېۋكەيەكى پىدانى بەنژىن، ئەمەش بوۋە ھۋى تەقىنەۋەيەكى گەرە و بەھۋىۋە
ھەشت ئەمرىكى گىانىان لەدەستدا. لەم سەنىۋەينەدا، خەرىك بوو كارەكەى مىدۇ
بەكەۋىتە مەترسىيەۋە چۈنگە ئۇ دوو ھەلىكۆتەرەى لە ژاپۇندا جىھلراۋون بەلگەنامە
و كاغەزى ئەرگەكەيان ھىشتا تىادا بوو، تەنانت ئۇ نەخشەيەشى تىادا بوو كە
شوپىنى نىشتەۋەى ھەلىكۆپتەرەكەى تىادا دەستپىشانكرابوو. لەبەختى خۇى، دوو
رۇژ دواتر مىدۇ توانى لە تەرەنەۋە بەين ھىچ كىشەيەك بە فېۋكەيەكى بازىگانى
سويسرى ئۇ ۋلاتەى جىيەپىلەت.^۱

^۱ Griswold, Terry, and D. M. Giangreco. Delta, America's Elite Counterterrorist Force. Osceola, WI: MBI Publishing Company, ۱۹۹۲.

-Martin, David C. "Inside the Rescue Mission," Newsweek (July ۱۲, ۱۹۸۲), ۱۶-۲۰, ۲۲, ۲۵.

بەكارهيتنانى بالتون بۆ سيخوپرى

بالتون شتوانزىك بوو لە كۆركردنەوهى ھەوالگىرى ئاسمانىي كە بەتاييەتى بەكارھات لەماوھى جەنگى نىوخۆيى ئەمريكا و دواتر ھەك بەشېك لەفەيلەقى سوپاي ھىمايى رۆلئىكى كاراي گىتپا. لەماوھى جەنگى جىھانىي بەكەمدا بەكارهيتنانى بالتون بەھۆى داهيتنانى فېرۇكەوھ بايەخى خۆى لەدەستدا.

بالتون بەمەبەستى چاودىرى و كۆركردنەوهى زانىياري ھەوالگىرى لەلايەن ھەردوو بەرھى ھىزى يەكئىتى و كونفېدېرالئى لەماوھى سالانى سەرھتاي جەنگى ناوخۆيى بەكار دەھاتن. سوپاي يەكئىتى (Union) لەم نۆرەندەدا زۆر سەرکەوتوتر بوو لە ھىزەكانى كونفېدېرالئى (Confederate). بۆيە، بەرلە چەندىن سال لە "جەنگى نىوان وىلايەتەكان،" بەكارهيتنانى بالتون بۆ سيخوپىكردن بوو بە دامەزراوھەكى گىرنگ، بەتاييەتى لە ئەوروپا. لەماوھى شۆپشى فەرەنسيدا يەكەيەكى تاييەت بە بالتون بەناوى (Iter Compagnied' Aerostiers) دروستكرا، و لەماوھى جەنگى فليوروس (Battle of Fleurus) ى سالى ۱۷۹۴ بەكارهيتنرا. بەشېوھەكى گشتى، بەكارهيتنانى كاريگەرييەكى ئوتۆى نەبوو لە بەدەستھيتنانى زانىياري گىرنگ و پىويست، بەلكو زياتر دەبووھى ھۆى تىكدانى وەرھى دوژمن. سەرھپاي تىكدانى ھەوا و گواستەنەوھى و ئو ئەركە ھىواشەى ئەنجامىدەدا، كىشەكە لەپووى ھەوالگىريەوھ ئەوھنەبوو كە چاودىرى چ شىتېك دەكرىت، بەلكو زياتر برىتيى بوو لە رىكاگرتن لەوھى كە لەپووى ستراتىژ و تەكنىكەوھ لە بەرھەكانى دوژمندا دەگوزەرا.

كاتىك ئەگەرى جەنگى نىوخۆيى تا دەھات زياتر دەبوو، چەندىن كەسايەتى لە سەرھتاي مانگەكانى سالى ۱۸۶۱ پەنايان بىردە بەر وەزارەتى جەنگى ئەمريكا بۆئەوھى ھانى بەدن بالتون ھەك سەرچاوەيەكى ھەوالگىرى بەكاربھيتن. ئو كەسايەتياھەش برىتيى بوون لە تادۆس لوى، جۆن وايز، وە جۆن لامۆنتىن، كە

جەنگى زانىياري

بەنەپراۋەيى ھانى ئىدارەى سەرۆك (لېنكۆلن)يان دەدا بۆلەۋەى فەيلەقنىكى بالۆن
دروست بىكات ۈك بەشىك لە ئەنجامدانى ئۆپەراسىيۇنى پەرەى جەنگ^۱

تادۇس لوى چاۋدىرى جەنگىكى ئاۋخۇيى لە بالۆنكەپەرە لە شارى
ئىتېرىنېيا لە مانگى ئايار تا ئابى ۱۸۶۲، دەكات. (ۈتەنكە لە پەرتۇكخانەى
گەشتى كۆنگرېس ۈەرگىراۋە)

بازنەى سىخوپى لوسى

بازنەى سىخوپى لوسى ئۆپەراسىيۇنىكى دۆۋەتلىمانى بوۈكە سەرنجى دەخستە سەر
زىنگاگرتن لە بلۆبۈنەۋەى ئايدۆلۆزىاي فاشىزىم لەماۋەى جەنگى جىھانىى دوۋەم. ئەم
بازنەى زانىياري زۆر گرنگى بە سەركىدەكانى كۆمارەكانى سۆشپالىستى بەكىتى

^۱ Brown, J. Willard. The Signal Corps, U.S.A. in the War of Rebellion. Boston: U.S. Veteran Signal Corps Association, ۱۸۹۶.

-Coggins, Jack. Arms and Equipment of the Civil War. Wilmington, NC: Broadfoot Publishing, ۱۹۹۰.

-Haydon, F. Stansbury. Aeronautics in the Union and Confederate Armies with a Survey of Military Aeronautics to ۱۸۶۱. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, ۱۹۴۱.

سۆڤیەت (USSR) بەخشی. ناوی بازەنە ی سیخوپیی لوسی لە ناوی شیفرەداری "لوسی" یەو هاتوووە کە رۆبۆلف رۆیسەلەر بەکاریدەهێنا بۆ چالاکییە سیخوپییەکانی. بەسەرپەرشتی رۆدلف، بازەنە ی سیخوپیی لوسی زانیاری زۆری کۆکردەووە دەربارە ی تۆپەرەسیۆن و ستراتیژیەتی ئەلمانەکان. ئەم بازەنە ی پێکھاتبوو لە بازەنە یەکی ئالۆزی پەییوەندی هەوالدۆزەکان لە دەزگا هەوالگرییەکانی یەکییتی سۆڤیەت، بەریتانییەکان، و سویسرا. بازەنە کە لە سێ تۆپی سەرەکی سیخوپیی پێکھاتبوو، وە ئەدۆلف کەسی سەرەکی بوو لە بەیەکەو بەستنی ئەو تۆپە سیخوپیانە. ئەدۆلف لەسالی ۱۸۹۷ لە شاری کوفیبوون، ئەلمانیا، لەدایک بوو. بەرلەوێ بچیتەناو جیھانی سیخوپییەو، ناوبراو وەک بەرپۆشە یەر لە دەزگایەکی ئەلمانی شاتۆی میلی کاری دەکرد. لە میانی کارکردن لەم پێگەیدا توانی پەییوەندی لەگەڵ چەندین کەسیایەتی لە هەردوو پارێ لیبرال و کۆنزیڤاتیز لەسەرتاسەری ئەلمانیا پەرەپێدات. هەروەها، چەند کەسیکی لەناو سوپای ئەلمانیا دەناسی کە هاوسۆز بوون لەگەڵ دۆزی نژەفاشیزمی و بەم هۆیەو زانیاری گرنگیان بە ئەدۆلف بەخشی.

یەکیک لە تۆپەکان لەلایەن ساندرو رادو سەرپەرشتی دەکرا کە ناوە نەینییەکە ی "ئەلیکس" بوو. ناوبراو جوگرافیاسیکی هەنگاری بوو، کە لە شاری بوداپێستی پایتەختی ئەو وڵاتە لەسالی ۱۸۹۹ لەدایک ببوو. ناوبراو لەوکاتە پەییوەندی بە سوپای سووری هەنگارییەووە کرد کە شۆپش هەرسە هێنا و بەمەش ناچاربوو رابکات. لەوکاتە ی زانستی جوگرافیای لە زانکۆدا دەخوێند، ناوبراو هەلسا بە دروستکردنی ئەتلەسیکی زۆر وردی یەکییتی سۆڤیەتی ئەوکات کە بوو هۆی پێدانی زانیاری گرنگ بۆ بازەنە ی سیخوپیی لوسی و هاوپیەمانەکان. لەسالی ۱۹۳۵، رادو پەییوەندی بە سوپای سووریوە کرد وە چوو وڵاتی سویسرا. پەییوەندییە بازەرگانییەکانی لە ئەمریکا و زانیارییە جوگرافیەکانی وایلیکرد بێت بە سەرمايەیکە یەهادار بۆ بازەنە ی سیخوپیی لوسی. لەوکاتە ی وەک هەوالدۆزێک لە بازەنە کەدا کاری دەکرد، رادو لەژێر لەژێر پێشەییەکی نەینیییدا کاری بۆ کۆفاریکی

دەريارەي نەپارەكانيان، ۋەك زانىياري ورد دەريارەي شوئين و پىنگەكانى سوپاي ئەلمانى.^۱

يەككەك لە نموونە ھەردەريارەكانى پىداني زانىياري گرنگ بە سەرکردە سۆفەتتەكان بريتىي بوو لە پەيامەك كە لەلايەن (دۇراي) سيخوڤوۋە پىشكەش كرا. لەسەرەتاي ئابى ۱۹۴۱د، دۇرا پەيامەككى نارد كە تيايدا سەرکردەكانى سۆفەتتى ئاگاداركرەوۋە لەۋەي ژاپۇنىيەكان ھىرش ناكەنەسەر يەككىتى سۆفەت. ھۆكاري گەيشتنى سەرکردە ژاپۇنىيەكان بەم بېيارە بۆ ئەو دەگەرپاۋە چونكە ئەلمانيا بەسەرگەوتوانە لە چەندىن جەنگدا نەيتوانىبوويان شىكست بە سۆفەت بگەينەت. ئەم زانىيارىيە گرنگ بوو بە بنچينەي بېياري سۆفەت بۆئەۋەي ھىزەكانى بىجولتەتت لە نزيكتيرىن شوئين لە ژاپۇنەۋە بەرەو ئەو ناوچانەي نزيكتريوون لە بەرەي خۇرئاۋا و مۇسكۆۋە. دواتر ئەم ھىزانە بايەخىكى ئۇريان ھەبوو لە بەرپەرچدانەۋەي ھىرشەكانى ئەلمانيا. ئەم زانىيارىيە گرنگەي لەلايەن بازەكە پىشكەشكرا كاريگەرييەكى ئۇرى ھەبوو لەسەر دەرئەنجامەكانى جەنگى جىھانىي دووم.

بازەكەش بىچ گرفت نەبوو، جارجارە تووشى گرفتى ئاردنى زانىيارىيەكان دەبوو. ئەوان بەشىۋەيەكى فراۋان پشتيان بە رادىق دەبەست بۆ ئاردنى پەيامەكانيان بۆ حكومت. لەكاتى گراستەنەۋەي پەيامەككى گرنگ لە ئۆكتۆبەري ۱۹۴۱ بۆ مۇسكۆ، سىگنالەكە لەپەرەۋە بېدرا. پەيامەكە نەگەيشتە شوئىنى مەبەست چونكە لەۋكاتەدا مۇسكى لەژىر ئابلىۋوقەي سوپاي ئەلمانيا بوو. دەكرىت ھۆكەرەك ھەر ئەوە بوويىت كە ئەو كەسەي لە حكومەتى سۆفەت سىگنالەكانى ۋەردەگرت ناچاربوويىت ئەو بالەخانەيە چۆلبكات كە ئامىرى ۋەرگەرەكەي لىتېوۋە.

دوابەدۋاي كارەساتە سەريازىيەكەي سالى ۱۹۴۲ لە خاركوۋ، ستالين لۆمەي ناۋەندى ھەۋالگىرى سۆفەتتى كرد بەۋەي زانىياري ھەلەيان پىدراۋە. لە ۋەلەمدا، ناۋەندەكەش لۆمەي ھەۋالەدەرەكان يان كرد لە بازەنەي سيخوڤىيى لوسيدا. بەم ھۆيەۋە، بازەكە لە

^۱ Mulligan, Timothy P. "Spies, Ciphers and 'Zitadelle': Intelligence and the Battle of Kursk, ۱۹۴۲," Journal of Contemporary History ۲۲ (۱۹۸۷), ۲۲۵-۲۶۰.

جەنگى زانىياري

مۆسكى پىنگەكەي لە دەستدا. بازەنكە ھۆكاري ئەم چەندە دەگەپىنتىتەو ە بۆ پچپاندی پەيوەندى لەناو دەزگای ھەوالگري بەريتانيەو. بەين ئەم پەيوەنديە گرنگانە، سيخوپرەكاني بازەنكە نەياندەتواني زانىياري گرنگ وەچنگ بەخەن. دواي ئەوێ بازەنكە زانىياري وردى دەريارەي جوولەكاني سوپاي ئەلماني بەخشی، پشتيوانيەكەي لەلایەن سۆڤيەت بۆ گەرايەو.

بەئاگاداربوون لە ھەرەشەي بازەنەي سيخوپري لوسی، ئەلمانيا بەين وچان کاری دەکرد بۆ لەناوبردنی. بەئاشکراپوونی فوتی وەك ھەوالدۆزە سەرەكییەكە، ئەلمانيا ھەموو چەندین ھەولیدا بۆ رفاندنی ناوبراو. كاتێك حكوەتی سويسرا بە شويتی بازەنكەي زانی لەنتو ولاتەكەيدا، تۆرە سيخوپرەكە داخرا. چەندین سيخوپري بازەنكە دەستگيركران، يەكێك لەوانە فوتی بوو. دواي زیندانیەكی كورت، فوتی بەھۆی داپێدانانیکی ناپوونەو ئازادكرا.^۱

تونێلی بەرلین

تونێلی بەرلین ئۆپەرەسیۆنیکی كۆکردنەوێ زانیاري ھەوالگري ھاوێش بوو لەنتوان ئەمريكا و بەريتانيا. ئامانجی ئەم ئۆپەرەسیۆنە لێدانی تونێلیك بوو لەژێر بەرلین بۆئەوێ ئەو كێبلە ژێرزەمینانەي پەيوەنديە گەياندنەكاني سۆڤيەتيیان دەگواستەو. بتوانیئت گویی لێ بگيریئت و ببێدریئن. بەرلین شويتیکی سەرنجپاكێش بوو، نەك تەنیا بەھۆی كۆنترۆلی سۆڤيەت بەسەر خۆرەھەلاتی بەرلین، بەلكو چونكە بەرلە جەنگەكە وەك پایتەختی ئەلمانيا خالی سەرەكی بوو بۆ پەيوەنديەكاني نێوان پایتەختە ئەوروپییەكاني وەك وارشو، پۆلەندا، و بوخارێست، رۆمانيا.

^۱ Read, Anthony. Operation Lucy, Most Secret Spy Ring of the Second World War. London: Hodder & Stoughton, ۱۹۸۰.

تونىلى بەرلىن لەكاتى دوستكردىدا

كۆكەرەوكانى زانىبارى ھەوالگىرى دەستيانكرد بەسەرئىچ خستەسەر كۆنترۆلكردى
 ئەم كىيىلانە لەسالى ۱۹۵۲ لەكاتەى ئەم جۆرە پەيوەندىيە بەخىرايى جىنگاى
 پەيوەندى واپەرلىسى ۋەك سىستەمى گەياندن دەگرەو. ئەم چەشنە بەرنامەيە
 پىشتەر لە فىيەننا ھەبوو بەلام سىروشتى بەرزىوزمى بەرلىن كارەكەى نۆد قورستر
 كرەبوو. بىي تىچووى ئۆپەرەسىيۆنە بە شەش مىليۇن و پىنج سەد ھەزار دۆلار
 خەملىترا. پېرۆژەكە لەلەين بەرپەيوەبەرى ھەوالگىرى ئاۋەندى، ئالەين دولەيس، لە ۲۰
 كانوونى دووھى ۱۹۵۴ رەزەمەندى لەسەردرا. بنىادنەنەكە ھەر لە مانگى دواتردا
 دەستى پىكرد، و لە كۆتايى شوپاتى ۱۹۵۵ كۆتايى پىتەات. قەبارەى ئەو زانىبارىيەى
 لەم رىيەو بەدەستيان گەيشت پەربايەخ بوو. نزيكەى چل ھەزار كاترۇمىر قسەكردى
 تەلەفون تۆماركرا، و نزيكەى شەش مىليۇن كاترۇمىر بروسكە بەكۆى گەشتى تۆماركرا.
 لە ۲۱ نىسانى ۱۹۵۶ دەرگاى ھەوالگىرى سۆفەت زانى كە شتىكى لەم باباتە بوونى
 ھەيە.

ۋەك ئۆپەرەسىيۆنەىكى ھەوالگىرى، پېرۆژەى تونىلى بەرلىن چەندىن مشقۇمىي
 لەخۆگرەتتەبوو. يەكەميان پەيوەندى بە بنەپەتەى پلانەكە ھەيە. ھەندى لە گىرپانەوكان
 سەرەتاي بەكارھەيتانى ئەم پلانە دەگەپننەو بۆ رىنھارد گيەن، كە كەسايەتتەيەكى

گرىنگ بوو لە سىستەمى ھەوالگرى ئەلمانىاي نازى و ئەمەش يارمەتى ئەمريکاي دەدا بۆئەوى رىڭخراوئىكى ھەوالگرى ئەلمانىاي غەربى دابمەزىنئىت بەم بىرۆکەيە. لەکاتىڭدا ھەندىک گىڭپانەوى تر ئەم بۆچوونە رەتدەکەنەو، ئامازە بەو دەدەن کە بەرىتانيا لەسالى ۱۹۴۸ لە فېيەننا ئەم کارەى کردووە و رووسەکانىش کۆپلى سوپاي ئەمريکايان برېيوي لە پۆست دام، ھەريۆيە ئەم بىرۆکەيەكى تەواو نوێ نەبوو. دووھم، ئايا تا چ ئەندازەيەى ئەو زانىارىيانە بەدەست ھاتبوون لەو تۆپەراسپۆنە گرىنگى خۆيان ھەبوو لە رووى ھەوالگرىيەو.^۱

تۆپەراسپۆنى ئەلماس

لەماوێ شەستەکانى سەدەى رابردودا، جەنگى سارد لەنێوان ھەردوو زلھێزەکەى جىھان، يەکىتى سۆڤيەتى جاران و ئەمريکا، بەدژوارى روويدا. بەم ھۆيەشەو، ھەر يەکیان دەويست دۆست بۆلاى خۆى رابکۆشيت، چەكى مۆدێرن بەرھەم بھێنن، و جىخانەکانيان پڕکەن لە چەكى پێشکەوتوو. بەم بۆنەوہيەو، يەکىتى سۆڤيەت لە پەنجاکان و شەستەکانى سەدەى رابردودا ھەلسا بەدروستکردنى فرۆکەيەک بەناوى ميگ-۲۱. پێکھاتەى ئەم فرۆکەيە بە تەکنىکىکى وابەرز بەرھەمھێنرابوو کە چەندىن نھيئى مەزنى لەخۆگرئبوو. تەنيا ولاتانى پەيمانى وارشو و ھەندئ ولاتى ھەک ئىراق، مىسر و سووریا بېونە خاوەنى ئەم جۆرە فرۆکەيە، ھۆکارى ئەوہى کە ئەم ولاتانەى رۆژھەلاتى ناوھراست ئەم چەکانەيان کړيويو برىتيى بوو لە دۆژمنايەتى نىاريکى نوێى لەناوچەکەدا کە ئەويش ئىسرائيل بوو.

دەزگای ھەوالگرى ئىسرائيل (مۆساد) و ئەمريکا بەلێبىراوانە کاريان دەکرد بۆ بەدەستھێنانى زانىارى لەسەر ئەم فرۆکە نوێيەى سۆڤيەت. بۆ ئەم مەبەستەش،

^۱ Murphy, David, Sergei Kondrashev, and George Bailey. *Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War*. New Haven, CT: Yale University Press, ۱۹۹۷.
-Stafford, David. *Spies Beneath Berlin*. New York: The Overlook Press, ۲۰۰۳.
-Steury, Donald (ed.). *On the Front Lines of the Cold War: Documents on the Intelligence War in Berlin, ۱۹۴۶ to ۱۹۶۱*. Washington, DC: Center for the Study of Intelligence, ۱۹۹۹.

ئىسرائىل يەكەم ھەنگاۋى خۇي لەسالانى شەستەكاندا خسەگەپ بەھزى چەند ئەفسەرىكى سەربازى سىخوپى بەكرىگىراۋ لەمىس و نىزىكى يەك ملىئون دۆلارى بۇ ئەم مەبەستە تەرخانكرا. سەرئەنجام، كارەكەيان شىكىستى ھىتا و ئەنجامدەرانى ئۆپەراسيۇنەكەش بەسزاي سىدارە گەيەنران. مائىر عامىت، كە تازە سەرۆكايەتى دەرگاى مۆسادى گرتىبۈۋە دەست، ھەموو ھەوليدەدا پىنگەى دەۋلەتى تازەى ئىسرائىل لە جىھاندا لەپوۋى ھىزەۋە پەرەپىدات. دەۋترىت كە پىشتىرىش عزارا واپىزان، فەرماندەى ھىزى ئاسمانى ئىسرائىل، ھەولى دەستخستنى ئەم فرۆكەى داۋە بەلام شىكىستى ھىناۋە. لە سەردانىكىدا بۆلاى لىقى ئەشكۆل، ۋەزىرى بەرگرىى، مۆردىخاى ھود پىرسارى لىكرەۋە كە پىۋىستى بە چى ھەيە. ئەمىش لە ۋەلامدا پىتى دەلىت: "من تەنبا پىۋىستم بە فرۆكەى مىگ-۲۱". پلانى سەرەتاي ناۋىراۋ برىتىى بوۋە لەۋەى كە فرۆكە مىسرى و سورىيەكان ناۋچارىكات لە فرۆكەخانەى تەل ئەبىبىدا بنىشەۋە بەلام بەھۆى تەكنىكى خىزراى ئەر فرۆكەيە بىرۆكەكە نەچۈۋە بارى جىبەجىكرەۋە.

ھەرۈك باسكرا، مائىر عامىت ئەۋكات تازە سەرۆكايەتى مۆسادى گرتىبۈۋە ئەستق، چەندىن ھەوليدە بۇ بەدەستەپىنانى زانىارى لەسەر ئە فرۆكەيە، بەلام ھەموو ھەولەكان شىكىستان ھىتابوۋ. بۆيە، ئەمجارە ھەلىكى تىرى بۇ ھاتەپىشەۋە كە لەپىتى سىخوپىكى ئافرەتى جوانەۋە بەناۋى لىزا دەستىان بە مونىر رەدفا بگات و بەمەش ناۋىراۋ كەۋتەناۋ داۋى مۆسادەۋە. چەند سەرچاۋەيەكىش ئاماژە بوۋە دەكەن كە مونىر بەھۆى ئەۋەى لە ئايىندا مەسىجى بوۋە و ئاپرەحت بوۋە لە مامەلەى عەرەبە مۇسلمانەكان و تۆپبارانكردى ناۋچە كوردنشىنەكانى كوردستان، بۆيە ھەلساۋە بە بەستنى پەيۋەندىيەكى سۆزدارى لەگەل بارىاراي (ئەمە بەگۈيرەى سەرچاۋەيەكەى ناۋ بالىۋزخانەى بەرىتانيا لە بەغدا) ھاۋسەرۈكى كۆمپانىيائى نەۋتى ئىراقى، ئامانچ لەمە كارەى ناۋىراۋ تەنبا راكردن بوۋ لە ئىراق. بەلام، مۆساد بەھۆى سىخوپىكەۋە لە بەغدا بەناۋى ئوسف مەنشۇ ئەم دەرۋەتەى قۇستەۋە. چىپۆكى ژيانى مونىر رەدفا بەم شىۋەيەى لاي خوارەۋە دەست پىدەكات.

ناوبراو نارې ته وایي مونیر جهمیل حبيب ره دغا بوو، که له سالې ۱۹۲۴ له به غدا له دوايیک بېوه، وه له سالې ۲۰۰۰ کچې دوايې کړدوه. ناوبراو به هوی گه شتیکی بې پاریس که وته دایي خوشه ویستی کچیکی شوخوشه نگی جووی هم ولاته وه که نه رکی ته نیا ته چنید کړنی مونیر بوو له و شماره دا. کاتیک زانرا نه و کچه جوانه توانیو په تی مونیر بخاته نیو دایي خوی وه (به هوی چه ند جاریک سرچیی کړدنه وه)، سرانی مّساد له خوشیان بالیان گرت. مونیر فرېکه وانیکي لیتاتووی نیراقی بوو که پله کی سربازیه کی نه قیپ بوو. ره چه له کی ناوبراو ده گه ریته وه بې روزه لاتې تورکیا که کوچیان کړدبوو به ره و شاروچکی تلکیف و له سر باوه پی ثایینی مه سیحی بوون. باوکی ناوبراو فرمانبروری کشوکال بوو، به هوی وه رگرتی به رتیه وه له سرکار دهرکرا بوو. چی پوکی که وته نیو دایي مّساد له سالې ۱۹۶۴ ده ست پیډه کات.

به ه لوه سته کړدن له سر فرېکه کی میگ-۲۱ و هوکاره کانی فراندنی هم فرېکه به له لاین دهرزگای مّساده وه، بّمان دهرده که ویت که هم فرېکه به داهینانیکي هره پیشکه وتووی به کیتی سؤفیت بووه له بواړی سربازیی چونکه خیرای و نذی نه و سوتو مه نیی له و فرېکه به به کارده هات زور جیاواز بوو له وانه ی ئیشتر. خیرای هم فرېکه به نزیکه کی ۲۰۶۲ کیلومتر بوو له کاترمیرتیدا، به مهش خیراییه کی زیاتر بوو له فرېکه کانی فانتوم، سکای هوکی نه مریکی، میراجی فیه پهنسی. له پووی قه باره شه وه، باله کانی ۷، ۴۰ متر پان و ۱۵، ۷۰ متر دریکز بوو که هیچ کام له فرېکه نه مریکی و فیه نسییه کانی به م قه باره یه نه بوون.

هندیک له شرقه کارانی سیاسی و دیروکفانان هم ئوپه راسیونه ناماژه به وه دده دن که فراندنی هم فرېکه به ته نیا به هوکاری به دده سته پانی زانیاری و ته کنه لوژیای هم فرېکه به وه نه بوو که که وتبووه ژیر دهستی نه یارانئ ئیسرائیل، به لکو مه به ست له وه بوو که نه و ولاته له جینگنیکي دژورادبوو له گه ل هاوسئ عه ره به کانی و به مهش له پووی سربازیه وه نه وان تووشی شکست ده بوون.

دایي نه وه ی مونیر که وته ناو دایي دهرزگای مّساد، مه رچیکی بې نه و دهرزگایه دانا بونه وه ی ئوپه راسیونه که نه نجام بدات: رزگار کړدنی ژن و مناله کانی. نه مانیش به لیتی

ئەوێان بە مونیردا کە لە تەل ئەبیب بە خێزانەکی شاد دەبیتهوه. لەکاتی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنەکان، دەرگای هەواگری بەهۆی چەند سیخوڕێکەرە توانیان خێزانەکی بە شارۆچکەی قەرەداغی کوردستانی باشوور، پەهاوکاری کردەکان، بگەیەننە ئێران، دواي ماوهیهکی کەم لە ئیسرائیل بە رەدفا شاربیوونەوه. پلان و ناوهێکی ئۆپەراسیۆنەکان بەم شێوهیهی لای خوارهوه بوو.^۱

لە بەرواری ۱۶ی شابی ۱۹۶۶، ئەو رۆژهی تیپیک فرۆکە میگ لەسەر راپهوی فرۆکەخانەی رهشید ئامادهبوون بۆ چەند کردەیهکی راهێنانی ئاسمان، کە یهکتایان مونیرو، دەرغهتەکان هاتهپیش و نەدەبوايه بهفیڕدیت. مونیرو بە تانکی پڕ لە سووتەمهنییهوه بەرهو سنوورەکانی پاکوری ئوردن فری، ناوبراو لە کۆمهلهکی جیاپووه کە ئەمەش بووه هۆی ئەوێ رادارهکانی ئوردن هەست بە مەترسی بکەن، هەریۆه چەندین پهيامیان بۆنارد کە سنوورەکانی ئەو ولاته نەبەزیتیت بەلام هیچ رەلامی نەبوو. بەمەش، دوو فرۆکە ئوردنی فرین بۆئەوێ بەهەر رینگایەک بێت بیوهستێنن. بەهۆی خێرای فرۆکە میگ، دواي دەریازوون لە سنووری ئاسمانی ئەو ولاته، نەیانتوانی چیتر بەدوایدا بچن و گەڕانەوه. دواي ئەوێ مونیرو دەرگاتە فرۆکەخانەیهکی ئیسرائیل، دان بەوهدا دهنیت کە فرۆکەکان دوا دلوپی سووتەمهنی خۆی سەرف کردووه، واتە ئەگەر ئەوکاتە نەگەیشتیایه ئیسرائیل، چانسی کەوتنی فرۆکەکان بەهۆیکاری نەمانی سووتەمهنی سەدا سەد بوو.

ئەو هەلاته بووه سەردیپی ئەواوی رۆژنامه جیهانی، ئێراقی و سۆفیهتییهکان، کە ئەمە دواي زۆر داواي کرد فرۆکەکان بگەڕێننەوه. بەلام، دەسەڵتدارانی ئیسرائیلی داواکارییهکیان رەتکردەوه. لەماوهی چەند هەفتهیهک، فرۆکەکان لەلایەن فرۆکەوان دانی شاپێرا فرێنترایه ئۆپههپی بەرزی ئاسمان وەک گالته جارپیهک بە فرۆکە میراجی فەرهنسی. لەکۆتاییدا، فرۆکەکان بەشێوهیهکی زانستیانه شیکرایهوه و لەسالی ۱۹۶۸ تەکنیکی دروستکردنی بەرهو ئەمریکا نێردرا. ئێستا هەمان فرۆکە لە مۆزهخانە

أوسمان عومەر: ۴۹ سال تیپهه بیرون بهسەر فرلندنی فرۆکە میگ ۲۱ ی میزی ئاسمانی ئێراقی
[online] wtarikurd. Available at: <http://www.wtarikurd.info>

بنکەى ھێزى ھێزى ھاتزەرىم دانراوہ بۆ ئەوہى گەشتیاران سەیری بکەن. لەم نێوہندەدا مونیر رەدفا پاداشتیکى یەک ملیۆن دۆلارى پێتەخسرا و ژيانى خۆى و منالەکانى لەلایەن ئیسرائیلەوہ داوینکرا. رفاندنى ئەم فرۆکەى ھاوکارىیەکی باشى ئیسرائیلی کرد لە جەنگى شەش رۆژەى سالى ١٩٦٧ لەدژی ھاوسى عەرەبەکانى.^١

تۆپەراسپۆلى مۆساد لە ئەژەنتین

دواى ئەوہى لە سالى ١٩٤٨ دا دەولەتى ئیسرائیل دامەزرا، یەکیک لەو ئەرکانەى ئەم دەولەتە تازەکە بەرگریکردن بوو لە دەستکەوتەکانى ئیسرائیل کە ئەم ئەرکەش دەکەوتە سەرشانى سوپای ئیسرائیل بەلام لەگەڵ ئەوہشدا دەزگای ھەوالگری ئیسرائیلی (مۆساد) ئەرکیکی گرانی کەوتەسەرشان کە ئەویش بەرەنگار بووئەوہى پلانى دوزمانى ئیسرائیل بوو لە ولاتە عەرەبییەکان و بەتایبەتى فەلەستین، سوپای ئیسرائیل توانى کارامەیی خۆى بەسەلمێنێت لە بەرگری کردن لە نیشتمانەکان، بەلام مۆسادیش توانى بەرەنگارى زۆریەى پلانى ھەوالگرییەکانى ولاتە عەرەبییەکان بپێتەوہ و شکست بە زۆریەیان بھێنێت، بێگومان ئەمە تاکە ئەرکی مۆساد نەبوو لەبەرئەوہى مێژووى ئەم دەزگای ھەوالگرییە دەگەرێتەوہ بۆ بەرلە دامەزراندنى دەولەتى ئیسرائیل و تەنانت لە دامەزراندنى ئەو دەولەتەدا رۆلى گرنگ و کاریگەرى بینیوہ. ئەفسەرانى مۆساد دواى دامەزراندنى ئیسرائیل سەرەرای ئەوہى خواوہنى نەخشەى تاییبەتى بوون بۆ پاراستنى ئیسرائیل لە ھێرشە تیروۆرستییەکان لەگەڵ ئەوہشدا یەکیک لەو بنەمایانەى کاریان لەسەر دەکرد تۆلەسەندنوہ بوو، کە ئەمەش لەمێژووى جووہکاندا شتیکی تازە نییە و بنچینەکەى دەگەرێتەوہ بۆ یاسای "چاو بەچاو، ددان

^١ Iraq, O. and Dsouza, +. (٢٠١٨). *Operation Diamond: The time Israel stole MIG-٢١ from Iraq*. [online] Defence Aviation. Available at: <https://www.defenceaviation.com/٢٠١٦/٠٥/operation-diamond-the-time-when-israel-stole-mig-٢١-from-iraq.html> [Accessed ٧ Jul. ٢٠١٨].

به ددان^۱ پیغه مېهر موسا که له تهوراتدا ئاماژهي پیکراوه و تانه مېوش جووه کان په پیره وی ده کن. بۆ ئه م مه بېسته مۆساد لیستیکی له ناوی بهرپرسانی پارتي نازی ئه لمانی ئاماده کړدبوو که له سرده می فرمانپه وای نازییه کان دهستیان هه بوو له پاکتاوی ره گه زی جووه کان، له نیتو ئه لیسته شدا یه کیک له دیارترین ئه دمانی پارتي نازی ئه لمانی هه بوو ئه ویش سره ههنگ ئه دۆلف ئایخان بوو. ئایخان له سالی ۱۹۱۶ له رایلان له دایک بووه له بنه ماله یه کی مه سیحی که پر وایان به مه زه بهی ئیفانجیلی هه بوو. ناوبراو له سالی ۱۹۳۲ ده چیته نه مسا و په یوه ندی ده کا به پر یزه کانی پارتي نازییه وه و هه رزوو توانی به موی چالاکیه کانی دژی جوو ناویانگ ده رکات و ل ئه نجامدا پله ی به ریزکرایوه تا له سره تاکانی جهنگی جیهانی دووه دنا ئه رکی چاره سه کردنی کیتسه ی جووه کانی ئه لمانیانان به و سپارد، ئه ویش بۆ ئه نجامدانی ئه م کاره خیراترین ریگه ی دۆزیه وه بۆ کومه لکوز کردنی جووه کان و بۆ ئه م مه بېسته فرنی گازی دامه زانده که تییذا جووه کان کۆده کرانه وه و به گازتکی خنکیتنه له ناوده بران.^{۱۱}

له ۱۶ هه زیرانی سالی ۱۹۴۲، دوا ی ئه وه ی فهره نسا له لایه ن سوپای ئه لمانیای نازییه وه داگیرکرا، نزیکه ی حوت هه زار ئن و مندالی جوو له یاریگای فلسدن هیفر له پاریس نیشته جیبوون دوا ی ئه وه ی نه یان توانی بوو له فهره نسا هه لبین، بۆ ماوه ی پینچ رۆژ به بین خواردن و ئا و مانه وه. دوا نزه که سیان له و ماوه یه دا شیت بوون و سی که سیان مردن. دوا تر منداله کان له دایک و باوکیان جیا کرانه وه و به سه ره پرشتی ئه دۆلف ئایخان به شه مه نده هه ر گوازانده وه بۆ سه ربازگه کانی مه رگ تا له وێ به گازی کوشنده له ناو بېرین، ئایخان نۆر خۆشی له و کارانه ی وه رده گرت تا ئه و راده یه ی که یه کیک له هاو پیکانی ده رباره ی ئه و ده لیت: "گرنگ نییه به لایه وه ئه لمانیا له جهنگی جیهاندا بندوقیت یان نا ئه و به ئاسوده یی ده چیته ناو گۆرپه کی له بهر ئه وه ی کوشتنی ۵۰۰۰ جوو دلی ئه و یان به پیتی پتیویست خۆش کړدوه."^{۱۲}

۱ العین بالعين، وَالْمَنْ بِالْمَنْ... له قورتانی پیرۆزیش له سوره تی "المائدة"، نایه تی ۴۵ باسی

ئهم بابته کراوه.

^{۱۱} Longerich, Peter (۲۰۱۰). Holocaust: The Nazi Persecution and Murder of the Jews. Oxford; New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-280432-0.

دوای نه‌وهی نه‌لمانیا له جهنگدا دژړا، ټایخمان توانی زیره‌کانه خوی له نه‌لمانیا دهریازیکات و که‌سیش تا ماوه‌یه‌کی ژور نه‌یتوانی هیچ هه‌والیک دهریاره‌ی بزانتیت تا نه‌وهی هه‌ندیک له‌و بپوایه‌دا بوون که ناویراو له ژياندا نه‌ماوه. به‌لام مؤساد به‌رده‌وام بوو له‌گه‌پان به دوایدا، ولاتی نه‌رجه‌نتینیش که دوای جهنگ ببوه په‌ناگه‌یه‌کی نارامی نازییه‌کان له پتیش هه‌رجی‌گایه‌کی تر گومان ده‌کرا که ټایخمان بۆ نه‌وئ رایک‌رېډیت. بۆیه، مؤساد سیخوپ‌گه‌لیکی ژوری له‌و ولاته‌دا بلا کرده‌وه و به‌لام له‌سهره‌تادا هیچ نه‌نجام‌یکیان به‌ده‌ست نه‌هیتا. له‌کوتاییدا، بۆیان دهرکه‌وت که ناوچه‌یه‌کی سنوری هه‌یه له بۆینس ټایرسی پایته‌خت که جی‌گای کۆبوونه‌وه‌ی کۆنه نازییه‌کانه و گومان ده‌کریت ټایخمان له‌وئ بیت. به‌مه‌ش مؤساد چه‌ندین سیخوپ‌ی خوی نارده نه‌وئ که وهک نازی خویان پیشان ده‌دا، به‌لام نه‌یان توانی هیچ نه‌نجام‌یک دهریاره‌ی ټایخمان به‌ده‌ست به‌یتن. رۆژنیک په‌کیک له‌و سیخوپ‌انه که ناماده‌ی ټاهه‌نگی‌کی مه‌ی خواردنه‌وه بوو گوئی له‌یه‌ک‌یک بوو که ده‌یوت: "ټایخمانی به‌دب‌خت دویتن به‌رپرستی‌کی گه‌وره‌ی پارتی نازی بوو به‌لام نه‌مړق کاری فیه‌ری ده‌کات." له‌ژیر رۆشنایی نه‌م زانیاریانه، بازنه‌ی گه‌پان به‌دوای ټایخماندا ته‌سک بووه‌یه‌وه بۆ وهرشه‌کانی چاک‌کردنه‌وه‌ی ټوټ‌مبیل، تا نه‌و کاته‌ی په‌کیک له‌ سیخوپ‌ه‌کانی مؤساد توانی ټایخمان بناسپته‌وه هه‌رچه‌نده له‌سهره‌تادا گومان ده‌کرا که نه‌وه نه‌و بیت، به‌لام پیشتر مؤساد به‌رواری هاوسه‌رگیری ټایخمان و خیزانه‌که‌ی ده‌زانی و که له‌و رۆژه‌دا به‌یادی هاوسه‌رگیریان ټایخمان به‌و بۆنه‌یه‌وه چه‌پک‌یک گول‌ی بۆ هاوسه‌ره‌که‌ی کړی بوو. کانتیک ټایخمانیان بینی به‌و چه‌پکه گول‌وه ښتر هیچ گومان‌یک نه‌ما که نه‌وه خوی‌ته‌ی. سه‌رؤکی نه‌و کاته‌ی مؤساد، ټیسره‌ هاریل، له‌گه‌ل نه‌فسه‌رانی مؤساددا کۆبوونه‌وه‌ی کرد و بپاریاندا ټایخمان بفریتن بۆ ټیسره‌رائیل و له‌وئ دادگایی بکن و دواتر به‌سزای خوی بگه‌یه‌ن. به‌لام نه‌مه‌ش کاریکی ټاسان نه‌بوو له‌به‌رنه‌وه‌ی له‌نتوان ټیسره‌رائیل و نه‌رجه‌نتیندا هیچ ریکه‌وتنه‌نامه‌یه‌ک نه‌بوو بۆ گواسته‌نه‌وه‌ی تاوانبارانی جهنگ، بۆیه کردی رفاندنه‌که نه‌گه‌ری ټالۆز بوونی په‌یوه‌نده‌یه‌کانی نه‌و دوو وولاته‌ی لیده‌که‌وته‌وه به‌لام له‌کوتاییدا بپاریدرا کرده‌که نه‌نجام بدریت.

نه‌دولف نایخمان له‌به‌رده‌م دانگای ئیسرائیلدا

له رۆژی ۱۱ ی ئایاری سالی ۱۹۶۰ که رۆژی یادکردنەوی سەریەخۆیی ئەرجهنتین بوو، فەزکە یەکی هێلی ئاسمانی ئیسرائیلی تەرخان کرا بۆ گواستنەوی ئایخان. لەو رۆژەدا ئایخان لەسەرکار دەگەڕایەوە و ماندوو بوو، رۆژێکی بارانای بوو، شەقامەکانی بۆینس ئایرسی پایتەخت چۆل بوون، کاتێک ئایخان بەپێ بەرەو مأل دەگەڕایەوە لەناکاو ئۆتۆمبیلێک لە تەنیشتییەوە وەستا چەند کەسیکی تێدا دابەزین و چۆردەوریان گرت، ئایخان ویستی رابکات بەلام نەیان هێشت و دواي ئەوی بیهۆشیان کرد بەسەیارە گواستیانەوە بۆ ناوچەیەکی سنووری شار و لەوێ ئەوی ئەوی ژمارە ی ئۆتۆمبیلەکیان گۆڕی بە ژمارە یەکی تر بەرەو فەزکە خانە بەرێکەوتن. لەو رۆژەدا کارناسانیەکی نۆد دەکرا بۆ گەشتیاران و پشکیتینی کەلوپەلەکان لە فەزکە خانە کەم کرابوونەو بەهۆی یادی سەریەخۆیی ئەرجهنتینەو، لەبەرنەو توانرا ئایخان بەبیهۆشی بگۆژێنەو بۆ ناو یەکیێک لە فەزکەکانی کۆمپانیای عالی ئیسرائیلی و دواتر بەرەو ئیسرائیل بەرێکەوت.

جهنگی زانیاری

له رۆژی ۲۳ی ئایاردا حکومهتی ئیسراییل رایگه یاند که دادگاییکردنی ئایحمان دهست پێدهکات، به پیتی یاسای دادگایی کردنی تاوانباره نازییهکان، دواى نهوهی له دادگایهکی تایبهتیدا دادگایی کرا، هوکمی لهسێداره دانی بهسهردا سهپێنرا و دواى چیهجهی کردنی حکومهکەش لاشهکهیان سوتاند و خۆلهمیشهکهیان فرێدایه ناو دهریاوه.^۱

مملاتی جهنگی زانیاری له ئهفریقا

لهسالی ۱۹۶۰ سی ئای ئه هاتهئێر گۆرهپانی مملاتی له جیهانی سێیهمدا له دهروازهی کۆنگوه، که ئیستا به زائیر دهناسرێت، له دوو توپی دهركردنی بهلژیکیهکان له وڵاته لهسالی ۱۹۶۰، رێبهری نیشتیمانی لوموبا توانی پۆستی سهزگایهتی حکومت له ههلبژاردنێکی جهماوه ریدا بپاتهوه که له کهشوهه وایهکی ناپێک و پرله ترس و دلهپاوکیدا ئهجامدرا، بهلام شکستی هینا له سهقامگیرکردنی هوکمهکهی و سهپاندنی دهسهلاتی بهسهر سهرتاسهری خاکی کۆنگۆدا. له دواى جیاپهونهوهی ههزیمی کاتنگا به رێبهرایهتی موسی تشوچی، ئه مه وایلیکورد لوموبا و سهزۆک کۆمار لهوکاته دا، جوژیف کازافوبو، داوا له نهته وهیه کگرتوهکان بکه نه دهست وه ریداته کاروباری کۆنگو و هه موو وڵاته که له ژێر یهک دهسه لاتداریهتی سیاسیدا کۆیکه نه وه، نه ته وه یه کگرتوهکان له لایه ن خۆیا نه وه هێزی ناشتی پارێزی ناوچه ی سنووری مملانی که ی بۆ پاراستنی هینایه تی و رژیم به لام، وهک هه میشه ئه رکه کانی له جیا کردنه وه ی هێزه نا کۆکه کان له یه کدی تیپه پری نه ده کرد، ئه م حا له ته هانی سه زۆک کۆماریدا داوا ی هاوکاری سه ریازیی و ئابووری له سو فیته بکات له پینا و دووباره کۆنترۆ لکردنه وه ی هه زیمی کاتنگا.

به گه یشتنی داواکاری هاوکارییه که به کوملین، مۆسکۆ له ۲۶ی ئابی ئه و سا له دا ۱۰۰ پسرپۆی ته کنیکی و ۱۰ فۆکهی گواستنه وه ی جوړی ۹۱-۱۸ به چه ک و که ره سه تی

^۱ Staff (۱ June ۱۹۶۲). "Israel Supreme Court Names Justices to Hear Eichmann's Appeal". Jewish Telegraphic Agency. Retrieved ۲۷ March ۲۰۱۸.

سەربازىيە ۋە رەۋانەي كۆنگۈ كۆرد. لە واشىنتون كۆشكى سېى بە وردى و ئاگايىۋە چارۋىيىرى جىمجۆلەكانى سۆڧىيەتى دىكرىد، نەخاسەمە لە ۋلاىتى كۆنگۈ دىۋەلەمەند بە سامانە سىروشتىيەكان، ھەروەھاسى ئاى ئەى لەلاى خۆيەۋە دەستى كرىد بە تۆيىزىنەۋە لە مەلەفى لومومبا و كۆكرىدەۋەى زانىارى لە بارەى ئاۋىراۋەۋە، ۋەك بەكېك لە رېيەرانى جىھانى سىيەم كە دژن بە سىياسەتى ئەمىرىكا و ھارپەيمانى سۆڧىيەتن، ئەۋەى زىتەر گومانى لە رۆلى سەروك كۆمار ھەلسان ئەۋ زانىارىيەنە بوو كە لە راپۆرتىكى لۆرئىنس دىفلن، كە ئاۋى سىخوۋىيەكى فىكتۇر ھىجىم، ھاتىبوو كە تىيادا ئاۋىراۋ دىلەيت: كۆنگۈ بىزافىكى ھەلگەپانەۋە بەرەۋ كۆمۆنىزم بەخۆيەۋە دىنەيت، تا ئىستاش ھەل گونجاۋە بۆ دىۋىرخستەۋەى كۆبىيەكى تر لە ئەفرىقىدا.

ئەم راپۆرتە بەس بوو لاى سەرانى سى ئاى ئەى بۆ دىكرىدى ھەرانى جىفرەيى بۆ دىفلن "تۆ ئەركى دەستىيكرىدى پىرۆسەى ھەلگەپانەۋەى رۆيىت لە ئەستۆ ئزاۋە ... دىۋا مەكەۋە."

رۆيىك بەرلەۋەى پىسپۆرە سۆڧىيەيەكان بگەنە كۆنگۈ، كۆبۈنەۋەيەك لە واشىنتون گرئىدا بە ئامادەيى ئالان دالىس، بەرپۆەبەرى سى ئاى ئەى، كۆردن گرەى، يارىدەدەرى سەروكايەتى بۆ كاروبارى ئاسايىشى نىشتىمانى، جۆن ئىروين، دىۋەم يارىدەدەرى ۋەزىرى بەرگرىي، بەرپىرسىكى بىكەى سى ئاى ئەى بەئاۋى تۆماس باروت، كۆبۈنەۋەكە بۆ تاۋتۆيكرىدى دۆخى كۆنگۈ رىكاكانى بەرەنگارىۋىۋەى تەرخانكرا.

لەۋكاتەدا ئەندامە كۆبۈۋەۋەكان رىككەۋىتن لەسەر ئەۋەى كە "ئەۋ ئامادەباشىانەى سى ئاى ئەى لە كۆنگۈ پىيى ھەلدەستىت ھىچ پلاننىك ھەلئاۋىرتت بۆ رىزگارپوون لە لومومبا و رۆيىمەك ... لە ئاكامى ئەۋ رىككەۋىتنەدا، ئالان دالىس پەيامىكى جىفرەيى ئارد بۆ دىفلن لە پايىتەختى كۆنگۈ، لىۋىۋەلدىل، تىيادا دىلەيت: "تۆ دەسەلاىتى فراۋانترت خراۋەتە بەردەست بە جىبەجىيكرىدى كرىدەۋە ھىرشەپانەشەۋە لەكاتى پىيۋىستەدا، بەمەرجىك كرىدەۋەكان بە نەيىنىى بىمىننەۋە". ھەروەھاسى دالىس لە ھاۋىپىچى ئەم پەيامەدا سەد ھەزار دۆلارى ئەمىرىكى رەۋانەكرد بۆ جىبەجىيكرىدى كرىدەۋەكى كۆنگۈ ئەفرىقى.

هر دوايه دواى به دهست گه يشتنى په يامى بهرپرسياريه تى، دفلين دهستى كرده چالاكيه كانى له نيو كه سايه تى و گروهه رامياريه نه ياره كانى لومومبادا، نه خاسمه كه زورنگ له و كه سايه تيبانه پلانى تيروركردى لومومبايان خستبووه بهردهستى سه روك كومارى كونگو، كازافوبو، بۆ دهريازبوون له قهيرانه كه، به لام كازافوبو پړوژه پلانه كه ي ره تركدوه، پتي باشتو بوو لومومبا له پوښته كه ي دهريكات. نه وه بوو له ه ي نه يلولى ۱۹۶۰ دا ناوبراو له سهركار لادرا، دواى نه وه ي ژهنه راليكى سهريازى به ناوى موبوتو بؤكتا چار دهريازبوون له لومومبا و نفوزى سؤفيه ت كه له و ولاته دا لومومبا بهرجهسته ي دهكرد، به تاييه ت له كاتيكدا نه ته وه په كگرتووه كان ه ولى ددها بؤ دووباره گه پانده وه ي ژيانى په رله مانى بؤ كړنگو و دهسه لاتدانه په رله مان بؤ په كلايكرده وه ي مهسه له كه، نه مهش به واتاي دووبار ه لېزارده وه ي لومومبا دههات كه جه ماوه ريكي فراوانى هه بوو. هه روه ها، سى ئاي نه ي ده ترسا له نه گه ري هه ستانى سؤفيه ت به كرده وه يك كه بيبته هوى گه پانه وه ي لومومبا بؤسه ر كورسى دهسه لات و دارپينى ركا به ركه ي، موبوتو، له سهركردايه تى سوپا.

به هوى نه م ترس و دلته راوكيانه، سى ئاي نه ي برياريدا لومامبا به چه كه خه ياليه كه ي، ژه هري كوشنده، تيرور بكا ت. هه رپويه، داوى له كيمازان، سيدنى گوتليب، راويژكارى زانستى به رپوه بهرى پلاندانان، ريجارد بيل، كرد كه ماده ده يكي ژه هراوى ئاماده بكا ت كه پيكا تبيت له فايروسيكى نه فريقي كوشنده بؤ ناردنى بؤ كړنگو تاكو كرده وه كه ي پي جيبه جن بكرت. له دواييدا گوتليب خودى خوى چووه پايته ختى كړنگو و ماده كوشنده كه شى له توك خويده ه لگرتبوو تا له وئ دفلين، به رپوه بهرى سى ئاي نه ي له كړنگو، له سه ر به كارهيئاننى رابهيئرتت، ياخود په كييك له به كړنگيگراوانى دفلين به م نه ركه ه لستت بؤ به كارهيئاننى له تيروركردى لومومبادا، لي نه م چاره سى ئاي نه ي وهك ريوشوينيكي يه دهك له نه گه ري هه ره سهيئاننى پلانى ژه هرخواردنه كه دا دوو پياوى كزماندوسى نه مريكي به ناوه كانى روج و وين بؤ جيبه جيكردى پلانه كه ناره كړنگو. نه وه ده مه ي دفلين و گوتليب مشتومريان دهكرد له سه ر چوئيه تى گه ياندنى ژه هره كه به گه ده ي لومومبا، بړوايه كيان بؤ دروست بوو كه سه روك ئايزنه اوه ر خودى خوى

تیره گلابیت له م پړوسه ی تیر وکړدنه وه، څرکه که ی سړو شتیکی نیشتیمانی رامیاری
 هیه پتر له و بپوایه دلنیا بوون، به لام هم دوو پیاوه شکستیان هیئا له گه یان دنی
 ژهره که به ناویراو، به له و د ژهره که کارایی خوی له دست بدات له کوشتنی نه و
 که سدا که بیخوات. گوتلیب به تاییهت له و کاته دا نه ی ده توانی هم ژهره بپاریزیت
 له نیو پل یه کی زود به زنی گهرمای نه و ولاته دا، هه ریږیه له هی تشرینی یه که سدا
 گه پاپوه یو واشنتون بونه و د جاریکی تر دوپاتی بکاته وه که پلانه که ی سی ئای
 نه ی له م په کار هیئانی ژهره پلانیکی خه یالین و هم به کار هیئانه ته نیا له بهر نامه کانی
 ته له فریوندا نه بیت ئیدی دروست نین. له گه ل نه وه شدا، دغلین هیو اپرو نه بوو،
 پلانه که ی گړی و بپاریدا به ووی پیاوای کوماندوسه وه لومومیا تیر و بکات. یو
 راپه پاندنی هم څرکه ش، جهستن ئودنال، ی ده ستنی شانگرد. نه و به گومانه وه هاتبوو
 یو کونکو گوايه څرکه که ی بریتنی ده بیت له ده رکرنی لومومیا. بچی به جیکردنی هم
 څرکه، جهستن داوای گوره پیاوای کوماندوس، وینی، کرد یو یارمه تیدانی له
 ده رکرنی لومومیا. که چی لومومیا ماله که ی خوی جی پشستبوو، روی کرد بووه ناوچه ی
 ستانلی فیل که نفوزیکی زوری تیادا هه بوو له هه ولتیکدا یو دوو باره ده سه لات
 گرته وه د هستی له ولاتا. دواتر سی ئای نه ی به هاوکاری سه ر یازه کانی موبوتو
 هه موو ریگه کانی ستانلی فیلیان بری و توانیان لومومیا ده ستگریکه ن که بپاریوو
 ماوه ی زیندانیتی له ناوچه ی بکوان به سه ر. رژی هه فده ی کانونی دووم نه و فری که ی
 لومومیا ی ده گواسته وه له بری بکوانه روی کرد کاتانگا و له ویش هه ولتی کورانی
 لومومیا بلاو کرایه وه به یی نه و د هه کاره کانی روون بگریته وه. ناسنامه ی بکوژه کانیش
 له کرده وه که یان جی به جی کرد تا ئیستاشی له گه لدا بیت نه زانراوه ... هه رچه نده
 نقرینه ی به لگه کان ناماژه ده که ن یو سه ر وک ئایز نه اهر وه که سایه تی یه که م له
 مه سه له که دا. بیگومان، لایه نی جی به جیکار و پلانداری ژوری مه سه له که ش هه ر سی ئای
 نه ی بوو.

ئاماده‌کاریی بۆ ناشتنی ئەرمی لومومبا

بەم جۆرە، سی ئای ئەی رزگاری یوو لە راپەرێکی جەماوەریی وەک لومومبا، لە جینگەشییدا دیکتاتۆریکی سەریازی پێشیلکەری مافەکانی موقوف وەک جەنەرال مۆیۆتۆ دانا. ناویراو دواي ماوەیەکی کەم لە گرتنە دەستی دەسەلات یوو بەیەکیک لە دەولەمەندەکانی جیهان و سامانەکی بە سی ملیار دۆلاری ئەمریکی مەزەندە دەکرا.^۱

پێرل هاریەر

هێرشێ ژاپۆنییەکان بۆسەر پێرل هاریەر، لە بەرواری ۷ کانوونی یەکی ۱۹۴۱، یوو جینگای سەرسوپەانی بۆ سوپای ئەمریکا و رای گشتی ئو وڵات، بەلام ئەم کارە لە ئەنجامی چەندین سالی ئاماده‌کاریی لەلایەن ژاپۆنییەکان بە ئەنجام گەیەنرا، لەوانە بە کارهێنانی باشتترین سیخوپی ئو سەردەمە.

بیرۆکەکی بنه‌پەتی هێرشە پێرل هاریەر بریتی یوو لە تێکدانی کەشتیگەلی ئەمریکا لە زەریای هیمین و بەمەش ژاپۆنییەکان لە دەریاکەدا بالادەست بن بۆ داگیرکردنی

¹ Ekpebu, L.B., ۱۹۸۹. *Zaire and the African revolution*. Ibadan University Press.
-De Witte, L., ۲۰۰۲. *The assassination of Lumumba*. Verso.

باشوری رۆژمه‌لاتی ئاسیا. بیریۆکه‌که‌ هاوشتیوه‌ی کرده‌وه‌کانی ژاپۆنییه‌کان بوو له‌ جەنگی روسۆ کاتیک ئەوان به‌شتیوه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوانه‌ توانیان که‌ شتیگه‌لی روسه‌کان له‌ پۆرت ئارسه‌ر وێران بکه‌ن، ئەمه‌ش بووه‌وه‌ی به‌ده‌سته‌یتانی کاتی نه‌واو بۆ بنیادنانی هێزه‌ زه‌مینیه‌کانیان. بیریۆکه‌ی هێزهی پێرل هاره‌به‌ر له‌لایه‌ن سیخوپیکی جەنگی جیهانی یه‌که‌می به‌ریتانیا پێشبێنیکرا‌بوو، که‌ له‌ لهن‌ده‌ن له‌دایه‌ک بوو به‌لام هه‌ندێ ته‌مه‌نی منالی خۆی له‌ که‌مبڕیدج، ماساچوسیتس، به‌سه‌ر برده‌بوو و باوکی له‌ به‌شی ده‌زگای نه‌یتی هێزه‌کانی یه‌کیتی خزمه‌تی سه‌ریازی کرد‌بوو، که‌ خۆی‌شی دواتر له‌ شاری نیۆیۆرک کاری کرد به‌رله‌وه‌ی ببێته‌ سیخوپیکی به‌ریتان. بایۆته‌ر کارمه‌ندی که‌شتیگه‌لی به‌ریتان بوو له‌ واشنتۆن، که‌ دواتر په‌رتووکێکی نووسی له‌ ژێر ناوینشانی "جەنگی گه‌وه‌ی زه‌ریای هێمن (۱۹۲۵)" که‌ تیایدا ناو‌براو نه‌وه‌ی نیشاندای که‌ هێزیشکی ژاپۆنییه‌کان بۆسه‌ر که‌شتیگه‌لی ئەمریکا له‌و زه‌ریابه‌ ده‌کرێت ببێته‌ هۆی سه‌رکه‌وتنیان له‌ جەنگی زه‌ریای هێمندا. گرنگی ئەم په‌رتووکه‌ هه‌رزوو له‌لایه‌ن هه‌والگری ژاپۆنییه‌کانه‌وه‌ هه‌ستی پێکرا، وه‌ ئەدمیرال یامۆتۆ، سه‌رله‌شکری که‌شتیگه‌لی ژاپۆنییه‌کان، دواتر ئەم په‌رتووکه‌ی کرده‌ بناغه‌ی پلانه‌کانی. جەنه‌رالی ئەمریکا، بیلی میشێل، ییش وشیا‌ری دا‌بوو له‌ ئەگه‌ری هێزیشکی ژاپۆنییه‌کان به‌لام نامۆزگارییه‌کانی فه‌رامۆشکران.^۱

له‌سا‌لی ۱۹۳۲، ئەدمیرالی ئەمریکی یارنێل ده‌ستی به‌ مانۆریشکی که‌شتیگه‌لی کرد که‌ نامانچ لێی به‌ره‌نگاربونه‌وه‌ بوو له‌گه‌ڵ هه‌ر دۆخیکێ نه‌خ‌وا‌زراو که‌ تیایدا ئەمریکا ده‌بوا‌یه‌ شاری هاوای بگرێته‌وه‌. هه‌ربه‌م بۆنه‌یه‌وه‌، ناو‌یراو پلانی دا‌پشت که‌ چه‌ند که‌شتیه‌کی فڕۆکه‌هه‌لگری هه‌بێت، وه‌ ئەو فڕۆکانه‌ به‌کاربه‌ێنێت بۆ هێرشکردن. ئەمه‌ ته‌نیا مه‌شقیکی سه‌ریازی بوو که‌ له‌لایه‌ن ژاپۆن به‌جیددی وه‌رگیرا.

ژاپۆنییه‌کان هه‌ندیک له‌ باشترین هه‌والدۆزه‌کانی خۆی ئاردا هاوای که‌ تیایدا هه‌ندێ له‌ ئەندامانی ره‌وه‌ندی ژاپۆنییه‌کان له‌وێ داوای یارمه‌تیان لێکرا، به‌نۆری به‌شتیوه‌یه‌کی

^۱ Andrew, Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush. New York: HarperCollins, ۱۹۹۵.

جەنگى زانىارى

ناپەزنامەندىخاۋاتە . ھەرچەندە زانىارى بىنەپەتى ھەۋالگىرى دەريارەى پىرل ھاربەر رۆر بەئاسانى بەدەست دەھات، ژاپۇنىيەكان شوئىنى دروستى جوۋلەى كەشتىيەكانى ئەمىركايان لە ھەر رۆژتىكى ديارىكرارودا دەزانى . جگە لەوھش، تەئانەت ئاشناى شوئىنى چەكى دژە فرۆكەش بوون . دەسلەتدارانى ئەمىركا توانيان جىفرەى ژاپۇنىيەكان بشكىتنن ۋە چەند تىۋرئىكىش ھەن كە ئەوان، يان ھەۋالگىرى بەرىتانيا، بەدەستگەيشتن بە پەيمامى شكىنراۋى ئەلمانىا، دەريارەى ھىرش بۆسەرى پىرل ھاربەر پىشەۋەختە دەزانى، بەلام ئەمەيان ئاشكرا نەكرد چۈنكە ھىرشىك ئەمىركا ناچار دەكات بچىتە نئو چەنگەكە . سەرەپاى ئەمەش، ۋاپىدەچىت كە ژاپۇنىيەكان پىشېبىنيان كرديت كە ھەندىك لە جىفرەكانيان دەكرىت شكىنراين ر بەم ھۆيەشەۋە يەككىك لە باشترين سىخوپەكانيان بەناۋى تاكىۋ يۆشيكارۋا ناردە ھاۋاى، بەبەكارھىتئانى ناۋى نەيتى ياتقۇرۇمورا .

كاتىك ناۋبراۋ لە ئابى ۱۹۴۱ گەيشتە ھاۋاى، سى ھەۋالدۆزى ئەلمانى بۆماۋەى چەندىن سال بوو خەرىكى كۆكردنەۋەى زانىارى بوون . ئەو سى كەسەش برىتىى كوينس، دىكتور بىرنارد كىوسى خىزانى، ۋە ئافرەتتىكى تر كە دەلئىن كچيان بوۋە، بەلام لەپاستىدا خزمى يەكتر نەبوون . ئەو ھەرسى كەسە ئەندامى دەزگاي نەيتى ئەلمانىا بوون كە لە شارى ھونولولو نىشتەجىن بوون، ويستى ھەرسىكيان بۆ مىژۋى كۆنى ئەو ناۋچەيە ۋايلېكرىن بەئاسانى دەستيان بەتەۋاۋى ناۋچەكەدا بگات . ھەرچەندە كىوس تۆۋىكى باشى دامەزاندەبوۋ، لەگەل "كچەكە" كە بەھۆى جوانىيەكەۋە سەرنجى زۆرى كارىدەستەنى ئەو شوئىنەى بۆخۆى راكىشاۋو، بەمەش رۆژانە گوتى لە قسە ۋە نەنگى ئەوان دەبوۋ، ژاپۇنىيەكان ھەستيان بەۋە كرد كە ئەوان پىۋىستيان بە ھەۋالدۆزى خۇيان ھەيە، ۋە ھەرلەبەر ئەۋەش بوو يۆشيكارۋا نىزدىرايە ئەو شوئىنە . پىشتىر نىزىكەى ۲۰۰ ھەۋالدۆزى قونسلېكەى لەۋىدا بوون، ئەمەش بەھۆى ئەو رىژەى نۆزەى بوونى ھاۋالتايانى ژاپۇنى، كە زۆرىيەيان لە كرىدەى سىخوپىدا تىۋەگلابوون .

يۆشيكارۋا بەخىرايى ئەو زانىارىيەى دەست خست كە پىۋىست بوو، ۋە گومانى لەۋە كرد كە ئەمىركىيەكان دەيانزانى كە ئەو سىخوپ بوۋە، ھەرچەندە ئەوان ھەرگىز

درکیان به‌وه نه‌کرد رۆژی ناوبراو چه‌ند گرنگ بوو له‌ ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی ژاپۆنییه‌کانی له‌ دوورگه‌کانی هاوای. یۆشیکاوا به‌ دوو رۆژگای کاری کرد بۆ فریودانی ئەمریکییه‌کان. ئەو سه‌ره‌تا هه‌لسا به‌ زیاده‌کردنی ئەو په‌یامانه‌ی ناوبراو به‌هۆی که‌نالی ئاسایی قونسوله‌وه‌ ده‌یناردن، به‌مه‌ش وا له‌ هه‌والگری ئەو ولاته‌ ده‌کات سه‌رنجی زۆریان له‌سه‌ر ئەو که‌ناله‌ بێت، له‌لایه‌که‌ی تریشه‌وه‌ په‌یامی پرله‌زانیاری گرنگیشی به‌رێگایه‌کی جیاواز ده‌نارد. ئەمریکییه‌کان ته‌واوی چالاکییه‌کانی ناوبرایان خستبووه‌ ژێر کۆنترۆڵ و سه‌رجه‌م په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی ئەویان خستبووه‌ ژێر چاوه‌دێری.^۱

له‌ به‌رواری ۵ی کانوونی یه‌که‌م، ته‌نیا دوو رۆژ به‌رله‌ هێرشێ راسته‌قینه‌ی ژاپۆنییه‌کان بۆسه‌ر پێرل هاربهر، یۆشیکاوا توانی به‌رده‌وام بێت له‌سه‌ر ناردنی په‌یامه‌کان بۆ تۆکیۆ، وه‌ تیاياندا رایگه‌یاند که‌ سێ که‌شتی جه‌نگی گه‌یشته‌نه‌وه‌ به‌نده‌ره‌که‌، به‌لام ناوی په‌کیکیانی به‌هه‌له‌ وت وه‌ک ویۆمینگ، له‌کاتێکدا که‌ ناوه‌ دروسته‌که‌ی ئوتا بوو. هه‌روه‌ها، ناوبراو نه‌یتوانی چاوه‌دێری گه‌یشته‌نی دوو که‌شتی کروز بکات. ته‌نیا یه‌ک شه‌و به‌رله‌ هێرشه‌که‌، یۆشیکاوا، که‌ چاوه‌پوانی هێرشێ ژاپۆنییه‌کانی ده‌کرد، هه‌لسا به‌ له‌نتیوبردنی سه‌رجه‌م کۆد و تۆماره‌کانی. کیونس که‌مه‌تر ناماده‌بوو وه‌ بێژنارد کیون خه‌ریکی ناردنی په‌یام بوو له‌ ماله‌که‌ی خۆیه‌وه‌ بۆ ئۆتۆجیرو تۆکودای سه‌رقونسلی ژاپۆنییه‌کان له‌ماوه‌ی هێرشه‌که‌دا. ئەفسه‌رانی هه‌والگری ئەمریکا هه‌ستیان به‌مه‌ کرد، هه‌ربۆیه‌ ئیف بی ئای ده‌سته‌بجێ هه‌لسا به‌ ده‌ستگیرکردنی کیونس و حکومی کوشتنی بۆ دکتۆر بێژنارد بپه‌وه‌، دواتر که‌مه‌کرایه‌ بۆ زیندانی تاهه‌تایی. به‌هۆی هاوانه‌ه‌نگیه‌که‌ی له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتداران، ناوبراو له‌سالی ۱۹۴۶ ئازادکرا، به‌لام خه‌یزان و "که‌چه‌ی" هه‌ردووکیان له‌کۆتایی جه‌نگه‌که‌دا دیپۆرتکرانه‌وه‌. یۆشیکاوا

^۱ Deacon, Richard. A History of the Japanese Secret Service. London: Frederick Muller Limited, ۱۹۸۷.

جهنگی زانیاری

بهائوگورینکی دیپلوماسی نئیردایه وه ژاپون، وه تهواوی ژبانی خوی له کارکردن بۆ هه والگری که شتیگه لی ژاپونیه کان سه رف کرد.ⁱ

هه ریه کسه ر دوا ی هیزه که بۆسه ر پترل هاریه ر، دوا به دوا ی نیگه رانی ده رباره ی نادلسۆزی ره وه ندی ژاپونی له ئەمریکا، سه رۆک فرانکلین رۆزفیلت به ریا ریکی واژوو کرد بۆ هیشته وه ی ژاپونیه کان له زیندان. هه ندیک له دانیشتوانی هاوا ی گومانی سیخوپیان لیده کرا و یه کتیک له وانه به ناوی دکتور مۆتوکانۆ (۱۸۹۰-۱۹۵۸) که پیه ی پزیشکی ددان بوو، به به رده وامی به هۆی په یوه ندیه کی ته له فۆنی له گه ل تۆکیۆ که تاییدا باسی چه پکه گوئی ده کرد، به مهش تووشی لیکۆلینه وه په کی چر بوو له لایه ن ئیف بی ئای، که نه وه ی دوا یی پین وابوو به کاره ی نانی ئەم دهسته واژانه په یامی جیفره داری رۆر مه ترسیدار بوون.ⁱⁱ

ژووری رهش

ژووری رهشی ئەمریکی، به (MI-۸) یش ناسراوه، که له ژیر ناویکی نه ئینی کاری ده کرد و له ژیر ریتماییه کانی شیفره ناس هیزریت یاردلی به رپوه ده چوو، باره گاکه ی له شاری نیویۆرک بوو (۵۲ Vanderbilt Avenue in Manhattan) له سالی ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۹ ئۆپه راسیۆنی هه والگری شکاندن شیفره ی نه نجامده دا. ژووری رهش به پایه ی هه ره سه ره کی ئاژانسی ئاساییشی نیشتمانی (NSA) داده نرا. له ماوه ی کارکردنیدا، ژووری رهش زیاتر له چل و پینج هه زار ته له گرامی چاره سه رکرد که هه ر هه موویان جیفره دار بوون. ئەم ته له گرامانه له م ولاتانه ی خواره وه بوون: په کیتی سۆفیه تی جارن، ئیسپانیا، مه کسیک، وه چه ندین ولاتی تری ئەوروپا و ناوه راست و ئەمریکا ی باشوور.

ⁱ Honan, William H. Bywater: The Man Who Invented the Pacific War. London: Futura Publications, ۱۹۹۱.

ⁱⁱ Prange, Gordon. At Dawn We Slept: the Untold Story of Pearl Harbor. New York: McGraw-Hill, ۱۹۸۱.

ھۆكۈرى دامەزئاندىنى ئوۋرى رەش لە شارى نۆۋۆرۈك بىرىتى بۈۋ لە شارەندەۋەى
 وجوۋدى خۆى و ياساكان لە واشنتون ھىچ پارەيەكى لە بۈدجەى ۋە زارەتى دەرەۋە
 تەرخان نەدەكرد بۆ ئەم جۆرە چالاكانە لە پايتەختدا. ھەريۆيە، بەناچارى، لە ژۆر
 ناۋىكى نەيتىدا ۋەك كۆمپانىيەكى بازىرگانى دەستى بەكارەكانى كرد، كە شوپنەكەى
 كەۋتبۈۋە خوارى خوارەۋەى بالەخانەيەك كە ئوۋرى رەش نوۋسىنگەكانى تىادا
 دانابو. ئەو كۆمپانىيە ھەلدەستا بە پېشكەشكردىنى خزمەتگوزارى شكاندىنى كۆد بۆ
 ھەموو كارە بازىرگانىيەكان لە سەرتاسەرى نۆۋۆرۈك.

يەككە لە مەزنتىر سەرگەۋتنەكانى ئوۋرى رەش بىرىتى بۈۋ لە كەيسى لاسار
 ۋىتكى (ھەرۋەھا بە پابلۆ ۋابىرسكىش ناسرابو). ناۋىراۋ لە شۋباتى ۱۹۱۸ لە
 مەكسىكەۋە خۆى خزانە ناۋ شارى تۆگالىس، ئەرىزونا. پابلۆ پارچەكاغەزىكى پېيۋ،
 كە بە قۇلى چەپى پالتوكەيەۋە دورابو، ۋ پابلۆ بىن خەبەرى خۆى لەم پارچە
 كاغەزە راگەياند. ناۋىراۋ نۆزدرايە شارى فۇرسام ھېۋستىن ۋ پارچەكاغەزەكەش
 تەسلىمى شىكەرەۋەكانى كۆدى ياردلى كرا. ئەۋەى جېگاي سەرسۇرمان بۈۋ
 پارچەكاغەزەكە بۆماۋەى چەندىن سالى خرايە لايەك بە بىن ئەۋەى كەسىك توخنى
 خويندەۋەى بگەۋىت، تەنانت ياردلىش. لە نىسانى ۱۹۱۸، پارچەكاغەزەكە كە
 تېبىنىيەكى لەسەر بۈۋ، خرايەبەر شىتەلكردن ۋ زانىنى رازى نۆۋ پەيامەكە ۋ
 لەكۆتايىدا توانىيان نەيتى پشت نوۋسىنەكە ئاشكرا بگەن. ئەو نامەيە بۆ بالىۋىزى
 ئەلمانىا لە شارى مەكسىكو ئاراستەكرابو، تىادا پابلۆ ۋەك سىخوۋىكى ھەۋالگرى
 ئەلمانىا ناساندبۈۋ. لە پەرتۈۋەكەيەدا كە دواتر لە ژۆر ناۋى ئوۋرى رەشى ئەمىرىكى
 چاپكرا، ياردلى نۇسخەى ۋەرىگىرپدرائى ئەو تېبىنىيەى خستبۈۋەرۈ: "بۆ
 كارەدەستانى راۋىزكارى ئىمپىريالى لە كۆمارى مەكسىك. ئۆد نەيتى! ھەلگرى ئەم
 پەيامە ۋەك ھاولاتىيەكى ئىمپراتورىيە كە ۋەك ھاولاتىيەكى روۋسى لە ژۆر ناۋى پابلۆ
 ۋابىرسكى گەشت دەكات. ئەو سىخوۋىكى نەيتى ئەلمانىيە. تىكايە ھاوكارى تەۋاۋى
 بگەن ۋ بېيارىزىن، ۋە تىكايە برى ھەزار پىزى (پىزى: دراۋى مەكسىك) زۆرى مەكسىكى
 پېيدەن ۋ پەيامى كۆدەكەى بنىزىن بۆ ئەم بالىۋىزخانەيە ۋەك نۆزدەى راۋىزكارى

فەرمى، فۆن نىكھارت. "فۆن ۋەزىرى دەرەۋەى ئەلمانىا بوو. سەرھەنگ رالف فان دىمان، ئەفسەرى ھەۋالگىرى پېشكەۋتوۋى سوپاى ئەمىرىكا بە ياردلى وت، "ئەگەر تو ھىچ كارىكى تىرت نەكردىيىت، شىكاندىنى ئەم پەيامە بەلگەپە لەسەر گىرنكى نووسىنگەكەى تۆ، ژوۋرى رەش."

دواى داداگاپەكى سەربازىي، پابلۇ بىريارى كوشىتىنى لە ئەمىرىكا بۆ دەرچوۋ بەھۆى رۆلى ناۋىراۋ لە پىشۋى و تەقىنەۋەى غەمبارى تەقەمەنى بىلاک تۆم لەشارى نىۋيۆرك لەسالى ۱۹۱۶. پابلۇ تاقە سىخوپى دوزىن بوو لەماۋەى جەنگى جىپھانى بەكەم كە داداگاپىرى كوشىتىنى بەسەردا بدات (ھەرچەندە دواتر بىريارەكە بۆ زىندانى تامەتايى كەمكراپەۋە).^۱

پىرسى بارمەتەى ئىترانى

لە چۈارى تۆفەمبەرى ۱۹۷۹، گروپپىكى مەزنى قوتابىيانى پىشتىۋانى ئايەتولا خومەينى دەستىيان بەسەر بالىۋزخانەى ئەمىرىكادا گىرت و بۆماۋەى ۴۴۴ رۆژ ئەم پىرسە بەردەۋامى كېتسا. لەنئو بارمەتكەندا چۈار ئەندامى دەڭاى سى ئەى ئەى تىيادا بۈۈن، گىرنگىرىنيان تۆم ئاھىيىن، بەپىرسى ژوۋرى ھەۋالگىرى بالىۋزخانە. ئەۋانى تىرىش بىرىتىى بوو لە ۋىليام دۆگىترى، مالكۆلم كالپ، و ئەفسەرىكى پىشتىۋانى ئۆپەراسىۋنەكان. ۋە پېنچەمىيان، لە بەختى خۆى، چەند رۆژىك بەر لەۋكاتە چۈۈبۈۋە پىشۋو.

¹ Corson, William. The Armies of Ignorance: The Rise of the American Intelligence Empire. New York: Dial Press, ۱۹۷۷.

-Khan, David. The Reader of Gentlemen's Mail: Herbert O. Yardley and the Birth of American Codebreaking. New Haven, CT: Yale University Press, ۲۰۰۴.

-Richelson, Jeffrey T. A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century, New York: Oxford University Press, ۱۹۹۵.

-Wrixon, Fred B. Codes, Cyphers, & Other Cryptic & Clandestine Communication, New York: Black Dog & Leventhal Publishers, Inc., ۱۹۹۸.

ئەمريکايەکان بۆماوئى ٤٤٤ رۆژ لەلايەن ئيراني نوپووه بە بارمته دەگيرين

لە کۆتاييدا، هەموو بارمتهکان ئازادکران، هەندێکیان چەندین مانگ لە بەندێخانەى تاکەکەسیدا بوون و لێدانی زۆریان خوارد، ئەمەش بێگومان دواى ئەو هەت قوتابییەکان دەستیان بەسەر هەزاران بەلگەنامەى هەوالگری لەنێو بالەخانەکەدا گرت، هەندێکیان زۆر نەینیی بوون. پاشان بۆئەوێ سەرۆک جیمی کارتەر هەراسان بکەن، ئێرانییەکان لە سى بەرگدا هەموو ئەو بەلگەنامانیان وەرگرتاپایەسەر زمانى فارسى و لە کتێبێکدا بلایان کردەووە.

به شی پینجام
که سایه تی و سیخوپ

کۆنستانس بایبینگتن (۱۹۱۲-۲۰۰۰)

کۆنستانس وه رگپړنکی به ناویانگی چاودنری وینهیی ئاسمانی بوو له ماوه ی جهنگی جیهانی دوهم، که له لایه ن هیزه ئاسمانییهکانی پاشایی بهریتانیه وه نهجام ده درا. ناوبراو ناویانگی به وه ده رکردبوو که توانایه کی باشی هه یه له دیاریکردنی بنکی رۆکتهکانی فی-۲ی ئه لمانیا له پامونده له کهناری به لتیق. هه روه ها ناوبراو ئه پتکه تاقیکردنه وانه شی دیاریده کرد که ئه لمانه کان لینه وه فرۆکه ی جیتیان تاقی ده کرده وه. ناوبراو له بهرته وه ی قوناغی په روه رده ی له هه ردوو شارهکانی پاریس و لهنده ندا برپیوو، نیتر هیچ کتسه یه کی نه بوو له دۆزینه وه ی کار؛ به مهش سه ره تا روه ی کرده نووسین له چه ند گۆفاریکی به ناویانگدا. دواتر، ئاره زوه ی زیاد بوو له سه ر فرۆکه و هه ر به م بۆنه شه وه له چه ندین وتاری له گۆفاری ئه یروپله ی نووسی. له کانوونی یه که می ۱۹۴۰ ناوبراو په یوه ندی به هیزی ئاسمانی یه ده گی ئافره تانه وه کرد. دوا ی که وتنی فهره نسا له حه زیرانی ۱۹۴۰ هیزی ئاسمانی شاهانه ی بهریتانیی بایه ختیکی زۆدی به چاوه دیزی ئاسمانیدا، هه رپۆیه هه لسا به دامه زراندنی یه که ی ناوه ندی وه رگپړانی هاوپه یمانان که باره گاکه ی له میدمیتنه ام بوو، که به شتیکی تاییه تمه ندی کرده وه له سه ر هیزه ئاسمانییهکانی ئه لمان له ژۆر ناوی لوفتوافی. له کانوونی دووه می ۱۹۴۱، کۆنستانس بوو به لیپرسراوی ئه م به شه، که شتیکی زۆر نامۆ بوو له و سه رده مه دا ئافره تیک ئه م بهر پرسیاره تییه ی پتیدریت. ده سته که وتهکانی له ماوه ی جهنگدا له لایه ن حکومه تی بهریتانیه وه له سال ی ۱۹۴۵ بهرز نرخپنزان کاتیک ئه و وه ک ئه ندای بریاری ئیمپراتوریای بهریتانی (MBE) ده ستیشانکرا. دوا به دوا ی کۆتاییهاتنی جهنگ له ئه وروپا، ناوبراو خرابه سه ر یه که ی هه والگری هیزه ئاسمانییهکانی سوپای ئه مریکا له وه زاره تی بهرگریی ئه و ولاته. حکومه تی ئه مریکا له سال ی ۱۹۴۵ خه لاتی ریزلێتانی پێ به خشی بۆ ئه و خزمه ته ی که به ولاته که ی کرد.

دوای جہنگ، ناویراو دوستی بہ کارکردن کرد لہ گہ ل گوفاری لایف، کہ تیایدا چہ ندین وتاری نووسی دہربارہی کہ سایہ تیبہ نہ دہیبیہ بہ نیوبانگہ کانی ٹینگلیزی.ⁱ

عہدول قہدیر خان

خان فیزیاناسٹکی پیشووی ہواری ناووی خہ لکی پاکستان ہو کہ توانی بہرنامہی پیتاندنی یورانیم بؤ پپڑہی ہومی ٹتومی پاکستان دابہ زرینیت. لہ کانونی دووہمی ۲۰۰۴، حکومتی پاکستان بانگہ پستی خانی کرد بؤ لیکولینہوہ لو رولی ناویراو گیرابووی لہ بہرنامہی ناووی ولاتانی تر دوای ٹوہی ٹمریکا چہ ندین بہ لگی پتیشکس بہ حکومتی ٹو ولاتہ کرد. دوای یک مانگ، خان بہ شیوہیہ کی فرمی دانی بہ بوونی چالاکیکہ لی لہم جڑہ دانا.ⁱⁱ دوای یک سال لہ بہ ندکردن ہر لہ مالہ کی خڑیدا لہ ماوہی لیکولینہوہ کی، دادگای بالای نیسلامناباد لہ ۶ شوباتی ۲۰۰۹ رایگہ یاند کہ خان ہاولاتیہ کی سہرہستہ لہ پاکستان. لہ ٹہیلولی ۲۰۰۹، ٹمریکا وشیاریدا کہ خان ہشتا مہترسیہ کی جدیدہ ہوسر ٹاساییشی پاکستان و جیہان بہ گشتی.ⁱⁱⁱ

سہرہتای ژانی خان لہ پاکستان دہست پٹناکات بہ لکو میٹوویہ کی درژی ہہی لہ خویندن لہ ولاتانی ٹوروپا و جیہان، بہ لام ٹوہی لڑہدا گرنگہ باس بکرت رولی

ⁱ Babington-Smith, Constance. Evidence in Camera: The Story of Photographic Intelligence in World War Two. London: Chatto and Windus, ۱۹۵۸.

-Nesbit, Roy Conyers. Eyes of the RAF: A History of Photo-Reconnaissance. London: Sutton, ۱۹۹۶.

-Powys-Lybbe, Ursula. The Eye of Intelligence. London: William Kimber, ۱۹۸۳.

ⁱⁱ "A.Q. Khan & Iran" (<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/khan-iran.htm>). Global Security. Retrieved ۲۴ November ۲۰۱۴.

-NY Times Staff (April ۱۶, ۲۰۰۶). "Chronology: A.Q. Khan" (<https://www.nytimes.com/۲۰۰۶/۰۴/۱۶/world/asia/۱۶chronkhan.html?pagewanted=all>). NY Times. Retrieved ۲۴ November ۲۰۱۴.

ⁱⁱⁱ Warrick, Joby Warrick (۷ February ۲۰۰۹). "Nuclear Scientist A.Q. Khan Is Freed From House Arrest" (<https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/۲۰۰۹/۰۲/۰۶/AR۲۰۰۹۰۲۰۶۰۳۷۳۰.html>). The Washington Post. Retrieved ۲ October ۲۰۱۶.

ناوبراوه له كهيسی بهرنامهی ناووكی نه و ولاته و فروشتنی به چهند ولاتيكي تر. لهسالی ۱۹۷۵، خان گهراپه وه پاكستان و بهين نهو هیچ شتيك بكات يان پشوو وهريگريټ، يهكسهر تهكسييهكي گرت و چوو سكرتاريهتي سهروك وهزيان. كڙبونوهيهكي نږد نهيتي له كوشكي سهروكايهتي وهزياني نه و ولاته گريټرا لهنيوان خان و بهوتو، سهروك وهزيان، مونير نهحمه و موبهشير هسهن، راويژكاري زانستی سهروك وهزيان. له كڙبونوهكه دا، خان به تيروتهسلي باسي له گرنكي يوراننوم كرد لهجياتي پلوتونيوم، بهلام سهروك وهزيان قاييل نهبو لهجياتي پلوتونيوم يوراننوم بهكاربهيتت بڼه پرهپيداني بوميكي نهومي. ههچنده بهوتو كڙبونوهكه ي بهخيزايي كوتايي پتهينا بهلام پتي وابوو "قسهكاني خان مهعقولن." دواي چهند كڙبونوهيهكي يهك له دواي يهك، له كوتاييدا زولفيقار بهوتو قاييل بوو، بهمهش ناوبراو دهستي به كارهكه ي بكات.

چيپڙكه سهرسورهيتهرهكي خان بهم شيويه دهست پيډهكات كاتيک لهسالی ۲۰۰۴، ههروك باسكرا، حكومهتي پاكستان رايجي ياند كه دكتور خان بهراستهوخو له تهلهفزيون دهردهكه وټ و دان بهو كرهوانه دا دهنيټ كه نهجامي داوڼ. بڼهوهي بينهريكي زږدي سهيري نه و پهخشه راستهوخويه بكات، خان برياريدا بهزمانی نينگليزي بدويټ. نه و بهم شيويه دهستي پيكرد، "خوشك و برا نهزيرهكانم، خودا ولاتي پاكستان بپاريزيټ و ههريزين پاكستان!" بڼ دلنباييكردهوي نهووي كه نهو شتهي ناوبراو نهجاميداوه بهتهواوي لهلايهن رږژاواوه جيگاي قبوله، سوپاي پاكستان چهند ليكڙاينهويهكي نهجامداوو لهگهډ خان كه تاييدا خو ي بڼ بهري كړدبو له و كارانهي ناوبراو نهجامي داوڼ، رايجي ياند كه نهو كارانهي نهو كړدويهتي هيچ پهيوهندي به حكومهتوه نهبووه. خان تهكنهلوژي اي چهكي ناووكي به ولاتاني وهك ليبيا، نيران، وه كزي اي باكوور فروشتيو، كه ههر ههموويان لهلايهن نهامريكاوه لهزير هيلي سووردا بوون.

ديبهيتي زږد گهرموگوو لهسهرتاسهري جيهان نهجامدران لهسهر نهووي كه دهبيت چ پالنهريگ واي له خان كړدبيت نهام كاره بكات پالنهري سياسي و ثابيني، يان

تهنیا ئاره‌زوویهک بووه؟ تو بلێی هەر له سه‌ره‌تاوه ئامانجی ئه‌وه نه‌بووینت ئه‌و به‌رنامه‌یه پێشکه‌شی جیهادییه‌کانی ئه‌فغانستان، ئوسامه بن لادن یان ره‌نگه تیرۆسته‌کانی جیهان نه‌کات بۆئه‌وه‌ی ئه‌و ئامێزه ناوکیه له ئه‌وروپا یان ئه‌مریکا‌دا به‌قه‌یننه‌وه، ئه‌مه پرسیارێکه وه‌چنگ که‌وتنی وه‌لامه‌که‌ی که‌میگ نه‌سته‌مه، به‌لام رقی تێده‌چیت. دوا‌ی چه‌ند رۆژێک سه‌رۆک بوش رایگه‌یاند که، "خان دانی به‌هه‌موو تاوانه‌کانیدا ناوه وه‌هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ی هاوکار بوون له تاوانه‌کانیدا ده‌سته‌به‌سه‌ر کراون." خان و بانده‌ بچوکه‌که‌ی تاوانی زۆر قه‌یزه‌وه‌نیان درابووه پال، به‌لام پێویستی به‌وه نه‌ده‌کرد ب‌درینه‌ دادگا. بوش روونی کرده‌وه، "سه‌رۆک په‌رویز موشه‌ره‌ف به‌لێنی پێداوین که هەر زانیاریه‌کیان ده‌ستکه‌وتیت ده‌رباره‌ی تۆپه‌که‌ی خان پێمانی ده‌ده‌ن، وه‌ دلنایایی کردینه‌وه که ولاته‌که‌ی هه‌رگیز دووباره نابیته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی ئه‌م جۆره کارانه."

له‌پاستیدا، دانپیا‌نانه‌که‌ی خان فریودانیکی زۆر زیره‌کانه بوو. ئه‌م کاره‌ی ناوبراو پێویستی به‌ زیاتر له‌ که‌سیک هه‌بوو بۆئه‌وه‌ی فه‌وازیه‌کی وا مه‌زن کپ بکۆته‌وه. خان ئه‌رکه‌که‌ی خۆی به‌جیه‌ینا و کاره‌که‌ی بووه‌هۆی دروستکردنی سروشتیک یان حه‌قیقه‌تیک که زۆربه‌ی شاره‌زایانی ئه‌و بواره پێیان وایه سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی تاوانی ناوکی ته‌واوی سه‌رده‌می ئێمه‌یه و به‌بن گومانیش سه‌رچاوه‌یه بۆ جه‌نگه‌کانی داها‌توو. ئه‌و بازا‌په‌ ناوکیه‌ی خان له دانپیا‌نانه‌که‌یدا باسی کرد، به‌دلنایاییه‌وه‌ بوونی هه‌بوو، به‌لام ئه‌و ته‌کنه‌لۆژیایه به‌کارهاتبوو له‌و به‌رنامه‌یه و ئه‌و هیزه‌ی پێوسی‌تی بوو بۆ کارپێکردنی به‌ی‌یگومان کاری یه‌ک تاقه‌ که‌س نه‌بوو، به‌ئێ‌کو ئه‌مه‌ سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ک بووه، که له‌لایه‌ن پاکستان و سوپاکه‌یه‌وه سه‌رپه‌رشتی ده‌کرا، گواپه‌ هاوپه‌یمانیکی سه‌ره‌کی ئه‌مریکا‌ش بووه له جه‌نگی دژه‌تیرۆردا. هونه‌ری ئاشکراکردنی ئه‌و فه‌زاحه‌ته له‌لایه‌ن و رۆلی سوپای پاکستان تیا‌دا له‌لایه‌ن چه‌ند به‌رپرسیکی بالای ئه‌مریکا و ئه‌وروپاوه ئاشکرا‌بوو، به‌لام هونه‌ره‌که لێره‌داپه که چۆن و له‌ که‌یه‌وه توانیواپه به‌م شیوه‌یه نه‌ه‌ینییه ته‌واوی جیهان، به‌تایبه‌تی ئه‌مریکا، فریو‌ده‌ن.

بڑا ماوی سن دہیہ، ٹیدارہ یک لہ دواۓ یکہ کانی ٹمیریکا، بہ دیموکرات و کڑمارییہ کانهوہ، وہ حکومتہ کانی بہریتانیا و ولاتانی تری ٹیروپی، ریگایان بہ پاکستان دا بٹنہوہی تہ کٹنہ لڑیای قہ دغہ بہ دہست بہینن۔ جگہ لہ مہش، بوجی ٹم حکومتانہ مانہوہی ریٹمیکی سہریازیان لہ پاکستان خستہ پیش سہلامتی و ناساییشی تہواۓ جیہان۔ ٹمہش پرسیکہ و لہامہ کی بقی ٹو فریودانہ مہزنی ولاتہ کہ دہگہ ریٹتہوہ کہ متمانہی تہواۓ جیہانی بہ دہست ہینابو۔ دواۓ گہرانہوہی خان لہ سالۓ ۱۹۷۵ بقی ٹیسلامٹاباد بہ سن جانتای پرلہ زانیاری دزراوہوہ، ہرہوک باسکرا، چاوی بہ زولفیکاری بھوتری سہرؤک و ہزیران کہوت دہریارہی بابہ تہ کہ۔ ہر یک سال دواۓ گہرانہوہی، ہولڈوڑہ پاکستانیہ کان دہستیان کرد بہ کرینی کلوپلی پٹیست لہ ٹیروپا و ٹمیریکا باشوور کہ بقی پڑوڑہ کہ پٹیست بوو، پڑوسہ یک کہ لہ لاین خانہوہ ٹاسانکاری بؤکا چونکہ توانیبوی پیوہندی ہاوپتیہ تی رڈ لہ گہل فیزیازانہ کانی ہواۓ ناووی ٹیروپی، ٹمہدازیاران و شارہزایانی ٹم ہوارہ بنیاد بنیت — ہرہوہا شارہزاییہ کی باشیشی ہہبو لہ گہل بہرنامہ کانی بڑومی نہینن حکومتہ خورناواییہ کان۔

شیکه روه هه والگريه کانی ئه مريکا و بهري تانیا هه ره له سه ره تا وه درکیان به م چالاکيه کردبوو. له يه که مین راپۆرته کانیاندا خان وهک فه رمان به ريکي حکومه ت له قه ل م درابوو که له پڕۆژه يکي سفيلى سه ربه سه رۆک وه زي رانی ئه وکات، زولفيقار عه لي به وتۆ، کار ده کات. کاتێک له کو ده تا يه کي سه ر يا زي دا له سا لی ۱۹۷۷ به وتۆ له سه رک ار لا در، سی ئای ئه ی وشيار دا که خان و پڕۆژه ی ناووکي ده چ نه ژي ر ده سه لا ئی ديکتاتۆری نو ئی پا کستان، جه نه پال زيا ع الحق. هه وال دۆزه کانی خان، له ئه ر که که ياندا بۆ کړینی مه وادی پيوستی چه کی ناووکي، له ژي ر فه رمانی جه نه پال و کار به ده ستانی هه والگري دا کاريان ده کرد.

سهره پای نهمه‌ش، زانباری زود دهریاره‌ی برنامه‌ی بومی پاکستان به‌خیرای بور به خراب شکایه‌وه. له‌سالی ۱۹۷۹، سه‌زوک جیمی کارته‌ر، که له‌سالی ۱۹۷۷ هاته‌سه‌ر ده‌سه‌لات و به‌لنتم، که مکونده‌وی ژماره‌ی چه‌کی ناووکی له‌سه‌ر رووی زه‌ویدا، له‌لاین

زىگىف برژىنسكىيە، راۋىژكارى ئاسايىشى نىشتىمانى سەۋك، ھاندرا بۇئەۋى بەرپارەكانىدا بېيتەۋە. سۆڧىت دەستى ۋەردەدايە كاروبارى ئەفغانستانى دراۋستى پاكىستان ۋە ۋاپىتەچۈۋە كە دەكرە بگەنە ئىرانىش، كە تىايدا شا، ھاۋپەيمانى سەركى ئەمىركا، بەۋ سەرنەنچامە ھەيشنبۈۋ. نامۆزگارى كارتەر كرا كە پاكىستان بەرپەستىكى پېۋىست بوۋ لەنژى كۆمۆنىزم ۋ دەۋايە پىشتىۋانى بىرېت. لە بەرامبەر بەرپەرچدانەۋە پىشپەۋىيەكانى سۆڧىت، ۋاشنتون لارى نەبوۋ لە خۆگېلكردن دەريارەى ويىستە ناۋكىيەكانى چەنەرال زىاء.

لەۋكاتەى ۋەجۋدى سۆڧىت بەتەۋاۋى بالى بەسەر ئەفغانستاندا كېشا، بە داگىركردنى كابول لەلايەن سوپاى سوۋر لە كرېسمەسى ۱۹۸۰دا، كارتەر لەلايەن رۇنالد رەيگانەۋە جىنگاى گىرايەۋە. ئەنجۈۋەنى ئاسايىشى نىشتىمانى ۋ نوۋسىنگەى راۋىژكارى ئاسايىشى نىشتىمانى ھەرزو دەسلەتايان كەمكرايەۋە، لەۋكاتەى سى ئاى ئەى، لەژىر سەرپەرشتى ۋىليام كەيسى، ھەلسا بەجىبەجىركردنى ئەجىنداي رەيگان. ھەردوۋىكىان پېتيان ۋابوۋ كە ئەفغانستان تەنبا سىنارىۋىيەك بوۋە كە ئەمىركا دەكرە جەنگىك بىاتەۋە بەبىن ئەۋەى شەپ بگات، ئەمەش بە فودانى مۇجاھىدەكانى پاكىستان بۇ راۋەدوۋنانى سوپاى سوۋرى سۆڧىت. بەرپەرسانى ئەمىركا چەندىن پەياميان بۇ پاكىستان نارد كە تىايداندا ئەۋەى بەئاشكرا راگەياندېۋ ئەمىركا پىشپەچۈۋنى بەرنامەى ناۋۋكى ئەۋ ۋلاتە فەرامۆش دەكات. سەرەپاى ئەم پەيامانەش، لە ئەمىركا، سەۋك رەيگان ۋاى بە راى گىشتى ئەمىركا دەۋت كە ئەۋ سوۋرە لەسەر نەھىشتىنى چەكى ناۋۋكى ۋ ئەمە ۋەك سىياسەتى ئىدارەكەى دەمىتتەۋە.

ھەرك بەرنامەى بۆمبى پاكىستانى پەرەى سەند، ئىتر تواناى لەنئوبردنى تا دەھات ئالۋىزەر دەبوۋ. پاكىستان ئەم جارە لە بازىرگانىكردن بەۋ جۆرە تەكئەلۋىزايە ھىچ چارەسەرىكى بۇ ئەمىركا نەھىشتەۋە. ھكۈمەتى ئەمىركا، بەتاييەتى بەرپەرسانى ۋەزارەتى دەرەۋە، كەۋتەنتۆ پىلانگىزىيەكى چارەسەرنەكراۋ دەريارەى پاكىستان. چەندىن بەلگەنامەى سەبارەت بە بەرنامەكە لەنئو بىردران، فايلى تاۋانكارى بىدەنگيان لە ئاستدا دەنۆپىزا، كۆنگرىس بە بەردەۋامى درۆى لەگەلدا دەكرە، ۋە لە چەندىن

كەيسدا، لەسالىەكانى ۱۹۸۶ و ۱۹۸۷، فەرمانبەرانى ئەمىرىكى لەلايەن پاكىستانەو
بەرتىليان پىتدەدرا بۆتەوئەى لە گومرگەكانى ئەمىرىكا بەئاسانى بپەنەو لەكاتى كرىنى
پىكهاەتەكانى بەرنامەى ناووكى لە ئەمىرىكا.

ئەگر ئەو كەسانەى لەم بەرنامەيەدايە تىوەگلابوون ھەرزو دوورخراپوانەو تووشى
چارەنووسىكى رەش دەبوون لەدادگادا، ئەمە رىك وەك مەسەلەى كۆنتر-ئىتران بوو
كە تىايدا جۆن پۆندىكىستەر راويزكارى ئاسايىشى نىشتىمانى و سەرھەنگ تۆليفر
قۇرت ئەندامى ئەنجومەنى ئاسايىش لە ئۆپەراسىيۆنى رەشدا تىوەگلابوون كە لەبارەى
بوونىوئە درۆ لەگەل كۆنگرېس كرا و بەمەش خۆيان لە ياساى فیدرالى دۆزىوئە
بۆتەوئەى چەك بە ئىتران بفرۆشن و بارمە ئىترانىيەكان ئازاد بكن. بەلام چالاكىيە
"نەيتىبەكانى" لەبارەى بەرنامەى ناووكى بەردەوام بوون، بەواتايەكى تر، فریودانەكە
بەردەوام بوو.

بەھاوكارى ولاتى چىن، پاكىستان لەسالىەكانى ۱۹۸۴ و ۱۹۸۲ لەسەر يەك
تاقىكرىدەوئەى چەكى ناووكى ئەنجامدا. دىسان، ئەم پەيوەندىيە ناووكىيەى نىوان
پاكىستان و چىن لەلايەن ئىدارەى رەيگانەوئە پەردەپۆش كرا، جگە لەوئەى كە پەكىن
چەندىن ھاوكارى لەپورى پىكهاەتەكانى ناووكى پىشكەشى ئىسلامئاباد كرد.
لەبەرنامەردا، كۆمپانىا ئەمىرىكىيەكان چەند گرېبەستىكى مليۇنان دۆلاريان
بەدەستەتيان لە گرېبەستكارانى وزەى ناووكى چىنى.

سەرۆكايەتى رەيگان لەسالى ۱۹۸۹دا كۆتايى ھات، كە پاكىستان بووئە خاوەنى ئامېرى
ناووكى تاقىكرارو، تەننەت بەشىكى زۆدى ئەو بەرنامەيە لەلايەن ئەمىرىكاو پەرەدار
كرا، بەسەدان مليۇن دۆلار لەو پارەيە لەلايەن سوپاي پاكىستانەو بېردرا. كۆمارى
ئىسلامى خاوەنى بۆمبىكى ناووكى بوو كە دەتوانزا بەھۆى فېۆكەيەكى شەپكەرى
ئىف-۱۶ ھەلېگىرېت، ئەم فېۆكەيەش لەلايەن رەيگانەوئە لەسالىنى ھەشتاكاندا
پىشكەشى كرابوو، وە بەرنامەى چەكە ناووكىيەكانى بېوئە بازارپىكى گەرم بۆ
ناسەقامگىرتىن ھىزەكانى جىھان.

لەسەرەتادا، سەرۆك جۆرج بوشى باوك بەردەوامى بە فریودانەكەدا. بەرپرسانى پىنتاگون بوون بە پاسەوانى پاكستان، ئەمەش بە دووبارە نووسىنەوہى خەملاندنى ھەوالگى بە ئامانجى دوستكردنى بەرەست لەبەردەم توانا ناووكىيەكانى كۆمارى ئىسلامى ئەنەت لەوكاتەشدا كە ئىسلامئاباد و نىودەلہى خەرىكى بەدەستەتەننى چەكى ناووكى بوون. كاتىك جەنگ لە ئەفغانستان كۆتايى ھات، سەرۆك بوش لە بریارىكدا ھاوكارىيەكانى بۆ پاكستان بېرى، بەمەش پەيوەندى نىوان ئەمريكا و پاكستانىكى ناووكى كۆتايى ھات تا موشەكى كرۆز كەوتنە دەستى ئوسامە بن لادن لەسالى ۱۹۹۸ لە ئەفغانستان. ھەموو ئەو چىرۆكە سەيرە لەوكاتەوہ دەستى پىكرى كە پياوئىكى گەنج ناومىد بوو لە بەدەستەتەننى كارىك، بۆيە بریارىدا كارىك بكات كە جىھان بەخۆيەوہ سەرقال بكات. ئەو وانە گرنگەى لىزەدا بۆمان دەردەكەوت ئەوہ بە كە تواناي يەك تاقە مەوۆى زانا و پىسپۆر لە بواریكى زانستى وەك فەيزادا دەتوانىت ئەوای جىھان بخاتەنتۆ گىژاويكى پرمەترسىي سەرھەلدانى جەنگىكى جىھانىيەوہ. ئىستا، لەسايەى سەرى خاندان كۆريای باكوور، ئىران، لىبىا لەسەردەمى قەزافىدا، ھەموويان خەرىكە دەگەن بە چەكى ناووكى (ئەگەر رۆژمى قەزافى بەھاوكارى ئەمريكا نەپوخايە ئەمىش ئىستا دەگەيشتە ناستى ئىران و كۆريای باكوور)، ئەگەر پىشووئەر نەگەيشتەن.^۱

¹ Levy, A., & Scott-Clark, C. (۲۰۰۷). *Deception: Pakistan, the United States, and the secret trade in nuclear weapons*. Bloomsbury Publishing USA.

نهمه ن لپن

نهمه ن، که زياتر به ناوی (ره منی) دناسرؤت، پياوړيکی به په گز سعوديیه و په کيک بوه له دامه زرينه رانی ريکخراوی تيرقورستی قاعیده.ⁱ له سالې ۱۹۹۸، ناوبراو په يوه ندي به ده زکای هوالگری نهیتي به ريتانييه وه (MI۶) کرد و بوو به سيخوې ده زکاکه.ⁱⁱ دين له ولایتي سعوديیه دا هاتوته دنياوه.ⁱⁱⁱ له تمه منی دواژه ساليدا ناوبراو ته اوای قورثانی له بهر کردوه وه بوته حافيز. دواي به دواي مردنی دايکی ناوبراو زؤد گيرؤده ی بيرؤکه کانی سهد قوتب بوه به تاييه تی له پرتووکه کيدا به ناوی "له سيټبري قورثاندا." نو په کيک به شيک بوه له بازته ی "وشياري ئيسلامی" له مزگهوتي عومري کوپي عبدالعزيز له شاري خؤبار، که تيايدا په کيک له مامؤستانکاني يوسف العهيري بوو. له سالې ۱۹۸۹ برا گه وره کي، محيه دين، بزماوه ی سن مانگ بق شه پرکردن چوه نه فغانستان. له تمه منی پارده ساليدا له گال هاوپړتيکی به ناوی خالد عهلی حاج، که له نه فغانستان گه رابوه وه، به ره و ولایتي بؤسنييا گه شتي کرد بوته وه ی به ژدار بيت له جهنگي بؤسنييا. له ولاته دا، ناوبراو بوو به به شيک له فيله تي مواهيديني بؤسني که زياتر له ۲۰۰ کسي سهرپي دواي جهني قوزوشا. نو ته نانه ت گه واهيده ري خالیدی هاوپړتي بوو که سهری په کيک له گيراواني به چه قوی راوکردن ده په پاند. ماوه په کي که م پيش کؤتاييه اتني جهنگه که، ناوبراو له لايه ن خالد شنيخ موحه مه دوه ته جنيدکرا که پيشنپاري بو کرد بچته نه فغانستان، به م

ⁱ "MI۶ double agent offers rare insight into al-Qaeda and jihad" (<http://www.theweek.co.uk/۱۲۷۷۱/mi۶-double-agent-offers-rare-insight-into-al-qaeda-and-jihad>). Theweek.

ⁱⁱ "The spy who came in from al-Qaeda" (<http://www.bbc.com/news/magazine-۳۱۷۰۰۸۹۴>). BBC News. ۲۰۱۵-۰۳-۰۳. Retrieved ۲۰۱۷-۱۲-۲۳.

ⁱⁱⁱ "Aimen Dean's al-Qaeda story: dramatic but hard to swallow" (<https://www.telegraph.co.uk/culture/tvandradio/۱۱۴۴۷۹۹۹/Aimen-Dean-al-Qaeda-review.html>). telegraph.

مڑیہ شہوہ سہرمتا ناردی بۆ شاری پیشاوہری پاکستان و له ویشہوہ به مڑی چہند کسٹیکوہ بهرہو ئه فغانستانⁱ.

دوابه دواى بۆسنیا، ئه یمن بانگهێشتی قهندههار کرا بۆ به یه تەدان به ئوسامه بن لادن و په یوه ندیکردن به قاعیده وه. له ئه فغانستاندا، ناوبراو چهند خولیکی بنچینه کانی په کتاپهرستی و میژوو هکی بینی. دواى ئه وهی له سالی ۱۹۹۸ ریکخواوه که هه لسا به ته قانده وهی بالیوزخانه ی ئه مریکا، ناوبراو تووشی شپهره یی و دله پاوکێ بوو، هه ریزیه داواى له عبدالله ئه لموحاجه کرد که عوزری شه رعی بۆ ئه م کاره پیشکesh بکات. ناوبراو رووبه رووی فهتوا یه کی ئه یمن ته یه یه ی سده ی سێزده کرایوه. دلی ناوبراو ته نیا به قسه ی ئه وان ئاوی نه خوارده وه، به لکو هه لسا به لیکۆلینه وه له وهتوا یه که تیا یدا باسی داگیرکاری مه غۆله کان و به کاره ی تانی قه لغانی مړویی ده کات کاتیک شاره که یان نابلو قه دا.ⁱⁱ دواى لیکۆلینه وه یه کی قوول، ئه یمن ههستی به وه کرد که ئه مه عوزریکی شه رعی نییه بۆ کوشتی ها ولاتیانی مه ده نی. ئه و برۆای وابوو که چه مکی "جهاد" له لایه ن سه رانی قاعیده وه گوپردراوه. ئامانجه کی جهاد له لای قاعیده بریتیه له ده ستپیکردنی جهنگی جهانی له دژی خو رئاوا.ⁱⁱⁱ

ئه یمن به یاریدا قاعیده جیهبته لیت و به بیانوی ناله باری ته ندروستی وه که به هانه یه که بهر ه قه ته ر به ریکه وت. هه ر له گه ل گه یشتنی بۆ فرۆکه خانه ی ئه و ولاته، له لایه ن ده زگای هه والگری قه ته ریه وه ده ستگیرکرا، به مهش ده زگای نه یینی به ریتانی خو ی له مه سه له که وه هه لقو رتاند، دواى گفتو گو یه کی ژۆر ناوبراو قاییل بوو کار بۆ ده زگا که بکات. دواى نزیکه ی حه وت مانگ له لیکۆلینه وه له ناوبراو، ده زگای نه یینی به ریتانی

ⁱ "Nine Lives: My time as the West's top spy inside al-Qaeda" (https://books.google.co.uk/books?id=opNNDwAAQBAJ&pg=PT۲&source=gs_selected_pages&cad=۲#v=onepage&q&f=false). Oneworld Publications.

ⁱⁱ "Attacking the disbelievers if they use Muslims as human shields" (<http://www.islamweb.net/mainpage/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=۱۷۰۴۰۳>). Islamweb.

ⁱⁱⁱ "ThememoriesofAimenDean" (<https://www.tasnimnews.com/fa/news/۱۳۹۶/۰۲۲۳/۱۴۰۵۱۵/%D۸%AE%D>)

ناوبرای رازی کرد وهک سیخوپ بگه پټه وه نه فغانستان. دواي گه رانه وهی، نه یمنه بوموای هه شت سال سیخوپي به سهر قاعیده وه کرد به رله وهی له لایهن واشنتونه وه ناشکرا بیت. له و ماوه یه دا، نه وه گه شتی زوری نه نجامده دا له نیوان نه فغانستان و له ندهن له جیاتی قاعیده، به مش دهرگا والا بوو بونه وهی هه موو چالاکیه کان به دهرگای نهینی نه وه به ریتانی رابگه یه نیت.ⁱ کاره نهینه که ی نه یمن له لایهن نووسه ریکی نه مریکیه وه ناشکرا که چه د سهرچاوه یه کی دهرگای هه والگری ناوه ندی به کاره میتا له به رتووکیکدا، به مش به ناچاری له له ندهن مایه وه و کاره که ی گوتایی پټه ات. دوا به دواي ناشکرا بوونی، ناوبراو دوو به رتووکی نووسی دهریاره ی نه وه نه زمونه ی که پیایدا تټپه ی، نامانچ له مش ته نیا وشیار کردنه وهی گه نجان ی موسلمان بوو له فریودانی دهرگا جیهادیه کانی وهک قاعیده.ⁱⁱ

گوتین سیگیف، سیخوپي ئیران له ئیسرائیل

سیگیف وه زیری پټشووی حکومتی ئیسرائیل، نه ندای کنټسټ و پزیشک بووه. ناوبراو به تومه تی هه ولدان بق به قاچاغبردنی دهرمان، ساخته کاری، وه ته زویری بازگانی نه لیکترونی تومه تبارکراو. له مانگی ئایاری ۲۰۱۸ به گومانی سیخوپیکردن بق ئیران له لایهن حکومتی ئیسرائیله وه ده ستگیرکرا.ⁱⁱⁱ

نه وه له ناوچه ی کیریات مۆتزکین له دایک بووه. ناوبراو خزمه تی سهرپازی ناچاری خوی له هیزه کانی به رگری ئیسرائیل به به ژداربوون له خولیکی سوپای ناسمانی

ⁱ "MI° double agent offers rare insight into al-Qaeda and jihad" (<http://www.theweek.co.uk/122771/mi-double-agent-off-ers-rare-insight-into-al-qaeda-and-jihad>)

⁻ "The spy who came in from al-Qaeda" (<https://www.bbc.co.uk/news/magazine-31700894>). BBC.

ⁱⁱ "I was MI° Spy in al-Qaeda" (<https://www.theaustralian.com.au/news/world/the-times/i-was-mi-spy-in-al-qaeda/newsstory/229102f0d0f7feec0a77f22b9fd9e80>).

ⁱⁱⁱ Lieberman, Oren; Schwartz, Michael (18 June 2018). "Ex-Israeli minister charged with spying for Iran" (<https://edition.cnn.com/2018/06/18/middleeast/gonen-segev-israel-iran-intl/index.html>). CNN.

ئیسرائیل دەستپێکردوو، بە لۆم هەرزو لەو شوێنە هاتە دەرەوە و چوو بە کەسێک شەپکەرە، کە تیایدا تا پلەی نەقیب رۆشت. لە زانکۆی بنگوریۆن لە بەشی پزیشکیدا خوێندووێتی. ئەو وەک پزیشکیکی تاییەت و جوتیارێک لە تەل ئەداشیم کاری کردوو. سەبارەت بە ژبانی سیاسیی ناوبراو، ئەو لە سەرەتای ساڵانی نەوەدەکانەوە کەسێکی چالاک بوو لە پارتی تۆمەت کە لە لایەن راغابیل ئێتان دامەزرابوو. لە ساڵی ۱۹۹۷ ناوبراو وەک ئەندامی پەرلەمانی ئەو وڵاتە (کنێسێت) هەلبژێردرا، ئەمەش دواي ئەو هات کە پارتەکە لە هەلبژاردنی گشتیدا هەشت کورسی بە دەست هێنا. لە ئەمەنی سی و پێنج سالیاندا، یەکێک بوو لە لاوترین ئەو کەسانی بۆ ئەندامی کنێسێت هەلبژێردراون. بە هۆی ئەو پارتی کرتکاران گەورەترین پارت بوو لە هەلبژاردەکان، بۆیە حکومەتی تەشکیل کرد و پارتەکە ناوبراویش هەر وەک ئۆپۆزسیۆن مایەو. سیگیف وەک ئەندامێکی ئۆپۆزسیۆن و ئەندامی لیژنەی دارایی لە پەرلەمان کاری دەکرد.

سیگیف لە کانوونی دووەمی ۱۹۹۵ بوو بە وزیرێ زو و ژێرخان دواي ئەو پارتەکە (کە بەرە یۆد بوو، وە لە ساڵی ۱۹۹۴ لە پارتی تۆمەت جیا بوووە) بە ژداری حکومەتەکە ئیسحاق رابینی کرد. سیگیف هەمان لە ۲۲ تۆفەمبەری ۱۹۹۵ تا ۱۸ی حەزیرانی ۱۹۹۶ هەمان پۆستی پێدرا لە حکومەتەکە شیمۆن پێریز کە ماوەیەک کەم دواي غافلکۆزی رابین پیکهێنرا. دەنگی ناوبراو لە پەرلەمانی ئەو وڵاتە دەنگی یەکلایکراوە بوو لە تێپەڕاندنی دەنگدان لە سەر پەیمانی ئۆسلۆ.^۱

دواي ئەو پێشەیی سیاسیی سیگیف کۆتایی هات، رۆوی کردە بازراگانی. لە نیسانی ۲۰۰۴، ناوبراو بە تۆمەتی هەولێدان بۆ بە قاچاغێتانی هەزاران حەبی ئارامکەرەوێ قەدەغە لە شاری ئەمستردامی هۆلەنداوە بۆ ئیسرائیل، دەستگیرکرا کە خۆی بانگەشەیی ئەوێ کرد بە هەلە هێنراوە.^۲ ناوبراو بە قەلەم رۆژی

^۱ "Payoff at a Public Level" (<https://www.haaretz.com/۱,۴۸۴۷۸۹۵>). Haaretz. ۱۱ April ۲۰۰۵.

^۲ Israelixministerindrugsbust(http://news.bbc.co.uk/۱/hi/world/middle_east/۳۶۵۲۴۷۵.stm) BBC News, ۲۳ April ۲۰۰۴

به سه رجوونی پاسپورته دبلوماسییه هۆله نښیه که ی درێژکړده وه بۆ نه وه ی له لای نه سهرانی فېډیکه خانه وه نه پشکنړیت. به هۆی هم ترمه تانه وه ناوېراو پینچ سال زیندانی بۆ برپاوه. جگه له مهش، نه له ولاتی هونگ کونگ هه ولیدا پاره له نامېری تۆتوماتیکي بانقې به پینته دهره وه له وکاته ی بانگه شه ی نه وه ی کرد که کارته که ی دزراوه.ⁱ ناوېراو بې ناگا بوو له وه ی وینه که ی گیراوه له وکاته ی دزیه که ی نه نجامه دا. له ثابې ۲۰۰۶ دا، دادگایه کی نیسرائیلی تانه ی ناوېراوی ره تکرده وه به مه بهستی که مکرده وه ی ماوه ی زیندانییه که ی. له ئازاری ۲۰۰۷، مۆلته ی تهنروستی ناوېراو به فهرمی هه لوه شینرایه وه.ⁱⁱ دوو پاره، تانه ی له و برپاره ی دادگاد، به لام داواکه ی ره تکرایه وه. له سالی ۲۰۰۷ ناوېراو به مه رج له زیندان ئازادکرا، هم برپارهش دوا ی ره رفتاری چاکي ناوېراو هات له ناو زیندانا.ⁱⁱⁱ

به هۆی نه وه ی ناوېراو چیت نه یده توانی موماره سه ی پیشه ی پزشکی خۆی بکات له نیسرائیل، ناچار بوو به ره و ولاتی نیجیریا بپوات و له وئ کاره که ی خۆی بکات.^{iv} سیگیف له ویدا پزشکی ستافی دبلوماسی نیسرائیلی له نه بودجا و نه دما ی کرمه لگای خۆجیتی جوو بوو. به هۆی رزگارکردنی ژانی پاسه وانیکي ئاسایشی نیسرائیل، وه زیری دهره وه ی نیسرائیل نامه یه کی سوپاس و پیزانینی پېته خشی.^v له سالی ۲۰۰۶، ناوېراو داوای کرد که وه زاره تی تهنروستی نیسرائیل بوو پاره

ⁱ "Gonen Segev Charged With Credit Card Fraud" (<https://www.haaretz.com/1.4742630>). Haaretz. 29 June 2004.

ⁱⁱ "Former minister Dr. Gonen Segev's medical license revoked" (<https://www.ynetnews.com/articles/1.7340.L-33714605.00.html>). Ynetnews. 3 January 2007.

ⁱⁱⁱ "Former minister Gonen Segev to be released" (<https://www.jpost.com/Israel/Former-minister-Gonen-Segev-to-be-released>). The Jerusalem Post. 21 May 2007.

^{iv} "Convicted ex-minister seeks to return to Israel as doctor" (<https://www.timesofisrael.com/convicted-ex-minister-seeks-to-return-to-israel-as-doctor/>). The Times of Israel. 1 November 2016.

^v "Report: Ex-minister Segev was doctor for Israeli officials in Nigeria" (https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/report-ex-minister-segev-was-doctor-for-israeli-officials-in-nigeria/). The Times of Israel. 18 June 2018.

مؤله ته که ی پېښه ده بڼه ده ی له سهر پېشه ی پزیشکی له ئیسرائیل بهر ده وام بیت. داوا که ی ره تکرابه وه. له چاوپېڅه وتننکدا له گڼل میدیای ئیسرائیلی، نو وتی که "من ناماده نیم بگړیمه وه ئیسرائیل تا نه وکاته ی وهک 'دکتور گونین سیگیف' بانگ نه کړت و له ولاته که مدا وهک پزیشک کار نه که م... نه وهک وهک تاوانباری پېشو 'گونان سیگیف'."

له حه زیرانی ۲۰۱۸، ئاساییشی ناوځوی ئیسرائیل (شین بیت) و پولیسی نو ولاته رایانگه یاند که ناوبراو به ترمه تی گومانی سیخوپیکردن بۆ ده زگای ئیتلاعاتی ئیران ده ستگیرکراوه. ناوبراو له ولاتی نایجیریا له لایه ن سهرانی بالیوزخانه ی ئیرانی له نایجیریا له سالی ۲۰۱۲ ته جنیدکراوو، سهره تا به و بیانویه هینرایه بالیوزخانه ی ئیرانی که منالانی ستافی دبلوماسی چاره سهر ده کات. ⁱⁱ نو دوچار چوه ئیران بڼه وه ی چاوی به رینماییکه ره کانی بگړیت، و له هویتل و باله خانه کاند چاوی به چهند هه والدوزی ئیرانی له سهرتاسه ری جیهان ده که وت. ناوبراو چهند ئامیرنکی گه یاندنی نهی پیتره به مه بهستی شیفه دارکردنی په یامه کان له نئوان ځوی و رینماییکه ره ئیرانییه کاند. به پتی راگه یاندنه کان، ناوبراو بهر ده وامی به په یوه ندیه کاند له گڼل نو ئیسرائیلیانه ی له بواری بهرگری و په یوه ندی دهره وه ی ئیسرائیل کاریان ده کرد، وه به جیدی کاری ده کرد بڼه وه ی بهربرسه ئیرانییه کان بیه ستیته وه به هه والدوزه نهی نییه کانی ئیتلاعاتی ئیران. له نایاری ۲۰۱۸، سیگیف ریگای پینه دره بڼه وه ی بچیته ناو ولاتی گینیای ئیستوانی به هو ی نو تزاره تاوانباریه ی هه ییو که له لایه ن ئیسرائیل وه درابوه پالی. ⁱⁱⁱ

ⁱ "Disgraced 'M&Ms' minister Segev now a figure of infamy rather than derision" (<https://www.timesofisrael.com/disgraced-mms-minister-segev-now-a-figure-of-infamy-rather-than-derision/>). The Times of Israel. ۱۸ June ۲۰۱۸.

ⁱⁱ "Former minister arrested on suspicion of spying for Iran" (<http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/۲۴۷۱۲۲>). Israel National News. ۱۸ June ۲۰۱۸.

ⁱⁱⁱ "Former Israeli Minister Who Smuggled Ecstasy Now Accused of Spying for Iran" (<https://www.haaretz.com/israel-news/former-israeli-minister-accused-of-spying-for-iran-۱.۶۱۸۲۵۴۸>). Haaretz. ۱۸ June ۲۰۱۸.

جهنگی زانیاری

هر له ناو فزیکه خانهدی ئه و ولاته دا ناویراو به تۆمهتی سیخوپیکردن لیکۆلینه وهی له گه لدا کرا و دهستگیرکرا. ئه و تۆمهتانهی له لایهن دادگای تۆرشه لیم درابوونه پالشیی بریتیی بوون له هاوکاریکردنی دۆژمن له کاتی جهنگدا، و به خشیینی زانیاری به دۆژمن. به گوێره ی و ته کانی سه رانی ئیسرا ئیلی، سیگیف نکۆلی له په یوه ندیه کانی له گه ل به پرسانی ئێرانی نه کرد، به لām وتی که ئه و دهک سیخوپی دووسه ره کاری کردووه، نه مه ش ته نیا به و هیوا به ی بتوانیت شکۆ شکێنراوه که ی به گه پێنیتته وه و دهک پاله وانیک به گه پێته وه ئیسرا ئیل. دادگای تۆرشه لیم رۆژی ٥ی ته مموزی ٢٠١٨ی دیاری کردووه بۆ دادگاییکردنی، به لām دادگا که ی به داخراوی ده بیته.^١

سیگیف له بهردهم دادگادا

^١ "Former Israeli minister 'spied for Iran' " (https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44520807?ocid=socialflow_twitter). BBC News. ١٨ June ٢٠١٨.

پاڭلۇشچ يېتيا (۱۸۹۹-۱۹۵۳)

يېتياى سىياسەتچان و بەرپررسى پۇلىسى نەيتىيى، لە خېزانىكى جوتوتارى ولاتى جۇرجيا (ئەوكلات سەرىيە رووسيا بوو) لە بەرورارى ۲۹ى ئازارى ۱۸۹۹ لەدايك بوو. ناوبراو لەوكلاتى لە شارى باكو قوتايى ئەندازىارى بوو، لە دەوربەرى ۱۹۱۷ پەيوەندى بە پارتى بەلشەفېك كرد كه لە ھەردوو ولاتى جۇرجيا و ئازەربايجان چالاك بوو. لەسالى ۱۹۲۱ چووھ ناو ريزەكانى پۇلىسى نەيتىي (Cheka) لە جۇرجيا، لە بەشى ھەوالگىرى. ئەو ھەرزوو چەندىن پلەى پرى.

يېتيا پشتيوانى ھاتنى جۇزىف ستالىنى ھاوئىشتىمانىيە جۇرجىيەكەى كرد بۆسەر دەسەلات لەسەرەتاي سالانى بىستەكاندا. ستالىن لە پاداشتدا، ھەك جىگرى بەرپررسى دەزگاي ھەوالگىرى (People's Commissariat for Internal Affairs) لەسالى ۱۹۳۸ دايمەزاند؛ ھەرھەمان سالى بوو بە پەيوەبەرى دەزگاكة. ھەك بەرپررسى دەزگاكة، بەرپررسارىتى يېتيا برىتىيى بوون لە كارى گشتى ئاسايش، دابىنكردىنى ئاسايش بۆ بەرپرسان، ھىزە تايپەتەكان، پەيوەبەردىنى كەمپەكان، و ھەوالگىرى و دژەھەوالگىرى بۆ يەككىتى سۆفەت. ناوبراو دەزگاكةى لە كەسانى نەشيار و گوماناوى پاككردەوھ، بەم بۆنەشەوھ چەندىن كەسى نزيك لە خۇى لەشوينى ئەوان دانا. دواى ئەوھى يەككىتى سۆفەت رۇژئاواى پۆلەنداي داگىركرد لەسالى ۱۹۳۰ و ولاتانى بەلتىك لەسالى ۱۹۴۰، ناوبراو ھەلسا بە كوشتن و نەفكردىنى چەندىن لەو كەسانەى كە گومانى لىيان ھەبوو.

كاتىك نازىيەكان لەسالى ۱۹۴۱ يەككىتى سۆفەتيان داگىركرد، ناوبراو كۆمىسارى ئاسايشى دەولەت و ئەندامى كۆمىتەى بەرگرى دەولەت بوو. لەماوھى جەنگى جىھانىي دووھەدا، يېتيا ئامرازى ھەمەجۆرى بەكارھىتا بۆ ئەم مەبەستە، لەوانە بەكارھىتاني كرژكارى كۆيلە و كەسانى كەساسى ولاتەكەى بۆ ئەوھى لەم جەنگەدا بەژدارىن. بەھۆى سەرکەوتنەكانى، ناوبراو پلەى مارشالى لە سوپاي يەككىتى سۆفەتدا ھەرگرت. ھەرھەما، ستالىن ئەوى ھەك سەرۆكى بەرنامەى بۆمبى ئەتۆمى

دەستىشاشانكرد، كە تىايدا سەرپەرشتى تۆرە سىخوپرەكەى كرد لە ئەمريكا كە بوو
 ھۆى يارمەتيدانى سۆڧىيەت لە پەرەپيدانى بۆمبى ئەتۆمى ئەو ولاتە لەسالى ۱۹۴۹.
 دواى جەنگ، بېرئا ۋەك سەرۆكى دەزگاي ھەوالگري دەستى لەكاركيتشاپەو، بەلام
 بەردەوام بوو لەسەر بەرپرسىاريەتى ناساييشى نىشتىمانى ۋەك جىگري سەرۆك
 ۋەزيران. دواى مردنى ستالين لە ئازارى ۱۹۵۳ و سەرھەلدانى مەملەتتى ھىز و
 دەسەلات كە تىايدا بېرئا لايەنگيرى جۆرجى مالىنكوفى سەرکردەى نوڧى سۆڧىيەت
 كرد، ئەو ھەر لەسەر پۆستەكەى جارانى ۋەك جىگري سەرۆك ۋەزيران مايەو، ۋە
 دووبارە ۋەك سەرۆكى دەزگاي ھەوالگريش ديارىكرايەو. بېرئا لەناكاو بربايدا كە ئەو
 زىندانىانەى بەتۆمەتى دژايەتى كردنى ستالين دەستگيركرايون، ئازادبكرين.
 لەسالى ۱۹۵۳، سەرکردە سۆڧىتتییەكان بېرئايان بە سىخوپركردن بۆ بەرئانیا
 تۆمەتباركرد و دەستبەجئ دەستگيرريان كرد و ھەموو پۆستە حكومىيەكانيان لى
 سەندەو. ھەندئ لە سەرکردە سۆڧىتتییەكان بانگەشەى ئەوەشيان كرد كە ھەر بېرئا
 بوو ژەھرى داوھتە ستالين ۋە رىگەر بوو لە گەيشتنى دەرمانى پتيويست بۆ ستالين
 لەكاتى جەلتەى مېشكدا. ئەو بەتۆمەتى سىخوپركردنى بۆ دەزگا ھەوالگريە
 بيانييەكان و ھەولدان بۆ گەپاندەوئى سىستەمى سەرمايەدارى لە داداگايەكى نەتئيدا
 تۆمەتباركرا و لە كانوونى يەكەمى ۱۹۵۳ لە مۆسكۆ لە سیدارەدرا. ھەندىك
 سەرچاوەى تریش ئاماژە بەو دەكن كە ناوبراو لە رووبەرووبوونەو يەكدا لەمالى
 خۆى لەگەل دەزگا ھەوالگريەكانى سۆڧىيەت كوژدا.^۱

^۱ Beria, Sergo. Beria, My Father: Inside Stalin's Kremlin. Edited by Francosie Thom, translated by Brian Pearce. London: Duckworth, ۲۰۰۱.

-Knight, Amy W. Beria: Stalin's First Lieutenant. Princeton, NJ: Princeton University Press, ۱۹۹۳.

-Wittlin, Tadeusz. Commissar: The Life and Death of Lavrenty Pavlovich Beria. New York: Macmillian, ۱۹۷۳.

ئوسامه بن لادن (۱۹۵۷-۲۰۱۱)

ئوسامه بن لادن وهك دامه‌زێنه‌ری قاعیده و به‌رپرسیار له رێكخستنی هه‌ردوو هێرشه‌كانی یازده‌ی ئه‌یلولی ۲۰۰۱ بۆسه‌ر ناوه‌ندی بازرگانی جیهانی و پینتاگۆن (وه‌زاره‌تی به‌رگری) ده‌ناسرێت. هه‌روه‌ها ناوبراو په‌یوه‌ندی هه‌بووه‌ له‌گه‌ڵ چه‌ندین کاری ته‌قاندنه‌وه‌ له‌دژی ئامانجه‌ ئه‌مریکیه‌كان له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و وڵاته‌دا. ناوبراو بوو به‌ سیمبولی جهنگی جیهانی دژه‌تیروزی ئیده‌اری سه‌رۆك جۆرج بوش. وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ بپی ۲۵ ملیۆن دۆلاری ته‌رخانکرد بۆ هه‌ر زانیارییه‌ك كه‌ بیانگه‌یه‌نێته‌ گرتن یان له‌نتۆبڕدنی ناوبراو. ئیف بی ئای ناوبراوی له‌ لیستی سه‌ره‌تای ویستراوترین تیروست له‌ ئۆكتۆبه‌ری ۲۰۰۱ دانا، ئه‌مه‌ش له‌كۆی بیست و دوو له‌ كه‌سانه‌ی كاره‌كه‌یان ئه‌نجامدا. سه‌رۆك جۆرج بوش به‌شیوه‌یه‌كی ئاشكرا بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ی كرد كه‌ به‌ "زیندوویی یان مردوویی" ئه‌ویان ده‌وێت.

ئوسامه بن لادن له‌ خێزانیكی ده‌وله‌مه‌ندی سه‌ودی له‌دايك بوو كه‌ ره‌چه‌له‌كیان ده‌چێته‌وه‌ سه‌ر بنه‌ماله‌ی پاشایی. موحه‌مد عه‌واد بن لادنی باوكی به‌ره‌و سه‌ودییه‌ كۆچی كرد و له‌پێی پېشه‌سازی بنیادنانه‌وه‌ سه‌روه‌تێکی بێ شوما‌ری كۆكرده‌وه‌. هه‌ندێ سه‌رچاوه‌ ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌دن كه‌ ئوسامه‌ منالێ حه‌قده‌م بووه‌ له‌كۆی په‌نجا و چوار منالێ ئه‌و خێزانه‌. بن لادن ژیا‌نی منالێ خۆی له‌گه‌ڵ داك و زپاوكی به‌سه‌ر بردوه‌. ئه‌و له‌ قوتابخانه‌یه‌كی زۆر پېشكه‌وتووی شاری جدده‌ خراوه‌ته‌ به‌ر خوێندن، له‌وێدا یه‌كه‌م په‌یوه‌ندی دروست ده‌كات له‌گه‌ڵ چه‌ند ئه‌ندامێكی ئیخوان موسلیمین. ئیخوان موسلیمین بزووتنه‌وه‌یه‌كی ئیسلامیه‌، له‌سا‌لی ۱۹۲۸ له‌ میسر دامه‌زراوه‌ كه‌ ئامانجی سه‌ره‌كی ئه‌وه‌یه‌ هانی دروستکردنی حكو‌مه‌تی ئیسلامی بدات، بۆچوونی پارێزگاران‌ه‌ی هه‌یه‌ له‌هه‌مبهر پرسه‌ كۆمه‌لایه‌تییه‌كان، و دژی پاشاوه‌كانی كۆلتۆنیا‌لیزمی غه‌ریبه‌ له‌ جیهانی ئیسلامیدا. بن لادن زیاتر تێكه‌لی به‌رنامه‌ی ئیخوان موسلیمین بوو له‌وكاته‌ی له‌ زانكۆی شا عبدالعزیز بۆ خوێندنی ئه‌ندازیاری، كارگێڕی كار، ئابووری، و كارگێڕی گشتی وه‌رگیرا كه‌ تیا‌ياندا له‌سا‌لی ۱۹۷۰ و ۱۹۸۱ بپوانامه‌ی به‌ده‌سته‌یتنا.

یه کټیک له و که سانه ی بن لادن له زانکودا په یوه نډی له گه لډا به ست دکتور عبدالله یوسف عزام وو که هاوکاری پټشکه ش کرد له ریکخستنی مقاومه یه کی دژ-سوفیه ت له هممېر داگیرکاری سوفیه ت له نه فغانستان له بنکې پېشاوړی پاکستان. بن لادن دواتر له وټی په یوه نډی پټو ده کات و به یه که وه ه لډه ستن به دامه زړاندنی مه کتېب الخدمات له سالی ۱۹۸۴. ثم ریکخواوه کاری سهرکی بریتی وو له وهی که پاره، چهک، و کارم ند بټ مقاومه ی نه فغانی دابین بکات. چه ندین سهرچاوه نامازه به وه ده کن که سهره پای سامانی تاییه تی بن لادن، ټوپه راسیونه کانی دژ-سوفیه تی الخدمات پاره ی پټویستی پټدرا له لاین نه مریکا، سعودیه و پاکستانه وه. دواى ته نیا چوار سال بن لادن له عزام جیابووه وه و ه لسا به دروستکردنی ریکخواوی قاعیده. یه کټیک له ناکوکیه هر سهره کیه کان له جیابوونه وهی هردوکیان ده وترت که بریتی بووه له ویستی بن لادن له تپوه گلاندنی عره به نه فغانیه کان به شپوه یه کی راسته وخوټر له چه نگه که دا.

جنگی که نداوی فارس به ه موو پټوهره کان خالی وه چه رخانه رامانی بن لادن بټ له هممېر جیهانی سیاسه تدا. دواى داگیرکردنی کویت له لاین نټراقه وه ناوبراو هاوکاری پټشکه ش کرد بټ نه وهی بهرگریی له سعودیه بکات له دژى هر هټریشیک به لام له لاین حکومتی سعودیه وه ره تکرایه وه. کاتیک دواتر حکومت ره زامه نډی نیشاندا بټ نه وهی سوپای نه مریکا له و ولاته دا جیگری بیت، بن لادن سعودیه تومه تبارکرد و رایگه پاند که مافی خوټیه تی حوکم بکات و رټلی خوټی بگټریت له بهرگریکردن له هردوو شاری پیروزی مه که و مه دینه. هټرشه به رده وامه کانی بټ سر سعودیه بووه هوټی ده رکردنی له سالی ۱۹۹۱. ناوبراو هر به رده وام وو له خه باته کی به لام نه مجاره له ولاتی سودان که نه وکاته له لاین به ره ی نیشلمی نیشتمانیه وه حوکم ده کرا. بن لادن تا سالی ۱۹۹۷ له وټی مایه وه دواتر به ره وشاری قنده هار به ریکه وت که نه وکات شوټنگی تالیبان وو. له کاتیکدا سودان سوودی نژدی بینی له بوونی بن لادن له و ولاته که پدا، به هوټی سامان و به رژه ونډیه نابووریه کی، به لام ولاته که که وته بهر فشاری نه مریکا و هندى ولاتی تره وه بټ نه وهی بن لادن له وټی

دەريکەن. سودان سەرەتا ئامادەیی خۆی نیشاندا که بېنێریتەوه بۆ سعودییە، بەلام لەوه ترسا که ئەم کارەى ئازاوەى نیتوخۆیى بەدواى خۆیدا بھێنیت، ھەربۆیە سعودییە ئەمەى رەتکردەوه. دواتر لە ئایارى ۱۹۹۶ ئاردیە ئەفغانستان.

ئوسامە بن لادن لە بەروارى ۷ تشرینی یەكەمى ۲۰۱۱ بەشێوەیەکی تۆمارکراوی تایبەت قسە بۆ كەنالی جەزیرەى عەرەبی دەکات. ئاویراو سوپای خودای کرد بۆ ھەردوو ھێرشە تیفرۆستییەکانی یازدەى ئەیلول و سویندى خوارد ئەمریکا "تا ماوه خەون بە ئاساییشەوه دەبێنیت" تا ئەوکاتەى "سوپای کافرەکان خاکی محەمەد جن دەھێلن." (وتنە: ئەسۆشیەتید پریس)

بوونی بن لادن بووھۆی فشارێکی زۆری نێونەتوویى لەسەر سودان چونکە لەوکاتەى لەوێ بوو ئاویراو چەند زنجیرە ھێرشێکی ریکخست بۆسەر ئەمریکییەکان لە کەنداوی فارسدا. ھەولێ یەكەم ئامانجی خۆی ئەپێکا چونکە ھیچ ئەمریکییەک نەکوژرا، لە کانوونی یەكەمى ۱۹۹۲، میوانخانەى گۆلد میحەر لە شارى عەدەنى یەمەن تەقینرایەوه. نزیکەى سەد سەربازی ئەمریکی لەو میوانخانەى دەمانەوه بەلام ماوہیەکی کەم بەر لە تەقینەکە شوپنەکەیان جێھێشتبوو. ھەروەھا، بن لادن پەییوەندیشی ھەبوو بە رووداوەکانى سالى ۱۹۹۳ى مەقادیشۆی سۆمال کە بووھۆی کوشتنى ھەژدە سەربازی ئەمریکی و تەقینەوہکانى ۱۹۹۶ لە بنکەى سەربازی خۆبار

له سعوديیه که بووه هوی کوژرانی ۲۱ سهریازی نه‌مريکی. جگه له‌م‌ش، قاعیده له ته‌قینه‌وه‌ی شوبایتي ۱۹۹۳دا بۆسر ناوه‌ندی بازگانی جیهانی تیوه‌گلایرو که بووه هوی کوژرانی شه‌ش که‌س و برینداربوونی زیاتر له هه‌زاری هاوالاتی تر.

بن لادن له ئەفغانستان‌وه دريژه‌ی به هیرشه‌کانیدا بۆسر ئامانجه نه‌مريکیه‌کان. له ئابی ۱۹۹۸، چه‌ندین ته‌قینه‌وه‌ی یه‌ک له‌دوای یه‌ک له بالیۆزخانه‌کانی نه‌مريکا له نایروبی کینیا و دار سه‌لام ته‌زانایادا، که بووه هوی کوژرانی زیاتر له ۲۰۰ که‌س، ۱۲یان نه‌مريکی، و برینداربوونی زیاتر له ۴۵۰۰ هاوالاتی تر. له تشرینی یه‌که‌می ۲۰۰۰، خۆکوژانی قاعیده هیرشیکي تریان پتکه‌ینا بۆسر که‌شتیگه‌لییه‌کی نه‌مريکا. له‌م هیرشه‌دا حه‌فده که‌شتیوان کوژران و ۳۹ی تریش برینداربوون.

ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندی، بیگومان، ئاگاداری تیوه‌گلانی بن لادن بوو له یاخیه‌گه‌ری نه‌فغانه‌کان له پاکستان به‌لام هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆی له‌گه‌ل ناوبراودا نه‌بوو. چالاکیه‌کانی بن لادن ده‌که‌وته‌ژێر ده‌سه‌لاتداریه‌تی سنووری به‌شی هه‌والگری نه‌مريکا له سعوديیه. له سه‌ره‌تای سالانی نه‌وه‌ده‌گانه‌وه، به‌ره به‌ره بووه ئامانجی ده‌زگای هه‌والگری نه‌مريکا. زانیاری نۆد و زه‌وه‌ند کۆکرایه‌وه له‌لایه‌ن بنکه‌ی سی ئای ئه‌ی له شاری خه‌رتوومی سودان، که ئه‌رکی په‌یوه‌بردی له ئه‌ستۆی کۆفه‌ر بلاک بوو. کۆفه‌ر هه‌رزوو ناوبراوی وه‌ک سه‌رکرده‌یه‌کی هه‌لکه‌وتوو وه‌سف کرد به‌لام سی ئای ئه‌ی هیچ به‌لگه‌یه‌کی راسته‌وخۆی نه‌بوو که ناوبراو بیه‌ستیته‌وه به هیرشه تیۆرستییه‌کان. ناوبراو ته‌نیا که‌سیک بوو له‌و شه‌ش که‌سانه‌ی که ئه‌وان وه‌ک ئامانجی هه‌والگریی چاودێریان ده‌کرد. ئه‌وه‌ی به‌تایبه‌ت جیگای سه‌رنج بوو بریتی بوو له رۆلی ناوبراو وه‌ک پاره‌پێده‌ریک بۆ گروپه ئیسلامی و تیۆرستییه‌کان، ئه‌مه جگه له په‌یوه‌ندیه‌کی له‌گه‌ل هه‌والگری سودانی. له‌سالی ۱۹۹۴ چه‌ند زانیارییه‌کی هه‌والگری به‌هاوکاری ده‌زگا هه‌والگریه بیانییه‌کان له ئه‌فریقیای باکوور کۆکرایه‌وه که په‌یوه‌ندی بن لادنیه‌ن ده‌سه‌لماند به چه‌ند زنجیره‌یه‌ک له که‌مپی مه‌شقی تیۆرستان له سودان. سه‌ره‌پای ئه‌مه‌ش، هیشتا بن لادن ئامانجی سه‌ره‌کی واشنتون نه‌بوو. له کانونی دووه‌می ۱۹۹۵، کاتی‌ک سه‌رۆک بیل کلینتون فه‌رمانی سه‌رۆکایه‌تی

به ژماره ۱۲۹۴۷ دمرګرد که نامانج لیتی نابالوقه خستنه سر بوو بؤسر ګروپه تیرورستییه کان، نه بن لادن و نه قاعیده له ننو نه و لیستدا نه بوون که پټکها تېوو له دواژده ګروپی تیرورستی.

نهمه به شپوه یه که له شپوه کان له کانوونی دووهمی ۱۹۶۶ دهستی به ګوپان کرد، له وکاته ی که ناوهندی دژه تیرورزی سی نای نای یه که یه کی تاییه تی ترخان کرد بؤ بن لادن. نهمه یه که مجار بوو له میژوودا ژوریک تاییه ت بؤ تاقه که سیک ترخان بکریت. پرسى بن لادن پټویستی بهم دهستپشخه ریبه بوو چونکه هه ندیک پټیان واپوو بن لادن سیمبولی نه وه یه کی نوئی تیرورستانه که چالاکیه کانیان له فزای نیونه ته ویددا نه نجامده دا و نهمه ش کټشه یه کی مه زن بوو بؤ ده زگا هه والګریه کانى نه مریکا بؤ کؤکرده وهی زانیاری پټویست له سر ناوېرو. یه که مین گرفتى نهم ژوره تاییه تییه ی بن لادن بریتی بوو له وهی که ده بوايه سرجه م سرچاوه داراییه کانى ناوېرو له هاوکاریکردنى بؤ ګروپه تیرورستییه کان که بووه هوى به رزکردنى پټیګه یه کی ناشکرا بکریت. هه ردو واپورتى هه والګری مړویى و برینى پټوه ندییه کانى که یاندن له لایه بن ده زګای ناساییشى نیشتمانییه وه توشى گرفتى ژور بوونه وه. چهندين گفتوګوى چوپې نه نجامدران دهر باره ی نپه راسیؤنى هه والګری له دژى بن لادن به لآم ناوېرو بهرله نه نجامدانى هه ر پلانیک خوى که یانده ناو خاکی نه فغانستان. به لآم له کؤتایید، چهندين که سایه تی بالا له ننو سی نای نای، وهک چؤرچ تټیت به پټوه بهر ی هه والګری ناوهندی، بن لادن یان وهک نامانجیکى هه ره له پشینه له کؤتاییه کانى سالى ۱۹۹۷ دانه دنا. ناوېرو بؤ ژماره یه کی ژور له و که سانه تا نه وکاتیش تنیا تاوانباریکى مه ترسیدار بوو.

له سالى ۱۹۹۷، سی نای نای ګروپیکى شهرفانه خیله کییه نه فغانه کانى ترخان کرد بؤنه وهی شوین بن لادن بکون و دهستگیری بکن. نه وان له لایه نه مریکا وه پشتیوانى ته کنټرولؤى سه ته لایه تییان پټدراپوو بؤ دهستنیشان کردنى ناوچه کانى ده وروبه رى قندههار که بپوا واپوو بن لادن خوى تیادا حه شار دایت. پټشتر نهم کنیکه له سالى ۱۹۹۲ له دژى میر نه مه ل قاسى، که لوائى نه وهی هیرشى کرده سر

باره گای سی ئای نهی بهرو سنووره کانی نهفغانستان و پاکستان رابگردبوو، به کارهاتبوو. له ماوهی چند مانگیکی دواي نهوه، گفتوگويه کی ئالونزی سیاسیی له واشنتون نهجامدرا له سر نهوهی ده بیته هوالگریی تا چ نه اندازه یک باش بیته بونهوهی ریگا به هیترشیکی زه مینی یان ئاسمانی بدریته بوسه شوینی گومانلنیکروای هه شارگه ی بن لادن؛ ئایا ده کریت بن لادن بکوژیت یان ده بویه ده سنگیرکرا بویه؛ وه ده بیته تا چ نه اندازه یک پشت به دهزگا هوالگرییه کانی پاکستان و سعودیه بیه ستریت که پیشتر پشتیوانی ناویراو بوون.

بق سالی ۱۹۹۹، تینیت ناچاربوو دان به ودا بنیت که بن لادن دووهم مه زنتین هه ره شهیه بوسه نه مریکا له دواي چه کی کومه لکوژی. تینیت پیی وابوو که تا که چاره سهری گرفتی بن لادن ده بیته له ریگای چالاکی نیمچه سهریازی نهتییدا نهجام بدریته که بیته هوی گرتن یان کوشتنی ناویراو. هه ر بق هم مه به سته نه وه لسا به دووباره ریگخسته وهی ناوهندی ده تیرۆر. ئامانه که ی بریتی بوو له زیادکردنی سهرنجی بوسه سهرچاوه هوالگرییه مرۆیه کان، به تایهتی له نزیکه وه کارکردن له گه ل دامه زراوه هوالگرییه هه ریمیه کان و باشرکردنی په یوهندی له نهفغانستان. پلانی زقد په رهی پیدرا، وهک مه شق و تهویلکردنی هیترکی ده تیرۆری ئۆزه کی که ده کرا بن لادن ده سنگیریکات. وه هه روه ها، چه ندین پیته وندی دوستگران له گه ل نه حمده شا مه سعود، فه رمانده ی سهریازی هه ریمیه باکوور که له لایه ن تالیبانه وه شکستی په یینرابوو به لام هه ر به رده وام بوو له خه بات و له لایه ن هه ندیک به رپرسی واشنتونه وه وهک دوا ئومید بق هاوپه یمانیک له نهفغانستان ده بینرا. له کوتاییدا، ژماره یه کی زیاتری سیخو پ نیردرانه نیو نهفغانستان. سهره پای نه مه ش، ئاساییشی بن لادن به شیوه یه ک پارێزراو بوو که نه م سیخو پ و هوالدۆزه ئوئیانه نه توانن لێی نزیک بینه وه و کاریگه ریه کی سنوورداریان هه بیته. چه ندین هه والدرا بونهوهی بتوانریت نه راپۆرت و ویتانه ی نه م کۆیانکردبووه وه یه کانگیریکریت له گه ل وینه ی سه ته لایه تیی بونهوهی وینه یه کی روون و دروستی که مپ و شوینی چالاکییه کانی به ده ست بخه ن.

بۆ سه‌ره‌تای ۲۰۰۰ شاره‌زایانی دژه‌تیرۆر له واشنتۆن ده‌ستیان کرد به گه‌ران به‌دوای سه‌رچاوه‌ی به‌دیلتکی نوێی زانیاری بۆ دۆزینه‌وه‌ی بن لادن. ئه‌مه ستراتیژییه‌ ته‌ له‌پێی به‌کارهێنانی فڕۆکه‌ی بێ فڕۆکه‌وانی چاوه‌دێری بۆناو ئه‌فغانستان به‌رجه‌سته ده‌بوو. به‌پێچه‌وانه‌ی سه‌ته‌لایت و فڕۆکه‌ی یو-۲، ئه‌م فڕۆکه‌ نوێیانه ده‌توانن زانیاری ورد به‌دهن له‌مه‌ر وێنه و ئامانجی جوولاو و روخساری هه‌ر که‌ستکی به‌ئامانجگیراو. بارقورسی میکانیکی، گرتی که‌شوه‌وا، و ململانێی ئیداری و یاسایی له واشنتۆن هاوتا له‌گه‌ڵ ئه‌م به‌رنامه‌یه بۆ به‌ده‌ستهێنانی زانیاری هه‌واڵگریی کاریان ده‌کرد.

دوای هێرشه‌کانی یازده‌ی ئه‌یلول، ئه‌مریکا سوپاکه‌ی ئارده نیو ئه‌فغانستان بۆنه‌وه‌ی حکومه‌تی تالیبان بپوختنیی که‌ پشتیوانی بن لادنیان ده‌کرد، و بیگرن یاخود بیکۆژن. هه‌رچه‌نده ئامانجی سه‌ره‌تا پێکرا، به‌لام ئامانجی دووهم نه‌گه‌یشه‌ به‌ره‌م و بن لادن به‌رده‌وام بوو له په‌ک‌خستنی هه‌وله‌کانی ئه‌مریکا بۆ دۆزینه‌وه‌ی.

له ته‌مموزی ۲۰۰۶، سی ئای ئه‌ی رایگه‌یاند که هه‌لساوه به‌ داخستنی په‌که‌ی هه‌واڵگریی بن لادن. وته‌بیژی سی ئای ئه‌ی ئامازهی به‌وه‌دا که بن لادن وه‌ک ئامانجیکی گرنگ ماوه‌ته‌وه به‌لام سه‌رنج خستنه‌سه‌ر ململانێ هه‌رمییه‌کان نه‌وه‌ک که‌سایه‌تی یان گروپه‌ تیرۆرستییه‌کان به‌پێویست ده‌زانرێت. له‌کوژانییدا، له ئۆپه‌راسیۆنیکی نه‌ه‌تییدا له پاکستان له به‌رواری ۲ی ئایاری ۲۰۱۱ ئوسامه بن لادن له‌لایه‌ن ئه‌مریکاوه کوژرا.^۱

^۱ Bodansky, Yossef. Bin Laden: The Man Who Declared War on America New York: Forum, ۱۹۹۹.

-Clarke, Richard A. Against All Enemies: Inside America's War on Terror. New York: Free Press, ۲۰۰۴.

-Reeve, Simon. The New Jackels: Ramzi, Yusef. Osama bin Laden and the Future of Terrorism. Boston: Northeastern University Press, ۱۹۹۹.

عبدالله عزام

له سالنې ۱۹۴۱ له فلهستين له گوندې سيلهې سهره پارتيزگای جهنن له داييک بډوه. کورې حاجي يوسف موستهفا عزامه، دواي سالتک له تيرورکړدنې عزام کؤچې دوايې کړد. خویندنی سهرهتايې و ناوهندی و نامادهيې هر له و گونده دا ته واور کړدوه، له کؤلیژي حوزورييې کشتوکالې دريژې به خویندن داره. دواي ته واورکړدنې کؤلیژ به مامؤستاي سهرهتايې له گوندې نه دهر له باشووري نردن دامه زراوه.

دواي شهوي بهرې رؤژناو له لايېن سوپاي ئيسرائيله وه سالنې ۱۹۶۷ داگير ده کړت، عزام گؤڅ به پارانه وه و کروژانه وې دايکي نادات و بهر و رؤژه لاتي نوردن ده چيټ. له وي له پال هندی لوي نوردنې و فلهستيني، بهتاييه تي نه وانه ي سهر به (بزووتنه وې ئيسلامي نوردنې) بوون، دهستيان به چالاکي سهريازبي له دؤي ئيسرائيل کړد.

عزام له وکاته ي نه م چالاکيانه ي نه جام دده، له باکووري نوردن بنکيه کي به ناوي بنکي شيوخ دامه زراوند و خؤي پله ي نه ميري پي به خشرا.

نه م بنکيه له ماوه ي نه ميرايه تي عزام دا چنده چالاکيه کي نه جامدا، که عزام خؤيشي تيايدا به ژداريوو. له وانه: شهي پشستينه ي سهوز، که عزام له گهل هاوه لاني نه جامياندا، تيايدا نه بو موسعوب السوري بريندار بوو، هروه ها شهي پتنجي هه زيراني سالنې ۱۹۷۰.

سالنې ۱۹۷۰ دواي شهوي سنووري نتوان نوردن و فلهستين داخرا، عزام بق سهر کاري پيشووي گه پايه وه و بهرده وامي به خویندن له کؤلیژي شريعه له زانکؤي نوردن دا، به م ش پله ي زؤر باشه ي به دهست هيتا. نه م وايکرد که عزام وه راگر له کؤلیژ وانه بيژي بکات. نه م ش هليکي باش بوو بق عزام که سهدان لوي زانکو بق رهوتي ئيسلامي سياسي و هانداني بق جيهادکردن، په لکيش بکات. نه م چالاکيانه ي عزام له ناو زانکو وايکرد ده سه لاتداران سنووريک بق جموجؤله کاني دابنين و دواتر له کاره کي لايه رن.

هر له هه مان سالد، له زانکوی نه زهه نامه ی دکتوراکه ی پېشکەش دهکات و سالی ۱۹۷۳ بېوانامه ی دکتورا وەر ده گریت و له زانکوی ئوردن ده بېته وه وانه بیژ. دووباره داموده زگای ئاسایش تهنگی پې هه لده چن و له کاره که ی لاده بریت و په نا بۆ سعودیه ده بات.

سالی ۱۹۸۱ له زانکوی شا عبدالعزیز ده بېته وانه بیژ، هر له هه مان سالد داوا یه ک پېشکەش به راگری کولیزه که دهکات که ره وانه ی زانکوی ئیسلامی نیوه ده ولتی له ئیسلام ئاباد بکرت، تا له خه پاتی نه فغانیه کان نزیک بیت و سه ره رشتی نه و عره به نه فغانیه بکات که بۆ جیهاد کردن روو له نه فغانستان ده کن. سالی ۱۹۸۳ بۆ سعودیه ده که پتیه وه بۆ نه وه ی ماوه ی مانه وه ی له زانکوی ئیسلامی نیوده ولتی درېژ بکاته وه، بۆیه نه ویش دهستی له کار کیشایه وه.

له سالی ۱۹۸۴ ده که پتیه وه بۆ نه فغانستان و نووسینگه ی خزمه تگوزاری مکتب الخدمت داده مه زیتیت. نه م نووسینگه یه زور چالکی نه جامدوه، له وانه:

- کۆکردنه وه ی مو جاهدانی ولتانی عره ب.
- به سه ربازیکردنی نه و لاوه عره بانه ی به نیازی جیهاد روویان له نه فغانستان ده کرد.
- دروستکردنی سه ربازگه بۆ عره به نه فغانیه کان.
- دروستکردنی باز نه یه ک له نئون جیهانی ئیسلامی و جیهایی نه فغانی.
- و ته بیژی جیهادی نه فغانی بوو.
- هاندانی لاوانی عره بی و ئیسلامی بۆ جیهاد کردن له نه فغانستان.
- په پاندنه وه ی جیهادی نه فغانی بۆ جیهادیکی جیهانی.
- مه شقی بکردنی لاوه کان له رووی (سه ربازی و ده روونی و سه ره نه گه یی)یه وه.

به م شتیه یه نووسینگه ی خزمه تگوزاری دوو لایه نی سه ره کی له خۆ کۆکردنه وه، به که میان: لایه نی ئیعلامی که هاندان و ریکلام کردن و وتاردان بوو له دهره وه ی نه فغانستان بۆ جیهاد. دووه میان: لایه نی کرداری که خۆی له مه شقی سه ربازی و کۆکردنه وه ی مو جاهدان و دروستکردنی سه ربازگه کان ده بیینه وه.

عبدالله عزام

سالى ۱۹۸۶، عزام يەكەم سەربازگەي بەناۋى سدا بۇ مەشقېتدائى لاۋە ھاتوۋەكانى ئوردن، سەۋدىيە و مىسر و ئامادەكردىتايان بۇ بەرەكانى شەرى سۇڧىيەت، كردهۋە . ئەم سەربازگەيە ئەۋكات عزام ناۋى نەپەى شىرى لىئابوۋ كە چەند لاۋىكى كەمى عەرەبى لەگەلدا بوو . دۋاى سالىك زياتر لە دە ھەزار سەرباز ئامادەبوون بۇ جەنگ .

سالى ۱۹۸۷ عزام لە نووسىنى ميثاق الحركة الإسلامية بوۋەۋە . ئەم مىساقە ۋەك پىۋگرامى ھەموو پارتە ئىسلامىيەكانى دۇنيا كارى پىئەكرىت . لىرەۋە ئەمەى خوارەۋەش چەند بەشىكەن لە مىساقەكەى :

- ئەم مىساقەى عزام، بزۋوتى ئىسلامى بە بزۋوتنەۋەكى جىھانىي سەراپاگىر دادەنەت كاتى لە ماددەى (۱)دا دەلەت :

"بزۋوتنەۋەى ئىسلامى پىشۋازى لە ھەموو مۇسلمانىك دەكات كە باۋەپى پىي ھەبى و ئامادەىي ئىدا بىت كە ئەركى خۇى لەناو بزۋوتنەۋەدا بېئىتتە دى ."

ھەروەھا لە ماددەى (۷)دا دەلەت : "لەبەر ئەۋەى مۇسلمانان لە سەراتسەرى دۇنيادا بلان و ھەزەكەن بزۋوتنەۋەى ئىسلامى سەرىكەۋى، بۇيە ئەم بزۋوتنەۋەى، بزۋوتنەۋەىيەكى جىھانىيە ."

جهنگی ژانپاری

- نامانجی ئو بزوتنه‌وهی ئیسلامیهی عه‌زام بنیادی ناوه، به‌رپه‌رچدانه‌وهی ناحه‌قی، پیاده‌کردنی ماف، گۆپانه‌وهی نیشتمانی داگیرکراو، دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیکه‌ی ئیسلامی و پالپشتیکردنی بیته‌ز و چه‌ساوانه.
- سه‌باره‌ت به نیشتمانه‌په‌روه‌ری، عه‌زام له میساقه‌که‌یدا، پت له‌سه‌ر به‌رگریکردن و رزگارکردنی نیشتمانی دانه‌گرت و به ئه‌رکی سه‌رجه‌م بزوتنه‌وه‌یه‌کی ئیسلامی ده‌زانن که ئه‌م فهرزه‌به جیته‌جئ بگن.

میساقه‌که‌ی عه‌زام پڕ له ماده‌یه. ئه‌گه‌رچی تایبه‌تمه‌ندیه‌کی جیهانی پتوه‌دیاره، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی عه‌زام فه‌له‌ستینیه‌ ژۆر به‌زه‌قی جه‌ختی له‌سه‌ر کیشته‌ی فه‌له‌ستین و رزگارکردنی سه‌رجه‌م خاکی ئو ولاته‌ کردۆته‌وه. وه‌ک خۆی ده‌یلت "فه‌له‌ستین وه‌قفیکه‌ی ئیسلامیه‌" واته‌ خاکیکی پیروژه، نه‌ ده‌گرپرت و نه‌ ده‌فروشرت، نه‌ ئه‌م ده‌ست و ئه‌و ده‌ستی پتده‌گرت.

له‌ماوه‌ی سالانی ۱۹۸۴-۱۹۸۸ ئوسامه‌ بن لادن و عبدالله عه‌زام ژۆر لیک نزیک ده‌بنه‌وه، به‌یه‌که‌وه کاری جیهادی گه‌شه پت ده‌دن. به‌یه‌که‌یشتنی بیروپای هه‌ردو که‌سایه‌تی، وایکرد (بیروکه‌ی جیهادی جیهانی) دابپژن.

ئه‌م دوانه له‌ چوارچێوه‌ی جیهادی جیهانی، دابه‌ش بوون بۆ دوو شتیه کاری جیهادی. عه‌زام لایه‌نی هاندان و ریکلامکردن و بلۆکردنه‌وه‌ی بیر جیهادیی له‌ئه‌ستو گرت. بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش عه‌زام سه‌ری له‌ ولاتانی جیهان ده‌دا، بۆئه‌وه‌ی سه‌رباز بۆ سه‌ریانگه‌کان گۆبکاته‌وه، له‌تتو گروپ و جالیه‌ی ئیسلامی له‌ ولاتانی ئه‌وروپی و تازی پێشکه‌ش ده‌کرد. عه‌زام له‌م سه‌ردانانه‌یدا پیشوازی گه‌رمی لێده‌کرا به‌هۆی ئه‌وه‌ی وه‌ک سه‌رکرده‌یه‌کی به‌توانای شه‌ری دژ به‌ سوڤیه‌ت ناسرابوو. سالی ۱۹۸۲ له‌ سه‌ردانیکیدا بۆ ئه‌مریکا له‌لایه‌ن رابیته‌ی لاوانی موسلمانانی ئه‌مریکی کۆریکی بۆ ریکخرا. له‌ویدا عسام ریدی، راهینه‌ری فڕۆکه‌وانی، ژۆر پتی سه‌رسام ده‌ییت و سه‌ردانی ئه‌فغانستان ده‌کات و ده‌یته‌ ئه‌ندامیکه‌ی قاعیده، دواتر ئه‌م پیاوه‌ رۆلی به‌رپرسی کرپنی چه‌ک و فڕۆکه‌ی تایبه‌تی ئوسامه‌ بن لادن ده‌گێت.

جهنگی زانیاری

هرچی نوسامه بوو خوی ترخان کردبوو بۆ لایه‌نی جیهادی، نه‌مه‌ش له‌به‌ر نه‌وه‌ی کوپه‌دوله‌مه‌ندیکی سعودی بوو، به‌ئاسانی ده‌یتوانی پاره‌ بۆ دروستکردنی سه‌ریازگه‌ و دابینه‌کردنی ئامێره‌ پتویسته‌کان و کرپنی چه‌ک و جبه‌خانه‌ و شوپنی حه‌وانه‌وه‌ی چه‌نگاوه‌ران، ده‌سته‌به‌ر بکات.

له‌ ٢٤ی تشرینی دووه‌می ١٩٨٩دا عه‌زام و دوو کوپی به‌ ٢٠ کیلوگرام TNT که له‌ ئۆتۆمبیله‌که‌ی چێنرابوو، تیرۆرکران. سه‌باره‌ت به‌ مه‌سه‌له‌ی تیرۆرکردنی عه‌زام بیروپای جیاوازه‌یه‌، که‌ جگه‌ له‌ ئامێری کوشتنه‌که‌ی که‌ ماده‌ده‌ی تی ئۆین تی بووه‌، سه‌راپای چیرۆکی تیرۆرکردنه‌که‌ لێک جودان.

سه‌رچاوه‌کانی ده‌زگای سیخوپی ئه‌مریکی له‌ باوه‌ڕه‌دان که‌ جیاوازی بیروپای ئێوان عه‌زام و نوسامه‌، وای له‌ نوسامه‌ کردووه‌ که‌ پیلانی تیرۆرکردنه‌که‌ بگێڕێ. له‌ گه‌ڵ کۆتایی هاتنی شه‌ری سو‌فیه‌ت، جیاوازی ئێوان ئه‌م دوانه‌ رووی له‌ زیادتی کرد. له‌ کۆتایی ساڵی ١٩٨٨ و سه‌ره‌تای ١٩٨٩دا کێشه‌گه‌لێک ئه‌م دوانه‌ی خسته‌ به‌رانه‌به‌ر یه‌ک. سه‌ریازگه‌ی (المساعدة) یه‌ک له‌و خاڵانه‌ بوو کێشه‌ی ئێوان ئه‌م دوانه‌ی دروست کرد، نوسامه‌ ده‌یویست سه‌ریازگه‌که‌ بپێته‌ پاشکۆی قاعیده‌، هه‌رچی عه‌زام بوو ئه‌و داواکاریه‌ی ناوبراوی ره‌تکرده‌وه‌ و ده‌یویست سه‌ریازگه‌که‌ی سه‌ر سنووری پاکستان و ئه‌فغانستان بکه‌یه‌کی بێلایه‌ن بێ و ته‌نها لاوانی و لاتانی جیهاده‌که‌ر، بۆ شه‌ر ئاماده‌ بکات.

خاڵێکی دیکه‌ی جیاوازی ئێوان ئه‌م دووانه‌، له‌سه‌ر ئه‌رکی نووسینه‌گه‌ی خزمه‌تگوزاری بوو. نوسامه‌ ده‌یویست چه‌نگاوه‌رانی سه‌ریازگه‌کانی قاعیده‌ له‌سه‌ر شێوه‌ی چالاکی تیرۆریستی په‌روه‌رده‌ بکړن، بۆ نه‌وه‌ی کاتێ ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ و لاته‌کانیان به‌هێزه‌وه‌ بگه‌ڕێنه‌وه‌. ئه‌و راهێنه‌ تیرۆریسته‌ی بینویانه‌ یاره‌متیان بدات له‌ و لاته‌کانیان جێ پێی خۆیان بکه‌نه‌وه‌، به‌لام عه‌زام وای ده‌بینی که‌ چه‌نگاوه‌ران ئه‌و راهێنه‌ ته‌نها له‌ناو ئه‌فغانستاندا به‌کار به‌یئن.

له‌به‌ر نه‌وه‌ی عه‌زام خوی له‌ میسر بوو، چاک له‌ ره‌وشی ژبانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی ئه‌و و لاتانه‌ گه‌یشته‌بوو، مه‌ترسی تیرۆریستی له‌و و لاتانه‌ی ده‌زانی، عه‌زام له‌مه‌دا پشتی

به‌وه به‌ستېوو که فتواکانی نیسلام ریگا نادهن پاره و مه‌شقی سه‌ریازی بۆ تیږډکردن به‌کاربه‌یتریت و نه‌مه مه‌سه‌له‌یه‌کی موخالیفی شه‌ریعه‌تی نیسلامه . نه‌م ململانییه‌ی نیتوان عه‌زام و نوسامه ، به‌گویره‌ی ده‌زگای سیخوپی نه‌مریکی ده‌بویه ، به‌کیکیان له‌ناو بچیت، هه‌ریویه له‌سالی ۱۹۸۹دا عه‌زام له‌گه‌ل دوو کورپه‌کی بۆ نویژی هه‌ینی له پېشاهور ده‌چوون، چالاکیه‌ک تیږډریسته‌یه‌کی به‌رانبه‌ر نه‌نجام درا .

هه‌رچی سه‌رچاوه نیسلامیه‌کانن، چیرۆکی ته‌وار پېچه‌وانه‌ی ده‌زگا سیخوپه‌کانی نه‌مریکا پېشکه‌ش ده‌کن . نه‌وان کاره جیهادییه‌کانی عه‌زام و به‌رکخستنی ده‌وتیکی جیهانیی بۆ دژایه‌تیکردنی نه‌مریکا و زایۆنیزم به‌فاکته‌ریک ده‌زانن که وای له نه‌مریکا و ده‌زگا سیخوپه‌کانی کوردبیت پیلان بۆ کوشتنی عه‌زام بخه‌نه‌گه‌پ، له‌م کرده‌وه‌یه‌شدا نه‌مریکا فشاری خستبیته سه‌ر پاکستان و پېڤسه‌ی تیږډکردنه‌که‌یان دژبه عه‌زام نه‌نجام دابیت .

عه‌لی محهمه‌د، سیخوپی نوسامه بن لادن

عه‌لی عبدالسه‌عود محهمه‌د، سیخوپنکی دووسه‌ره‌یه که کاری بح هه‌ردوو ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندی و جیهادی نیسلامی میسری ده‌کرد.^۱ ناوبراو وه‌ک وه‌رگێڤ بۆ نه‌یمه‌ن زه‌واهیری هاته‌نیۆ ولاتی نه‌مریکا، به‌مه‌به‌ستی گه‌پان به‌ناو مزگه‌وته‌کاندا بۆ کۆکردنه‌وه‌ی پاره‌ی له‌پیناو جه‌نگان له‌دژی داگیرکاری سۆفیه‌ت له نه‌فغانستان . زه‌واهیری له‌ویدا هانیدا بۆشه‌وه‌ی شتیک بکات بۆنه‌وه‌ی له نه‌مریکادا به‌مینته‌وه . هه‌ریویه ، نه‌میش خۆی وه‌ک هه‌لاتویه‌ک دایه‌ ناسین . کاتیک له قاهیره چووه ناو نووسینگه‌ی هه‌والگری ناوه‌ندی وه داوای کرد قسه له‌گه‌ل به‌پتوه‌به‌ری بنکه‌که بکات بۆنه‌وه‌ی هه‌رچی ده‌زانتیت بۆیان باس بکات، نه‌مریکیه‌کان وایاندانا که ناوبراو سیخوپنکی میسریه به‌لام به‌هه‌رجۆریک بیت ته‌جندیان کرد بۆنه‌وه‌ی وه‌ک نه‌فسه‌رنکی هه‌والگری پله‌سه‌ره‌تایی کاریکات . کاتیک نه‌رکی چوونه‌ناو مزگه‌وتیکیان

¹ Hays, Tom; Theimer, Sharon (December ۲۶, ۲۰۰۱). "In life of double-crosses, Egyptian worked with Green Berets and bin Laden" (http://www.bhpioneer.com/article_۲۶۴a۰۱۲۲b۸c۹۵۹b۰b۲b۲۱۷۴۰۹۸a۹۰۸f۱).

پېنساډ که په یوه نډی هه بوو له گډل حزب الله، له جیاتی نه وه ی کاره که ی خوی بکات، هه لسا به ناگادار کړنه وه ی نیمای مزگوت که به وه که ناوېرو سیخوې نه مریکا یه وه و به به سستی کړ کړنه وه ی زانیاری هاتو ته نه وئ. یه کیکی تر له سیخوې دلسوزه کانی تری نه مریکا له ناو نه و مزگوت دا بوو وه سی نای نه ی له م باره وه ناگادار کړه وه، نه مه ش بووه هوی دهر کړندی و ریگانه دان بۆ چوونه ناو نه مریکا.ⁱ به هر جورتیک بیت، ناوېرو دواتر چووه ناو سوپای نه مریکا وه، و له به شعی کاروباری جهنگی تاییه تی دهستی به وه رگرتنی مه شق کړد، دوی کوتایی هاتنی نه م نه رکه ی، بېوانامه ی دکتورای له شهریه تی نیسلا می وه رگرت بونه وه ی له روزه لاتنی ناوهر پاست وانه بلنیه وه.

له سالانی هه شتا کاند، علی راهینانی به و شهره دژه سوفیه تیانه ده کړد که ده چوونه نه فغانستان. هه والذوی تاییه تی نیف بی نای، جاک کلونان، ناوینابو "مه شقیپنده ری یه که می بن لادن."ⁱⁱ ناوېرو تاوانبار بوو به هیرشه کانی سالی ۱۹۹۸ بوسه ر بالیوزخانه کانی نه مریکا له نایروبی، کینیا. و دار سه لام، ته نزانیا. له نوکتوبری ۲۰۰۰، پینچ تومته تی درایه پال بۆ کوشتنی هاوالتیانی نه مریکا و ویران کړدی سامانی نیشتیمانی نه و ولاته.

علی له زمانه کانی ټینگیزی، فهره نسی، عیبری و عره بیدا پاراو بوو. نه و که سیکی ریکیوش، زیره ک بوو، جگه له وه ی توانایه کی له پاده به دهری هه بوو له دروست کړدی هاوپی نوئ.ⁱⁱⁱ علی له هه والگری سوپای میسریدا پله رانیدی هه بوو، به لام دوی نه وه ی ناشکرا بوو ناوېرو هه لگری بیرى تووندپه وییه، له سالی ۱۹۸۴ له کاره که ی دوور خرایه وه. دوی نه وه ی په یوه نډی به سوپای نه مریکا وه کړد، هه لسا به به کاره ټناتی زانیاری سه ریازی نه و سوپایه بۆ مه شقیپدانی قاعیده و چه کداره

ⁱ Temple-Raston, Dina. "The Jihad Next Door", ۲۰۰۷. p. ۸۳

ⁱⁱ Interview with FBI special agent Jack Cloonan (<https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/////torture/interviews/cloonan.html>) Archived(<http://archive.wikiwix.com/cache/۲۰۱۱۰۲۲۴۰۶۰۳۲۲/https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/////torture/interviews/cloonan.html>) ۲۰۱۱-۰۲-۲۴ at Wikiwix, Frontline, PBS, October ۱۸, ۲۰۰۵.

ⁱⁱⁱ Wright, Lawrence (۲۰۰۶). Looming Tower. p. ۱۸۰. ISBN ۱-۴۰۰۰-۳۰۸۴-۶.

موسلمانه کانی تر، جگه له مهش نامیلکه یه کی بۆ گروپی تیرۆرستی قاعیده له م باره یوه نووسی. ئه وهی باسکرا پوخته ی ژیا نی ناوبراو بوو، ئیستا با بزانی ن به چ شیوازی ک چالاکییه کانی خۆی نه نجامداوه و سوودی له چ میتۆدییکی وه رگرتوه .

له ماوه ی سالانی هه شتا کاند، عه لی مه شقی به مواهیدینه نه فغانه کانی دژه سوڤیه ته ده کرد. له ماوه ی جه نکه که دا، عه لی ته نیا له سه ره تا دا مه شقی به ژماره یه کی که می چه کدار ده دا، له ناو ئه و چه کدارانه ش ئوسامه بن لادن، ئه یمه ن زه واهیری، ئه و تیرۆرستانه ی تیادابوو که به رپرس بوون له ته قینه وه کانی هه ردوو بالۆزخانه که ی ئه مریکا له کیشوه ری نه فریقا. مه شقه کانی ناوبراو له که مپه سه ربازییه کانی نه فغانستان بوون. جگه مه شقی پیدان، ناوبراو بۆ ماوه یه کی زۆری له نه فغانستان خۆی شه پی هێزه سوڤیه تییه کانی ده کرد.

دوای چوونی بۆ ئه مریکا و په یوه ندیکردن به سوپای ئه و ولاته وه، عه لی زانیاری کۆده کرده وه ده رباره ی سوپا و ژێرخانی ئه مریکا له ماوه ی کارکردنی وه ک رێنماییه کی مه شقی پیدان عه ریفی پشتیوانی. له سالێ ١٩٨٨، ناوبراو گه راپه وه نه فغانستان بۆ ئه وه ی له دژی سوڤیه ته بجه نگیت. له و ماوه یه دا، بپوا وایه که ناوبراو به وۆی ئه و زانیاریانه ی له ئه مریکا فیزی ببوو، هه لسا به فێرکردنی چه ند خانه یه کی تیرۆریستی به وۆی ئه م زانیاریانه وه، وه دوای ته نیا به ک مانگ گه راپه وه ئه مریکا.

له سالێ ١٩٩٠، دووباره گه راپه وه نه فغانستان، ئه مجاره هه ر خه ریکی مه شقی پیدانی تیرۆرسته کان بوو به شیوه ی هونه ری گه ریلایی چه ند ئه رکیکی تری وه ک رفاندنی فێرکه، خۆته قاندنه وه، رفاندنی مۆف، و بۆمبی سه ره شه قام.^١

له و ماوه یه دا، ناوبراو له گه ل ئوسامه بن لادن و ئه یمه ن زه واهیری ده ستی کردوه به پلانی ته قاندنه وه ی هه ربوو بالۆزخانه که. دواتر، عه لی که سی هه ره سه ره کی بووه له یارمه تیدانی بزوتنه وه که ی قاعیده له نه فغانستانه وه به ره و سودان.^٢ له سالێ ١٩٩٢، وه ک به شیک له خانه ی مه شقی تیرۆریستی چه ندین گه شتی کردۆته

^١ Wright, Lawrence (٢٠٠٦). Looming Tower. p. ١٨١. ISBN ١-٤٠٠٠-٣٠٨٤-٦.

^٢ United States of America v. Ali Mohamed. Ali Mohamed pleads guilty on case, Life imprisonment

نه افغانستان. ته نيا لهو سالهدا بهلايهنى كه موه ۸۵ گه شتى كړدوه له كاتېكدا له ژير چاوديزى سى ناي نهيدا بوه. ناويراو هم دژى سؤفيه ته نگاهه و هميش كارگوزارېكى سودمهند بوه له مه شقپندانى سهرانى قاعيده. لهركاته، ناويراو چه نه راله كانى قاعيدهى فيزى چندين هونه رى هوالگرى كړدوه. له وانه، چاوديزى، دژه چاوديزى، غافلكوژى، رفاندن، شيفره، و شكاندنى شيفره.^۱

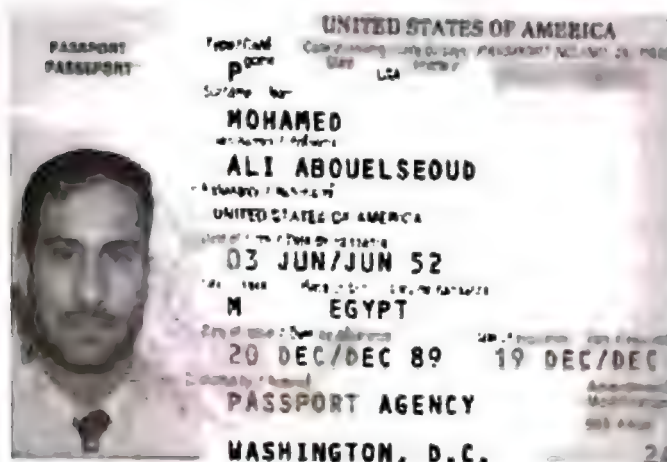
هروهك باسكرا، له سالى ۱۹۸۴ عالى له قاهره چوه باره گاي سى ناي نهى بژنه روى بيته سيخوپى نهوان، دواتر له شارى هامبورگى نه لمانيا دهست به كارېوو. له ويدا، ناويراو چوه ناو مزگوتېكه وه كه پيره ندى هېوو له گهل حزب الله و يه كسر به نيمامه نيرانيه كى وتى كه شو سيخوپى نهامريكاوه، نامانجه كېشى دهره مېنانى زانياريه لهو كه سانهى دينه ناو مزگوتكه. بهرله وى ناويراو بچيته مزگوتكه، سى ناي نهى كه سېكى ترى ناردېوو، بهمهش كارى عالى ته واو بوو، و به ته واوى متمانى خوى له ده ستدا. دواى كوتايى هاتنى كاره كى وهك سيخوپ، عالى گه راپوه كاليفورنيا. له نهامريكادا، پرؤسهى هاوسه رگيرى له گهل كچېكى نهامريكى خه لكى سانتا كلارا نه نامدا دواى شش ههفته له كيشمه كيشمى دادگا، بوو به خاوهنى رهگ زمانهى نهامريكى.^۲ بهمهش ناويراو توانى بچيته ناو سوباي نهامريكا و له ناوه ندى كاروبارى جهنگى تايبه تى چؤن كه ندى و فؤرت براگ تا سالى ۱۹۸۹ دهست به كار بېت. ناويراو داواى ليكرا كه وانهى كولتورى عهره بى لهو بنكه يه دا بلآيته وه. له سالى ۱۹۸۸، عالى به بهر پر سه كانى خوى له سوباي نهامريكا راگه ياند كه شو پېويستى به نيجازيه كه هيه بژنه وى بچيته وه نه افغانستان و له وئ شه پى سؤفيه تيبه كان بكات. دواى يه ك مانگ، ناويراو گه راپوه، كه زافى نه وى ليډا كه شو توانيويتى دوو سه ريارى سؤفيه ت

^۱ Statement of Patrick J. Fitzgerald United States Attorney Northern District of Illinois Before the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States

^۲ "Bin Laden's man in Silicon Valley / 'Mohamed the American' orchestrated terrorist acts while living a quiet suburban life in Santa Clara" (<http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/۲۰۰۱/۰۹/۲۱/MN۲۲۴۱۰۳.DTL&hw=ali+mohamed&sn=۰۰۳&sc=۲۸۲>). sfgate.com

چه‌نگی زانیاری

بکۆزیت، به‌لگه‌ش بۆ قسه‌کانی پێشکه‌شکردنی قاییشی جلی سه‌ربازی هه‌ردوو سه‌ریازه‌که‌ بوو.

وێنه‌ی لاپه‌ری یه‌که‌می پاسپۆرته‌ نه‌مریکیه‌که‌ی عه‌لی محهمه‌د

رۆبێرت نه‌ندێرسن، چه‌ندین جار وشیاوی دایوو له‌وه‌ی موحه‌مه‌د سیخووه‌، به‌لام راپۆرته‌کانی هه‌رامۆش ده‌کران. دوا‌ی گواسته‌وه‌ی چه‌ندین زانیاری گرنگ و پێدانی مه‌شقی سه‌ربازی به‌ سه‌رانی قاعیده‌ دوا‌جار ناویراو ده‌ستگیرکرا. له‌سا‌لی ١٩٩٨، دوا‌ی نه‌نیا دوو رۆژ له‌ ته‌قینه‌وه‌کانی هه‌ردوو بالێۆزخانه‌که‌، هه‌والدۆزه‌کانی ئیف بی ئای هه‌لسان به‌ پشکینی مالی عه‌لی. نه‌وان چه‌ندین به‌لگه‌یان دۆزیوه‌ سه‌باره‌ی به‌ چالاکییه‌ تیرۆرستییه‌کانی که‌ پێکهاتبوو له‌ پلان و نامیلکه‌ی مه‌شقپێدانی قاعیده‌. ناویراو پلانی دارشتبوو واته‌که‌ جێ به‌جێت و چاوی به‌ ئوسامه‌ بن لادن بکه‌وێت. هه‌ر مه‌مان رۆژه‌ ناویراو وه‌ک گومانلێکراوی سه‌ره‌کی هه‌ردوو ته‌قینه‌وه‌که‌ ده‌ستگیرکرا. دوا‌ی دادگاییکردنی، ناویراو پینج تۆمه‌تی پیلانگێڕانی درایه‌پال و به‌مه‌ش سزای زیندانی تاهه‌تایی بۆ برایه‌وه‌.

رێنھارد ھایدریک (۱۹۰۴-۱۹۴۲)

رێنھارد بالادەستی نازی و رێکخەری سەرەکی کۆمەڵکۆژی نازییەکان بوو، ھەروەھا ناویراو ھەرماندەوی ھیتلەر کانی بروسکە و رەشەبای ناسراو بە (SS) بوو. بەشێک لە دیوێکفانان ناویراو بە سەیرترین کەسایەتی نازی دادەنێت کە ھیتلەر نازناوی "دلی ئاسنین" لێناوێت. بەدرێژایی ماوەی خۆمەتکردنی لە پارتی نازی، چەندین پۆستی ئەمنی و سیاسی وەرگرتوو کە گرنگترینیان سەرۆکی رێکخراوی (SD) بوو کە دەزگایەکی ھەواڵگری بوو کاری دەکرد بۆ بەدیھێنانی ئامانجەکانی پارتی نازی لەبەرگەی گرتن و کوشتن و راگواستن، وە بەشداربوو لە دامەزراندنی رێکخراوی کریستال ناچ بۆ ئەنجامدانی پاککردنەوەی ئەلمانیا و نازی لە جووھەکان کە لە ئەنجامدا ئەو کوشتارگەیە لێکەوتەو کە لەمیژوودا بە ھۆلۆکۆست دەناسرێت، تێیدا شەش ملیۆن جوو کوژران.

رێنھارد ھایدریک لەلای چەپەو

میژووی لەدایک بوونی ناویراو دەگەرێتەوە بۆ ساڵی ۱۹۰۴ لە بنەمالەییکی مەسیحی کە دایکی پڕۆتستانی و باوکی کاسۆلیکی بوو، باوکی ناویراو خاوەنی بیروباوەڕێکی نەتەرەیی توندپەرە بوو کە ھەر ئەم بیروباوەڕە بۆ کۆچرەکان بە میرات ماوە. لەساڵی ۱۹۱۸ و لە تەمەنی ۱۵ ساڵیدا دوا کۆتایی ھاتنی جەنگی جیھانیی یەکەم،

ناوبراۋ پەيۋەندى بەچەند تېپىڭكى چەكدار لە خۆبەخشە راستپەۋەكان دەكات، پاشان دەبىتتە ئەندامى كۆمەلەى نىشتىمانى دژە سامى.

لەسالى ۱۹۳۱ ھائىنرىش ھىملەر، سەرۆكى ئوكتائەى ھەۋالگىرى نازىيەكان، ھەستا بە جياكردنەۋە بەشى قەلچۆكردنى سىخوپى لە ھىزەكانى (SS)، ناوبراۋ لەبۋارى ھەۋالگىرىدا دەستى بەخزمەت كرد و كەوتە دامەزراندن و بلۆكردنەۋەى تۆرە سىخوپىەكانى بەمەبەستى كۆكردنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى بۆ بەدبەختانى ئامانجەكانى پارتى نازى. ئەر زانىارىيەكانى لە ھەزاران سىخوپەۋە كۆدەكردەۋە و لە دۆسيەى تايبەتيدا ھەلئىدەگرتن و تا لەكۆتاييدا بەھۆى لىھاتوپىەۋە پلەى بۆ راشىد بەرزكايەۋە. لەسالى ۱۹۳۲، چەند پىروپاگەندەيەك بلۆكرايەۋە لەلايەن رىكابەرەكانى ھايدىرىك كە بانگەشەى ئوۋەيان دەكرد كە ھايدىرىك بەپەچەلەك جوۋە و ئارى نىيە كە ئىمەش لەكۆتاييدا سەرۆكايەتى لايەنە ئەمنى و سىياسىيەكانى پارتى نازى ناچاركرد پەنا بىيەنە بەر پىسپۆرىكى بۋارى رەچەلەكئاسى كە دۋاى پشكئىن و لىكۆلئىنەۋە ھايدىرىك لەۋ تاقىكردنەۋەيدا سەرگەۋتۈۋ بوو دەرگەۋت كە بەپەچەلەك ئارىيە و بەھىچ جۆرىك خويئى جوۋ لە دەمارەكانىدا ناگەرئىت و ئەر پىروپاگەندەئەش سەرچەمىيان ناراست بوون. لەناۋەرپاستى سالى ۱۹۳۲ سەرۆكى گۆستاپۆ ھايدىرىكى كرد بە سەرۆكى دەزگاي (SD) كە تايبەت بوو بە قەلچۆكردنى سىخوپى كە دواتر ئەم دەزگايە لەژىر سەرپەرشتى ھايدىرىكدا بوو بە ئامىزىك بۆ چاندنى ترس و كوشتنى نەپارەكانى پارتى نازى. لەسەرەتاي سالى ۱۹۳۴ لەسەر داۋاى ھىتلەر ھايدىرىك لىستىكى ئامادەكرد لەناۋى ئو كەس و لايەنەئەى كە "پىئويستە پاكئاۋ بىكرئىن"، دۋاى ئامادەكردنى ئەر لىستە ھايدىرىك لەپىزى پىئىشەۋەى ئەر بەرپرسانەى پارتى نازى بوو كە فرمانى بە لەناوبردنەيان دەركرد بەبئى داڭاىيىكردن. دۋاى ئوۋەى ھىتلەر لەسالى ۱۹۳۶ دا ھىملەرى كرد بە سەرۆكى پۆلىسى نەيتنى، ھايدىرىك بوو بە جىڭرى و دۋاى ئوۋەى ھىملەر دووبارە سىستەمى ھەۋالگىرى (گۆستاپۆى) رىكخستەۋە، ھايدىرىك بوو بە سەرۆكى بەشى پۆلىس و ھەۋالگىرى. مېژوونوسان پىتيان وايە ھايدىرىك تۆقىتەرتىن بەرپرسى پارتى نازى بوۋە، ئەر يەككەك بوۋە لە ئەندازىارانى كۆمەلەكۆزى و

جهنگی زانیاری

کوشتارگه‌کانی نازییه‌کان که راسته‌وخۆ فه‌رمانه‌کانی هیتلهری جیبه‌جین ده‌کرد، نه‌مه‌ش به‌چهند شتیه‌یه‌کی وه‌ک راگواستن و به‌ندکردن و پاکتاوکردنی ره‌گه‌زی به‌تاییه‌تی دژی جووه‌کان.

سه‌ره‌پای هه‌موو نه‌مانه‌ش، هایدریک په‌کێک بووه له دامه‌زێنه‌رانی رێکخواری کریستال ناچ که به‌رپرس بوو له قه‌سابخانه‌کانی دژه جووه‌کان له ته‌واوی نه‌لمانیدا. له شوه‌ری حاوتی ئۆکتۆبه‌ری ۱۹۳۸ هایدریک بروسکه‌یه‌کی به‌په‌له‌ی ئاراسته‌ی هه‌ریه‌ک له نووسینگه‌کانی گوستاپۆ و ده‌زگای (SD) کردو داوای لێکردن هه‌ماهه‌نگی یه‌کن له‌گه‌ڵ یه‌که‌کانی (SS) و پۆلیسی نه‌لمانی بۆ په‌لاماردانی جووه‌کانی نه‌لمانیا به‌سووتاندن و بڕووخاندنی باله‌خانه و په‌رستگا‌کانیان و ده‌ستگرتن به‌سه‌ر سه‌رحه‌م به‌لگه‌نامه و سه‌روه‌ت و سامانه‌کانیان و ره‌شبگیرکردنیان وه‌ داوای نه‌وه‌ی نه‌جامدانی هه‌موو نه‌وانه‌ نزیکه‌ی ده‌هه‌زار جوویان گواسته‌وه بۆ سه‌ربازگه‌کانی مه‌رگ، نه‌مه‌ش سه‌ره‌تایه‌ک بوو بۆ جینۆسایدی جووه‌کان که به‌هۆلۆکۆست ناسراوه. داوای داگیرکردنی چیکوسلۆفاکیا له‌لایه‌ن نه‌لمانیای نازییه‌وه ناوبراو ئه‌رکی قه‌لاچۆکردنی شۆرشگێته‌ چیکیه‌کانی گرتنه‌ستو و داوای ده‌ستگیرکردنیان دوورده‌خرانه‌وه و پاشان گوله‌باران ده‌کران. وه، دواتر کرا به‌به‌رپرسی راسته‌وخۆی که‌رتی نه‌ینزاس گرۆپین که به‌ هاریکاری سوپای نه‌لمانیای نازی دوو ملیۆن که‌سیان له‌ناوبرد له‌ نیوانیاندا یه‌ک ملیۆن جوو هه‌بوو، نه‌م کاره‌ش له‌پێگه‌ی گوله‌بارانکردن و خنکاندن به‌گازی ژه‌هراوی نه‌جام درا.

به‌هۆی گه‌نگی و کاریگه‌ری هایدریک له‌ به‌دیهێنانی ئامانه‌جه‌کانی پارته‌ی نازی، به‌تاییه‌تی له‌سه‌ره‌تای سالانی جهنگی جیهانی دووه‌مدا، ده‌زگای هه‌واگری به‌ریتانی ناسراو به‌ M۱۶ بپاریدا هایدریک له‌ناویه‌رێت، بۆ نه‌م مه‌به‌سته‌ تیمیکیان نه‌رخانکرد که پێکهاتبوو له‌ دوو پارته‌یزانی چیکه‌ی که‌ جان کۆبیش و جۆزێف گابچیک بوون داوای نه‌وه‌ی له‌پێگه‌ی فرۆکه‌وه و به‌په‌ره‌شووت دابه‌زینه‌ ناو خاکی چیکوسلۆفاکیا له‌ ترسی نا‌شکرا‌بوون له‌ هه‌شارگه‌یه‌کدا له‌ پراگی پایته‌خت که‌وتنه‌ پلانداریشتن بۆ

جىيەجىكرىنى كىردەي لەناوېردىنى ھايدىرىك، سەرەتا ئەم تىمە ويىستيان لەرىنگى قەناسەو ھايدىرىك بىكۆن بەلام سەرکەوتقۇنەبوون. بۆيە پىلانىكى تىران داپشت. لەسالى ۱۹۴۲، ناوبراۋ لە بارەگاگەي خۆيەو بەرىنگەوت تا لەگەل ھىتلەردا چاپىنگەوتنىكى فرمى ئەنجام بەت، وە بەلگەنامەكان نامازە بوە دەگەن كە ھىتلەر دەيوست ھايدىرىك بىگوزنتەو بۆ فەرەنسا كە ئەو كاتە لەلايەن ئەلمانىيەكانەو داگىركرابو بۆ دامركاندەو ھى چاپاكىيەكانى شۆرشگىتەر فەرەنسىيەكان، كاتىك كەژاۋەي تۆتۆمبىلەكانى ھايدىرىك بەرىنگاۋە بوو بەرەو ئەو ئوتتەلى كە چاپىنگەوتنەكەي تىدا ئەنجامدەدرا، ھايدىرىك فەرمانى بەشۆفەرەكەي كىرد كە خىرايەكەي زىاد بىكات و كەژاۋەكە بەجىيەتلىت بەھۆي درەنگەوتنى لە چاپىنگەوتنەكە، دواتر لە پىنچىندا لە نىزىك پردى تروجا يەككە لە شۆرشگىتەر چىكىيەكان بەناۋى جۆزىف گاچىك لەبەرەمى سەيارەكەي ھايدىرىكدا وەستا و چەكەكەي ئاراستەكرد كە لە جۆزى رەشاشى (sten) بوو كە بەو ناسراۋە پىكەتەيەكەي سادەي ھەيەو لە چەند پارچەيەك پىك دىت بەلام چەكەكە چىرك بوو، لەو كاتەدا شۆرشگىتەرەكەي تر كە جان كۆيىش بوو بۆمبىكى دەستى دژە تانكى بە ئاراستەي سەيارەكەي ھايدىرىك ھاۋىشت و راستەوخۆ تەقىيەو و بوو ھۆي بەسەختى بىرىنداربوونى.

دواتر ھايدىرىك دەمانچەكەي دەرھىنا و ويستى تەقەبىكات بەلام لەتاۋ ئازار نەيتوانى، شۆرشگىتەرەكانىش ھەلھاتان و دووركەوتنەو. دواتر راستەوخۆ ھايدىرىك گواسترايەو بۆ نەخۇشخانە و دەرگەوت كە پارچەي بۆمبەكە زىانى بە گورچىلە و چەند بەشىكى تىرى ھەناۋى گەياندوۋە و پەراسوۋى شكاندوۋە و ھەر بەم ھۆيەو لە ۲ى ھەزىران كۆچى دوايى كىرد. تەرمەكەي گواسترايەو بۆ بەرلىن و لە رۆپەسمىندا بەخاك سىپىردا كە خۇدى ھىتلەر تىيدا بەشدار بوو. كىردەي تىرۆركىدىنى ھايدىرىك لەلايەن شۆرشگىتەر چىكىيەكانەو گورزىكى كوشندە بوو كە لە ھىزە تاييەتەكانى ئەلمانىا درا، بەلام لە تۆلەي ئەم چاپاكىدا سەرۆكى گۇستابۆ، ھىملەر، ھەستا بە بەرپاكىدىنى قەسابخانەيەك كە ھەزاران چىكى تىدا كۆمەلگوزكران. بەلام ھەموو ئەمانە نەبوونە

هۆی ئه وهی چیکوسلۆفاکیه کان له بهرهنگاریوونه وهی ئه لمانیه کان ساردبینه وه به لکو
ئوان بهردهوام بوون له نهجامدانی چالاکی شۆپشگێڕانه و دواى ئه وهی هیزهکانی
روسیا یه که یه که ولاتانی ئه وروپایان له چنگی ئه لمانیه کان رزگارد کرد
به نزیکیوونه وهی سوپای روسیا له چیکوسلۆفاکیا، چیکوسلۆفاکیه کان ژماره ی چالاکیه
شۆپشگێڕه کانیا ن زیادی ده کرد تا ئه وکاته ی نازییه کان ناچار بوون سه رجه م
هیزه کانیا ن له ئه وروپای خۆره لات و چیکوسلۆفاکیا بکشینه وه و نه رخان ی بکن بۆ
به رگریکردن له ئه لمانیا دژی سوپای سووری رووسی^۱.

ئیدوارد سنۆدن (۱۹۸۲-...)

ئیدوارد جوژیف سنۆدن له دایکبووی ۲۱ی حه زیرانی ۱۹۸۲ که سایه تی ئه مریکی و
راویژکاری پیتشووی ده زگای ئاسایشی نیشتمانی ئه مریکبه به لام به هۆی ئه وهی ناوبراو
هه په شه ی له حکومه تی ئه مریکا کرد له وه ی چه ندین به لگه نامه ی نه یتی ئه مریکا
ناشکرا ده کات له ولاته رایکرد و له دوایدا داوا ی له ولاتان کرد که مافی په نابه ریتی
پێیده ن به هۆی مه ترسی بۆ سه ر ژیا نی. هه ر بۆ ئه مه ش، به پیتی هه وئه له کان بیته ناوبراو
سه ره تا چۆته هۆنگ کۆنگ ئینجا چوه ته رووسیا و له هه گبه ی دایه که بچینه کوبا
بۆ ئه وه ی له ویشه وه بچینه یه کئ له ولاته کان ی هه نزو ئیلا یان ئیکوادۆر چونکه ئه و دوو
ولاته ئاماده ییان نیشان دا بوو بۆ پێدانی مافی په نابه ریتی به ناوبراو. سنۆدن به شداری
له شه ری ئازادکردنی ئیراق له لایه ن ئه مریکا وه کردووه و کارمه ندی هه ریه که له Dell
و CIA و NSA بووه .

نه نها به دوو لیدوان توانی گرژیه کی زۆر گه رره بخته ننۆان دوو ولاتی زله زینی وه ک
ئه لمانیا و ئه مه ریکا وه، ئه م دوو ولاته ی که له تۆریه ی زۆری سیاسه ته کان ی ده ره وه یان
هاوړا و هاو ئامانج بوون، نه ک هه ر له ننۆان ئه م دوو ده و له ته به لکو گه رره ترین کیشه ی

^۱ MacDonald, C. (۱۹۸۹). The Killing of SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich. *Sea Power*, ۲۲(۱۲), ۳۷.

بۇ ئەمەرىكا دروست كىردە، لەگەل ھەموو جىھان و حكومتى ئەمەرىكاي وەك
ولاتىكى نادىموكرات و پىئىئىلكەرى مافەكانى مرقوف و بەرژەۋەندخواز پىشاندا.

ئىدوارد ستۆدن

ستۆدن لە ئاۋچەي ئىلبىزابىس سىتى سەر بە ھەرىمى كارۆلىنا، لە داىيىك بوۋە . لە
پېرۇسەي خويندندا نۆر سەرگەۋتور ئەبوۋە و دواجار پەيۋەندى كىرۈە بە كۆلىزى
خويندنى كۆمپيوتەرۋە تەنھا بۆنەۋەي ئاستى خۆي بەزىكاتەۋە بۇ بەدەستەيتىنانى
بېۋانامەي دواناۋەندى و دۋاي ماۋەيەكى دىرودىز ئەۋسا كۆلىزى كۆمپيوتەر تەۋاۋ
دەكات . لە سالى ۲۰۰۳، ھەۋلى داۋە بېيئە سەرياز و بەشدارى شەرى ئىراق بىكات،
بەھۋى شىكانى ھەردىۋ قاچىۋە لەكانى راھىتان، ئومىدى بەشدارى شەپى ئىراقى
نەما كە ۋەك نەركىكى مرقىس تىيى ئەپۋانى تا بىتۋانى ھاۋكارى ئەۋ كەسانە بىكات كە
ئۆردەستەن . يەكەم كارى لە ئاۋانسى پاراستى نەتەۋىي دەپن و دواجار لەپەر ئەۋەي
كە شارەزايەكى نۆر ئەبىن لە بۋارى بەرنامە و ئەنتەرنىتتا كارەكەي ئەگۋازىتەۋە بۇ
ئاۋانسى ناۋەندى ھەۋالگىرى سى ئاي ئەي، لە بەشى پاراستنى ئەلىكتىۋنى، ئەۋەي
زىاتر بوە ھۆكار بۇ بەرزيۋەنەۋەي لە كارەكەيدا ئەۋ پىسپۇي و بەھرەيە بوۋ كە ھەپبۋ
لەۋ بۋارە، بەتايىبەتى ھاككەرىكى نۆر سەرگەۋتور بوۋ .

ناروانسی پاراستنی نه ته وهی ناروانسیکی حکومی نه مریکیه، سالی ۱۹۵۴ دامه زراوه به پرسه له کورکړنه وهی هه موو زانیاریه کی نیردراو به رتی په یوه نډیه جوړاوجوړه کانی سیستمی په یوه نډیکړنه وه، له سرانسه ری جیهاندا وهک ته له فون و تږی نه ننه رنیت و کورته نامه و... هتد وه دواى کورکړنه وهی هه ل نه ستیت به شیکړکړنه وهی له پتی ته کنیکى زور پتیشکه وتوه وه، وانا هر کسى که به ته له فون پان به موبایله که ی قسه له گه ل که سیکى تردا نه کات، جا هر چپک و هرچند گرنکیش نه بن، له ناروانسه سه یف نه کړی و شى نه کړتیه وه و بق ماوه په کیش هه ل نه گیرئ. جا نه وهی به که لکی خو یانه وه بن پان نا . بق نمونه، له ولاتی نه لمانیا که په کیکه له ولاته پتیشکه وتوه کان ولاته ته کنترولزیه کان به لام هر په یوه نډیه کی ته له فونی به تاییه تی موبایل به فلتی تاییه تی و ریره وکانى سر نه مریکا تپیه د بیت، نه م کورکړنه وه و شیکړکړنه وهی له پتی به رنامه په که وهی به ناوی پرسم.

پرسم به رنامه په کی کومپو ته ری زور پتیشکه وتوه، له توانیدا هیه ته وای داتا و زانیاری له سر په یوه نډیه کان به ده ستوه بدات. پرته هی نه م به رنامه په زور نه پتی و شاراوه بوو، هرچند کارکردنی نه م پرته هی له سالی ۲۰۰۶ وه بووه به لام سنودن بق دوو رزنامه ی گه وهی جیهان ناشکرای کرد، واشتنن پست و گاردیان، و دوا به دواى نه وهش چندين رزنامه و مالپری نه ننه رنیتی تر وهک پت گه ی ویکلیکس و ده پان پتگی تر. نه وهش ناشکرا کرد که کارکردنی به رنامه ی پرسم له هه موو جوړه په یوه نډیه کانداه کاره پتیراوه، سه رتا نه و په یوه نډیه نه ی ناو نه مریکا و نه و په یوه نډیه نه ی له دهره وه بق ناو نه مریکا نه هاتن، بق نه م کارهش سه رتا له ده ولاتی نه مریکا جوړه ناسانکاریه ک کرا له پتی دادگاهو بق گوینگرتن له ته وای په یوه نډیه ته له فونیه کان و دواچاریش دواى نه وهی به رنامه ی سکاپ و فیسبوک به بلوی جیهانیان داگیرکرد، زور کارى تیرقیرستی هر نه بن به روانگى خودی نه مریکا خوی، جوړه چاوپوشیه کی ته واوله لایه ن دادگاهو کرا بق مه سه له ی گوینگرتن و کړکړنه وهی نیمايله کان و زانیاری وهرگرتن له کومپانیای گوگل.

له ساڵی ۲۰۰۹ هەک شارەزایەکی تەکنۆلۆژیا له بواری هونەری و تەکنیکی له کۆمپانیای بوز الڤ هاملتون دامەزرا که کۆمپانیایێکی کەرتی تایبەتە، کاری بۆ ناسا دەکرد، بە هۆی ئەوەی که بەرپررسی پەيوەندیه‌کان و کاری هونەری بەشی چاودێری بوە هەزاران بە‌لگە‌نامه و مەلەفی گرنگ که‌وتۆتە بە‌رده‌ستی و ئەمیش هەر لەو کاتەوه بۆ هەر یەک لەم مەلەفانە کۆپی تەواوی کردووە.

سێدۆن دواى سێ ساڵ لەدەست بەکاربوونی‌وه بێژگەى ئەوەى بۆ پەیدابوو ناخۆ ئەوەى دەیکەن راستە یان هەڵەیه، لەدواى ئەوەى بە هەزاران بە‌لگە‌نامه دەکه‌وێتە بە‌رده‌ستی، بێر لەوه دەکات‌وه ئەم کارانە ئاشکرايکات و روپۆشی بە‌ناو دیموکراتی سەر دەموچاوی ئەمەریکا لا‌به‌ریت، بە‌لام ئەو گۆرانی‌کارێانەى بە‌سەر ئەمەریکا‌دا دەهات وای لێکرد ساردی‌تە‌وه و ئەشى وێستووە ئەو که‌سانە ئاشکرايکات که داواکارن یان ئەو که‌سانە ئاشکرايکات که سى ئای ئەى بە‌دوايانە‌وه‌یه و ژيانيان بخاتە مە‌ترسی‌وه. بە‌لام کاتێک ئێ‌بینى دواى هە‌ل‌ب‌ژاردنى سە‌رۆک ئۆ‌باما هیچ گۆرانی‌کارێک و هیچ چاک‌سازییەک روونادات بۆیه ساڵی ۲۰۱۲ ب‌ریار دە‌دات ژۆر لەو بە‌لگانه ئاشکرا بکات که ئەمەریکای هە‌ژاند و رووه راستە‌قینه‌کەى کردە روو. سەر‌تا، لە بە‌روارى شە‌شى هە‌زیرانى ۲۰۱۲ رۆژ‌نامه‌ی گاردیانی بە‌ریتانی د‌زه‌کردنى ئەو هە‌والانەى ئاشکرا‌کرد دە‌ریاره‌ی بە‌رنامه‌ی پ‌رسیما و ئاشکراشی کرد بە‌رنامه‌ی پ‌رسیما که لە‌سەر زۆریه‌ی سی‌سته‌مه‌کانی مایک‌رۆ‌سۆ‌فت کار دە‌کات و تە‌واوی ئێ‌مێ‌له‌کان ها‌ک ئە‌کات و لە‌وانه هۆ‌تمیل، یا‌هو، بە‌ناسانی کار لە پ‌ال‌تاک و فە‌یس‌بووک و یۆ‌تۆ‌ب دە‌کات و تە‌واوی پاس‌وۆرد و داناکانی بە‌کارهێ‌نەر و شوێن و کات و ما‌وه‌کەى کارکردن دە‌داتە‌ده‌سته‌وه. ئەم هە‌واله‌ رای جیهانی د‌ژ به ئە‌مەریکا هە‌ژاند و سەر‌تاسە‌ری دە‌وله‌ته‌کان که‌وتنه‌ مقوم‌قۆی ئە‌وه‌ی ده‌زگای هە‌وال‌گری ئە‌مەریکا تا چ‌ەند سنو‌ری ئەو یاساو‌ری‌سا نێ‌وده‌وله‌تیانە‌ی بە‌زاندو‌ه که پ‌ارێ‌زگاری لە سە‌روه‌ری دە‌وله‌تان و شکومە‌ندى و‌لاتانی سە‌ربه‌خۆ و سی‌ستمی دیموکراتی و مافی دە‌ست تێ‌وه‌نە‌ردان و مافه‌کانی نێ‌وده‌وله‌تی بە‌زاندو‌ه.

دواى شهوى ئاشکرا بوو که سئودن له پشت دزه کردنى ههواله کانه وهیه، شه ماوه یهک بوو که یشتبوهه هونگ کونگ و له ویشه وه کاتى زانیاری شهوى به دهست که وتبوو که گوايه شه مریکا به فهرمى داواى کردوه تا وهک تاوانباریک بیده نه وه به شه مریکا، هه لیت نواچار توباما وهک گه وه ترین خیا نه تکار ناوزه ندی کرد. سئودن دواى هونگ کونگ گه یشته روسیا و هر له فوکه خانه که داواى مانه وه و په نابهری کرد و پاریزه ره کهى له باره یه وه ده لیت له کاتى که چاوه پوانى ده کرد له فوکه خانه، شهلف و بیتی روسی ده خویند و خوی خهریک کردبو به زانیارییه کانی به کارهینانى شهنته رنیت له روسیا. دواى بواری مانه وه یاندا بوماوهى سالیک. شه مریکا نۆر نیگه ران بوو بهم ههواله و پۆتین پپی راگه یانده بوون که هیچ یاسایهک یان پرۆتۆکۆلیک نییه له نیتوان ههردوو ده ولت تا تۆمه تباران راده سستی یه کترى بهکن.

دوا به دواى به رنامه ی پرسمما به رنامه یه کی تری ئاشکرا کرد که نۆر له پرسمما مه تر سیدارتره و به هیزتره به ناوى ئیکس کی سکۆر، که له لایه ن ده زگای ئاساییشی نیشتیمانى به کارهینترواوه، شه به رنامه یه به یه کیک له به هیزترین به رنامه کان ده ژمیردیی له بواری سیخو پیکریندا، که توانای نۆر سه رسوپهینهری هیه. هه ربۆیه، نۆر ئاسایی و نۆر ئاسانه شه که سانه ی فیدیوی تیرو رستی یان کارى نه شیوا یان هر هه ر شه و شه شتانه ده کات بدۆزیننه وه به تاییه تی له م دوا یه که فیدیۆکانى داعش هه موو جیهانى تهنى بوو.

ئیتستا، سئودن له روسیایه و ماوه ی مانه وه ی که مى ماوه هر چه ند داواى په ناهه ندیه ی له بیست و یهک ولات کردبوو به لام نۆر یه ی ولاته کان ره تیان کردبووه بیجگه له ئیکوادۆر، داوا یه کی پشکهش ولاتى شه لمانیا کردبوو بۆ به خشینى مافى په ناهه ندیه ی به لام شه لمانیا ره تی کردوه و هه رچه ند له په رله مافى شه لمانیا تانیستا گفتوگۆی چر هیه له باره یه وه، دواى شهوى چه ندین نهینى سه رسوپهینهرى ئاشکرا کرد له باره ی گۆیه له خسته کانی ناسا، ئاژانسى پاراستنى نه ته وه یی له شه نجیلا میکرل راویژکاری شه لمانیا و چه ند نهینیه کی تر ده باره ی بوونى دوو سیخو پى سه ر به ئاژانسه که له ناو ده زگا هه ستیا ره کانی شه لمانیا دا. به لام له گه ل شه وه شدا به هوی

نډه‌وی نه‌مهریکا وهک ناوانباریک سنډونی له قه‌لمداوه و تۆمه‌تبار به‌دزیکردن له داموده‌زگاګانی ده‌ولت، زږدیه‌ی ئو ولاتانه ناتوانن مافی په‌تابه‌ری پیښه‌دن و به‌پنځه‌وانه‌وه له‌سهریانه به‌پتی ګرځیبه‌سته‌ګانی نښوده‌ولته‌تی راده‌ستی پۆلیسی نه‌نته‌ریولی بګن. نه‌م پیاوړی زږد که‌س وهک پال‌وان سه‌یری ده‌کات و زوړنکی تریش وهک ناپاک.^۱

سیلفیا رافائیل (۱۹۳۷-۲۰۰۵)

وته‌یک له‌ناو نه‌ندامانی کۆمه‌لګای هه‌والګری ه‌یه که ده‌لټ: هه‌والګری دوهم کۆنترین پیشه‌ی جیهان؛ تاکه جیاوازی له‌ نیوان نه‌م و کۆنترین پیشه‌ ته‌نیا نه‌وه‌یه که هه‌والګری به‌های مړۆفایه‌تی و نه‌خلاق‌ی که‌متره .

به‌سهرماته ناوازه‌که‌ی سیلفیا، که کچه جوویه‌کی زایۆنیستی و جه‌نگاوه‌رنکی نه‌ینیی بوو له یه‌که‌ی تاییه‌تی تۆپه‌راسیۆنه‌ګانی ده‌زګای هه‌والګری مۆساد، ګومان ده‌خاته سه‌ر نه‌م وته‌یه‌ی سه‌ره‌وه . له لایه‌کی تره‌وه، تیشک ده‌خاته سه‌ر بپوای کارمه‌ندانی هه‌والګری که هه‌ر فرتوفیلنک، جا ګرنګ نه‌ تا چ نه‌ندازه‌یه‌ک جیګای ګومان بیت، ریګاپېدراو و شه‌رعه‌ی بۆ نه‌وه‌ی نامانجه‌ګانیان بپین. له لایه‌کی تره‌وه، نه‌وه ده‌رده‌خات که چۆن نه‌م کارمه‌ندانه ده‌بیت له‌سه‌ر کۆنترۆلی خود و نه‌مه‌کداری ته‌واویان بۆ ده‌زګا دیاریکراوه‌که‌یان به‌رده‌وام بن، بۆ هه‌ردوو خه‌باتی ئیسرائیل له‌ګه‌ل دوژمنه‌ عه‌ره‌به‌ فله‌ستینیه‌ګان (که له هېچ شتیک ناوه‌ستن) وه پاراستننکی وشیار بۆ به‌ها نه‌خلاقیه‌ګان، وه هه‌روه‌ها ده‌بیت ره‌چاوی تیکۆشانی به‌رده‌وام بګن بۆ نه‌وه‌ی دووږ بن له‌ ناژاردانی ته‌ماشاه‌ګرانی هه‌ر چالاکیه‌ک که به‌رپکوت تووشیان ده‌بن، به‌ هه‌رچی توانی که هه‌یانه .

^۱ Gurnow, M. (۲۰۱۴). *The Edward Snowden affair: Exposing the politics and media behind the NSA scandal*. Indianapolis: Blue River Press.

سیلفیا راقایل، بکرزەکی مۆساد

روودای لیلهامەر و لەناوێردنە بەرێکەوتەکەی نەحمەد بوشیقی، گەنجیکی بێتاوانی نەرویجی بەرەچەلەک مەغریبی، بەچەندین رنگا پێچەوانەی سیاسەتێکی وردی حیساب بۆکراوە. ئەفسوس، هەندێ جار پێویستییەتی نەجامدانی هەندیک کار زۆرێک لەوێ بەسەر هەردوو کۆنتڕۆڵی خود و یژاردەی چاوەپوانی کردنی دەرەتێکی باشتر لەوێ کە هەیە. وە ئەو بێیارە ی دەدرێت بۆ ئەوێ بەردەوامی بە ئۆپەراسیۆنێک بدرێت کە مەترە لە دۆخیکی نموونەیی. بە داخێکی زۆرێک، ئەمە روویدا لە لیلهامەر؛ چەندین روودای نەخۆزادای لەم جۆرە تەنیا لەناو دەزگای هەوالگریی ئیسرائیلیدا نابێت، بەڵکو لە هەموو دەزگا هەوالگرییەکان ئەمانە روودای کردەیین.

سیلفیا راقایل خاوەن وەرەیکە بەرز بوو لەو کارە ی نەجامی دەدا و متمانە پەکی تەواری بە سەرۆکی خۆی هەبوو. هەڵ گەرەکی لیلهامەر زۆر بەتەواوی بێ هیوای کرد. قوریانیەکی بە هەڵە دیاری کرابوو، وە پەرۆشی نەجامدانی کارەکە بوو هۆی

پلانیټکی شکستخواردوی ئۆپه راسیۆنه که که نهجامه که ی دهستگیرکردن و زیندانی کردنی تهواوی تاقمه که ی لیکه وته وه .

جینگای سهرسوپمان نیه که دواي شکسته که سیلفیا بهم شتویه نووسی: "دواي رووداوه که ی لیلهامه، شتیک له ناخی مندا شکا... نه و په رۆشیه ی که هم بوو بۆ بهرده وامیدان به کارکردن له گه ل نه و که سانه ی من ئۆد ریژم دهگرتن، له ناوچوو. پیاوه کانم هه له بوون، به لام له ناکاوه وانم به شتویه کی جیاواز بینو. جیی داخه..." بیگومان، مۆساد، دهزگای هه والگری نیسرائیل، وه جهنگاوه ره نهتیه کانی په کی تایبه تی ئۆپه راسیۆنه کان وانه یه کی گرنگ له رووداوی لیلهامه فیربوون. سهر پای نه وه ی که له سهر وه باسکرا، نه وانه ی که پلان داده پێژن و نه م جوړه کارانه نهجام دهدهن هه رگیز به تهواوی نابه خشرین له بریاری هه له و بیبهختی.

له راستیدا، شکستی لیلهامه هیچ شتیک نه کرد بۆ لاوازکردنی چاره سهرکردنی جهنگاوه رانی مۆساد، وه پابه ندبوونیان به و نه رکه ی هه یانه که له کۆتاییدا به هه ر نزخیک بیت به نهجام گه یه ترا. هه لۆیسته نه گۆره که یان بۆ دۆزینه وه و له ناو بردنی عه لی سه لامه، تیرۆریسته گه وه و فرمانده ی نه یلولی ره ش، له کۆتاییدا سهرکه وتوو بوو. سیلفیا رافایل، جهنگاوه ری به جه رگ و ئازا، بهم هویه وه ئارام بووه وه .

له کۆتاییدا، نابیت نه وه له یاد بکه ین که به شی هه ره گه وه ی چالاکیه کانی مۆساد وه نه وانه ی کۆمه لگای هه والگری به گشتی له دۆزینه وه و له ناو بردنی دوژمنانی پیک ناهیت. سهر پای گرنگیه گه وه که ی نه م جوړه ئۆپه راسیۆنه، نه وان ئاوێزه و که م ده رکه وتوو. نه رکی سهر که ی دهزگا نهتیه کان بریتیه له نه رکی جاپسکری زیاتری کۆکردنه وه ی زانیاری بۆ نه و کیشه گرنگانه ی په یوه ندیان به ئاساییشی نهشتیمانییه وه هه یه .

چیڕۆکه درێژه که ی کووشتنی عه لی سه لامه به و شتویه دهستی پیکرد که تر پیاو به چه کی قوورسه وه له ده وری میژیک دانیشتبوون. نه وان ره شتال، پرچی تاریک و رووخسارینکی بیبه زه بیان هه بوو. چه ند نوسخه یه ک له وینه یه کی رهنگاوه نگیان له بهرده م بوو. هه ریه کیان نوسخه یه کی هه لگرت و به وردی لییان روانی. نه و وینه یه

ئافره تێکی بالابه رزی ریکۆشی ده رده خست له دوکانێکی فرۆشتنی پنداویستی مۆدبلی ئافره تان له ناوه راستی ئۆسلۆ پایتهختی نه رویج. له ژێر قۆلیدا جانتایهکی شتکرینی تیا دابوو که لۆگۆی "ستیم و ستۆهرس" پێوه بوو.

ئهو وینهیه به کامیرایهکی کوالیتی به رزی لێنس پێشکه وتوو له مه و دایهکی دووره وه گیرابوو، به لām سه ره پای دوو ریه کهی، روو خساری ئافره ته که به پوونی ده بینرا. ئهو ئافره ته سه رنجرا کیش و ئارام، بێ کێشه، به دلناییه وه گومانی له هیچ که سێک نه بوو که به دوا ی که وتوون یان به نه پنی وینه ی ده گرن.

که شوه وای ژووره که ته ماوی و توند بوو. دوکلی جگهره ته وای شوینه که ی دا پۆشیبوو، وه سه ره پای داخرانی په نجه ره کان، ده نگه دهنگی خه لکی سه ره شه قام و بانگ له مزگه وتێکی نزیک، به ئاشکراییه ده بیسترا. ئهو ده مه سه ره تای ئیواره یه کی وه رزی زستانی سالی ۱۹۹۷ بوو، له خۆرئاوای به یروتی پایتهختی لوبنان. خه لک په پتا په پتا به قه له بالغیه کی ژۆر به هۆی هتواشی جوولانی ترافیکه کانی هاتوو چۆ له سه ر کار ده گه پانه وه مال، به شتیه یه ک تاریک بوو که رووناکیه کانی سه ر شه قام نه وکات دا گیرسا بوون.

له سه ری میزه که دا عه لی حه سه ن سه لاهه دانیشتیوو، که پیاوێکی سی و حوت سالی قوژی و پچ لول بوو. ئه وانیتر تێگه یشتن که ئهو وینه ی له به رده میانن هۆکاری کۆبوونه وایانه له و شوینه دا. ئه وان چاره پوانی فه رمانده گه یان کرد که بۆیان روون بکاته وه.

سه لاهه به م شتیه یه دهستی پێکرد، "ئه مه سیلفیا رافایله".

هه رچه نده هیچ کامیان هه رگیز چاوی پنی نه که وتبوو، به لām له گه ل ناوه کهیدا ئاشنا بووین. له راستیدا، ئه وان نۆرچار به ترس و ریزه وه باسی ئه و یان ده کرد، ناگاداری بوون که ئهو له پشت کوشتن و له ناو بڕینی ژۆرێک له هاوڕێکانی ئه وانه.

به رپر سه که یان به شتیه یه کی یه کلا یکه ره وانه وتی، "ئه م ئافره ته ده بیته بمریت".

هیچ یه کێک له ئاماده بووان نوقه ی له به ر نه هات. ژۆریه یان بکوژی شاره زا بوون، کوشتنی سیلفیا ته نیا چه ند رۆژێک کارکردنی ده و یست.

عەلی حەسەن سەلامە ئەفسەرێکی دیاری ئەیلوولی رەش بوو، کە یەکێکە لە دڵپەندترین و مەترسیدارترین رێکخراوە تیرۆرستییەکانی جیهان. ئەو سەرکردایەتی چەند هێرشێکی تیرۆرستی کردووە کە لە ئەنجامدا چەندین ھاوڵاتی ئیسرایلی و جوو مردوون. هەروەها، ئەو ئەندازبازی هێرشە خوێناویەکی وەرزشوانانی ئیسرایلی بوو لە یاریەکانی تۆڵومبیدی مێنڤ وە خۆی فەرمانی ئەو ئۆپەراسیۆنە داپوو، کە بوو بە سەردێژی سەرچەم رۆژنامەکانی جیهان. لەماوەی ساڵانی حەفتاکاندا، کاتێک رێکخراوەکی لە لوتکەی چالاکیەکانیدا بوو، عەلی بەهۆی ئەنجامدانی ئەم کارەپەرە بەشیوەیکی لەپادەبەدر پێگەکی بەرز بوو، سەرکردەکانی تر خەونیان پێیەو دەبینی. ئەو بەسەرکردەیی لەدایک بوو: کەسێکی ئافرێندە، پڕ لە زانیاری، ئازا، و خاوەن بێزار. پیاوەکانی سەرچەم فەرمانەکانی ئەویان بەبێ کەموکورتی بەجێ دەگەیاند. ئەو وەک سیمبۆلی خەباتی فەلەستین دادەنرا، وە یاسر عەرەفات، سەرکردەی فتح، کە لە ژێر ناوی ئەوێوە ئەیلوولی رەش کاری دەکرد، لە هەر بۆنەیەدا دەرەفتی هەبوابیە رایبەگەیاند کە عەلی لە هەموو چاوەڕوانیەکانی ئەو تێپەربوو. عەرەفات پێی دەوت، "کۆپی من".

ئێستا، دواي نزیکەی حەوت ساڵ لەکردنەوەی، چالاکیەکانی ئەیلوولی رەش بەپێژەیی بەرچاو بەهۆی کێشەی بێ باوەختی ناوخرۆیی و کەسایەتییەو کەمیوەتەو. عەلی سەلامە هەولێدەدا بەردەوام بێت لەسەر پلە بالاکە، وە پابەندبوو بە گەڕاندنەوەی یەکێتی بۆناو ریزەکانی و دووبارە ئەیلوولی رەش بگەڕێنێتەو رۆژانی پڕسەرۆری جاران. ئەو بیری پێگەی پێشوو و ئەو ریزە کە جاران هەیبوو، دەکرد.

عەلی سەلامە تەنیا بە مافی خۆی سەرکردە نەبوو. ئەو سوودیشتی لە پێگەی باوکی وەرگرت، کە ناوەکی سەرچاوەی ئیلهامبەخش بوو لەناو فەلەستینیەکان لە ساڵانی سییەکانی سەدەی بیستەم. باوکی عەلی، حەسەن سەلامە، لەپێشدا بەدەوی پیاوەکانیدا دەسووبوو بە فێشەکداغێکی گۆللە کە لە دەوری سینگیدا ئالابوو بە دوو دەمانچەی چوارەخۆری پڕ لە فێشەک هەردوولا تەنێشتەکانی داپۆشیبوو، یەکێک

بوو لە نێو سەرکردە دیارەکانی عەرەب لە فەلەستینی داگیرکراو. ئەو لە ژێر پارێزگاری موفتی قودس، حاجی ئەمین الحسینی، دا بوو کە هاوکاری هیتلەر و قەڵاچۆکردنی جوووەکانی کردبوو. بە هاندان و یارمەتی موفتیهکە، حەسەن سەلامە رابەراییەتی عەرەبەکانی فەلەستینی کرد لە پێکدادانیکی کووشندەدا لە گەڵ جوووەکان پێش جەنگی سەرەخۆیی و لەکاتی قوناغەکانی سەرەتای ئەو جەنگە. ئەو سەرکردایەکی بە ئەزموون، دریا و کارزان بوو، کە لە ناو دەپاستی فەلەستین رابەراییەتی چەندین هێرشێ لە دژی جوووەکان کرد. ناوبراو چەند بارە گایەکی لە بالەخانە خۆپاگرەکانی رام الله دامەزراند، کە لە وێو فەرمانی بە بنکەکانی تۆپەراسیۆنەکانی یافا، نابیه، و تولکرەم دەکرد.

بۆ جوووەکانی پێش-دەوڵەتی فەلەستین، ناوی حەسەن سەلامە هاوواتا بوو لە گەڵ نێکدان و قەڵاچۆکردن. ئەوان درکیان بەو کرد کە تا ئەوکاتە ئێوە هەیە، ئەوان کێشەکانیان لە گەڵ دراوسێ عەرەبەکانیان گۆتایی نایەت. لەناو بردنی بە گرنگ و بەپەلە دەبینرا، وە ئەو لەوێتی یەکەمی پێدرا؛ ئەو بە بەردەوامی لە لایەن هێزەکانی جوووە چاودێری دەکرا بە مەبەستی گەیشتن بە ئامانجی گۆتاییان کە خۆی لە کوشتنی ئەودا دەبینیووە. کاتیگ زانرا کە دەتوانی سەلامە لە بارەگاڵان لە رام الله بدۆزێتەو، سەریازانی جوو هێرشیان کردە سەر بالەخانەکە، بەلام سەرکەوتوو نەبوون لە برین و چوونە ناو دیوارەکانی و کوشتنی نێچیرەکیان. لە هەولێدانیکی تردا، هێزەکانی پالەستی لە لیوای گیقاتی هێرشیان کردە قەلای فەلەستین، سی و نۆ پیاوی سەلامەیان کوشت. ئەو خۆی لەکاتی هێرشەکەدا لەوێ نەبوو، بەلام لە گۆتایییدا لە جەنگی راس العین لە ساڵی ۱۹۴۸دا کوژرا. کوڕ و ناکە میرانگرەکی، عەلی سەلامە، لەوکاتەدا تەنیا تەمەنی نۆ سالان بوو. کاتیگ کوڕەکە گەورە بوو، سوێندی خوارد تۆڵەیی خۆینی باوکی بکاتەو و جوووەکان لە ولات دەرکات. ئەو بەهزی چالاکی تیرۆریستی ئامانجەکی دەهێنایە جێ.

ئەو کۆفرانسی بەیروت کە تیایدا پلەدارە پێشکەوتوووەکانی ئەیلولی رەش لە گەڵ سەرکردەکیان لە گۆیوونەدا بوون بە پاسەوانی تاییەتی پارێزراو. چاوی

پاسەوانەكان بە ورىايىيەو لەسەر ھەر جولانەو ھەيەكى گوماناويدا بوو. ەلى دركى بەو كرد كە ئيسرايىليەكان بەدايدا دەگەپۆن ۋە لەو دەترسا كە لە ھەر ساتىكدا رەنگە ھىرشى بگريته سەر.

ەلى تووند و بىن بەزەيى، زىرەك و بىرتىژ بوو. ئو بەرپرسيار بوو لە چەندىن كارى رفاىدى فپۆكە و تەلەي مردن كە لەدژى ھاوالتىيانى بىتاوانى ئيسرايىلى دادەنرا. ناوبراو تيرۆرستى دەنارد بۆ ئەنجامدانى ھىرشى ناوازە لەناو خاكى ئيسرايىل، ۋە بەيى دودولئى ركا بەرە سياسىيەكانى لەناودەبرد. ئو دلتىابوو كە مۆساد، دەزگاي ھەوالگري ئيسرايىل، ھەر كاريك كە لەتوانايدا بىت دەيكات بۆ ۋەستاندى ئو، بەلام ئو بەبەردەوامى توانى لەو سىخوڤە نەپتىيانە رابكات كە بۆى دەنئىردان، شوپن پتې ھەلدەگىن، ۋە ويستى كوشتنى ئەويان ھەيە. بەم ھۆيەو، ناوبراو لە ھىچ شوپنىكدا بۆماو ھەيەكى درىژ نەدەمايەو، ۋە كە ئيسرايىليەكان وايان دەزانى ئىتر شوپنەكەيان دۆزىو ەتەو، ئو لەناكاو بەرەو شوپنىكى تر دەچوو.

ەلى رقيكى قولئى بەرامبەر مۆساد ھەبوو، بەھۆى كوشتنى كارمەندە ديارەكانى ئەيلولى رەش لە ئەروپا، كە نۆزىيەيان دۆستى نزيكى ئو بوون. تەنيا لە دوو بۆنەدا ئەيلولى رەش توانى تۆلە بكا تەو بە كوشتنى ئەفسەرانى مۆساد. دەنگۆى ئو تۆپەراسپۆنانە زۆر كز بوو، تەنانەت بوونيشيان نەبوو، بەبەر اوورد لەگەل ئو ھىرشە كوشندانەى لەلایەن مۆسادەو ئەنجام دەدران.

ئەيلولى رەش پتۆيست بوو دەستبەجئ وپنە لئەكەى چارەسەر بكات، ۋە ەلى سەلامە دركى بەو كرد كە باشتريى رىگا بۆ ئەنجامدانى ئو كارە برىتى بوو لەو ەى ھىرشبكاتە سەر ئيسرايىليەكان كە زۆر ترين ئازار و زيانى ھەبوايە. كوشتنى سىلفيا رافائىل ئەم ئامانجە نمونەيەى ئەوانى دەپنكا.

سىلفيا سىخوپىكى بە ئەزموونى مۆساد بوو. ئو ئەندامى تاقمىكى بە ئەزموونى جەنگاو رىي نەپتى بوو كە ئەركەكەى برىتى بوو لە دۆزىنەو ەى شوپنى ەلى سەلامە. لەبەرەمبەردا، سەركرەكانى ئەيلولى رەش بەبەردەوامى ھەولياندا شوپنەكەى بدۆزىنەو و پاشان بيكوژن، بەلام سەرگەوتوو نەبوون. ئەوان ئارەزىو ھەيەكى

لەپادەبەدەرى كوشتنى ئەويان ھەببو، چونكە بۆماوھى چەندىن سالى بوو ئەو ئافەرەتە بېبوھ ھەپەشەيەكى بەردەوام لەسەر سەرى سەرکردەكانى ئەو رىكخراوھ. لەكۆتاييدا، ئەو ساتە ھات كە بۆ ماوھەيەكى درىژ بوو چاوەپوانى بوون، وە ئەوان سورىبون لەسەر سەرکەوتن.

على سەلامە زانى كە مردنى سىلفيا رافائيل تەنيا ئابىتە جىگاي سەرسوپمانى و ترسى مۆساد، بەلكو دەبىتە سەرچاوەى ئارامى بۆ ئەندامە رىزگارپوھەكانى ئەيلولى رەش، كە فەرماندە و ھاوکارەكانيان بەھۆى ھىرشەكانى مۆسادەوھ يەك بە يەك لەدەست داوھ.

ئەو وتى، "ئابىت ئەم كارە زۆر ئالۆز بىت، پياوھەكانمان بۆ چەند ھەفتەيەك بەدوايدا بوو وە ئەويان دۆزىوھە كە لە دەورووبەرى تۆسلۆ بەبىن چەك و پاسەوان دەسوپنتەوھ. ئەو گومان ئابىت كە ھىچ كەسنىك ھەپەشە دەكاتە سەر زيان".

ئەو رايگەيانە كە ئەو بەم زوانە ھىزىك بەيەكەوھ دەنبت بۆ كوشتنى سىلفيا. ئەو بەلپىندا، "تەنيا باشتىزىن پياوھەكان ھەلدەبۆزىردىن بۆ ئەم ئەرکە، ھىچ جۆرە ھەلەيەك ئابىت بگىرت".

على پلانەكانى بۆ ياسەر عەرەفات روونكردهوھ. سەرکردەى رىكخراوى ئازادى ھەلەستىن بېرۆكەكى بەدل بوو و يەكسەر رەزامەندى دەرپى. لەبەرئەوھى پارەى ئەيلولى رەشى على كەمىكردبوو، عەرەفات قايىل بوو كە خۆى تىچووى ئۆپەراسيۆنەكە لەئەستۆ بگىرت، بە تەرخانكردى بلىتى فرۆكە، ھۆتيل، خەرجىەكانى ژيان.

پلانى جىبەجىكرىن زۆر زوو ئامادە بوو. دىلۆماتە لىبىيەكان، كە خەزمەتى على و دامەزراوھەكان بەدلىسۆزىيە دەكرى و لە ھەموو پايتەختەكانى ئەوروپا بآليۆزخانەيان ھەبوو، دەمانچەى و چەكى پىتۆستيان بە قاچاغ ھىتايە تۆسلۆ بە رىگاي پەيوەندىە دىلۆماسىيەكانيان، بە شارەندەھىيان تا ئەوكاتەى پىتۆست بوون.

عه‌لی سه‌لامه کاتی نه‌نجامدانی ئۆپه‌راسیۆنه‌که‌ی بۆ سه‌ره‌تای هاوین دیارکرد. نه‌و وایدانا که کاتیک که‌شوه‌وا گه‌رم ده‌بیت، سیلفیا کاتیک زیاتر له‌ ده‌ره‌وه‌ به‌سه‌ر ده‌بات، وه‌ ئه‌مه‌ش ئه‌رکی کوشتنی سیلفیا ئاسانتر ده‌کات.

چوار بکوژ به‌ وریایه‌وه‌ دیاریکران. ته‌نیا نه‌و که‌سانه‌ی که‌ پیشتر له‌کاری ئالۆزدا به‌ژداریبون هه‌لبژێردران. کاتیک نه‌وان له‌ چه‌ندین شاری جیاوازی نه‌روپیه‌وه‌ که‌یشتنه‌ ئۆسلۆ، پاسپۆرته‌ ساخته‌کانیان له‌لایه‌ن پۆلیسی سنووری نه‌روپیه‌وه‌ مۆرکران به‌بێ نه‌وه‌ هیچ گومانیک بکه‌ن.

نه‌ندامانی تاقه‌که‌ چه‌ونه‌ هۆتیلی جیاچیاوه‌ وه‌ بۆماوه‌ی دوو رۆژ به‌ده‌وری ئۆسلۆدا سووپانه‌وه‌ بۆنه‌وه‌ی شاره‌زای شاره‌که‌ ببن و ده‌رچه‌ی گونجاو بدۆزنه‌وه‌ بۆ هه‌لاتن. فه‌رمانه‌کانیان سادده‌ و ورد بوون: دای کوشتنی سیلفیا نه‌وان ب‌لاوه‌یان ده‌کرد وه‌ به‌ره‌و شوێنی جیاوازی نه‌روپا ده‌چوون، هه‌ندیکیان به‌ ئۆتۆمبیل وه‌ نه‌وانی تریش به‌ فرۆکه‌.

دای نه‌وه‌ی نه‌وان پشکنینی شاره‌که‌یان ته‌واو کرد، تاقه‌که‌ د‌ل‌نیا‌بوونه‌وه‌ که‌ به‌ نا‌اشک‌رای ده‌م‌ینه‌وه‌. نه‌وان خۆیان به‌دوور گرت له‌ به‌کاره‌ینانی ته‌له‌فۆن، خۆیان له‌ ژۆره‌کانیان شارده‌وه‌، به‌ خواردنی له‌فه‌ چاره‌سه‌ری برسیه‌تیه‌که‌یان کرد.

له‌وکاته‌ی به‌رواری هێرشه‌که‌ نزیک ده‌بووه‌وه‌، نه‌وان چه‌که‌کانیان له‌ شوێنی شاردنه‌وه‌ له‌ بال‌یۆزخانه‌ی لیبیا کۆکرده‌وه‌. ب‌پ‌یار‌دا که‌ نه‌وان له‌ پارک‌یکی گشتی به‌رامبه‌ر ما‌له‌که‌ی هێرش ده‌که‌نه‌سه‌ر. کاتیک له‌ ده‌رگا‌که‌ی ها‌ته‌ ده‌ره‌وه‌، ته‌قه‌ی ل‌ی‌ده‌که‌ن و له‌سه‌ر شو‌سته‌ به‌ مردوویی به‌ج‌یی د‌یه‌ی‌ل‌ن.^۱ هه‌موو نه‌وه‌ولانه‌ی دران بۆ کووشتنی سیلفیا مایه‌پوچ بوون و ناو‌پ‌را‌و له‌سا‌لی ۲۰۰۵ به‌هۆی نه‌خۆشییه‌وه‌ له‌ ولاتی نه‌رویج کۆچی دای کرد. به‌هۆی نه‌و خه‌زمه‌ته‌ی پ‌یش‌که‌شی ولاتی ئ‌ی‌سرائ‌یلی کرد، له‌به‌رامبه‌ردا نه‌وانیش مه‌یدانیکیان به‌ناوی "مه‌یدانی سیلفیا رافایل" له‌و ولاته‌دا کرد.

^۱ Oren, R., & Kfir, M. (۲۰۱۴). *Sylvia Rafael: The Life and Death of a Mossad Spy*. University Press of Kentucky.

مهیدانی سیلفیا رافایل له شاروچکە میگدالی نیسرائیل

موسسه‌های چکرله

هواى داگیرکردنى هیندستان له‌لایه‌ن حکومه‌تى به‌ریتانیای ئیمپریالیسته‌وه، به‌ریتانییه‌کان وهک هیزیکى ئیمپریالیستى له‌هه‌ولێ نه‌وه‌دا ب‌وون سوود له‌ ته‌واوى سامانى سروشتى و م‌روئى نه‌م نیشتمانه وه‌ریگرن که داگیریان کردوه، هه‌روه‌ها له‌هه‌ولێ نانه‌وه‌ی پش‌وی و نا‌اره ب‌وون له‌ناو نه‌و هیزانه‌ی که د‌ژیان ده‌وه‌ستانه‌وه به‌ هه‌رجۆریک بی‌ت، له‌ هه‌مان کاتیشدا ده‌یانویست (ق‌وت‌ترین خه‌لک به‌لای خ‌ویاندا راک‌یشن و بیان‌که‌ن به‌ هاوس‌ۆزى به‌ریتانیای داگیر‌که‌ر و به‌و شیوه‌یه‌ی که ده‌یان‌ه‌ویت به‌کاریان به‌ی‌تن و سوود له‌ توانا‌کانیان وه‌ریگرن ب‌ۆ خ‌زمه‌تى ئیمپرات‌ۆرى به‌ریتانیای ئیمپریالیست. ول‌اتى هیندستان وهک خا‌ک‌یک که له‌ سه‌ره‌تای سال‌انى بی‌سته‌کاندا له‌لایه‌ن به‌ریتانیاوه داگیر‌کرا‌بوو دان‌یشت‌وانه‌ک‌ه‌ی له‌ هیند‌ۆس و مس‌ول‌مان پ‌یک د‌یت، که له‌ به‌ر ق‌ۆرى ژماره‌ی دان‌یشت‌وانى هه‌ژارى ق‌ۆر ت‌یدا ب‌لاوه، هه‌ر نه‌م ه‌ۆکاره‌ش وا ده‌کات که لا‌وت‌کى ب‌چ‌وک که ناوى مسته‌فایه ب‌که‌و‌یت نه‌و داوى ده‌زگای هه‌وال‌گرى ئیمپریالیستى به‌ریتانى.

ئەم لاوھە کە بە ھۆی بچووکى جەستەییوھ بە مستەفای چکۆلە ناوی دەركردوھ لە دایک و باوکیکی ھەژاری موسولمان لە شارى بنیارس لەدایک بوو، ئەم لاوھە خاوەنى زیرەکیەکی بێتێنە و لەناو ھارپیکانیدا بەم ھۆیوھ ناسراو، کاتى ناوبانگی زیرەکی ئەم لاوھە گەیشتە یەکیک لە ئەفسەرە ئینگلیزەکانى حکومەتى بەریتانى (ئەو ئەفسەرە لە ھەوالگری بەریتانى کاریدەکرد) ئەفسەرە کە چووھ مالى لاوھە و بە کەس و کارى لاوھەى راگەیاندا کە کوپەگەیان لەسەر ئەركى بەریتانیا بوو، تا ئەو کاتە لەبەر ھەژاری دایک و باوکی مستەفا نەیان توانیوو کوپەگەیان بخەنەبەر خوێندن بۆیە راستەوخۆ بەو پێشنیاری ئەفسەرە ئینگلیزە کە رازیبوون، بۆیە مستەفا لەسەر ئەركى حکومەتى بەریتانى دەستى کرد بە خوێندن لە خوێندگەیکى بەلا لە ھیندستان کە تابیەت بوو بە منداڵانى ئەفسەرەکان. کاتیک پڕوانامەى دواواھەندى بەدەست ھێنا، رەوانەى زانکۆى ئوکسفۆرد کرا لەندەن، لەوێ شان بەشانى کوپە وەزیر و لۆردەکان دەبوو، پشوو گۆتایى ھەفتەى لە مال و باخچەى دەولەمەند و سیاسى بەریتانیەکان بەسەر دەبرد، ئەمەش وەک پلانىکى ھەوالگری بەریتانى تا مستەفا راھێتن لەسەر ژيانى مۆدێرنى ئەو سەردەمە، ئەمەش وەک راھێنانیک بوو بۆ ئەنجامدانى کارە سیخوپیەکانى داھاتووى.

مستەفا سەرگەوتنى بەرچاوى بەدەست ھێنا لە ھەموو قۆناغەکانى خوێندندا، کارە سیخوپیەکانى لە زانکۆھ دەستى پیکرد، ھەلەدەستا بە باسکردنى ھارپیکانى و ھەلسەنگاندی بۆچوونەکانیان و لەشیوھى راپۆرتدا بەرزى دەکردوھ بۆ بەرپرسەکانى و ئەوانیش لێى رازیبوون، دواى ئەوێ گەیشتە دوا پلەى خوێندن و پڕوانامەى زانکۆى بە پلەى زۆرباشە بەدەست ھێنا بەرپرسیکى ھەوالگری بەریتانى پێشى خۆى خست بۆ قوتابخانەى سیخوپی بەریتانى لە دەرووبەرى دو فونشیر، پاش ۲ سال سیخوپی کارامەى لێدەرچوو، فێرى ھەموو ھونەرەکانى سیخوپی بوو، یەكەم ئەرك کە پێى سپێردرا چوونە میسر بوو تا چاودێرى بزوتنەوھ نیشتمانیەکان بکات و لەبەرئەوێ کە موسولمانە کەسیکى گونجاوھ بۆ ئەو ئەركە و کەس گومانى لێناکات، ماوھیک لە قاھیرە ماھوھ سیخوپی لەسەر بزوتنەوھ نیشتمانیەکان دەکرد و راپۆرتى لەسەر

جهنگي زانباری

بهز دهکردنهوه، دواتر فهرمانی پیدرا بچیته نهفغانستان له و کاتاندا که سهردار محمد عزیز خان رازی نهبوو بچیته ژیر فشماری بهریتانییهکان.

بویه، دهزگای ههوالگری بهریتانی بریاریدا سهردار لهناویهریت، نهو پلانی که ههوالگری بهریتانی بۆ تیرورکردنی سهردار دایرژا له دوو قوناغ پتک هاتبوو، له قوناغی یهکهمداد هوبوو کاریک بکریت که ناویراو له نهفغانستان و لهناو موزهکهی خویدا دوویرخیرتهوه بۆ جیگایهکی دور، و له قوناغی دووهمداد تیرور بکریت به هه ریکایهک بیت. بویه، لهسهرتادا سیخوړتیکیان نارد که به پاره و به لیدوان هانی هوز و تیره نهفغانیهکانی دهاد که درې سهردار بوهستنهوه و بهبیتاوهپ له قهلهمی دهاد، قوناغی یهکهمی پلانهکesh سهریگرت و نهوه بوو کارهکانی نهو سیخوړه وای کرد سهردار دوژمنیکي زوری له ناوخوی نهفغانستاندا بۆ دروست بییت تا لهگژتاییدا ناچار بوو رابکات بۆ سیبیریا، نابیت له بیرمان بچیت که نهفغانستان له و کاتاندا گرنگی خوی ههبوو بۆ بهریتانیا لهبرنهوهی هاوسنوری هیندستان بوو که لهلایه بهریتانیاوه داگیر کرابوو. له قوناغی دووهمی پلانهکهدا ههوالگری بهریتانی داوای له مستهفا کرد که سهردار له سیبیریا تیرور بکات و بۆ نهو مههسته مستهفا بهرهو سیبیریا کهوتهپئ بهلام دواي گیشتنی به سیبیریا دهکهوت که سهردار بهدهست سیخوړنکی تر کوژراوه.

مستهفا بهتهواوهتی بووه جیگای متمانهی بهرپرسهکانی له ههوالگری بهریتانی، دواي نهجامدانی شرکیک شرکیکي تریان پیدهسپارد، لهم ولاتی مسولمانهوه بۆ نهو ولات گشتی دهکرد و نهکهکانی به لیتواتوی نهجامدهدا، تا جارتیکیان بهرپرسهکانی له ههوالگری بهریتانی بریاراندا رهوانهی تورکیای بکهن بۆ نهجامدانی شرکیک، چونکه تورکیا ولاتیکي مسولمانه، نهو نهکهکesh سیخوړی کردن بوو بهسهر رابهپری شوړشی بزورتنهوهی تورکه لارهکانی کهمال نهتاتورک و تابزانن دواي سهرکهوتنه یهک لهدواي یهکهکانی بهنیازی چیه و دهیویت چ جوړه سیاسهتیک لهگهل ولاتانی خورناوا بهیرهو بکات.

ھەروەھا، بەرىتانىا ترسى ھەبوو لە فراوان بوونى دەسەلاتى ئەتاتورك بەتايىبەتى داوى ئەوەى توانىبووى ئۆزىك لە ئاۋچەكانى ژۆردەستى خەلافەتى عوسمانى يەك بخاتەو، بۆ ئەنجامدانى ئەم ئەرکەش مستەفا خۆى گەياندە ئەنقەرە، لەو كاتانەدا ئاھەنگيان دەگىڧا بە بۆنەى سەرکەوتن بەسەر يۆناندا، مستەفا خۆى وادەرخست كە دەپەوئەت لىژنەيەكى (ھىندى-توركى) داپمەزىنئەت بۆ پتەوكردىن بەيوەندىەكانى ئىوانيان و ھەروەھا لەو قسەو لىدوانانەى كە دەيكرد خۆى وادەردەخست كە دوزمىنىكى سەرسەختى ئىمپىراتۆرىەتى بەرىتانىايە و لەبۆچوون و پىشنىيارەكانىدا ھىرشى دەكرەدە سەرى (ئەمەش بەپىتى ئەو پلانەى كە ھەوالگىرى بەرىتانى بۆى داڧشتبوو)، تا لەكۆتايىدا ئاۋيانگى گەيشتە سەرۆكى توركىا، ئەتاتورك، بۆيە بانگەيشتى كرد تا چارى پىتى بگەوئەت.

كاتىك چاۋى پىكەوت و گفتوگۆى لەگەلدا كرد و پىتى وت كە دەتوانئەت داۋاى ھەر يارمەتەيك بگات، لە ماۋەى گفتوگۆكەيان سەرۆكى توركىا بە لىتەاتۋى خۆى گومانى لەم گەنجە كرد كە ئاۋى مستەفايە، بۆيە ھەرداۋى گفتوگۆكەيان و پاش رۆيشتنى مستەفا سەرۆكى توركىا بەپۆتەبەرى پۆلىسى نەيئى ئەوكاتەى توركىاي بانگ كرد كە ئاۋى عەدنان بەگ بوو، داۋاى لىكرەد كە چاۋدۆرى مستەفاى بگريئەت، لەو رۆژەو ھەموو نامەكانى مستەفا خزانە ژۆر چاۋدۆرىەو. ھەوالگىرى توركى لەو كاتانەدا ھەرچەند لەسەرەتاي دامەزراندنىدا بوو بەلام توانىبوۋيان چەند پىسپۆڧىك بەكرى بگرن كە يارمەتيان بات لە ئاشكرا كردنى سىخوپەكان و پلانەكانيان، ئەو ھەبوو پىسپۆڧىكى ھەوالگىرى كە ئاۋى عەۋنى بەگ بوو توانى سىن نامە ئاشكرا بگات كە بە ھەرگەبى نەيئى نووسراۋيون و بۆ سىخوپۆڧىكى تررەوانە كراۋيون لە ئەستەنبول كە ئاۋى جەمال تۇغلۇق بوو، لەو كاتانەدا مستەفا خەرىكى دامەزراندنى تۆڧىكى سىخوپى بوو بۆ زانىنى ھەموو شتىك دەريارەى سەركردەى تورك و ئەفسەر و يارىدەدەرەكانى. ھەوالگىرى بەرىتانىش لە ھەۋلى ئەوەدا بوو بەھەر ھۆكارىك بىت ئەتاتورك بخاتەژۆر ركىفى خۆيەو و بە بەكارھىتانى پارە بىت يان ھەر ھۆكارىكى تررە ھەر ئەگەر رازىش نەبوو ئەوا كارىكات بۆ تىرۆر كردنى بەلام ھەموو ئەم پلانەى ھەوالگىرى بەرىتانى

سهری نه گرت به هوی خوښه ویستی گهلی تورکیا بۆ سهرکرده که یان. پاش نه وهی هه والنگری تورکی توانی نامه سیخوپیه کانی مستهفا ئاشکرا بکات و هیچ گومانیک نه ما له وهی که نه و گه نجه سیخوپه، بریاری ده سگیرکردنی بۆ ده رچوو تا بدریته دادگا، نه وه بوو دادگایه کی تایبته دامه زرا بۆ دادگایی کردنی که سه رۆکی دادگا نیحسان به گ بوو که نه دنامی نه نجومه نی نیشتمانی تورکیا بوو، به لام له به رنه وهی مستهفا به باشی راهینرا بوو به رگه ی هه موو نه شکه نجه یه کی گرت و حاشای کرد له وهی که نه و سیخوپ بیت، سه ره پای نه و به لنگانه ی که سیخوپ یوونی نه ویان ده سه لماند به رده وام بوو له نکولیکردن تا له نه نجامدا دادگا بریاریدا دانیشتنه که دوابخت له پیتاوی لیکۆلینه وهی زیاتر له گه لیدا.

له و کاتانه دا به پڕوه به ری پۆلیسی نه یینی تورکیا، عه دنان به گ، فیتلیکی داهینا تا له و رینگه یه وه مستهفا ناچار بکات دان به تاوانه کایدا بنیت له به رده م دادگا دا و حکومه کی یه کلایی بکریته وه، بۆ نه نجامدانی فیتله که ش عه دنان به گ مۆله تی له و دادگا تایبته وه ره گرت که مسته فای دادگایی ده کرد تا وابکات رۆژنامه ی یه نی گونی به ناویانگ که له نه نقره ده رده چیت بۆ ته نها یه ک رۆژ له لاپه ره ی یه که میدا هه والیک بالۆیکاته وه که تییدا ئاماژه به وه بکات که تورکیا له گه ل به ریتانیادا په یوه ندیه دیپلوماسیه کانی ده پچپینیت، نه وه بوو هه واله که له یه که م لاپه ره دا بالۆکرایه وه و کۆپیه کیش له و رۆژنامه یه و چه ندین گۆزار و رۆژنامه ی تر خێردان بۆ نه و زیندانه ی که مسته فای تییدا ده سگیرکرا بوو، ناویراو تا نه و کاتانه ئومیدی وابوو به ریتانیا کارنک بکات بۆ ئازاد کردنی وه باوه پی وابوو له به رنه وهی که به ریتانیا و تورکیا خاوه نی په یوه ندی دیپلوماسین نه و نه نجامدانی نه م کاره مه حال نییه، به لام کاتیک هه والی پچرانی په یوه ندیه دیپلوماسیه کانی نیوان تورکیا و به ریتانیای له لاپه ره ی یه که می نه و رۆژنامه ساخته یه دا خوینده وه، بۆی ده رکوت که ئیتر به ریتانیا هیچ نرخیک بۆ نه و دانانیت و هیچ رینگه یه ک نییه بۆ ئازادکردنی.

بۆیه، له به رده م به پڕۆبه ری پۆلیسدا دانی به هه موو شتیکنانا و هه موو به سه رهاتنیک خۆی له گه ل هه والنگری به ریتانیدا بۆ گتپرایه وه تا کۆتایی، به م شیوه یه فیتله کی

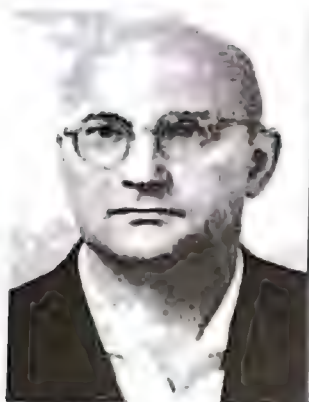
عه‌ندان به‌گ سه‌ری گرت و مسته‌فا درایه دانگا و برپاری له سیداره‌درانی بق ده‌رکرا، له‌به‌رنه‌وه‌ی له‌و کاتانه‌دا کوماری تورکیا به قۆناغیگی هه‌ستیاردایه‌تیده‌په‌پی و ده‌بوو ریکاری توند بگه‌یخته‌به‌ر له پیناو باشت‌رکردنی بواره‌کانی زیان. به‌ریتانیا به‌رینگه‌یه‌کی دیبلۆماسی ناره‌زایی به‌رامبه‌ر برپاری له‌سیداره‌دانه‌که ده‌رپیی و رایگه‌یاند که مسته‌فا هاوڵاتییه‌کی به‌ریتانییه و هه‌والگری تورکی تووشی کردووه. په‌یوه‌ندی تورکیا و به‌ریتانیا ئالۆزی تیکه‌وت له‌گه‌ل شه‌وشدا برپاری له سیداره‌دانه‌که جینه‌جیکرا، پاشماوه‌ی که‌ل و په‌له‌کانی مسته‌فا درا به‌ بالیۆزخانه‌ی به‌ریتانیا له‌ تورکیا، له‌نیوان که‌ل و په‌له‌کانیدا نامه‌یه‌کی شاردراره‌ی تیدابوو که بق سه‌روکاپه‌تی هه‌والگری به‌ریتانی نووسرابوو تیییدا وتبووی که من به‌ دلسۆزی خزمه‌تی ئیروم کردووه هه‌تا مردن و ئیوه‌ش بژووی خه‌زانه‌که‌م بگره‌نه‌ستۆ. به‌م شێوه‌یه هه‌والگری به‌ریتانی په‌کێک له‌ سیخوپه‌ به‌ توانا و راهه‌نراوه‌کانی له‌ده‌ستدا به‌هۆی وریایی و زیره‌کی سه‌رکرده‌ی تورکی پێشوو شه‌تاتورک.

بوگدان ستاشنکی

که‌وره به‌رپرسانی سه‌ریازی و هه‌والگری جیهان، ده‌زگای هه‌والگری سوڤیه‌ت به‌ تازه‌ترین و به‌هه‌یترترین ده‌زگای هه‌والگری داده‌نێن له‌ جیهاندا، که به‌ به‌کارهه‌یتانی توندوتیژی ناسراوه له‌ پینگه‌یاندنی سیخوپه‌کانی. به‌لام سه‌یرنیه که سه‌ره‌پای به‌هه‌یزی هه‌والگری روسی و ووردی له‌ دیاریکردن و هه‌شقیپیکردنی سیخوپه‌کانی، هه‌ندیک له‌ سیخوپه‌کانی که له‌ ژماره‌ی په‌نجه‌کانی ده‌ست تیه‌په‌رناکه‌ن رووخاوان یان ده‌سته‌وه‌ستان بوون به‌هۆی خۆشه‌ویسته‌یه‌وه، که پێشه‌ی هه‌والگری له‌ بنچینه‌دا قه‌ده‌غه‌ی کردووه. بوگدان ستاشنکی، سیخوپێ روسی، ده‌رچووی قوتابخانه‌ی سیخوپێ روسیه که نێردرا بق ئه‌لمانیا بق نه‌نجامدانی ئه‌رکێک، ئه‌رکه‌که‌ش بریتی بوو له‌ تیرۆرکردنی دوو سه‌رکرده‌ی ئۆکرانی (په‌ناهه‌نده‌ بوون له‌ ئه‌لمانیا) که به‌هۆی پایه‌ی رۆشن‌بیری و کۆمه‌لایه‌تیان به‌ناویانگ بوون، ئه‌و دوو که‌سه‌ش بریتی بوون له‌: پروفیسۆر لیف ریببیت، ئه‌ستفان باندیرا که نووسه‌رتکی به‌ناویانگ بوو. هۆکاری برپاری تیرۆرکردنیان

له لایه ن هه والگری روسیه وه نه وه بوو که هه ستابوون به بلاوکردنه وه ی هه ندیک لایه نی تاییه تی ژیا نی روسیا له رۆژنامه و گۆناره کانی نه لمانیای رۆژئاوا. ستاشنکی بۆ نه جامدانی نه رکه که ی ناسنامه یه کی نه لمانی ساخته ی بۆ ئاماده کرا به ناوی یوشی لیمان، ناوبراو گه یشته به رلین و وهک بازرگانیک خۆی ده رخست و که ونه گه پان به دوا ی نچیره کانیدا. کاتیک بۆی ده رکه وت که له میونخ نیشته جۆن، روه ی کرده ئه و، ناو نیسانی یه که میانی زانی ئه ویش لیف ریبیت بوو، به وردی چاودیری جموجۆله کانی ده کرد و رۆژانه بۆ ماوه یه کی دیاریکراو چاودیری ده کرد و پاشان به جۆی ده هشت بۆ ئه وه ی ههستی پینه کات.

ناوبراو ژورنیک به رامبه ر باره گای ئه و رۆژنامه یی که کاری تیدا ده کرد به کرنگرت به جۆریک که ده ی توانی له وێوه چاودیری بکات، کاتیک دلنیا بوو له وه ی ده توانیت کاره که جیبه جۆ بکات به رپر سه کانی لیتا گادار کرده وه، له مۆسکروه پسرپۆنک گه یشته میونخ ئه و چه که تاییه تییه ی که ته رخانکرا بوو بۆ نه جامدانی کرده ی نیرۆ کردنه که گه یانده ستاشنکی، ئه و چه که ش بریتی بوو له بۆریه کی کانزایی که به قه د په نجه یه ک نه ستووو بوو درێژیه که ی ۱۷ سانتیمه تر بوو له سن پارچه ی تیکه له کیش پیکهاتبوو که له به شی دوا وه په له پیتکه یه کی هه بوو بۆ ته قانن که له کاتی ته قاننیدا هه ندیک بارووت ده سووتا و ده بووه هۆی ده رپه پینی ده رزیه کی ئاسنی ژه هراوی به ژه هری ئه سیدی برۆسیک که بێره نگه و به هیزترین جۆره کانی ژه هره، هه روه ها درّه ژه هریکیشی هه یه که ئه ویش تیوسلفاتی سۆدیومه له شێوه ی تۆزیک سبیدا به .

بۇگدان ستانىسكى و چەك زەھرايىيەكەى بۇ كوشتىنى ھەردو خەبانكارە ئۇكرائىيەكە .

لەپىكەۋتى ۱۲ تىشرىنى يەكەم ستانىسكى لىف رېمىتى كە بەيانىيەكەى دەچوۋ بۇ نوۋسىنگەكەى كەۋتە شوپىنى و لەسەر قادىرمەى پالەخانەكە زەھەرەكەى ئاراستەى دەموۋچاۋى كىردوۋ يەكسەر كوۋشتى، بەجۇرىك قورىيانىيەكە نە ھاۋارىكى كىرد و نە توۋشى خۇيىن بەرىۋون بوۋ، دۋاى ئەم رىۋداۋە ستانىسكى چەكەكەى لەناۋىرد و راستەۋخۇ پە شەمەندەفەر بەرەو بەرلىن بەپىكەۋت. پاش كاتۇمىزىك لاشەى قورىيانىيەكە دۇزداپەۋە، پۇلىسى ئەلمانى دۋاى پىشكىنىنى پىزىشكى لەلايەن پىزىشكى دابوۋىيەۋە ھۇكارى مردنەكەى بەدل ۋەستان لەقەلەمدا. پاش ئەۋەى دوو سال تىپەپى بەسەر سەرگەۋتتى ستانىسكى لە تىزۋىركىرنى لىف رېمىتدا و بەپى ئەۋەى پۇلىسى ئەلمانى بىتۋانىت ھۇكارى راستەقىنەى مردنەكەى دىارى بىكات، ھەۋالگىرى روسى بىپارىدا دوۋبارە ستانىسكى رەۋانە بىكاتەۋە بۇ جىيەجىگىردىنى بەشى دوۋەمى ئەركەكەى كە برىتتە لە تىزۋىركىرنى نىچىرى دوۋەم، ئەستىغان باندېرا. ستانىسكى بۇ ئەۋەبەستە گەشتەۋە ئەلمانىا و ھەرزوۋ نىچىرەكەى دۇزىۋە لەبەرنەۋەى كە پىشتىر ناۋىشانەكەى دەزانى.

لە رۇژى ۱۵ تىشرىنى يەكەمى ۱۹۵۹ چوۋ بۇ مالىى باندېرا، لەۋىچ چاۋەپىتى دەكرد تا باندېرا ھاتەۋە و لە ئوتومبىلەكەى دابەزى كە كىسەپەك تەماتەى بەدەستەرە بوۋ،

ستاشنىكى يەكسەر چەككە ژەھرلويەكەى ئاراستەى دەموچاوى كىرد، باندېرا كەرتەسەر زەوى تەماتەكەى دەستى بەو ئاۋەدا بۆلۈ بوۋە، پاشان ستاشنىكى يەكسەر ميونخى بەجېتېشت بەشەمەندەفەر چوو بۆ فرانكفورت و لەۋيۋە بە فرۆككە چوو بۆ بەرلېن و چەككەى لە شوېننىكى چۆل فرېندا و خۆى گەياندەۋە مۇسكۇ لەۋى راپۇرتنىكى لەبارەى چۆنىەتى ئىنجامدانى ئەرەككەى بۆ بەرپرەسەكانى بەرزكردەۋە لەلايەن سەرۆكى ھەۋالگىرى روسيەۋە مەدالايى ئالاي سورى پېتېەخشرا.

تيرۆركردنى باندېرا پاش دوو كاتژمېر ئاشكرا بوو، ئاۋبراۋ گوزارپەۋە بۆ نەخۇشخانە بۆ ئىنجامدانى پىشكىن و توپكارى. پزىشكى دادۋەرى شارى ميونخ بۆى دەرەكوت كە بەژەھرېكى تاييەتى كورژاۋە كە ھېچ شوپنەۋارىك جېئامېئالېت. ستاشنىكى لەسەرەتاي خۇئامادەكرنپەۋە بۆ ئىنجامدانى ئەرەككەى لە ئەلمانىا، ئافرەتېكى ئەلمانى ناسى كە ئاۋى ئەنجى يۆل بوو، تەمەنى ۲۳ سال بوو يەكتريان خۇشويست و ئەلقەى دەرگيرانداریان كىردە پەنجەى يەكتەر بەجى ئەۋەى كەس ئاگادار بىكەنەۋە، كاتى بەرپرەسەكانى لەھۋالگىرى روسى بەم پەيوەندىپان زانى بانگيان كىرد و داۋايان لېكىرد لەو ئافرەتە دوور بىكەۋىتەۋە و ئامادەبېت بۆ ئىنجامدانى ئەرەككەى نوئ لە جېگاپەكى نوئ، بەلام لەگەل ئەۋەشدا بېيارىدا ئەنجى بىگراۋىتەۋە و داۋايلىكىرد كە پېكەۋە بىگەپتەۋە بۆ مۇسكۇ ئوۋىش رازى بوو. لەۋى ستاشنىكى ھەموو راستىەكانى بۆ خېزانەكەى باسكىرد، كاتېك خېزانەكەى بۆى دەرەكوت كە ھاۋسەرەكەى پېشەى پېاۋوكژيە دەستى كىرد بە گريان بەلام لېيخۇشېۋو لەبەرئەۋەى خۇشى دەۋىست، داۋايلىكىرد بىگەپتەۋە بۆ بەرلېن. سەرەتا خېزانەكەى گەپپەۋە كە سكى ۴ مانگ بوو لەو ماۋەپەدا ستاشنىكى خولېكى راھىتانى لە دەرگاى ھەۋالگىرى دەبېنى (كە قەدەغە بوو جېئ بېئالېت)، ئەنجى لە ئەلمانىا مىندالېكى بوو ئاۋىنا پېتەر. پاش ماۋەيەك مىندالەكە بەنەخۇشى كۆچى دۋايى كىرد. ئەنجى ستاشنىكى بەتەلفون ئاگادار كىردەۋە، ھەۋالگىرى روسى رېگەى بە ستاشنىكى دا سەفەرى ئەلمانىا بىكات بۆ ئەۋەى لە ھەراسىمى ناشتنى كۆپەكەيدا بەشدار بېت و لەھەمان كاتدا بەۋوردى چاۋدېريان دەرەكوت چۈنكە ترسى ھەر كاردانەۋەيەكى لېدەكرا.

له کاتی سهردانکردنی بۆ نه خوشخانه بۆ ئیمزاکردنی به لگه نامه ی مردنی کوپه که ی له گه ل ژنه که یدا بریاری راکردنیاندا بۆ به رلینی رۆژئاوا، چاودێریکردنه که ی شه ونده ورد بوو به شپوه یه که سێ سه یاره به دوایه وه بوون، له پێکه وتی ۱۲ ئابدا پاش ناشتنی کوپه که یان کاتی گه پانه وه بۆ ماله وه ده رفه ته که یان قۆسته وه و له گه ل چوونه ئورده وه یان بۆ ماله وه یه که سه ره له ده رگای دواوه ده رچوون و ده ستیان کرد به راکردن به ناو زه وییه کشتوکا له کا ندا تا گه یشتنه شه قامیکی سه ره کی و سواری ته که سییه که بوون بۆ ناوچه ی فالکنزی له ده وروبه ری به رلین، پاشان ته که سییه کی تر بۆ به رلینی رۆژه لات ئینجا به شه مه نده ره بۆ ئه لمانیای رۆژئاوا و له وێ روویان کرده مه لبه ندی هه والگری ئه لمانی له بۆ لاخ نزیک شاری میونخ. ئه گه ر راکردنه که یان یه که رۆژ دوا به که وتایه نه یان ده وتوانی به گه نه به رلینی رۆژئاوا، ئه وان له پێکه وتی ۱۲ ی ئابی ۱۹۶۱ رایان کرد ۱۳ ی ئاب ده ستره به درووستکردنی دیواری به رلین، له وێ خۆی ته سلیمی ئاسایشی ئه لمانیای رۆژئاوا کرد، ستاشنکی درا به دادگا پاش لیکۆلینه وه له لایه ن هه والگری ئه لمانیای خۆرئاوا و دادگا بریاری ۸ سال به ندرکردنی بۆ ده رکرد له گه ل کاری قورس، به لام له سالی ۱۹۶۶ له به ندیخانه ون بوو. هه روه ها، خیزانه که ی که رۆژانه سه ردانی ده کرد شه ویش ون بوو، بۆ کوێ چوون؟ ئایا له به ندیخانه رایانکرد؟ یان هه والگری ئه مریکی فراندنی؟ ئایا ئیستا له ویلایه ته یه که گرتوه کان ژیان به سه ر ده به ن؟ ئایا تیرۆرکه ره که ل خیزانه که یدا له لایه ن هه والگری روسیه وه؟ تا ئیستا که س نازانیت.

رىچارد سۆرج (۱۸۹۵-۱۹۴۴)

رىچارد سۆرج ناۋىگە كە رەنگە نادىار و نەناسراو بىت لەلاى زۆرىيەى شارەزايانى بوارى ھەوالگىرى و ھەرخۆينەرىكى ئاسايى لە ھەرشۆيىنكى جىھان، بەلام لە مېژووى سيخوپى جىھانيدا جىگايەكى گەورە داگىر دەكات. ئەو ئاكە سيخوپە كە لە مېژوودا رۆلنىكى كاريگەرى ھەبوو لە يەكلاکردنەوئى ئەنجامەكانى شەپى جىھانى دووم، يان بەمانايەكى وردتر سۆرج سەرەپاي كۆتايى ھاتنى چارەنورسى بەر شۆپە بە سەرگەوتوتتەين سيخوپ دادەنرىت كە مېژو ناسىبىتى ھەتا ئەم ساتە.

لە فابىلە فەرمىيەكاندا، سۆرج واباسكراو كە خارەنى كەسىتتەيكى لىھاتووھە كەسىكى رۆشنبىر و زىرەكە و تواناي تىگەيشتنى زۆرە و خۇپاگرە، ھەرشىتىك كە رووبەپووى بىيىتەرە دەتوانى لىتى تىيگات و سىرووشتى كەشف بكات بەشۆپەيكى گونجاو مامەلىى لەگەلدا بكات ئەمە دەريارەى كەسابەتى سۆرج. بەلام دەريارەى لىھاتووئىيەكانى لەبوارى كوردەيدا خاوەنى توانايەكى بەرپۆەبردىنى نايابە بەوردىنى و بەھىزى كەسىتى خۆى. سۆرج سەرگەوتوتتەين و كاملتەين تۆپى سيخوپى بەرپۆەبردووھ لە ناوخۆى چىن و ژاپۇن لەماوئى جەنگى جىھانى دووم. بەلام تەنانت ئەم ھۆكارى ناويانگ و لىھاتووئى ئەو نىيە لە جىھانى سيخوپيدا كە مەملەتلىكان تىيدا بۆ يەك چركەش ناوەستن لە جەنگ يان لە ئاشتىدا، بەلام ناويانگ و لىھاتووئى ئەو كە بە وەسف كوردنى بە دەيان كىتەب تەواو نابىت دەگەرپۆتەرە بۆ ئەوئى كە ئەو ئاكە سيخوپە لە مېژووى سيخوپيدا كە توانىوئەتى كاريگەرى لەسەر گوپىنى رۆپەوى گەورەتەين جەنگى كاولەر ھەبىت. سۆرج لەشارى باكوئى روسى ھاتوتەدنباوھ لە باوكىكى ئەلمانى و دايكىكى روسى، ئەو تەمەنى ۳ سالى بوو كە خىزانەكەى گەرپانەو بۆ ئەلمانىا.

سۆرج كۆپى دوومى ئەندازيارىكى ئەلمانىيە كە لە كىلگە نەوتىيە شامانەكاندا كارى كەردوو، وھ نەوئى ئەدۆلف سۆرجە كە سكرتەرى تاييەتى بىرمەند كارل ماركسە و يەككىكە لەوانەى كە لەسەرەتاوھ باوھەريان بە شىوعىيەت ھىناوھ. سۆرج لەسەرەتادا پەيوەندىكرد بە يەككىك لە تىپە سەريازىيەكانى ئەلمانىا لە شەپى جىھانى يەكەمدا وەك بەلگەيكى حاشا ھەلەنگەر لەسەر سۆزى ئەو بۆ ئەلمانىا و ئىمپراتور، لە شەپدا

سى جار بىرىندار بوو، دواچار بىرىنەكەي سەخت بوو، بۆيە مۆلەتى پىدرا بۇ ماوۋىيەكى
زۆر لە جىڭادا بىمىنئەتە و لەو ماوۋىيەدا بىرى لە ھۆكارە سىياسى و ئابورىيەكانى
ھەلگىرساندنى ئەو جۆرە جەنگانە دەكردەو و لەو ماوۋىيەدا كارىگەر بوو بە بىرى
شوعى و بوو كەسنىكى ماركسى. قۇناغەكانى خويندنى بەسەرگەوتووى تەواوكرد و
لەكۆرتايىدا بېرونامەي دكتوراي لە زانستە سىياسىيەكاندا لە زانكۆي ھامبۇرگ
بەدەستەيتنا .

پاشان بەفرمى پەيوەندى بە پارتى شيوعىيەو وەك . ئاوبرا وەك ئەندامىكى دىلسۆزى
پارتەكە خزمەتى رىيازەكەي دەكرد، ماوۋىيەك بىرىن بىچ بوو، پاشان بوو
رۆژنامەنووس و شارەزايىيەكى تەواوى لە كاروبارى جىھانيدا پەيدا كرد لەپووى
سىياسى، ئابورى و سەربازىيەو و تا ئەو راددەيەي كە ھەوالگىرى روسى داوايان لىكرد
ھاوكارىيان بكات لە دامەزاندنى نووسىنگەي ھەوالگىرى لە بارەگاي حىزىدا لە مۆسكۆ.
سۆرج لىئاوۋى خۆي دەرخت لەو كارەدا و پاش ئەوئەي بوو بە ھاۋلاتىيەكى روسى
بەنھىنى گوزارايەو بۇ خزمەتكردن لە سەركرداپەتى گشتى سوپاي سور. لەكۆرتايىدا
رەوانەكرا بۇ شەنگەھاي تا سەرىرەشتى تۆرى سىخوپى بكات و پاشان لە سەرەتاكاني
سالى ۱۹۲۳ بانگەپشت كرايەو بۇ مۆسكۆ و ئەركى دامەزاندنى تۆرىكى سىخوپى
لە تۆكىۋى پايتەختى ژاپون پىسپىردرا كە ئەوئەش لەو سەردەمەدا بە كارىكى
ئەزموۋنى دەھاتە ئەژمار لەبەر ئەوئەي سۆرج وەك كەسنىكى بىاني دەبىتە جىنگەي
سەرنجى ژاپونىيەكان .

بەپرسانى ھەوالگىرى لە روسيا سۆرج بە شياوترىن كەس دەزانى بۇ ئەنجامدانى ئەو
ئەركە لەبەرئەوئەي دىمەنى خۆي وەك ئەلمانىك دەكاتە پەردە و لەتوانايدايە خۆي
وەكو ئەلمانىكى تەواو نىشان بدات . سەرەتا، پىۋىست بوو لەسەر سۆرج كە بچىتەو
بۇ ئەلمانىا و پشتگىرى ئەو ۋلاتە بەدەست بەيئىت تاوەكو ببىت بە نوپتەريان لە
تۆكىۋ، بۇ ئەم مەبەستە ھەوالگىرى روسى چەند بەلگەنامەيەكى بۇ دەستەبەركرد و
كە بەھۆيەو بەئاسانى گەپايەو بۇ ئەلمانىا بىن ھىچ گىرفتىك . پاش ماوۋىيەك ژيان
لە ئەلمانىادا توانى پاسپورتى ئەلمانى بەدەستبەيئىت، گىرنگىرىن كار كە سۆرج

بەزىرەكى خۇي ئەنجامىدا بەدەستەينانى مەنەي بەرپىرسانى پارتى نازى بوو كە بۇ ئەو مەبەستە نۆزىيە پىوپاگەندەكانى ئەو پارتەي خويئندەو و ووتە بەناويانگەكانى ھىتلەرى لەبەركرد لە كۆپ و كۆيونەوكان دەيوئەو و تەنەت چەند جارىك كىتەي (خەباتى مەن) ھىتلەرى خويئندەو.

ھەموو ئەمانەش ھۆكار بوو بۇ ئەوئەي كە بەرپىرسانى پارتى نازى ھەك ئەندامىكى دىئۆزى ئەو پارتە قىبولى بىكەن، داوى ئەوئەي كە بەتەواوتى مەنەي نازىيەكانى بەدەستەينا، بەرلىنى بەرەو تۆكىۆ جىيەشت بۇ دەستىردن بە كارە نوپەي. لە تۆكىۆ، خۇي ھەك ئەلمانىكى دىئۆزى ولتەكەي دەردەخست و بەو بەلگەنامەي كە لەئەلمانىا بەدەستى ھىتابوو تۈانى خۇي ھەك پەيامنەرى رۆژنامەي فرانكفورت زىتۆج بناسىتەيت، كە بەناويانگەرتىن رۆژنامەي ئەلمانىا بوو.

لەو كاتەدا، سۆرج تەمەن ۲۷ سال بوو كە بالىۆزخانەي ئەلمانىا لە تۆكىۆ پاپتەختى ژاپۆن پىشوازيان لىكرد. ھەر لەسەرەتاي ئەم ئەركەو، سۆرج تۈانى لىھاتۈوى خۇي بىسەلمەيتەيت، ھاوپىيەكى ژاپۆنى پەيداكرد بە ناوى ئەرىتۆ-مىتسۇكاډو كە ئەوئەي پەيامنەرى رۆژنامە بوو. سۆرج داواي لىكرد ئوورەكى لە يەكەك لە ھۆتەلەكاندا بۇ بدۆزىتەو، لەو كاتەدا ھەوالگى ژاپۆنى بە ووردى چاودىريان دەكرد و سۆرجىش نۆر لىھاتۈوانە مامەلەي دەكرد تا ئەو ئاستەي ژاپۆنىيەكان بىھىوا بوون لە چاودىرىكرنى. ئەو ماوئەيەي كە ھەوالگى رووسى بۇ سۆرج-يان دانا بوو تا تۆرەكەي داپمەزىنەي تەنھا ۲ سال بوو. لەو ماوئەيەدا سۆرج تۆرەكەي دامەززانە بە سى ئەندام ئەوانىش:

-بىرنا: ئەلمانى بوو دەرچۈوى قوتابخانەي مۆسكۆ بوو بۇ ئامىرى بىتەل، ئەركەكەي دامەززانەن و بەرپۆەبىردنى ئامىرى بىتەل بوو.

-برانكۆدى فۆكلىچ: يوگسلافى بوو بە رووگەش ھەك وئەنگرى گۇفارىكى فەرەنسە كارىدەكرد.

-مىاجى جۆكۆتۆ: ژاپۆنى بوو، تەمەنى ۳۰ سال بوو ھونەرمەند بوو، لەتەمەنى ۱۶ سالىدا چو بوو بۇ كالىفۇرنىا و لەوئە پەيوەندى كرىبوو بە پارتى شىوئەيەو.

لەسالى ۱۹۳۴ دواي سالتىك لە دامەزناندى تۆپەكە، سۆرج ھەستا بە دوو كردار كە كارى تۆپەكەي بەرھەو پىشەوہ برد ئەوانىش:

-بەكرىگرتنى خانوويەكى دوو نھۆم لەگەپەكى ئازابۇقۇ ژمارە ۳۰ لە ناگازاكى كە نزيكى بنگەي پۆلىس بوو ئەمەش بېوہ پەردەپەك بۇ چالاكەكانى

-دامەزناندى ژاپۇنيەكى تر لە تۆپەكەدا كە ناوي ئۆزاكى ھۆكۆسى بوو، شيوعەيكى دلسۆز بوو بە ھەرمى ئەندامى حيزب بوو، كە دواتر بېوہ بەسوودترين ئەندامى تۆپە سيخوپەكەي سۆرج.

پاش دامەزناندى تۆپە سيخوپەكە، سۆرج لەپىگەي نۆيركەوہ سەفەرى مۆسكۆي كرد و لەوئ پاسپۆرتىكى ساختەي پەيداكرد بۇ تا سەفەركردى بۇ روسيا لەسەر پاسپۆرتەكەي ديار نەبىت لەگەل خۇيدا زۆرترين زانىياري ھەلگرتببوو، بەرپرسانى ھەوالگري روسى پىشوازىيەكى گەرميان لىكرد و دوو بابەتى سەرەكيان لەگەلدا تاوتويكر ئەوانىش:

ئايا ژاپۇن ھىرش دەكاتە سەر روسيا؟ ئەگەر ھىرش دەكات نامادەيى ژاپۇن تا چ رادەپەكە بۇ ھەلگيرساندى جەنگ دژى روسيا.

پاشان، سۆرج گەپايەوہ بۇ تۆكۆ و دەستىكردەوہ بەچالاكى ناردنى زانىياري، دەرگەوت كە برنار كە بەرپرسي ئامىرى بىتەل بوو لە تۆپەكەي سۆرج كەسكى شياونىيە بۇ ئەو كارە، لەبەر ئەوہى زۆر دواكەوت لە دامەزناندى ئامىرەكە و ترسيكى زۆرى ھەبوو ئەمەش واى لە سۆرج كرد كە بېگۆپىت بە كەسكى تر ئەویش ماكس كلونۇنى بوو كە فیتەرىكى ئەلمانى بوو.

تۆپەكە لەو ماوہيەدا چالاكەكانى خۆي بەباشى بەپۆوہ دەبرد، يەكەم تاقىكردنەوہى تۆپەكە لە سەرەتاي سالى ۱۹۳۶ دا بوو كاتىك ئازاوەيەكى سەير روويدا لە تۆكۆ كە تىيدا ۲۴۰۰ سەرياز بەسەركردايەتى ھەندى لەئەفسەرانى سوپا دەستيان گرت بەسەر چەند بىنايەكى حكومەتدا، و كەوتنە تىرۆركردنى گەورەبەرپرسان لە مالەكانى خۇياندا. ئەم ئازاوەيە گرنكى خۆي ھەبوو، خىرا سۆرج داواي لە تۆپە سيخوپەكانى خۆي كرد كە يارمەتى بدەن لەزانىنى ھۆكاري روودانى ئەم ئازاوەيە. سۆرج لەو كاتەدا

بە زىرەكى خۇي سەردانى باليۇزخانەي ئەلمانايى کرد (وەک پيشتر ووتمان توانيبوي متمانهي ئەوان بە دەستبەيتيت)، و چاوي کەوت بە باليۇز ھېرېت ئون) لەگەل پاشکوي سەريازي و پاشکوي دەريايي باليۇزخانە، پيشنياري کرد که ھەرسنيکيان لەلايەن خۆيەو لیکۆلینەو ئەنجام بەن لەسەر ھۆکاري رووداني ئەو ئاژاوەيە و لەکۆتاييدا ئەنجامي لیکۆلینەو کەن بەيەک. سۆرج ھېندە ريژي پەيدا کردبوو که باليۇزي ئەلمانيا ھەرزوو پيشنيارەکی پەسەند کرد، ئەمەش وایکرد که سۆرج لیکۆلینەو کانی ئەوان ببينيت و زانياري گرنکی چنگ بکەويت که پاشکوي سەريازي باليۇزخانەي ئەلمانيا لە تۆکیۆ دەستی کەوتبوو دەريارەي ھيزي سەريازي ژاپوني ئەو زانياريانە بریتیبوو لە چەندین کتیب و راپۆرت و بلۆکراوە که ئەوەندە بەنرخ بوو سۆرج دەرگای نوسینگەکی لەسەر خۇي داخست و بە کامیرایەکی بچوک وینەي گرت تا ببينيت بۆ مۆسکۆ.

سۆرج لە یەکەم تاقیکردنەویدا سەرکەوتووبوو وەک سیخوپیکی روسی لە تۆکیۆ، لێھاتووییەکی کەم وینەي پيشاندا لە کۆکردنەوێ زانياري و قۆستەوێ دەرفەت و ئاراستەکردنی بۆ بەرزەوھەندی خۇي.

کاتێک جەنەرال لیۆشکوفی روسی سووپای روسی بەجێھێشت و رایکرد بۆ ژاپۆن بەھۆی ئەو زانیاریە زۆرەي که لەلای بوو رەوانە تۆکیۆ کرا بۆ لیکۆلینەو لەو کاتەدا که ئەلمانیا که ھاوپیەمانی ژاپۆن بوو پيشنياري کرد که شاندیکی ئەلمانی بنزین بۆ تۆکیۆ بۆ لیکۆلینەو لەو زانیاریانەي که ئەو جەنەرالە بە ژاپۆنییەکانی داوہ دەريارەي توانا و ھيزي سوپای روسیا، ئەو بوو شاندەکە زانیارییەکانی لە لەو جەنەرالە ھەلھاتووەي سوپای روسیا وەرگرتبوو لە راپۆرتێکدا کۆکردووە و کۆپیەکی پيشکەشی باليۇزخانەي ئەلمانيا لە تۆکیۆ کرد، سۆرجیش بەھۆی ئەو متمانیەي لەلای بەرپرسیانی ئەو باليۇزخانەي ھەیبوو توانی وینەيەک لەو راپۆرتەي دەستکەويت و ھەرزوو بە بیتلە رەوانەي مۆسکۆي کرد، لەو راپۆرتەدا ھاتبوو که لیۆشکۆف جفرەي سوپای روسیای بۆ ژاپۆنییەکان ئاشکرا کردووە، ئەمەش وای کرد ھەرزوو روسیەکان جفرەکەیان بگۆین.

جەنگى زانىياري

لەسەرەتاي ئۆكتۆبەرى ۱۹۳۹ دەزگاي ئاسايشى ژاپۇنى كەوتە چاودىرىكىردنى سۆرج
ئەمەش لەبەر ئەم ھۆكارانە :

- كەسكى بىيانيە (لە ژاپۇن چاودىرى بىيانيەكان دەكرىت)

- رۆژنامە نووسە .

- ھاموشۇي بالىۆزخانەى ئەلمانىا دەكات .

ئاسايشى ژاپۇنى كارمەندىكى ۲۸ سالى كرد بە چاودىر بەسەريەو كە بەبىدەنگى
چاودىرى سۆرجى دەكرد ھەلسوكەوتەكانى دەنووسى بە شىئوہەك كە سۆرج ھەستى
پىنەكات، رۆژانە تەنھا يەك كاتۆمىر چاودىرى دەكرد . لەو كاتانەدا ئەلمانىا پۆلەنداي
داگىركىدبوو، بەپىي رىككەوتنىك لەگەل روسيادا دابەشيان كىردىبوو . ھەروەھا،
ئەلمانىا پاش داگىركىردنى پۆلەندا پلانى ھىرش كىردنە سەر روسيائى ھەبوو لەبەر ئەم
ھۆكارانەى خوارەوہ :

- داگىركىردنى كىلگە گەنمەكانى روسيا

- دەستگەوتنى يەك مىليۇن دىل بۆ كاركىردن لە بواري پىشەسازى و كشتوكال لە ئەلمانىا

- نەھىشتىنى مەترسى سنورى رۆژھەلاتى ئەلمانىا . ئەوہى لەسەر ھەوالگى روسيا پىئويست

بوو كە بزانيٹ ئايا ئەلمانىا بەپاستى پلانى ھىرشكىرنە سەر روسيائى ھەي؟ ئەگەر ئەلمانىا

ھىرش دەكات ئەوا چ بەروارىك بۆ ئەو ھىرشە ديارىركراوہ؟

سۆرجى بەتوانا بەھۆى زىرەكى خۇيەوہ لەگفتوگۆيەكى ئاسايدا لەگەل پاشكۆى
سەربازى بالىۆزخانەى ئەلمانى لە تۆكىۆ توانى بەروارى ھىرشى ئەلمانى بۆسەر
روسيا بزانيٹ، بۆى دەرگەوت كە ئەو ھىرشە لەلايەن ئەلمانەكانەوہ ئامادەكارى
تەواوى بۆ كراوہ و نزيكە ۱۸۰ تىپى ئەلمانى لەسەر سنورى روسيا كۆكرانەتەوہ
بەپالپىشتى تانك و زىيپۆش . بەروارى ھىرشەكەش ۲ى حەزيران بوو .

ئەم زانىارىيەنەش گىرنگى خۇي ھەبوو لەبەر ئەوئەى ۋەك ۋوتمان پىتشتىر رىكەۋىتتىكى سەربازى لەنتىۋان روسيا ۋە ئەلمانىدا ھەبوو، سۆرج ھەرنىۋ ئەم زانىارىيەنەى لەپىنگى ماكس كلوزىن كە بەرپىرسى بىتتەلى تۆرە سىخوپىكە بوو رەۋانەى مۆسكۇ كىر بەلام بەرپىرسانى مۆسكۇ گومانىيان لەپاستى زانىارىيەكان ھەبوو، ئەمەش سۆرجى نۆد تۈرپە كىر، كە ئەلمانىا لەبەرۋارى دىارىكىراۋدا ھىرشى بۆسەر روسيا دەستىپىكىر ئەۋكەنە رووسەكان راستى زانىارىيەكانى سۆرجىيان بۇ دەرگەۋت. پاش ھىرشى ئەلمانىا رووسەكان دەيانوۋىست نىازى ژاپۇنىيەكان بزانن كە ئايا نىازى ھىرشىكىرەنە سەر روسىيان ھەپە لە باكورەۋە؟ لەبەرئەۋەى ژاپۇن ۋە ئەلمانىا ھاۋپەيمان بوون، سۆرج ئەۋ پىرسىيارەى لە بالىۋىزخانەى ژاپۇنى كىر ۋە بۆى دەرگەۋت كە ژاپۇن قورسايى ھىزەكانى خىستەۋتەسەر بەرەى خۇرئاۋا ۋە ئامانجى يەكەمى بەرەنگار بوونەۋەى ئەمىرىكايە ۋە ئامادە نىيە ھىرش بگاتە سەر باكورى روسيا، بىگومان ئەم زانىارىيەنەش گىرنگى سەربازى خۇيان ھەبوو لەبەرئەۋەى سەرگىردايەتى سوپاي سۈور ھىزەكانى ۋلاتەكەى لەباكورى روسيا كىشانەۋە ۋە تەرخانىكىر بۆ بەرەنگارىبوونەۋەى ھىزەكانى ئەلمانىا لە خۇرمەلات تا لەكۆتايىدا تۈانى ئەۋ دۈژمەنە لە خاكى ۋلاتەكەى ۋەدەرنى. ئەۋ كەسەى كە پۆلىسى ژاپۇنى ئاراستەى تۆرەكە كىر بى ئەۋەى بزانن كەسىك بوو بە ناۋى ئىتق رىتسۇ كە لەژاپۇن بەتۆمەتى شىۋەت گىرابوو، كاتى لىكۆلىنەۋەى لەگەلدا كىرا، پىرسىيارى لىكرا كە ئايا كەس دەناسى لە شىۋەى ژاپۇنىيەكان بەتايىبەتى ئەۋانەى كە بەم دۈايىيەنە لە ئەمىرىكا گەپاۋنەۋە؟ ئىتق لە ۋەلامى ئەۋ پىرسىيارەدا ۋتى كە پۈرۈى خىزمەتى مالىك دەكات كە خاۋەنەكەى ئافىرەتتەكە چەند سالىكە لە ئەمىرىكا گەپاۋەتەۋە ۋە شانازى بەۋەۋە دەكەن كە شىۋەى، پۆلىسى ژاپۇنى سەرەتا كەۋتەنە چاۋدېرى كىردى ئەۋ مالە، ئەۋ مالەش مالى خاتو كىتاباياش بوو كە ھاۋپىنى مىاجى ئەندامى سىيەمى تۆرەكەى سۆرج بوو. لەكاتى لىكۆلىنەۋەدا دانى بەۋەدانىا كە ئەندامى پارتى شىۋەى بوون لە ئەمىرىكا، بەم شىۋەى مىاجى دەستگىركاۋ چەند بەلگەنامەيەكىيان لەمالەكەيدا دۆزىۋە دەريارەى يەدەكى نەۋتى ژاپۇن كە ئەۋ زانىارىيەنەش زۆر نەپتى بوون. دۈاي لىكۆلىنەۋە مىاجى دانى بە ھەموو شىكىدانا ۋ

سەرجه‌م ئەندامانی تۆرپەکه دەستگیرکران و لەسالی ١٩٤٢ دادگایکران و سۆرجیش به‌لەسێدارەدان سزادرا و لەماوەی دەستگیرکردنیشی بەپرسانی روسیا نکوڵیان لێکرد و ئامادەنەبوون هاوکارییکەن. پاش تێپەڕینی بیست ساڵ بەسەر لەسێدارەدانی سۆرج روسیا دانپێدانا و شەقامیکی سەرەکی لە باکو ژێدی لەدایک بوونی بەناوەوە، هەروەها ناوی کەشتیەکی باره‌لگری بەناوی ئەووە نا و دراویکی دەرکرد کە وێنەی ئەوی لەسەر بوو وەک پالەوانیکی روسی.

کیم فیلبی

ئەگەر بگەڕێین بە‌دوای ناویانگی دیارترین سیخوڕ لە جیهاندا، دەبینین سیخوڕی بە‌ریتانی کیم فیلبی بە‌ناویانگترین سیخوڕە پە‌رده‌ی لەسەر لادرا‌ی‌ی لە‌دوای جهنگی جیهانی دوو‌ه‌مه‌وه. ئەو سیخوڕە ماوە‌ی ٣٠ ساڵ بە‌ریتانیای هە‌ڵخە‌تاند و کاری بۆ یه‌کێتی سۆ‌قیه‌ت دەرکرد تا لە‌کو‌تاییدا هە‌ولگری روسی بپاری خانە‌نشینکردنیدا. لە‌بەر ئەو خزمە‌ته‌ی کە پێشکە‌شی یه‌کێتی سۆ‌قیه‌تی کردبوو، بانگێشتکرا بۆ روسیا لە‌پێگەی بە‌یرووت‌وه و نی‌یستا لە‌ روسیا بە‌ کامەرانی ژیان بە‌سەر دە‌با.

ناو‌براو لە‌سالی ١٩١٢ لە‌ شاری ئە‌م‌بالای هیندستان لە‌دایک بوو، کو‌ڕه‌ تا‌قانه‌ی هاری سانت جۆن برد فیلبی بوو کە فەرمانبەر بوو لە‌ حکومه‌تی هیندی، پاشان فیلبی گوا‌زایه‌وه بۆ ئێ‌تراق کە ئەو کاته لە‌لایەن بە‌ریتانیا‌وه داگیرکرا‌بوو، کرا بە‌ راوێژکاری وه‌زاره‌تی ناو‌خۆ. پاشان بوو بە‌ نوێنه‌ری حکومه‌تی بە‌ریتانی لە‌ رۆژه‌لاتی ئە‌ردەن و لە‌کو‌تاییدا بوو بە‌ راوێژکاری پاشای سعودیه. باوکی کیم نا‌پازای بوو لە‌ سیاسه‌تی بە‌ریتانیا لە‌ خۆ‌ره‌لات و هەر ئەو نا‌پازیه‌ی بە‌ میرات بۆ کو‌ڕه‌که‌ی مایه‌وه.

فیلبی چووه‌ کۆ‌لیژی ترینیتی لە‌ زانکۆی کام‌بری‌ج، لەو رۆژانه‌دا بیری سۆ‌سیالستی لە‌ناو رۆشن‌بیراندا باو بوو، چوونه‌ ریزی پارتی شیوعی بە‌لگه‌ی ئازایه‌تی و بە‌جه‌رگی بوو. هەر لە‌م رێگایه‌وه فیلبی په‌یوه‌ندی کرد بە‌پیزه‌کانی پارتی شیوعیه‌وه و بە‌نه‌یتی کاری بۆ دەرکردن، بە‌ ته‌واوی تیکه‌لی بی‌روبا‌وه‌ری مارکسیه‌ت و شیوعیه‌ت بوو. لە‌ هاوینی ١٩٣٤دا لە‌ فیه‌نا بپاریدا ب‌بێته‌ سه‌ربازێک لە‌ مملاتی جیهانی دژبه‌ فاشیه‌ت

و كەوتەناو گىژاۋى سىياسەتەۋە. لە سەرەتادا ناۋى خۆى لە لىستى شۆپىشگىزپانى ئىشتىراكى تۆمار كرد كە شىۋىيە نەمساۋىيەكان يارمەتى و پشتگىريان دەرکرد، ۋەكو پەيامنىرىك لە نىۋان چەند يەكەيەكى دژ بە حكومت دەستى بەكاركردن كرد، لەو كاتانەدا كچىكى نەمساۋى شىۋىيە ناسى و يەكيان خۆشۋىست ئەۋىش ئەلىس فرىدمان بوو كە بە لىتر فرىدمان ناسرا، كە ئەۋىش بە ئەۋاۋى تىكەلى سىياسەت بېۋو. كاتىك حكومت دژى شىۋىيەكان ۋەستايەۋە و خانۋەكانى كرىكارانى بۆردومان كرد و سەدانان لىككوزا، فىلىبى ئەم كوشتارەى بەچاۋى خۆى بىنى و بوو بە رادىكالىتىكى توندپەرۋ. ۋاپىككەۋت كە دەزگاي ھەۋالگىرى روسى لەو كاتانەدا دوو بەكرىگىراۋى ھەبوو كە سىخوپى بۆ دەكرن، يەككىيان تىۋدور مالى ھەنگارى بوو كە لە پىشتىر قەشە بوو دواتر بېۋو كۆمۇنىست، لەگەل جابور بىننەز ئەمىش ھەر كۆمەنىست بوو، ھەردوۋىكان باۋەرپان ۋابوو كە فىلىبى كەسىكى گونچاۋە بۆ سىخوپى و نامادەيە لەپىتتاۋ بېرۋاۋەپى شىۋىيەتدا خۆى بەخت بكات.

لەكۆتايىدا تۋانىان بېھىتتە ناۋ رىزەكانى خۆيانەۋە بەلام داۋايان لىكرد كە ھاۋسۆزى خۆى بۆ بېرۋاۋەپى شىۋىيەت بشارىتەۋە و ۋەك نەتتىيەك بېپارزىتتە تا بتوانىتتە دزە بكاتە رىزەكانى حكومەتى بەرىتانىا ھەۋل بىدات لەناۋ حكومەتى بەرىتانىادا جىنگايەك بۆ خۆى دابىن بكات ۋە باشترىش دەبوو كە ئەگەر ھەۋل بىدات لە نىۋ ھەۋالگىرى بەرىتانىادا پلەيەك بەدەست بېھىتتە. بۆ ئەم مەبەستە، فىلىبى گەراپەۋە بۆ بەرىتانىا و ۋاخۆى دەردەخست كە ھىچ پەيۋەندىكى بە كۆمۇنىست و بېرى ماركسىيەتەۋە نىيە، ئەم خۆ دەرخستەش گرنگى خۆى ھەبوو تا ۋاى لىبىكات جىنگاي خۆى لەنىۋ حكومەتى بەرىتانىادا بىكاتەۋە، تا لەكۆتايىدا بوو بە ئەندامى كۆمەلەى ئەنگلۆئەلمانى كە كۆمەلەيەكى راستپەرۋو. ئەم كۆمەلەيە بۆ ئەۋە كارىيان دەرکرد كە ھاۋپەيمانىيەك لەنىۋان بەرىتانىا و ئەلمانىاي نازىدا دروست بىكن، لەۋكاتاندا بەتەۋاۋەتى پەيۋەندى خۆى بە ھاۋپى كۆمۇنىستەكانىيەۋە بېرۋوۋ تا سەرئەنجام بوۋە كەسىكى جىنگەى متمانەى بەرىتانىا و لەسالى ۱۹۳۶ ۋەك پەيامنىرى رۇژمانەى لەندەن تايمز دەستبەكارىۋو، نارىيان بۆ ئىسپانىا تا دەنگوباسى شەپى ناۋخۆى ئەۋى

جهنگی زانیاری

بۇ رۆژنامهكه بنئىرى. له وئىچ چەند راپۆرتىڭكى بۇ رۆژنامهكه نووسى كه تيايدا پشتگىرى
جهنپال فرانكوى دهكرد، ئەمەش واىكرد كه ناويانگى وهك كه سىڭى راستىرو و له
همان كاتدا توندره و ناويانگ دهريكات، بەلام ئەو بەنهننى پەيوەندى كردبوو به
ههوالگى روسىوه و هه زانیاریهكى له سه ره شەرى ناوخوى ئىسپانیا به دست
بهینایه رهوانهى ههوالگى روسى دهكرد.

كىم فېلبى

رۆژنىڭيان توشى پيشهاتىڭ هات كه هيندهى ته مابوو ژيانى سيخوپى كوتايى پېبىت،
كاتىڭ سهريازه ئىسپانيهكان گومانپان لىكرد و به ماوهيك بهنديان كرد تا هەندىڭ
پرسىارى لىكهـن. له و كاتدا هەندىڭ به لگى پېيوو كه جىڭاى تۆمهتباركردى بوو،
بهلام به دزىوه ئەو به لگه نامانهى قووتدا و رزگارى بوو. له سالى ۱۹۳۹ كه هېشتا
پەيامنئىرى رۆژنامهى لهندن تايىمىز بوو، ئەو دەرغهتهى بۇ رهخسا كه تىڭهلى يارى
موخابهراتى بېت ئەوئش له پىڭهى هاوپنیه كپهوه كه ههروهكر ئەو به كرىڭىراوى
ههوالگى روسى بوو بهلام بهنهننى دزى كردبووه ناو ریزهكانى ههوالگى بهرىتانی،
ناوى ئەو هاوپنیه گای بېرجىس بوو، پاش ئەوهى گای توانى فېلبى بهیننیه ریزهكانى
موخابهراتى بهرىتانیوه، له سه ره تادا لىكۆلینه وهپان له گه لدا كرد و ههروهه

لېڭزىنە ۋە يان لەگەل ئەندامانى خېزانە كەيدا كىردى تا دىلنىابىن لەۋەى ھېچ سۆزىڭكى بۇ يېرى شىۋىيەت نىيە، تا لەڭزىنەيدا ۋەك كارمەندىڭكى ھەۋالڭرى بەرىتانى قىبۇلكرى و سەرئەنجام ئاۋاتەكەى ھاتەدى و لە بەشى دژە ھەۋالڭرى ۋلاتە بىيانىەكان دامەزرا.

ئەمە ئەو جىڭايە بوو كە خەۋنى پىتۈە دەبىنى تا لەڭزىگە يەۋە زۆڭرەن زانىارى ھەۋالڭرى بەدەست بېئىت و بەنھىنى پېشكەشى موخابەراتى روسى بىكات. فىلىبى ھەرزو لەنئى ھەۋالڭرى بەرىتانىدا جېتى خۆى كىردەۋە و بوۋە كەسىڭكى خۇشەۋىست، تۋانى بلىمەتى خۆى لە بۋارى كۆكردەۋەى زانىارىدا بىسەلمىئىت و زۆڭرەس پېشېبىنى ئەۋەى دەكرد كە لەدھاتۋو بېئىت بە سەزۈڭكى ھەۋالڭرى بەرىتانى و كەسىش بە خەيالېدا نەھات كە ئەو بە نھىنى كار بۇ ھەۋالڭرى روسى دەكات. لە كۆتايى سالى ۱۹۴۴ دەرەفەتېڭى گىرڭى بۇ رەخسا، ئەۋىش ئەۋە بوو كە سەزۈكايەتى بەشى نۆھەمى ۋەكالەتى موخابەراتى بەرىتانيان پىن سىپارد، كە ئەم بەشەش كارى ئەۋە بوو دژى چالاكېيە سىخوپرەكانى روسيا بوەستېتەۋە كە بۇ ماۋەپەك ئەم بەشە چالاكېەكانى راكېرا بوو بەلام دۋاى جەنگى جېھانى دوۋەم دوۋبارە زىندو كرايەۋە. فىلىبى كرا بەسەزۈڭكى ئەۋ بەشە و نىزىكەى ۱۰۰ سىخوپريان خىستە بەردەستى، ھەۋالڭرى روۋسەكان لەمەدا قازانچىڭى زۆريان كىرد، تەنھا بەلگەنامە نھىنىەكانى روۋسەكان دەتۋانن قەبارەى ئەۋ خىانەتە ديارى بىكەن كە فىلىبى كىردۋىيەتى لە ۋلاتەكەى خۆى و چ خىزمەتېڭى پېشكەشى روۋسە شىۋىيەكان كىردۋە.

بەدلىنبايىيەۋە ئەۋ خىزمەتەى كە فىلىبى پېشكەشى روۋسەكانى كىردۋە بە پەنجەى دەست ئاۋمىردىن. يەكېڭ لەۋ خىزمەتەنە ئاشكرا كىردنى ناۋى ھەموو سىخوپرەكانى بەرىتانيا بوو كە لە ئەۋروپاى رۆژمەلات دژى روسيا چالاكېان ئەنجام دەدا. لەسالى ۱۹۴۵ فىلىبى روۋبەپۋى كېشەپەك بوۋەۋە كە زۆرى نەمابوو بېئىتە ھۆى ئەۋەى لە كارى ھەۋالڭرى دوۋر بخىرتەۋە، دوۋ پىاۋى ھەۋالڭرى روسى پەنايان ھىتايە رۆژئاۋا، يەكېكېان ناۋى ئىگۈر جۈزىنكۆ بوو كە نوۋسەرى شفرە بوو لە بالئىۋزخانەى روسيا لە كەندە و لەگەل خۆيدا كۆمەلېك بروسكەى زۆر نھىنى ھىتابو، ئەۋى تىريان ناۋى كونستاتىن فولوف بوو كە ئەفسەرىڭكى گەۋرەى ھەۋالڭرى روسى بوو لە ئەستەمبول،

که په نای بردبووه بهر بالیوڅرخانه‌ی بهریتانیا و داوای په ناهنده‌یی سیاسي کړدبوو. ه‌رومه‌ها نوره‌ی پتپراگ‌یاندبوون که ه‌والگری روسی توانیویه‌تی دزه بکانه‌نیو ه‌والگری بهریتانییه‌وه و به‌لام به‌ت‌ولوه‌تی نه‌یده‌زانی که شو به‌کړن‌گیراوه‌ی ه‌والگری روسی کټیه که دزه‌ی کړدووه‌ته ناو ه‌والگری بهریتانییه‌وه.

ه‌لټاننی شو دوو کارمه‌نده‌ی ه‌والگری روسی و په‌نا بردنیان بڼ بهریتانیا وای له فیلبی کړد له‌ناشکرا بوون بترسیت و داوای یارمه‌تی و ناموڅگاری له یوری مردین کړد، که بریکاری ه‌والگری روسی یوو له لنده‌ن و سرپه‌رشتی توږنکی سیخوپری ده‌کړد که فیلبی په‌کټک یوو له نه‌ندامانی شو توږه. مردین فیلبی ټاگادار کړده‌وه که شو ناتوانیت هیچ کارنک بکات دژیان بویه پټویست له‌س‌ر ه‌والگری روسی که ه‌ریه‌کټک له‌و دوو ه‌لټاتوو له‌ناو به‌ریت، بویه کونستانتین فولوفیان ده‌ست‌نیشان کړد که ده‌بڼ له‌ناو به‌ریت، فیلبی چوونکه سه‌روکی به‌شی دژه سیخوپری یوو ده‌بوو خوی چاوپټ‌ک‌وتن له‌گ‌ل فولوف‌دا بکات، لټی مپرسیت کټن نه‌وانه‌ی دزه‌یان کړدووه‌ته ناو ه‌والگری بهریتانییه و به نه‌ینی زانیاری ده‌دن به روسه‌کان؟

بڼ نه‌م مه‌په‌سته، فیلبی گه‌شتی کړد بڼ بالیوڅرخانه‌ی بهریتانیا له نه‌سته‌مبول له‌همان کاتدا ه‌والگری روسی پلانی له ناوبردنی فولوفیان داپشتبوو، تا نیستا نه‌زانراوه که فولوف چی لیکراوه به‌لام ده‌نگویه‌ک ه‌یه ده‌لټت له روژی دیارنه‌مانی لاشه‌ی که‌سټک له نزیک فږوکه‌خانه‌ی نه‌سته‌مبول دوزراوه‌ته‌وه که ه‌موو گیانی به له‌فاف پتپراوه. سه‌بارت به ه‌لټاتووی دووه‌می، ټیگور جوزینکو، ده‌رکه‌وت که زانیاریه‌کی نه‌وتوی لانییه ده‌ریاره‌ی دزه‌کړدنی ه‌والگری روسی بڼ‌ناو ه‌والگری بهریتانی. له کوتاییدا فیلبی گه‌پایه‌وه لنده‌ن و ده‌نگویاس له نیو ده‌زگای ه‌والگری بهریتانی بل‌رو یوه‌وه که فیلبی پله‌ی به‌رز ده‌کړته‌وه. له کوتاییدا کړدیان به سه‌روکی ویسته‌گی ه‌والگری بهریتانی له واشنتون، له ژیر په‌رده‌ی سکریتیری په‌که‌می بالیوڅرخانه‌ی بهریتانیا له واشنتون ده‌ست به‌کاربوو. په‌کټ له و کاره‌ی که که‌وت‌بووه سرشانی نه‌وه یوو که وه‌ک نه‌ل‌قه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان ه‌والگری بهریتانی و نه‌مریکی کاربکات، نه‌مه‌ش ده‌رفه‌تیکي زړپینی تریوو بڼ فیلبی تا روسه‌کان له په‌یوه‌ندی و

نالوگړې زانیاری نټوان هه والگری بهریتانی و نه مریکی ناگادار بکاته وه . فیلبی له واشنتون ددهستی به کار کرد، هر زو توانی شفره ی نه مریکیه کان به دهست به پټنټ و که بڼ په یوه ندی بټه لی نټوان له ندهن و نیویورک به کارده هیتر، فیلبی هر زو رووسه کانی له م نه پټییه ناگادار کرده وه و نه وانیش توانیان گړی له په یوه ندییه بټه له کانی هردولا بگرن . واشنتون و له ندهن هه ستیان به وه کرد که گړپانټک له خهستی په یوه ندی بټه له کانیان رویداو ه گومانه که شیان له جټگه ی خؤیدا بوو .

سهره تای ناشرکا بوونی فیلبی به وه دهستی پټکرد که هه والگری نه مریکی توانی کتیبیکي شيفره ی رووسه کان به دهست به پټنټ و به م رټگایه توانیان نامه شفره داره کانی رووسه کان بخوټننه وه له م رټگه یوه بۆیان دهرکوت که ژماره ی سیخوپړه کانی هه والگری روسی له نه مریکا و بهریتانیا به سهدان سیخوپړ بوو، به لام نه م سیخوپړانه ش ناوی خوازداویان هه بوو که ناشرکا کردنیان ناسان نه بوو، به لام له نه نجامی به راورد کردنی چهند نامه په کدا توانیان ناسنامه ی چهند سیخوپړکی دیار ناشرکا بکه نه به تایبه تی نه وانه ی خه ریکی پیدانی زانیاری نه تومی بوو به رووسه کان که له نټویانداکلوز فوشزی تیدابوو که دهستگیریان کرد، نه مهش مه ترسی خسته دلی فیلبیه وه . کاتئ نه مریکی و بهریتانییه کان بۆیان دهرکوت که سیخوپړکی روسیا هه په که پایه یه کی به رزی هه یه و ناوه نه پټیه که ی هومره، که زانیاری گرنګ و نه پټی دهگه یه نټته رووسه کان، گومانه کان له سهر فیلبی زیادی کرد به لام زانیاریه به دهست هاتووه کان به س نه بوون بڼ تومه تبا کردنی . نا له کؤتاییدا بهریتانیا بپراییدا بیگه رپټنټه وه و نه و پؤسته ی لیوهریگرټنه وه هه رچه نده گومانه کان له سهری بهرده وام بوون . سالی ۱۹۶۱ به ته وایو فیلبی ناشرکا بوو کاتیک که سیخوپړک به ناوی جؤرج بلټک که سیخوپړی رووسه کان بوو گیرا و هه موو شتیکي درکاند و بڼ بهریتانییه کانی ناشرکا کرد که فیلبی سیخوپړی بڼ رووسه کان دهکات له و کاتانه دا فیلبی به نه رکټک له لوبنان بوو له لایه نه به کرټگیراوټکی هه والگری روسیه وه ناگادار کرایه وه که هه لټبټ بڼ روسیا، له ۲۲ ی مایسی ۱۹۶۲ فیلبی خؤی کرد به ناو قهره بالغی نامه نکټکا و

له وی خۆی شاردهوه به په کجاری دیار نه ما. دواى شەش هەفته مۆسکۆ رایگه یاند که کیم فیلبی مافی په نابه‌ریتی سیاسى پتدراوه په‌یوه‌ندى هه‌والگری روسی له‌گه‌ل فیلبی تاساڵی ۱۹۸۰ به‌رده‌وام بوو، به‌لام له‌کۆتاییدا هه‌والی هه‌لهاتنى بۆ روسیا بوو به مانشیتى نۆڤه‌ری رۆژنامه جیهانیه‌کان و رۆژنامه‌کان چیرۆکی خه‌یالی و سه‌یر و سه‌مه‌ره‌یان له باره‌یه‌وه ده‌گنډاپه‌وه. له ساته‌وه‌ختی هه‌لهاتنیه‌وه ته‌نانه‌ت تا کۆتایی ته‌مه‌نى به‌رده‌وام بوو له خزمه‌تکردنى هه‌والگری روسی، هه‌موو به‌یانییه‌ک نوینه‌ری هه‌والگری رۆژنامه به‌ریتانى و ئەمریکیه‌کانی بۆ ده‌بات و ئه‌ویش پاش خویندنه‌وه‌ی راپۆرتتیکیان له‌سه‌ر ده‌نوسیت و ده‌یان نیریت بۆ هه‌والگری. به‌م دوا‌یه ئافره‌تیکى روسی هینا که ۲۰ ساڵ له‌خۆی بچووکتر بوو هه‌رچه‌نده پېشترسى ژنى ته‌لاقداوه ئه‌مه‌ش وه‌ک خه‌لاتیکى هه‌والگری روسی به‌رامبه‌ر ئه‌و خزمه‌تانه‌ی پېشکه‌شى کردووه، له کۆتایشدا تووشى هه‌ساسیه‌تى پېست هات تا له‌ساڵی ۱۹۸۸ دا کۆچى دوا‌یى کرد. حکومه‌تى شیوعى روسیاش ریزیکى تایبه‌تى لیئا وه‌ک سیخوپتیکى گه‌وره سیاسه‌تمه‌دارانى روسیا له‌ناشته‌که‌یدا به‌شدار بوون و په‌لێ جه‌نه‌رالیان پېه‌خشی له‌سه‌ر وه‌سیتی خۆی له‌گۆرستانیکى روسی ناشتیان^۱

حه‌سه‌ن عه‌بدولجه‌باد (۱۹۷۶-...)

حه‌سه‌ن له‌ئه‌سڵدا هاوڵاتیه‌کى ئەمریکیه، له‌ژێر ناوی پۆل هۆل له‌دایک بووه. ناوی‌راو له‌حه‌وتى ئازارى ۲۰۰۷ به‌تۆمه‌تى پتدانی ئامیرى تایبه‌ت و زانیاری به‌چه‌ند که‌سیک بۆ کووشتنی هاوڵاتیان ئەمریکى ده‌ستگیرکرا. ئه‌وکات ناوی‌راو ته‌مه‌نى سی و دوو ساڵ بوو، وه‌ له‌ دادگا هېچى له‌سه‌ر ساغ نه‌بووه‌وه. له‌شه‌شى ئازارى ۲۰۰۸، ناوی‌راو دووباره‌ دادگایى کرا و ئه‌مجاره، دواى به‌ده‌سته‌نناتی به‌لگه، بیست و پینج ساڵ زیندانى بۆ بپایه‌وه، که‌ زۆرتین ماوه‌ی زیندانیکردن بوو. ناوی‌راو له‌ ته‌مه‌نى نۆزده

^۱ Knightley, P., ۱۹۹۰. *The master spy: the story of Kim Philby*. Vintage.
-Page, B., Leitch, D. and Knightley, P., ۱۹۷۷. *Philby: The Spy Who Betrayed a Generation*. Sphere.

جهنگی زانیاری

سالی بوو به موسلمان. له سالی ۱۹۹۸ بڼ ۲۰۰۲، ناپراو له کهشتیگه لی نه مریکی خزمهتی سهریازی ده کرد. حه سن به هوی لیها تووی له کاردا ماوه یه که بهرله کورتای هاتنی خزمهتی سهریازی مؤلته پیډرا، واته بهرله وهی به تومهتی سیخوپی تومه تبار بکړت.

حسین دهستی کرد به پیدانی زانیاری گرنګ به رڼکراوی قاعیده تیروستی و جیهادیه نیسلامیه کانی تر له سالی ۲۰۰۰. نو په یوه ندی به بابر نه حه دوه ده کرد له لهنده و دهستی ه یو له به پړوه بردنی ویسایتیک بڼ پروپاګه ندی نو گروپانه وه که ده زګای عزام. حسین په یوه ندی به ده زګاکه کرد و داوی چنن فیدوی په کی کرد هانی جیهادی تووندنارویان ده دا. هه روه ها به رده وام به داوی نو که سانه دا ده گپا که هه مان یمان و پالنری ناپراویان هیه بڼ نه جامدانی کرده تیروستی. له نالوگړی نیمه یله کانیدا، حسین په سنی نو که سانه کی کردیو که هیرشیان کردیو ه سهر (کۆل) وه چنن زانیاریه کی گرنګی کهشتیگه لی به ده زګاکه به خشیبوو. له کانوونی په که می ۲۰۰۲ دا هیرشیکی چوپر کرایه سهر مال که کی له لهنده و تیایدا چننن دیسکی کومپیوتریان دوزیه وه که چننن زانیاری نه نینی له خوگرتبوو سه بارت به جووله کانی گروپی جهنگی کهشتیگه لی که نامانج لینی دوزینه وهی سهرانی قاعیده و به ده سته پیدانی زانیاری بوو ده رباری هیرشه تیروستییه کان. داوی نه وهی له سالی ۲۰۰۴ نه حه ده دستگیرکرا، حسین چننن چاپکراویکی تاپیه تی نو بابه تانه تی کشکاند که له ده زګاکه وریگرتبوو وه هه لسا به سرینه وه چندان فایلی له سهر کومپیوتری که سی خوی. تومهتی دووم له دزی ناپراو په یوه ندی به تومارنکی دهنگیه وه ه یو که تیایدا ناپراو داوی کردیو دوو چه کی جوری (AR- ۱۵) بکړت.

دیزیک شهریف په کیک بوو له هاوژدانی ناپراو که داوی ده دستگیرکردنی نه حه ده له سالی ۲۰۰۴ هه لسا به پیدانی زانیاری گرنګ به ده زګای نئف بی نای، نه مهش داوی نه وه هات که شهریف به چننن رومانه په که وه ده دستگیرکرا که دهویست په کیک له

مؤله کانی شیکاگو بته قیئتتوره له کاتی جه ژنی سه ری سال که تیایدا نرخی شتمهک داده به زیت و کپیری زوری روی تیده کات.^۱

نيسفاک ناخميرۆف (۱۹۷۵-۱۹۰۱)

نيسفاک ناخميرۆف سيخوپيکي يه کيتي سؤفيهت بوو که له ماوهی جهنگی جيهانی دووه مده چالاکیه کانی له ئەمریکا دا به ئەنجام دهگه یاند. ناوبراو بۆ شارده نوێ ناسنامه ی خۆی، وهک کوتال فروش له وولاته دا خۆی دابوو ناسین. ئەو له سالی ۱۹۱۹ په یوه ندی به پارتی به لشفیک کردبوو وه دوی ده رچوونی له کولێژ له سالی ۱۹۲۲ په یوه ندی به ده زگای هه والگریه وه ئەو وولاته کرد. ناخميرۆف يه که مجار له تورکیا دهستی به چالاکیه کانی کرد، وه دواتر له سالی ۱۹۲۴ له ولاتی چین ئه رکيکی پيسپيتردا و پاشان دوی يهک سال به ناسنامه يهکی ساخته وه چوو ده نيو خاکی ئەمریکا. ئەو تا سالی ۱۹۳۹ له ئەمریکا مایه وه، دواتر گه راپه وه يه کيتي سؤفيهت. پاشان له سالی ۱۹۴۲ دووباره گه راپه وه ئەمریکا. دوی جهنگ، ۱۹۴۵ يان ۱۹۴۶، ناوبراو دووباره گه راپه وه يه کيتي سؤفيهت که تیایدا بوو به چيگري به پرسي ده زگای هه والگری سؤفيهت (KGB) له يه که ی هه والگری په نهاندا.

کرده سيخوپه کانی ناخميرۆف له ئەنجامی برینی شه پۆله کانی فينۆنای سؤفيهت ئاشکرا کران. ناوبراو له ژور ناوه نه تيبيیه کانی ئالبيرت و مه يه ر کاره کانی راده په پاند. ئەو تا ئیستا به باشترین ئەو خالە په یوه ندييانه داده نريت له ميژوودا که له لایه ن هاری هۆپکينس، ياریده ده ری شه خسی سه رۆک فرانکلين رژژيکلت، به کاره يتراره بۆ په یوه نديگرتن له گه ل جوژيف ستالين. هيج به لگه يه کی ئاشکرا له به رده ستدا نييه که بيسه لمي نييت به ده سه نه قه ست يان به پيچه وانه وه هۆپکينس زانیاری نه تيبي له پينگای ناوبراوه دابيته ستالين. سه ره پای ئەمهش، ناوبراو ئەو که ناله زانیارييه ی

^۱ Centre for CounterIntelligence and Security Studies. "Spy Cases," <http://www.cicentre.com/> (accessed July ۱۷, ۲۰۰۸). Herbig, Katherine. Changes in Espionage by Americans. Monterey, CA: Defense Personnel Research Center, ۲۰۰۸.

به کارهیتان بۆنهوهی ستالین ئاگاداریکاتهوه له نیاز و بیرکردنهوهی رۆژفیلت وه بۆ ناردنی زانیاری له کۆبوونهوهکانی نێوان رۆژفیلت و سهروک وهزیرانی بهریتانیا، وینستن چیرچل.¹

ئالدریج ههینن ئەیمس (۱۹۴۱-...)

ئەیمس، ههوالدۆزی دهزگای ههوالگری ناوهندی دژهههوالگری و یهکێک له بهدناوترین و مهترسیدارترین خیانهتکاره ئهمریکیهکان له میژوودا، له ساڵی ۱۹۴۱ له ویسکۆنس له دایک بووه. له ماوهی تهمهنی سه رهتای منالیدا، باوکی ناوبراو، کارلیتۆن ئەیمس، ههوالدۆزی دهزگای سی ئای ئه ی بووه له ولاتی بۆرما، له ژێر ناوێشانی پیشه ی مامۆستای زانکودا. تا دوا ی گه رانه وه یان خێزانه که ی له ولاته وه و چوونی بۆ دهزگای سه رهکی سی ئای ئه ی له لانگلی، فیرجینیا، ریکی گه نچ (نازناوی ئەیمس) نه یده زانی که پیشه ی سه رهکی و دروستی باوکی چی بووه. دواتر، به هۆی ئه وه ی سیخو پرکردن له خوین و ده ماری ئه ودا بوو، باوکی ئەیمس هه لسا به دۆزینه وه ی کارێکی هاوینه بۆ کوچه که ی له گه ل سی ئای ئه ی که ئه رکی سه رهکیان دروستکردنی پاره ی ساخته بوو بۆ به کارهیتان له مه شق. ناوبراو له م کاره نوێیه ی له لانگلی باش بوو، به لام پێده چوو ئاره زووی هه ره سه رهکی ناوبراو شافۆ بووییت ئه وه ک خوێندنه که ی که بووه هۆی شکستیکی مه زن له زانکۆی شیکاگۆ. ئەیمس به بهخت بوو، چونکه هیشتا باوکی ده سه لاتنیکێ به هیزی له ناو سی ئای ئه یدا هه بوو، به سه ره که وتووی له شوباتی ۱۹۶۲ له نێو دهزگا که دا ده سته به کار بوو.

ئەیمس یه که م ئه رکی فهرمی خۆی له ساڵی ۱۹۶۳ وه ک ئه فسه ری مه یدان بۆ به پێوه به رایه تی ئۆپه راسیۆنه کان له ئه نفه ره ی تورکیا وه رگرت، که تیایدا فره مانی

¹-Andrew, Christopher and Oleg Gordievsky. KGB. The Inside Story of Its

Foreign Operations from Lenin to Gorbachev. Vol. ۱: From the Russian Revolution to the Cold War. Kent: Hodder & Stoughton, ۱۹۹۰.

-Haynes, John Earl, and Harvey Klehr. VENONA: Decoding Soviet Espionage in America. New Haven, CT: Yale University Press, ۱۹۹۹.

پینکرا بۆشه‌وه‌ی هه‌والدۆزی تورک و سۆفیه‌تی ته‌جئید بکات. دوا‌ی ته‌نیا ده‌ سا‌ل له‌کارکردن له‌ تورکیا، ئه‌و ته‌نیا توانی یه‌ک هه‌والدۆز قاییل بکات وه‌ له‌سا‌لی ۱۹۷۳ به‌شکستخواردویی گه‌راپه‌ره‌ بۆ واشنتۆن.

ئهمیس له‌ تافی لاونیتیدا

به‌بیرکردنه‌وه‌ی له‌ جێهێشتنی سی ئای ئه‌ی، ئهمیس هه‌رزوو دوا‌ی ئه‌مه‌ بۆ کۆلیژی زمانی بیانی سی ئای ئه‌ی نێردرا که‌ تیایدا به‌خێرای فیزی زمانی رووسی بوو. ئه‌م سه‌رکه‌وتنه‌ی بووه‌وه‌ی وه‌رگرتنی ئه‌رکیکی نوێ له‌ یه‌کێک له‌ باره‌گاکانی سی ئای ئه‌ی بۆ چاودێریکردنی دبلۆماتکاری رووسی ئه‌لیکساندەر ئۆگۆرۆدنیکی. ئه‌و مامه‌ئه‌ی ئهمیس له‌و که‌یسه‌دا له‌گه‌ل ئه‌لیکساندەر ده‌یکرد و ئه‌و زانیارییه‌ هه‌والگرییه‌ گرنگانه‌ی ناویراو به‌ده‌ستی هێنان، بووه‌ جێی خۆشحالی سه‌رانی خۆی و هه‌ریه‌م هۆیه‌شه‌وه‌ ئه‌رکیکی تری پێدرا له‌سا‌لی ۱۹۷۷ بۆ چاودێریکردنی سێرچی فیدۆرینک و دواتر نیکولایفیچ شیفچینک له‌سا‌لی ۱۹۷۸، که‌ هه‌ردووکیان نوێنه‌ری بالای سۆفیه‌ت بوون بۆ نه‌ته‌ویه‌که‌گرتوووه‌کان. دوا‌به‌دوا‌ی هه‌له‌اتنی شیفچینکۆ بۆ ئه‌مریکا، ئهمیس بوو به‌ یه‌کێک له‌ به‌ناوبانگترین هه‌والدۆزه‌کانی سی ئای ئه‌ی.

له گەل ئەم سەرکه و تەنانه شدا، ژانی کەسی ئەیمس ژۆر ئالۆز بوو و هەرزوو دەستی کرد بە خواردنەوهی رێژەیهکی ژۆدی کحول. هەروەها، پیشەکەی لەوکاتەشدا کەوتە مەترسییەوه کە سەرانی سی ئای ئەی لەکۆتاییدا زانیان کە ئەیمس تەجەندیکەریکی باش نەبوو. ناوبراو دووبارە ئەرکیکی تری تەجەندیکردنی پتیسپێردرا لە شاری مەکسیکو سیتی لەسالی ۱۹۸۱.

لەویدا، دووبارە شکستی هینا لە کارەکەی خۆی بەلام خۆشەختانە توانی دلداریکی نوێ بۆخۆی بدۆزێتەوه بەناوی ماریا دیل رۆزاریۆ کاساس دیوێ. دواچار لە ئەرکی تۆپەرەسییەکانی بەشی دژەهەوالگریی یەکییتی سۆفیەت لە سی ئای ئەی لەسالی ۱۹۸۳ ناوبراو پلەی بەرزکرایەوه، وە بەمەش گەپایەوه واشنتۆن و دەستی بە چەندین فایلێ ژۆر نەیتی گەشت سەبارەت بە هەموو هەوالدۆزەکانی سی ئای ئەی لەناو یەکییتی سۆفیەت و هەلاتوانی سۆفیەت لە یەکییتی سۆفیەت و دەروە.^۱

بەهۆی جیاپوونەوهی لە خێزانی یەکەمی و ژانی پرەجەجی رۆزاریۆوە ئەیمس قەرزێ دۆنیای کەوتەسەر. ئەو هەموو بیرێ لە هەموو رێگایەک دەکردەوه بۆ قەرەبووکردنەوهی ئەم چەندە و دانەوه قەرەزەکانی. لە بەرواری ۱۶ی نیسانی ۱۹۸۵، ئەیمس بەنەیتی چوو بەئۆزخانەیی سۆفیەت لە واشنتۆن و پتیشنیاری پتیدانی زانیاری نەیتی لەهەمبەر پارەدا بۆ کردن. ئەو سەرەتا پەنجا هەزار دۆلاری پتیدرا و بەردەوام بوو لەسەر ئەم کارە تا بڕەکەی گەیانە نزیکەی دوو ملیۆن و پتینج سەد هەزار دۆلار. دواي نزیکەی یەک دەیه لەسالی ۱۹۹۴ دەستگیرکرا.

هەرزوو دواي ئەم رووداوه، سی ئای ئەی زانی هەوالدۆزەکانی لە هەموو شوێنێک و پڕۆژە نەیتیەکانیان لە مەترسیدان. سی ئای ئەی داوای لە ئیف بی ئای کردبوو کە ناوبراو بخاتە ژێر چاوەدێری و بیکاتە ئامانجی خۆی. ئەیمس دواي ئەوهی لیکۆلینەوهی لەگەڵدا کرا، سێ جار لە تاقیکردنەوهی ئامیتری پۆلیگراف بە سەرکه و تەوویی دەرجوو.

¹ *An Assessment of the Aldrich H. Ames Espionage Case and Its Implications for U.S. Intelligence: Report Prepared by the Staff of the Select Committee on Intelligence, United States Senate* [۸۴-۰۴۶] (Washington: U. S. Government Printing Office, ۱۹۹۴), ۴.

دوای چاودتیریه کی چوپوپ و بهرده وام، نهیمس ویستی له شوباتی ۱۹۹۴ به ره و موسکو بفریت، به لام ئیف بی ئای دهسگری کرد. له ۲۲ شوباتی ۱۹۹۴، نهیمس به تۆمه تی سیخوړیکردن بۆ یه کیتی سؤفیه له لایه و وزارت دی داده وه تۆمه تبارکرا و هه رماوه یه کی که م دوای ئه مه تۆمه ته که ی به سه ردا ساغکرایه وه.^۱ ناویراو ئیستا له به ندیخانه یه، تاهه تای هه ر به به ندرکراوه ی ده میتیته وه.

رایان ئه ندیرسن (۱۹۷۸-...)

رایان ئه ندیرسن ته مه ن بیست و شه ش ساڵ چوار تاوانی هه وڵدان بۆ به خشی نی زانیاری به دوژمن له دوازه ی شوباتی ۲۰۰۴ تۆمه تبارکرا. پيشه ی ئه ندیرسن له سیخوړیدا کورت و ناکاریگه ر بوو.

ناویرا له ساڵی ۱۹۹۵ یان ۱۹۹۶ بووه موسلمان؛ به ر له وکاته ئه و خۆی وه ک "مه سیحیه کی بیرویاوه پ دامه زراو" ده ناساند. هه روه ها، ئه ندیرسن خۆی وه ک نیشتمانه پره ره و پشتیوانتیکی سه ره ختی نه مریکا ده ناساند. دوای ئه وه ئایینی خۆی گۆڕی، ئه ندیرسن به به رده وامی ئینته رنیت و کورته نامه ی ته له فۆنی به کار ده هیتا بۆ په یوه ندیکردن به گروپه موسلمانانه کان و خزمه تگوزارییه کانی وه ک سیخوړیک پشکesh ده کردن. یه کیک له په یوه ندیه کان له رینگای ئیمه یله وه له لایه شاتون رۆزمیله، شاره زا له بواریکیکردنی تیروزیست، خوینرایه وه. ناویرا ده سته بجی زانیارییه کانی بۆ ئیف بی ئای نارد. ده زگاکesh له به رامبه ردا هه رزوه ئۆپه راسیۆنتیکی له م پێناوه دا ئه نجامدا. له نیتو ئه و خزمه تانه ی ناویرا پشکeshی کردبوو، نه خشه ی دروستکردنی تانکی (M¹A¹) و (M¹A²) وه دیسکیکی کۆمپیوته ری هه بوون که پاسپۆرته سه ربازیه که ی تیا دا بوو.

ئه ندیرسن به رله یه ک مانگ له وه ی یه که سه ربازیه که ی بچیته ئیراق ده سته گیرکرا. به پێی یاسا، تۆمه ته کان له دژی ناویرا شایانی سزای مردن بوو. له دادگاییکردنه که دا،

¹ Early, Pete. Court TV's Crime Library. "CIA Traitor Aldrich Ames," http://www.crimelibrary.com/terrorists_spies/spies/ames/1.html (accessed December ۱۲, ۲۰۰۵).

پارټيزه رهنماي تهوې خسته پوو که نه نديرسن تووشی چندين جوری نه خوئی ددرونی بوو، هر پړويه هم کاره ی نه تمامدوه. دادگا هم پوښه ی له بهرچاو نه گرت و تاهه تایی زندانی بؤ پرپوهه له گهل نازادی به مخرج. سهره پای هم سزایه، ناوبراو هم مو پله سربازيیه کانی لیس نه رایوه و وهک سربازيکی ناسایی مامه له ی له گهلدا کرا. نه نديرسن دوهم سربازی موسلمانان که مامه له ی نه شیاو له گهل زانیاری نه پتی ولاته که پدا بکات له یه که ی نیف تی لويس. تهوې تر بریتیی بووه له نه قیپ جهیمس لی، که به نایاسایی زانیاری دهریاره ی زیندانیانی گرتوخانه ی گوانتانامو بؤ رای گشتی راده که یاند.^۱

ده یفید بارنیت (۱۹۶۰-۱۹۷۸)

کارمندی بالای ده زکای هوالگری ناوهندی ده یفید هینری بارنیت له سالی ۱۹۸۰ به تومه تی فروشتنی زانیاری وردی گرنکی توبه راسیونه نه پنییه کانی سی نای ته ی تومه تبارکرا، له ژیر ناوی نه پتی هابریک، به یه کیتی سؤفیه ت. که یسی بارنیت یه که مین که یسی ناشکرای کارمندیکی سی نای ته ی بوو که نه پتی بفروشیته کومیته ی سؤفیه ت بؤ ناساییشی ده ولت (KGB).

وهک دهرچوونی زانکوی میشیگان له سالی ۱۹۵۵، بارنیت له سالی ۱۹۵۸ په یوهندی به ده زکای هوالگری ناوهندییه وه (CIA) کرد. ناوبراو له گهل یه که ی هوالگری سوپای ته مریکا وهک شیکه روه له کوریای باشوور و واشنتون کاری ده کرد. له سالی ۱۹۶۵ بؤ ۱۹۶۷، بارنیت له باره گای سهرکی سی نای ته ی له لانگی، فیرجینیا، وهک نه لسه ری ستاف له به پړوه به رایه تی توبه راسیونه کان کاری ده کرد، تهو به شه تاییه ت بوو به به پړوه بردنی سهرجم چالاکیه نه پنییه جیهانییه کانی تاییه ت به ده زکاکه. له سالی ۱۹۶۷ بارنیت له نه نده نوسیا پوستیکی دبلوماسیی پتدرا که تیایدا

^۱ Herbig, Katherine. Changes in Espionage by Americans. Monterey, CA: Defense Personnel Research Center, ۲۰۰۸.
-Centre for Counterintelligence and Security Studies. "Spy Cases," <http://www.cicentre.com/> (accessed July ۱۷, ۲۰۰۸).

توانی چەندین بەرپررسی خۆجێی تەجەنید بکات بۆ سیخوڕیکردن بۆ ویلاوە تە یە ککرتووەکانی ئەمریکا .

بارنیت لەسالی ١٩٧٠ دەستی لە کارکێشایەووە بۆ ئەوەی کۆمپانیایەکی ناردنی کەلوپەلی شوێنە وارتاسییە لە ئەندەنوسیا بکاتەووە، بەلام هەر بەردەوام بوو لە کارکردنی لایەلا بۆ سی ئای ئەی. لەکرتایی ١٩٧٦، بارنیت کەوتە ژێرباری قەرزیکی سەد هەزار دۆلارییەووە و خەریک بوو لە کارەگەیی ئیفلەس بکات، هەر لەوێوە ناوبراو دەستی کرد بە فرۆشتنی زانیاری نەیتنی بە دەزگای هەوالگری یەکییتی سۆفیەت. بارنیت سەرۆبونی تۆپەراسیۆنەکانی هابرنیکی بە دەزگاکە بەخشی، وەک زانیاری سی ئای ئەی لەمەپ موشەکی سۆفیەتی (SA-٢) و کەشتی ژێرباری (Whiskey). هەرۆهە، ناوبراو ناوی سی ئەفسەری هەوالگری سی ئای ئەی ئاشکرا کرد و ناوی چەندین هەوالدەری ئاشکرا کرد کە لەلایەن سی ئای ئەیەووە تەجەنید کرابوون. دەزگای هەوالگری سۆفیەت پەری نەووە و دوو هەزار دۆلاری بۆ ئەو زانیارییە بەنرخانە بەخشییە بارنیت وە لەسالی ١٩٧٧ قاییلی کرد بۆ ئەوەی کاریکات لە پێگەیی گزنگی وەک بۆردی چاودێری هەوالگری ئەنجومەنی نوێنەران و ئەنجومەنی پیران. خۆشەختانە، بارنیت لە هیچ یەکیک لە بۆردەکان وەرەنگیرا، بەلام لە کانونی دوووەمی ١٩٧٠ ئەو لەلایەن سی ئای ئەیەووە دووبارە وەرگیرایەووە، ئەمجارە وەک هەوالدۆزێکی بەلێننامە. ئەو بەشیوەیەکی کتوپڕ تەنیا دواي سێزەدە مانگ دەستی لە کارکێشایەووە.

لەنێسانی ١٩٨٠، هەوالدۆزەکانی ئەمریکا توانیان بارنیت لەوکاتەدا ببینن کە لەگەڵ هەوالدۆزێکی دەزگای هەوالگری سۆفیەت (Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti) لە فیهننا چاریان بەیەکتر دەکەوت. هەرکە هاتەووە نێو ئەمریکا، لەلایەن ئیف بی ئای دەستگیرکرا و لێپرسینەووە چەپی لەگەڵدا کرا. هەموو ئەو

تۆمەتانه لەلايەن دادگاى بالۆره بەسەريدا ساغكرانهوه و بە حوكمى ھەژدە سال زیندانی بۆ بېرايهوه، بەلام لەسالى ۱۹۹۰ بەمەرج ئازادكراد.^۱

كريستوفر جۆن بۆيس (۱۹۵۳-...)

كريستوفر جۆن بۆيس، لەنتو خەلك بە فالكۆن، لەگەل ئەندرو دۆلتنى ھاوپى پيلانتيكيان داوشت بۆ فرۆشتنى زانىيارى نهيىنى لەمەپ تۆپى سەتەلاپەتى رايۆليت (Ryholyte) بۆ بەرژەوهەندى سۆفیت. بۆيس، گەورەترین منائى چارلس بۆيس، لە باشوورى كاليفۆرنيا لە گەرەكى پالۆس ئارديس تەمەنى منائى و لاوى خۆى گوزەراندووه. باوكى ناوبراو كارمەندى ئيف بى ئاى بوو، پاشان لە كاليفۆرنيا رووى كردە كاركردن لە كارگەپەكى دروستكردى فېۆكە، وه دايكيشى بەرلەوهى پېۆسەى ھاوسەرگيرى پېك بھيتيت پى باش بوو بېتتە راهيبەى كلتسا بەلام دواى ئەوهى شووى كرد، ئيتىر ھەموو مائەكانى لەسەر رېيازى ئايىنى كاتۆليكى پەرۆردەكرد. ھەر لەسەرەتای تەمەنيەوه دياربوو كە بۆيس منائىكى چەلەنگە و نەمرى ۱۲۴ تۆماركرد لە تاقيركەنەوهى ئاستى ژيرى (IQ)، لەنتو خەلكدا بەوه ناسرابوو كە كەسكى چاونەترسە و باكى نيبە بە ئەنجامدانى كارى جەربەزەى. بۆيس تووشى گرفتىكى قولى باوھپى ئايىنى بوو لەماوھى جھيلدا، دواتر بوو بە كەسنگ كە حەزى بەمانەوه لەمال نەدەكرد و ھەردەم لە دەرەوه بوو. دواى ئەوهى بۆ سى كەپەت وازى لە كۆلێژ ھينا، بەھۆى ئەو پەيوەنديانەى باوكى ھەيپوو لەگەل سى ئاى ئەى، بۆيس لە دەرگاكدە دەستبەكار بوو. بۆيس لەوێدا بەھۆى مەيلەكى بۆ يەكيتى سۆفیت، بەلێزانانە توانى ئەندرو قابيل بكات، كە دواتر بوو بە مامەلەكارىكى سەرکەوتوى ماددەى مۆشەر، بۆئەوهى ھاوكارى بكات لە بەقاغەبردى چەندىن بەلگەنامەى نهيىنى و فرۆشتنيان بە دەرگاى ھەوالگى

¹ Shulsky, Abram and Gary Schmitt. Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence. Washington, DC: Brassey's. ۱۹۹۳.

-Volkman, Ernest. Spies: The Secret Agents Who Changed the Course of History. New York: Wiley, ۱۹۹۷.

سوفیت، له پښتایي پلېوېزخانه کې له مه کسېکو سېټې، پوېس و نه ندرې پرده واماښان به د دوستایه تېه کېاندا پوماوهی نژیکه دوو سال به رله وهی له سالې ۱۹۷۷ هره دووکیان ده ستگیر بکړین. له سالې ۱۹۸۰، پوېس له زیندان راکړد و په نای پرده بهر باکوړی شاری ئیداهو که تیایدا پو پرده واماښان به ژیاڼی خوئی کاری دزینی بانقی ده کړد. دواي سال و نیویک گه پان هیزه کانی فیدرالی ئویان له سالې ۱۹۸۱ ده ستگیر کړد له ده مهی هه ولیده دا بچیته دهره وهی ولات. له کورتاییدا، ناوېراو له دادگا پریایدا که پوماوهی شهست و پینچ سال حوکمی زیندانی پو بېرېریته وه.^۱

رېډولف ئیفانوفیچ نابیل (۱۹۰۳-۱۹۷۱)

سیخوپه روسه کان له زور جیگای جیهاندا چیتندرون، ئوان پو هر جیگایه ک که بیان ویت له سر نووکی په نجه کانیان ده پوښ پو ئه وهی هیچ که سیک هه ست به بوونیان نه کات، به پینچه وانهی ئه مریکیه کانه وه که بایه خ به شارنده وهی خوئیان نادهن، له بهر ئه وهی بېوایان وایه که سیاسه تی راسته قینه ته نها به هیز و توندوتیژی تیور کړدن نه نجام ده دریت، به لام هره دوولا ئامانجی تاییه تی خوئیان هه یه له و شتوازه ی په پیره وی ده کن. چالاکیه کانی ده زگای هه والگری روسی به ته نها له سر ولاتانی خورئاوای ئه وروپا کورت نابیته وه، به لکو ئه مریکا له سره وهی ئه ولاتانه یه که به دوژمنی ژماره په کی خوئی ده زانیت، سیخوپه روسه کان که به لیټاتووی و زیره کی ناسراون هه میشه هوکاری سره کی سرکه وتنی روسیا بوون له بهر ننگار بوونه وهی ئه دوژمنه سره سخته یدا، په کیک له و سیخوپانه به ناوی سره ننگ رېډولف ئیفانوفیچ نابیل که به لگی سرکه وتووی ده زگای هه والگری روسیه له و جهنگ هه والگریه ی که دواي جهنگی جیهانی دوهم له گه ل ئه مریکا دا نه نجامیدا.

^۱ Lindsey, Robert. The Falcon and the Snowman: A True Story of Friendship and Espionage. New York: Pocket Books, ۱۹۷۹.

-Lindsey, Robert. The Flight of the Falcon: The True Story of the Manhunt for America's Most Wanted Spy. New York: Pocket Books, ۱۹۸۳.

تايپىل لەسالى ۱۹۵۷ لەگەل جەيمس دۇناتان -بەرتوئەبەرى سى ئاى
ئەي گەتوگودەكات

ئەم سىخوپرە كە بۆ ماوەى ۹ سال لە نيويۆرك كارى بۆ روسيا دەكرە بەبى ئەوئەى
ئاشكرا بېيت، ژيانى لەو ماوەيەدا تۆى بوو لە سەركىشى و مەترسى، ئەو بەجۆرىك
لېھاتوو بوو كە هېچ كام لە دەزگا ئەمنى و ئاسايشەكانى ئەمرىكا ئەيانتوانى ئاشكرائى
بەكن. ئەو لەسالى ۱۹۰۲ لە مۆسكو لەدايك بېوو، پاش ئەوئەى لەلایەن ھەوالگىرى
روسىيەو ھامىتائى چوپوپى پېندەكرىت، لەسالى ۱۹۴۸ لەپىگەى كەئەداو ەداخىلى
ئەمرىكا دەبېت بە بەكارھىتائى ئاسنامەيەكى ساختە بەناوى ئاندرو كايوتىس كە
لەلایەن ھەوالگىرى روسىيەو بۆ ئەو مەبەستە بۆى ئامادەكرابوو، دواى ئەوئەى گەپشتە
نيۆرك لە ئوتتېلى مانھاتن بە ناوتىكى ساختەو ەناوى خۆى تۆماركرە. ھەرچەئە
سەرھەنگ تايپىل لەلایەن ھەوالگىرى روسىيەو ئاسنامەيەكى ساختەى بۆ ئامادەكرابوو،
بەلام ئەو بېيارىدا ئاسنامەيەكى راستەقىنەى ئەمرىكى بۆخۆى پەيدا بكات تا
گومانەكان لەسەر ئاشكرا بوونى كەم بېنەو، ئەو ئاسنامەيە ھى مەندالىك بوو بەناوى
ئەمىل گۆلدفۆس كە پاش دوو مانگ لە لەدايىكبوونى لە نيويۆرك كۆچى دواى
كردبوو.

جهنگی زانیاری

به پیتی نه وریتنمایانهی که په یمانگای هه والگری روسی فیزیان کردبوو، نه ده بوو نابیل ژووری نوتیله که ی وهک جیگای پلاندانان بۆ چالاکیه سیخوپیه کانی به کاریه نیت، له بهرته وهی ده ترسا له وهی هه والگری نه مریکی نامیری تۆمارکردن و گواستنه وهی ده نگ و هه روه ها کامیرای نه پنیان تیدا شارده پته وه، له بهرته وه هه ستا به به کریگرتنی ستودیویه کی وینه کرتن که له یهک ژوور پیکهاتبوو، به ناوی ستودیوی نه میل گولفسوه ناوینا، وهک فۆتوگرافریک دهستی به کارکرد، به دریزایی تر سالی ماوهی سیخوپی کردنی له پینگه نامیری رادیوه وه زانیاری گرنگی بۆ بهرپرسانی هه والگری روس ده نارد، وهک زانیاری ده ربارهی هیزی سهریازی نه مریکا و توانای بهرنگاربوونه وهی له کاتی هیزی له ناکو بۆ سهریان، هه روه ها زانیاری ده ربارهی چه که کانی سوپای نه مریکا و ژماره و پیکهاته کانیان، به لام له هه مووی گرنگتر نه و زانیاریانه بوون که ده ربارهی چه که نه تۆمیه کانی نه مریکا ده ینارد. له بهرته وهی له و سالانه دا که جهنگی سارد له نیوان نه مریکا و روسیادا بهرپابوو، هه ردولا هه ولیان بۆ به هیزکردنی توانای سهریازی خویان ددها و چه کی نه تۆمیش که ویلاپه ته یه کگرتووه کانی نه مریکا وهک یه که م ولات بووه خاوهنی مه ترسیه کی گه وره بوو له سهر روسیا، وه روسیاش له پینگه سیخوپیه کانی وه بهر ده وام هه ولیده دا ژۆرتین زانیاری له سهر نه م چه که ده ست بکه ویت و سوپای ولاته که ی پتی پرچه ک بکات.

وه له ماوهی چالاکیه سیخوپیه کانی له نه مریکا، سهرهنگ نابیل چه ندین زانیاری گرنگی بۆ مۆسکۆ نارد که هه موویان زانیاری نه پنی و تاییه ت بوون وهک به لگه نامه و هیلکاری چه که قورسه کان و وینه ی بنکه سهریازیه کان. کاتیک له سالی ۱۹۵۷ دا ده ستگیرکرا، له بهر ده م دادگای فیدرالی نه مریکا وه دانینا به وهی که سهرجه م نه و کل و په لانه ی له ستودیوی وینه کرتنه که یدا ده ستیان به سهر دا گیراوه وهک: پارهی ناسن و قۆچه و قه لّم و برغوی ناویقوش، به کاری هیناوان بۆ شارده نه وهی فیلمی مایکرویی که زانیاریه گرنگه کانی تیدا تۆمارکردبوون بۆ نه وهی ره وانه ی مۆسکۆیان بکات. به لام سیخوپیک که بۆ ماوه ی ۹ سال گه وره ترین زیان له حکومتی نه مریکا بدات و له و ماوه یه دا ناشکرا نه بوو بیت، رهنگه بیرسن که چۆن وا به ناسانی ناشکرا ده بیت،

به دلدنیاییه وه ریکه وت له ناشکرابوونی ئەم جۆره سیخوړانه دا رۆلنکی گه وړه ده بینیت، ناشکرابوون و دهستگیرکردنی ئەو به سه رهاتنکی سه رسوهرینه په .

به یانیه کاتیک گه نجیکی ته مه ن ۱۴ سال به ناری جیمی بۆزارت که پیشه ی دابه شکردنی رۆژنامه بووه، له یه کیک له کریاره کانی رۆژنامه ی پاره ی رۆژنامه که ی وه رده گرت، یه کیک له و پاره ئاسانه ی که وه ریده گرت له دهستی ده که ویته خواره وه، به لام کاتیک ده یه ویت ئەو هه لیبگریتته وه تووشی سه رسوهرمان ده بیت به وه ی که ده بینیت یه کیک له و پاره ئاسانه له ناوه راستدا بووه به درو له توه و له ناویدا شتیکی بچکوله ده بینیت وه ک فیلمنکی بچوک وایه، جیمی به بینی تووشی سه رسوهرمان ده بیت و راسته وخۆ ده که پیتته وه بۆ ماله وه بۆ لای باوکی و نه وه ی بینویه تی بۆی ده گرتته وه، باوکیشی پتی ده لیت که شتی له و شتیه یی ته نها له فیلم و چیرۆکه سیخوړیه کاندایه بینیه، بۆیه باوکی هه ست ده کات به وه ی که پتویه سته راسته وخۆ پۆلیس ئاگاداریکاته وه، دواتر په یوه ندی به لیکۆله رنکی پۆلیس ده که ن به ناوی فرانک میلی که هاوپییه کی نزیکی باوکی بووه .

به هۆی ئەم به لگه یه وه پۆلیس سه ره داوینکی ده سته کوت و دلدنیا بو له وه ی که تۆرینکی فراوانی سیخوړی له ئەمریکا هیه، بۆیه ده ستیان کرد به پۆسه ی گه پان و شوینپه لگرتنی هه موو ئەو که سانه ی که له ناوچه که دا گومانیان له سه ره بوو. له نه نجامی ئەو گه پانه دا چه ند سیخوړینکی روسیان ده ستگیرکرد به ناوه کانی: فیتالی پافلوف، ئەلنکساندر میکالوفیچ، میکایل سیفرن. به لام تا سالی ۱۹۵۷ سه ره نگ ئابیل ناشکرا نه بوو هه رچه ند به داویدا ده گه پان به لام نه یانتوانی به ئاسانی بیدۆزنه وه، تا ئەو کانه ی که ریکخراوی کۆچ و ره گه زنامه ی ئەمریکی ناوی نه ویان له لیستی ئەو کۆچه رانه ی هاووته ته ئەمریکاه نه دۆزییه وه، ئەهش بووه هۆی نه وه ی که گومانی لیکه ن له وه ی که به شتیه یه کی نایاسایی داخیلی ناو خاکی ئەمریکا بوو.

بۆ ئەم مه به سته بۆ ماوه ی ۲ هه فته له که میکی سه ریا زیدا زیندانیان کرد تا له دواتر دا بیگه ریننه وه بۆ ولاته که ی خۆی، به لام دوا ی ده ستگیرکردنی کاتیک له لایه ن پۆلیسی فیدرالی ئەمریکه وه لیکۆلینه وه ی له گه لدا ده کرا، چه ند لیکۆله رنکی فیدرالی

بەنھېتى ھەستان بەگەپان و پشكىنىنى ستۇدىيى وىنەگرتنەكەي كە دەكەوتە گەرەكى
فيلتون . ئەو لەنىۋ دانىشتوانى گەرەكى فېلتوندا كەسىكى ناسراۋبوو، دانىشتوانى ئەو
نارچەيە ئەويان بەناۋى ئەمىل گولدفۇكس واتە ناۋى سەر ناسنامە ساختەكەي دەناسى
وەك پىاۋىكى كورنەبالا و كەم قەسە كە ھىۋايەتى وىنەكىشان بوو، وە كاتىك كە
پۇلىس ستۇدىيى وىنەگرتنەكەيان پشكىنى بۇيان دەرەكەوت كە چەندىن كەل و پەلى
تايىبەت بە پىشەكەيان دۇزىيەۋە وەك: ئامىرى وىنەگرتن و شۇردنەۋە، بەلام ئەمانە
بەس نەبوون بۇ ئەۋەي تۆمەتبارى بكن تا ئەو كاتەي توانيان ئامىرىكى ناردى
شەپۇلى رادىيۇي كورنەۋەدا بۇزىنەۋە كە كۋالىتەكى بەزى ھەبوو، ھەروەھا چەند
كەل و پەلىكى تىيان دۇزىيەۋە كە ھىچ پەيۋەندىەكان بەكارى فۇتۇگرافەرىيەۋە نەبوو
ۋەك: ئامىرى بىرىنى شوشە، چەند بەلگەنامەيەكى نھېتى، دۈۋرىنى گەۋرەي دۈۋچاۋ،
چەند فىلمىكى بچۈكى تۆماركراۋ، بىزار و قەلەم و بىرغۇ و قۇچچە و پارەي ئانسى
ناۋبۇش، ھەروەھا ئامىرى چاپكردن و بچۈك كىرنەۋەي زانىارىيەكان بۇ قەبارەي
سەرەدەزىيەك.

دۋاتر پۇلىس بۇ دەرەكەوت كە ئابىل بەردەۋام لە پەيۋەندىدا بوۋە لەگەل مۇسكۇدا
لەپىگەي ئامىرى رادىيۇكەۋە كە بەھۇيەۋە زانىارى ناردۈۋە و فەرمانى ۋەرگرتۈۋە،
ھەروەھا دەرەكەوت كە پەيۋەندى بەتۈرىكى ھەۋالگى روسىيەۋە ھەبوۋە كە چەندىن
سىخورى تىرى گرتۈۋەتەخۇ كە لەناۋچە جىيايەكانى ئەمىركادا بۇلۇ بوۋەتەۋە . بۇيە
ھەۋالگى ئەمىرى بەردەۋام بوو لە چاۋدېرىكىرەنيان تا ئەو كاتەي كە توانيان
سەرچەم ئەندامانى تۈپكە دەستگىرىكەن و لەنىۋياند سەرەنگ ئابىل كە
مەترسىدارتەنيان بوو بەجۇرىك ناتۋانزىت كە قەبارەي ئەو زانىارىيە زۇر و ھەستىارانە
بىزانزىت كە ناردۈۋەيتى بۇ ھەۋالگى روسى، ئەو سەربارى ئەۋەي كارى فۇتۇگرافەرى
دەكرد شەرەزى تۆماركردنى دەنگ بوو، ھەروەھا ئەندازىارى كارەبا و وىنەكىش و
ھونەرمەندىكى لىھاتوۋ بوو لەگەل ئەۋەشدا زمانەكانى ئىنگلىزى و فەرەنسى و ئىتالى
و ئەلمانى بەباشى زانىۋە . ھەرچەندە ئەو بەلگەنەي كە لە ستۇدىيۇكەيدا دەستى
بەسەردا گىراۋبون بەس بوون بۇ ئەۋەي تۆمەتى سىخورى بىدەنەپال و رەۋانەي دادگاي

بگن، به لّام خیانه تی به کیک له ئەندامانی توپه که ی دهستگیرکردن و به سزاگه یاندنی نهویان ناسانتر کرد نهو سیخوپه که یه کیک بوو له ئەندامانی توپه که ی سه رههنگ ئابیل ناوی هایهائین بوو که ناوه نهینیه که ی ماکی بوو، دوا ی نهوه ی خوی رادهستی هه والگری نه مریکی کرد هه موو زانیاریه کی ده رباره ی توپه سیخوپه که خسته بوو هه روه ها پتی و تن که ئاره زوونا کات بگه رپته وه بۆ روسیا و له و ولاته دا ژیان به سه ر بیات.

پاش دادگایی کردن به هوی نهو تۆمه ته ی ئاراسته ی کرا، سزای زیندانی کردنی بۆ ماوه ی ۳۰ سال به سه ردا سه پینرا، هه رچهنده ده توانرا سزای له سیداره دانی به سه ردا به سه پینریت به پیتی یاسای قه لّاچۆکردنی سیخوپه ی و کاری تیکده رانه، به لّام نهو ته نها ه سالی له زیندانا به سه ر برد له به رنه وه ی هه والگری روسی له گه لّ سیخوپنکی نه مریکیدا به ناوی فره نسيس گاری باويز گورپینه وه ی پیکرد که به خوی و فوکه سیخوپه که ی وه له خاکی روسیادا که وتبووه خواره وه . ناتوانریت قه باره ی نهو زیانانه دیاری بکریت که ئابیل له نه مریکای داوه به هوی دزه پیکردنی نهو زانیاریه گرنگانه، به لّام سه ره نه جام نهو ئازادکرا و گه رایه وه بۆ روسیا به هوی دلسۆزی هه والگری روسی بۆ نهو سیخوپانه ی خوی که ژیا نی خۆیان ده خه نه مه ترسییه وه له پیناو نیشتمانه که یان.

مانوئل توریکا (۱۹۲۴-۲۰۱۷)

مانوئل توریکا سرږکی پېښووی ولاتی په‌نما و به‌کړنګیراوی ده‌زگای (CIA) سره‌تای په‌یوه‌ندی کړدنی به ده‌زگای هه‌والګری نه‌مړیکي ده‌ګړتیه‌وه یو سالانی په‌نجاګان کاتیک قوتایی زانګو یو له نه‌مړیکا له کولیزې سره‌بازی (دینست). نه و له‌لایه‌ن ده‌زگای هه‌والګری نه‌مړیکاوه بانګه‌ښت کړا یو نه‌وه‌ی کاریان له‌ګه‌لدا بکات نه‌ویش ره‌زاهه‌ندی ده‌رېږي. سره‌تا زانیاری ده‌ریاره‌ی هاپړیکانی کولیز کډه‌کړده‌وه، وه دواي نه‌وه‌ی خویندنی کولیز ته‌واوګرد، به‌شپوه‌یه‌کی فهرمی په‌یوه‌ندی کړد به هه‌والګری نه‌مړیکیه‌وه، سره‌تا وهک هه‌والګر و سره‌چاوه‌یه‌کی به‌ده‌سه‌ښتانی زانیاری کاری یو نه‌م ده‌زګایه‌ ده‌کړد له سرده‌می سرږکی نه‌مړیکا ریچارډ نیکسون. له‌و کاتانه‌دا توریکا له‌چهند چالاکیه‌کی تاوانکاریه‌وه تیوه‌ګلا وهک بازګانی کړدن به ماده‌ی هوشبه‌ر و حکومتی نه‌مړیکیش نه‌م راستیه‌ی ده‌زانی به‌لام چاپوښی له‌ سزادانی کړد له‌به‌رنه‌وه‌ی دلتیابوون له‌وه‌ی که له‌داها‌تو‌دا ده‌ښت به‌یه‌کیک له‌ سیخپوه‌ ګرنګه‌ګانیان له‌ ولاتی په‌نما. (په‌نما ولاتیکي بچوکه که ده‌که‌وخته نیوان هه‌ردوو کیشوه‌ری نه‌مړیکای باکور و باشوور).

مانوئل توریکا، دیکتاتور و دارده‌ستی سی‌تای نه‌ی

دەزگاي ھەۋالگىرى ئەمىرىكى داۋاي لە تۇرىگا کرد کہ بگەپتەوہ ولاتەکەى، واتەپەنەما، و پەيوەندى بکات بە دەزگاي ھەۋالگىرى ئەو ولاتەوہ. داۋاي ئەوہى تۇرىگا گەپاپەوہ بۆ پەنەما و پەيوەندى کرد بە ھەۋالگىرى ئەو ولاتەوہ بەھۆى ئەوہى دەرچوۋى کۆلەيتىكى سەربازى ئەمىرىكى بوو ھەرزو بەھۆى لىھاتوۋىيەوہ ناۋايانگى دەرکرد و چەندىن جار پلەى بەرزکرايەوہ تا لەکۆتاييدا کرا بە سەزۆكى پەنەما. وە پىتش ئەوہى پۆستى سەزۆک کۆمار ۋەرىگىت چەند جارىگ چاۋى کەوتوۋە بە وليام کەيسى سەزۆكى ھەۋالگىرى ئەمىرىكى و چىگىرى سەزۆكى ئەمىرىکا.

ھەر لەسەرەتاي دەست بەكاربوۋنى مانۆيل تۇرىگا ۋەک کارمەندىكى دەزگاي ھەۋالگىرى پەنەما بەنھىنى زانىبارى پىشكەشى ھەۋالگىرى ئەمىرىكى دەکرد و تەنانت داۋاي ئەوہى بوو بە سەزۆک کۆمار ھەۋالگىرى ئەمىرىكى موۋچەى مانگانەکەى بەردەوام لە حسابى بانقى تايبەتى ئەودا لە سويسرا ھەلدەگرت کہ چارەکە مليۆنىگ دۆلار بوو. بەلام پاش ماۋەيەک لە دەست بەکار بوۋنى ئەو سىخوۋەى دەزگاي سى ئاي ئەى ۋەک سەزۆک کۆمارى پەنەما، تىۋەگلا لە چەندىن کارى ناياسايى کہ بەھۆىە زىانتيكى تۇريان لە ويلايەتە يەگگرتۋەکانى ئەمىرىکا، ۋەک بازىرگاني کردن بە ماددەى ھۆشبەر بەشيوەيەكى فراۋان کہ بەم ھۆکارە برىكى خەيالى لە ماددەى ھۆشبەر لە پەنەماۋە رەوانەى ئەمىرىکا کرا، ئەمەش حکومەتى ئەمىرىكى ناچارکرد کہ ھەلمەتتىكى سەربازى فراۋان دەست پىشکات بۆ سەر پەنەما و سەرچەم خزمەتگوزارى گىشتىەکانيان لەکارخست، کاتىگ ھىزىكى تايبەتى ئەمىرىكى دزەيان کردە ناو کۆشكى کۆمارى بۆيان دەرکەوت کہ تۇرىگا لەوچى نىيە بەلام چەندىن مليۆن دۆلاريان دۆزىەوہ کہ تۇرىگا بەھۆى بازىرگاني بە ماددەى ھۆشبەر دەستى کەوتبوۋن.

دواتر دەرکەوت کہ ناۋىراۋ بە نىۋەشەو ھەلھاتوۋە و پەناى بريدوۋەتەبەر بالىۆزخانەى ولاتى بابۆى لە پايتەختى پەنەما، ئەو بالىۆزخانەيش بەھۆى ئەوہى خاۋەنى ھەسانەى ديپلوماسى بوو رىزيان لىگرت و دالەداندا بەلەبەرچاۋگرتنى ئەو بارۋدۆخەى کہ تىيدا بوو، بەم ھۆکارە ئەمىرىكىيەکان بىچارە مانەوہ لە دەستگىرکردنى تۇرىگا، لەبەرئەوہى نەرىتى ديپلوماسى نۆۋدەولەتى رىگەنادات بە ھىچ ھىزىكى بيانى و

ئىۋدەۋلەتى بەھەر ھۆكۈرىك بىت ھىرش بىكاتەسەر بالىۋىزخانە. بۆيە، دەزگای ھەۋالگىرى ئەمىرىكى بىريان لە فېلىك كىردەۋە بۆئەۋەي كە تۇرىگا ناچار بىكەن خۆى رادەستى ھىزەكانى ئەمىرىكا بىكات. ۋەك دەلەين (لە پشت ھەموو پىاۋىكى مەزەۋە ئافرىتەك ھەيە)، لەماۋەي سەۋكايەتيدا تۇرىگا كاريگەر بوو بەچەندىن ئافرىتى جوان، لە كۆتاييدا ئو ۋەي كە لە ۋىيانى تايىبەتى تۇرىگادا رۆلىكى گەۋەي دەگىپا ھەر ئو ۋە بوو كە تۇرىگاي ناچاركىد خۆى رادەستى ئەمىرىكىيەكان بىكات. فىكى ئامادق مەشۋەكەي تۇرىگا كە ئافرىتەكى گەنج و جوان بوو لەلايەن ھەۋالگىرى ئەمىرىكىيەۋە داۋاي لىكرا كە بەتلەفون پەيۋەندى بە تۇرىگاۋە بىكات و پىتى بلىت كە خۆى رادەستى ئەمىرىكىيەكان بىكات لە بىكەيەكى سەريانى ئەمىرىكا لە سنورى پەنەما، ھەروەھا پىتى بلىت كە ئەمىرىكىيەكان بەلەينىيان پىداۋە كە كارناسانىان بۆ بىكەن بۆ سەفەركىردن بۆ ۋلاتى كوپا تا لەۋىدا پىكەۋە ۋىيان بەسەر بەرىن. داۋاي ئەۋەي فىكى ئامادق پەيۋەندى بە تۇرىگاۋە كىرد، سەرەتا تۇرىگا رازى نەبوو ۋە گومانى لەراستى ۋەكەكانى ھەبوو بەھەموو شىۋەيەك رەتى كىردەۋە كە خۆى رادەست بىكات.

ئەمەش ئەمىرىكىيەكانى ناچاركىد پەنا بىيەنە بەر فېلىكى تر، زۆرى نەبرىد سەدان خۇپىشانەدەر كە لەلايەن ھەۋالگىرى ئەمىرىكىيەۋە بەكىرىگىرابوون چۈرەدەۋرى بالىۋىزخانەي بابۇيان داۋ ھاۋارىيان دەكىرد: "تۇرىگاي ئاپاكمان رادەست بىكەن تا بەسزاي خۆى بىگەيەنن،" لەگەل ئەم فېلەشدا ئەمىرىكىيەكان چەكىكى دەروونى كاريگەريان بەكارھىنا دۇى تۇرىگا تا ناچارى بىكەن خۆى رادەستى ھىزەكانى ئەمىرىكا بىكات و چەند فېۋكەيەكى سىخوپى جۆرى تارماييان بەسەر پايتەختى پەنەما خستە فېرىن و بەجۆرىك كە زۆرىن دەنگيان لىۋە بىت، ئەمەش تۇرىگاي بەتەۋاۋەتى لەپوۋى دەروونىيەۋە داۋوۋخاند و ھەستى دەكىرد كە بەرەنگارى و دۆلەتى كىردى ھىزەكانى ئەمىرىكا كارتىكى گېلانەيە لەبەرئەۋەي تەۋاۋى زەمىن و ئاسمانى ۋلاتەكەي بە سوپاي ئەمىرىكا تەنراۋە. ئو ۋەۋەي كە تۇرىگاي تىداۋو لە بالىۋىزخانە زۆرىكى بچۈك بوو كە تەنھا تەلفىزۋىتەكى شكاۋى تىداۋو، ۋە ھىچ ئامىرىكى فېنك كەرەۋەي تىدا نەبوو، كاتىك گەرمەي ھاۋىن و ھات و ھاۋارى سەدان خۇپىشانەدەرى دەۋرى بالىۋىزخانە و

دهنگی فېږکه‌کان تږیگیان بیزار ده‌کرد و هه‌ستی ده‌کرد بازنه‌کې ده‌وری تادېت بچو‌کتر ده‌بیته‌وه، له‌وکاته‌دا بالیو‌زی بابو‌ی هات بڼ ژوره‌کې تږیگا و پټی ووت: گه‌ر ناماده نه‌بیټ خوی راده‌ست بکات ئه‌وا ناچار ده‌بیټ له‌ بالیو‌زخانه بیکاته ده‌روه له‌ پټناو سه‌لامه‌تی بالیو‌زخانه‌که و کارمه‌نده‌کانی. تږیگاش داوای له‌ بالیو‌ز کرد که پینچ خوله‌ک کاتنی بداتئ بڼ بیر‌کرده‌وه، دواتر تږیگا ته‌له‌فونئ بڼ مه‌عشوقه‌کې کرد و پټی ووت که تا چه‌ندیک دل‌نیاپه له‌و به‌لټنه‌ی که ئه‌مریکیه‌کان داویانه پټیان، ئه‌ویش پټی ووت که زځر دل‌نیاپه. دواتر تږیگا له‌ژیر فشاری ده‌روونیدا خوی راده‌ست کرد و گواسترایه‌وه بڼ ئه‌مریکا به‌لام خیزانه‌کې نازاد کران و بڼ کوبا سه‌فه‌ریان کرد . به‌م شتویه ئه‌و سه‌ړوک کڅماره‌ی که له‌ گرانبه‌هاترین ئوتیله‌کان شه‌وی به‌سه‌ر ده‌برد و له‌ ولاتان پټشوازی لټده‌کرا و له‌گه‌ل که‌ژاوه‌ی ماتور و ئوتومبیلی پرله پاسه‌وان هاتو‌وچوی ده‌کرد و له‌ به‌ناو‌بانگترین چټشخانه‌کان نانی ده‌خوارد، ئیستا له‌لاین هه‌والگری ئه‌مریکیه‌وه زیندانی کراوه له‌ژیر زه‌ویدا له‌ ژوریکدا که درټیه‌کې ۵ مه‌تر و پانیه‌کې ۲ مه‌تره به‌ ووه به‌ زیندانی ژماره (۶۱۵۸۶).

دوای دادگایی کردن ده‌یان تۆمه‌تی ترسناکی ئاراسته‌کرا، وه‌ک بازریگانی کردن به‌ماده‌ی هۆشبه‌ر و سپیکرده‌وه‌ی پاره و سزای ۲۰ سال زیندانی به‌سهر‌دا سه‌پټرا، وه‌ دوای ته‌واو‌کردنی ماوه‌ی سزا‌کې راده‌ستی حکومتی فهره‌نسی کرا له‌به‌رته‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ تاوانه‌کانی وه‌ک سپیکرده‌وه‌ی پاره له‌پڼگې بانکه‌کانی فهره‌نساوه ئه‌نجامی دابوون دوای دادگایی کردن بڼ ماوه‌ی ۷ سالی تر زیندانی کرا. به‌لام ئه‌و هه‌موو ناواتیکې ئه‌وه بوو بگه‌پټه‌وه بڼ ولاته‌کې خوی تا له‌ویدا کوچی دواپی بکات. له‌کوتاییدا و له‌ته‌مه‌نی ۸۲ سالی‌دا له‌ په‌کټک له‌ نه‌خوشخانه‌کانی شاری په‌نه‌مای پایته‌خت کڅچی دواپی کرد.

گای بی‌رجیس (۱۹۱۱-۱۹۶۲)

گای، ئه‌ندامیکې گروپی زانکوی که‌یمبرجی سیخو‌په‌کانی گډمونیستی، له‌شاری دینقون‌بورتی به‌ریتانیا، له‌بنه‌مالیه‌کی زه‌نگین و کوپی ئه‌فسه‌ریکی که‌شتیکه‌لی

جەنگى زانىياري

پاشايى، لەدايىك بۆۈە. ناوبراۋ چوۋە كۆلۈڭى كەشتىۋانى لە دارتماۋس، بەمەبەستى كاركردن لەم بۈارەدا بەلام بەھۆى ئەۋەى گۈايە كېشەيەكى بىنىنى ھەيە كۆلۈڭەكەى جېئېشەت كە رەنگبۈۈيىت ئەمە تەنیا بىيانۋىيەك بۈۈيىت بۆنەۋەى ناوبراۋ كارى ھاپرەگەزىيازى لەگەل قوتايىيان كرىبۈۈ، و ئەم كارەشى ئاشكرابۈۈ.

گاي لەسالى ۱۹۳۰ لە ئامادەيى ئىتن دەرچۈۈ و دواتر رەۋى كرىە زانكرى كەيمېرىج. ناوبراۋ لەگەل ئەنتۈنى بلەنت، چۆن كارىنكرۆس، دۆنالد مكلين و كىم فىلبى لە سەرەتاي سالانى سىيەكاندا لەلايەن دەزگاي ھەۋالگرى سۆفەت لەۋ زانكرىدا تەجنىدكران. ئەۋ ھاۋكارى ئەنتۈنى بلەنتى كرىد بۆ ئەنجامدانى كرىەى ھاپرەگەزىيازى لەگەل دۆنالد مكلين. لەسالى ۱۹۳۴ لەگەل مكلين، فىلبى، و ئەۋانى تردا، گاي بەسەردانىكى كۆمەلەيتى گەشتىكى كرىد بۆ مۆسكو و يەكېتى سۆفەت. ناوبراۋ لەۋيدا زۆرىيە كاتەكانى بە مەستى بىردەسەر. ئەۋان شىۋەيەتايان ۋەك چارەسەرى كېشەكانى ئەۋ سەردەمە دەبىنى، بەمەش ھەۋالڭرەكانى دەزگاي ھەۋالگرى سۆفەت (KGB) ئەم دەرەتەيان قۈستەۋە. دوۋ لە سەركىترىن ئەۋ كەسانەى رۆلى بالايان ھەبۈۈ لەم كارەدا بىرىتى بۈۈن لە ئارتۇلد دىۋتچ و تىۋدۆر مالى.

لەسالى ۱۹۳۶، گاي دەستى كرىد بە پېشەى رۆژنامەفانى لە ھەردوۋ دەزگاي بى بى سى و رۆژنامەى تايىمز. لەماۋەى جەنگى ناۋەخۆى ئىسپانىا، گاي ۋەك پەيامنىز بۆ كارىنكرۆس كە ئەۋكات لە نوۋسىنگەى بىيانى و فىلبى كە لە فەپەنسا و ئىسپانىاۋە راپۋرتى دەكرىد، كار دەكرىد. دۋاي ھەلگىرسانى جەنگى جىھانىى دوۋەم، ناوبراۋ دەستى كرىد بە كاركردن بۆ دەزگاي ھەۋالگرى ئەئىنى بەرىتانى (MI-۶). ئەۋ تەنانەت لەۋ كاتەشدا ھەر بەردەۋام بۈۈ لە پەيۋەندىيە سۆزدارىيە ھاپرەگەزىيازىيەكەى لەگەل بلەنت و خۋاردنەۋەى لەپادەبەدەرى مەى.

لەسالى ۱۹۴۴، ۋەك ئەفسەرى راگەياندن پەيۋەندى بە نوۋسىنگەى بىيانىيەۋە كرىد. بۆماۋەى شەش سالى داھاتوۋ ناوبراۋ بەبەردەۋامى زانىياري ئەئىنى بە دەزگاي ھەۋالگرى سۆفەت (KGB) دەبەخشى. كاتى زېرىنى ئەم بابەتەش بەتايىيەتى لەۋكاتەۋە دەستى پىكرىد كە ئەۋ بۈۈ بە سكرىتىرى ھىككۆر مكنىل. لەسالى ۱۹۴۷،

هەلاتووى دەزگای ھەوالگى سۆفیت (KGB)، ئاناتۆلى گولیتسین، ناوبراۋ لە ھەمانكاتدا سىخوپى سۆفیتىش بوو كە لەوكاتى بوو بە باۋكى مئالېك لەكاتى سەردانىكىدا بۆ چۆرجيا لەسالى ۱۹۲۷ تەجنىد كراوہ .

دواى ھەلاتنى ئاناتۆلى لە ھىلسنكى پايتەختى فېنلەندا لە كانوونى يەكەمى ۱۹۶۱، ناوبراۋ ئاشكرای كرد كە ئەر لەلایەن ھاوہلېكى لە دەزگای ھەوالگى سۆفیتى لەسەردەمى ستالین (NKVD)، كەسىك لەژىر ناۋى نھىتى (موگناتېس) كە لەكارى بازىرگانیدا ژۆر سەرگەوتوو، و لەھامانكاتدا يەكېك بوو لە سەرانى بالای ئەمريكا لە مۆسكۆ، تەجنىد كراوہ . دواتر ئاشكرا بوو كە ھەلاتووكە راستى دەكرد و ئەفۋىل سىخوپى دەزگای ھەوالگى سۆفیت بوو. ناوبراۋ لەسالى ۱۹۸۶ كۆچى دواى كرد.

كاترىنا لېونگ

لەژىر ناۋى نھىتى پارلۆر مەيد لەلایەن ئىف بى ئاى، كاترىنا لەسالى ۱۹۹۷ چەندىن بەلگەنامەى نھىتى لە جانتاى ئەفسەرىكى ئىف بى ئاى بەناۋى سىمىس دەرھىناوہ و دواتر ھەموويانى كۆپى كردووہ وە كاتېك لەسالى ۲۰۰۲ مالەكەى پىشكنا، پەپاۋىكى تۆمارى پەيوەندى تەلەفۋنى لەگەل كەسىكى چىنى دۆزرايەوہ . ھەرچەندە نە كاترىنا و نە سىمىس بەتۆمەتى سىخوپى تۆمەتبار نەكران، بەلام كەيسەكە ئەوہى دەرخت كە ئىف بى ئاى ھاوہيەكى درېژ بوو چالاكىيەكەى ئەنجامداوہ .

ناۋى راستەقىنەى كاترىنا چى وىن لېنگ بوو كە لەشارى گوانتۆ لەدايېك بووہ و لە ھۆنگ كۆنگ لەلایەن سوسان چىن پەروەردە كراوہ . يەكەم ھەولې پەيوەندىكرن بە كۆمارى چىنى مىللى لەشارى نىۋيۆرك لەسالى ۱۹۷۲ روويداوہ كاتېك لەگەل ئەو ۋلاتە ۋەك خۆبەخشېك لە نەتەوہيەكگرتوہكان كارى دەكرد .

كاترىنا خاۋەنى كارى خۆى بوو كە كۆمپانىيەكى راۋىژكارىى بوو لە كاليفورنيا و بەرپۆتەبەرى ئەنجومەنى كاروبارى جېھانى لۆس ئەنجلس بوو، ئەمە سەرەپاى ئەوہى كە ئەندامىكى پارەدەرى كەمپىنى پارتى كۆمارىيەكان بوو. ناوبراۋ زياتر لە حەفتا و يەك گەشتى دەرەوہى ئەمريكاي ئەنجامدا لەھاوہى بېست سالدا كە ۋەك ھەوالدۆزىك

بۇ ئىف بى ئاى كارى دەكرى بەلام پانزه گەشتيان ھر به نھىنى مانەوہ . لەم گەشتانەدا، دەوترىت كە ناوپراو لە پەيوەندىدا بوو لەگەل ئەفسەرانى وەزارەتى ئاسايىشى دەولەت لە ۲۱۰۰ بۆنەدا و ديارىيەكى بەبىرى سەد ھەزار دۆلار لەلايەن يانگ چانكونگ، سەزۆكى چىنى مىللى، پېبەخىراوہ .

سمىس، كە بۇ چەند ژوانتىكى دلدارىي لە لەندەن، ھاوای، و ھۆنگ كۆنگ چاوى بە كاترىنا كەوتىبو، دركى بەوہ كرديبو كە كاترىنا خەرىكى كۆپىكردى بەلگەنامەى نھىتییە لە جانتاكەيدا، وە زانىشى كە كاترىنا سىخورى دوسەرە بوو بۇ وەزارەتى ئاسايىشى دەولەتى ولاتى چىن، سەرەراى ھەموو ئەمانەش ھىشتا ھر بەردەوام بوو لە پېدانى زانىارى نھىنى بە ناوپراو ھەرچەندە دەشیزانى كە تاكە ئامانجى كاترىنا تەنيا بەكارھىنانى ئەوہ . كاتىك لەگەل ئىف بى ئاى رووبەروو بووہو، سىمس نكۆلى كرد كە ھىچ پەيوەندىيەكى سىكىسى ھەبوويت لەگەل كاترىناى شۆخ و شەنگدا . كاترىنا لەگەل ھەوالدۆزىكى ترى ئىف بى ئاى بەناوى ويليام كليفلاند تېوہگلابو، كە بەرپرسي ئاسايىشى بوو لە بىكەى توۆئىنەوہى نىشتىمانى چەكى ناووكى لە كاليفورنيا . ئەو دانى بەوہدانا كە لەسالى ۱۹۸۸وہ تا كاتى خانەنشېنبوونى لەسالى ۱۹۹۳ پەيوەندى سىكىسى ھەبوو لەگەل كاترىنا، وە ئەوہشى وت كە پەيوەندىيەكە سىكىسىيەكە ھر بەردەوام بوو تا سالانى ۱۹۹۷ و ۱۹۹۹ . تەنانەت پەيوەندىيە سۆزدارىيەكە تا ئەو راددەيەش بوو كە دواى ئەوہى ناوپراو دركىشى بەوہكرى كە كاترىنا پەيوەندى رىگاپتەندراوى ھەبوو لەسالى ۱۹۹۱ لەگەل دەرگاى ھەوالگرى وەزارەتى ئاسايىشى دەولەت (MSS) .

وہك دياربوو كاترىنا لەبەرژەوہندى وەزارەتى ئاسايىشى دەولەت و جەنەرالى چىنى جى شىنگدى كارى دەكرى بۆئەوہى بتوانىت دەستى بە چەند بەلگەنامەيەكى سياسىيى بگات كە چ پلانتيك دادەپۆزىت لەدزى ولاتى چىن . دواى گومانتيكى ژۆر لە كاترىنا، ئىف بى ئاى بپيارىدا كە تافىكرىدەوہيەكى درۆگرى (polygraph) لەسەر ناوپراو ئەنجام بەدن . بەلام ئەوہ جىگاى سەرسوپمان بوو لە تافىكرىدەوہكەيدا بەسەرکەوتوى ھاتەدەر . لەپاستىدا، سىمس خۆى نزىكەى تۆزدە فايلى راپۆرتى

خه ملاندنی له سهه کاترینا هه بوو که به که سیکی "متعانه پیکراو" وه سفی ده کرد. وه دواتر له سالی ۱۹۹۱ هه خودی سمیس بۆی ده رکوت که کاترینا به لیشاو راپۆرتی بۆ ده زگای هه والگری چینی ناردوه له په کین و هیچ دوورنه بوو که سیخوپی دوسه ره بوویت، نه گهر سن سه ره نه بوویت.

تۆلگا چیخۆفا

تۆلگا چیخۆفا له دایک بووی شاری کنتیبری روسیه، که به جوانی و زیره کی ریکپۆشی ناسرابوو، له دواي نه نجامدانی پڕۆسه ی هاوسه رگیری له گه ل کۆپه زای نووسه ری روسی به ناویانگ نه نتقن چیخۆف ئه و نازناوه ی به سه ردا بړا، که هه ره به م هۆکاره توانی له په یمانگای مۆسکۆ بۆ هونه ری شاتق وه ریکیردریت، په که مین مامۆستای که ده ره یئنه ری به ناویانگ گۆنستان تین ستانیسلافسکی بوو که هه ستنی به وه کرد که تۆلگا له بهاره که ی خۆیدا سه ره که وتوو ده بیته چونکه لێهاتوویه کی زۆری تیدا به دی ده کرد و پێشبینی ده کرد له داهاتویدا بیته نه سستیره یه کی بواری شاتق و بچیته ریزی شاتۆکاره گه وره کانی جیهانه وه. به لām تۆلگا له ژیا نی خیزانیدا که سیکی شکست خواردوو بوو، دواي له دایک بوونی کۆره که ی له مێرده که ی جیا بووه وه، دواي به ریا بوونی شۆپشی به لشفی له روسیا بارودۆخه که نا ئارام بوو، سه ره نه نجام شه ری ناوخۆی لیکه وته وه و به م هۆکاره تۆلگا له سالی ۱۹۲۰ روسیای به ره و ئه لمانیا جیهیتشت. له ئه لمانیا تۆلگا ژیا نیکی نوئی ده سته پیکرد، سه ره تا وه ک شاتۆکار له چه ند شاتۆبییه کی بچووکدا به شداری کرد، به لām به هۆی لێهاتوویی له بهاره که ی خۆیدا هه رزوو ناویانگی ده رکرد. سه رنجی زۆریک له ده ره یئنه ره سینه ماییه کانی راکتشا و له زۆر فیلمی سینه ماییدا به شداری کرد و سه ره که وتنیک گه وره ی بۆ خۆی تۆمارکرد، که نه مه ش وای کرد رۆژ له دواي رۆژ ناویانگی له زیادبووندا بیته، وه له سالانی سییه کان له نزیکه ی ۱۰۰ فیلمی سینه ماییدا به شداری کرد تا ئه و کاته ی که بوو به نه سستیره یه کی دره وشاوه له بواری سینه مادا. وه دواي نه وه ی له سالی ۱۹۳۲ دا هیتلر ده سه لاتنی گرته ده ست تۆلگای بانگه یشت کرد بۆ ئا هه نگیکی پێشوازی کردنی فره می، به دلناییه وه ئه م که

روسىيە بە جوانىيەكەى سەرنجى ئۆزىك لە گەرە بەرپىرسانى پارتى نازى راکىشا، وه لەو كاتەوه هیتلەر بۆ ئۆزىك لە ئاھەنگە فەرمىيەكان بانگەيشتى دەکرد و تەنانت هیتلەر و دارودەستەكەى بىنەرى ئۆزىك لەو فىلمانە بوون كە ئۆلگا رۆلى سەرەكى تىدا دەبینى. ئەو كاتەى كە ئۆلگا گەيشتیووه لوتكەى ناوبانگ و سەرچەم دەرگاكان لە بەردەمیدا كراوه بوون و دەیتوانى راستەوخۆ پەيوەندى دروست بکات لەگەل هیتلەر و گەرە بەرپىرسانى پارتى نازى لەلایەن دەزگای ھەوالگى روسیەو ھەك كەستىكى بەسوود سەیر دەكرا، كەستىك كە لە توانايدا ھەيە زانىيارى گرنگ لە دەمى بەرپىرسانى سوپا و پارتى نازى دزەپىبكات بەھۆى نزىكى و بوونى متمانە لە نیتواناندا.

يەكێك لە ئەفسەرانى ھەوالگى روسى كە ناوى جەنەرال بافیل سۆدۆبلاٹوف بوو، ئۆلگای بە يەكێك لە كارمەندەكانى ھەوالگى روسى داناوو و ئامازەى بەو كرىووه كە لەسالى ۱۹۴۲ دا ھەوالگى روسى پلانى دارشتووه بۆ غافلکۆزى كردنى هیتلەر و ئۆلگاش رۆژنىكى سەرەكى لەو پلانەدا بۆ دیارىكراوه، بەھۆى پەيوەندى بەھیزەكەى بە هیتلەر و بەرپىرسانى حیزبى نازى، بەلام لە چركەساتى كۆتایى بېرىاردان بۆ ئەنجامدانى ئەم پلانە جۆزىف ستالین ئەنجامدانى ئەم پلانەى رەتكردوووتەو، بەھۆى ئەوێ ھىچ بەلگەيەك نەبوو كە بىسەلمىنیت كە ئۆلگا يەكێك بوو لە سىخوپەكانى ھەوالگى روسى و ھەروەھا ترساو ھەوێ كە ئۆلگا كار بۆ ھەوالگى ئەلمانى، كۆستاپۆ، بکات. بەلام لە بەھارى سالى ۱۹۴۵ رووداویك روويدا كە جىگەى گرنگپێدانە، لەو سالەدا كە كۆتا سالى جەنگى جىھانى دووم بوو بەرلین لەلایەن رووسەكانەو گەمارۆدراوو، وه هیتلەر چەند رۆژنىكى لە ژياندا ماوو، ئەفسەرىكى ھەوالگى روسى لە مانگى نىساندا ئۆلگا بە فېزىكەيەكى تايبەتى دەگوازىتەو بۆ مۆسكۆ و لە جىگەيەكى نادياردا دەيشارىتەو، وه دواى دوو مانگ ئەو ئەفسەرە ئۆلگا دەگەرتىتەو بۆ بەرلین و فەرامۆشى دەكات.

تۇلگا لە ئاھەنگىندا لە تەننىشت ھېتلەر دادەنىشتىن

بەلام ئەم رووداۋە چۆن شىۋقە دەكرىت؟ ئەۋەى زانراۋە لە فایلەكانى دەزگای
 ھەۋالگى روسى كە تۇلگا ۋەك دوزمەن لەلایەن رووسەكانەۋە سەيركراۋە لەبەر
 پەيۋەندى بەھىزى لەگەل ھېتلەر و نازىيەكان، بەلام ستالین بە دوزمەن داینەناۋە،
 خودى تۇلگا چىخۇفا لە بېرەۋەريەكانىدا دەريارەى ئەۋ رووداۋە نووسىۋىەتى كە
 ئەفسەرە روسىيەكە دەريارەى مۇسقىا و ھونەر و پەيۋەندىەكانى بە نازىيەكانەۋە
 پرسىيارى لىكرىدوۋە، بەلام چاۋدىزان ئامازە بە ئازاستى ئەم زانىبارىانە دەكەن و دەلەين
 كە ئەفسەرەكەى ھەۋالگى روسى دەيتۋانى لە بەرلېنىش ئەۋ پرسىيارانە لە تۇلگا
 بكات، ۋەك چۆن جەنپال سۇبىلاتوف دەلەيت كە تۇلگا زانىبارى گىرنگى دەريارەى
 نازىيەكان پېشكەشى رووسەكان كىردوۋە. ھەروەھا، لەسالى ۱۹۴۵ چەند
 پىروپاگەندەيەك بىلاۋكراپوۋە كە ئامازەيان بەۋە دەكرى كە ستالین تۇلگای خەلات
 كىرەۋە بەمۇى خىزمەتى نۆزى بە ھەۋالگى روسى، كە ئەم ھەۋالەش لە رۇژنامە
 ئەۋروپىيەكاندا ھەرايەكى نۆزى ئايەۋە بەلام تۇلگا ھەموو ئەۋ ھەۋالەنى رەتكىدەۋە.
 رۇژنامەيەكى ئەمىرىكى لە پايىزى سالى ۱۹۴۵ بابەتلىكى لەژىر ئاۋنىشانى (ئەۋ ژنە
 سىخوپەى دلى ھېتلەرى فېراندېۋ) بىلاۋكرەۋە، كە ئامازەى بەۋە دەكرى كە "تۇلگا
 چىخۇفاى ئەستىزەى سېنەماىى و باشترىن ئەكتەر بەلاى ھېتلەرەۋە كارى بۆ
 ھەۋالگى روسى كىردوۋە. " ژيانى ئەم ئافىرەتە پىرەتى لە نەيتى كە نۆزىيان تا

نهمپوش ماشکرانه کراون. دواى کوتايى هاتنى جهنگى جيهانى دوهم، ټولگا له نهماناي رږښتاوا کومپانيايه کى بواى جوانکارى خانمانى دامه زاندد و له کوتايبدا له سالى ۱۹۸۰ کڅچى دوايى کرد، وه تا نهمپوش ټولگا به يه کيک له شاروهرين و نهيتى ناميزترين نافرتهى سه دهى بيستمه دانه نریت.

نهمليخ سانچيز

نهمليخ راميرز سانچيز ناسراو به کارلوس چه قل، له ۱۲ ى ټوکټوبه ى سالى ۱۹۵۰ له خيزانتيکى فهنزوئللى له کاراکاسى پايتهختى فهنزوئلا له دايک بووه، له بنه ماله يه کى شيوعى، باوکى کارلوس ههرسن ناوکه ى رابه ى شوپشى به لشفه يکى روسى له منداله کانى نابوو، واته نهمليخ، فلاديمير، لينين. نهو خویندنې زانکوى له موسکو ته واوردووه، له موسکو له زانکوى باتريس لومومبا له سالى ۱۹۶۹ تا سالى ۱۹۷۱ ماوه ته وه، له و ماوه يه دا له سهر کارى تيکده رانه و نيشانه شکاندد و ته قينه وه رامينراوه. له راستيدا نهو زانکويه ى که کارلوس لى دهمویندد له لاپن ده زگى هه والگرى روسيه وه به رده وام چاوديرى ده کرا بق به کريگرتنى سيخوپه غه يره روسيه کان و ناويراو له و ماوه يه دا فترى چه ند زمانتيکى جياواز بو وهک: عه ره بى و نهمانى و فهره نسى. له سالى ۱۹۷۵ بپوا به ثاينى نيسلام ده هينيت و په يوه ندى ده کات به ريکخراوه تيرورستيه فله ستينيه کانه وه، له واته ريکخراوى (الجبهه الشعبيه) به لام له لايه کى تره وه له په يوه ندىا بووه له گه ل KGB دا. له و کاتانه دا هاريکاريه کى نذر هه بوو له نيوان ريکخراوه تيرورستيه فله ستينيه کان و ريکخراوه تيرورستيه کانى ترى نه وروپا و ژاپون، کارلوسيش په يوه ندى به سرجه م نهو ريکخراوانه وه هه بوو له گه ل نهمامه کانيدا پيکه وه چالاکیان له سرجه م ناوچه کانى نه وروپا دژى به رژه وه نديه کانى نيسرائيل و نهمريکا نه نجام ده دا.

له سالانى هه فاکاندا جهنگيکى هه والگرى له نيوان موساد و ريکخراوه فله ستينيه کاندا هه لگيرسا هه ردوولا کاريان بق نه نجامدانى چالاکى ده کرد دژى يه کترى، زږبه ى نهو چالاکیانه ى که تيرورسته فله ستينيه کان نه نجاميان ده دا

تهقینهوه و تهقهکردن بوو له ئەندامانی حکومهتی ئیسرائیلی و مۆساد له جیهان و ئوروپا بهتایبهتی. بۆیه، هه‌رزوو مۆساد که‌وته‌خۆی و چه‌ندین تیپی تۆله‌سەندنه‌وه‌ی له جیهاندا چالاک کرد که به‌زۆری به‌ناردنی نامه‌ی بۆمب‌پێژکراو ئامانجه‌کانیان له‌ناوده‌برد و بواتر چاندنی بۆمب و ته‌قاندنه‌وه‌ی له‌پێگه‌ی ئامیتری بێته‌له‌وه جیگای ئەم ته‌کنیکه‌ی گرت‌وه. بێگومان مۆساد هه‌ستی به‌وه کرد که ئەوه‌ی له پشت زۆربه‌ی چالاکیه‌کانی تیرۆرسته فه‌له‌ستینیه‌کانه‌وه‌یه سیخوپێکی جیهانییه که لای زۆربه‌ی ده‌زگای هه‌واڵگری وڵاتان فایلێ هه‌یه و ئەو سیخوپه‌ش کارلۆس بوو.

کارلۆس له‌سه‌ره‌تادا زۆر ناسراو نه‌بوو، هه‌ندیک که‌س نه‌ویان به "چه‌قه‌ل" ده‌ناساند به‌هۆی لێکچوونی له‌گه‌ڵ که‌سایه‌تی پال‌ه‌وانی رۆمانیک به‌ناوی "بۆزی چه‌قه‌ل" که نووسه‌ره‌که‌ی فریدریک فوریس بوو، هه‌ر ئەوه‌نده‌ی که ده‌سته‌که‌ی که‌شف بوو مۆساد کاری کرد بۆ تیرۆرکردنی به‌لام هه‌رزوو ئەفسه‌رانی مۆساد بۆیان ده‌رکه‌وت که کارلۆس سیخوپێکی ئاسایی نییه و به‌لکو ئەو زۆر فێل‌باز و وریایه له‌خۆ وونکردن و خۆچه‌شاردان. هه‌رئەوه‌نده‌ی هه‌ستی بکردایه شوینی که‌وتوون له‌ده‌رفه‌تیکدا جل‌وبه‌رگه‌کانی ده‌گۆپی و هه‌روه‌ها پاسپۆرته‌کانیشی زوو زوو ده‌گۆپی. یه‌کیک له سیخوپه‌کانی مۆساد ده‌رباره‌ی کارلۆس وت‌ویه‌تی: "ئێمه ده‌توانین له‌گه‌ڵ هه‌ر سیخوپ و تیرۆرسته‌یکدا هه‌لسوکه‌وت بکه‌ین ته‌نها له‌گه‌ڵ ئەم کابرا سه‌یرو سه‌مه‌ره‌یه‌دا نه‌بێت که هه‌ر رۆژه‌ی له‌گه‌ڵ ئافه‌ره‌تیکدا یه‌ هه‌رئەوه‌نده‌ی ئافه‌ره‌تیکێ ناسی ئیتر گومانی لێده‌کات و لێی دوورده‌که‌وتیه‌وه". له‌ساڵی ۱۹۷۷ له‌گه‌رمه‌ی جه‌نگی هه‌واڵگری نیوان مۆساد و رێکخراوه تیرۆرسته‌یه‌ فه‌له‌ستینیه‌کان، کارلۆس یه‌کیک بوو له‌و که‌سانه‌ی که ناوی له لیستی ره‌شی مۆساددا بوو به‌لام چالاکیه‌کانی مۆساد له‌و ساڵانه‌دا ئەنجامیکی وایان به‌ده‌سته‌وه نه‌دا جگه له‌کوشتنی محمد صالح، سه‌رۆکی مه‌که‌ته‌بی رێکخراوی ئازادی فه‌له‌ستین، له‌پاریس. کارلۆس دوا‌ی ماوه‌یه‌ک له‌دیارنه‌مانی دووباره‌ ده‌رکه‌وته‌وه و جگه له‌سه‌ربه‌رشتی کردنی ئەندامانی توپه‌که‌ی خۆشی چالاکی تیرۆرستی ئەنجام ده‌دا.

كارلۇس لە تافى لايوتيدا

نۆزىيەى ھەولەكانى مۇساد و CIA بۇ لەناوېردنى كارلۇس بىن ئەنجام بوون تا ئەوكانەى مۇساد پەيوەندى كرد بە دەزگای نەيتنى بەريتانى و ھەوالگى فەرەنسى و كەوتە زانىارى گۆرپنەو لەگەلئاندا دەربارەى كارلۇس، ئەوەيان بۇ ئاشكرا بوو كە كارلۇس ھاوشىو پەكى ھەپە كە زۆد لە خۆى دەچىت كە رىتەمايى لە KGB وەردەگرىت و ھەك فېلېك بۇ چاوپەستەردن سوودى لئوۋەردەگرن. بۆيە مۇساد ھىچ چارەىكى ئەما جگەلەوۋى كە چاودېرى پەيوەندى رىكخراوۋە فەلەستېنەكان بكات بە رىكخراوۋە تېرۇرستېەكانى تىرى جېھانەو ھەك رىكخراوى سوپاى سورى ژاپۇنى كە لەوكانەندا لەلايەن ئەندامەكانىو ھە چالاكى تېرۇرستىان لە فەرەنسا ئەنجام دەدا و پەيوەنديان بە فەلەستېنەكانەو ھەبوو. لەژىر رۇشنايى ئەم رىتەمايەنى مۇساد، پۇلىسى فەرەنسا ژاپۇنىيەكياى دەستگىركرد كە بىرىك پارەى ساختە و سىن پاسپۇرتى پىيوو بەو گومانەى كە پەيوەندى بە كارلۇسەو ھەپە بەلام نەبانتوانى ھىچ زانىارىەكى لئەدرېئىن دەربارەى كارلۇس و ھاوېئى ژاپۇنىيەكانىشى لەكۇتايدا توانيان ئازادى بگەن بە ھىرشكردنەسەر بالىقۇرخانەى فەرەنسا و كارلۇسىش بەردەوام بوو لە چالاكىە

تىكەدەرەنەكانى دژى بەرژەۋەندىەكانى ئىسرائىل و لەۋ ماۋەيەدا چەند ھىرشىنكى تىرۇزىستى ئەنجامدا گرەنگىرتىنيان ھىرشىكرەنە سەر فېۋكەيەك بوو لە فېۋكەخانەى عال لە ئۇرلى بە بەكارھىتئانى چەكى R.B.G كە لەۋ بېروايەدابوو كە ۋەزىرى دەرەۋەى ئىسرائىلى تىدايە بەلام گوللەكان بەر فېۋكەكە نەكەۋتن و كارلۇسىش دووبارە خۇى ون كۆرد و مۇسادىش بەردوام بوو لەگەپان بەدوايدا.

پاش ماۋەيەك دووبارە دەنگۆى پەيدا بوۋنەۋەى ھاۋشېۋەكى كارلۇس بلأۋ بوۋەۋە. لەۋ ماۋەيەدا كارلۇس توانى چارەكە مليۇنېك دۆلارى ساختە بگەيەنئتە ئىسرائىل و لە بازارى رەشدا ئالوگۆپى پېنكات لەرنگەى چەند كەسېكەۋە كە دواتر ھەۋالگىرى فەرەنسى توانى يەكېك لەۋ كەسانە دەستگىر بكات، پاشان رازى بكات تا پەيۋەندى بە كارلۇسەۋە بكات و لەم رېنگەيەۋە شوئەكەى بزانن بەلام كارلۇس نۆد زىرەكانە رەفتارى كۆرد و توانى ئەۋ كەسە بگۆزىت و لە پەنجەرەى شوۋەكەيەۋە رابكات و جارىكى تىرىش خۇى لەبەرچاۋان ون بكات. دواى ئەم رووداۋانە كارلۇس بۇ ماۋەيەك ديارنەما، پاشان لە چېكۆسۇلفاكيا سەرى دەرھىتا دواتر لە سويسرا و پاشان لە نەمسا و لە ئىيەنتاى پايتەختى نەمسا بەھاۋكارى تىرۇستە فەلەستىنيەكانى سەربە رېكخراۋى (الجبهة الشعبية) توانيان لە كاتى كۆبوۋنەۋەى ۋەزىرى نەۋتى ۱۱ ۋلاتى ئەندام لە رېكخراۋى نۆۋدەۋلەتى بەرھەمھىتئانى نەۋتى تۆپىك ھىرش بگەنەسەر كۆبوۋنەۋەكە ۋە ھەر يانزە ۋەزىرەكە و ۶۹ كەسى تر بە بارمەتە بگرن كە دواتر لەزىر ھەپەشەى چەكدا بەرەۋ جەزائىر گواستيانەۋە.

دوا ھەۋال دەربارەى كارلۇس ئەۋەى ئاشكرا كۆرد كە ناۋېراۋ لە ناۋچەى كەندلوى فارسدا بېنزاۋە، ھەندېك دەيانوۋت كە لە دۈيەى بېنۋايانە و چەند جارىكىش سەردانى بەغداى كۆدۈۋە، ژمارەى چالاكىەكانى كارلۇس كە دژى ئىسرائىل و ئەمريكا و ھاۋپەيمانەكانيان ئەنجاميدا بە پەنجەى دەست نازمىزدرىت، ئەۋ يەكېكە لە گەرە سىخوۋرانى سەدەى بېستەم كە بە لىھاۋوۋى و قىلجىزى ناسراۋە و توانىۋيەتى شىكست بەزۆربەى ئەۋ ھەۋلانە بھىتت كە بۇ دەستگىر كۆردن و كوشتنى درابوو، بەلام لە كۆتاييدا و لەسالى ۱۹۹۴دا بەپىتى پلانېكى ھاۋبەشى نىۋان حۆكۈمەتى سودان و

هه‌والتگری فەرهنسی، کارلۆس بە فرۆکەیک لە سودانەوه بەرهو فەرهنسا فرێنزا. پاش دادگایی کردنی، دادگا تۆمەتی ئاراستە کرد بە کوشتنی دوو پۆلیسی فەرهنسی و سزای زیندانی هەتا هەتایی بەسەردا سەپینرا و تا ئەمڕۆش لە زینداندان لەژێر چاودێری و پاسەوانی توندوتۆڵ دایە، بەلام رێگەی پێدەدرێت چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەندامانی خێزانه‌که‌ی بکات و ئەو هەمیشە پاساوی ئەوه ئەهێنێتەوه که سەرجه‌م چالاکیه‌کانی له‌پێناو دۆزی فەلەستیندا بووه .

بن عامی

لەنیسانی ۲۰۰۸، بن عامی تەمەن ۸۴ ساڵ بەتۆمەتی سیخوڕیکردن بۆ ئیسرائیل لەسالی ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۵ دەستگیرکرا. ناوبراو چوار تۆمەتی پیلانگێتی درایە پال، لەوانە پێدانی زانیاری بەرگری نیشتمانی بە ئیسرائیل و هه‌والتدۆزی تۆمارنه‌کراوی ئیسرائیل. عامی لەبەردەم کارمەندانی ئیف بی نایدا دانی بەوه‌دانا که ناوبراو لەنیوان پەنجا تا دووسەد بە‌لگە‌نامه‌ی نه‌یتی بە ئیسرائیل داوه . هه‌روه‌ها راشیگە‌یاند که ئەو هیچ قەرەبوویەکی دارایی نه‌کراوه له‌هه‌مبەر پێدانی ئەم بە‌لگە‌نامانەدا، تەنیا ئەوه نه‌بێت جاریه‌جار دیاری بچوکی پێدەدرا یان بانگه‌یشتی نانی ئیواره ده‌کرا .

عامی له شاری کۆنیکتیکەت لەدایک بووه و له‌ماوه‌ی جهنگی جیهانی دووه‌مدا له هه‌ردوو سوپای ئەمریکا و بە‌ریتانیادا خزمەتی کردوو. ناوبراو له ئینتیدایی بە‌ریتانی فەلەستیندا گه‌وره بووه . لەسالی ۱۹۶۳ تا ۱۹۹۰، عامی فەرمانبەر بووه له‌ ناوه‌ندی ئەندازیاری و پێشخستن بۆ لیکۆلێنه‌وه . له‌ ماوه‌یه‌دا، بە‌پررسی که‌یسی عامی، که که‌سیکی ئیسرائیلی بوو، لیستیگ زانیاری پێبه‌خشی که هه‌ولبەدات و بە‌ده‌ستیان به‌ئینیت. ئەو زانیاریانه‌ی عامی به ئیسرائیلی به‌خشی بریتی بوون له زانیاری ده‌رباره‌ی فرۆکە‌ی ئیف-۱۵ شه‌پکه‌ر، موشه‌کی پاتریۆت، و چه‌کی ناووک .

یوسی یاگور، که بە‌پررسی که‌یسی ناوبراو بوو له‌ مۆساد، پێدەچێت هه‌ر مه‌مان که‌س بووبێت که بە‌پررسی که‌سی جۆناسان پۆلارد بووبێت که بە‌تۆمەتی سیخوڕیکردن بۆ ئیسرائیل تۆمه‌تبارکرا و زیندانیی تا هه‌تایی بۆ برپایه‌وه . یوگور، له‌گە‌ڵ بە‌رپررسیکی

بالیوژخانه‌ی ئیسرائیل به ناوی نیلان رافید له‌سالی ۱۹۸۵ له‌لایه‌ن حکومه‌تی ئیسرائیله‌وه بانه‌یتشکرانه‌وه. عامی له‌مانگی ئازاری ۲۰۰۸ له‌لایه‌ن رافید ئاگادارکرابووه‌وه که به‌رپرسانی ئه‌مریکا خه‌ریکی لیکۆلینه‌وه‌ن له‌ناوبراو تا به‌لگه‌ی پتویست بدۆزنه‌وه که ئه‌و سیخوپی ده‌کات وه ریتنمایشیان دایه که به‌ک وشه له ده‌می ده‌رنه‌چیت.

بن عامی له‌لایه‌ن هاو‌پێکانه‌یه‌وه وه‌ک هاو‌لاتیه‌یه‌کی نیشتمانه‌په‌روه‌ری ئه‌مریکا به‌رگری لیکرا که به‌توندی پرۆای رابو ده‌بیت ده‌وله‌تیکه‌ی جوو دروست ببیت که تیایدا جووه‌کان بتوانن مه‌راسیمه‌ ئاینیه‌کانیان به‌بن گرفت ئه‌نجام بدن.^۱

ئینگا ئارفاد

ئارفاد کچیکه‌ی شوخ و شه‌نگی لیوئالی پرچ زه‌ردی دانیمارکی بوو. ناوبراو پۆ خویندن روی له ئه‌مریکا کرد بوئه‌وه‌ی له به‌شی رۆژنامه‌فانی له زانکۆی کۆلومبیا ده‌ست به خویندن بکات وه له‌هه‌مانکاتیشدا وه‌ک ستوون نووسیک له رۆژنامه‌ی واشنتۆن تایمز هیرآلد کاری ده‌کرد. هه‌رله‌وی چاوی که‌وت به‌ کاتلین که‌نه‌دی، که له کانوونی یه‌که‌می ۱۹۶۱ ئارفاد، پۆل فیڤۆسی ته‌مه‌ن بیست و هه‌شت سالی دووجار جیا‌بووه‌وه له خیزانی و جۆن ئیف که‌نه‌دی، ناساند به‌مه‌به‌ستی چاوپێکه‌وتنیک که دواتر له گۆفاره‌که‌دا بلۆبووه‌وه. هه‌رچه‌نده ئارفاد چوارسال له‌و گه‌وره‌تر بوو، که له نووسینگه‌ی هه‌والگری ده‌ریایه‌ی کاری ده‌کرد، هه‌ردوکیان به‌په‌زاهه‌ندی هه‌ردوولا کرده‌ی سیکسیان ئه‌نجامدا که دواتر بووه‌ هۆی ئه‌وه‌ی ده‌زگای ئیف بی ئای لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی کرده‌ی سیخوپی ئه‌نجامیدات که گومان هه‌بوو ئارفاد سیخوپێکی ئه‌لمانی بیت.

^۱ Black, Ian, and Benny Morris. *Israel's Secret Wars: The Untold Story of Israeli Intelligence*. London: Hamish Hamilton, ۱۹۹۱.

-Raviv, Dan, and Yossi Melman. *Every Spy a Prince: The Complete History of Israel's Intelligence Community*. Boston: Houghton Mifflin, ۱۹۹۰.

بەيتى فائىلى ئىف بى ئاى، ئارقاد چاوپىڭكەوتنى لەگەل چەندىن ئەندامى بالاي نازىيدا ئەنجامداو لەسالى ۱۹۳۶ لەوكتەى رومالى يارىيەكانى تۇلۇمپى دەكرى، وەك ئەدۇلف ھىتلەر، وە ئەو كارۇئاسانىيەى بۆى دەكرى لە دەستگەيشتن بەو كەساييەتيانە واىكرى گومانى ئەو بەكن كە لە كرىدى سىخوپى تىوۋەگلاو. لە يارىيەكانى تۇلۇمپىدا، ئەو لە شوپنە تاييەتتەكانى ھىتلەر وەك مىوان پىشوازى لىدەكرى لەوكتەى كە وپنەگرەكان بە بەردەوامى وپنەكەيان دەكرى. ناوبراو لە زەماوەندى ھىرمان گورىڭك ئامادەبوو، وە لە يەككەلە وئەكانىدا ئەو دەلەتتە ھىتلەر "شەپانگىز نەبوو ھەروەك وپنەكەى لەلەين نوزۇمەكانى ئەلمانىاو كىشراو." وە "بەين گومان ھىتلەر ئايدالىست بوو." ھەروەما ئارقاد دۆستىكى نىزىكى ئەكسىك ئىنەر گرېن بوو كە زىپراى گورىڭك بوو و خاوەنى يەختى كرۇسى باشور بوو. جگە لەمەش، چەندىن كەس گزىيان لە ئارقاد بوو گەزافى لىداو كە جاك كەندى "ھىشتا زۆرى ماو فىر بىت و من خۇشخال ئەبم فىرى بگەم."

كاتىك ئابوچوونەكە دەربارەى پەيوەندى سۆزدارىيان ھەپەشەى كرىدەسەر ئىيان لە واشىنقۇن، كەندەى گواسترايەو بۆ بارەگەى شەشى دەريايى لە چارلىستۇن، كارۇلايناى باشور؛ ئارقاد بەدايدىچو و ھەموو پشووۋەكانى ھەفتەدا لە ھۆتەل سەمتەر و فرانسىس ماريۇندا گىرسايەو. ئىف بى ئەى ھەلسا بەدانانى مايكرۇفۇننىكى بچووك لە ئورەكەيدا و بەمەش، بەبەلگەى پىتويستەو، رايگەيان كە ھەردووكيان چەندىن ئوانى دلدارىيان بەستوۋە، وە "كەندەى و ئارقاد لە چەندىن بۇندا سىڭسىيان كرىوۋە لە ئوروى ژمارە ۱۳۲ى ھۆتەلى سەمتەر فۇرت. ھەموو ئەو جموجۇلەنە لەلەين ئىف بى ئايەو بە وردى چاوەدىرييان دەكرى، ئەمەش بەھۆى گوپنەلخستىن لە سەرچەم پەيوەندىيەكانى ناوبراو كە بەھۆى دانانى ئامىرى سىخوپى لە مالەكەيدا. راپۇرتەكانى ئىف بى ئاى ئامازەيان بەوەكرى كە ھەردووكيان چەند جارىك ياسيان لە ئەگەرى ھاسەرگىرىكرىن كرىتتەو، تەننەت كارگەيشتە ئەوۋى ئارقاد بۆ رەواندەنەوۋى چەند گومانىكى كەندەى، رىڭايدا بەوۋى كە دووكيان بىت بۆئەوۋى بەتەواۋى گومانەكەى بپەوپىننەو.

ئارقاد لەگەل ھىتلەردا دەردەكەوتت

دەزگا چاودىرىيەكانى ئىف بى ئاى ئاشكرايان كرد كە ئارقاد چەند پەيوەندىيەكى سىكىسى لەگەل خۆشەويستە دانىماركىە كۆنەكەى بەناوى نىكس بۆلك ھەبوو بەلام دواى جىبابوونەويان لەسالى ۱۹۴۲ ئارقاد چوو كالىفورنيا و شووى بە تىم مەككزى كرد، كە ئەوكات ئەستىزەيەكى گەشتى بوارى سىنەما بوو. لەكۆتاييدا، ئىف بى ئاى نەيتوانى بەبەلگەوہ بيسەلمىنىت كە ناوبراو ھەرگىز سىخوپى بوو.

والتەر دورانتى

والتەر پەيامنىرى خانەنشىنى رۆژنامەى نىويۆرك تايمز بوو لە مۆسكو بۆماوہى دوازدە سال تا ۱۹۳۴، كە دەرفەتەكى ناوازەى پىدرا بۆنەوہى لەسالى ۱۹۲۹ چاوپىكەوتنىك لەگەل جۆزىف ستالىندا بكات. دواتر، ناوبراو كەوتەنىو دواى دەزگاي ھەوالگىرئەو ولانە كاتىك دەزگاكە لە بارىكى رۆر ھەستىاردا گرتى كە خەرىكى ئەنجامدانى كارى سىكس بوو لەگەل دلدارە ھاویدەگەزىازەكەى. لەو رۆژە بەدولوە،

جەنگى زانىارى

دوراننى ھەپەشەي لىكرا بەو ھە ئەگەر راپۇرتەكانى لە مۇسكۇرە پالېشتى ھىلى پارنى كۆمۇنىستى نەين، ئەوا بەين دوودلى كارەكەي ئاشكرا دەكرىت و پىشەكەي كۆتايى دىت و ئابىرووشى دەچىت. بەم بۆنەيەو، دوراننى يەكېك بوو لە چەندىن پەيامنئىرى بىيانى كە چەندىن راپۇرتىيان ئارەو ھە بۆ ولاتەكانيان دەربارەي رۇئىمى ستالين و ھەموو دۆخەكانى تىرى ژيانيان، ھەك برسپەتى بەھۆى سىياسەتى ستالينى كشتوكالى كە بوو ھۆى برسپەتى لەسەرتاسەرى ئۆكرانيا، لە راپۇرتەكانياندا باسيان نەدەكرد. تاكە رۆژنامەفانىك كە لەبارەي ئىم بابەتەو دەينورسى لە رۆژنامەي مانچستەر گاردىيان، مالكۆلم موگىرىچ بوو، كە دوراننى زانىارىيەكانى بەنھىنى بۆ دەگواستەو.

دوراننى، كە لەشارى ليفەرپول لەسالى ۱۸۸۴ لەدايىك بىوو و لاقيكى لە رووداويكى رىڭاي شەمەندەفەر لە فەرەنسا لەسالى ۱۹۲۴ لەدەست دابوو، لەسالى ۱۹۳۲ خەلاتى پولىتيزەرى پېتەخشا بەھۆى راپۇرتەكانىەو لە رووسيا، و بەلام دواتر كە زائرا ئاوبراو كەوتقەنتو چ تەلەيكەو، ھەولى زۆر درا بۆنەو ھە خەلاتەكەي لى وەرگىرتەو و ئاوبراو ھەك كەسكى شىكستخواردوو لەم بوارەدا لەقەلەم درا. دوراننى لەسالى ۱۹۵۷ لەشارى فلۇرىدا كۆچى دوايى كرد.

رۆپەرت ھانسن

بەپرەسى بالاي ئىتف بى ئاي كە سىخوپى بۆ دەزگاي ھەوالگىرى سۆفەت دەكرد و نزيكەي ۴۴ مليار دۆلارى زىانى بە حكومەتى ئەمريكا گەياندوو. ئاوبراو بەخۆبەش بوو بە سىخوپى دەزگاي ھەوالگىرى رووسيا لە شارى نيۇيۆرك لەسالى ۱۹۷۹. ئاوبراو كۆمەلىك زانىارى نھىنى فروشت، ھەك ئاسنامەي ئۆپەراسيۆنى كۆلەي سەرەكەي، بەبېرى بىست ھەزار دۆلار، بەلام ھەرسالى دواتر وازى لەكارەكە ھىئا دواي ئو ھەي ئاوبراو دانى بە كارەكەي نا لەلای ھاوسەرەكەي و بەلئىنى بە قەشەيكەي كلېسادا كە چىتر زانىارى نەداتە سۆفئىتەيەكان. ئاوبراو تاسالى ۱۹۸۴ ھىچ چالاككەيەي

ئەنجامەندە، دواتر دووبارە ھەلسا بە دروستكردنەۋەى چەند پەيۋەندىيەك لەگەل سۆڧىتتەيەكان لە واشىنتون.

لەسالى ۱۹۹۰، ھانسىن جاۋى بە پرسىلا گالى، لەشفرۆشىك لە يانەى شەۋانەى جۇانا، كەوت، ۋە دە دۆلار بەخىشىشى پىدا و دواتر تىببىيەكى لەسەر پارچە كاغەزىك نووسى كە تىايدا مەدەى كىردىبو بە "جوانى و شوخ و شەنگى." دواى ماۋەيەكى كەم، كارتى كارى فەرمى بە ئافرەتەكەدا. ھەردووكيان بە بەردەوام چاۋيان بەيەكتەر دەگەوت و لەدەرەۋە خواردينان بەيەكەۋە دەخوارد. لە چاۋپىكەۋتەكانى داھانودا، ناۋبراۋ بىر دوۋەزار دۆلارى بە ئافرەتەكەدا تەنيا بەمەبەستى ئەۋە سەر لە پىزىشكى ددان بدات. پەيۋەندىيەكە لەمەش دەريازى بوو، ئەۋجارە ھەلسا بەپىدائى خەناۋكەيەكى ياقوتى شىن.

ھانسىن بەمەش نەۋەستا، ئافرەتەكەى لەگەل خۆى بىردە گەشتىكى ھۆنگ كۆنگ، كە ھەردووكيان لە يەك ھۆتېل، بەلام لە دوو ئوۋرى جيا، نىشتەنەۋە بۆماۋەى نىزىكەى دوو ھەفتە و نىو. ئىف بى ئاى دواتر رايگەياند كە ھەرچەندە ھەردووكيان نىكۆليان لەۋە كىردوۋە ھىچ پەيۋەندىيەكى سىڭسىيان ئەنجام دابىت، رەنگە لەبەر خاتىرى خىزانەكەى بوۋىت، بەلام ئافرەتەكە دانى بەرەدانا كە ھەردووكيان دەستبازىيان كىردوۋە. رەنگە تاكە پالئەزىك بۆ پەرەپىدائى پەيۋەندىيەكەى لەگەل ناۋبراۋ بۆ ئەۋە بگەرپتەۋە كە ويستوۋىتەى ئافرەتەكە تەجنىد بىكات بۆئەۋەى چەند ئەركىكى بچووكى پىن راسپىرېت لەجىياتى ئەۋە ئەنجامى بدات بۆ يارمەتىدائى لە كارى سىخوپى ئەۋدا. ھانسىن تەنيا بەمە نەۋەستا، لەسالى ۱۹۹۱ بىزنسنى كارتىك، ئۆتۆمبىلىكى مارسىدىسى دەستى دووم ۋە لاپتۆپىكىشى پىدا، بەلام كاتىك لەسالى ۱۹۹۲ كارتەكەى بەكارھىتتا بۆ كېرنى چەند دىارىيەكى سەرى سالى بۆ خوارزىلكانى، كارتەكەى لىۋەرگىرتەۋە. بۆيە، گالى كەۋتەنىۋ گىزۋى بەكارھىتئانى كۆركاين، ۋە بوو بە لەشفرۆشىكى مەزنى سەرشەقام، ۋ ھەموو پەيۋەندىيەكانى لەگەلدا پىچراند. ھانسىن، بەم بۆنىۋە، پەيۋەندى ھاۋرپىتەى لەگەل چەند ئافرەتتىكى ھاۋشىۋە دروستكرد، لەۋانە دىپ مولىنا، كچە فىتنامى كە سەماكارىكى بەناۋبانگ بوو. ئەۋىش لەلايەن ئىف بى نايەۋە

لینکۆلینه وه له گه لدا کرا، به لām هیچ به لگه یه کی روون نه بوو له سه ره ده ستیکه ئی له گه ل چالاکیه کانی هانسن.

هانسن له سالێ شوباتی ۲۰۰۱ ده ستگیرکرا. بۆ ته مموزی ۲۰۰۱، ناوبراو سێ زده تاوانی سیخوپی به سه ردا ساغکرایه وه و بریاری زیندانی تا هه تایی به بێ مه رچی بۆ به ردا یه وه . له ماوه ی چه ندين لینکۆلینه وه یدا، دۆخیک بۆ دوورکه وتنه وه له سزای مه رگ، هانسن چه ندين چپۆکی ئۆر ئابوو به ری ژیا نی سیکسی خۆی گێپرایه وه، به کرده ی هاو په گه زیابیشه وه . ئۆر به ی هه ره ئۆری هاو پیشه کانی له ئیف بی ئای نووشی سه رسوپهانی بوون کاتیک هانسن دانی به تاوانه کانی دا، به لām هیچ یه کیکیشیان نکۆلی له وه نه ده کرد که ناوبراو که سیکسی ئۆر لێهاتوو بووه له کاره که یدا.

سه ره پای تاوانبار کردنی، بۆنی هانسنی هاو سه ری هه ره به دلسۆز بۆ هاو سه ره که ی مایه وه، و دوا ی چه نده سه ردانیک بۆ داوا کارنی پاره ی خانه نشینی هاو سه ره که ی، له کۆتاییدا توانی بری سالانه ی په نجا هه زار دۆلار وه ریکریت، له حاله تی مردنی هاو سه ره که یدا. ناوبراو هه مو ژیا نی خۆی له زیندای ناکه که ی له شاری فلۆرینس، کۆلۆرادۆ، به سه ره برد.

ئانا چاپمان، که چه جوانه که ی سۆفیه ت

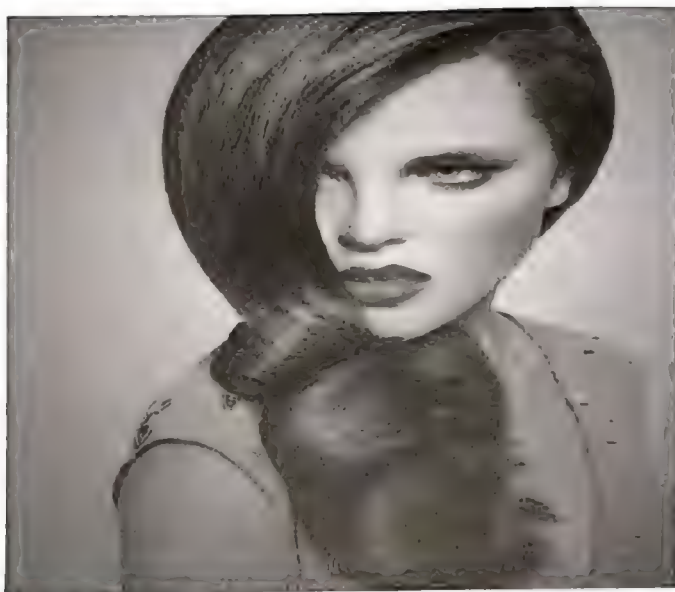
سیخوپی رووسی ئانا کوشچیپینکۆ، ناسراو به ئانا چاپمان، له ۲۷ ی هه زی رانی ۲۰۱۰ له شاری نیویۆرک به تۆمه تی بوون به به شیک له به رنامه ی هه والگهی یه کیتی سۆفیه تی نایاسایی ده ستگیرکرا. ده زگای هه والگهی سۆفیه ت له سه رده می ستالین (NKVD)، که دواتر بوو به (KGB)، به شیک سیخوپیان دروست کرد و ناویاننا "نایاساییه کان" که زیانیکی ئۆری به رۆژئاوا گه یاند و هاوکاریه کی ئۆری کرد له هینانی به ریتانیا له جهنگی جیهانیی دووهم بۆ به ره ی رووسیا، ئه م هه نگاوه بووه هۆی نا په زاییه کی ئۆر له نیو هه والگهی به ریتانیای ئه و کاتدا.

ژنی جوان له میژده به شپۆه یه کی سه رکه وتوانه به کار ده هینرین بۆ فریودانی ئه و پیاوه ته نیایانه ی له ماله کانیا ن دوورکه وتوونه ته وه . هه ره م بۆ نه یه وه، ده زگای هه والگهی

سۆڤیهت هه‌لسا به دروستکردنی یه‌که‌یه‌کی تاییهت به‌م بواره که تیایدا جوانترین ئافره‌تیاں ته‌جیند ده‌کرد بۆ هه‌لخه‌له‌تاندنی پیاوانی سیاسی و ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی دوژمن، ئەم یه‌که‌یه نارنرا قوتده‌ران (Swallows).

شه‌کسپێر، شانۆنۆوسی به‌ناوبانگی به‌ریتانی، ده‌لێت، "جوانی بلندگۆیه‌که به‌بێ هیچ دوانده‌ریک قاییلته‌ده‌کات." وه ئانا رێک ئه‌وه‌سه‌فی شه‌کسپێری له‌سه‌ر جێیه‌جێ ده‌بوو، به‌پاستی کچیکي جوان و سه‌رنجپاکێش بوو. ئانا هه‌رزوو نارناوێکی پێیه‌خشا "سووره‌ی ناو پێخه‌ف."

له‌ جه‌نگی جیهانیی دووهم "سۆنیای سوور" ئورسولا روس کرجیتسکی چه‌ندین پیاوی به‌هۆی سه‌رجیتیه‌وه‌ فریودا و دواتر هه‌ره‌شه‌ی لێکردن به‌ به‌خشینی زانیاری نه‌یتی له‌به‌رامبه‌ر شارده‌نه‌وه‌ی پرسه‌که. فلۆرا سۆلۆمۆن و سیخوپی به‌نیویانگی به‌ریتانی، کیم فیلبی، هه‌مان شتیان ئه‌نجامدا که ئه‌مه‌ی دواپیان هاوسه‌رگری له‌گه‌ڵ سیخوپیکی کۆمۆنیست به‌ناوی لئزی فریدمان کرد (ناوی راسته‌قینه‌ی ئالیس کۆلمان بوو) که چه‌ندین به‌رپرسی بالای له‌نده‌نی له‌پێگای سێکسه‌وه‌ فریودا و دواتر له‌ به‌رامبه‌ردا داوای زانیاری نه‌یتی ده‌کرد، هه‌موو ئه‌وه‌که‌سانه‌ی ئه‌م کاره‌ی له‌گه‌ڵدا ده‌کردن کاریان کرد بۆ سه‌رگرتنی پلانی درۆڤخایه‌نی مۆسکۆ بۆ ده‌سته‌به‌سه‌رداگرتنی ته‌واوی ئه‌وروپا. سیخوپیانی ئافره‌تی "نایاسایی" به‌وه‌ له‌ سیخوپیه‌کانی تر جیا ده‌کێشه‌وه‌ که ئه‌وان به‌ پاسپۆرتێکی ساخته‌ دینه‌ناو ولاتیک و له‌ژێر ناسنامه‌یه‌کی ته‌واو نه‌یتیدا ده‌ژین، له‌کاتی‌که‌دا ئه‌وانی تر له‌ژێر ناوی فهرمی و له‌گه‌ڵ بالیۆزخانه‌یه‌ک یان قونسولخانه‌یه‌ک دینه‌ناو ولاتیکه‌وه‌ و ئه‌وه‌ ناسنامه‌یه‌ بۆ په‌رده‌پۆشکردنی سیخوپی‌که‌یان به‌کارده‌هێنن، به‌لام له‌م سه‌رده‌مه‌دا ئه‌م کاره‌ به‌زۆری به‌هۆی سه‌رچاوه‌ی هه‌والگری مۆیی یان دروستکردنی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ مرقف ئه‌نجام نادرێت به‌لکو زیاتر په‌یوه‌سته‌ به‌ سیسته‌می ها‌ککردنی کۆمپیوته‌ره‌وه‌.

نانا چاپمان، سیخوری روسیا

کاری دۆزینه وهی "نایاساییه کان" کاریکی قورس بوو بۆ ده زگا هه والگرییه کان، نه م کاره ته نیا نه و کاته ناسان ده بیته که که سیکری راکردو له ده سه لاته که ی زانیاری له سه ر نه مان بدات. له هه مو نه و ده نه دنامه ی ئۆپه راسپۆنه که ی نانا دا دوا ی ده سال لیگۆلینه وه ئینجا ناسنامه که یان ناشکرا بوو، نه و هه وال دۆزانه ی تیمی هه لاتووه که یان به پۆیه ده برد که سایه تی سنبه رن که پینان ده و تریت "شوان".

نانا له سالێ ۲۰۰۲ رووی کرده له ندهن و له بانقی بارکله ی و کۆمپانیای نیت جیت کاری کرد، نه م دوو شوپنه ئامانجی سه ره کین بۆ سیخوپان چونکه له و شوپنه نه دا ده توانن لیستی ته وای گه شتیاران به ده ست به یئن و بزائن که کئ دیته ناو روسیا و کئ ده رده چیت، نه وانه ی له م جۆره کارانه کارده کن به زۆری تووشی وه رگرتنی به رتیل ده بن و دواتر هه ره شه یان لیده کریت که وه ک "کۆتری نامه به ر" کاریکن. هه روه ها، بانقه کانیش ئامانجی سه ره کین چونکه پاره له ده روه و ناوه وه ی ولاته

به وړېدا تېنېرېده بېټ به تاييه تي سه چاوه ي بياني كه گرنگيه كي تاييه تي هه يه بز كاري سيخوړي.

كاتېك ئانا له نه مريكا ده ستگيركرا خهريك بوو نه نداميكي كابينه ي باراك ئوباما به هوي سيكسه وه فريوېدات، وه ده وترتيت كه هولييشي داوه بوئنه وه ي نزيك بېته وه له هه ردو شازاده ي بڼه ماله ي پادشايي به ريتانيا .

ناوبراو به هوي ناسنامه نوځكه ي وه له به ريتانيا هيچ گومان يكي سيخوړي له سر خوي نه هېشتېوو و به م هوي شه وه شوي به پياوړيكي به ريتاني كرد به ناوي نه ليكس چاپمان، هه روه ما باوكي ئاناش كه سيكي پله بالاي ناو ده زگاي هه الوگري سوقيه ت بوو به ناوي فاسيلي كوشينكز. ئانا له موسكو چاوي به نه ليكس چاپمان كه وتبوو وه هه رله وېشدا پرؤسه ي هاوسه رگيريان نه نجامدا. به م هوي شه وه تواني بېته خاوه ني پاسپورتي روسي و به ريتاني. به گويړه ي راپورته كاني هه والي بلومېرگ، كاتېك ئانا له نيويورك ده ستگيركرا هاوسه ي پيشووي له گه ل ماكس كليفورډ ماره يي برېيو بوئنه وه ي په يوه نډيه روظنامه وه نډيه كاني به كار بېه نيت بز بلاو كړنه وه ي چېرې كه به بشپړه يكي هاوسوزانه تر بز ئانا، وه دواتر چېرې كه كې فروشته روظنامه ي دهيلي ته له گراف كه زمانه خالي زايونيسته كان بوو له ميدياي به ريتانيا دا. له حه زيراني ۲۰۱۱، ئانا بوو به سه رنووسه ري گوډاري (Venture Business News). ناوبراو له دادگاييه كي داخراودا له غياي سه ره ننگ نه ليسانده ر پوټيټ داني به وه دانا كه له مانگه كاني ئايار و حه زيراني ۲۰۱۱ چي روويډا. چاپمان گواه ي نه وهيدا كه نه وه ته نيا پوټيټ بووه كه توانيويه تي زانياري نه يتي به سه راني نه مريكا بدات كه بووه هوي ده ستگيركردني ناوبراو له ۲۰۱۰.

په كه مين نمونه ي ته له ي هه نگويني له ميژوودا له شينجيل باسكراوه كه تيايدا دوو تازه تي جواني جوو به ناوه كاني ديلايلا و جوديس هم كاره يان نه نجامدوه، جوديس سيكسي له گه ل فرمانده ي نوژمن به ناوي هولو فترنيس نه نجامدا و هه رله نيو جينگه كه شيدا غافل كوي كرد. وه ديلايلاش سه رجيتي له گه ل سامسون كرد و ناچار ي كرد نه يتي به هيزه كې كه له ناو پرچيدا بوو ئاشكرا بكات.

ئىرڧىن چەيمبەرس سكارىيىك

ئىرڧىن بەرپرسيكى وەزارەتى دەرەۋى ئەمىرىكا بو كە بەتقەمتى پىندانى زانىبارى بە پۇلىسى نەيتى پۇلەندا لەماۋەى جەنگى سارددا تۆمەتباركرا، ئەمەش دۋاى ئەۋە دىت كە ناۋىراۋ تۋوشى كچىكى جوانى پۇلەندى ھات و بەمەش كەۋتە دۋاى خۇشەۋىستىنى ئەۋ كچەۋە، لەدۋاجارىش سىكىسى لەگەلدا ئەنجامدا. دواتر، لەلايەن ھەۋالدۆزەكانى دەزگای ھەۋالگىرى پۇلەندۋە ھەپەشەى ئەۋەى لىكرا كە ئەگەر زانىبارى نەيتى بە دەزگا كە نەدات، ئەۋە كارەگى ئاشكرا دەكرىت.

ئىرڧىن لەسالى ۱۹۴۲ تا ۱۹۴۲ لە سوپاى ئەمىرىكا كادە خزمەتى دەكرىد. دۋاى ئەم كارە، روى كرىدە وەزارەتى دەرەۋى ئەۋ ولاتە و لەۋىدا خەلات شايستەىى خزمەتى ۋەركىت. لەسالى ۱۹۵۸ چۈۋە بالىۋزخانەى ئەمىرىكا لە وارشۋى پايتەختى پۇلەندا، ۋەك بەپىۋەبەرى نوۋسىنگەيك دەستبەكار بوو. خىزان، كچ و دوو كۈپەكەشى بۇ ئەم مەبەستە چۈۋە ئەۋى. ناۋىراۋ نۆدى ھەزى لەۋەبوو خىزانەكەى بباتە گەشت و گەپان لەۋ ولاتە و نۆدى ھەزى بە گۈيگىرتن لە مۇسىقا دەكرىد. ئەۋ لەلايەن ھاپىشەكانىۋە نۆد خۇشەۋىست بوو.

لەسالى ۱۹۵۹ دلى بۇ كچىكى بىست و دوۋسالى لىيدا بەناۋى ئورىزولا ماريا دىشلەر، بەم ھۋىەشەۋە پەيۋەندىيەكە درىزەى كىشا تا گەيشتە سەرجىيىكرىد لەگەلى. پەيۋەندىيەكە تەنبا لىرەدا كۆتايى نەھات، بەلكو ئىرڧىن ھەلسا بە كرىنى شوقەيك بۇ دىشلەر و زوو زوو سەردانى دەكرىد. لەسالى ۱۹۶۰، ھەۋالدۆزەكانى دەزگای ئاساپىشى پۇلەندى لەناكاۋ راپانكوتايە سەر ژورەكە و ھەردوۋىكانى لە قاندا كرىت و ۋىنەى زۇرپان لىكىشان. دواتر، دەزگا ھەۋالگىرىيەكەى پۇلەندا ئەۋ ۋىنەنى بەكارمىتا بۇ ھەپەشەكرىد لە ئىرڧىن بەۋەى پىۋىستە زانىبارى نەيتيان لە ھكۈمەتى ئەمىرىكاۋە پىندات. دواتر ئەۋ ۋتى كە پۇلىسى نەيتىنى ھەپەشەى لە خاتۋو دىشلەرىش كرىدو كە بىگىرىت و دواتر بىدانە دادگا. بە ھاۋارىكرىد لەگەل دەزگای ھەۋالگىرى ئەۋ ولاتە، ئەۋ ۋتى كە دەيتۋانى ژيانى ئەۋ كچە لە چارەنۋوسىكى تارىك و ناخۇش رىزگاربات. ئەۋ ۋتۋانى ۋابكات كچەكە بەرەۋ ئەلمانباى رۆژمەلات رابكات، كە لەۋىش

شوقەيەكى بۇ دۆزىيەو، و ھەندىك پارەى پىدا بۆنەوېى بىتوانىت لەوئى كاروبارەكانى رۆژانەى پى ھەلىسوپىتت.

ئىف بى ئاى لە ھەزىرانى ۱۹۶۱، ناوېراوېى دەستگىرکرد. لە تەمموزى ھەمانسالدا دادگاي بالاى شارى كۆلۆمبىيا ناوېراوېى بەتۆمەتى بىردنەدەرەوېى بەلگەنامەى ھۆكۈمەت بۇ بەرژەوەندى دەزگايەكى ھەوالگىرى بىيانىى تۆمەتباركرا. دواى پىنچ سال زىندانىكردن، ناوېراو لەسالى ۱۹۶۶ بە مەرج ئازادكرا.

شەھرام ئەمىرى، زانا كوردەكە

لە دوازەى تەمموزى ۲۰۱۰، شەھرام ئەمىرى تەمەن سى و دووسال، بەرەگەز كورد، لە تەكسىيەك ھاتەخوارەو لە بەشى ئىترانىيەكان لە واشىنتۆن و رايگەياند كە ئو دەويست بگەپتەو بۇ ولاتى ئىترانى دايك. شادىوونەو بە خىزان و منالەكەى وەك ھۆكارى سەرەكى دادەنرىت بۇ بىيارەكەى. بەرلە سالىك زياتر، لە ھەزىرانى ۲۰۰۹، ئەمىرى بەرەو سەودىەى بۇ ئەنجامدانى فەريزەى ھەج گەشتى كرد. لە نزيكەى ھەمانكاتدا ئەمريكا رايگەياند كە "كودەتايەكى ھەوالگىرى" گىنگى ئەنجامداو لەدژى ئىران كە ئەمىرى و يەكيتك لە ھەوالدەرە ئىترانىيەكانى تر ھىتراونەتە ئەمريكا ئەوكاتەى كودەوەكانيان بۇ دەسەلاتدارانى ئىران بۆتە جىگەى گومان و لەكۆتايىدا زانراو ھەردووكان خەرىكى چ چالاكىيەكن لەدژى ولاتەكەيان.

جهنگی زانیاری

له کاتنی ديارنه مانی، نه میری وهک زانایه کی چه کی ناووی دامه زرابوو له زانکزی پېشه ساری مالیکی عه شتار له ته هران که سهریه گاردی نیشتمانی شوپشی ئیرانی بوو. پېته ده چوو نه میری دهستی به برتکی زقر زانیاری نه پتی دهریاره ی بهرنامه ی ناووی ئیران هه بوو، یان هیچ نه بیت نیازتکی له م چه شنه شی هه بوو بیت، به لام ناوبراو توانای هه بوو هه ندی زانیاری پشتراست بکاته وه یان ره تیان بکاته وه له سهراچه کانی تره وه. بهرپرسانی هه والگری نه مریکا ديارنه مانی نه میریان وهک هه لاتن له قه له مدا. ماوه یه کی که م بهرله دووباره هه لاتنه وه، نه میری له چندين فیدیوی ئینته رنیتدا ده رکه وت که له لاین دهزگا هه والگریه کانی نه مریکا رفینراوه و نه شکه نه چه دراوه. به گه پانه وه ی بز ئیران، ناژانسی فارس بز دهنگوباس رایگه یاند که نه میری زانیاری گرنگی به ئیرانداده دهریاره ی سی ئای نه ی و گه پانه وه ی ناوبراویشی وهک سه رکه وتنکی هه والگری مه زن راگه یاند.

نه میری وهک هه والدوزی نه پتی له شاری توکسن ده ژیا. به پتی مه رجه کانی یاسای سالی ۱۹۴۹ی ناژانسی هه والگری ناوه ندی، سی ئای نه ی بز هه یه تا نزیکه ی سه د که س سالانه که بتوان زانیاری گرنگی هه والگری گرنگ به خشنه نه مریکا دووباره ریگای پښ بدات له و ولاته نیشته جڼ بیته وه. به پتی راپورته کان نه میری یه کیک بوو له و شه ش ئیرانیه ی که سی ئای نه ی له سالی ۲۰۰۹ هینا بویه نه مریکا. پینچ ملیۆن دۆلار له لاین نه مریکاوه خرایه هه ژماری یه کیک له بانکه کانی نه مریکاوه به لام به ووی نه و نابلقه ی نابورییه ی له لاین نه مریکاوه خراوه ته سه ر ئیران، ناوبراو ناتوانیت له ویره دهستی پښ بگات.

نه م جزره دووباره هه لاتنه وانه ده گه نن به لام نه وه نییه بلتین هیچ کانتک روویان نه داوه. له سالی ۱۹۸۵، فیتالی یوریچینکو له یه کیتی سؤفیه ته وه په نای هینا بز نه مریکا وه زانیاری گرنگی دهریاره ی سیخوپه کانی سؤفیه ت، وهک رونالد پیلتن، به و

ولایت به خشی. وادیاریو نهو له بیاره کئی په شیمان بیوه وه و هه زوو بیاره کئی
گرږی و دو بیاره به رو په کیتی سؤفیت هه لاتوه.ⁱ

شهرام شمیری له کاتی گه پانه وهی بۆ نیران

دوای گه پانه وهی بۆ نیران، شهرام شمیری له لایه ن ده سه لاتدارانی رژیمی نیرانه وه
به تۆمه تی خپانه تی نیشتمان و پیدانی زانیاری گرنگی به رنامه ی ناوکی نه و ولاته
به ئه مریکا، له ۳ ی ئابی ۲۰۱۶ دا له سیداره درا.ⁱⁱ

ⁱ Dareini, Ali Akbar. "Iran Says Scientist Provided Information on CIA," Washington Post (July ۲۱, ۲۰۱۰).

-Miller, Craig. "CIA Says It Moved Iranian Scientist, ۲nd Informant to U.S. Over Safety Concerns," Washington Post (July ۱۷, ۲۰۱۰).

-Miller, Craig and Thomas Erdbank. "U.S. Paid Iranian Nuclear Scientist \$۵ Million for Aid to CIA, Officials Say," Washington Post (July ۱۵, ۲۰۱۰).

ⁱⁱ Iran scientist executed for treason. (۲۰۱۸). Retrieved from <https://www.bbc.com/news/۳۱۹۹۸۷۴۷>

برادلی مانینگ

برادلی له سالنی ۱۹۸۷ له شاری ٹوکلہؤما له دایک بووه. ناوبراو له ټوکټوبه‌ری ۲۰۰۷ په‌یوه‌ندی به ریزه‌کاني سوپای نه‌مریکاوه کړدو و ته‌نیا دووسال دواي نه‌مه وهک شیکه‌ره‌وه‌یه‌کی هه‌والگریی ره‌وانه‌ی نثراق کراوه. له‌ویدا، ناوبراو ده‌ستی به دوو ټوړی کومپیوته‌ری نه‌ننی وه‌زاره‌تی به‌رگریی ده‌گ‌یشت. له‌کاتیډا واینیشانده‌دا که خه‌ریکی گویگرته له گزپانی له‌سهر لاپټوپه‌که‌ی که دوگم‌ی کویپکرده‌کی نه‌کوژانده‌یوه، برادلی بریکی نژد له به‌لگه‌نامه‌ی له ټوړی وه‌زاره‌تی به‌رگریی و وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی داوئلؤد کړده سهر لاپټوپه‌که و هه‌رنو هه‌موو نه‌و زانیاریانه‌ی بۆ دامه‌زړینه‌ی ویکیلیکس، ژولیان ٹاسانژ، ناردن که دواتر هه‌موو نه‌و زانیاریانه‌ی له نیسانی ۲۰۱۰ له نیته‌رنیت بللوی کړده‌وه.

له‌به‌لگه‌کیدا، برادلی، که به‌ناشکرا دانی په‌وه‌ده‌نا هاوپه‌گه‌زیازه و دواتر ته‌نانه‌ت جینده‌ری خوشی گوی و ناوی خوینا "جیلسی مانینگ"، ناوبراو زیاتر وتی که نه‌و هر له لاپټوپه‌که‌یوه نه‌و هه‌موو زانیاریانه‌ی له داتابه‌یسی نه‌فغانستانی وه‌زاره‌تی به‌رگریی ناردووه له‌وکاته‌ی زیاتر له جوارسه‌د هه‌زار راپوړتی کوی کړد. هه‌رماوه‌یه‌کی که دواي نه‌مه، نه‌و نه‌وه‌د و یهک هه‌زار به‌لگه‌نامه‌ی تریشی داوئلؤد کړد.

دواي ته‌نیا یهک مانگ، برادلی له‌مه‌شی تپه‌پی کتیلی زانیاریه‌کاني وه‌زاره‌تی به‌رگریی بۆ پینگه‌ی ویکیلیس نارد که به بالیؤزخانه‌ی نه‌مریکا له نایسله‌نداره لکټنرابوو. دواتر ناوبراو له داتابه‌یسی داواکاری گشتی گه‌را و فیدیویه‌کی هیرشیتی هه‌لیکوپته‌ری داوئلؤد کړد له به‌غدا و نه‌ویشی نارد بۆ ویکیلیکس. کؤتا کاری به‌رله‌وه‌ی له نایاری ۲۰۱۲ ده‌سنگیرکرت، بریتی بوو له‌هیتانه دهره‌وه‌ی دوسه‌د و په‌نجا هه‌زار فایل له کتیلی وه‌زاره‌تی دهره‌وه و لکاندنیان به درؤیوکسی پینگه‌ی ویکیلیکس. برادلی له‌کؤتاییدا ده‌سنگیرکرا و له ثابی ۲۰۱۳ بیست و سن تومه‌تی دراپه‌پال، و سی و پینج سال زیندانی بۆ برپایه‌وه.

به شی شہ شہ م
دوڑکا و دامہ زراوہ ہوالگریہ کان

دهزگای هه والگری ناوهندی

سی ئای ئه‌ی دهزگایه‌کی هه‌والگری سڤیلی بیانی حکومته‌ی فیدرالی ویلایه‌ته‌ی ککرتوه‌کانی ئه‌مریکایه، که ئه‌رکی سه‌ره‌کی بریتیه له‌ کۆکردنه‌وه، پرسیه‌کردن، وه‌ شیکردنه‌وه‌ی زانیاری تایبه‌تمه‌ند به‌ ئاساییشی نیشتمانی له‌سه‌رتاسه‌ری جیهانه‌وه، به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌رێگای به‌کارهێنانی هه‌والگری مۆییه‌وه. وه‌ک یه‌کێک له‌ ئه‌ندامه سه‌ره‌کییه‌کانی کۆمه‌لگای هه‌والگری ئه‌مریکا، سی ئای ئه‌ی به‌شێوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ راپۆرته‌کانی بۆ به‌پۆوه‌به‌ری هه‌والگری نیشتمانی ده‌نێرتت وه‌ سه‌رنجی سه‌ره‌کی له‌سه‌ر پێدانی زانیاری هه‌والگرییه به‌ سه‌رۆک و کابینه‌ی حکومه‌ت.

به‌پێچه‌وانه‌ی ئیف بی ئای، که ده‌زگایه‌کی ئاساییشی ناوه‌خۆیه، سی ئای ئه‌ی هه‌یج وه‌زیفه‌یه‌کی جێبه‌جێکردنی یاسای نییه وه‌ به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی سه‌رنجی له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری هه‌والگری ده‌ره‌کییه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا به‌پرسیه له‌ کۆکردنه‌وه‌ی چه‌ند زانیارییه‌کی سنوورداری ناوه‌خۆ. هه‌رچه‌نده تاکه ده‌زگای حکومه‌تی ئه‌مریکی نییه که تایبه‌تمه‌ند بێت له‌ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری له‌رێگای مۆییه‌وه، سی ئای ئه‌ی وه‌ک ده‌زگای سه‌ره‌کی بۆ هاوئاهاهنگی چالاکییه‌کانی هه‌والگری مۆییه له‌سه‌رتاسه‌ری کۆمه‌لگای هه‌والگری ئه‌مریکا کارده‌کات.^(۸) هه‌روه‌ها، سی ئای ئه‌ی تاکه ده‌زگایه که به‌هۆی یاساوه‌ بۆی هه‌یه چالاکی په‌نه‌ان ئه‌نجام بدات و چاوه‌دێریان بکات له‌سه‌ر فه‌رمانی سه‌رۆکی ولات. ده‌زگا که کاریگه‌رییه سیاسیه‌یه‌کانی به‌هۆی به‌شه‌ ته‌کنیکه‌یه‌کانی ده‌خاته‌گه‌، وه‌ک به‌شی چالاکییه تایبه‌تیه‌کان.

دوای هێرشه‌کانی یازده‌ی ئه‌یلول و ده‌رچوونی یاسای پێشگیری له‌ تیرۆدیزم له‌سالی ۲۰۰۴، رۆژی سی ئای ئه‌ی فراوانتر بوو. یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ترین به‌شه‌کانی، ناوه‌ندی

^۱ Aftergood, Steven (October ۶, ۲۰۱۱). "Secrecy News: Reducing Overclassification Through Accountability". Federation of American Scientists. Retrieved February ۳, ۲۰۱۲.

^۲ Woodward, Bob (November ۱۸, ۲۰۰۱). "Secret CIA Units Playing Central Combat Role". The Washington Post. Retrieved February ۲۶, ۲۰۱۲.

توپه راسیونی زانیاری (IOC)، سهرنجی خوی له کردهی دژه تیږدوهه گډیوهه بڼه
توپه راسیونی هیترشه کانی سایبیری.أ

کاتیک سی ئای نهی دروستکرا، ئامانجه کهی بریتیی بوو له چیکردنی ئالوگوتیکی
زانیاری بڼه والگری شیکردنه وهی سیاسه تی دهره کی. ئیمرۆ، ئامانجه سهره کیه کهی
بریتیه له کۆکردنه وه، شیکردنه وه، هه لسه نگاندن، وه دابه شکردنی هه والگری بیانی،
و نه نجامدانی چالاکی په نهان. به گوتیره ی نهو بودجه یه ی له سالی ۲۰۱۳ دا بوی
ته رخانکرا، سی ئای نهی هه لده ستیت به راپه راندنی پینچ نه رکی هه ره له پیشینه:

- دژه تیږدیزم، وهک نه رکی سهره کی
- رینگارتن له چه کی ناوکی و جوړه کانی تری چه کی کومه لکوژی
- وشپارکردنه وه یان ئاگادارکردنه وهی سهرکرده نه مریکیه کانی له روودای گرنکی
دهره کی
- دژه هه والگری
- هه والگری سایبیری

جینا هاسپیل له ئیتستادا به پتوه بهری گشتی ده زگای هه والگری ناوه ندییه. وه
به شه کانی نهو ده زگایه ش پیکدین له نووسینگه ی جبه جیکردن و پینچ
به پتوه به رایه تی سهره کی تر:

- به پتوه به رایه تی داهینانی دیجیتالی
- به پتوه به رایه تی شیکردنه وهی زانیاری
- به پتوه به رایه تی توپه راسیونه کان
- به پتوه به رایه تی پشتیوانی
- به پتوه به رایه تی زانست و تهکنه لوژیا.

¹ Gellman, Barton; Nakashima, Ellen (September ۲, ۲۰۱۳). "U.S. spy agencies mounted ۲۳۱ offensive cyber-operations in ۲۰۱۱, documents show". The Washington Post.

نځسټا با يک به يک باس له نرک و کاره کانی هر به شټکی ټم ده زگایه بکین. به پټوه بهری ده زگای هه والگری ناوهندی، به پره زامندنه ی نهنجومه نی پیران، له لایه ن سه رۆکی ټو ولاته وه دیاری ده کړیت و راسته وخو راپورته کانی ده داته به پټوه بهری هه والگری نیشتمانی؛ له کرداردا، به پټوه بهری سی ټای ټی به شپوه په کی فهرمی له گه ل به پټوه بهری هه والگری نیشتمانی، کونگرس، وه کوشکی سپیدا هه ماهه نگی ده کات، له وکاته ی جیگری به پټوه بهر لایه نی ناوه خزی جیبه جیکاری سی ټای ټی به بق به پټوه بهر دنی کاروباری رۆژانه ی ده زگاکه وه ک سیپه مین بالترین پۆستی ده زگاکه. ⁱ جیگری به پټوه بهر به فهرمی له لایه ن به پټوه بهر وه دیاری ده کړیت به بن ره زامه ندی نهنجومه نی پیران، به لآم بۆچوونی سه رۆک له م نټوه نده دا رۆلټیکی بالا ده گټړیت له بریاره که دا. ⁱⁱ پۆستی جیگری به پټوه بهری ده زگاکه به زۆری پۆستیکي سیاسیه وه وه ک له وه ی هه والگری بیټ.

هه روه ها، نووسینگی جیبه جیکردن پشتیوانی سوپای ټمهریکاش ده کات، ټمه ش له پنگای پټدانی ټو زانیاریانه ی وه چنگی که وتوه، وه رگرتنی زانیاری له ده زگا هه والگری به ریازیه کان، وه هاوټامه نکیکردنی له ټوپه راسپۆنی زه میندا. ټم به شه به رپرسه له ټوپه راسپۆنی رۆژانه ی سی ټای ټی. هر لقیک له خرمه تگوزاری سه ریازی خاوه نی به پټوه بهری خویه تی. ⁱⁱⁱ

به پټوه به رایه تی شیکردنه وه، که له نۆربه ی میژوه که ی به به پټوه به رایه تی هه والگری ناسراوه، ټهرکی سه ره کی بریتیه له هاوکاریکردنی "سه رۆک و دایژده رانی تری سیاست بق بریاردانی له جی ده ریاره ی ټاساییشی نیشتمانی ولاته که مان" به و ی گه پان به دوا ی "هه موو زانیاری به رده سه کان ده ریاره ی پرسیک و ریکه ستنی بق

ⁱ "Leadership". Central Intelligence Agency. ٥ June ٢٠١٧. Retrieved ٦ January ٢٠١٨; "Sisterhood of Spies: Women crack the code at the CIA (also see Video "CIA director: 'Women make us better'")". NBC News. ١٤ November ٢٠١٣. Retrieved ٧ January ٢٠١٨.

ⁱⁱ "CIA deputy director linked to torture at Thailand black site". The Guardian. ٣ February ٢٠١٧. Retrieved ٧ January ٢٠١٨.

ⁱⁱⁱ "Leadership". Central Intelligence Agency.

بهردم داپړه‌رانی سیاست.^۱ به‌پړوه‌به‌رایه‌تیه‌که خاوه‌نی چوار تیپی شیکردنه‌وی خوجیټی، ش‌ش تیپ یو پرسه نیونه‌ته‌وه‌بیه‌کان، وه سټیان که سهرنجی سهرکیان ده‌خه‌نه‌سهر سیاست، کورکړنه‌وی، وه پشتیوانی ستاف‌که. نووسینگه‌به‌کی تاییه‌تی ته‌رخانکړاو یو ټیراق؛ نووسینگه‌کانی شیکردنه‌وی ه‌ریمیی تاییه‌تی به خوره‌لاتی نریک و ناسیای باشو، روسیا و نه‌ورپا؛ وه نه‌مریکای لاتینی ناسیا، وه نه‌فریقا، ه‌یه.

به‌لام به‌پړوه‌به‌رایه‌تی ټوپه‌راسیونه‌کان به‌رپرسه له کورکړنه‌وی ه‌والگری بیانی (به‌نژندی به‌هوی کرده‌ی نه‌نی له‌سهرچاوه‌ی مړیبه‌وه) و چالاکۍ په‌نهن. خودی ناوه‌که‌ی ده‌لالت له‌رؤلی نه‌و به‌شه ده‌کات وه‌ک هاو‌نامه‌نگکاری چالاکیه‌کانی ه‌والگری مړی له‌ننویان پټکه‌ته‌کانی کومه‌لگای ه‌والگری نه‌مریکا و ټوپه‌راسیونی کورکړنه‌وی زانیاری ه‌والگری له‌پړگای مړیبه‌وه. نه‌م به‌پړوه‌به‌رایه‌تیه‌ی ټوپه‌وه دروستکړا که ه‌ول‌ب‌دات کوتایی به‌سالانی رکا‌به‌ری له‌سهر کاریگرۍ، فله‌سفه و بودجه به‌پټنټ له‌ننویان وه‌زاره‌تی به‌رگری نه‌مریکا و سی نای نه‌ی. سهر‌پای نه‌مش، وه‌زاره‌تی به‌رگری به‌م دوایانه ه‌ل‌سا به‌ریک‌خستنی ده‌زگای ه‌والگری نه‌نی جیهانی تاییه‌ت به‌خوی له‌ژیر سهر‌په‌رشتی نارانسۍ ه‌والگری به‌رگری (DIA).^۲ به‌پړوه‌به‌رایه‌تیه‌که به‌وه ناسراوه که به‌هوی ناوچه‌ی جوغرافی و پرسه‌کانه‌وه ری‌خ‌رابیت، به‌لام ری‌خ‌خسته ورده‌که تانیستاش به‌نه‌نی ماوه‌ته‌وه.

به‌پړوه‌به‌رایه‌تی زانست و ته‌کنه‌ل‌ژیا به‌مه‌به‌ستی نه‌وه دامه‌زراوه که لی‌کولینه‌وه و ټی‌داره‌کردنی نام‌پاز و دیس‌پلینه‌کانی کورکړنه‌وی زانیاری ته‌کنیکی له‌نه‌ستو بگریټ. به‌شینکی نوری داه‌ینه‌کانی گواستراونه‌ته‌وه یو ده‌زگاکانی تری ه‌والگری، یان، ه‌ره‌که ناشکرا ده‌بوون، ده‌درانه ده‌زگا سهریازیه‌کان.

^۱ "Offices of CIA – Intelligence & Analysis – History". CIA. Archived from the original on April ۲۰, ۲۰۱۲.

^۲ Miller, Greg (December ۱, ۲۰۱۲). "DIA to send hundreds more spies overseas". The Washington Post.

به پړوه به رایه تی پشتیوانی چهند وه زیغه یه کی ریکستن و ئیداری هیه بڼه یه که
گرنگه کانی وه:

نوسینگه ی ناساییش

نوسینگه ی گه یاندن

نوسینگه ی تهنه لوزیای زانیاری.

سه باره ت به مشق و راهیتانی ده زگا که، سی ئای نه ی له سالئ ۱۹۵۰ به که م
نوسینگه ی په روه رده و مشقی خوی کرده وه. دوا به دوا ی کوتاییه اتنی جهنگی سارد،
بودجه ی راهیتانی ده زگا که که مېوه وه، نه مش کار که ریبه کی نه ریتنی له سر
کار مهنده کانی دانا.^۱ له وه لامی نه م پاشه کشه یه دا، به پړوه به ری ده زگای هه والگری
ناوه ندی، جورج تینت، هه لسا به دامه زاندنی زانکوی سی نه ی له سالئ ۲۰۰۲ دا.
زانکوه سالانه له نیوان ۲۰۰ تا سی سه د کورس ده کاته وه، که نه رکی سه ره کیان
راهیتانکرنه به فرمان به ری نو و نه فسه ره هه والگری نه زمونداره کان، و ستانی
پشتیوانی ده زگا که.^۲ نه م زانکویه به هاویه شی له که ل زانکوی هه والگری نیشیمانی
کارده کات، وه پیک دیت له کولیزی شیرمان کینت بڼه شیکرنه وه ی هه والگری،
به پړوه به رایه تی پیکه اته کانی شیکرنه وه ی زانکوه. بڼه قوناغه کانی دواتری راهیتانی
قوتابییه کان، به لایه نی که موه یه ک شویتنی راهیتانی نه یی هیه که ده که ویتنه که مپی
پیری، نریک ویلیامس بیری، فیرجینیا. قوتابییه کان هه لده بژیردین، وه
به ره پېشچوونه کانیان هه لده سه نگی نریت به ره وه ی بین به نه فسه ری شاماده بڼه
نه نجامدانی نه رکی هه والگری. شویتنی سه ره کی راهیتان بڼه نوسینگه ی را که یاندن
ناوه ندی راهیتانی وارینتونه، که ده که ویتنه نریک وارینتون، فیرجینیا. نه م شویتنه

^۱ Wendt, Jeff. "A feature interview with Frans Bax, President, CIA University". Today's Campus.

^۲ Host: Mary Louise Kelly (May ۲۸, ۲۰۰۴). "Inside CIA University: Higher Ed for Operatives". Morning Edition. NPR.

له ساڵی ۱۹۵۱ دامه‌زیاره و له ساڵی ۱۹۵۵وه له لایه‌ن سی ئای نه‌یه‌وه به‌کارده‌هێنرێت.ⁱ

سه‌باره‌ت به‌ بودجه‌ی ئه‌و ده‌زگایه‌ش، تانیستا ئه‌و زانیارییه‌ هه‌ر به‌ نه‌ینی ماوه‌ته‌وه‌. له‌ژێر مادده‌ی یاسایی ساڵی ۱۹۴۹ی ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندی، په‌رتویه‌بری هه‌والگری ناوه‌ندی تا‌که ده‌زگای حکومه‌تی فیدرالیه‌ که ده‌توانێت به‌ ئاره‌زووی خۆی بودجه‌ خه‌رج بکات.ⁱⁱ حکومه‌تی ئه‌مریکا رای‌گه‌یاند که بودجه‌ی سالانه‌کی بۆ ئه‌و ده‌زگایه‌ بۆ ساڵی ۱۹۹۷ بریتیی بووه‌ له ۲۶, ۶ ملیار دۆلار.ⁱⁱⁱ حکومه‌ت ب‌پ‌ی گشتی خه‌رجی هه‌والگری ناسه‌ریازی له‌ ساڵی ۲۰۰۷وه ئاشکرا کرد؛ ساڵی ۲۰۱۲ ب‌پ‌ی سالانه‌ی ۲, ۶ ملیاری دۆلاری بوو. به‌گوێره‌ی راگه‌یه‌نراوه‌کانی حکومه‌ت له‌ ساڵی ۲۰۱۲، بودجه‌ی سی ئای ئه‌ی بۆ چاودێری بریتیی بووه‌ له ۱۴, ۶ ملیار دۆلار، که ده‌کاته له‌سه‌دا ۲۸ی کۆی بودجه‌ و له‌سه‌دا ۵۰ زیاتر بودجه‌ی ئازانسی ئاسایشی نیشتمانی. بودجه‌ی کۆکرده‌وه‌ی زانیاری هه‌والگری له‌ پ‌نگای م‌رویه‌وه‌ له‌ ده‌زگای سی ئای ئه‌ی بریتیه‌ له ۲, ۳ ملیار دۆلار، بودجه‌ی کۆکرده‌وه‌ی هه‌والگری ه‌یما بریتیه‌ له ۱, ۷ ملیار، وه‌ خه‌رجیه‌کان بۆ کرده‌ی پاراستن و لۆجیستیک سی ئای ئه‌ی بریتیه‌ له ۲, ۵ ملیار. رۆبه‌رت بایه‌ر، شیکه‌روه‌ی که‌نالی سی ئین ئین و کارمه‌ندی پ‌یشووی سی ئای ئه‌ی رای‌گه‌یاند که کارمه‌ندیکی ئاسایی ده‌زگاکه‌ س‌ بۆ چوار سال جاریکی ده‌ب‌یت تاقیکردنه‌وه‌ی دروگری (polygraph) له‌سه‌ر ئه‌نجام بدرێت. په‌یوه‌ندی ده‌زگاکه‌ به‌ ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی تری ئه‌و وڵاته‌وه‌ فراوانه‌. سی ئای ئه‌ی وه‌ک ده‌زگای سه‌ره‌کی کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری م‌رویه‌ی ئه‌مریکا شیکردنه‌وه‌ی

ⁱ Pike, John (۲۰۰۱). "Warrenton Station B". Federation of American Scientists. Archived from the original on June ۵, ۲۰۰۹. Retrieved March ۱۸, ۲۰۱۲.

ⁱⁱ Pedlow, Gregory W.; Welzenbach, Donald E. (۱۹۹۲). The Central Intelligence Agency and Overhead Reconnaissance: The U-۲ and OXCART Programs, ۱۹۵۴-۱۹۷۴. Washington, D.C.: History Staff, Central Intelligence Agency. pp. ۴۳-۴۴.

ⁱⁱⁱ "Statement of the Director of Central Intelligence Regarding the Disclosure of the Aggregate Intelligence Budget for Fiscal Year ۱۹۹۷". Central Intelligence Agency. October ۱۵, ۱۹۹۷.

هەوالگری گشتی لە قەڵەم دەدریت، لە ژێر سەرپەرشتی بەرپۆڵەبەری هەوالگری نیشتمانی، کە بەرپۆڵەبەر و هاوئاھەنگاری دەکات بۆ شازدە دەزگای ئەندام لە کۆمەڵگای هەوالگری ئەمریکا. جگە لەمەش، ئەو دەزگای زانیاری لە دەزگا هەوالگرییەکانی حکومەتی ئەمریکا، سەرچاوەی زانیاری بازرگانی، وە دەزگا هەوالگرییە بیانییەکان بە دەست دەھێنێت.ⁱ

دەزگای هەوالگری نەیتی (SIS)

نووسینگەی دەزگای نەیتی لە ساڵی ۱۹۰۹ وەک ئازانسێ هەوالگری سەرەکی بەریتانی لە ژێر سەرپەرشتی فەرماندە مانفیلد کەمینگ دامەزرێاو. بەشی بیانی نووسینگە کە، کە بەرپرس بوو لە کۆکردنەوەی زانیاری هەوالگری لە دەرەوێ بەریتانیا، بەختیاری فراوانبوو وە لە ساڵی ۱۹۲۰ ناوەکی بوو بە دەزگای هەوالگری نەیتی، یان (MI-۶). ئیمپۆ، دەزگاکە پێکھاتەکی سەرەکییە لە هەوالگری نیشتمانی بەریتانی. سەرھەڵدانی کەشتیگەلی ئەلمانی و ھیزی سەریازی لە سالانی بەرلە جەنگی جیھانیی یەکەم وایان دەخواست سەرکردە بەریتانییەکان، کە پتووستیان بە هەوالگرییەکی ورد ھەبوو لە سەر ھیز و لاوازی ئەلمانەکان، ھەلسنەو سەرخۆیان و کاریک بکەن بۆ دروستکردنی دەزگایەکی بە ھیزی هەوالگری. بەشی بیانی نووسینگەی خزمەتگوزاری نەیتی لە ساڵی ۱۹۰۹ دروست کرا کە ئامانج لێی پێدانی زانیاری وردی هەوالگری بوو لە سەرچاوەی بیانییەو بۆ حکومەتی بەریتانی. لە ماوەی جەنگی جیھانیی یەکەمدا بەشی بیانی، کە بە دەزگای هەوالگری نەیتی ناسرابوو، پەروی بە تۆپەکانی سیخوێدا لە ناوچە داگیرکراوەکانی فەرەنسا و بەلجیکا لە لایەن ئەلمانییەو، بە مەش سوودیکی زۆری بە ھەولەکانی جەنگ لە گەڵ ئەو ھیزەدا گەیاند.ⁱⁱ

ⁱ Rosva, Edward (February ۲۱, ۲۰۱۷). "National Security Council spokesman quits CIA, writes scathing editorial in Washington Post". Salon. Archived from the original on February ۲۲, ۲۰۱۷. Retrieved February ۲۴, ۲۰۱۷.

ⁱⁱ Andrew, Christopher. Her Majesty's Secret Service: The Making of the British Intelligence Community. New York: Viking, ۱۹۸۵.

تەنەت دواى كۆتايىيەتتى جەنگەكەش، كەمىنگ دۇنيايى ئەوئىدا كە دەزگاگە ھەلئەوئەشەتەو. لەماوئى سالانى بېستەكاندا، دەزگاگە سەرنجى خستەسەر چالاككېيەكانى بەككېتى سۆفئەت و شوئەتتى نۆدەوئەتتى، كە پىئيان واپوو ھەرەشەيەكى مەزئە بۆ بەرىقانىا و نېمپراتقورياكەى. جگەلەمەش، سەرھەلئانى ئەلمانىاي نازى لەسالانى سېيەكاندا دەزگاگە ناچاركرد دووبارە سەرنجى خۆى بختەو سەر ئەلمانىا. داگىركارى نازىيەكان بۆ ئەوئوپاي خۆرئانا لەسالى ۱۹۴۰دا بەر واتايە دەھات كە دەزگاگە بەشى ھەرەقۇرى سەرچاوە ھەوالگىرىيە مۆيىيەكانى لەدەستداو. قۇپەكانى ئەو دەزگايە دەبوايە دووبارە لەسەرەتاو بەخۆى بەكۆت لەماوئى داگىركارى نازىيەكانى لە ئەوئوپا. ھەرەھا، دەزگاگە سەرپەرشتى كارەكانى كۆد و تەشقىرى حكومەتى دەكرد لە بلىچلى پارك لەماوئى جەنگى جېھانىي دووھم. لە بلىچلى پاركد، شكىنەرانى كۆدى توانيان بەزىرەكانە بەقۇى زانستە فراوانەكەى ئالان تىورىنگ كۆدى ئامىرى ئىنىگما بشكىتن. بەم ھۆيەشەو، جەنگە لە بەرژەوئەندى ھاوپەيمانان كۆتايى ھات.^۱

لەماوئى سالانى جەنگى ساردېشدا، دەزگاگە سەرنجى سەرەكى لەسەر ھەرەشەكانى يەككېتى سۆفئەت بوو. دەزگاگە تووشى چەندىن گرفتارىيى بوو لەماوئى مەلمانىكەدا. ھەرلە ماوئەدا، دەزگاگە بەناچارى دەبوايە لە چەندىن كۆدەى نۆپتى تىردا تىوئەكلىت، لەوانە رووخاندى بەلشەفېك لە رووسيا و روخاندى حكومەتى ئىزان لەسالى ۱۹۵۳. لەوئەتەى جەنگى سارد كۆتايى ھاتوئە، دەزگاگە بەچەندىن كۆدەو خەرىكە، بەتايىيەتەى ھەرەشەكانى تىرۆرىزم، تاوانكارى نۆئەتەوئەى، و ناسەقامگىرى ناوچەى. ھەرلەم داويانە، دەزگاگە تووشى رەخنەيەكى نۆر بوو لەلايەن ھاوئەتايىيە وئەتەكەيەو بەھۆى رۆلەكەى لە داگىركردى ئىتراق لەسالى ۲۰۰۳. رۆلى دەزگاگە بەشۆيەكەى فەرمى لەپىزگاي ياساى دەزگا ھەوالگىرىيەكانى ۱۹۹۴ پىئاسە كراو. وە،

^۱ Hinsley, F. H., et al. British Intelligence in the Second World War, ۵ vols. London: Cambridge University Press, ۱۹۹۳.

بارەگا سەرەككەشى دەكەۋىتە فۆكسھۆل كرۇس، ناۋەپاستى شارى لەندەنى پايتهخت.^۱

چاۋەدىرى ئاسمانىي (Aerial Surveillance)

لە كرداردا، ئەۋە سەلمىتراۋە كە فېۋكە يەككە لە باشترىن ئەۋ ئامپازانەى بەكارھاتوۋە بۇ كۆكردنەۋەى زانىارى لە سەددەى بىستەمدا. فېۋكە دەتوانىت چەندىن جۆر كامىرا ھەلبىگىت كە دەتوانن شوپىنى دوژمن دەستنىشان بگەن و ھەموو ئەۋ ئامپزانە ئاشكرا بگەن كە بۇ كارى پەيوەندىكرىن بەكاردىن تەناتە ھەندى فېۋكەى پىشكەوتوۋ ئەۋ توانايەشيان ھەيە كە شوپىنى پىتاندىنى يۆرانيۆم و تاقىكرىنەۋەى چەكى ناۋوكى بەشئەۋەكى لىھاتوۋ ديار بگەن. لەماۋەى جەنگى سارددا، فېۋكە ئامپىرىكى نۆد بەسوۋدى كۆكردنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى بوۋ، ئەمەش بۇ چەندىن ھۆكار دەگەپتەۋە. يەكەم، تواناى فېۋكەكان بۇ گەيشتن بە بەزى كە واى لە كامپراكانيان دەكرى بەئاسانى بتوانن بەسەر سنوۋرى دوژمندا زال بن بەين ئەۋەى پىشئىلى بەزاندىنى سنوۋرە نپودەۋلەتپپەكان بگەن. دوۋەم، فېۋكەى چاۋەدىرى ئەۋەى نوپى دواى جەنگى جىپھانىي دوۋەم ئاسانكارى كرر بۆنەۋەى بەسەر سنوۋرى ھەندى ولاتى تردا بېقن بۇ ئەنجامدانى ئەركەكانيان بە بەزى و خىراپىيەكى وا كە دوژمن بەئاسانى ئەتوانىت ھەستيان پى بكات. سىيەم، فېۋكە دەتوانىت لەكاتى گونجاۋدا زانىارى كۆبكاتەۋە. فېۋكەۋان لەچەند كاترئەمپىرىكى كەمدا رىنمىي پىدەدرىت، فېۋكەكەى ھەلسىتتت، بەرەۋ ئامانجەكەى بفرىت، و بە داتاي گرنگى ھەۋالگىرى بگەپتەۋە. سەرەپاى ئەمەش، فېۋكەش زىانى خۆى ھەيە. جارىەجار ئەم فېۋكەنە دەكەۋنەبەر ھىرشى موشەكى دژە فېۋكە و تۆپى ئاسمانىيە ھەۋالگىرىيەكانەۋە، بەمەش كىشەى دبلۇماسى لەنتوان نوۋ ولاتەكە روۋدەدات ئەگەر ھاتوۋ ئەۋ فېۋكەيە ھىنراپە خوارەۋە. لەم سالانەى دوايىدا، سەتەلايەت و فېۋكەى بىن فېۋكەۋان

¹ Wark, Wesley. The Ultimate Enemy: British Intelligence and Nazi Germany, ۱۹۳۲-۱۹۳۹. Ithaca, NY: Cornell University Press, ۱۹۸۵.

جەنگى زانىارى

كەمكرانەتەۋە جېڭاى فېۋكەى بە فېۋكەۋانى گىرتۈتەۋە، بەلام بەتەۋاۋىش جېڭاى نەگىرتۈتەۋە، ۋەك ئامپازىك بۇ كۆكردەنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى .
ھەرچەندە فېۋكە ھەردەم بەكارھىتىراۋە بۇ كۆكردەنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى تەكتىكى لە بەرەكانى جەنگدا، تەۋاۋىۋىنى جەنگى جىھاننى دۈۋەم ۋاى كىرد بەكارھىتتەنئان زىاتىر بۇ مەبەستى ھەۋالگىرى سىتراتىژىيى بىت . جىۋازىيە ئايدۇلقۇشپەكانى نىۋان يەككىتى سۇڧىيەت ۋ ھىزەكانى ھاۋپەيمانان دۋاى جەنگ ۋاى كىرد جىۋاۋىنەۋەپەكى فىزىكى سىنور ئەۋە سىنورە بىتتە ئاراۋە كە ئەۋان دۋاى كەۋتنى ئەلمانىا داگىرىيان كىردىۋ .

فېۋكەى چاۋەدىرى ھىزەى ئاسمانى ئەمىرىكا (لۆكھىد ۋى-۲) يەكەمىن ئەركى خۇى لە ئابى ۱۹۵۵ بەئەنجام گىياند .

ئەمىرىكا ۋ بەرىتانىا دەستىيان كىرد بەناردنى فېۋكە بەسەر سىنورى داگىرىكراۋ لەلاپەن سۇڧىيەتەۋە بەر لەسالى ۱۹۴۶ . ئەم فېۋكەنە، كە بەنۇرى ۋا رادەگىنرا پەھەلە ئەۋ سىنورائەيان بىۋە، يەكەمىن بەكارھىتتەنئان فېۋكەى ھەۋالگىرى جەنگى سارد بۋون . ئەمىرىكا، سۇڧىيەت، ۋە ھاۋپەيمانەكانىيان فېۋكەى ھەۋالگىرىيان بەدرىژالى جەنگى سارد، سەدەى بىست ۋ يەكەمىشى لەگەلدا بىت، بەكارھىتاۋە .

چەندىن ئامېرى ھەۋالىگىرى لەسەر فېۋكەدا زىادىكراۋە لەكاتى جەنگى جىيەننى دوۋەمەۋە. دەكرىت بەشىكى ئىدى ئەم جۆرە ئامېرانە بۇ سى بەش پۇلېن بىكەن. يەكەم، فېۋكەى ھەۋالىگىرى دەتوانىت چەندىن جۆرى كامېرا و فىلم ھەلبىگىرىت، ۋەك كامېراى پېشكەۋتوۋى ستاندارد كە دەتوانىت لە شەۋدا وىنە بىگىرىت. ئەم جۆرە كامېرانە دەتوانىت لەپېشەۋە فېۋكە جىگىرى بىگىرىت بۇ وىنەگىرنى ئامانجەكەى بەو ئاراستەيەى كە فېۋكەكە دەفېرىت. جۆرەكانى تىرى كامېرا دەتوانىت يەك گۆشە لە راست يان چەپى فېۋكەكەۋە وىنە بىگىرىت. ئەم جۆرە كامېرانە رېگا بە فېۋكەيەك دەدەن بۇئەۋەى بەدېرىزايى سنوورىك ياخود لەنئور سنورى ئاسمانى نىۋەتەۋەيىدا بىفېرىت كاتىك وىنە لەناۋ سنوورىكى تردا دەكرىت كە فېۋكەۋانەكە نەيەۋىت ئەم ھەۋلە بىدات.

بۇنمۇنە، لەسالى ۱۹۶۲، فېۋكەى چاۋدىرى يۈ۲ى ئەمىرىكى ئەم كامېرايە تېدا بەكارھىنرا لەسەر ۋلاتى كۇبا دۋاى ئەۋەى فېۋكەيەكى لەم جۆرە لەلايەن موشەكى ئاسمانى سۇفېتەۋە كرايە ئامانج. كامېراكە ۋادەكات ئەم جۆرە موشكانە نەتوان بىكەنە ئامانج كاتىك وىنەى ئامانجەكانى لە روۋيەكى لىژدا دەكرىت كە چەند گۆشەيەك لە فېۋكەكەۋە دوۋرە. دوۋەم، فېۋكە دەتوانىت چەندىن جۆرى كامېراى سانسۇرى ئەلىكتىرۇنى ھەلبىگىرىت لەكاتى بەئەنجامىك كە پېتى دەۋىرىت ھەۋالىگىرى ئەلىكتىرۇنى، ھەۋالىگىرى ھىمايى يان ھەۋالىگىرى گەياندن. كاتىك فېۋكەكە لە نىزىك يان بەسەر سنورى دۈژمندا دەفېرىت، ئەو سانسۇرانە دەتوانن شوپىنەكە ديار بىكەن و چەندىن جۆرى ھىماى ئەلىكتىرۇنى تۇمار بىكەن، ۋەك رادار و چەندىن جۆرى تىرى پەيۋەندى كە بۇ كارى شىكىردنەۋەى ھەۋالىگىرى بەكاردىن. بۇنمۇنە، لەسالى ۱۹۸۲، ھىلى ئاسمانى كۆرۋاى باشۋور بەسەر سنورى يەكېتى سۇفېتەدا فېرى لە روۋداۋىكدا كە تا ئىستاش ھەر باسى لىۋە دەكرىت. دۋاى ئەۋە فېۋكە شەپكەرەكانى سۇفېت فېۋكەكەيان لەسەر ئاۋە نىۋەدەۋلەتتەيەكان ھىتاىە خارەۋە، ئەمىرىكا لەۋكاتەدا تۇمارەكانى دەنگى و تەكنىكى فېۋكەۋانەكەى يەكېتى سۇفېتە تۇماركىرد كە دۋاى

دهکرد ریځای پېښورتیت بڼه‌وه‌ی نو فرۆکه‌یه‌ی هتلی کورځای باشوور بهینیتته خواره‌وه.^۱

نوسینگه‌ی هوالگری و توږینه‌وه (INR)

نوسینگه‌ی هوالگری و توږینه‌وه له‌سالی ۱۹۵۷ دامه‌زراوه، نرکی سره‌کی بریتیه له کارکردن وهک په‌که‌یه‌کی هوالگری وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی نمریکا که زانیاری ورد و درشتی هوالگری به وه‌زیری دهره‌وه بڼ پریردان له‌سر سیاسه‌تی دهره‌وه، دبلوماتکاره نمریکیه‌کان، و چنده که‌سایه‌تیه‌کی دیاریکراو له وه‌زاره‌تی دهره‌وه، ده‌به‌خشیته. هه‌روهک وه‌زاره‌تی دهره‌وه ده‌لټ، "نرکی سره‌کی نهم په‌که‌یه بریتیه به‌یه‌کتر به‌ستنه‌وه‌ی سرچاوه هوالگریه‌کان بڼ خزمه‌تی دبلوماتسپه‌تی نمریکا." هه‌روه‌ها، نهم په‌که‌یه خالی په‌یوه‌ندی و هه‌ماهه‌نگی وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌یه له‌گه‌ل نوسینگه‌ی به‌پڼه‌به‌رایه‌تی هوالگری نیشیمانی و وهک نوښته‌ری وه‌زاره‌تی دهره‌وه له‌زوری به‌یوه‌ندییه‌کان له‌گه‌ل نندامای تری کومه‌لگای هوالگری رڼل ده‌گیریت. بنچینه‌ی سره‌کی دروستبوونی نمر په‌که‌یه ده‌گه‌رپته‌وه بڼ دروستبوونی نوسینگه‌ی ده‌زگا ستراتژییه‌کان (OSS) که له‌لایه‌ن سه‌روک فرانکلین روزفیلټ له‌سالی ۱۹۴۲ دروستکرا و له‌لایه‌ن هاری ترومان له‌سالی ۱۹۴۵ لټکه‌له‌وه‌شایه‌وه دوا‌ی کڅتاییه‌اتنی جهنگی جیهانی دوهم. به کڅتاییه‌اتن به نوسینگه‌ی ده‌زگا ستراتژییه‌کان، ترومان نمرکه‌کانی به‌سر وه‌زاره‌تی دهره‌وه و وه‌زاره‌تی جهنگدا دابه‌شکرد، که وه‌زاره‌تی دهره‌وه لقی شیکردنه‌وه و توږینه‌وه‌ی به‌رکه‌وت. نهم لقه تڅی بوو له ستافی نه‌کادیمی له‌چهن‌دین که‌سایه‌تی دیار له‌کاتی جهنگدا، توانی راپورتی زور گرنه‌گ به‌رهم بهینیت له‌مه‌پ ډڅی سوپا، دارایی، و کاروباری ښووری نهمان.

^۱ Gunston, Bill. An Illustrated Guide to Spy Planes and Electronic Warfare. New York: Arco Publishers, ۱۹۸۳.

-Jackson, Robert. High Cold War: Strategic Air Reconnaissance and the Electronic Intelligence War. Newbury Park, CA: Haynes North America, ۱۹۹۸.

جنگی زانیاری

له پوروی دامه زراوه ییوه، دهزگا که دابه شکراره بۆسه ر تۆزده نووسینگه که سه رجه می وهزاره تی دهره وه به شتویه کی گشتی پیک دههینن. زیاتر له سن سه د کارمه ندی هیه، سن چاره گ له ر ژژه یه خزمه تگوزاری مه دهینن. دهزگا که به م شتویه کارمه نده کانی دابه شکرده بو: ئه فریقیا، سێزده کارمه ند؛ کاروباری ئه مریکا و دهووبه ری، سێزده کهس؛ ئاسیای رۆژه لات و هینن، بیست کهس؛ شیکردنه وه ی ئابوری، تۆزده کهس؛ ئاسیای نزیک و ئاسیای باشوور، هه ژده کهس؛ ئه وروپا، هه فده کهس؛ روسیا و تۆراسیا، بیست و سن کهس؛ بلابوونه وه ی چه ک و پرسه سه ریازییه کان؛ هه ژده کهس؛ تیرویزم، ماده ده ی هوشبه ر و تاوان، تۆزده کهس؛ و پرسه جیهانییه کان، هه ژده کهس. یه کێک له ئه رکه هه ره سه ره کیه کانی ئه م یه که یه بریتیه له وه ی که ده بیته هه موو به یانییه ک راپۆرتیکی تیروته سه ل له مه ی ئه م بابه تانه ی سه ره وه ئاماده بکات و به شتویه کی شیکراوه یی بخریته به رده م وه زیری دهره وه. یه کێک له خاله هه ره به هیزه کانی ئه م یه که یه بریتی بو له نمونه ی چه کی کۆمه لکوژی ئیراق، ئه م دهزگایه پیتی وابوو که ئیراق خاوه نی هه ی چه کی کۆمه لکوژی نییه. به پێچه وانه وه، دهزگا هه والگرییه کانی تری له کۆمه لگای هه والگری به پشت به ستن به و به لگانه ی هه یانبوو پێیان وابوو که ئیراق خاوه نی ئه م چه کانه یه، به م پێیه ش له سه ر ئه م بنه مایه ئه مریکا جهنگیکی وێرانکه ری به رپا کرد.^۱

^۱ Harr, John. The Professional Diplomat. Princeton, NJ: Princeton University Press, ۱۹۶۹.

-Pringle, Robert. "Creeping Irrelevance at Foggy Bottom," Foreign Policy ۲۹ (۱۹۷۷/۷۸), ۱۲۸-۱۲۹.

-Richelson, Jeffrey. The U.S. Intelligence Community, ۵th ed. Boulder, CO: Westview, ۲۰۰۸.

كۆمپانىيائى ھېلى ئاسمانىي ئەمىرىكا

ھېلى ئاسمانى ئەمىرىكا كۆمپانىيائىكى گواستىنەۋەى تايىبەتى بوو كە بەنھېنى لەلەين سى ئاى ئەپەرە خاۋەندارىيەتى دەكرا. ئەم ھېلە بەتايىبەتى چالاك بوو لە پشتىوانىكىردىنى چالاكىيە نھېنىيەكانى سى ئاى ئەى لە باشۋورى رۆژھەلاتى ئاسيا. ھەرۋەھا، ئەم ھېلە تۆمەتباركرا لە تىۋەگلان لە چالاكى بەقاچاغبردىنى ماددەى ھۆشبەر كاتىك ئەم ئەركانەى نەنجام دەدا. ھەلىكۆپتەرەكانى ئەم ھېلە بەژداربۋون لە دوايىن كىشانەۋەى فېتىنامىيەكانى باشۋور و ئەمىرىكىيەكان لە سايگۇن لەسالى ۱۹۷۵. ئەم ھېلە بەشىۋەپەكى فەرمى لەسالى ۱۹۷۶ كۆتايى بە كارەكانى ھېترا. دروشمەكەى برىتىي بوو لە "ھەرشىتىك، ھەرشۆپىنىك، ھەركاتىك، بەشىۋەپەكى پىشەپىانە."

ئەم كۆمپانىيائى لەژىر ناۋى كۆمپانىيائى گواستىنەۋەى ئاسمانى مەدەنى دەرەكەوت. لەسالى ۱۹۵۱، سى ئاى ئەى لە خاۋەنەكەى، كە ناۋى كلېر لى چىقۇلت، نىزىك بۋەرە كە لەماۋەى جەنگى جىھانىي دۋەمدا ناۋبانگىكى باشى پەيداكرىدبوو بەۋى ئەۋەى ئەندامى پلنەكە ئاسمانىيەكان بوو، كە ھېزىكى ئاسمانى خۆبەخش بوو لەسالى ۱۹۴۱ بۆ ۱۹۴۲ لە مامەلەى كېنى ئەم فرۆكانەدا. كاتىك كە فرۆكەكانيان كېى، ناۋى كۆمپانىياكە كۆپرە بۆ گواستىنەۋەى ئاسمانى مەدەنى. لەسالى ۱۹۵۹دا دۋوبارە ناۋەكەى كۆپرە بۆ ھېلى ئاسمانى ئەمىرىكا. ئەم كۆمپانىيائى خاۋەنى چەندىن جۆر فرۆكە بوو، ۋەك ھەلىكۆپتەر و فرۆكەى سەريازىي يەككىتى سۆفەتى جاران.

ئەم كۆمپانىيائى پالپىشتى چەندان تۆپەراسىۋنى سى ئاى ئەى كىرد لە ۋلاتى لاس لەسالانى ۱۹۵۹ بۆ ۱۹۶۲. لەسالى ۱۹۶۲ بۆ ۱۹۷۵ بەشىۋەپەكى تايىبەتى چالاك بوو لە پېدانى شتمەكى لۆجىستى (خواردن و تەقەمەنى) و پشتىۋانى چاۋەدىرى ئاسمانى بۆ سوپاي لوى پاشايى و سوپاي ھۆنگ. سەرەپاي چالاكى پەنھانى و پشتىۋانى تۆپەراسىۋنى سەريازىي، ھېلى ئاسمانى ئەمىرىكا بەكارىش دەھات بۆ گواستىنەۋەى دېلۇماتكار، پىزىشك، سىخوپ، بەرپىرسانى ماددەى ھۆشبەر، ۋە چەندان ھاۋلاتى تىرى مەدەنى.

مشومپىكى ئۆز ھەيە لەمەپ ئەۋەى كۆمپانىياكە بەقولى تىۋەگلاۋە لە كارى قاچاغچىتەى حەشىش و ھىۋىن كە سەرىبە لىۋا فان پاۋى لاۋسى بوۋ. لەكانىتىكا ھەندى رەخنەگر واى دەبىنن كە ئەو كۆمپانىيايە تىۋەگلاۋو لە كاتى بەقاچاغبردىنى ماددەى ھۆشبەر، ھەندىكى تر ئامازە بەۋە دەكەن كە خودى ھىلى ئاسمانى ئەمريكا تىۋەنەگلاۋو ۋە فەرمانبەرانى زانىارى راستەوخۆيان نەبوۋ لەبارەى ئەۋەى كە ئەم كارە لەنىۋ فېۋكەى ئەۋاندا ئەنجام دەدرىت.

ھەرچەندە ھىلى ئاسمانى ئەمريكا لەسالى ۱۹۷۶ ھەلۋەشاىۋە، ھەرزوۋ جىگرەۋەى دەرەكەۋت. لەسالى ۱۹۷۹دا يەككىك لە فېۋكەۋانەكانى و ئەفسەرى پېشۋوى سى ئاى ئەى بەناۋى جىم رايان ھەلسا بە دامەززاندىنى كۆمپانىيايەكى تر كە خۆى ۋەك كۆمپانىيايەكى تاييەت داىە ناسىن. ھەندى گىرپانەۋە ئامازە بەۋە دەكەن كە ئەم كۆمپانىيا نوپىيە ھەلساۋە بەپىئدانى چەك و خۆراك بە جۆناس سافىتمبى لە ئەنگۇلا. دواى ئەۋە جەنگى دژە تىۋىر دەستى پىكىرد كارمەندانى ئەۋ ھىللە لە ۴۸ كەسۋە بۇ ۷۹ كەس لەسالى ۲۰۰۴ بەرز بوۋەۋە. تۆمارى فېۋكەۋانى پىئمان دەلېن كە دواى دەسگىر كىردىنى سەرانى رىكخراۋى قاعىدە لەسالانى ۲۰۰۲ و ۲۰۰۳، فېۋكەكانى كۆمپانىياكە بەرەۋ ئەۋ فېۋكانە فېۋن كە نىزىك بوۋ لەۋ شۋىنەى ئەۋ سەركىردانەى رىكخراۋەكەى تىادا دەستگىر كرابوۋ.^۱

ھەۋالگى ئەمريكا لە جەنگى جىھانىي يەكەم

بەرلە سەدەى بېستەم، كۆمەلگائى ھەۋالگى بەشىكى ھەمىشەى نەبوۋە لە يەكەى كارگىرپى ھۆكۈمەت، ئەركى سەرەكى ئەنپا ئەۋەبوۋ لەكاتى ھىرشى لەناكاۋدا ئاسانكارى بۇ دەزگا پەيوەندىدارەكان بكات. لەگەل دامەززاندىنى كۆماردا، جۆرج واشنتۇن ئۆز دوۋدېل بوۋ دەربارەى دامەززاندىنى دامەزۋاۋەيكە ھەمىشەى ھەۋالگى بەھۋى ئەۋ تاييەتمەندىيە نەپتىيى و فريودانەى كە لەخودى كارەكەدا ھەيە. ھەرچۇنىك

^۱ Air America Archives, University of Texas at Dallas.
-Robbins, Christopher. Air America. New York: Putnam, ۱۹۷۹.

جهنگى زانىارى

بېت، له سالى ۱۷۹۰، نو واىکرد ياسايەك له كونگرېس تېپه پېنرېت له مېر دامه زاندىنى "تەمبىلىكى نېتىيى" يەبې چل هزار دۆلار كه تەرخانراو بوو بۆ "مامەلى بىيانى"، ھۆكارى ھەرە سەرەكى ئەم بېيارەش دەگە پېتەو بۆنەوې ئەمريكا ولاتىكى تازە بوو و دەبوايە لە پېرى ھاوکارىكى بەمىزەوہ نو ئەزمونەى بېارېزىت. ھەرەك ناماژەى پېدرا كه چۆرچ واشنتون پېشەنگى نو رابەرانە بوو له دابىنکردنى برە پارەيەكى بۆ كارى ھەوالگىرى، بەلام نو برە پارەيە بۆ خودى بابەتى ھەوالگىرى دابىن نەكراو.

لە ماوہى جەنگى ناوخۇدا، بەشىكى زۆرى كۆكردنەوہى زانىارى ھەوالگىرى يەكېتى (Union) نو ولاتە لەلەپەن دەزگای پۆلىسى نېتىيى (سىخوې) ئالان پېنكېرتۆنەوہ ئەنجام دەدرا. لە سالانى دواى جەنگى ناوہخۇدا، دەزگای پېنكېرتۆن لە چەندېن چوارچېوہدا ھەلدەستا بە كۆكردنەوہى دانای ھەوالگىرى ھەك چالاكفانانى كرىكار و فران و خېسى جەيمس، ھەردوو دزى ناو ھېلى شەمەندەفەر. سەرەپاى ئەمەش، بۆ كاتى جەنگى ئەمريكا و ئىسپانيا لە سالى ۱۸۹۸ دەزگای نېتىيى رۆلىكى ديارترى گېرا لە كۆكردنەوہى زانىارى بەمۆى ھاوېشتنى پەلەقارەى كارى خۇيان بۆ پېشت تەنيا بەرەنگارىوونەوہى كارى ساختە، گرتنى سىخوپانى ئىسپانى و ئانارشىستە شاراوەكان. لە سەرەتای سەدەى بېستەمدا، ئىدارەى ھەوالگىرى ھەمىشەى خەرىك بوو دەكەوتە سەرپېتى خۆى و ئېتر بە سەرەخۆى چالاكى ئەنجام دەدا.

حكومەتى ئەمريكا وانەيەكى باشى لە جەنگ لەگەل ئىسپانەكان وەرگرتبوو لە بوارى پېنكەتەى سەربازى و ھەوالگىرىدا. سوپاى ئەمريكا پەرەى بە پەيمانگای ئەوروپى "ستافى گشتى"دا بۆ دروستکردنى بەشى زانىارى سەربازىي (ھەرچەندە ھېزە دەريابىيەكان نووسىنگەى ھەوالگىرى دەريابيان لە سالى ۱۸۸۲ دروست كەردبوو). ئەم بەشە بوو بە سەرچاوەى سەرەكى ھەوالگىرى سوپا، بەلام تواناكانى ھەك دەزگايەكى ھەوالگىرى سەربازىي لەكاتى ناشتى لەو سالانەى بەرلە جەنگى جىھانىي يەكەم ھېشتا بە فەرمى نەناسراو.

دوای ھەلگىرسانى جەنگى جىھانىى يەكەم، دەزگايەكى نوئى ھەوالگىرى سەرىپەلدا كە بە يو-۱ ناسرابوو. لە ساالى ۱۹۱۵، سەرۆك ولسن بىرايدا كە بۆ ھەزارەتى دەرەو ھە گرنگ دەست بخاتە ناو كاروبارى ھەوالگىرى ھە. ھەركە جەنگ رەوداوى نوئى بەخۆپەو دەبىنى، ئەمىرىكا لە پىنگەيەكى نەرمدايوو لە بەردەواميدا بە پىنگە بىن لاپەنەكەى بە شىئەيەكى راستەوخۆ لەكاتىكدا پشتىوانى لە ھۆكومتى بەرىتانىاي مەزن دەكرد، كە ھىژنكى ئىمپىريالى بوو. ھەزىرى دەرەو ھە ولىام جىتىنگ برايان تووشى چەرمەسەرىپەكى تۆد بوو بە ھۆى ئەم پشتىوانى ھۆكومتەكەى بۆ ھىژنكى ئىمپىريالى بە ھۆى ئەو ھە ئەمىرىكا خۆى دژە ئەم جۆرە ھەزە بوو، ھە ناوبراوئىش پالېشتىكى سەرەكى بوو ھەزى پۆپۆلىستى. ھەچۆنك بىت، لەكۆتاييدا ناوبراو بۆ ناپەزايەتى دەرەپىن لە پىنگەى ئىدارەى ولسن لە ھەمبەر ئەلمانىا دوای نەغۆبوونى كەشتى لوسىتانىا دەستى لەكار كۆشاپەو.

رۆبەرت لانسىنگ، جىگەرەو ھە برايان، چەند دامەزراو ھەكى دامەزراند بۆ يو-۱. بۆ دىلنابوون لەو ھە سەرۆك بە ھىچ جۆرىك لە نزىكەو پەيوەندى نايت لەگەل دەزگا ھەوالگىرى نوئىكە، لانسىنگ، ھەلسا بە دامەزراندى فرانك پۆلك، كە ئەندامىكى دوروى بىنەمالەى سەرۆك جەيمس پۆلك بوو، ھەك راوئىزكارى ھەزارەتى دەرەو ھە. رۆلى ناوبراو برىتىى بوو لە پىتدانى ئامۆزگارىى بە ھۆكومت لەمەپ بىلايەنى ئەمىرىكا لە مەملەتن ئەوروپىيەكان. بە بەرزىبونەو ھە پىنگەى ئەمىرىكا لە تەنگزەكە، پۆلك زياتر بايەخى بە كۆكردنەو ھە زانىارى ھەوالگىرى لەپى ھەماھەنگىكردن لەگەل بالىۆزخانەكانى بەرىتانىا و فەرەنسا كۆد لەمەپ پەرسەكانى دژە ھەوالگىرى. پۆلك لەم سەروپەندەدا ھەلسا بە دروستكردنى "رۆورى رەشى ئەمىرىكى" كە تايادا شىفرەى بىيانى دەبپى، ھە ھەروەھا بە شىكى تىرىشى دروست كۆد بە ناوى "بەشى ھەوالگىرى بىيانى" ھە ھەزارەتى دەرەو ھە كارى سەرەكى بەردەواميدان بوو بە ئەنجامدانى چالاكى كۆكردنەو ھە ھەوالگىرى لەكاتى ئاشتىيدا. بۆ ساالى ۱۹۱۹، دەزگا كە رووكار و شىئەى فەرمى دەزگاي "يو-۱" ھە رەگرت دوای ئەو ھە كۆنگرەس نووسىنگەيەكى نوئى برىكارى ھەزارەتى دەرەو ھە بۆ پۆلك دروست كۆد. سەرەپاى ئەمەش،

دروستکردنى ئەم دەزگايە بە فەرمى نەيتوانى كېشەكانى ناو كۆمەلگاي ھەوالگىرى ئەمريكا چارەسەر بىكات. رىكابەرىيەكى تووند لەنئۆ دەزگاكاني ۋەك نووسىنگەى لىكۆلېنەۋە، ئىف بى ئاى، ۋە دەزگاي نەيتىنى دروست كرد.

تەنانت بەرلە چوونى ئەمريكا بۆناۋ جەنگ لە نىسانى ۱۹۱۷، كۆكردنەۋەى زانىبارى ھەوالگىرى، ئەو كارە بۆ دەزگاي يۆ ۱ دروستكرا، دەستى بە كارەكانى كرد. كوردن توشىنكلۆس ۋەك راۋىزكارى پۆلك لە رىكخستنى كارە نەيتىيەكان ھاۋكارى ناوبراۋى كرد. پىنكھاتەى كۆمكارى ئايڧى (Ivy League) يۆ ۱ ئەو نوينەرى كۆمەلگاي ئەمريكى نەبوو كە بەھۆى شەپۆلى كۆچكردنەۋە دەبوۋە كۆمكارىكى ھەمەچەش. دەكرىت بلېين ئەۋەى لەو كۆمكارە تېبىنى دەكرا برىتىى بوو لە لايەنگىرىيەكى بەھىز لەھەمبەر دۆزى بەرىتانىادا. يەكېك لەم جۆرە نمونانە برىتىى بوو لە سىر وىليام وايزمان. لەسالى ۱۹۱۵، وايزمان لەلايەن حكومەتى بەرىتانىاۋە ۋەك بەرپرسى ھەوالگىرى بەرىتانىا لە ئەمريكا دامەزرا. وايزمان بەئاسانى توانى كارىگەرىى بەھىز بەدەستبېئىت لەنئۆ بەرپرسانى حكومەت، ئەمەش لەپىگاي برەۋدان بەو كەسانەى كە لەنئۆ بازىنەى نوخەى ئەمريكادا بوون كە زياتر و زياتر بيانھىتتە ژۇر رىڭڭى بەرىتانىاۋە. ئەمە دەرفەتېكى باشى بە حكومەتى بەرىتانىادا بۆئەۋەى بەئاسانى بتوانىت پشتىۋانى نوخەى دەسەلاتدارى ئەو ۋلاتە بەدەست بېئىت.

كارىگەرى ئەم رەۋتە لەنئۆ دامەزراۋەى يۆ ۱ بەئاسانى لەنئۆ سىياسەتى ئەمريكادا دەبىنرا. كاتېك سەرۆك ۋلسن داۋاى لە كۆنگرېس كرد بۆئەۋەى جەنگ لەدۆى ئەلمانىا رابگەيەنئىت، ئەو ۋتى كە ئەو وىستى جىهان سەلامەت بېت بۆ دەستپىكردنى رەۋپەۋەى دېموكراسىي. يەكېك لە بنەماكانى ئامانجەكانى جەنگى ۋلسن برىتىى بوو لە برىارى چارەى خۆنوسىنى نىشتىمانى بۆ ۋلاتەكەى، كە ئامانچ لىئى لەيەكتر ھەلۋەشاندنەۋەى ئىمراتۆرىيەى ھەمەتەۋەى ھابسىرگ و توركە عوسمانىيەكان بوو، بېگومان سەرەپاى ئامانچىكى تر كە سەرەكەۋتن بوو بەسەر ئەلمانىادا. لەگەل ئەمەشدا، رامانى ئەمريكى بۆ سىستەمى دژە ئىمپىريالىستى لەگەل يۆ ۱ بۆ پشتىۋانى نەدەگونجا. بە ھاۋسۆزىبون بۆ چىنى دەسەلاتدارى بەرىتانى، ئەندامانى كۆمكارى

ئايفى ئاچارىيون ئىمپراتورىيە رىتائى پىشتىگۈڭى بىخەن، و بەرگىيان لە بەردەوامىي ئىمپراتورىيە كۆلۈنئالى ھىزە ھاوپەيمانەكاندا، بەتايىبەتى بەرىتانيا و فەرەنسا. ئەم تىككەلچۈنە لە سىياسەتدا واى كۆرەلەتائى تىر ئەمىرىكا ۋەك ۋەلەتتىكى دۈۋىۋو بىيىن. بۆنمۇنە، لەسەرەتاي ۱۹۱۶، ئەمىرىكا رىڭكاي بە سىخوۋەكانى بەرىتانيادا بۆنەۋەي سىخوۋى لەسەر شۆپىشگىرەكانى پىشتىۋانى كۆتايىيەنن بە ھۆكىمى بەرىتانيا لە ھىندىستان بىكەن، كە بە پارتى گادىر ناسراۋىۋو، و كۆپۈنەۋەكانىيان لەسەر خاكى ئەمىرىكا ئەنجام دەدا. بىجگە لەمەش، ئەمىرىكا ھىچ بەرەبەستى دادەنا لە بەردەم ئەو سىخوۋەندا كە ھەۋلى بەردەوامىياندەدا بۆ سەركۈتكردى ئەتەۋەپرستانى ئىرلەندى لەدزى ھۆكۈمەتى بەرىتانيا لەكانىكدا ھىچ كىشەي نەبوو لەگەل شۆپىشگىرەكانى پۆلەندى و چىكى كە دەيانۋىست ھۆكىمەتە ۋەلەتەكانىيان بە ھەۋلى جەدى لە ئەمىرىكاۋە كۆتايى پىيەيەنن.

دەزگاي تىر نەيتى ھۆكۈمەتى ئەمىرىكا بەژدارىيون لە سىخوۋى ناۋخۆيى لەماۋەي جەنگى جىھانىي يەكەمدا. دەزگاي نەيتىي چەندىز، ھىزى ئەنجامدا بۆسەر تۆپەكانى سىخوۋى ئەلمانى كە ئامانجىيان ۋىرانكردى ئەو ماددە جەنگىيەنە بوو ئەمىرىكا مەبەستى بوو بىداتە بەرىتانييەكان، بەتايىبەتى لەزىر رۆشنايى تەقىنەۋەيەك بۆسەر دۈۋرگەي بلاك تۆم لە بەروارى ۳۰ تەمۈزى ۱۹۱۶ لە شارى نىۋيۆرك، كە بوۋە ھۆى زىيانكى نۆر لەسەرتاسەرى ئەو شارە و تەنەت زىيانەكانى گەپشە شارى نىۋيۆرسيش. نوۋسىنگەي لىكۆلنەۋە، ئىف بى ئاي، ھەلسا بە لىكۆلنەۋە لە چالاكىەكانى ھۆكۈمەتى ئەلمانىا كە سەرىپچى بىلەينى ئەمىرىكاى كۆرەبوو لە جەنگەكەدا. بۆ نمۇنە، لەسەرەتاي سالى ۱۹۱۴، بالىۋزخانەي ئەلمانىا چەندىن پاسپۇرتىيان ساختەكۆرەبوو بۆ ھاۋلاتىيانى ئەلمانى لە ئەمىرىكا بۆنەۋەي بگەپتەۋە ۋەلەتەكانىيان. كاتىك بەلگەي پىۋىستى ئەم كارە خرايە بەردەمىيان، بالىۋزخانەي ئەلمانىا بەلئىندا لەمەۋدوا ھەموو ھەۋلىكى بەگەپخات بۆنەۋەي رى ئەم كارەي ساختەكۆرەي پاسپۇرت بگرتت. دەزگاي نەيتى بەرپرسانى بالىۋزخانەي ئەلمانىيان بەئامانج گرت، ۋەك فرانس قون پاپن، كە دواتر لە بازىنەي ناۋخۆيى ھىتلەر كارى كۆرە،

که به بېرته وایي چالاکی نه پېښي نه نجامده دا له ناو نه مریکا. له کورتاییدا، نه لمانه کان سره که وتن له گورپېنی ناراسته ی هزری گشتی نه مریکیه کان له دژي دژي نه لمانه کان. کانتیک نه مریکا چوه نټو چه ننگه که وه، هه والگری ناوڅویي فراوان بوو.

به چوونی نه مریکا بوناو چه ننگه که، کورکړنه وه ی زانیاری هه والگری بوو به کاره هره له پېښینه کانی نه وولات. بهر له سالی ۱۹۱۷، جی-۲ بوو به لقیکی شارووه ی به شی کولیز ی چه ننگ، که ته نیا دوو نه فسر و دوو نووسه ی هه بوون. بۆ تشرینی دووه می ۱۹۱۸، ژماره ی فرمانبهرانی هه لکشا بۆ ۲۸۲ نه فسر، ۲۹ نه فسر سیخوړ، وه ۹۴۸ فرمانبهری مه دنی. رائید رالف فان دیمان و عه مید مارلیوډ چیرچل بهرپر س بوون له گورپن و گواسته وه ی جی-۲، که به لیتیاوانه توانیان چاره سه ی سیخوړی و چالاکی نه پېښي بکات. بۆ که مکړنه وه ی پشت به ستن به ده زگا هه والگریه کانی به ریضانی و فیهنسی، نه م ده زگایه به رفراوانیه کی مه زنی به څو یوه بینی و ئیتر بۆ هه ز زانیاریه کی هه والگری به نژدی پشتی به ده زگا که ی ده به ست.

له بهر به یی کوتایي هاتن به ده زگایه کی کورکړنه وه ی زانیاری هه والگری که رکابه ر بوو له گه ل هاتا بیانیه کانی، سه رۆک نه رکانی سوپاس په یتن مارچ ده زگایه کی نوټی دروست کړد به ناوی ئیم ئای-۸ له حه زیرانی ۱۰۱۷. نه م ده زگایه په که په ک بوو له به شی کؤد و شیفره که له لایه ن فان دیمان وه دروست کرابوو. که سایه تی هه ره سه ره کی بۆ راپه پاندنی نه م به شه بریتی بوو له هتیریت هاردلی، نووسه له وه زاره تی دهره وه، که له لایه ن فان دیمان وه ته جنید کرابوو. هاردلی توانای هه بوو زؤر به لیتاوتوانه و ئاسانی هه موو کؤده دبلوماسیه کان بشکینیت، وه له سالی ۱۹۱۶ دا کاریکی را ناوازه ی نه نجامدا که بووه هؤی سه رسوپمانی سه ره پرشتیاره کانی به شکاندنی په یامیکی شیفره کراو له نیتوان سه ره ننگ هاوس و ویلّسن بؤماوه ی دوو کاتژمیر. بۆ دوو سالی داهاتوو، هاردلی به ته وای توانی هه موو نه و ریچارانه ریک بخت که دلنایي ده زگایه کی هه والگری گونجاویان ده سته بهر ده کړد.

پاشان هاردلی هه ره له ناو ده زگای ئیم ئای-۸ هه لسا به دروست کړنی چه ندین به شی تاییه تمه ند به سیستمی شکاندنی کؤد، که له راستیدا بووه وهرچه رځانیک له میژوړی

دڼه هوالگری ته مریکا دا. ټیم ټای ۸ بهرپرس بوو له پیدانی مه شقی سهریازی شکاندنی کڼد بهر له وهی هر سهریازیکی بڼو ټرکیکی دهره وه رابسرپرډریت. هاردلی له ماوهی کارکردنیدا توانی دهیان هزار په یامی په یوهندی دبلوماسی بشکیتیت له چندنین ولاتی وهک ټهره ننتین، به رازیل، چیلی، کوستاریکا، کوبا، ټلمانیا، مکسیک، پاناما، و نیسپانیا. ته نانهت کار گه شسته ټه وهی هاردلی و چنډ تاییه تمه ندیکی کڼدشکاندن بیون به هاوسه هری سهرڅو ولسن بڼو مڼرکردنی په یمانی فیرسای. ټرکی سهره کی ټه مان بریتی بوو له شکاندنی ټو په یامه دبلوماسیانهی له ماوهی به ستنی په یمانه که دا له لایه ن سهرانی ولاتانی به ژدار پیشکهش ده کران. هرچونیک بیت، په کسر دوی جهنگه که، ده زگای جی-۲ و کڼکردنه وهی زانیاری هوالگری دووباره به های خویان له ده سندا، ټه مهش دوی ټه وهی ټه مریکا به هوی په یمانی فیرسای له رابه رایه تیکردنی په یوهندی نیونه ته وهی یه کانی کشایه وه، ټه مش پیویستی به جهنگیکی تری جیهانیی ده کرد بڼو وهی دووباره په هاکی به ده ست بهینیته وه.^۱

هوالگری ټه مریکا له جهنگی جیهانیی دوهم

له ماوهی سالانی دوی جهنگی جیهانیی په که مدا به های کڼکردنه وهی زانیاری هوالگری له لایه ن حکومتی ټه مریکا دا دکشانیکی بهرچاوی به خویوه بینی. ته سهریکردنی خیرای سوپا و دوودلی ټه مریکا بڼو گتپانی رڼلنیکي پیشپه وانه له کاروبار و کیشمه کیشمه کانی جیهاندا وایکرد کومه لگای هوالگری به رهو دابه زین ههنگاو بنیت. سهره پای هه موو ټه مانه، هیریت هاردلی، که ټږی هوالگری ټه مریکای

^۱ Ameringer, Charles D. U.S. Foreign Intelligence: The Secret Side of American History. Lexington, MA: Lexington Books, ۱۹۹۰.

-Andrew, Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush. New York: HarperCollins, ۱۹۹۵.

-Andrew, Christopher, and Jeremy Noakes. Intelligence and International Relations, ۱۹۰۰-۱۹۴۵. Exeter, UK: University of Exeter Press, ۱۹۸۷.

-Jeffrey-Jones, Rhodri. Cloak and Dollar: A History of American Secret Intelligence. New Haven, CT: Yale University Press, ۲۰۰۲.

دروست كوردىبو لەماوەى جەنگى جىهانىي يەكەمدا، داواى كرد تواناكانى شكاندى كۆدە دووبارە بەگەر بخزیتەو. لەكاتێكدا حكومت چەندىن بەشى بەرنامە ھەولگىيەكانى ھەولەشاندەو، ياردلى پيشنيارى كرد كە نووسىنگەيەكى شىفرەسازىي كاتى ناشتى ھەييت كە لەلايەن ھەزارەتى دەرەو ھە و جەنگەو ھەسەرپرشتى بكزیت. لە ئايارى ١٩١٩دا، فرانك پۆلك، ھەزىرى دەرەو ھە ئو ولاتە بە ھەكالت، كە چالاكىيە ھەولگىيەكانى لەماوەى جەنگى جىهانىي دووھم رێكەدخست، ھەولەكانى ھاردلى نرخاند و بپاريدا دەزگايەكى نوێ دروست بكزیت لەژۆر ناوى "ژوورى رەش".

ژوورى رەش بەشێك بوو لە يەكەى ھەولگى سەريازى، كە پێك ھاتبوو لە ٢٥ كەسى شارەزا لە كاروبارى كردنەو ھە شىفرە و شكاندى كۆد. ھەزارەتى جەنگ لەم سەروپەندەدا ھەئسا بە دابىنكرى لەسەدا شەستى پارەكەى، لەكاتێكدا ھەزارەتى دەرەو ھە ئو لەسەدا چلەى دابىن كرد كە لە بودجەى سالانەى سەد ھەزار دۆلار مايەو. لەژۆر سەپرپرشتى ھاردلى، ژوورى رەش كارى ناوازەى ئەنجامدا لە شىفرەداركردن و شكاندى شىفرەى دوژمن، بەلام بەئەنجامدانى ئەم كارە، ھەندێك ياساى پيشل كرد سەبارەت بە نەيتىگەرايى، ئەمەش بەھۆى رێككەوتنى نەيتى لەگەل ھەندى كۆمپانىي ھەك وئستەر يونيەن و پۇسنال تەلەگراف بۆ بپرىنى پەيامى دبلۇماسى بيانى. ژوورى رەش نزيكەى چل و پينچ ھەزار كۆدى لەنزيكەى دوازە ولات شكاند، ھەك ئەرژەنتىن، بېریتانيا، ھەپانسا، ئەلمانيا، و ژاپۆن. كردنەو ھە كۆدە دبلۇماسىيەكانى ولاتى ژاپۆن يەكێك بوو لە ھەزرتىن دەسكەوتەكانى ژوورى رەش، كە بەتايبەتى سوودى ھەبوو لەماوەى كۆنفرانسى دەريايى واشنتۆن لەسالى ١٩٢٢. دەستگەيشتن بە زانىاريەكانى ھەفدى ژاپۆنيەكان لەم كۆنفرانسەدا وای كرد بەرەكەوتن لەگەل بېریتانيەكان يان ئەمريكىيەكان رتيان خۆشكرد بۆئەو ھەفدەكەيان پئ لەسەر بپارەكان خۆى دابكرت بۆئەو ھە رى لە خواستەكانى ژاپۆن بكرت بۆ زيادكردى بپرى كەشتىگەلى ولاتەكەى. سەرپاى ئەم سەرکەوتنە، چالاكىيەكانى ژوورى رەش سنوورداركران و لەكۆتاييدا لەلايەن ھەزىرى دەرەو ھەتري

ستیمسن لە ساڵی ۱۹۲۹ داخران، ئەمەش بەهۆی گۆڕینی ستراتیژیەت و ئەولەویەتی ئیدارەیی داھاتووی ھۆفەر و "شلەژانی مەزن" کە دواى ماوەیەکی کورت روویدا، ئەمەش بۆھە هۆی ئەوێ هاریلی دواى شازدە سال خزمەتی مەزن، بە شەرمەزاری لەکارەکە دەرجێت. ھەرەسێکی ھەرە کوشندە بۆ ھەوآلگری ئەمریکا بریتی بوو لە رەتکردنەوێ ئیدارەیی ھۆفەر بۆ بەکارھێنانی ئەو زانیاریانەیی گۆیانکردبوو لە سیخوپی، بەتایبەتی ئەو زانیاریانە لە پەيوەندییەکانی ھەوآلگری سەریازی ئەلمانەکان دەستیان کەوتبوو کە ھەوآلیدابوو بۆ بەدەستھێنانی زانیاری لەسەر بەرە بەرگریەکانی پێرل ھاریەر. دواى داخستنی ژووری رەش لە ساڵی ۱۹۲۹، ستیمسن دەزگای ھەوآلگری ھێمای (SIS) پێکھێنا بۆ بەھێزکردنی کۆکردنەوێ کۆد و شکاندنی شیفەرە دوژمن. ویام فریدمان، کە لە ژووری رەشدا کاری دەکرد، بەپررسی ئەم بەشە نوێیە (SIS) بوو. لە ساڵی ۱۹۳۷دا، ناوبراو سۆلۆمۆن کولباک، فرانک رۆلیت، و ئەبراھام سینکوفی ھینایە ریزەکانی ئەو دەزگایە، کە ھەرچواریان سەرمايە بوون بۆ شیکردنەوێ کۆدی ئەمریکا بۆماوێ سی سالی داھاتوو. سەرەپای بەرزبوونەوێ تەنگزە لە ئەوروپا، دەزگاکە ھەر بەردەوام بوو لە سەرئەخستەسەر کۆکردنەوێ زانیاری ھەوآلگری لەسەر چالاکیەکانی ژاپۆن. ھەروەک وڵاتانی تر لەماوێ سالانی سێھەکاندا، حکومەتی ژاپۆن بەکارھێنانی شیفەرە خۆلاو (rotor ciphers) بەکارھێنا بۆ پەيامە نەھێنیەکانی. لە ساڵی ۱۹۳۵، دەزگاکە یەکیک لەم ئامێرانەیی شکاند، کە فریدمان ناوی نابوو ئامێری سووری ژاپۆنیەکان. دواى دووسال، ژاپۆنیەکان ئەمەشیان گۆپی و ئامێریکی ئالۆزتریان بەکارھێنا، کە فریدمان ئەویشی شکاند و لە ساڵی ۱۹۴۰ ئامێریکی دروست کرد بەناوی "پێرل". بەم شیوہیە، ھەموو شکاندن و ھەرگێرانی پەيامەکانی ژاپۆن ناوئەرابوون "جادوو". ئەم سەرکەوتنە، بەداخو، بەھۆی مەملەتێتی نێوان دەزگای ھەوآلگری ھێمای (SIS) و (OP-۲۰-G) بایەخی خۆی لەدەستدا. ھەردوو دەزگاکە رکا بەریان لەسەر ئەو دەکرد کە کێ سەرەتا دەگاتە لای سەرۆک، ئەمە سەرەپای ئەوێ لەسەر تۆپەرانیونی بچوکی لەم چەشنە ناکۆکی

دەكوتە نىوانيان. ئەم بەرپەرەكانىيە بىگومان سەرئەنجامى خەراپى بەدواى خۇيدا ھىتا.

لېھاتوۋىي دەزگاي ھەۋالگىرى ھىمايى لە شكاندى كۆدى دېلۇماسى ژاپۇنىيەكان نەبتوانى ئەمىرىكا رىزگارېكات لە "قۇزى نەنگىي" لە پېرل ھارېر، كاتىك كەشتىگەلى ژاپۇنىيەكان ھىرشىكى لەناكاۋيان لە ھەوتى كانوۋنى يەكەمى ۱۹۴۱ بۆسەر كەشتىگەلى ئەمىرىكا پېكھىتا، ۋەك بەشىك لە ھەلمەتى داگىركردن لەسەرتاسەرى ئاسيا و زەرباي ھىمىن. ھۆكارى گىرانى پېرل ھارېر لە نەبوۋنى سەرچاۋەى نەبوو. بەلكو ئەوا بەپېچەۋانەۋە، سەرگەۋتنى ھەۋالگىرى ئەمىرىكا لە بېرىنى پەيامى دېلۇمىسى ژاپۇنىيەكان، بەشىۋەيك لە شىۋەكان، بوو بە مەزىنتىن لاۋانى ۋلاتەكەيان.

دەزگا ھەۋالگىرىيەكانى ئەمىرىكا دوو زانىارى لەدەستدا كە دەكرا كەشتىگەلى ئاگادارىكاتەۋە دەربارەى ھىرشەكە بۆسەر پېرل ھارېر. بەكىكان لە كۆدىكى كەم بايەخەۋە بوو بەنارى (جە۱۹) كە لە بەروارى ۲۴ى ئەپىلولى ۱۹۴۱. بەگۆيرەى ئو كۆدە، تاكىۋ يۆشىكاۋا، ئو سىخوۋەى كە بۆ قونسلخانى ۋاپۇن لە ھۇنولولو ديارىكراۋو، رىئمايىكرا بۆئەۋەى شوۋنى نىشتەۋەى كەشتىەكان لە پېرل ھارېر ديارى بكات. ھەرچەندە دەزگا ھەۋالگىرىيەكان تۋانىبوۋيان ئەم كۆدە بشكىتن، بەلام بايەخى پېرىستى پېئەدرا. ھىچ كەسك لەئىو دەزگا ھەۋالگىرىيەكان پىيان ۋانەبوو كە پېرل ھارېر دەبىتە ئامانجى ھىرشى ژاپۇنىيەكان چونكە ئو پەيامانەى پىشتىر بېرىبوۋيان داۋاى بەدەستەتتەنى زانىارىيان دەكرد لەسەر شوۋنى ۋەك مائىلا، پۇرتلان، سان دىيگۇ، ۋە كەئالى پەنەما.

دوۋەم زانىارى گرنگ كە ئەمىرىكا لەدەستىدا بېرىنى كۆدىكى تىرى (جە۱۹) بوو دەربارەى "كۆدى با"ى ژاپۇنىيەكان. ئەم جۆرە كۆدانە لە بەروارى ۱۹ى تىشرىنى دوۋەمى ۱۹۴۱ لە دورگەى بەينىرىچ لە واشىنتۇن بېردان. پەيامەكە بىرىتىي بوو لە لىستىكى كۆد كە ئامازەيان بەۋە دابوۋ ۋاپۇن دەبىت پەيوەندى لەگەل كامە ۋلاتدا بېچپىئىت. "بارانى باى رۆژەلات" ئامازە بوو بۆ پچپاندنى پەيوەندى لەگەل ئەمىرىكا؛ "باى باكورەى ھەۋراۋى،" ئامازە بوو بۆ يەككىتى سۆفەت؛ "باى خۇرناۋاى روون"

نامازہ بوو بۆ بهریتانیا. هیچ که سینک بایه‌خی ئەم کۆدانه‌ی نه‌زانی، وه‌ک دیاریشه‌ هێزه‌کانی هێرش‌ی هاوای پشتیان به‌م کۆدانه‌ ده‌به‌ست چونکه‌ له‌سه‌ر رینگای پێڤل هاریه‌ر بوو. له‌ وه‌لامی پێشینیاری ئەمریکا بۆ قاییلکردنی ژاپۆن بۆنه‌وه‌ی له‌ چین و ئیندۆسینا بکشیته‌وه‌، حکومه‌تی ژاپۆن له‌ به‌رواری ٦ کانوونی یه‌که‌می ١٩٤١ وه‌لامی داواکارییه‌کانی ئەمریکای دایه‌وه‌. له‌ وه‌لامه‌که‌دا هاتبوو که ژاپۆن داواکاری ئەمریکا ره‌تده‌کاته‌وه‌. له‌ به‌شی چوارده‌می هه‌مان وه‌لامدا هاتبوو که ژاپۆن گفتوگۆکانی هه‌لده‌په‌سێرت، که ده‌بوايه‌ نۆر به‌رله‌ هێرشه‌که‌ نه‌جام بدرایه‌. سه‌رکه‌وتنی ژاپۆن له‌م هێرشه‌دا به‌پاڤده‌یه‌کی نۆر ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ پاراستنی نه‌ر نه‌یتیه‌ی که ئه‌وان له‌ پێی کۆده‌وه‌ به‌یه‌کتریان ده‌گه‌یاند.^١

ده‌زگای ئاساییشی هێزه‌ چه‌کداره‌کان

ئهم ده‌زگایه‌ وه‌ک ده‌زگایه‌کی نووسینی نه‌یتی جیفریه‌ی له‌ بیستی نیاری ١٩٤٩ له‌لایه‌ن وه‌زاره‌تی به‌رگری ئەمریکاره‌ دامه‌زراوه‌. دوا‌به‌دوای ده‌سائی ماوه‌ی دوای جه‌نگی جیهانی دووهم، بایه‌خی ئەم ده‌زگایه‌ له‌ ریکخستنی هه‌وله‌کان بۆ دامه‌زراندنی سی یه‌که‌ی گرنگی سه‌ربازی به‌ته‌واوی ده‌رکه‌وت: سوپا، هێزی ده‌ریایی، و هێزی ئاسمانی. ئەم یه‌کانه‌ له‌ ژێر یاسای وه‌زاره‌تی به‌رگری له‌ پێگای یاسای ئاساییشی نیشتمانی سالی ١٩٤٩ دروست کران. هه‌روه‌ها، ده‌بیت نامازه‌ به‌وه‌ش بکه‌ین که رۆلی ئەم ده‌زگایه‌ له‌ یه‌کخستنه‌وه‌ی هه‌موو ده‌زگا‌کانی تایبه‌تمه‌ند به‌ نووسینی نه‌یتی شیفره‌دار به‌شێوه‌یه‌کی فراوان نابیت له‌یاد بکارێت، ئەم ده‌زگایه‌ رۆلی به‌رپرسیاریه‌تی

^١ Ameringer, Charles D. U.S. Foreign Intelligence: The Secret Side of American History. Lexington, MA: Lexington Books, ١٩٩٠.

-Andrew, Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush. New York: HarperCollins, ١٩٩٥.

-Andrew, Christopher, and Jeremy Noakes. Intelligence and International Relations ١٩٠٠-١٩٤٥. Exeter, UK: University of Exeter Press, ١٩٨٧.

ستراتېژى پېدرا لە زانستى نووسىنى نەتەنيددا، بەمەش كارە تەكنىكىيەكان بۆ كەسانى تاييەت تەرخانكرا.

رېكخستنى ئۆپەراسيۆنەكان لەسالى ۱۹۵۲ ھەنگاويكى ترى لەبەرەو پېتشچون بەخۆيەو بىنى كاتىك سەرۆك ھارى ترومان بپياري دروستكردى ئازانسى ئاسايىشى نيشتىمانى (NSA) دەرکرد. ئەم دەرگاىە شوپىنى دەرگاى ئاسايىشى ھىزە چەكدارەكانى گرتەو، ھەموو ئەركانەى پىن سېئردا كە پەيوەست بوون بە كارى نووسىنى ھونەرى شيفرەسازى وەزارەتى دەرەو چەند دەرگاىەكى ترى تاييەتى حكومەت. پالەنەرى سەرەكى بۆ ئەم گۇپانكارىيە برىتىنى بوو لە ياداشتىكى سالى ۱۹۵۱ لەلايەن بەرپۆەبەرى ھەوالگى ناوەندى والتەر بېدېل سميىس كە تيايدا چەختى لەسەر ئەو كەردبوو ھەو كە ئەم ميكانيزمەى ئەوكاتە لەبەردەست بوو بۆ كۆنترۆلكردن و رېكخستنى كۆكردنەو و پروسەكردى ھەوالگىيە گەياندن، گونجاو نەبوو.^۱

ھەوالگى سوپا و فەرماندەى پاراستن

فەرماندەى ھاوبەشى سوپاى ئەمريكا بەرپرسىارە لە دابىنكردى پىئويستىيە ھەوالگىيەكان و پىداويستىيەكانى پەيوەستدار بە ھىزە زەمىنيەكانى سوپاى ئەمريكا لەسەرتاسەرى جياھاندا. ھەوالگى سوپا و فەرماندەى پاراستن لە بەروارى يەكى كانوونى دووەمى ۱۹۷۷ دروستكراو، ئامانچ لە دامەزراندنىشى برىتىنى بوو لەكۆكردنەو ھەوالگى فەرپەھەندى سوپا و ئۆپەراسيۆنى ئەمنى لەژىر سەرپەرشتى يەك فەرماندەييدا. يەكەم كەسپىش كە سەرپەرشتى ئەم دەرگا نوپىەى پىن راسپېئردا برىتىنى بوو لە وىليام رۇيال، جەنەپالى پىتشووى برىكارى ئاسايىشى سوپا.

^۱ Hopple, Gerald, and Bruce Watson (eds.). The Military Intelligence Community. Boulder, CO: Westview Press, ۱۹۸۶.

-Relyea, Harold C. Evolution and Organization of Intelligence Activities in the United States. Laguna Hills, CA: Aegean Park Press, n.d., pp. ۲۴۰-۲۷۲.

ئەم دامەزراۋەيە لە ۋەتەنى كۆتايى جەنگى جىيەئىيى دوۋەمەۋە گىرنگىرتىن دامەزراۋەيى ھەۋالگىرى سوپايى ئەمىرىكايە. ئەم دەزگايە دەسەلاتى ئەۋەي ھەيە ھەندى ئۆپەراسىۋىنى ھەۋالگىرى ئەنجامىدات كە راستەوخۇ پەيۋەندىيان بە سوپاۋە ھەيە، ئەمەش بە ئامانجى بەدەستەيتانى ھەندىك زانىياري تاييەت كە لەپوۋى ھەۋالگىيەۋە بابەخىكى نۆزىيان ھەيە. بۇ بەھىزكردنى زياترى ئەم دەزگايە، ھەندى دامەزراۋەيى ترىشى خرايەسەر ۋەك ئازانسى ھەۋالگىرى سوپايى ئەمىرىكا، كە دەزگايەكى ھەۋالگىرى مۆيى و دژەھەۋالگىرىيە، بارەگاگەي دەكەۋتە فۆرت جۆرج، ماريلاند.

ھەر لەنئو ئەم دەزگا ھاۋيەشەدا، چەندىن بەشى ئەنجامى ھەۋالگىرى سوپاش بونىيان ھەيە. بۇ ھاۋىنى ۱۹۷۷، يەكەكانى نئو ئەم دەزگايە بەنئو چوار كىشۋەردا بلۆۋەيان پىئىكرا، ۋەك ھەشت بارەگاى جىگىرى، چەندىن يەكەي دىسپلېنى كەسىي. ئەم گروپ و يەكەكانى دەكەۋنەئۆر بەرپىرسىاريەتى ئەم دەزگايە لە ۶۶مىن گروپى ھەۋالگىرى سەربازىي لە ئەلمانىا؛ ۴۷۰مىن گروپ لە پەتەما؛ ۵۰۰مىن گروپ لە ژاپۇن؛ و ۵۰۱مىن گروپ لە كۆرياي باشۋور. لەكۆتايى سالانى ھەفتاكاندە، بە ھەربور كارمەندى مەدەنى و سقىلەۋە، ژمارەي كارمەندانى دەزگاگە گەيشتە دە ھەزار كەس. لەسالانى ھەشتاكاندە دەزگاگە فراۋانتريش بوۋ، ۋە بۇسالى ۱۹۸۵، ژمارەي كارمەندەكانى گەيشتە نژىكەي پارزدە ھەزار كەس.

تا دەھات ئەم دەزگايە فراۋانئوبونى زياترى بەخۆيەۋە دەيىنى. لەبەرۋارى ھەشتى كانوۋنى دوۋەمى ۱۹۷۸، ھەۋالگىرى و ناۋەندى شىكردنەۋەي ھەپەشەي خرايەپال. ھەرۋەھا، دەزگاگە خرايەنئو كارى نوخەي گروپى ئاسايىشى تاييەت كە بەرپىرسىار بوۋ لە بلۆكردنەۋەي زانىياري نەيتىيى بۇ دەزگا تاييەتمەندەكان. لەسالى ۱۹۸۹، بارەگاى دەزگايە گواسترايەۋە بۇ فۆرت بىلۇفار، فېرجىنيا، ۋە لەسالى ۱۹۹۱ ھەلسا بە دروستكردنى ناۋەندى ھەۋالگىرى نىشتىمانى (NGIC) دائى ھەرەشەنامىز و شىكردنەۋەي بلۆۋەپىكردنى ھىزى دەبەخشى.^۱

^۱ Finnegan, John Patrick. Military Intelligence: An Army Lineage Series. Center of Military History, United States Army. Washington, DC: US Government Printing Office, ۱۹۹۸.

دهزگای ناساییشی سوپا

نهم دهزگایه وهک دهزگایهکی نووسینی شیفره دار له بهرواری پازدهی نهیلولی ۱۹۴۵ لهلایه ن وهزارهتی جهنگی نهمریکاره دروستکراوه. له ماوهی جهنگی جیهانی دوهم، چهن دین کاری نووسینی شیفره دار له نئو سوپای نهمریکادا له ژیر سه ره رشتی چهن دین نهفسر و یهک وه نهجامدران و پاره یهکی زوری تیا دا خه رج کرا. نهم سیسته مه لاوازه به دروستبوونی دهزگای ناساییشی سوپا وجودی نه ما؛ بهرپر سیاریه تیهکانی بریشی بوون له نهجامی هه والگری گه یاندن؛ لیکتونه وه له تهکنیکه کان بۆ په یوهندی گه یاندنی نهئینی، وهک مه ره که بی نادیار، وینه ی بچووک، و گۆدی کراوه؛ سه ره رشتیاری تهکنیکی چالاکیهکانی ناساییشی گه یاندن بۆ وهزارهتی سوپا؛ و ناماده کردن، کۆگاکردن، بلۆک کردنه وه، و ژمیریاری هه موو نهو مادانه ی له سیسته می شیفره دارکردنی سوپایی به کارده هاتن.

له پوهیه که وه، نهم دهزگایه ته مه نئیکی کورتی هه بوو له پوهی کرداریه وه چونکه ته نیا بۆ ماوهی چوار سال بهرده وام بوو، دوا ی نه وه ناژانسی پاراستنی هیزه چه کدارهکانی سه ریه لدا. به لام له پوهیه کی تره وه، تا سالی ۱۹۷۶ هه ره بهرده وام بوو له نه رکه که ی. به سه ره لدانای جهنگی کوریا نهو به شانیه کی له دهزگا که مابونه وه زیادکران به مه بهستی پیدانی پشتیوا ی تهکنیکی بۆ نهو هیزانه ی له ویدا جیگیر کرابوون. له سالی ۱۹۷۷، دهزگا که دهستی گرت به سه ر کارهکانی کاروباری نه لیکترونی و هه والگری نه لیکترونی که پیشتر له ژیر سه ره رشتی فه یله قی هتیا پیدا بوون. هه روه ها دووباره کاره ندانی دهزگا که له سالی ۱۹۶۱ به ژداری جهنگی نهمریکایان له دژی فیتنام کرد.^۱

-Miller, Nathan. *Spying for America: The Hidden History of U.S. Intelligence*. New York: Dell Publishing, ۱۹۹۰.

^۱ Kahn, David. *The Codebreakers: The Comprehensive History of Secret Communications from Ancient Times to the Internet*. New York: Charles Scribner & Sons, ۱۹۹۶.

-The Origin and Development of the Army Security Agency. Laguna Hills, CA: Aegean Park Press, n.d., p. ۱۵۹.

كۆمىسۇنى وزەى ئەتۇمى (AEC)

كۆمىسۇنى وزەى ئەتۇمى بەپىي ماددەى وزەى ئەتۇمى سالى ۱۹۴۶ دروستكرا. سەۋك ھارى ترومان لە بەروارى يەكى ئابى ۱۹۴۶ بېيارەكەى واژو كىرە لە سەرەتاي كانوونى سالى داھاتوو بەفەرمى دەست بەكارىوو. سىياسەتى سەرەكى دروستكردنى بىرىتىى بوو لەوہى ئايا بەرنامەى ناووكى دەچىتە ژىر كۆنترولى كەرتى سفىل يان سەربازىيەوہ. بەپىي ياساكة —كە بە ياساى ماكماھون ناسرابور وزەى ئەتۇمى بەتووندى خرايەژىر ركىقى كەرتى سفىلەوہ. بەپىي مەرچەكانى، كۆمىسۇنەكە كۆمىسۇنەكە لە پېنج كەس پىك نىت كە ھەمويان لەلايەن سەۋكى ئەمىركاۋە دادەمەزىنرېن بەلام بە ئامۇزگارىى و رەزامەندى ئەنجومەنى پىرانى ئو ولاتە. ھەرۋەھا كۆمىتەيەكى ھەماھەنگى سەربازىيىش دروستكرا كە دەبوايە كۆمىسۇنەكە راويزكارى لەگەلدا بكات و ئامۇزگارى پېدات لەسەر ئو مەسلەنەى لە بوارى وزەى ئەتۇمى پەيوەندىيان بە كەرتى سەربازىيەوہ ھەبوو. ھەرۋەھا، ياساكة ئو دەسەلاتەشى بەخشىبوو كە ھەموو ناوەندەكانى بەرھەمەتپان و رىاكتورى ناووكى لەلايەن حكومەتوہ خاۋەندارىيەتى بىرتىن. كۆمىسۇنەكە دەسەلاتى تەواى پېبەخشا لەمەپ ئو زانىارىيە تەكنىكىنەى پىتويست بوون لە بەرھەمەتپاننى ھىزى ئەتۇمى. لەكۆتايىدا، لە بوارى سىياسەتى دەرۋە و ئاسايىشى نىشتىمانىدا ياساكة ئو مەرچەى دانا كە دەپىت بەتووندى رى لە دزەكردنى ھەموو زانىارىيەكى ئەتۇمى و تەكنەلۇزى بۇ ولاتانى تر، بە ھاۋپەيمانانى ئەمىركاشەوہ، بگىرىت.

ھەرزو كۆمىسۇنەكە كەوتەبەر شالۋى رەخنە. لەسالى ۱۹۵۳، راويزكارى كۆمىسۇنەكە رۇبەرت تۇپرىنھامەر ۋەك مەترسى ئاسايىشى لە پۇستەكەى ھەلپەسىردا، ئەمەش دوابەدۋاى ئو رەخنانەى لەلايەن ئىدۋارد تېلەر ئاراستەى ناوبراو كرابوو. ھەردووكيان لە لۇس ئالامۇس ۋەك دوو زانا كاريان كىردىبوو رۇلۋىكى كاريان گېراپوو لە پەرەپىدانى بۆمبى ئەتۇمى. تۇپرىنھامەر لەسەر بنەماى ئەخلاقى و تەكنىكى دۇى پەرەپىدانى بۆمبى ھايدىرۇجىنى ۋەستايەوہ. بە تىپەپىبونى ياساى وزەى ئەتۇمى لەسالى ۱۹۵۴ مشتومرەكە قولتۇر بووہوہ. ھەر كە ياساكة پەسەند كرا،

ئەركى كۆمىيۇنەكە گۇرپانكارى بەخۇيەوۋە بىنى كە ئىستا دەبوايە لايەنى سەلامەتى ھىزى ناووكى بىپارزىت و ھانى بەكارھىتەنى بازىرگانيەكەى بدات. بۇ سالانى شەستەكان، كۆمىيۇنەكە بەوۋە تۆمەتباركرا كە سەرنجى پىتويست ناخاتە سەر بوارى زىنگەيى و پىرسەكانى سەلامەتى مۇۋف لەكانى بەرھەمەتەن و بەكارھىتەنى ھىزى ناووكى بۇ مەبەستى بازىرگانيى. بەھۆى دەرچوۋنى ياسايەكەوۋە لەسالى ۱۹۷۵ كۆمىيۇنەكە ھەلۋەشاپەوۋە و بەفەرمى كارەكانى وەستاند. لەجياتى ئەمە، كۆمىيۇنى ياسايى ناووكى دەستبەكاربوو.

كۆمىيۇنى وزەى ئەتۇمى ئەندامى سەرەتايى كۆمەلگاي ھەوالگىرى بوو وەك بەكارھىتەر و بەرھەمەتەر ھەوالگىرى كارى دەكرد. وەك بەرھەمەتەرىكى ھەوالگىرى، بەشى ھەوالگىرى كۆمىيۇنەكە چەندىن زانىارى كۆكردەوۋە لەسەر وزەى ناووكى لەپىگاي تۆپەراسيۇنى تۆپىكى جىھانى چاودىرى كەردنى شوپىنى بەرھەمەتەنى ئەم جۆرە چەكە. ھەروەھا كۆمىيۇنەكە ھەلسا بە پىدائى خەملاندنى تواناكانى ناووكى ولاتانى تىرىش. ھەر كۆمىيۇنەكە بوو كە لە ۲۷ى شوپاتى ۱۹۵۸د رايگەياند كە يەكپىتى سۇفيەت دوو بۇمبى ھايدىرۇچىنى لە شوپىنىكى تاقىكەردنەوۋەى قوتبىدا تەقاندۇتەوۋە. لەسالى ۱۹۴۹وۋە، نىزىكەى سى و يەك تاقىكەردنەوۋەى ناووكى سۇفيەتى ئاشكرا كەردوۋە، لەكاتىكدا چەندىن نەپنى تىرىشى پاراستوۋە بەپى ئەوۋەى بلالويان بىكاتەوۋە. ھەر كۆمىيۇنەكە بوو كە بەشپوۋەيەكى ئاشكرا رايگەياند ولاتى چىن يەكەم تەقىنەوۋەى ناووكى خۇى لە ۱۶ى تىرىنى يەكەمى ۱۹۶۴ ئەنجامداوۋە.

وەك بەكارھىتەرىكى ھەوالگىرى، كۆمىيۇنەكە دەپەويست زانىارى بەدەست بېيىت لەمەپ بەرنامەكانى وزەى ئەتۇمى بىيانى و پېشكەوتنى چەك. ئەندامەى كۆمىيۇنەكە، ئەدمىرال لويس ستروۇس، نىگەرانى خۇى دەرپى كە ھىچ سىستەمىكى گونجاو نىيە بۇ چاودىرىكەردنى ئاستى تىشكى ئەتۆمەدار لە بەرگەھەوادا، كە مەبەستى سەرەكى لەمە زانىنى تاقىكەردنەوۋە ناووكىيەكانى سۇفيەت بوو. لە ئەنجامى ئەمەدا گروپى ھەوالگىرى ناوەندى و دەزگاي ھەوالگىرى ناوەندى پاتىلى دىرئۇخايەنى چاودىرىيان دامەزىراند. ھىزى ئاسمانى بەتوۋندى دىزى ئەم بىپارە وەستايەوۋە، پىنى وابوو كە

دروستکردنی هم جوړه توپه راسپوڼه پيشكه وتوو نيه و به فېرېډاني پاره په چوڼكه پي و ابو كه يه كيتي سؤفيه له ركاتو دا هيچي واي نه مابو تواناي ناووكي به ده ست بهنيت. هه روه ها هيزه ناسمانيه كان پيشيان وابو كه نه مه ده بيته هوې چپاندي نه وان له تواناكانيان بؤ نه نجامداني نه و نه ركي نه وان وهك نه ركي سه ركي بؤرېدوماني ستراتيژي دريځخايه ن ده بيني. سه روك ترومان له نه يلولي ۱۹۴۷ ره زامه ندي ده ربړي له سه ر بيړوكه كه. سيسته مه كه له سه رته تاي سالي ۱۹۴۹ وه گپكوت هه رچنده نا په زايه تيه كان ده رياره ي خه رجه كه ي هيتا به رده وام بوون. نيمړ، وه زاره تي رزه هه مان نه ركي كؤ مسپوڼه كه له كؤمه لگاي هه والگريدا ده گيريت و وه زيفه كان ي له پيداني زانياري دروست و له كاتي خويدا ده رياره ي چه كي ناووكي و ته شه نه نه كردني؛ زانست و ته كنه لوژيا؛ ناساييشي رزه؛ وه وزي ناووكي، سه لامه تي، پاشماوه.ⁱ

به رنامه ي تالپيوت

به رنامه ي تالپيوت به رنامه يه كي مه شقپيداني نوخېه ي هيزه كان ي به رگري نيسرائيله بؤ ته جنيد كردني نه و كه سانه ي كه توانا يكي باشي نه كادي مي نيشانده دن له زانست و توانا شار او هه كان ي سه ركردايه تييدا. ده رچواني به رنامه ي تالپيوت بواي زياتريان پيده به خشريت له خويندني بالادا له و كاته ي له خزمه تي سه ربا زييدان، وه دواتر پسپوړيه كه يان به كار ده هين بؤ ليكؤ لينه وه ي زياتري هيزه كان ي به رگري نيسرائيل و په رپيداني پنگه كان ي سه ركردايه تي ته كنه لوژي. به رنامه كه ي بؤيه كه مجار له سالي ۱۹۷۹ ده سته كار بوو.ⁱⁱ

ⁱ Herken, Greg. Cardinal Choices: Presidential Science Advising from the Atomic Bomb to SDI. Oxford: Oxford University Press, ۱۹۹۲.

-Hewlett, Richard, and Oscar Anderson. A History of the United States Atomic Energy Commission. University Park, PA: Pennsylvania University Press, ۱۹۶۲.

-Sylves, Richard. The Nuclear Oracles: A Political History of the General Advisory Committee of the Atomic Energy Commission, ۱۹۴۷-۱۹۷۷. Ames, IA: Iowa State University Press, ۱۹۸۷.

ⁱⁱ Forbes, ۱۹۹۸ (https://www.forbes.com/asap/۱۹۹۸/۰۶۰۱/۰۹۲_۴.html)

ئەم بەرنامەيە بۆيەكەمجار لەلايەن پروفېسسور فيلىكس دۆسام و پروفېسسور شۆل ياتزيف لە زانكۆى عىبرىەو دەستى پىتکرد، كە ھەردووکیان بىرۆكەكەيان دايە رافايل ئيتان، سەرۆك ئەرکانى سوپا، بۆنەوہى پەرە بە سوپای ئەو وڵاتە بدریئت. ئامانجى بىرۆكەكە بۆنەوہ بوو كە سوود لە تواناكانى مروف وەرگىریت بۆ پەرەپىدانی تەكنەلۆژيا لەناو سوپای ئەو وڵاتەدا. بەرنامەكە لەلايەن ھىزەكانى ئاسمانى ئيسرائيل و ھىزەكانى بەرگرىي ئەو وڵاتەوہ سپۆنسەرى كرابوو بە ئامانجى پەرەپىدانی پيشەسازى چەك و تەكنەلۆژيا وە لەژىر سەرپەرشتى زانكۆى عىبرى لە ئورشەليم بەرپۆنەدەچوو.

لەماوہى سەرەتای دەسبەكاربوونىدا، بەژداربووانى ئەم بەرنامەيە ھەلدەستان بە خویندىنى زانستەكانى فيزىا و بىرگارى و بېوانامەى بەكالۆرىۆسيان لەم بوارەدا بەدەست دەھيئا (ھەندىكيان لە بواری زانستى كۆمپيوتەريشدا دەيانخويىند بەگويەرى ھەزى خۆيان) لە زانكۆى عىبرى ئورشەليم بە جلوبەرگى سەريازى ھىزەكانى ئاسمانى. جگە لەمەش ئەم فێرخوازانە چەندىن راھيئانى تريشان دەکرد بۆنەوہى شارەزابن لەگەڵ ھەموو لھەكانى ھىزەكانى بەرگرى ئيسرائيل (مەشقى سەرەتايى ئاستى ۱-۴ پيادە، خولى ئەندازيارى جەنگ، خولى زىڤۆش، خولى مەدفعەيە، رينمايى وەرگرتن لە تەكتىكى سەريازييدا). لەكۆتايى ھەر خولێكدا، كە ۴۰ ھەفتە خەرىكى دەبوون، بەژداربووان پلەى ميلازمى يەكەم و بېوانامەى بەكالۆرىۆسيان پيادەبەخشرا لەم بوارەدا. سەرەپای سى سالى خزمەتى ناچارى سەريازيى، خزمەتەكە پيگ ھاتبوو لە شەش سالى خزمەتى سەريازيى لە پيگە جياجياكانى سوپادا. تەواوى ماوہى خزمەتەكە، بە خزمەتى سەريازيشەوہ، ئۆسائە^۱.

يەكەمىن خولى ئەم بەرنامەيە ۲۵ قوتابى لەخۆگرتبوو. پاشان، ژمارەى فێرخوازان بۆ ۵۰-۶۰ فێرخواز بەرزكرايەوہ. ئەو كەسانەى داواى بەژداربوون لەو بەرنامەيان دەکرد ژمارەيان نزىكەى دەھەزار كەس دەبوون، دەبوايە بەرزترين كۆنمەرە لە ئاستى دواناوەنديدا بەدەست بھيئن. ئينجا، باشترين ۲۰۰-۲۵۰ فێرخواز وەردەگيران و

^۱ Wall Street Journal

بۆماوهی دوو پوڤڤ ده که و تنه ژیر تاقیکردنه وه یه کی چپه وه. ناستی ژیری نه و قوتابیان ه لده سهنگیترا، نه رکیکه به کومه لیان پیده درا که بزانریت تا چ نه اندازه یی توانای کارکردنی به کومه لیان هیه، هه موو نه م کارانه له ژیر سه رپه رشتی ده رووناسی پسپۆر و کارمه ندی سه ریا زییه وه نه نجام ده درا. شتواری خوله که، بۆنموونه، به و شتیه به بو که نه و به ژداربوانه نه رکیکه دیاریکراویان پیده درا پاشان له نیوه یی نه و نه رکه دا رینماییه کان ده گۆرپدان، وه ک کورتکردنه وه یی کاتی ته رخانکراو یان گۆرپنی خودی نه رکه که. دوا قوئاغی وه رگرتن بۆناو به رنامه که له لیکۆلینه وه یه کی چپی نه منی پیکدیت که له لایه ن هیزه کانی ئاسمانیه وه نه نجام ده دریت.^۱

یه که ی ۸۲۰۰

یه که به که له ناو هه والگری سوپای ئیسرائیلی که به رپرسه له کۆکردنه وه یی زانیاری هه والگری هیمایی^(۷) و شکاندنی کۆد. نه مه یه که یه، پاشکزی به پتوه به رایه تی هه والگری سه ریا زییه که به (نامان) ناسراوه. نه م به شه به شتیه یه کی سه ره کی له گه نجان یی ۱۸ بۆ ۲۱ سال پیکدیت. له نه نجامی بوونی سه ریا زیی گه نچ له و یه که یه دا، وه که می ماوه یی خزمه تی سه ریا زییان، یه که که پشت به ته جندی تاییه ت ده به ستیت که توانای خۆگونچاندن و فیزیوونی ختیرایان هه بیت.^۸ دوا ی به رنامه یی قوتابخانه بۆ گه نجان یی ۱۶ تا ۱۸ سال، که فیزی کۆدی کۆمپیوتەر و پسپۆری ها ککوردن ده کرین. سه ریا زانی پیتشووی یه که ی ۸۲۰۰، دوا ی نه وه یی خزمه تی سه ریا زیی ته واو ده که ن، ده چنه نپو به رزترین پتیه گه کانی کۆمپانیاکانی ته که نه لۆژیای زانیاری و سیلیکۆن فالی.^۹

^۱ <http://www.themarket.com/technation/۱,۱۴۸۱۸۹۱>

^۲ "۸۲۰۰ graduates aren't like ۲۳ year-olds in Texas or Norway" (<http://www.globes.co.il/en/article-۸۲۰۰-graduates-are-not-like-۲۳-year-olds-in-texas-or-norway-۱۰۰۱۱۹۱۲۹۴>) ۵ Jun, ۲۰۱۲, Tali Tsipori

^۳ Inside Israel's Secret Startup Machine (<https://www.forbes.com/sites/richardbehar/۲۰۱۶/۰۵/۱۱/inside-israels-secret-startup-machine/#۵۸ed۱c۵۰۱a۵۱>) Richard Behar, CONTRIBUTOR, MAY ۱۱, ۲۰۱۶; From The Israeli Army Unit ۸۲۰۰ To Silicon Valley (<https://techcrunch.com/۲۰۱۵/۰۳/۲۰/from-the-۸۲۰۰-to-silicon-valley>) Posted Mar ۲۰, ۲۰۱۵ by Idan Tendler

به‌گوځړه‌ی وټه‌کانی به‌پړوه‌به‌ری زانستی سه‌ریازی له په‌یمانگای شاهانه، "یه‌که‌ی ۸۲۰۰ ده‌کرټ وه‌ک پیشکه‌وتوو‌ترین ده‌زگای ته‌کنیکي هه‌والگری داب‌نرټ له جیهاندا وه له‌پړوی هوونه‌ریبه‌وه ده‌کرټ به نا‌زانسی ئاساییشی نیش‌تیمانی نه‌مریکا به‌راورد بکرټ، ته‌نھا له‌وه‌دا نه‌بیټ که نه‌م‌ی دوا‌ییان له‌پړوی قه‌باره و ستافه‌وه مه‌زنتره.ⁱ له‌پړوی می‌ژوو‌ییسه‌وه، ده‌زگاکه له‌سالی ۱۹۵۲ دامه‌زراوه. نه‌وکات ده‌زگاکه زځر ساده‌ه بوو، ته‌نیا چه‌ند که‌لوپه‌لیکی ئاسایی نه‌مریکی تیا‌دا به‌کارده‌هات. له نه‌سل‌دا پټی ده‌وترا یه‌که‌ی خزمه‌تی سه‌ریازی دوهم و دواتر یه‌که‌ی خزمه‌تی هه‌والگری ۵۱۵، یه‌که‌که گواسترایه‌وه بڼ شاری یا‌فا بڼ بنکه‌ی نی‌ستای له‌ چوارپانی گلی‌لوټ. یه‌که‌ی سه‌ریازی ۸۲۰۰ له نی‌ستادا مه‌زنت‌رین یه‌که‌یه له هی‌زه‌کانی به‌رگری نی‌سرانیل‌دا که له چه‌ند هه‌زار سه‌ریازټک پټ‌ک‌د‌یټ.ⁱⁱ له‌پړوی کار و نه‌رکه‌وه رټک له ده‌زگای ئاساییشی نیش‌تیمانی نه‌مریکا و پټ‌ک‌ه‌اته‌یه‌ک له وه‌زاره‌تی به‌رگری هه‌روه‌ک چو‌ن ئاساییشی نیش‌تیمانی نه‌مریکاش به‌شیکه له وه‌زاره‌تی به‌رگری نه‌و ول‌اته.

هه‌روه‌ک له‌سه‌ره‌وه‌دا باسکرا، یه‌که‌که ته‌نیا گه‌نجانی ۱۸ بڼ ۲۱ سالی وه‌رده‌گرټ، نه‌مه‌ش له‌پټ‌گای گه‌پان و ډو‌زینه‌وه‌یه‌کی وردی تواناکانی نه‌و گه‌نجان له‌لایه‌ن هی‌زه‌کانی به‌رگری نی‌سرانیل دوا‌ی نه‌وه‌ی قو‌ناغی خو‌پ‌ندنی ئاماده‌یی ته‌واو ده‌گه‌ن، نه‌نجام ده‌درټ.ⁱⁱⁱ له‌ چالاکیه هه‌ره‌سه‌ره‌کیه‌کانی نه‌م یه‌که‌یه بریتیه له

ⁱ Unit ۸۲۰۰: Israel's cyber spy agency, Former insiders and whistle-blowers provide a view of the formidable military intelligence outfit (<https://www.ft.com/content/۱۹f۱۵۰da-۲۵b۸-۱۱e۵-bd۸۴۰۷۱cb۶۰e۸f۰۸c>) JULY ۱۰, ۲۰۱۵ by John Reed, Financial Times

ⁱⁱ "IDF Record Book ۲۰۱۰". Bamahane (in Hebrew). No. ۳۰۵۲. September ۸, ۲۰۱۰. p. ۸۳.

ⁱⁱⁱ نه‌م رټکاره نیشانه‌ی سه‌رکه‌وتنی سو‌پای نی‌سرانیلی نیش‌انداده‌ات، له‌و رووه‌وه‌ی که قوتا‌بییه‌کان خو‌یان نا‌چن دوا‌ی دامه‌زندان له‌و به‌شده‌ه بکه‌ن به‌لکو یه‌که‌یه‌کی به‌هیزی حکومت خو‌ی سه‌ریه‌رشتی نه‌و کاره ده‌کات و به‌دوا‌ی قوتا‌بییه ئاست به‌رزه‌کاندا ده‌گه‌رټ. به‌ بپړای من، وه‌رگټ، کورده‌ستان زځر پټو‌یستی به‌م جځره ته‌کنیکه هه‌یه چونکه قوتا‌بی زځر به‌هره‌مند له‌نیو ناوه‌نده‌کانی خو‌پ‌ندنه‌ه‌ن که سو‌دی‌کی بڼ نه‌ندازه‌یان بڼ داهاتو‌وی نه‌م ول‌اته هه‌یه. دامه‌زندان و پ‌یدانی کار له‌سه‌ر بنه‌مای خرم و ناسیاو‌یه‌تی له‌ ستراتیژی‌ته‌تی درټ‌خا‌یه‌ندا زیا‌نی

دروستکردنی فایرۆسی (Stuxnet) که له سالێ ٢٠١٠ هێرشى کرده سهر یه که ناوکییه کانی ئێرانی. ههروهها، فایرۆسی (Duqu) ش هه دهستکردنی ئه و یه که یه یه که له ئه یلولی ٢٠١١ دروستی کردبوو. به هێزترین و پێشکه توتترین فایرۆسی سه رده میش به ناوی (Duqu ٢.٠) هه ر له به ره مه یانی ئه و یه که یه یه که له سالێ ٢٠١٤ هێرشى کرده سهر تاقیگه کانی (Kaspersky). فایرۆسه که بۆماوه ی چه ندین مانگ له سیسته می تاقیگه که دا مایه وه به یئ ئه وه ی هه ستی پێکریت. جگه له به ئامانجگرته ی ئه و تاقیگه یه، فایرۆسه که به کاریش هات بۆ سیخوپێکردن به سهر گفتوگۆکانی سه باره ت به په یمانی ناوکی ئێران، وه دوا ی ماوه یه کی زۆر له لایه ن کۆنپته ره کانی شوێنی مانه وه ی ئێرانییه کان هه ستی پێکرا. به گۆیره ی لێدوانه کانی (Kaspersky)، "فهلسه فه و ریگا کانی کارکردنی ئه م فایرۆسه چه ندین ئه وه پێش هه موو ئه و شتانه یه که جیهانی بینویه تی."^١

پارتی کۆمۆنیستی ئه مریکی

تیوه گلانی پارتی کۆمۆنیستی له کرده ی سیخوپیدا ره گوێشه که ی ده گه پێته وه بۆ په یوه ندی پارتی ناوبراو به کۆمۆنیستی ئیوه ته وه یی، وه سیاسه ته کانی ده ره وه ی ئه مریکا و یه کیتی سۆفیته ی جاران. هه وله کانی سیخوپێ له سالێ ١٩٤٢ دا زیادیان کرد، ئه مه ش له و کاته دا هات که هه ردوو ولاته که له یه که به ره ی هاوپه یمانیه تیدا بوون له کاتی جهنگی له دژی ئه لمانای نازی. له م ئیوه ندهدا ده کریت بوتریت که هه ردوو نه ته وه که به ناچاری ده بوايه به ته واوی پشت به یه کتر بیهستن، وه له هه مانگاته شدا به قوولی متحانه یان به یه کتر نه بوو. پڕۆژه ی نه یئنی فینۆفا (VENONA)، شکاندنی شیفره ی گه یاندنی و په یوه ندی سۆفیته له سالێ ١٩٤٣ بۆ ١٩٤٥، له و کاته دا ده ستی

زۆر به ئاساییشی نیشته یمانی ده گه یه نیت له لایه ک، خاوه ن به ره ره کانی تریش په راویز ده خرێن، له لایه کی تره وه. به مه ش، خاوه ن به ره ره کان بۆ ده ره وه ی کوربه ستان کۆچ ده کن و سوود به ولاتیکی تر ده گه یه ن. (وه رگێ)

^١ ٢٨. The Duqu ٢.٠ Targeted Attacks (<https://www.kaspersky.co.uk/resource-center/threats/duqu-2>)

پنګرډ که هر دووکیان هاوپه یمانی جهنگ بوون. چهند کس له نۀندامانی پارتۀ که کرده ی سیخوړپیان نۀندامدا، کئ نۀندامی پارتۀ که بوو، وه تا چ نۀندازۀ بهک سیخوړپه که یان بووه هؤی خستنه مه ترسی ناساییشی نۀمریکا، حیګای مشقوړه .

دوای شوړپشی روسیای ۱۹۱۷، په کیتی سؤفیه هیچ هره شه په کی سهریازی نۀکرده سهر هیچ په کیګ له زله یزه کانی جیهان. هیزی سهرمایه داری، وهک سهرکه وتنی هاوپه یمانان له جهنگی جیهانی په که م، بووه هؤی نۀوه ی چهند بزوتنه وه په کی شوړشګتیری له نیو خودی خه لکه که ی خو یاندا روویدات. پارتۀ کرمؤنیسته کان، له نۀمریکا و نوروپای رۆژاوا، والیکدرانه وه که مه ترسییه کی مزن بن بؤسر هاندانی یاخیبوون و ناګرکی مه دهنی، تهنات یاخیبوونیش، نه وهک کرده ی سیخوړی.

پارتی کرمؤنیستی نۀمریکی، که له سالی ۱۹۱۹ له لایه ن چارلس رۆزه نیرګ و لويس فرهینا ریکخراپوو، له لایه ن سهرکرده کانی روسیا، لاتفیا، لیتوانیا، پۆله ندا، توکرانیا، و فیدراسیونی جوو پیشووی پارتی سؤشیالیستی نۀمریکاوه په یوه ندی پیژۀ کرا، رکه بهری کرد بؤ نۀوه ی له لایه ن کرمؤنیستی نیونه ته وه بیوه له گۀل پارتی کریکارانی کرمؤنیستی دانی پیدا بنریت، که نۀمه ی دوا ییان له لایه ن جۆن رید و نالفريد واګنکینخته وه ریکخراپوو. بؤ سالی ۱۹۲۹ نۀوانه ی هیشتا چالاک بوون هۀلسان به پنکهنانی پارتی کرمؤنیستی نۀمریکا. ههرکه شه پۆلی گهرمی شوړشګتیری دوای جهنگ به ره و کشانه وه هۀنگاوینا، که بووه هؤی په راوړخستنی په کیتی سؤفیه، و دسه لاتئ ستالین له نیو پارتی کرمؤنیستی په کیتی سؤفیه زیادی کرد، هه موو کاپه کانی نۀو ولاته به ناراسته یه هۀنگاوینا که له بهر ژه وه ندی نیشتیمانی په کیتی سؤفیه بن و هۀرموونی نۀو ولاته له جیهانی نویدا هۀلکشانی به خو یه وه بینی.

له ماوه ی جهنگی جیهانی دووه مداء کرمؤنیسته کانی نۀمریکا له پیګه په کی نایابدا بوون بؤ نۀوه ی زانیاری به سوود به ده رگا هه والګریبه کانی په کیتی سؤفیه ت به خشن. ژماره په کی زوریان له و پیشانه دا کاریان ده کرد که لیته وه توانیان زانیاری به خشنه سؤفیه ت به و نیازه ی خزمه تیک بکه ن بؤ دۆزه ره واکه یان له دژی به ره ی په کګرتووی فاشیستی. زیاتر له پازده هه زار کرمؤنیست خو به خشانه چوونه ریزی سوپاوه؛

كۆمۇنىستەكان لە دەزگا گىرنگەكاندا كاريان دەكرد وەك نووسىنگەى خزمەتگوزارى ستراتىژىيى و نووسىنگەى ئىدارەى نرخ. تەنانتە كار گەيشتە ئەوئى كە ئەندامانى كۆمۇنىست بەئاشكرا لە دەركاى دراوسىكانيان بدەن بۆئەوئى داوايان لىبەكەن بىن و لە كۆپو كۆبۇنەوئەكانياندا بەزدار بىن بۆئەوئى پەيامى خۆيان پىترابگەيەنن بە ئامانجى دانانى كاريگەريى لەسەرەز و رامانى زۆرىنەى ھاوئالتيان. ھەركە پارتەكە بەھىز بوو، ئەمجارە دەستى بىرد بۆ كرىنى كەلۈپەلى جەنگى و ھەماھەنگىكرىن لەگەل ئەو كارگانەى چەكيان بەرھەم دەھىئا، لەكاتىكدا بىچ پسانەوئە كاريان دەكرد بۆ دوستكرىنى پەيوەندىيەكى بەھىز لەنتوان ئەمريكا و يەككىتى سۆفەت. لەلايەكى ترەوئە، ژمارەيەكى زۆرى كۆمۇنىستەكان حەكومەتە دژە كۆمۇنىستەكانيان وەك نوژمنى پىشكەوتن لەقەلەم دەدا. رابەرانى پارتى وەك يوجىن دىنيس و ئەلىزابىت گورلى فلين بەم تۆمەتە درانە دادگا، بەلام ھەرگىز بەتۆمەتى سىخوپى ھىچ كاردانەوئەيەكيان لەگەلدا نەكرا. بەدەستەھىنانى زانىارى بۆ يەككىتى سۆفەت كارى تۆرىكى تايبەت بوو كە راستەوخۆ پەيامەكانى بۆ كەسى ديارىكراو لەلايەن دەزگا ھەوالگىرىيەكانى سۆفەت دەنارد، بەتايبەتى دەزگاى (NKVD) و (GRU).

ئەم دەزگايانە خاوەنى چەندىن شوئىنى نىشتەجىن بوون لە دەروەدا كە پەيوەندىيەكى چىريان لەژۆر ناوى نەيتى "ھاوئىشتىمانى" لەگەل ئەندامانى پارتى كۆمۇنىست ھەبوو لەو وئالتەى كە تيايدا بەتايبەتى تەرخانكراوون بە ئەنجامدانى چالاكىگەلىك بۆ بەرژەوئەندى يەككىتى سۆفەت. بۆ نمۇونە، شكاندىنى كۆدەكانى (VENONA) ئەوئەمان پىدەلەيت كە دەسەلتدارانى ئەمريكا بەبەردەوام كاريان دەكرد بۆ زانىنى ناوى ئەندامانى رابەرى پارتى كۆمۇنىستى. بەكورتى، جەنگىكى بىدەنگ لەناو ئەمريكادا دروست بوو لەنتوان حەكومەتى ئەو وئالتە و ئەو كەس و پارتانەى لەجياتى يەككىتى سۆفەت (وئە بۆ يەككىتى سۆفەت) كاريان دەكرد.

دراى ئەوئەى ئەمريكا و يەككىتى سۆفەت لەدراى جەنگەوئە بوون بە نەيارى سەرسەخت و دوو لە بەھىزترىن وئالتى جىھان، كۆمۇنىستەكان چىتر بە ناياساىى زانىارىيان بە ھاوپەيمانىك ئەدا، بەلكى بە دوژمنىكى نىشتىمانىيى. ديارترىن كەيسى برىتىيى بوو

لەو کەیسەی کە جولیوس و ئەسیل ڕۆژەنبێرگی تیادا تۆمەتبارکران (کە بەبێ هیچ گومانێک ئەندامی پارتی کۆمۆنیستی بوون). ناوێراوان تەنیا نەبوون لەم هەڵمەتە، بەڵکو دەبێد گرین گلاس، برای ئەسیل؛ هاوسەرەکەی، روس؛ وە چەندانی تر زانیاری گرنگیان بە دەست هێنا. بۆ یەکێتی سۆڤیەت لە پڕۆژەی مانهاتن (کە تیادا گرین گلاس کارمەندی بوو) و تەکنەلۆژیای چەکی ناوکی. کارەکە تەنیا لەم شوێنەدا کۆتایی نەهات، ناوێراو زیاتر لە چل و نۆ بەلگەنامەی گرنگی لەسەر دۆزرایەوە سەبارەت بە سیخوپی سۆڤیەت، دیارترینیان ئەو بوو کە زانیاری گرنگی مەبوو لەمەڕ تووژینەوهی ئەمریکا بۆ بەره‌وپێشبردنی بۆمبێ ئەتۆمی ئەو وڵاتە. هەموو ئەو بەلگەنامە نەتییانە لە ساڵی ۱۹۹۵دا بۆ لۆکرانەوه، و دیرۆکفانان ئەم چەندە بە تالترین بەشی مێژووی چل ساڵی رابردووی ئەمریکا دەبینن.

جۆن ئێرل و هارڤی کلیر ناوی زیاتر لە ۳۴۹ هاوڵاتی ئەمریکیان کۆکردووە کە سیخوپیان بۆ یەکێتی سۆڤیەت کردووە. پشت بەستن بە لیکۆلینەوه‌کانی فینۆفا گومانی زۆری بۆ دیرۆکفانان دروست کردووە. دەقه‌کانی زمانی روسی کە لێیه‌وه ئەو زانیاریانە شیفەر کرابوون تا نێستاشی لەگەڵدا بێت بۆ لۆکرانە‌تەوه. ژمارەیه‌کی زۆر لەو سەرچاوانەی پچڕپچڕ، وە زانیاری دروست بە‌ده‌سته‌وه ناهەن. کەیسە ئالگەر هیس هێشتا مشتومڕی لەسەرە، هەرچەندە راپۆرتە‌کانی فینۆفا ناوی نەتیی ئەوێان بە "تالیس" ناساندووە.^۱

^۱ Amerasia Case; Atomic Spy Ring; Bentley, Elizabeth Terrill; Browder, Earl Russell; Chambers, Whittaker; Cohen, Lona (Leontina) and Morris, aka Helen and Peter Kroger; Currie, Lauchlin B.; Fuchs, Emil Julius Klaus; Gold, Harry; Greenglass, David; GRU (Main Intelligence Directorate); Hall, Theodore Alvin; Hiss, Alger; KGB (Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti); Los Alamos; NKVD (Narodnyj Komissariat Vnutrennikh Del—Peoples Commissariat for Internal Affairs); Rosenberg, Julius and Ethel; Sedition Act, ۱۹۱۸; Sobell, Morton; VENONA

بلىچلى پارک

لەسالى ۱۹۲۸ دەزگايەكى ھەۋالگىرى بەرىتانى، بەشى كۆد و شىفرە، كۆشكىكى زەمانى فېكتۇرىا و خانوويەرىيەكىيان لە سىر ھىزىرت لىون كپى. شۆينەكە دەكەوتە نىزىكەى پەنجا مىل لە باكوورى شارى لەندەن لە شارۆچەكەى بلىچلى لە بەكىنگامشېر لە ناوچەپەك كە ئىستا بەشېكە لە مىلتون كەنس.

ناوى نۆپىنى بلىچلى پارک برىتىى بوو لە وىستگەى X يان وىستگەى جەنگ. ئەم دەزگايە بوو بە ناوھەندى شكاندى كۆدى بەرىتانى لە ماوھى جەنگى جىھانىى دووھەدا. كۆدى ھەموو نەپارەكانى لەویدا دەشكىتران كە گرنگىريان برىتىى بوو لە كۆدى ئىنىگماى نازىيەكان، كە بەھۆى ئامىرى ئىنىگماو بەرھەم دەھىتران. لە زنجىرەى ئامىرى رۆتۇرى كارەباىى مىكانىكى تەشفىرە، بەكارھىتراو لە سەرھتا بۆ ناوھەندى سەھەى بىستەم، بۆ پاراستنى پەيوھەندى سەربازىى و بازىگانىى و دىلۇماسىى. لەلایەن ئەندازىارى ئەلمانى ئارثر شىبىس (Arthur Scherbius) لەكۆتايى جەنگى جىھانىى يەكەمدا دوستكراو. مۆدىلەكانى سەرھەتاي ئەم ئامىرە بۆ مەبەستى بازىگانى بەكارھىتراو لە سەرھەتاكانى سالانى ۱۹۲۰ ھەلىبۇرۇدراو لەلایەن سوپا و خزمەتگوزارى حكومى چەند ولاتىكەو، بەشۆپەپەكى ديار ئەلمانىاي نازى لە پىش و ماوھى جەنگى جىھانىى دووھەم. چەند مۆدىلەكى جىاواز لە ئىنىگما بەرھەمھىتراو، بەلام ناسراوترىيان مۆدىلى سوپاي ئەلمانى بوو. ئىنىگما بەكاردەيت بۆ نوسىنى نامە يان پەيامىك پاشان ئەو نامەپە تىكەل دەكرەت بەبەكارھىتەنى سى ويل يان رۆتۇر كە پىتى جىاوازی ئەلفابىت پىشان دەدات. و، وەرگى نامەكە پىتۇستە رىكخستنى تەواى ئەو رۆتۇرانە بزانىت بۆئەوھى تىكستە كۆدكراوكان چاكبەكەتەو. لەماوھى چەند سالىكدا ئەم ئامىرە رۆد قورسكرا كە پىسپۇرە ئەلمانىەكان پلاگ و سركىتى كارەباىيان بۆى زياد كەرد. ئەم ئامىرە لەناو سەندوقىكدا رىكخراو كە كىبۇردىكى نوسىن و كىبۇردىكى گۆپى ھەپە، كاتىك تۆ ھەر پىتىك دادەگرى لەسەر كىبۇردەكە ئەو گۆپى ئەوپىتە نىش دەكات كە لەجىاتى دانراو.

نه لمانیه کان بړولیان وایو که ئینیکا ناشکپندرت، بویه به کاریان ده پنا له همو شتوازه کانی په یوه ندیکردنیان له مهیدانی جهنگ و ناسمان و ده ریاض بۆکاره نه پنیه کانیان. به ریتانییه کان بایسانده کرد که هر هوالگریه که ده توانیت سودیکی نذر له ئینیکا وه رگریت و ده یانوت که نذر نه پنیه.

په یامه شفره کراوه کانی (نه پنی کراوه کانی) سوپای نه لمانی بویه که مجار له لایه ن نویسنکه ی شفره کردنی پوله ندیه وه له کانونی په که می سالی ۱۹۳۲ ئاشکراکران. ئم سرکه و تنه نه نجامی هوالدانی سن شفره کاری پوله ندی Jerzy Marian Rejewski، Zycki، Henryk Zygalski، بوو که ئیشیان ده کرد بۆ ده زگای هوالگری پوله ندی. ریفسکی (Rejewski) هستا به پیچه وانه کردنه وی یاسا کانی ئامیره که، به به کاره پنیانی بیردوژه کانی بیرکاری و که رهسته کانی بۆ دابینکرا له لایه ن ده زگای هوالگری فله نسپه وه. له وه به دوا سن بیرکاریزانه که ئامیرکی میکانیکیان داپشت بۆ شکاندنی (ئاشکراکردنی) شفره کاری ئینیکا. له ۱۹۳۸ به دواوه، ئامیری ئینیکا به به رده وای زیاتر ئالوژ ده بوو، ئاشکراکردنی زیاتر قورس ده بوو و که رهسته و که سی زیاتری ده ویست زیاتر له وه ی که پوله ندیه کان به ره میان نه پنی.

له ماوه ی جهنگی دووه می جیهانیدا بیرکاریزانی به ریتانی ئالان تیورینگ هوالده دات بۆ شکاندنی (ئاشکراکردنی کۆدی ئینیکا) که به هویه وه سوپای نه لمانی نامه کانیان پین ئالوگژپ ده کرد بۆ ئم مه به سته ش هوالده ستن به دوست کردنی ئامیریک (The Bomb)، که دوا ی چند سالتیک ئم ئامیره زیاتر په ره ی پین ده دریت و ده بیت به یکه م کۆمپیوته ر له میژوودا و هر نه میش بوو توانی ئینیکا بشکپنیت.^۱

^۱ Hinsley, F. H., and Alan Stripp. *Code Breakers: The Inside Story of Bletchley Park*. New York: Oxford University Press, ۱۹۹۴.
-Sebag-Montefiore, Hugh. *Enigma: The Battle for the Code*. New York: John Wiley & Sons, ۲۰۰۰.

نووسینگه‌ی هه‌ماهنگی ئاساییشی به‌ریتانی

ئهم نووسینگه‌یه دامه‌زراوه‌یه‌کی فره‌نامانجه که کاری له‌سه‌ر هه‌والگری رۆژناوا، ئۆپه‌راسیۆنی تایبته، و پروپاگاندە ده‌کرد له‌ماوه‌ی جهنگی جیهانی دووه‌دا. و‌لیام سامویل ستیفنسن، خاوه‌ن کارگه‌یه‌ک و هاو‌لاتی که‌ندی، له‌حه‌زیرانی ۱۹۴۰ گه‌یشتە شاری نیۆیۆرک. مه‌به‌ستی سه‌ره‌تایی ناو‌براو بریتی بو له‌بوون به‌به‌رتوه‌یه‌ری نووسینگه‌ی کۆنترۆلی پاسپۆرت، پینگه‌یه‌کی نه‌تی ده‌زگای هه‌والگری نه‌تی به‌ریتانی (SIS) یاخود (MI-۶) له‌ده‌ره‌وه‌ی و‌لات. ^۱ سه‌ره‌پای ئهم کاره‌ی، ئه‌ری سه‌ره‌کی ناو‌براو به‌خێرای گه‌شه‌ی کرد بۆ پاراستنی مو‌لکی به‌ریتانیه‌کان له‌ئهمریکا، پشکنینی چالاکیه‌کانی ئه‌و و‌لاتانه‌ی دژیه‌ی هاو‌یه‌مانان له‌جهنگی جیهانی دووه‌م ده‌جه‌نگان، و به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی پروپاگاندە‌ی ئه‌و و‌لاتانه‌ی بۆئه‌وه‌ی را له‌رای گشتی ئه‌مریکا بکه‌ن بێن به‌پشتیوانی به‌ریتانیا و هانی ئه‌مریکا بده‌ن بۆئه‌وه‌ی بێته‌ناو جه‌نگه‌که‌وه، بێته‌ به‌ره‌ی به‌ریتانیا. بۆسه‌رکه‌وتن له‌و ئه‌رکانه‌یدا، له‌کۆتاییدا ده‌زگاکه‌ی ده‌بوابه‌ نه‌ک ته‌نیا کۆنترۆلی ده‌زگای هه‌والگری نه‌تی به‌ریتانیا بگرت، به‌لکو پێویستی به‌ کۆنترۆلکردنی ده‌زگای دژه‌هه‌والگری (MI-۵)، ده‌زگای ئۆپه‌راسیۆنی تایبته، و ده‌زگای کاروباری سیاسی له‌نیوه‌گزی رۆژناوای زه‌ویدا، هه‌بوو. هه‌رکه دامه‌زراوه‌که له‌و قالبه‌ ته‌قلیدییدا نه‌ما، له‌سه‌ره‌تای سالی ۱۹۴۱ ئه‌وکات وه‌ک نووسینگه‌ی هه‌ماهنگی ئاساییشی به‌ریتانیا ناسرا. ئهم نووسینگه‌یه‌ بانه‌گاکه‌ی

^۱ ده‌زگای هه‌والگری به‌ریتانی یان ئێس ئێس: که‌له‌ه‌مان کاتدا به‌ ئێم ئای ۶ (ژماره‌کانی هه‌والگری سه‌ریازی ۶ ده‌ناسرێت، ده‌زگای هه‌والگری به‌ریتانیا، که‌له‌سالی ۱۹۰۱ دامه‌زێنراوه. که‌ جگه‌ له‌ ده‌زگای هه‌والگری، ده‌زگای هه‌والگری نه‌تییه‌. پێشتر کاری ده‌زگاکه‌ به‌ (نووسینگه‌ی خزمه‌تگوزهرانی نه‌تی) بووه. بانه‌گای سه‌ره‌کی ده‌زگاکه، بێنای ئێس ئای ئێسه‌ له‌شاری له‌نده‌ن، له‌ به‌ریتانیا. ده‌زگاکه‌ کاری هه‌والگری بۆ و‌لاته‌ی ده‌کات، له‌پال گشت ده‌زگاکانی و‌لاتدا. ده‌زگاکه‌ له‌سه‌رانه‌ری و‌لاتدا خاوه‌ن هه‌والگر و سیخووه‌. ده‌زگاکه‌ له‌ نوای هه‌ریه‌که‌ له‌ ده‌زگای هه‌والگری پاکستان و ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندی ئه‌مریکا، ناسراو به‌ (سی ئای ئی)، سێیه‌م به‌هێزترین ده‌زگای هه‌والگریه‌ له‌جیهاندا، له‌پووی سیخوپی و هه‌والگری.

دهكه و ته ناوهندی رۆكفتلەر له نیۆیۆرك و لق و بنكهی له سه رتاسه ری نیوه گوی رۆژئاوا دا هه بوو.

ئه م نووسینگه یه رۆلێکی زۆر گرنگی گێڕا له بێوه ندی له گه ل ده زگا هه والگریه کانی ئه مریکا دا. سه ره تا، په یوه ندیه کانی له گه ل ئیف بی ئایدا توندوتۆل کرد. ئه و ده زگا به زانیاری هه والگری نه ئیتی پێده دا ده رباره ی سیخووی ئه و ولاتانه ی دژی هاو په یمانان ده جه نگا له جهنگی جیهانیی دوهم و هه موو ئه و چالاکیانه ی ئه وان له ئه مریکا ئه نجامیان ده دا. ئه م چه شنه زانیاریه هه والگریانه له پێگه ی ئیف بی ئای ده درانه سوپای ئه مریکا و هێزه ده رباره یه کانی. هه روه ها، نووسینگه که رێنمایی ده دا به ئیف بی ئای ده رباره ی چۆنه تی کۆکردنه وه ی زانیاری هه والگری نه ئیتی و رێگا کانی کردنه وه و خوێندنه وه ی نامه نه ئیتییه کان.¹

بریکاری ئاسایشی نه ته وه یی (NSA)

له ئه مریکا به گه رته ترین خاوه نکار بۆ بیرکاریزانان له جیهاندا داده نرێت واته زۆرترین ژماره ی بیرکاریزان که له ده زگایه کی حکومی یان ئه هلی کار بکه ن بریتیه له و ده زگایه . بیرکاری کاری سه ره کیه له بریکاری ئاسایشی نه ته وه یی، و بیرکاریزانان ئیش له سه ر نیشانه هه والگریه کان و ئاسایشی زانیاری ده که ن که دیاره مه به ست له مه ته شغیر و به ده سه توێنانی زانیاری نه ئیتی ولاتانی تره له کاتی ناشتی و شه ڕدا. هه روه ها ره گه زنامه ی ئه مریکی مه رجه بۆ ئیش کرد له م ده زگایه (هه لبه ت ئاسانترین مه رجه شه). ده و تریت که NSA نزیکه ی پێنج هینده ی سی ئسی ئه ی گه و ره تره، که رێکخراویکی هه والگریه به رپرسه له چاودێریکردنی جیهان و زانیاری هه والگریه کان و پاراستنی ئاسایشی ئه مریکا.

¹ Macdonald, Bill. The True Intrepid: Sir William Stephenson and the Unknown Agents. Vancouver: Raincoast Books, ۲۰۰۱.

-Stafford, David. "Intrepid": Myth and Reality," Journal of Contemporary History ۲۲ (۱۹۸۷), ۲۰۳-۳۱۷.

-Troy, Thomas F. Wild Bill and Intrepid: Donovan, Stephenson, and the Origins of CIA. New Haven, CT: Yale University Press, ۱۹۹۶.

نەمەریکا نەوئەندە گزنگی بە بیرکاری دەدات؟

زۆرىك له كرداره كان ئاسانن بۇ جىيەجى كىردىن، بەلام زۆرىنە يان مەحالىن بۇ پېچەوانە كىردىنەو. بۇ نمونە، تىكەلگىردىنى چەند قوتويهكى زەرد و سور، سوتاندنى پارچە كاغەزئىك، يان شكاندىنى پەرداخىكى شوشە، ناتوانىن ئەم كىردارانە پېچەوانە بگەينەو. (پېچەوانە كىردىنەو لىزە مەبەستمان كاغەزە سوتاوەكە بگەينەو بە پارچە كاغەزەكەى پېش سوتان، يان پەرداخە شكاوەكە بگەينەو بە پەرداخەكەى پېش شكان). بەهەمان شىئەش زۆرىك له كرداره بىركارىيەكان ئاسانن بۇ جىيەجى كىردىن، بەلام زۆر قورسەن بۇ پېچەوانە كىردىنەو. كرىپتوگرافى مۇدىتىن (تەشقىركىنى زانىيارى) لەسەر ئەم راستىيەى سەرەو بەنياتناو.

ئاسانتىن نمونه بۇ ھەژمارى ئارپىكى بىرىتىپ لە لىكدانى ژمارە خۆبەشەكان. لە بىرت بىن ژمارەى خۆبەش بە ژمارەىك دەوترىت كە تەنھا بەسەر خۆى و يەكدا دابەش دەبىت، وەك... ۲،۳،۵،۷،۹،۱۳، ۲۰: تىپىنى بگە ژمارە خۆبەشەكان ناتوانىت بگرن بە لىكدانى دوو ژمارەى بچوكت. لىكدان كرسنى نىوان ژمارە خۆبەشەكان كردارىكى ئاسانە، تەنھا لىكدانى يەكتريان دەكەيت. بەلام دۆزىنەوى دوو كۆلكەى خۆبەش بۆ ژمارەىكى گەرە قورسە. بۆ نمونه، ئەو دوو ژمارە خۆبەشە كامانەن كە لىكدانىيان دەكاته ۱۰۰۳؟ وەلامەكەى پىتويستى بە ماندوبونىكى زۆر زياترە وەك لە دۆزىنەوى ژمارەكە خۆى. ئەو كردارە بىرگارىانەى كە ئاسانن بۆ ھەژمار كردن، بەلام قورسن بۆ بىجەوانە كرسنە وە بىيان دەوترىت كردارەكانى يەك - رىگا.

بۆ ئەشقىرىكىدىن، دوو ژمارەى خۇبەشى نۆرگەۋرە ۋەردەگىرىن، كە ھەرىكەيان سەدان رەنوسى ھەبىت، و لىكەدانى يەكتىرىان دەگەين. گەر بىتتو ۋەنجامەكەى روون بىت، ئەو كۆلكانە ناتوانىت بە ئاسانى بىدۆزىنەۋە. ھەرچەندە، ئەگەر يەكەك لەو كۆلكانە زانراۋىيىت، ئەو كۆلكەكەى تىريان بە دابەشكىردىكى سادە دەۋزىنەۋە. ھەبۋونى زانىارى يەكەك لە كۆلكەكان ۋەك دەرگايەكى نەيتى وايە، زىگە بە ھەموو كەسىك دەدات كە سزانىت، مۆ بۆزىنەۋە دەرگاگەى تر. كىردارى يەك - زىگەى نەيتى

نه توانریت پیچه‌وانه بکړتې وه له لایڼ دیزاینه ریکه وه، که کلپله که یی هه بڼت، و هیچ که سیکي تر. ناتوانریت به مه هه لست.

له سالی ۱۹۷۸، سټی قوتابی له پهیمانگای ماسه‌چووستس بؤ ته‌کنه لوجیا (MIT)، رټن ریښست، ئادی شه‌میر و لټن ئاده‌لمن سیسته‌میکی کریپتوگرافیان داهیتا، له‌سر نه‌ساسی قورسیتی دټزینه‌وی فاکتري ژماره‌گوره‌کان. و نه‌لگوریزمه‌کیان ناونا RSA که ده‌کاته پیتی په‌کمی ناوی هه‌رسنیکانه. نه‌لگوریزمی RSA په‌کمین سیسته‌می کلپلی گشتی بو. هر به‌کاره‌یتنه‌ریک دوو کلپلی ژماره‌یی په‌یوه‌ندیدار به‌یه‌کتر دروست ده‌کات. په‌کټیکیان له چوارچټوه‌ی کلپلیکی ژماره‌یی وه‌ک ده‌لپلیک. نه‌وی تریان تاییه‌ته و ته‌نھا خاوه‌نه‌کی ده‌یزانیت. که‌سی نټره‌ر کلپله گشتیه‌کی وه‌رگر به‌کاره‌نه‌یتت بؤ شفره‌کردنی په‌یامه‌کی، و پاشان نه‌ینټریت. دواتر که‌سی وه‌رگر به‌به‌کاره‌یتناني کلپله تاییه‌ته‌که که ته‌نھا نه‌و نه‌یزانیت په‌یامه‌که ناشکرا نه‌کات.

درټزه‌ی ته‌کنیکي سیسته‌می RSA له‌همان کاتدا ئاسان نیه قوتابی به‌شه‌کانی بیرکاری زیاتر له قوناغی چواره‌م ده‌یخوټنن، مه‌رجه نه‌و که‌سه‌ی له‌م جوړه ته‌شغیرانه ده‌خوټنیت جوړیک له پاشخانی هه‌بټ له تیوری ژماره‌کان (Number Theory)، به‌شټوه‌یه‌کی رټزه‌یی روونه. که پشت به‌نه‌جامیک ده‌به‌ستټیت که پټی ده‌وتریت تیورمه بچکوله‌کی فټرماټ، که له‌لایڼ بیرکاریزانی فهره‌نسی په‌یر فټرماټ له‌سالی ۱۶۴۰ دانراوه، و له‌سالی ۱۷۳۶ له‌لایڼ بیرکاریزانی سویسرائی لیونارد ټویلر سه‌لمټنراوه. نه‌جامیکي گشتیتری تیورمه‌کی فټرماټ ټویلر بریتیه له به‌ردی بناغی سیسته‌می ئاسایشی کومپیوټری نوئ.

کریپتوگرافی مؤدټرن پشت ده‌به‌ستټیت به‌و گریمانه‌یه‌ی که هیچ که‌سیک ناتوانیت کولکه‌ی ژماره‌خوټه‌شه‌کان به‌ئاسانی بدټزټه‌وه. به‌لام پټویسته بټرسین ئایا نه‌مه گریمانه‌یه‌کی سه‌لامه‌ته؟ زه‌حمه‌تی نه‌م پرسه هه‌تا ئیستا به‌وردی له‌لایڼ بیرکاریزانانه‌وه نه‌سه‌لمټنراوه، به‌لام سه‌دان ساله هه‌وله‌کان شکست نه‌خوټن له دټزینه‌وه نه‌لگوریزمیکی کارامه. کریپتوگرافی و تیوری کؤد دوو مه‌یدانی چالاکن بؤ

تويۇنىنە ھەم بابەتە، لەگەل لىڭكۆلىنە ھەم قولەكان لە بىركارى ھەستائو، جەبە، ئەندازى جەبىرى، و تىۋرى ژمارەكان.

رېگەيەكى ھاوشىۋە RSA چەند سالىك زووتر ئۆزىابونە ھەم بەنكەي پەيوەندىەكانى ھكۈمەتى بەرىتانيا لە چلتنھام، بەلام ئاشكرا نەكرابو ھەتا ۱۹۹۷. بەپوانىن لەو پاشخانە، لەوانەيە سەرسوپمان بىيى كە چى ئۆزىاۋەتە ھەم لە بىركارى ئاسايشى نەتەۋەيى ئەمىرىكا؟ ئەگەر رېگەيەكى خېرا بۇ شكاندنى ژمارە خۆبەشە گەورەكان ئۆزىاۋە، كە لەوانەيە گويتمان لەۋەنەبىت سەبارەت بەۋە بۇ ھەندى كات، بەلام توشبىون بە پىشكەۋتنى لەو شىۋە كاريگەر دەبىت.

ئاۋچەي ۵۱

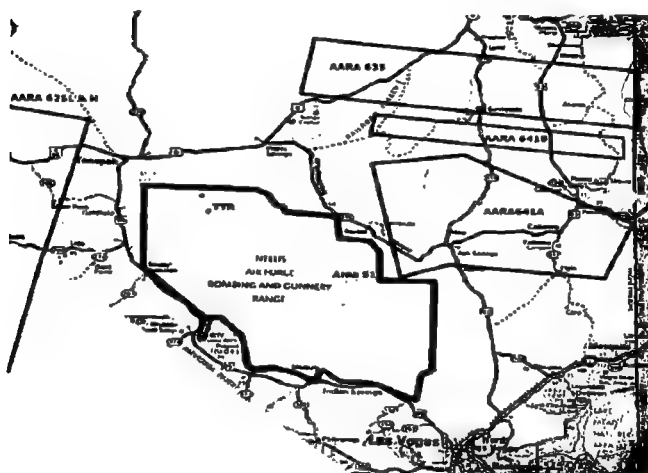
ئەم ئاۋچەي خاۋەنى ئۆزىنە ئەينى لەسەرگۈى ئەم زەۋىيە، نە بە كەردارى و نە بە ئىنئەرنىت، نە ھىچ تەكەللۇزىيەكى پىشكەۋتو تاكو ئىستا نەتوانراۋە راستى ئەم شۈينە بەجىھان رايگەيەرنىت. بەھۋى گرنگى و ئەينى ئەم شۈينە، ئەمىرىكا تەۋاۋى ئەينىەكانى ئەم شۈينە بە پىشكەۋتوئۆزىنە تەكەللۇزىا پاراستوۋە، ھەم بە ھەموو شىۋەيەك رېگى دەكات لەدوۋرى بىست كىلۆمەترە ھەم لىڭ نىزىك بىەۋە.

شۈينەكە دەگەۋىتە باكورى نىقادا كە روۋبەرەكەي ھىندەي چەند ۋلاتىكى ئەۋروپى دەبىت، ھەم سەرەپاي گەورەيەكەي بىننى ئۆز ئەستەمە، سەرەتا لە نىۋان سالاكانى چەكان و جەنگى ساردى نىۋان ئەمىرىكا و سۋىيەتدا ھەردوۋلايان ھەۋلىان ئەدا پىشكەۋتوئۆزىنە جۆرى چەك و فېۋكە و بۆمب دروست بكن. ئەمىرىكا كە خاۋەن بۆمبى ھايدىرۇجىنى بوو سەرەتا ويستى ئەم چەكە بەرەۋ پىش بەرىت كە ۲۰ ھىندە لە جۆرەكەي خۇيان بەھىزىتر بىت، بۆيە بۇ بەھىزىكرىنى ئەم چەكە ئاۋچەي ۵۱يان ھەلىۋارد، ئەمە سەرەتاي دروست بوۋى بوو بەلام بەرەۋ پىشچوۋنى ئەم ئاۋچەيە لەگەل پارىزگارىكرىنى ئەم ئاۋچەيە ئەينى ئۆز گەورە لەخۋى دەگىرت.

سى ئاي ئەي ھەم گەورەترىن ھىز لەپشت پارىزگارىكرىنى ئەم ئاۋچەيە ھەم بەجۆرە تەكەللۇزىيەك چاۋدىرى ئەم ئاۋچەيە ئەكرىت كە مەۋقى تا ۵۰ سالى تر چاۋى بەم

جهنگی زانیاری

جۆره زانسته ناکه ویت له دوری ۲۰ کیلومه تره وه کهس ناتوانیت اسم لئی نزیک بیه وه چونکه ئه جیگایه به جۆریک کۆنترۆل کراوه که پلهی گهرمی لهشی مروف نه خوینینه وه که له دوری ۲۰ کم له جیگایه وه بیت، وه توانای خویندنه وه بهرانه خواره وهی هه موو جۆره ته نیککی ئاسمانی ههیه وه رادارهکانی توانای بینینی ئه فرۆخانه یان ههیه که خۆیان له رادار ون نه کهن و له هه وادا دیار نامینن.

ناوچهی ۵۱ له سه ر نه خشه

سه ر هه تا کاتیک ته که نه لۆژیا به ره و پێش چوو به گشتی له ناو جیهاندا و ئاسانی په یوه ندی تۆره کۆمه لایه تیه کان له سه له کانی ۲۰۰۰ چه ند قسه یه کی زۆر له سه ر ئه م ناوچه یه کرا، ده گوترا و ئیستاش له باره ی ئه و پرسه وه قسه ی زۆر ده کریت که ئه م ناوچه یه جیگای دابه زینی بوونه وه ره ئاسمانیه کانه وه کۆمه لیک بوونه وه ره لێره ده ستیان به سه ردا گیراوه وه هه ندیکیش ئه لێن جهنگی مروف ئه و بوونه وه ره لێره دروست بووه هه موو ئه و بوونه وه ره لێره کۆژاوه وه هه ندیکیش تریش ئه لێن جیگای په یوه ندی مروف و بوونه وه ره ئاسمانیه کانه که لێره گه لووگو ده کهن و ئه و ته که نه لۆژیا یه ئه مریکا هه یه تی

جهنگی زانیاری

همووی هی ئەم بوونه وەرانهیه و ئەمریکا لە بەرامبەر دا پلاتینیۆمان ئەداتنی تا لە دەفرەکانیاندا بەکاری یێنن بەلام تارپادەیک ئەم قسانە سەد لە سەد راست نیە . ئەم ناوچەیه لەلایەن ولاتانی ترهوه داوا کرلوه که ئەمریکا راستی ئەم ناوچەیه دەریخات وه هەندیک هەوال بڵاویبوونه وه که پیشکەتووترین جۆری چەک و فڕۆکە بەرهم دیت لێره، که ئەمانەن:

- تیشکی لێزەری laser weapon system
- بەره‌وپیشیرینی بۆمبە هایدروجینی لە جۆری کاسل براڤۆ و لەگەڵ B۵۳ nuclear weapon
- بەره‌وپیشیرینی فڕۆکەکان لە جۆری A-۱۰thunderbolt II وه جۆری rockwell-b-۱ lancer وه چەندین جۆری تر که لەدەرەوه‌ی خەیاڵی مرقۇن
- چەندان چەکی تری ناوکی و کیمیایی

لەسالی ۱۹۴۷ لە نیومه‌کسێک و دانیشتوانی گوندی رۆزێل ئەوه‌یان گێڕایه‌وه که تەنێکی ئاسمانی که وه‌گرو دەرزی فڕیو وابوو لەنزیك ئەم ناوچەیه که‌وتۆته‌ خواره‌وه گومان دەرکا که ئەم دەرزه‌ ویستییتی لە ناوچەیه‌که‌وه بەره‌و ناوچەیه‌کی تر ب‌ه‌وات لە ۵۱ که‌وتۆته‌ خواره‌وه، وه ئەوه‌ی ئەم قسانە پش‌راست ئەکات‌وه ئەوه‌یه که سوپای ئەمریکا دوا‌ی رووداوه‌که دەست بەجێگە‌یشتنه‌ ئه‌وێ و ئەو ناوچە‌یان منع تەجە‌ول کرد و خە‌لکی گونده‌که‌یان لە‌ناو ماله‌کانی خۆیاندا دەستگیرکرد، وه دواتر تە‌وا‌وی شوێنه‌‌واری دەرزه‌که‌یان پاک کرده‌وه و هیچ شوێنه‌‌واریکیان نه‌‌ه‌یل‌ا وه‌‌وه‌که‌‌سانه‌ی له‌و ناوچەیه‌ نزیك بوونه‌‌ته‌وه و هەندیک شتیان بە‌چا‌وی خۆیان بینیوه‌‌ ده‌‌لێن له‌‌وێ ژێرزه‌‌مینیکی چەند کیلومه‌‌تری هه‌یه که سه‌‌رجه‌‌م لاشه‌‌ی ئه‌و بوونه‌‌ره‌‌انه له‌‌وێ پارێزراوه و تو‌‌ژینه‌‌وه‌‌یان له‌‌لایه‌‌ن زیره‌‌کترین پزیشکه‌‌کانه‌‌وه لێنه‌‌کریت. بەلام لەسالی ۱۹۵۵ دهنگۆی ئەوه بڵاوکرایه‌وه که وێنه‌ی ئه‌و پزیشکه‌‌ی پشکنین بۆ لاشه‌‌که ئەکات تە‌نها فیلمیک بووه هه‌یچی تر.

لەسالى پەنجاكاندا، ئەمىرىكا ھەستا بە دروستکردنى فېۋكەى تارماى ۲-۱۱ ھەم بۆ ھېزىبىردن ۋە ھەم بۆ بەرگىرى كىردن بەكاردەھات ۋە بەجۆرىك دروستكرا ۋەك وابىت لەسەدەى ۲۱ دا دروستكرايىت، ۋە لەنار ناۋچەى ۵۱ گەرەتەرىن فېۋكەخانەى سەرووى زەوى ھەپە كەسپىش نازانىت كەى دروستكراۋە ھەموو جۆرە فېۋكەپەكى تايىبەت بە ئەمىرىكا ئەتوانىت لىيىنىشەتەۋە بىن ئەۋەى توۋشى ھىچ چاۋەپوانىك و ئاستەنگىك بىيىت بەلام ئەتەنە ۋە فېۋكەنەى ئارمى ناۋچەى ۵۱ يان پىۋەپە . نەيتى ئەم ناۋچەپە تا ئىستاشى لەگەلدا بىت بە تەۋاى روون نەبۇتەۋە، پىدەچىت ھەرواش بىيىتەۋە .

ھەۋالگىرى لە ئىدارەى جۆرج بوشى باۋكدا

جۆرج بوش لەسالى ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۳ سەزۆكى ويلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمىرىكا بوو . لەماۋەى سەزۆكايەتى ئىدارەى ئەۋدا، ولىيام ويىستەر و رۇبەرت گەيتس ۋەك بەپىۋەپەرانى ھەۋالگىرى ناۋەندى خزمەتيان دەكرد . دەكرىت بلىيىن كە جۆرج بوش پىزانىارتىرىن سەزۆكى ئەمىرىكا بوۋە لەبارەى سىياسەتى دەرۋە چونكە پىشتىر چەند ئەزمونىنگى لەم چەشنى ھەبوۋە ۋەك بالىۋىز ۋلاتەكەى لە نەتەۋەپەكگرتۋەكان (۱۹۸۱-۱۹۸۹)، بالىۋىزى ۋلاتەكەى لە چىن (۱۹۷۴-۱۹۷۵)، ۋە جىگىرى سەزۆك (۱۹۸۱-۱۹۸۹) كارى كىردۋە . ئەۋ تا ئەۋ ساتەشى لەگەلدا بىت پىزانىارتىرىن كەسە دەريارەى ھەۋالگىرى . ناۋىراۋ لەماۋەى ئىدارەى سەزۆك قۇرد بەپىۋەپەرى ھەۋالگىرى ناۋەندى (۱۹۷۶-۱۹۷۷) بوۋە . بەشپۋەپەك زانىياري لە بارەى ھەۋالگىرى ۋە ھەبوۋە كەيسى، بەپىۋەپەرى ھەۋالگىرى ناۋەندى لەسەردەمى سەزۆك رۇنالد رەيگان، ناۋىراۋى ۋەك رىكابەرىك بىنى و لە بەپىۋەپەرايەتەكەدا پىشۋازى لىتەكرا . ولىيام گەيتس بەپىۋەپەرى ھەۋالگىرى ناۋەندى تىيىنى ئەۋەى كىد كە ھەموو ئەۋ سەزۆكانەى ناۋىراۋ لەگەللى دواۋە لەسالى ۱۹۶۸ تا ۱۹۹۳، بوش روونترىن تىگەيشتنى سنوۋرەكان و نەيتى ھەۋالگىرى ھەبوۋە .

وېك سەرۆك، جۆرچ بوش بە پاستەوخۆ لەگەڵ شەرقىيە كارانى ھەوالگىرىدا كارى دەكرد. وېك بىر ياردەرىش، ئەو نۆز پىشتى دەبەست بە پەيوەندىيە تەلەفونىيەكان لەگەڵ كەسايەتییە ديارەكان و ھەردەم پەيوەندى بە شەرقىيە كار و بەرپىسانى تىرى ھەوالگىرىيە دەكرد بۆ ھەرگرتنى ئامۆزگارى زياتر. ئەم پەيوەندىيە نەزىكەى ناوبراو تەنانت دواى بوون بە سەرۆكىش لەگەڵ گەيتس بەردەوامى پێدا بەلام سەبارەت بە وێستەر، ئەم كارەى نەدەكرد. پەيوەندىيەكى كەم ھەبوو لەنتوان بوش و وێستەر، كە ئەندامىكى بازەنى ناوەخۆى بۆ بىر ياردان نەبوو لە كابينەكەى بوشدا، و ھەركات لە راگەيانندا دەردەكەوت، لەپەوى ھەوالگىرىيە زيانى بە بەرزەوەندىيەكانى وڵاتەكەى دەگەياندا، وېك شىكستى ناوبراو لەپێدانى ئاگادار كردنەوى پێشوخەتى داگىركردنى كۆمىت لەلایەن ئىتراقەو ەيان زانىارى دەريارەى رووداوەكانى پاناما. لەجىياتى وێستەر، سەرۆك بوش بە قولى پىشتى دەبەست بە گەيتس، كە ئەوكات جىگىرى راويزگارى ئاساييشى نىشتىمانى بوو. بوش گەيتسى ناوژەد كرد بۆ جىگرتەوێ و وێستەر و ھەربووكيان پەيوەندىيەكيان گرێدا كە دەكرىت بۆلېن وېك ھى نىوان سەرۆك ئازنھاوەر و ئالېن دولېس، بەپێوەبەرى ھەوالگىرى ناوەندى، وابوو. لەماوێ سەرۆكايەتى بوشدا، كەردەى سىخوې چەندىن جار ھاوکار بوو لە بەدەستھێنانى زانىارى گرنگ كە بەبى ئەم زانىارىيانە ئەمرىكا دەكەوتە مەترسىيەو. وێنەى سەتەلایەتى لە ھەردوو بنكەى لاکرۆس و كەپھۆل زانىارى وێنەى گرنگيان بەخشى دەريارەى جوولەى ھێزە ئىتراقىيەكان و پەرىنەوەيان لە سنوورى كوێت. دواتر ھەمان سەتەلایەت توانى ئەو وێنانە بگرت كە ئىتراق ھىچ پلانېكى نەبوو بۆ داگىركردنى سەوودىيە. دەزگای ئاساييشى نىشتىمانى (NSA) توانىبوو چەند گەفتوگۆيەكى دەنگى تۆمارىكات لەبارەى ناپەخەتى بەرپرسە بالاكانى سەوودىيە لە بەرەنگاربوونەوى سەددام لەپەوى سەريازىيەو. ھەروەھا، ھەوالگىرى ئەوەشى دەرخست كە چەندىن پېشپلەكارى مافى مەرف لەناو ئىتراقدا كراو و ھەولەكانى سەددام بۆ بەدەستھێنانى چەكى كۆمەلەكوژ ھاوکارىبوون لەوێ سەرۆك بوش بتوانىت

بىر يارىك بىدات كە بەزىوتىن كات دەيىت ئىراق لە كۆيت دەريكرىت و بەمەش تۆپەراسىيۆنى گەردەلولى بىبابانى دەست پىكرد .

چەرخى دووم كە تىابدا ھەوالگىرى رۆلىكى بالى گىزا لە پىدانی زانىارى گرنگ لەسەردەمى سەزۆك بوشدا دەگەرتەوہ بۆ يەككىتى سۆفيەت . چاودىركردنى دەزگای ئاسايىشى نىشتىمانى ئابى ۱۹۹۱ بۆ ھەوللى كودەتايەك بوو ھۆى ئەوہى ئىدارەى بوش بتوانىت بەئاسانى گۆچ بۆ ھەموو پەيوەندىيەكان ھەلېخات كە لەئىوان داپژەرانى كودەتاكەوہ ئەنجام دەدران، لەكاتىكدا ھەوالگىرى ھىمايى^۱ چەند چالاكىيەكى كەمى سەريازى نىشانەدا لە پشتىوانىكردى كودەتاكە . بەرلە دوو سال، زانىارى لە ھەلاتوويەكى سۆفيەت بەلگەى پىشكەشكردبوو لەبارەى بەرنامەيەكى جەنگى بايۆلۆجى سۆفيەت كە لەلايەن ميخايل گورباچۆفەو سەريەرشتى دەكرا .

كەوتنى سۆفيەت واىكرد ئەمريكا چاو بە سياسەتى ئاسايىشى نىشتىمانى ئەمريكادا بخشىننەوہ . بوش بەشيوەيەكى فەرمى ئەم چەندەى ئەنجامدا و سى رۆژ دواى سويتدخواردنى گەيتس پېرۆزەيەكى نوچ بۆ ئەم دەزگايە راگەياند .^{۱۱}

لەوالگىرى ھىما برىتنيە لە پېرسەى وەرگرتنى زانىارى لەپنگاي ئەو شەپۆلە كارۆموگناتىسيەى لەلايەن دەزگايەكى ھەوالگىرىيەو دەپردىن . ئەم جۆرە ھەوالگىرىيە بەگۆرەى جۆرى ئەو شەپۆلە كارۆموگناتىسيەى كە دەستيان كەوتووە لەپىتى ھەوالگىرىيەو، پۆلنن دەكرىت:

- ھەوالگىرى گەياندن (پەيامى رادىيۆى)
- ھەوالگىرى تىنلەمەترى (ھىماي شەپۆلى فرۆكە)
- ھەوالگىرى ئەليكترونى (وەك رادار)
- يان ھەر شەپۆلنكى ترى كارۆموگناتىسي كە بەشېك بىت لە ئامپىرى ئەليكترونى، وە بگرتتە ئامانجى وەرگرتنى سىگنالى دەزگايەكى ترى ھەوالگىرى .

^{۱۱} Andrew, Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush. New York: HarperCollins, ۱۹۹۵.

-Halberstam, David. War in a Time of Peace: Bush, Clinton and the Generals. New York: Touchstone, ۲۰۰۱.

-Ranelagh, John. The Rise and Decline of the CIA. Revised and updated. New York: Touchstone, ۱۹۸۷.

هەوالگىرى لە ئىدارەى جۆرج بوشى كۆپدا

جۆرج بوش لە ساالى ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۹ سەرۆكى ئەمىرىكا بوو. جۆرج تىننېت و پۆرتەر گوس وەك بەرپۆەبەرانی هەوالگىرى ناوەندى لە سەرەدمى ئەودا خەزمەتییان کردووە. جۆرج بوش بە ئەجیندایەك بۆ سیاسەتى دەرەكى ھاتەنێو مەملەتێكان بەناوى "ھە شتىك تەنیا كلینتۆن نەبێت" ئەمە ئەجیندایەك بوو كە تیايدا ئامانجى ئەوە بوو ئەمىرىكا بەئینیتەدەرەو لە كارى مەزۆى و گێرپانى رۆلى پاراستنى ئاشتى و ئەمىرىكا دووربخاتەو لە ھەولەكانى بەستنى پەیمانى نێودەولەتى وەك پەرۆتۆكۆلى كیۆتو لەھەمبەر ژینگە و دروستکردنى دادگاىەكى ئاوانى نێودەولەتى. ئەم ئەجیندایە بەشێوەیەكى دراماتیكى لەدواى ھێرشە تیرۆرستییهكانى یازدەى ئەیلولى ۲۰۰۱ گۆرا. ئىدارەى بوش جەختى لەسەر ناوەندییوونى کردەى سەرەخۆ و تاكلايەنە ھێشتەو، بەلام دواى ئەم رووداوە خۆى لە ناوەندى بنیادنانىكى نیشتمانى مەزن و ھەولەكانى پاراستنى ئاشتى لە ئیتراق دواى روخاندنى سەدام لەسەر دەسەلات بېنیهو. بەرلە جەنگى ئیتراق، ئىدارەى بوش پێناسەى ئەوانەى فروانكرد كە لە جەنگى دژەتیرۆر بەرھەلستى دەکرد، بەمەش ئیتران و كۆریای باكووریش خزانەنێو لیستەكەو. سەرەپاى ئەمەش، ئەمىرىكا ھەلسا بە ناساندنى ستراتیژیەتىكى نوێ بۆ بەرھەلستىکردنى ئەو ھەپەشەنە. ئەمىرىكا چیتەر ناتوانیت بەرەست یان دەستەمۆى ھەپەشەكان بكات. بەمەش، ستراتیژیەتەكە بریتىی دەبێت لە "ھێرش بردن وەك بەرگرى لەخۆكردن."

پەيوەندى ئێوان ئىدارەى بوش و كۆمەلگای ھەوالگىرى چەند دژبەرەكێك لەخۆدەگرێت. لەلایەك، بە فراوانبوونى ئەجیندای ئەمىرىكا لە سیاسەتى دەرەو ئەو ولاتە كەوتەنێو كێشەى كەمى بودجە بۆ چالاكییەكانى كۆمەلگای ھەوالگىرى. لەلایەكى ترەو، ئەو ولاتە تووشى گرفتێكى تریش بوو لەمەر كۆنترۆل و ئاراستەكردنى كۆمەلگای ھەوالگىرى و پێگەكەى لە پەرۆسەى دروستکردنى بپاردا.

بەكەم گرفت لە دانانى بەرپۆەبەرێكى ئاساییشى نیشتمانى وەك بەرپۆەبەرى گشتى كۆمەلگای ئاساییش سەرپەلدا. دروستکردنى نووسینگەىەكى لەم چەشنە یەكێك

بوو له سهره‌کیتړین نه و پېشنیارانه‌ی دواى یازده‌ی نه‌یلول سهریه‌لدا. نیداره‌که به‌خیزای کاریکرد بۆ دروستکردنی پۆستیکى له‌م جوړه به‌لام له‌ناو کوشکى سبى داينا و ئیتر ته‌نیا سهریه سهرکاپه‌تى نه‌مریکاپه و که‌س ده‌ستوه‌رناداته کاروباره‌کى. کۆنگرېس ناره‌زایى ده‌رېرى و له‌کۆتاییدا به‌شى ناساییشى نیشتمانى له‌سهر مه‌رجى ئیداره‌که دروست بوو.

نه‌نجامدانى نه‌م کاره کۆتایى به‌گرفته‌که نه‌هینا چونکه چه‌ند که‌سېک، به‌تایبه‌تى نه‌وانه‌ی سهریه ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندیى بوون، که به‌پړوه‌ره‌کى تا ئه‌وکاته وه‌ک به‌پړوه‌هرى سى ئای نه‌ی و کۆمه‌لگای هه‌والگری کارى ده‌کرد، نه‌مه‌یان وه‌ک که‌مى هیز و پېنگه‌کى ده‌بینى. هه‌روه‌ها مشتومر له‌سهر نه‌وه‌ش کرا که دروستکردنى به‌شیکى ناساییشى نیشتمانى نه‌بووه هوى ئه‌وه‌ی هه‌ماهه‌نگى زیاتر له‌نیو ده‌زگا هه‌والگریه‌کان. له‌جباتى نه‌مه، ته‌نیا ئیداره‌یه‌کى تری دروست کرد. ئیستاشى له‌گه‌لدا بېت هه‌ندېک که‌س له‌ناو ئیداره‌که ده‌لێن که ئیداره‌ی بوش زۆر به‌شى جتیه‌جیکارى دروست کردووه و به‌مه‌ش ئامانج و په‌یامه‌کى له‌ده‌ست ده‌دات. نه‌م ئارگومېنته زیاتر تووندبوو کاتیک ئیداره‌که شکستى هینا له‌ رووبه‌پووبونه‌وه‌ی که‌رده‌لولى کاترینا.

دووه‌م خالى ناکۆکى له‌نیوان کۆمه‌لگای هه‌والگری و ئیداره‌ی بوش بریتى بوو سه‌روکارى کۆمه‌لگاکه له‌گه‌ل نه‌نجامى هه‌والگریدا (Intelligence Products). به‌سه‌رکاپه‌تى که‌سای وه‌ک جېگری سه‌رۆک دیک چینى و وه‌زیرى به‌رگری دۆنالد رامسفیلد، ئیداره‌ی بوش ده‌ستیکرد به‌ خۆپزگاکردن له‌ کۆمه‌لگای هه‌والگری ته‌قلیدى و بوو به‌ کۆکه‌ره‌وه‌ی هه‌والگری و شیکه‌ره‌وه‌ی خۆى. له‌ پېرۆسه‌که‌دا هه‌والگری به‌ سیاسى کرا و، به‌بۆچوونى شیکه‌ره‌وه هه‌والگریه‌ خاوه‌ن نه‌زمونه‌کان، جېتر نه‌یده‌توانى رۆلى خۆى بگێرێت وه‌ک پێده‌رى بن لایه‌نى داتا و بۆچوون که پێویست بوو له‌لایه‌ن دارپژهرانى سیاسه‌ت بۆ دروستکردنى بېیار. کۆمه‌لگای هه‌والگری زیاتر نیکه‌ران بوو کاتیک ئیداره‌ی بوش بېیارى دروستکردنى لیکۆلینه‌وه‌ی هه‌والگریدا وه‌ک راپۆرتى یازده‌ی نه‌یلول و راپۆرتى چه‌کى کۆمه‌لکۆر به‌شێوازیک که لابردنى

كلەيى لەسەر ئەو كېشەنەي كە چۆن ھەوالگىرى چارەسەر كراوھ بۆ ئەو كېشەنەي كە چۆن ھەوالگىرى بەرھەمھېتاروھ و لەسەر چ بىنەمايەك ئەو بېيارانە دراوېن. سىيەم خالى ناكۆكى كە پەيوەندى بە ئىدارەي بوش و ھەوالگىرىيە ھەبو، برىتىي بوو لە سىياسەتەكانى لىكۆلېنەوھ لە تىرۆرىستە گومانلىكراوھكان يان ئەوانەي پېتيان وابوو ھاوسۆزىن لەگەل تىرۆرىستان ياخود پىشتىوانى تىرۆرىزم دەكەن. ھەرچەندە ھەرزوو ئەم تۆمەتانە رەتكراوھ، رەخنەگرانى ئەم سىياسەتە وتيان كە ئىدارەيەكە بەپاستەوخۆ لە ئەشكەنجەدانى ئەماندا تىوھ دەگلىت، بەلگەش بۆ ئەم بەكارھىنانى ئەشكەنجەي ناپېژىنⁱ و تەكنىكى ھاوشىوھە لەئىزى گىراواندا. سەرەپاي نكۆلىكرىدى، ئەو وىنانەي كە لە گرتوخانەكانى ئەبوغرىپ لە ئىراق، گولتانا مۆ لە كوبا بىلەبوونەوھ گەواھىدەرى ئەم تۆمەتانە بوون. چەندوچوونى زۆر كرا بۆئەوھى وا لە كۆمەلگاي ھەوالگىرى و ئىدارەي بوش بكن كە بنچىنەي ئاسايى بۆئەم كرىدەوانە بدۆزىتەوھ بەلام بىسود بوو.

چوارەم خالى ناكۆكى برىتىي بوو لە سىياسەتى ئىدارەكە بۆ رىگادان بە ئاژانسى ئاسايىشى نىشتىمانى بۆئەوھى سانسۆر بخاتە سەر ئىمېل، كورنەنامە و گوئەلخستىن بۆ پەيوەندى تەلەفۆنىي، چالاكى ئىنتەرنېتى ھەموو ھاولاتيانى ئەمىرىكى بەبەن پەرسى ياسا. بوونى ئەم جۆرە بەرنامەيە بۆيەكەمجار لەلايەن رۆژنامەي نىۆيۆرك تايمز لە ۱۶ى كانوونى يەكەمى ۲۰۰۵دا ئاشكرا كرا. ئىدارەي بوش جەختى لەسەر ئەوھ كرىدەوھ كە ئەم جۆرە كارە ياسايىيە و دەكەوئتە ژۆر فەرمانى دەسەلاتى سەرۆكەوھ.ⁱⁱ

ⁱ ئەو شىئرازەي ئەشكەنجەيەك كە ئەمىرىكىيەكان خاولىيەكان دەخستە سەر دەم و لووتى گىراو، وەپاشان ئاويان دەپېژاندە سەر خاولىيەكە بۆئەوھى بەتەواوى تۆكسجىن لە گىراوھكەدا بېچىزىت (وەرگىي)

ⁱⁱ Pillar, Paul. "Intelligence, Policy and the War in Iraq," Foreign Affairs ۸۵ (۲۰۰۶), ۱۵-۲۸.

-Ricks, Thomas. Fiasco: The American Military Adventure in Iraq. New York: Penguin, ۲۰۰۶.

-Woodward, Bob. Plan of Attack. New York: Simon & Schuster, ۲۰۰۴.

-Woodward, Bob. State of Denial: Bush at War, Part III. New York: Simon & Schuster, ۲۰۰۶.

دەزگاي ھەوالگري مۇساد

ئەوئ دەزگاي مۇساد لە دەزگا ھەوالگرييەكاني تر جيايەكانەو،
ئەوئە كە ئەم دەزگايە لەسەر بئەمەي رقي، ئەتەوئەپەرستى، و تۆلەستيني كاردەكات:
واتە، ھاوئاتي جوو لە ھەر مۆفئتيكي تری جیھان لەپئشتەرە.
(سپروان بیهی)

مێژووی دامەزراندنی ئەم دەزگایە دەگەرێتەو ئەوكانەي كە لە ئێوارەي ھەینی
ئەیلوولی ساڵی ١٩٢٩ بۆئەيەكي جووھكان لە ئۆرشەلیم بەرپۆھچوو لەبەردەم دیواری
گرینۆك كە تاكە شوێنەواری بەجێماوبوو لەئۆرشەلیم، بە ھەزاران جوو بەرەو ئەو
دیوارە بەجل و بەرگی رەشەو و بەكئیتی نوێژەو دەپۆشتن، وە لەم بۆئەيەدا
رابییەكان (پیاوانای ئاپنی جوو) خەلكیكي ئۆریان بۆ ئەم بۆئەيە بانگكردبوو كە
ئەمەش ھێمايەك بوو بۆ دەرگەوتنی زایۆنیزم لەم ناوچەيەدا، بە چەندین رۆژ و مانگ
پئشتەر قسەوئاس لەسەر ئەم بۆئەيە لەو رۆژەدا بڵاوبوویەو و لەناو عەرەبەكاني
فەلەستین دەنگی دایەو.

لەكانژمێر ٧ی ئێوارە بەھەزاران جوو لەبەردەم دیوارە لماوییەكەدا كۆبوونەو و
خەركی نوێژكردن بوون، بەلام لەناكاو لە ھەموو چوارەوریانەو لەلایەن عەرەبە
موسولمانەكانەو بەرد و قوتو شوشە و تفەنگ ئاراستەي جووھكان كراو چەندان
جوویان خستەسەر ئەرز و برینداريكي ئۆریان لێكەوتەو، بەلام كەس لەم پێكدادانەدا
نەكوژا ئەگەر چی برینداريكي ئۆریان لێكەوتەو.

ھەمان ئێوارە سەركردە جووھكان لەكۆمەلگای یوزوف لە فەلەستین لەسەر ئەم
رووداو كۆبوونەو، ھەمویان رایان وابو ئامادەكاری بۆئەكە ھیچ كەمتەر خەمییەكي
تێدانەبوو تەنھا ئەو نەبێت كە ئاگاداری پێشووختیان نەبوو بۆ ھێرشى عەرەبەكان،
يەكێك لەئامادەبووانی كۆبوونەو كە ئەوئ دركاند كە ئێمە ھەر لەسەردەمی شا
داوئەو بەھوامان بەسیخوپی بەھێژ ھەبوو، ھەر لەویدا بناغەي دەزگایەكي سیخوپی
دانرا، ھەر لەدوای ئەو كۆبوونەوئە دەستیان كرد بەكاری سیخوپی لەناو عەرەبەكان
و زانیاری وایان بەردەست كەوت كە ئاگاداری پێشووختی ھەموو ھێرشەكاني

عەرەبەکان بۆن بۆ سەر ئیسرائیل. سالی ۱۹۴۲ داوود بنگوریۆن و ئیسحاق رابین لە حەیفە گەیشته یەک و چەند پلانیکیان داڤشت بۆ هێنانی جووه رزگاربووهکان لە دەستی نازىبەکان لە ئوروپاوه بۆ ئیسرائیل، لەو سەردەمەدا نەدەبوایە هەموو جووهکان بەیەکەوە بهاتنایەتە ناو فەلەستینەوه چونکە بەریتانیا بەو رازی نەبوو وە هاوسەنگی ئەو ناوچەیەى تێکەدا، ئەم دوو کەسە بپاری ئێوهیاندا کە دەزگای هاگانا (دەزگایەکی بەرگری چەكدارى ئیسرائیلی بوو) پەڕەى پێدەرت و سیخوڤى زیاترى بۆ دابنێ و هەروەها دەزگایەکی دژە سیخوڤیش لە ئیسرائیل دورست بکەت بۆ دەستگیرکردنى ئەو جووانەى کە ناپاکی دەکەن و دەزگاى ناوى لێنرا (ریگەل هەردى)، ئەم دەزگایە دەستى کرد بە کوشتنى ئەو ناپاکانە و لەنیوێ شەواندا دەیانگرتن و دەیان کوشتن و لەمیلان دەدان.

لەسالی ۱۹۴۵ دەزگای هاگانا بەیەکەى تاییەتى بە چەك کڕین دورست کردو هەرزوو چەندین تانک و زینبۆشى ئەلمانى و ئیتالى بە قاچاخ گەیانە فەلەستین. سالی ۱۹۴۶ بنگوریۆن لەو سەرکەوت کە هەموو گروپە نەهتیبیە جووهکان بەیەکیشت.

سالی ۱۹۴۸ بەریتانیا بپاریدا فەلەستین جێبەجێلێت و ئیتر ئەركى ئەو ناوچە بە نەتووە یەكگرتووەکان سپێردا و ئەو سەرپەرشتى دەکرد، هەر لەو سالی ئەو شەپە گەورە یە هەلگیرسا کە بەشەپى سەرپەرشتى لای جووهکان ناسراو و هێزەکانى ئیسرائیل سەرکەوتنى بەرچاویان بەدەستەئینا بەسەر عەرەبەکاندا. لەسالی ۱۹۴۹ سەرکەتەکانى ئیسرائیل بوو راستى، وە بنگوریۆن بوو بەکەمین سەرەك وەزیرانى یەكەم دەولەتى ئیسرائیل، یەكەم كاری بنگوریۆن پێنج دەستەى هەوالگری دامەزراند و رێكخستن، هەركیز دەولەتێكى وا تازە و نەتووەیەكى بەو شیوێ بە دوژمن دەورەندە دراو بوو کە لەهەموو لایەكەو عەرەبە موسولمانەکان ئامادەى جیهادبوون دژى جووهکان، لەم نێوێندەشدا بنگوریۆن بەردەوام خەرىكى چارەسەرکردنى كێشەكانى نێوان دەزگا هەوالگریەكان بوو، لە ۲ى مارتى ۱۹۵۱ بنگوریۆن فەرمانیدا سەرانی هەر پێنج دەزگا بە نوسینگەى و لەوێ بۆى ئاشكراکردن بەنیازە چالاكى هەموو دەزگاكان لەژێر ناوى (ها مۆساد تیۆم - پەیمانگا بۆ هاوكارى) رێكبخاتەو،

ئەو پەيمانگاھە بە بودجەى بىست ھەزار لە پارەى ئيسرائىلى دەستبەدەكات و ۋە لە ۲۵٪ ئەو پارەيە بۆ ئۆپەراسيۆنى تاييەتى تەرخان دەكرێت، ۋە وردە وردە ئەم دەزگايە زياتر پەرەى پىدراو گەشەى كردو لە ژيژ ناوى (مۆساد) واتە پەيمانگا مايەوہ تاكو ئىستا .

لۆگوى دەزگای ھەوالگری مۆسادى ئيسرائىلى

سالى ۱۹۶۳ ماير ئامیت بۆوہ سەرۆكى مۆساد، كەمىك پاش دەستبەكاربوونى، كەسێك بە ناوى سەلمان سەردانى بالێۆزخانەى ئيسرائیل دەكات لە فەرەنسا و لەوێ پێشنیارێك دەخاتە بەردەم ئيسرائیل بۆ دزینی میگ ۲۱ى ئێراق بە یەك ملیۆن دۆلار، ۋە بۆ گەرەنتى ئەو باسەش بە بالێۆزخانەى وت كە كەسێك بنێرنە بەغداد و تەلەفۆن بۆ ئەم ژمارە تەلەفۆنە بكات ناوى یوسف-ەو ھەموو كارەكە تەواو بكەن، بەلام پێشتر مشورى یەك ملیۆن دۆلارەكە بخۆن .

ئەم باسە بە راپۆرتێكى تێۆتەسەل كەوتە بەردەست ماير ئامیت سەرۆكى دەزگای مۆساد، ئەویش بە وردى چەندان رۆژ ھەلدیرو داگێپى ئەم باسەى كرد كە ناخۆ ئەمە راستە یاخود پلانە، بۆ ئەم كارەش ئامیت نەیدەتوانى واز لەو فرۆكەيە بەیئێت كە لەو سەردەمەدا یەكێك بوو لە چەكە ھەرە بەھێزەكانى دۆزمنەكانى و ئۆد گرنگ بوو بۆ ئيسرائیل . ئامیت كەسێكى ناردە بەغداد بە ناوى جۆرج باگۆن ۋەك بازىرگانیكى نەشیعەى نەخۆشخانەكان، ئەویش لە بەغداوہ تەلەفۆنى بۆ یوسف كرد و رێككەوتن لەسەر ئەوہى رۆژى دواتر لە شوێنێك لە بەغداد یەكدی ببینن، لەكاتى یەكتر ببینیان

له قاوه خانیه کی ناو به غداد یوسف به باکوڼی گوت تو بۆ فرۆکه ی میگ ماتویت و من بۆت ریکده خم به لām نرخه که ی یهک ملیۆن دۆلاره، له و قاوه خانیه دا نه ده توانرا زۆر قسان بکړئ بۆیه بریاریندا بۆ رۆژی دواى له باخچه یهک له سهر روبراى دېجله په کدى ببینن، به لām هه تاکو به یانى باکوڼ نهیتوانی بخوږیت چونکه له وه ده ترسا نه گهر نه مه داو بیت نه وه له ناوچه رگه ی ولاتی دوژمن ده گیریت و په کسه ر له سیداره ده ریت.

رۆژی دواتر له که نار روبراى دېجله یوسف و باکوڼ جارێکی دیکه په کتریان دیت، به لām نه مجاره یان باکوڼ هه ندچ شتی زیاتری دلنیا که ره وه ی وه چنگ کهوت، نه ویش نه وه بوو بۆی ده رکهوت که یوسف به ره چه له ک جووه و خانه نشینه و له گه ل خوشکیتیدا ده ژى به ناوی مانو، وه مانو کورپکی هه یه فرۆکه وانه له خزمهت سوپای ئیراقی و به لām به خانه واده حه ز ده که ن کۆچ بکه ن بۆ ئیسرائیل به لām چۆن و که ی نازانن وه له و سه رده مه دا ته نها باسکردنی نه وه نه شکه نچه دانی به دواى خویدا ده هینا وه نه مه ده رفه ته بۆ نه وان. ده سترکا به نه نجامدانی ئۆپه راسپۆنه که به ناردنن نیو ملیۆن دۆلار بۆ بانکێکی سوپسری بۆ سهر حیسابی یوسف، دواتر نه میت پینچ ده سته ی پیکه ینا بۆ نه نجامدانی نه م کاره به م شتویه؛ په که م ده سته ده بوايه له سهر هیل بوونی سه رۆکی مۆساد له گه ل ده سته کانی به غداد مسۆگه ر بکه ن به په یوه ندى رادیۆی و به به رده وامی ته نها له کاتی ناچاریدا نه م هیله بچریت. ده سته ی دووه م ده بوايه له به غداد بوئایه که س پتیان نه زانن ته نانه ت نه باکوڼ و نه یوسف و هېچ که سیک وه کارى نه مان نه وه بوو که باکوڼ و یوسفیان له به غداد ده ریا ز ده کرد گه به انبایه و کیشنه په کیان بۆ دروستبووایه.

ده سته ی سێهه م کارى نه وه بوو ده بوايه چاوی له سهر خانه واده که بوايه. ده سته ی چواره م په یوه ندىیان له گه ل کورده کان کرد چونکه له کوتاییدا کورده کان نه ندامانی خانه واده که ی یوسفیان له ئیراق رزگارکرد بۆ ئیسرائیل. ده سته ی پینجه م مشورى په یوه ندى بخۆن له گه ل نه نکه ره و واشنتون، چونکه نه م میگه بفریت له ئیراقه وه ده بیت به ئاسمانی تورکیادا بروات تا ده گاته ئیسرائیل وه واشنتون بنکه ی له باکورى

توركييا ھەيە و دەكرىت قەناعەت بە توركەكان بھىنن بۆ ئەم كارە، وە ئەوھى كىشەبوو مایەوھ ئەوھبوو كە ئىراق بەردەوام دەترسا فرۆكەوانەكان ئەو فرۆكانە بفرىنن بەرەو رۆژئاوا، بۆيە بەردەوام لەكاتى مەشقدا تەنكییەكانى بەنزىن ھىندە سوتەمەنى بەشى ئەوھ تىدانەبوو راستەوخۆ بگاتە شوینى مەبەست بەلام مۆساد مشورى ئەوھشى خواردبوو، وە كىشەى دووھم ئەوھبوو یوسف دەیویست سەرچەم ئەندامانى خىزانەكەى كە ژمارەیان ٤٢ كەسبوو بە فرۆكە بگوازىتەوھ بۆ شوینىكى ئارام پىش ئەندامانى كارەكە، كارەكە رۆپەوى خۆى وەرگرت و یوسف بە باكونى گوت ئەوان ئامادەن ھەموو خىزانەكەى، وە ئەو ئىوارەيەى پىش ئەوھى مونىر بفرى ئەوانىش بەرەو باكور دەپۆشتن واتە ھەرىمى كوردستانى ئىستا لەوئى لای كوردەكان دەمانەوھ و ئەندامانى دەزگای مۆساد چاوەپى دەكردن.

دواى گەيشتتەیان مۆساد ئەندامانى خىزانى یوسفى زیاتر برد بۆ شاخە بڵندەكانى كوردستان و لەوئى ھەلىكۆپتەرەكانى توركييا چاوەپى دەكردن و سەرچەم خانەوادەكەى یوسف گەشتەكەیان كرد و جارێ لە توركييا مانەوھ، پاشان كارمەندىكى مۆساد زەنگى بۆ مونىر لىدا و پىش گوت "خوشكەكەت لەش ساغەو كىژۆلەپەكى بووھ،" بۆ سەپىن ١٥ ى ئابى ١٩٦٦ مونىر لەكاتى مەشقى فرۆكەوانىدا فرۆكەى مىگى ٢١ بەرەو توركييا فراندو ھىچ كام لە ئىراقىيەكان ئاگادارى ئەم كارە نەبوون و لە توركييا نىشتەوھ لەژێر چاودىرى ئەمريكا، لە توركييا بەنزىنى تىكرد و لەوئى جارىكى دىكە دەستى بە فرىن كردهوھ بۆ ئىسرائىل. لەكاتى فرىندا پىشان راگەياند ئەمجارە بەشپۆرەپەكى روون لەپىگەى شەپۆلى رادىوھ كە خانەوادەكەت باشن و لە ئىسرائىل پەكدەگرنەوھ، دواى يەك كاترۆمىر فرۆكەى مىگى ٢١ لە فرۆكە خانەپەكى سەربازى لە باكورى ئىسرائىل نىشتەوھ وە دواتر نىو ملیۆن دۆلارەكەى تر دراىە یوسف دواى گەيشتتى فرۆكەكە، وە مۆساد سەلماندى كە كارىكتەرىكى گەرە و بەھىزە لەسەر شانتۆى ھەولگىرى جىھانى و تواناى ئەندامانى كارى گەرەى ھەيە.

دهزگای ههوالگری پاکستان (ISI)

دهزگای ههوالگری پاکستان وه کاله تیکی ههوالگری پیتشهنگه له پاکستان، که بهرپرسه له چالاکیهکانی کۆکردنه وه و شیکارکردنی ئهو زانیاریانهی که بۆ ئاسایشی نیشتمانی گرنگن له سهوانسهری جیهاندا. وه به کێکه له دهزگا چالاکهکانی ههوالگری له پاکستاندا که له لایه ن به پێوه به رایه تیه کی گشتیه وه کارهکانی رێکده خریت، که ئهرکی سه رهکی بریتیه له کۆکردنه وه ی زانیاری ههوالگری بۆ حکومه تی پاکستان. ئهم دهزگایه به شیوه یه کی سه رهکی له لایه ن ئهو ئه فسه رانه وه به پێوه ده بریت که پێشتر له هیزی ئاسمانی و ده ربایی پاکستاندا خزه تیان کردووه، هه روه ها هه ندیک جار ئهم دهزگایه په نا ده بانه بهر به کۆرنگرتنی سیخوڕ و به کۆرنگیرو له ناو خه لکی مه دهنیدا.

له سالی ۱۹۷۱ هه ئهم دهزگایه له لایه ن جه نرالیکی سوپای پاکستانه وه به پێوه ده بریت که له لایه ن سه روکوه زیرانی پاکستانه وه دانراوه له سه ر پێشینیازی سه روک ئهرکانی سوپای پاکستان، به لām له ئێستادا له لایه ن جه نرāl نافید مختاره وه به پێوه ده بریت که له ۱۲ ی تشرینی دووه می ۲۰۱۶ هه وه ک به پێوه به ری گشتی ده سته کاربووه، که به شیوه یه کی راسته وخۆ راپۆرت ههوالگریه کان پێشکه شی هه ریه ک له سه روک وه زیران و سه روک ئهرکانی سوپای پاکستان ده کات.

ناویانگی ئهم دهزگایه له سه ریاستی جیهان له سالی ۱۹۸۰ هه وه ده سته پێده کات کاتیک پālپه شتی مو جاهدیه کانی ئه فغانه ستانی ده کرد دژی یه کێتی سو فیه ت پاش داگیرکردنی ئه فغانستان له لایه ن رو سه کانه وه، له ماوه ی ئهم جه نگه دا لیژنه یه کی هاو به شیان پێکه یێنا له گēل ده زگای ههوالگری ناوه ندی ئه مریکی (سی ئای ئی) به مه به ستی راهی تان و هاو کاری کردنی مو جاهدیه کان. وه، دوا ی نه مانی یه کێتی سو فیه ت ئهم ده زگایه پālپه شتی ستراتیژی و ههوالگری پێشکه شی بزووتنه وه ی تالیبان کرد له ئه فغانستان دژی (به ره ی ئیسلامی ئه فغانی) له ماوه ی سالانی شه ری ناو خۆی ئه فغانستان.

به لām له م دواییانه دا ئهم دهزگایه رو به رووی چه ندین ره خنه بووه وه له لایه ن ناوه نده سه ربازی و مه دهنیه کان به هۆی پālپه شتی کردنی هیزه تیرۆریسته کان و ئهو چالاکیه تیرۆریسته یانه ی که له ولاتاندا دژی هیزه سه ربازیه کان ئه نجام ده درێن به تایبه تی له

ھيندستان. وه له ساڵی ۲۰۱۱ لایه ن ئازانسى IBT هوه وهك گه وهره ترين وهكاله تى هه والگري له جيهاندا دياركراره، وه له تۆقه مبهري ساڵی ۲۰۱۵ به پيۆبهري پيشووی وهكاله تى هه والگري هيندستان ده زگای isi ی وهك به هيزترين ده زگای هه والگري له جيهاندا باسكرد كه ده گاته ئاستى ده زگای هه والگري روسی. ميژووی ئهم ده زگابه ده گه پيته وه بۆ ساڵی ۱۹۴۸ دواى چهنگى نيوان پاكستان و هيندستان حكومه تى پاكستان چه ندين خاالى لاوازی له سيستمى هه والگري و سه ربازی ولا ته كهيدا به دى كرد به تايبه تى له پيوى كۆكرده وه و به ده سته ينانى زانياريه هه والگريه كان و هه ماههنگى نيوان هيزى ده ربايى و ئاسمانى پاكستانى له گه ل نووسينگه ی هه والگري سه ربازی كه بۆ ئهم مه به سته دووباره سيستمى هه والگري و سه ربازيان ريخسته وه. هه ر له سه ره تاي دامه زرانديه وه، ئهم ده زگايه له لايه ن چه نده ئه فسه ريكي پله به رزى سوپاوه به پيۆه ده برا كه ئامانجى سه ره كى بريتى بوو له كۆكرده وه ی زانيارى سه ربازی و ناسه ربازی له ده ره وه و ناخۆى پاكستان و شيكار كردنى. دامه زراندى ئهم ده زگايه له پاستيدا بيروكه ی جه نه رائىكى به ريتانى بوو به ناوى رۆبه رت كۆسۆم كه سه ره ههنگ شه هيد حامدى راسپارد بۆ دامه زراندى ئهم ده زگايه. ئهم ده زگايه به شيوه يه كى گشتى له م به شانە ی خواره وه پيكدت:

- به شى ناوخۆ: كه به رپرسه له چالاكيه هه والگري و دژه هه والگريه كان له ناوخۆى پاكستان و هه روه ها قه لاجۆكرينى سيخووى و تيرۆر.
- به شى ده ره كى: به رپرسه له هه والگري ده ره كى و سيخووى كردن.
- به شى په يوه نديه ده ره كيه كان: به رپرسه له هه والگري ديبلۆماسى و په يوه نديه ده ره كيه كان.

ده سته ی به پيۆه به رى ئهم ده زگايه له كۆمه ليك ئه فسه رى هيزه چه كداره كان پي ك ديت له گه ل كۆمه ليك له هيزه مه ده نيه كان و به پيۆه به رايه تى گومرگ و پۆليسى پاكستان، كه به رده وام و به شيوه يه كى چالاكانه كاره كانيان راده په پيژن، شاهه زايان ئهم ده زگايه به گه وهره ترين ده زگای هه والگري داده نين له جيهاندا له پيوى ژماره ی

كارمەندەكانىيە، ھەرچەندە بەشتۈەيەكى فەرمى ژمارەى كارمەندەكانى نەزانراۋە بەلام شارەزايان ئەم ژمارەيە بە دە ھەزار ئەفسەر و كارمەندى ھەوالگىرى دەخەملەتن، ئەمە سەرەپاي ھەوالدەر و سەرچاۋەكانى تر.

ھەوالگىرى ولاتى چىن

چىن ئەو ولاتە فرالوانەى كە دانىشتوانى زياتر لە مليارتك كەسە و سالانە ۱۵ مليۇن زياد دەكات، ئىستا ئەندە بەھىز بوۋە كە بۆمبى ئەتۆمى و ھايدروچىنى بەرھەم ئەھىنەت و لەئىستادا خاۋەنى عەمبارىكى چەكى ئەتۆمىيە. ئەمريكا ئەو ولاتەى كە بۆ يەكەم چار لەمىژوۋدا بوۋە خاۋەنى چەكى ئەتۆمى مەترسى لە چىن پەيدا كىرۋە بەھۆى پىشكەوتنى لە بەرھەم ھىنانى چەكى ئەتۆمى. لەگەل ئەۋەشدا، چىن ولاتىكە بەھۆى ھەلگەوتەى جوگرافى و زۆرى ژمارەى دانىشتوانى ۋەك خۇپاگرتىن ولات دادەنرەت بەرامبەر ھىرشى چەكى ئەتۆمى، بۆ نمونە ئەگەر لەلايەن ئەمريكاۋە ھىرشىكى چەكى ئەتۆمى بىكرەتە سەر چىن با واى دابىنەن لەنەنجامى ئەو ھىرشەدا ۲۰۰ مليۇن كەس دەكوژىت كە ئەمەش بەراۋرد بە ژمارەى دانىشتوانى چىن ژمارەيەكى كەمە و بەئاسانى قەرەبوۋ دەكرەتەۋە لەكاتىكدا ئەگەر چىن لەبەرامبەر ئەو ھىرشەى ئەمريكادا تەنھا يەك رۆكىتى ھەلگىرى كالاۋەى ئەتۆمى بۆ سەر ئەمريكا بەاۋىژىت ئەوا دەبەتتە ھۆى لەناۋىردنى ۶۰٪ ى دانىشتوانى ئەمريكا كە شىرازەى ئەو ولاتە بەتەۋاۋى تىك دەشكىت و بەئاسانى قەرەبوۋ ناكىرەتەۋە و ئەمريكا دەبەت بە دەۋلەتلىكى بېھىز لە ناۋچەكەدا، ھەر لەبەر ئەم ھۆكارەيە كە زۇجبار چىن گالئەيان بە ھەرپەشە ئەتۆمىەكانى ئەمريكا دىت. ئەگەر جەنگ لەنتوان ئەمريكا و روسيا بەرپا بېت ئەوا دۋاى ئەو جەنگە چىن دەبەتتە بەھىزرتىن دەۋلەتى ئەتۆمى لە جىھاندا، پاش ئەۋەى كە ئەو دوو دەۋلەتە يەكترى وىزان ئەكەن. بۆيە زۇجبار گوئىبىستى ھەندىك سىياسى دەبىن كە بانگەپشت دەكەن بۆ گلفوگۆى دۆستانە و لىكتىكەپشتنىكى ئەتۆمى لە نىۋان روسيا و ئەمريكا تا فشار بخەن سەر چىن و رازى بكن بەرئىكەوتنىكى ئەتۆمى تا ئاشتى لە جىھاندا بەرقەرار بېت. ھەوالگىرى چىنى

مىللى ۋەك ھەموو دەزگا ھەۋالگىرىكانى تىرى جىھان لە كاتى مەترسىدا دامەزراوہ و ھەۋالگىرىكى نوتىيە لە ۋ كاتەى كە شىوعىيەكان ھاتنەسەر دەسلەت، ئەركى دزايەتى دوزمىنانى شۆپشە لەناوخۆدا و ھەروەھا شۆيىن كەوتنى دوزمىنانى لەدەرەوہ بۆ چەسپاندنى شوعىيەت لەسەرتاسەرى چىندا، ھەۋالگىرى چىنى بەشئۆيەكى فەسمى يەك مىليۇن فەرمانبەرى ھەيە، كەمترىن پارە خەرج دەكات كە بۆ ھەۋالگىرى خەرج دەكرىت لە جىھاندا، لەبەرئەۋەى پىتويستە لەسەر ھەموو شىوعىيەكى چىنى يارمەتى پارتەكەى و حكومەتەكەى بدات بەبى ئەۋەى چاۋەپوانى سوپاس و پىزانىن بكات. لە ئەركەكانى ھەۋالگىرى چىنى سىخوپىكرىنە بەسەر ئەيارانى چىن و ھاوپىكانى ۋە لەسەر گەلى چىنى لەھەمان كاتدا، بۆيە ژمارەى فەرمانبەرانى زىادى كرد تا گەيشتە ۳ مىليۇن كەس لە نىر و مى (ژمارەى كارمەندانى ھەۋالگىرى چىنى لە ژمارەى دانىشتوانى نۆز دەۋلەت زياترە). كاتىك ھەۋالگىرى چىنى دەپەۋىت فەرمانبەرى نۆى بىتئىتە ناو دەزگاگەيەۋە لەرگەى ئاگادارىكەۋە بلأوى دەكاتەۋە كە ۋەزارەتى دەرەوہ پىتويستى بە فەرمانبەر ھەيە لە بالئۆزخانە و كونسولخانەكانە و دامەزراۋەكانى چىن لەدەرەوہ، بەۋ مەرجەى ئەۋ كەسە شئۆەى رووخسارى لە چىنيەكان جياواز بىت، بەم شئۆەيە سەدەھا كەس دىنە پىشەۋە و گونجاوترىنيان ھەلدەبژىردىت، بەم شئۆەيە فەرمانبەرى ھەۋالگىرى چىنى دەست بە كارەكەى دەكات و دەبىتە يەككە لە تۆپى ھەۋالگىرى چىنى كە بە جىھاندا بلأويۆتەۋە پاش راھىنانى لە قوتابخانەكانى ھەۋالگىرى چىندا. ئەۋ پلانەى ھەۋالگىرى چىنى لەسەرى دەپوات دەست گرتنە بەسەر ئاسىيادا ھەر لە رۆژھەلاتى چىاى ئۆپالەۋە لە روسيا ھەتا لەگەل ئەۋ پىندەشتانەى كە لە پشتىيەۋەيەتى تا دەريا. ۋەزىرى بەرگرى چىنى پلانكى ئاشكرا كرد بۆ دەست بەسەردا گرتنى سىن يەكى جىھان، ئەۋيش بە ملكەچ پىكرىنى ئەۋ دەۋلەتانەى كە دەكەونە باكورى زەرياي ئەتلەسيەۋە بەھۆى شۆپشى ناوخۆيى و پلانگىرى و كودەتا لەر ۋلەتە دواگەوتوانەدا. ھەۋالگىرى چىنى پاساۋ بۆ ئەم پلانەى ئەھىتتىتەۋە بەۋەى كاتى شوعىيەت سەردەكەۋى كىشەى چىنى ھەزار و چەوساۋكان چارەسەر دەبىت و ئاشتى لە جىھاندا بەرقەرار دەبىت. ھەۋالگىرى چىنى دابەش دەبىت بەسەر چوار

به‌شدا به‌م شیوه‌یه: به‌شی یه‌که‌م: سر به وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی چینیه. به‌شی دووهم: راسته‌وخو پیه‌وه‌ندی به حکومه‌ت‌وه هه‌یه. به‌شی سیتیهم: سر به سه‌رکردایه‌تی سوپایه. به‌شی چواره‌م: سر به پارتی شوعی چینیه.

هر ده‌زگایه‌ک له‌م چوار ده‌زگایه به جیا له‌وانی ترکارده‌کات، به‌لام ئه‌م ده‌زگایانه له‌پێگه‌ی سه‌رۆکه‌کانیا نه‌وه راسته‌وخو پیه‌وه‌ستن به حیزبه‌وه، به‌لام ده‌زگا و فه‌رمانگه‌کانی که لییان جیا ده‌بنه‌وه به ته‌نیا کاری خۆیان نه‌جام نه‌دن، ناشکرایه که نه‌ندامانی پارتی شیوعی له فه‌رمانگه‌کاندا وه‌ک فه‌رمانبه‌ر و چاودێر کارده‌که‌ن، به‌م شیوه‌یه سه‌رۆکی هه‌والگری ده‌توانیت چاودێری هه‌موو شتیک بکات. ئه‌و نه‌ندامانه راپۆرت به‌رز ده‌که‌نه‌وه که ئه‌و زانیاریانه ده‌گرتنه‌خو که گرنگی هه‌یه، راپۆرتانه‌ش کۆده‌کرتنه‌وه و لییان ده‌کوڵرتنه‌وه و به‌راورد ده‌کرت و راستی راپۆرتی هر ده‌زگایه‌ک به جیا هه‌لده‌سه‌نگینریت. سه‌باره‌ت به کاری به‌شه جیا‌وازه‌کانی هه‌والگری چینیش ئه‌وا ده‌بینین به‌شی یه‌که‌م که سه‌ربه وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌یه ده‌زگایه‌کی گرنگ و نه‌یتیه تابه‌ته به هه‌والی دهره‌وه و کاری دهره‌کی که دابه‌ش ده‌بیت به‌سه‌ر دوو به‌شدا که به‌چینی پیتی ده‌وترئ (های‌وای):

یه‌که‌م: به‌شتیک بۆ کۆکردنه‌وه‌ی هه‌وال و پشکنین. دووهم: به‌شتیک بۆ کارکردن و جێبه‌جێکردن، ده‌زگای دووهم سر به‌وه‌زاره‌تی داده، که به‌چینی پتی ده‌وترئ (باو‌نشوق). که بۆی هه‌یه چاودێری بیانیه‌کان بکات له‌چین، هه‌روه‌ها بۆی هه‌یه کۆنترۆلی کاره‌کانی پۆلیسی چینیش بکات و چاودێریان بکات، ئه‌م ده‌زگایه کاری تێکدان ده‌سه‌پینیت به‌سه‌ر نه‌یاران و به‌ره‌هه‌ستکارانی حیزبی شیوعی چینی. له‌ئه‌رکه‌کانی ئه‌م ده‌زگایه دابه‌شکردنی سیخوپه‌ به‌سه‌ر بالێوزخانه‌کانی چیندا له‌دهره‌وه و چاودێریکردنی فه‌رمانبه‌ران. ده‌زگای سیتیهم سه‌ربه سوپای چینی میللیه که ده‌زگایه‌کی به‌هێزه و سیخوپه‌ ده‌کات به‌سه‌ر هێزی سه‌ریازیه‌وه بۆ دانیابوون له‌دلسۆزیان بۆ حیزبی شیوعی، سه‌ره‌پای چاودێری کردنی شانه‌ سه‌ریازیه‌کان و باشکۆ سه‌ریازیه‌کانی چین له‌دهره‌وه.

گۇستابق دۇوچارى بۆردۈمان و سوتان و پاشان رووخاندن هات، بەم شىۋەيە ئو دۆسيانە لەناوچوون كە لەوانەبوو بەھۆيەو كارە نامرۇفانەكانى ھەوالگىرى ئەلمانى ئاشكرا ببوايە، ھەموو ئوھى كە زانراو بەشىكى كەمە لە زانىيارانە كە بەدەست ھاتوو لە بەكرىگىراوانەي كە دانيان بە تاوانەكانياندا ناوہ. ھەوالگىرى ئەلمانى لە سەرەتاي بەرپا بوونى جەنگى جىھانىي دۈۈم چەندىن دەستگەوت و كارى گرىنگى ئەنجامدا كە لەسەرەتادا يارىدەدەر بوو بۆ دەست بەسەرداگرتنى ئوروپا لەلايەن ھىزەكانى ئەلمانىاوہ، لە نمونەي ئو دەستگەوتانەش: لە مانگى كانوونى يەكەمى سالى ۱۹۴۲ دا ھەوالگىرى ئەلمانى توانى تۆرىكى سىخوپى دەستگىرىكات كە كارى دەكرد لە ھۆلەندا (ئو كاتە ھۆلەندا لەلايەن ئەلمانىاوہ داگىركرايو)، كە پىكھاتبوو لە ۱۵۰۰ كەس كە زۆرىەيان لە خۆبەخشەكان بوون، ئامادەبوون بۆ خزمەتكرىنى ھاوپەيمانان دۆى ئەلمانىا. ھەوالگىرى ئەلمانى توانى بۆ ماوہى ۲ سال دەستگىركرىنى تۆرەكە بە نەيتى بھىتلىتەرە ئوويش بە دەستبەسەردا گرتنى ويستگە بيتەلە نەيتىەكانى ئو تۆرە كە بەكارىان دەھىنا بۆ پەيوەندىكرىن بە ھەوالگىرى ھىزە ھاوپەيمانەكانى دۆى ئەلمانىا كە بەو ھۆيەو ھەوالگىرى ئەلمانى توانى بۆرىكى باش كەلوپەل و تەقەمەنى بەدەست بھىتلىت كە لە لندەنەو بە فۆكە بۆ خۆبەخشەكان رەوانە دەكران، ئەمەش يەككىكە لەو سەدان دەستگەوتەي ھەوالگىرى ئەلمانى كە لەلايەن نازىيەكانەوہ چالاكىەكانى رىكەدەخرا.

ئىدارەي كارتەر و ھەوالگىرى

جىمى كارتەر لەسالى ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۱ سەزۇكى ئەمريكا بوو. ئەدمىرال ستانسفيلد تىرنەر ۋەك بەپۆتەبەرى ھەوالگىرى ناوہندىي (DCI) لەزۆر ئىدارەي كارتەر خزمەتى دەكرىد، ھەرچەندە ناوپراو تاكە بۆاردەي ئوويش نەبوو بۆ بەپۆتەبەرى ھەوالگىرى ناوہندىي. كارتەر سەرەتا تىۆدۆر سۆرىنسنى ناوہد كرىدبوو بۆ ئەمە پۆستە، كە ھاوكارى چۆن كەندى بوو، بەلام ناوہكەي بەھۆي ئو مشتومپەي ھەبوو دەربارەي بەكارھىتانى بەلگەنامەي حكومەتى رىگەپىتەدراو لە نووسىنى بايۇگرافىيەكى

جهنگی زانیاری

که نه دی و هه لویستی ناوبراو له جهنگی دږه فیتنام کیشرایه وه. جورج بوشی بهرپوه بهری هه والگری ناوهندی له سه رده می جیرارد فورد لوبیه کی باشی نه جامدا بونه دی له م پوس ته دا بهیینه وه به لام له لایه ن کارته روه هیوا بر او کړا. ناوه زده کړدنې تیرنه ر له لایه ن ده زگای هه والگری ناوهندی (CIA) به باشی پیشوازی لینه کړا. ناوبراو وهک که سیکې دهره کی بینرا که پاشخانیکې که می هه بوو له جیهانی هه والگری که نامانج له ناردنې شوه بوو بونه دی سی نای نه ی بهینه ژیر کونترولی کوشکی سپی. توانای تیرنه بۆ نه جامدانی نه م نه رکه به هوی نه شاره زایی خودی خوی و راوړنکاری ناساییشی نیشیمانی زییگنه ف برژینسکی که مکرابه وه، که نه و نه رکی خسته نه ستوی خوی بونه دی راپزرنی روزانه ی هه والگری بۆ سه رۆک بنووسیت و به شپوه یکی گشتیتر سنووردارکردنی هه لویستی تیرنه و ده سته یشتن به نهینه کان.

فرانک چیرچ (له لای راسته وه) قسه له که ل جیمی کارته ر ده کات له مای ۱۹۷۷ له وه لای وتارنکی نیویورک تایمز که رایگ یانده وو چالاکی نوری "نایاساییه کان" و گوته لڅستن، سیخوپی ناوه خو، کردنه دی نیمه یل له لایه ن سی نای نه یوه نه جام دهریت.

له پىتناسەكردنى كارە ھەرەلەپىشىنەكانى ھەوالگىرى، كارتەر ھەردەم كېشەى ھەبوو لەگەل كۆمەلگاي ھەوالگىرىدا. لەو شويەى سەرك جىراد قورد وىستى ھەولەكانى كۆنگرىس سنوودارىكات لە تىوہگلانى لە كاروبارى سى ئاي ئەى، كارتەر بە ئاشكرابى رايگەياند كە دەپەويت لەنزيكەوہ كار لەگەل سەركردەكانى كۆنگرىس بكات بۆنەوہى ياسا تېپەپىتن. ناوبراو و تىرنەر زياتر گرنگيان بە بەكارھىنانى تەكنەلۇژيا وەك ئامرازىكى كۆكردنەوہى ھەوالگىرىدا وەك بەكارھىنانى سىخوپى تەقلىدى. لەئەنجامدا، ژمارەپەكى بەرچاوى ژمارەى فرمانبەران لە تۆپەراسپۆنەكاندا كەمكرانەوہ. كاتىك كارتەر دووبارە بەھاي ھەوالگىرى مرقى بىنى لەئەنجامى دەرکردنى لەناكارى شاي نىران لەسەر دەسەلات، ئەوكات گلەى لە سەرانى سى ئاي ئەى كرد. ^(۳)

تەرى كەمبىرىچ پىتنج

لەكاتىكدا كىم فىلىبى (لە بەشى پىتنجەمدا بابەتىك سەبارەت بە ناوبراو تەرخانراو)، دۇنالد مكلين، و جۆن كېرنكۆس بەدلىنبايەوہ لەپوى ئارەزووى سىكسىيەوہ ئاسايى بوون ھەزىان لە جىنسى بەرامبەر ھەبوو، ئەنقۇنى بلەنت و گاي بىرگىس ھاپرەگەزىاز بوون، وە ھەردووكيان لاوازى كەسانى نىو يازنەكەيان قۆستەوہ كە ھەمان مەيلى سىروشتىيان ھەبوو. ^(۴) لەوكاتەى بلەنت مامۇستا بوو لە زانكۆى كەمبىرىچ، ناوبراو لە كردەى سىكسى لەگەل مايكل سترايت تىوہگلا و دواتر ھەپەشەى لىكرد بە ئاشكراكردنى مەسەلەكە ئەگەر نەپتە سىخوپى سۆفیت، ناوبراوىش بەناچارى داواكەى پەسەند كرد. ھەروہا، ناوبراو (جاك ھىويت)ى خۆشەووستەكەشى بەكارھىتا وەك سىخوپىك لەدۆى ھاپرەگەزىازەكان، و راكىشانى سەرنجيان بۆ چاپۆشكىكردن لە نۆزىنەوہى دەرچەى دىپلۇماسى لەوكاتەى جانتاكانيان كرابووەو و ناوہپۆكى بەلگەنامەكانيان كۆپى دەكرد. بەھەمان شىوہ، گاي بىرگىس سىكسى لەگەل نىزىك كىسەلەرىش كرد، كە بەرلە جەنگ لە بالىۆزخانەى سويسرا لە ئەندەن كارى دەكرد، وە ھەرچەندە ئەو بپواى وابوو كە زانىياري دەداتە دەزگاي ھەوالگىرى بەرىتانى (MI^۵)،

چەنگى زانىارى

بەلام نۆزىيى ئەو زانىارىيەنە درانە دەزگاي ھەوالگى سۆڧىيەت لە سەردەمى ستالين (NKVD). لەمەوہ بۆمان دەردەكەوئيت كە بەدەستەيتانى زانىارى ھىچ سنوورئىك نازانئيت، تەنانەت بۆ ئەم ئامانجە كردهى ھاپۆگەزىازىي و سىكسىش، ھەروەك ئەم تۆرە، بۆاردەى ئاسايين لەم پئناوہدا.

كۆتايى

جنگی زانیاری

سهرنجه‌کان

(۱) ئاسانترین و راسته‌وخت‌ترین میتۆدی کاریگری خستنه‌سەر کردیه‌وه‌کانی حکومه‌تییکی بیانیی بریتیه له به‌کاره‌یتانی هه‌والدۆزی کاریگری-که‌سیک که ئهرکه‌که‌ی بریتیه له کاریگری دانانی راسته‌وخۆ له‌سەر سیاسه‌تی حکومه‌تیک ئه‌وه‌ک هه‌ل‌سیت به‌کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی هه‌والدۆزیک که به‌رپرستی پله‌بالاپ له حکومه‌تییکی تردا له پێگه‌یه‌کدا بۆ ئه‌نجامدانی هه‌ردووکیان، ئه‌م جیاکارییه ده‌کریت زیاتر تیۆری بی‌ت وه‌ک له‌وه‌ی پراکتیکی. له‌م چۆره که‌یسانه‌دا، به‌کاره‌یتانی هه‌والدۆزیک که ئهرکی سهره‌کی بریتیی بوه له کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری بۆ کاریگری دانان له‌سەر سیاسه‌تی حکومه‌ته‌که‌ی نا‌کریت وه‌ک چالاکی شاراهه یان په‌نه‌ان له‌قه‌له‌م بدریت. سهره‌پای ئه‌مه‌ش، ده‌زگایه‌کی هه‌والگری ده‌کریت ئاوا‌ته‌خواز نه‌بی‌ت به‌وه‌ی سهرچاوه‌یه‌کی باش ب‌خه‌نه مه‌ترسییه‌وه به‌بوونی ئه‌و که‌سه‌ی که هه‌وال ب‌دات کاریگری داب‌نیت له‌سەر حکومه‌ته‌که‌ی خۆی ئه‌گه‌ر، به‌ئه‌نجامدانی ئه‌م کاره، ده‌کریت خودی خۆی بب‌یته که‌سیکی مه‌ترسیدار و سهرنجی ده‌زگاکانی هه‌والگری بۆ سهر خۆی راب‌ک‌یش‌یت.

هه‌والدۆزی کاریگری ده‌کریت کارمه‌ندیکی حکومه‌تی ئامانج بی‌ت یان ئه‌ندامییکی دیاری دا‌پۆزه‌ری سیاسه‌تی ئه‌و ول‌اته بی‌ت که ده‌توان‌یت به‌ئاسانی ده‌ستی به‌ده‌سه‌لاتداران ب‌گات، سه‌رکرده پله‌بالا یان ده‌زگا میدیاییه‌کانی ئه‌و ول‌اته. ئه‌گه‌ر ئه‌و هه‌والدۆزه کارمه‌ندیکی پله‌به‌رز بی‌ت له حکومه‌تی ئامانجدا، ره‌نگه هه‌ر به‌خۆی بتوان‌یت چه‌ند هه‌نگاوێک بن‌یت که سوود به‌حکومه‌تییکی تر ب‌گه‌یه‌ن‌یت. تا حکومه‌تی ئامانج زیاتر دیکتاتۆر بی‌ت، ئه‌و هه‌والدۆزه زیاتر ده‌توان‌یت قه‌ناعه‌ت به‌هاوکاره‌کانی بی‌ن‌یت که په‌په‌روی چۆره سیاسه‌تیک ب‌که‌ن که سوود به‌به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی حکومه‌تییکی تر ب‌گه‌یه‌ن‌یت. پوهنه که ئه‌و که‌سه به‌ئاشکرای ناته‌وان‌یت کاره‌کانی ئه‌نجام ب‌دات، ئه‌گه‌رنا سه‌رئه‌نجامی ئه‌و هه‌والدۆزه ده‌که‌و‌یت به‌ر دنوکی شمشیری تیژی ئه‌و حکومه‌ته‌وه؛ ده‌بی‌ت ئه‌و که‌سه ئامانجی ئه‌وه بی‌ت کاریگری خۆی ب‌خاته سهر تێگه‌یشتنی هاوکارانی له بارودۆخی سیاسیدا به‌رێگایه‌ک که به‌شیوه‌یه‌کی سروشتی بب‌یته هۆی سوود گه‌یاندن به‌و حکومه‌ته‌ی که کاری بۆ ده‌کات.

بۆ نمونه، هه‌والگری سۆڤیه‌ت له سالانی سی و چله‌کاندا ژماره‌یه‌ک له هه‌والدۆزی به‌کاره‌ینا که بۆ حکومه‌تی ئەمریکا کاریان ده‌کرد. له‌نیۆ گرنڤترین ئه‌و هه‌والدۆزانه‌دا، هاری دیکسته‌ر وایت (Harry Dexter White) یه‌کیک بوو له‌وانه‌ که له وه‌زاره‌تی خه‌زێنه‌ی ئەمریکا‌دا کاری ده‌کرد. ڤێک له‌ کاتیکی گونجاو‌دا، هاری بوو به‌ یاریده‌ده‌ری جیگری سکرتیری گشتی ئه‌و وه‌زاره‌ته‌، که دووهم به‌رزترین پله‌ کارگێڕیه‌ له‌و وه‌زاره‌ته‌دا. سه‌ره‌پای پیدانی زانیاری و نه‌یتی به‌ هه‌والگری سۆڤیه‌ت، هاری وه‌ک هه‌والدۆزی کاریگه‌ریش چالاکی ئه‌نجامده‌دا. به‌م شێوه‌یه‌ش، له ئاماده‌کاری بۆ کۆنفرانسی یال‌تا (Yalta) ی نیوان ستالین، ڤۆزفیل‌ت، وه‌ چێرچل له‌ شوباتی ١٩٤٥، هاری هه‌لسا به‌ نووسینی په‌شنووسی پڕۆپۆزالی وه‌زاره‌تی خه‌زێنه‌ بۆ پیدانی قه‌رزێکی درێژخایه‌نی سی و پێنج سال‌ی که‌م سوو له‌گه‌ڵ بیست ملیار دۆلاری قه‌ره‌بووی پێشبینیکراوی جه‌نگی ئه‌لمانه‌کان. له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌ش‌دا، هاری هانی ئه‌وه‌یدا که توانای پێشه‌سازیه‌کانی کیمیا‌یی وه‌ ئه‌لیکترونی ئه‌لمان به‌ ته‌واوی په‌ک بخه‌ژن. دواتر چه‌ند ڤێگه‌یه‌ک بۆ هه‌ول‌ه‌کانی هاری له‌لایه‌ن وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ دروست کرا. له‌ کۆتایی‌دا، هیچ قه‌رزێکی مه‌زن به‌ رووسیا نه‌درا، وه‌ پێشه‌سازی ئه‌لمانیش له‌ هه‌ربوو‌ بواری ئه‌لیکترونی و کیمیا‌ییدا هه‌ر وه‌ک خۆی مایه‌وه‌. سه‌ره‌پای هه‌ول‌ه‌ به‌رپه‌سته‌کانیش، به‌لام ڤۆزفیل‌ت، به‌ پێشینه‌یه‌ری هاری قاییل بوو، وه‌ دژی ویسته‌کانی چێرچل وه‌ستایه‌وه‌، به‌م پێیه‌ش، پشکێکی زۆری بژاردنه‌وه‌ی جه‌نگی ئه‌لمانه‌کان به‌ر رووسیا که‌وت.

ئارن‌ن تریه‌ڤل‌ت، کارمه‌ندێکی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی نه‌رویجی، یه‌کیکی تهره‌ له‌ نمونه‌کانی هه‌والدۆزی کاریگه‌ریی که بۆ ماوه‌ی زیاتر له‌ یه‌ک ده‌یه‌ له‌ ماوه‌ی جه‌نگی سارد‌دا وه‌ک سیخوڕێکی سۆڤیه‌ت له‌و وه‌زاره‌ته‌ کاری ده‌کرد. به‌به‌کاره‌یتانی چه‌ندین ئه‌رکی جۆراوجۆر له‌ناو وه‌زاره‌ته‌که‌ و نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌وه‌کان‌دا، ناو‌براو (هه‌رکات ده‌رفه‌ت هه‌بوا‌یه‌) هه‌ول‌ده‌دات سیاسه‌تی ولاته‌که‌ی یان بگورپ‌ت یان هه‌ره‌یج نه‌بی‌ت که‌متر کاریگه‌ریی هه‌بی‌ت به‌شێوه‌یه‌ک که‌ سوود به‌ به‌رژه‌وه‌نده‌یه‌کانی یه‌کی‌تی سۆڤیه‌ت بگه‌یه‌ن‌ت. بۆ نمونه، هه‌ر له‌سه‌ره‌تای پێشه‌که‌یدا، ناو‌براو پێگه‌یه‌کی تارا‌دده‌یه‌ک

دیار و بهرچاوی پیدرا له کونفرانسه‌کانی ده‌ریایی وه نه‌ندامیک بوو له نوینه‌رایه‌تی دانوسانکاری نه‌رویجی له‌گه‌ل مۆسکۆ له‌مه‌ر سنووره‌کان و یاسا‌کانی پاوکردنی ماسیی له ده‌ریای بارینتس. به‌پیی یه‌کتک له گتپانه‌وه‌کان، "تریپۆلت نه‌ک نه‌نیا ده‌زگای هه‌والگری سۆفیه‌تی (KGB) به‌ته‌واوی له پینگه‌ی دانوسانی نه‌رویجی ناگادارکرده‌وه به‌لکو وه‌ک هه‌والدۆزی کاریگه‌رییش له تیمی دانوسانکاری نه‌رویجی کاری کرد،" به یارمه‌تیدانیان به پیکه‌وتنیک که "که به‌تووندی له‌ناو نه‌رویج ره‌خنه‌ی لنگرا به‌هۆی نه‌وه‌ی زۆر له به‌رزه‌وه‌ندی سۆفیه‌تدا بووه." به‌شیوه‌یه‌کی گشتیتر، تریپۆلت پینگه جیاجیا‌کانی خۆی به‌کاره‌یتا له‌ناو وه‌زاره‌تدا بۆ به‌ره‌پیشبردنی سیاسه‌تگه‌لیک‌وه‌ک چه‌کی ناوه‌کی تو‌ردیکه‌ که هاوتا بوون له‌گه‌ل هه‌وله‌کانی سۆفیه‌ت بۆ لاوازکردنی په‌یوه‌ندیه‌کانی نه‌رویج به ریک‌فراوی په‌یمانی باکوری نه‌تلاتنیک (NATO). تریپۆلت کاریگه‌ریه‌کی باشی هه‌بوو له مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل میدیای نه‌رویجی، به به‌کاره‌یتانی په‌یوه‌ندیه‌کان له راگه‌یاندندا بۆ هاندانی هه‌لبه‌ستنی چی‌و‌گه‌لیک که له‌دژی نه‌مریکا و نا‌تۆدا بوون. کاتیک له سالی ۱۹۸۴دا ده‌ستگیرکرا، ناوبراو به‌رپرسی پۆژنامه‌گه‌ری وه‌زاره‌ت ده‌ره‌وه و نووسینگه‌ی زانیاری بوو.

یه‌کتکی تر له نمونه‌ دیاره‌کانی هه‌والدۆزی کاریگه‌ری له جهنگی سارددا که نه‌ندامی حکومه‌ته‌که نه‌بوو بریتییه له پی‌تیر چار‌تس پاسی. ناوبراو له سالی ۱۹۷۹ به‌تۆمه‌تی سیخو‌پکردن بۆ یه‌کتی سۆفیه‌ت تۆمه‌تبارکرا وه بۆماوه‌ی پینچ سال زیندانیی بۆ برپایه‌وه. وه‌ک که‌سیکی سیاسی ناوه‌وه (The insider) ی شو حکومه‌ته، ناوبراو زانیارییه‌کی به‌رچاوی هه‌بوو ده‌ریاره‌ی سیاسه‌ته‌ بالاکان له پاریس و ژیا‌نی تاییه‌تی که‌سایه‌تییه سیاسییه دیاره‌کانی شو ولاته، هه‌رچه‌نده ده‌ستی به زانیاری نه‌یتییه نه‌ده‌گه‌یشت. سه‌ره‌پای شه‌مش، واپ‌ده‌چیت که تاوانه‌ راسته‌قینه‌که‌ی سیخو‌پری نه‌بوو‌یت به‌لکو نه‌وه بوو‌یت که وه‌ک هه‌والدۆزی کاریگه‌ری رۆلی خۆی له سیاسه‌تی شو ولاته‌دا گتپا‌یت.

سروش‌تی په‌یوه‌ندییه‌که له نتوان ده‌زگایه‌کی هه‌والگری وه هه‌والدۆزیک به‌گو‌یره‌ی بارود‌خه‌کان ده‌گۆ‌پیت. له که‌یسیکی وه‌ک پی‌تیردا، که پۆژنامه‌نووسیکی پیشکه‌وتو

وێه کە سێکی سیاسی ناو حکومەتێک بوو کە هاوسۆزیەکی بۆ یەکێتی سۆڤیەت وای لێکردبوو هەموو زانیارییەکانی بەنەیتیی بۆ دەزگای هەوالگری ئێو وڵاتە پەوانە بکات. بێگومان جۆر و وەزیفەی هەوالدۆزی کاریگەریی لە دەزگایەکی بۆ دەزگایەکی تر دەگۆڕدێت. یەکەم، "پەيوەندی متمانە پێکراو" واتە، کە سێک خۆی بێوێت لەگەڵ حکومەتێکی بیانیی کاربکات بە نیازی بەرەوپێشبردنی ئامانجەکانی ئێو دەزگایەکی کە ئامانج و بەرزەوهندیەکانیان یەکدەگرێت بەلام لە هەمانکاتدا رێنمایی لەو دەزگایە وەرناگرێت وە بەهیچ شتێوەیەکیشت لەلایەن دەزگاکەو پەرە پێنادرێت. ئەمە رێک پێچەوانەی ئێو هەوالدۆزێکە کە پێی دەوترێت "کۆنترۆلکراو" کە فەرمانی راستەوخۆ وەرەگرێت وە پاشان جێبەجێیان دەکات، وە بێگومان پارەشی بۆ دابین دەکێت. جۆری سێیەمیشیان بریتییە لەو کەسێک کە بەکارهێنراوە بۆئەوێ بەشێوەیەکی کاربکات کە سوودی بۆ بەرزەوهندیەکانی حکومەتێکی بیانیی هەبێت بەلام خۆی خۆی لەم بەکارهێنانە بێئاگایە- ئێم جۆرە بەزۆری بەهۆی پەيوەندی کۆمەلایەتی و هاوکاریەکان بەدەست دێت.

(⁷) بازەنی سیخوپی کەیمبریج: ئێو بازەنی سیخوپیە بوو کە لە بەریتانیا زانیاری دەدا یەکیەتی سۆڤیەت لەمیانەکی جەنگی جیهانیی دووهمدا و تا سالانی پەنجاکانیشت چالاکیەکانیان هەر بەردەوام بوو. هیچ یەکیک لە ئەندامانی ئێم بازەنیە نەدرانە دادگا بە تۆمەتی سیخوپی. چەمکی کەیمبردج بۆ ئێو دەگەرێت وە کە ئەندامانی لەماوەی خۆتێند لە زانکۆیدا تەجەبێرکان لەسالانی سییەکاندا. هەموو ئەندامانی ئێو بازەنیە بەشێوەیەکی چڕ وابەستە بوون بە بیرى مارکسی-لینینی کۆمونیستی یەکیەتی سۆڤیەت کە وەک باشترین سیستەمی سیاسی دەیانبینی، وە باتایەتی بە تاکە بەرگریکار لەدژی فاشیزم دەهاتە هەژمار. هەموویان بەسەرکەوتوانە کارەکانیان لە نێوئەندەکانی حکومەتی بەریتانیا دا رادەپەراند. هەریۆیە، برێکی زۆری زانیارییان بە دەزگای هەوالگری سۆڤیەت بەخشی. رێژەی زانیارییەکان ئەوەندە بەرز بوو کە خۆی سەرانی کەکی جی بی پێیان وابوو هەندێک لە زانیارییەکان دەکێت هەلە بن. ئەرکی

جەنگى زانىارى

سەرەكى ئەم سىخوپانە ئەوە بۈۈ وىرەى حۇكۇمەتى بەرىتانىا لاراز بىكەنەۋە لەھەمبەر ئەمىرىكا كە دۆڭمىنىكى سەرسەختى سۆڧىەت بۈۈ.

(۳) لەكاتى كۆكردىنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى لەڭگى مۇڧەۋە، دەرگا ھەۋالگىرىيەكان توۋشى چەندىن گىرەت دەبنەۋە كە لە سىروشتى ئەۋ دەرگايەدايە، لەكاتىكىدا ئەۋانى تر زىاتر تايىبەتن بە سىروشتى ئامانجى ھەۋالگىرىيەۋە. لە كۇندا گىرەنگىرەن تايىبەتمەندى ئەۋ زانىارىيە بىرىتىى بۈۈ لەۋەى تا چ ئەندازەيەك ئەۋ كەسەى زانىارى لىۋەردەگىرەت مەتەنەپىڭراۋە.

سەرچاۋەكان دەرگىت، بەھۋى ھاندەرى پارەۋە، يان زانىارىيەكان ساختە بىكەن ياخۇد ۋاى لىڭىكەن كە بايەخدار دەرەيكەۋىت، يان ئەۋەندە گەۋرەى بىكەن ۋابزانرەت لە پىڭە ۋ پۇستىكى بالآۋە دەستىان كەۋتۈۋە. مېژۋى ھەۋالگىرى نەۋۋەى كەمى ئەۋ جۆرە سەرچاۋەئەى تىادايە كە بەپىدانى زانىارى دىروستىكراۋ ۋ گەۋرەكراۋ پارەيەكى نۇردىان دەسكەۋتەيت.

ئەم جۆرە زانىارىيە سەرکاغەزانە بۇ بەرژەۋەندى پارە لەسالانى چلەكان ۋ سەرەتاي پەنجاكاندا سەرى ھەلدا، بەشۋەيەك فېل ۋ تەلەكەيان بەكاردەھىتا كە دەرگا ھەۋالگىرىيەكانى ۋلاتانى شوعىەتى پۇژئاۋاى ئەۋرۈپاى توۋشى گىرەتى جەۋەرى كىردىۋو. ئەم كىردەۋانە بەزۇرى لەلايەن ئەۋ ئاۋارانەۋە ئەنجام دەدران كە بەھۋى سىياسەتەۋە ۋلاتەكانىيان جىئەشەتەۋو، ئەۋ كەسانە ھەزىۋو پۇيان دەرەكەۋت كە لەۋ سەردەمە پىر لە كىشەمەكىشەمەدا دەتۈۋان بەھۋى فۇشتى "زانارىى" نانى پۇژانەى خۇيان دەستەبەر بىكەن. ۋە ئەۋەى جىتى تىرپامانە، ئەۋ كەسانەى كە لىتيان دەپرسىن ئەم پارەيان لە كۇئى ھىناۋە، بانگەشەى ئەۋەيان دەرەك كە كەستىكى ناسىۋاى خۇيان پلەيەكى بەزى پىت دراۋە لەناۋ حۇكۇمەتە شوعىە نۇيەكەدا. لەۋكاتەى ژمارەيەكى نۇدى ئەۋ ئاۋارانە لە ئاستىكى بەزى خۇيەندىا بۈۈن ۋە لەپۈۋى سىياسىشەۋە پىشكەۋتۈۋ بۈۈن، ئەۋان تۈۋانايان ھەبۈۋ ئەم زانىارىيانە پۈۋىەكى جۈانى بەبەردا بىكەن ۋ لەبەردەم

جەنگى زانىارى

خەلگدا بەجوانى شىبىكەنەوہ بۆئەوہى ئەو زانىارىانە بىنە جىتى سەرنج و پەزامەندى دەزگا ھەوالگىرىيەكان.

يەككى تىر لە كىشە مەترسىدارەكانى تىرى كۆكردنەوہى زانىارىى مۆيى برىتىيە لە ئەگەرەى كە دەكرىت ئەو "سىخوپە" بۆ دەزگای بەرامبەرىش كار بكا- ئەمەش ئەوہ دەگەينىت كە ئەو زانىارىانەى دەيبەخشىت ھەلەن و تەنيا بۆ ئەوہ دەزگا ھەوالگىرىيەكە بەسەردا ببات. ئەم جۆرە سىخوپە دووسەرەيە لەكانىگدا دەردەكەوئ كە سەرچاوپەيكى ھەوال دەستگىر دەكرىت وە دەست دەكات بە دركاندى ھەندى زانىارى بۆ ئەوہى ئەو كەس و دەزگايەى گرتوويەتى بەمەبەستى خۆپاراستن لەسزايەكى تىوئند.

نەمەنگەلى ژۆر سەرنجپاكىش لە جىھانى ھەوالگىرىدا سەبارەت بە سىخوپى دووسەرە لە لاپەرەكانى مېژوودا تۆماركراون. بەرىتانييەكان سەرگەوتوويون لە كۆنترۆلكردنى، وە بەكارخستنى، تەواوى ھەولەكانى كۆكردنەوہى زانىارى لە رىگای مۆفەوہ كە ئەلمانىا سەرپەرشتى دەكرد لەناو خاكى بەرىتانيا لەماوہى جەنگى دووہى جىھانىى. ھەر لە سەرەتاي جەنگەكەوہ، بەرىتانييەكان دەستيان بەسەر ھەموو ئەو پاپۆرتە ھەوالگىريانەدا گرت كە لەلايەن ھاوالاتيانى ئەلمانى ئەو ولاتەوہ دەنێردانە ولاتەكەيان. لە نێو دەستكەوتەكانى تىرى ئەم پېرۆسەيەدا، ئەم پاپۆرتانە ھاوكار بوون لە ھەلخەلەتاندنى ئەلمانەكان دەربارەى سروشت و شوئىنى گىرسانەوہى كەشتىەكانى (D-day) لە ناوچەى تۆرماندى فەرەنسا. تەنانت تا دواساتەكانى جەنگى جىھانىى دووہ (۹ حەزىران ۱۹۴۴)، پەيامىك لە سەرچاوپەيكى كۆنترۆلكراو لەلايەن بەرىتانييەكانەوہ بايەخىكى بۆ ئەندازەى ھەبوو لە پاگرتنى يەكەيەكى زىڤۆشى ئەلمانەكان لەناوچەى كالى (بۆ بەرپەرچدانەوہى ئەو ھىرشەى كە لەپاستىدا ھەر وجودى نەبوو)، بەم جۆرەش بوو ھۆى يارمەتيدانى ھىزى حەقيقى داگىركردنەكە لە تۆرماندى بۆ دايبىنكردنى ئاسايىشى ئەو شوئىنەى ھىزەكانى تىادا بوو.

كىشەكانى تىرى ئەم جۆرە سەرچاوانە پەيوەستن بە سروشتى ئامانجەكە. تا زياتر دەزگا ئاسايىشى نىتوخۆى ولاتىكى ئامانج كاريگەرتەر و بەھىزتر بىت، زياتر كارەكە

قورس دەبىت بۇ بەدەستەيتانى زانىارى ھەۋالگىرى لەپىڭگاي مۇۋەۋە لەۋ ۋلاتەدا. ھۆكۈمەتتىك كە كۆتۈرۈلۈپ تەۋاۋى ھەبىت بەسەر گەشتى نۆۋدەۋلەتتى ۋ پەيۋەندىپەكانى گەياندەۋە، ھەروھە بەسەر جۈۋلە ئابورپەكانى ۋ جەمۇچۇللى ھەمەچۇرى ترەۋە، كارەكە زۆر قورس دەكات بۇ سىخۇرى نافەرمى لەناۋ ۋلاتەكەيدا، ياخود "ناياسايى"، ئەفسەرى ھەۋالگىرى بۇ گەشتكردن بۇ ۋلاتتىك، دانانى چالاكىيە "شاراۋەكانيان"، ۋە كاركردن بەبى ئەۋەى پىتيان بزانرەت. ئەفسەرانى فەرمى نەپتى دەكرەت بېنە ئامانجى چاۋەدېرى ۋە، ۋەئەمش ئەركيان قورس دەكات بۇ ئەۋەى چاۋيان بە ھاۋلاتيانى ئاسايى بگەۋىت لە ۋلاتى ئامانجدا بەبى ئەۋەى چاۋەدېرى بگىرەن. ئەنجامەكە برىتييە لەۋەى كە لەچەمكى ھەۋالگىرى ئەمرىكدا پىتى دەۋترەت "ئامانجى زەحمەت" يان "ناۋچەى قەدەغەكراۋ"، ۋلاتتىك كە تىايدا چالاكىيە ھەۋالگىرىيەكان بە گەشتى دەكرەت سودى ھەبىت تەنبا لەۋر سىخۇرى فەرمى ۋە ئىنجا بېگومان كارىكى تاراددەپەكى زۆر ئەستەمە .

ئامانجەكانى تىۋىش چەند كىشەپەكى تايىبەت دروست دەكەن. بۇ ۋىنە، كۆكرەنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى لەسەر تىۋىرۋىزىم بەۋى سىۋىتى تايىبەتتى ھەر گرۋپپەكە كۆسپى تىدەكەۋىت. تا ئەۋ پاددەپەى كە بەئەندامبۈۋن لەۋ جۆرە گرۋپانە پەيۋەستە بە ناسىنى درىۋخايەن، پەيۋەندى خىزانى، يان تۋانائى پىشتەر، كارەكە زۆر قورس دەبىت بۇ ئەۋەى سەرچاۋەپەكى ھەۋالگىرى بىخەپتە ناۋيانەۋە. بەھەمانشېۋە، بۈۋى دىۋىزى لەناۋ جۆرە گرۋپپەكى لەم شېۋەپەدا كارەكە قورس دەكات بۇ ئەۋەى ئەندامپەكى ئەۋ گرۋپپە قايىل بگەى بۇ ئەۋەى خىيانەت ۋ ناپاكى لىپكات .

كىشەكان كۆنايان نايەت تەنەنەت ئەگەر كەسپكىش بە سەرگەۋتۋىش بىخىزانرەت ناۋ گرۋپپەكى تىۋىرۋىستى. بۇ مانەۋەى ئەندامپەك بەۋ شىۋازەى تۋ دەتەۋىت، دەبىت ئەۋ سەرچاۋەپە پىشتىۋانى ماددى بداتە، ياخود بەژداربىت، كۈدەۋە تىۋىرۋىستەكان. زۆرپەى دەزگا ھەۋالگىرىيەكان ئاچارن ھەندى سىۋور دابىنن لەسەر كۈدەۋەپەك كە ئەفسەرى چالاكىيەكان ياخود سەرچاۋەكە بىگىرەت بەر بۇ ئەۋەى زانىارىيە ئەسلىپەكى بپارىزىت. لەھەمانكاتدا، بەكارھىتانى ئەۋ زانىارىيەنى لەلاين سەرچاۋەكە دراۋە بۇ

له یاداشته کانیډا، نیکیتا خروشیف، سکرتریزې سوفیه بۆ چه نډین سال، ده لیت که نه وه دانیانانی بهرپرسیاریه تی خودی ټایزنه اوهر بووه نه وه که وختنی خودی فرېوکه که که بووه هؤی نه وه ی شکستی به ژدارنه بوونی له کویونه وه ی "چار هیزی مه زن" له پاریس که قرار بوو له کوتایی به هاری نه و سال دا نه انجام بدریت. سهر پای نه مه ش، ټایزنه اوهر ههستی به وه کرد که ناتوانیت نکولی له ناگاداری خوی بکات به ی نه وه ی بلیت که نه و به شیوه یکی کاریگرانه کونترولی به سهر هیزه سهریازیه کانی ټمریکادا نییه، به تاییه تی به له بهرچا وگرتنی نه و پشتوانیه مه زنه پتویسته بۆ چالاکیه که. له کاتیکدا ده کړت حاشا له کرده وه ی گروپی بچووی سیخوپر نه ټینی بکړت، که وهک ده رچوو له یاساکانی ولت له قلم بدرین، پرسینکی تر بۆ حاشایکردن له ټوپه راسیونیک که پتویستی به هه ماهه نگی ژماره یکی نژی کهس هه یه له چه نډین بنک ی ټاسمانی له سهرتاسه ری جیهان.

یه کیک له نمونه کانی نکولی قاییلکه ر بریتیه له که یسی نه م سالنهی دوا یی چه ند سیخوپرکی هه والگری فه په نسی که که شتی (Rainbow Warrior) یان نه قانده وه. بهرپرسیاریه تی نه م پرسه ټاشکرا بوو کاتیک نه فسه ر هه والگریه تیوه گلاوه کانی فه په نسا له نیوزله ندا ده ستگیرکران. حکومتی فه په نسا نه وه ی دوپا تکرده وه که تیوه گلانی فه رمی له پرسه که دا له وه زیری بهرگریی چارلس هتیری تی نه په ریه وه، که بهرپرس بوو له ده زگای هه والگری بیانی فه په نسی، واته پاسکوی وه زاره تی بهرگریی. چارلس دوا ی سن مانگ له هیرشه که دهستی له کار کیتشایه وه. له کوتاییدا سه رۆک فرانسوا میتهران به سه لامه تی له گرفته ده رچوو و توانی نکولی کی قاییلکه ر بکاته پۆرش بۆ کاره کی.

له نه مریکاشدا، ریبازی نکولی قاییلکه ر بووه خالی وهرچه رخان له ده رچوونی یاسایک له کونگریس ده رباره ی پرسه هه والگریه کان له سالانی ناوه رپاستی حه فتاکاندا. له کوتایی سالی ۱۹۷۴دا، دوا ی ټاشکرا بوونی بهرنامه ی چالاکیه کی نه ټینی له ولتی چپلی، کونگریس یاسایه کی تی په راند، که چالاکی په نهانی سی ئای نه ی قه ده غه کرد.

بۇ ئەنجامدانى چالاكىيەكى شاراوه، دەبوايه لايەنى ھەوالگىرى بەلقى جىبەجىكار بلىت بۇ ئەۋەى كۆنگرىس ئاگادار بىكرىتەۋە لەبارەى چالاكى پەنھانى. سەرەپاى ئەمەش، ياساكة پىۋىستى بەۋەش بوو كە دەبىت سەرۆك ئەۋ چالاكىيە شاراوه پىشنىاركرارهى پىن گىرنگ بوايه بۇ ئاسايىشى نىشتىمانىي ۋە ئەۋىش لە حالەتى ئاشكرا بوونى ئەۋ توانايەى ھەبىت نكۆلى لىبكات، ئىنجا پى بەم جۆرە چالاكىيە بدرىت.

(۵) چالاكى پەنھان (شاراوه)، لە ۋەشەسازى ھەوالگىرى ئەمىركادا، برىتتىيە لەۋ ھەۋلەى كە لەلەپەن حكومەتتىكەۋە دەدرىت بۇ دەستەبەركردنى ئامانجىكى دىارىكرارى سىياسەتى دەرەۋە بە ئەنجامدانى ھەندى چالاكى نەئىنى بۇ كارىگەرى خىستەسەر رەفتارى حكومەت يان سىياسەتتىكى بىانى، ياخود سەربازىي، ئابورىي، يان پوداۋىكى پەيوەستدار بە كۆمەلگا لە ۋلاتتىكى بىانيدا. ھەرۋەك لە خودى چەمكەۋە ديارە، تاييەتمەندى تاييەتى چالاكى پەنھانى برىتتىيە لەۋەى كە حكومەتتىك چالاكىەكانى خۇى بەشۋەيەكى پەنھان ۋ شاراوه ئەنجام دەدات. سەرەپاى ئەمەش، لىرەدا پرسىارى ئەۋە دىتە گۆپى كە ماناى تەۋاۋى پەنھان چىيە، ئەۋە لە دۇخىكى بۇ دۇخىكى تر دەگۆپىت، ۋانە بەپىتى ئەۋ چالاكىيە ئەنجامى دەدەن.

لە ھەندى كەيسدا، رېژەى نەئىنى دەبىت كامىل بىت، ۋە حكومەتەكان ھەۋلدەدەن چالاكى بىكەن بۇ ئەۋەى ناۋەپۆك يان تەنانت بوونى ئەۋ جۆرە چالاكىانە بۇ دەرەۋە بە نەزانراۋى بىمىتتەۋە، ۋە چەند كەسىكى كەم ۋ تاييەت ئاگادارى ئەم چالاكىانە بن. بۇ نمونە، دەكرىت ئەمە سىۋست بىت ئەگەر ئەۋ چالاكىيە شاراوه پىنك ھاتبىت لە يارمەتيدانى كۆمەلىك پىلانگىپ بۇ ئامادەسازىي كودەتايەك لە ۋلاتتىكى بىانى بەھۋى بەقاچاغ ھىنانى چەك ۋ تفاق بۇناۋ ۋلاتكە بۇ ئەم مەبەستە. لە كەيسى تردا، خودى چالاكىەكان بۇ پاى گىشتى خەلك زانراۋە، بەلام حكومەتەكان دەستۋەردانى خۇيان تىادا رەتدەكەنەۋە. يەككىك لە نمونەكانى ئەم جۆرە برىتتىيە لە تەمۋىلكردنى نەئىنى حكومەتتىك بۇ پۆزنامەيەك يان پادىۋيەك كە پىشتىۋانى

سىياسەتەكانى كىرۋوھە يان نەياري دوزمەنەكانىيەتى. لە كۆتاييدا، دەكرىت چەند جۆرە كەيسىكىش ھەبن كە تىيائندا زانىارىيەكى بەرچاۋ دەريارىيە تۆپەراسىۋەكان بۇ پاى گشتى خەلك زانراۋ بن، بەلام بەھۆى ھۆكارى دىلۇماسىيى و چەند ھۆكارىكى تايىبەتى تر، حكومەتەكان خۇيان بەدوور دەگرن لە دداننان لە بوونى پەيوەندىيەكى فەرمى بەم جۆرە چالاكىانەۋە.

لە ئەمريكادا، چالاكى پەنھانى بە ياسا كراۋە ۋە بەم شىۋەيە پىئاسە كراۋە، "برىتييە لە چالاكىەك يان چەند چالاكىەكى حكومەتى ويلاپەتپە يەكگرتۋەكانى ئەمريكا بۇ كارىگەرى خستەنەسەر دۆخى سىياسىي، ئابوورىيى يان سەريازىي لە دەرەۋە، لە ۋلاتى بەئامنجىگراۋدا نياز ۋايە كە رۆلى [حكومەت] بە ھىچ شىۋەيەك ديار نەبىت يان بەئاشكرىي ددانى پىيانەنرئىت، بەلام پىك نايەت لە چالاكى... دژە ھەۋالگىرى تەقلىدى... دىلۇماسى... سەريازىي... [يان] جىيەجىكردىنى ياسا."

بەم پىئاسەيەۋە بىت، چالاكى پەنھانى جىياكراۋەتەۋە لە كۆكرىنەۋەى و ئەنجامى زانىارى ھەۋالگىرى، ئەمەش بەۋ واتەيە دىت كە، لەئەمريكادا چالاكى پەنھانى بە دلى كارى ھەۋالگىرى دادەنرئىت. جىياۋازىيەكە برىتييە لەۋەى كە ئامانجى چالاكى نەپنى برىتييى نىيە لە زانين بەلكو برىتييە لە پىششەبردنى راستەۋخۆى ئامانجى سىياسەتى دەرەۋەى نىشتىمانىي. بەم پىيە، زياتر ئەۋ پىشت بە ئامرازى سىياسەتى دەرەۋەى ۋلاتانى تر دەبەستىت، ۋەك دىلۇماسىيەت يان ھىزە سەريازىي، نەۋەك چالاكى ترى ھەۋالگىرى.

لەكاتىكدا ئەم پىئاسەيە روۋنە بۇ نۆريەى مەبەستە كىرارىيەكان، بەلام بە تەۋاۋى ورد نىيە. بۇ نموۋە، ھەرچەندە ياسا بەتەۋاۋى چالاكى تەقلىدى، دىلۇماسىي، سەريازىي، دژە ھەۋالگىرى ۋە جىيەجىكردىنى ياسا لە چالاكى نەپنى دەرەدەخات، نە پىئاسەى ئەۋ چالاكىانە دەكات نە ھىلى لىكجىياكرىنەۋە لە نىۋان ئەم چالاكىانە و چالاكى پەنھانى ديارىدەكات. بۇ نموۋە، دىلۇماسىيەتەش ھەۋل دەدات كارىگەرى بخاتە سەر رەفتارى حكومەت و دەسلەتدارانى تر، ۋە بەنۆرى بەشىۋەيەكى نەپنىي ئەم كارە ئەنجام دەنرئىت؛ بۇ نموۋە، نۆريەى جار گرنگە گفتوگۆى نىۋان دوو ۋلات

بە نەيتىي دەمىلرئىتە ۋە لە ۋلاتانى تر يان بۇ پاي گشتىي. ۋە تەنەت دەكرىت گىفتوگۇ لەگەل چەند بەرپرستىكى ۋلاتىكى ديارىكراوى ھەمان حكومت بە نەيتىي بىمىننە ۋە.

بە ھەمان شىۋە، "دژە ھەۋالگىرى تەقلىدى" پىك دىت لە بەكارھىتئانى سىخوپى دووسەرە، ھەروەك لە بەشى داھاتوودا باس دەكرىت. لەكاتىكدا ئەم سىخوپانە تىۋەگلون لە شىكستھىتان بە ھەۋلەكانى كۆكردنەۋەى زانىارى مۆيى، ۋە دەكرىت زانىارى ساختە بىخشن كە ھەلىدەخەلەتئىت، ۋە دوورنىيە بىتتە ھۆى كوپىنى پەفتارەكەى. (لە ھەر كەيسىكدا بىت، سىخوپى دووسەرە دەبىت دوژمن ھەلخەلەتئىت دەريارەى چالاكى خۆى، ۋە چالاكىەكانى كۆكردنەۋەى زانىارى ھەۋالگىرى دوژمنەكە گرىگە بۇ كارىگرى خستەسەر). لىرەدا پرسىيارەكە ئەۋەپە كە ئايا ئەۋ چالاكىيە "تەقلىدىيە" ۋەك دژە ھەۋالگىرى دابىرئىت يان چالاكى پەنھانى، ۋەلامەكەى ئاپوونە.

ھەروەھا، دەبىت تىيىنى ئەۋە بكرىت كە چەمكى "چالاكى پەنھانى" لە بنچىنەدا چەمكىكى ئەمرىكىيە، ۋە لە چەمكسازىي دەزگا ھەۋالگىرىيەكانى تردا بەكار نايەت. بۇ نمونە، لەپووسىدا چەمكى (aktivnye meropriatiia) ھەپە كە نىزىكتىر چەمكە لە چالاكى پەنھانى، بەلام كەمىك فراوانترە دادەنرئە، واتە، پىك دىت لە ھەردو "تەكنىكى ئاشكرا و نەيتىي كارىگرىخستە سەرپووداۋ ۋەرفتار لە، ۋە چالاكىەكانى، ۋلاتە بىيانپەكاندا." بەم پىيە، بە تەۋاۋى نەدەكەوتە ئاۋ چوارچىۋەى ھەۋالگىرىيە ۋە لەجىياتى ئەمە، لە ھەردو چالاكى سىياسى بىيانى تىرى حكومتى سۆفىيەت پىك دەھات (بۇ نمونە، دىبلۇماسىيەت ۋە بەكارھىتئانى مىدىيائى فەرمى، ۋە رادىۋى مۇسكۇ) ۋە پارتى كۆمۇنىستى يەككىتى سۆفىيەت. ئەم چەمكە زىاتىرى بۇ ئەۋ چالاكىانە بەكاردەھات كە سەرنج دەخەنەسەر ئامانچىك-كارىگرى سىياسىي-نەۋەك نەيتىي يان كرانەۋەى ئەۋا ئامرازانەى بەكاردەھاتن.

بەبىن لەبەرچاۋگرتنى بەكارھىتئانى چەمكسازىي لەۋ بوارەدا، گرىگە ئەۋەمان لەبەرچاۋ بىت كە ئەۋەى پىدەۋترىت چالاكى پەنھانى لە ئەمرىكا تەنبا ئامرازىكى سىياسەتى

دەرهەمیە لەنیۆ چەندین میتۆدی تری هەوالگری. بەهۆی تایبەتمەندییە ناوازه‌کە و رابردووه سەرئێرێکێشەکیه‌وه، سەرئێرێکی زۆری خراوه‌ت‌سەر، وه بەهۆی نه‌یتیه‌کیه‌وه، چەند کێشه‌یه‌کی تایبەتی هه‌یه بۆ حکومه‌تیکی دیموکراتی. بەهۆی ئه‌و سەرئێرێکی خستویه‌تی سەر شێوازی چالاکیه‌که وه‌ک له‌ ناوه‌پۆکی چالاکیه‌که، دییه‌تی‌ه‌که له‌ ئه‌مریکا ده‌ریاره‌ی چالاکی په‌نهانی به‌شێوه‌یه‌کی فراوان سەرئێرێکی خستۆته‌ سەر پرسی یاسایی بوون و کارابوون له‌سەر حیسابی پرسی زیاتر گه‌وه‌ریه‌کانی ئامانج و ستراتیژی‌تی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه.

(^٦) یه‌کێک له‌ گرنه‌ترین ئه‌و هه‌ونه‌رانه‌ی که‌ پتیویسته‌ ولاتیکی درکی پێ بکات بریتیه‌ له‌وه‌ی که‌ ئه‌گەر سه‌د له‌سه‌د زانیاری که‌ چالاکیه‌ شارواوه‌که‌ ئاشکرا بووه‌ وه‌ ئه‌نجامه‌رانی کێن، به‌پرسی بالا‌کانی ده‌وله‌ته‌که‌ ده‌بیته‌ ئه‌و توانایه‌یان هه‌بیته‌ نۆلی له‌وه‌ بکه‌ن که‌ ئه‌وان رێگایان به‌ چالاکیه‌که‌ داوه‌ یان ته‌نانه‌ت ناگاشیان لێبووه‌. سه‌رکێده‌ی ئه‌و ولاته‌ ده‌بیته‌ ئه‌و توانایه‌ی هه‌بیته‌ بلیته‌، به‌ زمانیکی قاییلکه‌ر، که‌ ئه‌و کاره‌ له‌لایه‌ن هه‌ندی که‌سانی پشتگوێخراوه‌ ئه‌نجامه‌راوه‌ که‌ به‌پێ زانیاری و پرسی ئه‌و کاریان کردووه‌.

له‌ماوه‌ی دوا‌ی جیهانیی دووه‌مه‌وه، گرنه‌کی ئه‌م پێیازه‌ زیاتر بۆ پای گشتی بوون بووه‌وه، کاتیک سه‌رۆک ئایزنه‌هاور له‌ ئایاری ١٩٦٠دا رێگای به‌ فێرۆکی (-) ١دا بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ل‌سێته‌ به‌ ئه‌نجامدانی چەند چالاکیه‌کی هه‌والگری له‌ ئاسمانی یه‌کێتی سو‌فیه‌تدا به‌و ئامانجه‌ی که‌ پاداره‌کانی ئه‌و ولاته‌ ناتوانن درک به‌ بوونی فێرۆکه‌ بکه‌ن و کاره‌کە‌ی به‌ سه‌رکه‌وتویی ئه‌نجام ده‌دات، به‌لام ئه‌و فێرۆکه‌یه‌ له‌لایه‌ن مو‌شه‌کیکی ئاسمانی سو‌فیه‌ته‌وه‌ له‌کاتی سیخو‌پێکردن له‌ ئاسمانی ئه‌و ولاته‌ هه‌ت‌رایه‌ خواره‌وه‌. (هه‌رچه‌نده‌ ئه‌م چالاکی شارواوه‌ نییه‌، به‌لام به‌پوونی ده‌رده‌که‌وێته‌ که‌ دژی یاسا نێرده‌وله‌تی‌ه‌کانه‌، ئه‌مه‌ش پتیویستی به‌ نۆلیه‌کی قاییلکه‌ر ده‌بوو که‌ سه‌رۆک ئایزنه‌هاور ده‌بوایه‌ به‌ زمانیکی پاراو پۆزشی بۆ به‌یتیه‌ته‌وه‌).

له یاداشته کانیدا، نیکیتا خروشیف سکرتری سوشیەت بق چەندین سال، دەلێت که ئەو دانیانانی بەرپرسیاریەتی خودی ئایزنهاور بوو، ئەو کە وتنی خودی فۆکە کە کە بوو هۆی ئەو هێ شکستی بەژدارنەبوونی له کۆیونەوهی "چار هیزی مه زن" له پاریس که قەرار بوو له کوتایی بهاری ئەو سالەدا ئەجام بدریت. سەرپای ئەمەش، ئایزنهاور هەستی بەوە کرد که ناتوانیت نكۆلی له ئاگاداریی خۆی بکات بەین ئەو هێ بلیت که ئەو بەشیوەیهکی کاریگەرانه کۆنفرۆلی به سەر هیزی سەربازییەکانی ئەمریکا دا نییه، بەتاییهتی به له بەرچاوترینی ئەو پشتوانییە مه زنه پتویسته بۆ چالاکیه که له کاتێکدا دهکریت حاشا له کردەوهی گروپی بچووی سیخوپی نهیئینی بکریت، که وهک ده رچوو له یاسا کانی ولات له قەلەم بدرین، پرسیکی تر بۆ حاشاییکردن له تۆپه راسیۆنیک که پتویستی به هه مانهنگی ژماره یهکی نۆری کهس هه یه له چەندین بنکە ی ئاسمانی له سەرتاسەری جیهان.

یه کێک له نمونه کانی نكۆلی قاییلکه ر بریتییە له که یسی ئەم سالانە ی دوا یی چەند سیخوپێکی هه والگری فەرهنسی که که شتی (Rainbow Warrior) یان ته قانده وه. بهرپرسیاریەتی ئەم پرسه ئاشکرا بوو کاتیک ئەفسەر هه والگرییه تێوه گلاوه کانی فەرهنسا له نیوزلهندا ده سنگیر کران. حکومه تی فەرهنسا ئەو هێ دووپا تکرده وه که تێوه گلانی فەرمی له پرسه که دا له وه زیری بهرگری چارلس هینری تێنه په رپه وه، که بهرپرس بوو له ده زگای هه والگری بیانی فەرهنسی، واته پاشکۆی وه زارەتی بهرگری. چارلس دوا ی سن مانگ له هیرشه که دهستی له کار کێشایه وه. له کۆتاییدا سه رۆک فرانسوا میتهران به سه لامه تی له گرفته ده رچوو و توانی نكۆلیه کی قاییلکه ر بکاته پۆزش بۆ کاره که ی.

له ئەمریکا شدا، پێبازی نكۆلی قاییلکه ر بوو خالی وه رچه رخان له ده رچوونی یاسایه ک له کۆنگرێس ده رباره ی پرسه هه والگرییه کان له سالانی ناوه رپاستی هه فتا کاندا. له کۆتایی سالی ۱۹۷۴ د، دوا ی ئاشکرا بوونی به رنامه ی چالاکیه کی نه یئنی له ولاتی چیلی، کۆنگریس یاسایه کی تێپه راند، که چالاکی په نهانیی سی ئای ئە ی قه ده غه کرد.

بۆ ئەنجامدانی چالاکیه‌کی شاراو، ده‌بوايه لایه‌نی هه‌والگری به لقی جێبه‌جێکار بلیت بۆ ئه‌وه‌ی کۆنگرێس ئاگادار بکړێته‌وه له‌باره‌ی چالاکی په‌نهانی. سه‌ره‌پای ئه‌مه‌ش، یاساکه پتویستی به‌وه‌ش بوو که ده‌بیت سه‌رۆک ئه‌و چالاکیه‌ی شاراو په‌ پێشنيارکراوه‌ی پێ گرنه‌گ بوايه بۆ ئاساییشی نیشتمانیی وه ئه‌ویش له‌ حاله‌تی ئاشکرا بوونی ئه‌و توانایه‌ی هه‌بیت نکۆلی لیبیکات، ئینجا پێ به‌م جۆره چالاکیه‌ی بدریت.

(٧) ئەزموون نیشانی ده‌دات که زالبوون به‌سه‌ر هه‌موو ئه‌و هه‌ولانه‌ی دوژمن ده‌یدات له‌ کاری هه‌له‌تاندن زۆر قورسه. ته‌نانه‌ت ئه‌و کاته‌شی ئه‌وان سیستهمی سیخوپیی دو سه‌ره‌پایان به‌پتوه‌ده‌برد، به‌ریتانییه‌کانیش به‌هه‌مانشپۆه له‌لایه‌ن ئه‌لمانه‌کانه‌وه فێلیان لیکرا سه‌باره‌ی به‌ زانیاریه‌ هه‌والگریه‌کانیان وه ئۆپه‌راسیۆنه‌کانیان له‌ ولاتی هۆله‌ندا. به‌ده‌ستپێکردن له‌ کۆتاییه‌کانی هاوینی ١٩٤١، له‌گه‌ڵ ده‌ستگیرکردنی سیخوپێکی ئه‌لمانی که کاری بۆ ده‌زگای هه‌والگری به‌ریتانیا ده‌کرد، ئه‌لمانه‌کان توانیان هه‌موو سیخوپه‌کانی دواتری به‌ریتانییه‌کان ده‌ستگیر بکه‌ن که له‌لایه‌ن ده‌زگای هه‌والگری تایبه‌تی ئه‌و ولاته‌وه ده‌نێردران.

به‌شکاندن ئه‌و سیستهمه‌ شیفه‌یه‌ی له‌لایه‌ن سیخوپه‌کانه‌وه به‌کارده‌هات، ئه‌لمانه‌کان په‌یامه‌گه‌لیکیان بۆ به‌ریتانیا ده‌نارد که وانیشاندرا بوو له‌لایه‌ن سیخوپه‌کانه‌وه‌یه، که له‌پاستیدا هه‌موویان ده‌ستگیرکرا بوون. هه‌ندێ له‌ سیخوپ ده‌ستگیرکراو هاوکاریان کرد له‌ ئاماده‌کردن وه‌ ناردنی په‌یامه‌کان؛ له‌ که‌سی تر، کارمه‌ندای رادیویی ئه‌لمانیان خۆیان کردبووه‌ ئه‌و سیخوپانه‌ی که ده‌ستگیرکرا بوون وه له‌جیاتی ئه‌وان په‌یامیان ده‌نارد. ئه‌م په‌یامانه‌ بوونه‌ هۆی ئه‌وه‌ی سیخوپ زیاتر بنێرن بۆ ئه‌و ولاته‌، به‌لام هه‌موویان ده‌ستبه‌جێ یه‌ک له‌دوای یه‌ک ده‌ستگیرکران. ئۆپه‌راسیۆنه‌که، که ئه‌لمانه‌کان پێیان ده‌وت (Nordpol) وه (Englandspiel)، واته‌ قوتبی باکوور و یاری له‌دژی ئینگله‌تر، به‌رده‌وام بوو له‌ سالی ١٩٤٤ه‌وه تاوه‌کو دوو له‌ سیخوپ ده‌ستگیرکراو له‌ که‌مه‌که رایانکرد که قیایدا گیرابوون. له‌م خاله‌ به‌دواوه‌، ئه‌و نه‌فسه‌ره‌ دژه‌هه‌والگریه‌ی به‌رپررسی ئه‌و ئۆپه‌راسیۆنه‌ بوو بپاریدا کۆتایی به‌ ناردنی

پەيام بۇ لەندەن بېيتىت وە لە يەكى نىساندا كۆتايى بە سەرچەم تۆپەراسپۆنەكە
مىتنا .

كاتىك سىخوپەكانى بەرىتانيا لە ھۆلەندا پەيامەكانيان شىفرەداركردن بۆئەوى بەرەو
لەندەن بياننۆرە، دەبوايە پىكارى "پشكىنى ئەمنى" بگرنەبەر كە سىستەمىكى
تايبەتە بە پاراستنى شىفرەكان . ئەمە وای دەردەخست بۆ ئەو كەسانەى پەيامەكە
وەردەگرن كە ئەوان بەراستى ئەو كەسانەن كە لەلايەن ئەوانەو نۆرداون وە ئەوان
بەشپۆەيەكى ئازادانە كارەكانىن خۆيان دەكەن وە لەژىر ھىچ ھەپشەيەكى
ئەلمانەكاندا نىن . بۆ نموونە، دەكرىت سىخوپىك پىتەمى پىدېرىت بۆ ئەوئەى
"ھەلەيك" بكات لە پىتى پانزەيەمى ھەموو ئەو پەيامانەى دەينىرت . ئەگەر
ئەلمانەكان ئەو سىستەمەى شىفرەداركردنەكان بەدەست گەيشت بەلام لە پەرەنسىيى
"پشكىنى ئەمنى" تىنەگەيشتن، ھەر پەيامىك كە ئەوان دەينىرن وەك ساختە
لەقەلم دەدرىت، چونكە ئەو ھەلەيەى تىادا نىيە كە دەبوايە بكرىت .

لەم كەيسە تايبەتەدا، بەكارھىنەرىكى پادىۆي ئەلمانى بە سىستەمى شىفرەكراوى
دەستكەوتوو لەپىگاي سىخوپىكى بەرىتاني پەيامەكانى نارد . لەبەر ئەوئەى
بەكارھىنەرىكى پادىۆي بەنۆرى دەكرىت ناسنامەكەى بەشپۆازىك ئاشكرا بكرىت كە
تىايدا ئەو بەشپۆەيەكى جىاواز پەيامەكانى نارد، لەمەو پەيامى يەكەمى ئەوئەى
نیشانەدات كە بەكارھىنەرىكى نوئ لە ھۆلەندا بەكرى گىراوہ چونكە سىخوپى
سەرەكى بەم شپۆازە نامەكانى نەدەگواستەوہ . ئەم پەيامە ھىچ پشكىنىنىكى تىدانەبوو
وہ بەمەش دەبوايە وەك ساختە مامەلەى لەگەل بكرىت لەلايەن بارەگاي سەرەكى
ھەوالگىرى لە لەندەن . ھەريۆيە ئەفسەرى ستافەكە لە لەندەن، چاپس بىوو لە
شكستى پەيپەوكردنى پىتەمى دروست وە بەمەش ديار بوو كە سىخوپە سەرەكەكە
لە چ بارىكدايە .

تىگەيشتن لە فېل ھەنگاوى يەكەمە بەرەو پىشەوہ لە زانىنى ئەوئەى چۆن خۆمان لە
فېل لىكران بپاريزىن؛ بە تىگەيشتنى ئەو ھۆكارانەى كە ئاسانكارى دەكەن بۆ فېل،
ھەريچ نەبىت دەزگاكە ئاگادارى ئەگەر فېلەكە دەبىتەوہ وە ھەندى لە نیشانە

ئاگادارکەرەوهەکانی دەناسیتەوه. دەزگایەکی هەوالگری بەتایبەتی موعەرپەزە بۆ فیل کاتیک پششەستراوه بە ژمارەیهکی بچووک لە سەرچاوەی زانیاری وە کاتیک دوژمن ئاگاداری سروشتی ئەو کەنالاڵە و شیوازی کارکردنیاڵە.

بۆ نموونە، پششەستنی سەرەکی لەسەر سەتەلایەتەکانی چاوەدێری فۆتۆگرافی، کە ناسنامە و ناسینەوهی شتەکان بەزۆری بۆ ئەو کەسانە دیار دەبێت کە وێنەکان دەگرن، دەکرێت وە لە دەزگایەکی هەوالگری بکات بکەوێتە تۆپی تەلەکەبازیبەوه. دوژمنەکە، کاتیک دەزانیت وێنەی بارەگاکانی دەگیرێت، دەکرێت کارێکی وە بکات کە چەند شتیکی تاییبەت نەبیرێت؛ دەکرێت شتەکان بگوازیێنەوه نێو گەرەجەکان یان بشاردێنەوه یاخود بە شتیک داپۆشرێن هەرکاتیک سەتەلایەتی چاوەدێری فۆتۆگرافی بەسەر سەریاندا تێپەڕی. بەهەمان شێوە، دوژمن دەزانیت کاتیک کەلوپەلەکان دەگۆڕێن بۆ ئەوێ هەلی زیادکردنی تێبینیکردنیاڵ زیاد بکەن وە بەلایندابەری. بارودۆخەکە تەنانەت کاولتریش ئەبێت (بە بۆچوونی قوربانی فیلبازیبەکە) ئەگەر دوژمنەکە بتوانیت زانیاری پێشوەختە هەبێت ئەک تەنیا کامە شوێن وێنە دەگیرێت بەلکو چ شوێن وێنە دەگیرێت. بۆ نموونە، ئەگەر دەزگا هەوالگریبەکە کوالیتی ئەو کامیرایە بزانیت، ئەوا دەزانیت تاچە ئەندازەیهی شتەکی ساخته ئالۆگۆریان پێکراوە لەگەڵ هی راستەقییە. بەم ھۆیەشەوه، کودەتایەکی گرنکی هەوالگری بوو بۆ سۆفیەتەکان بۆ ئەوێ نامیلکە چۆنیەتی کارکردنی سەتەلایەتی چاوەدێری فۆتۆگرافی ئەمریکی بەناوی (KH-11) بەدەست بهێنن. ئەوان بە تەنیا سێ ھزار دۆلار لە ویلیام کامپایلس کپی، دواي ئەوێ دەستی لە پۆستەکە وەک ئەفسەری سەرەتایی سی ئای ئەی لە تشرینی دووھەمی ۱۹۷۷ بەردا. ھەرودھا بەھۆی ئەم ھۆکارەشەوه بوو کە وێنە سەتەلایەتی وەک بەشیک لە نھێنی لەکاری هەوالگرییدا سەیر دەکرێن. (ئەگەر ھەر دەبێت وێنەکان بلۆبکریێنەوه، دەبێت کوالیتیاڵ نزم بکریێنەوه ناپوونتر بکریێن بۆئەوێ توانا وەدەکانی سیستەمەکە بشاردیێنەوه.)

هر ځه د ده زگایه کی هوالگری له مه ترسیه ی ه لځه تاندن ټیگه پشتمن که به هوی پشتمنه سنی توندی یکه سرچاوه ی که نالی زانراوه وه تووشی ده بیت، نه وکات ده زانیت چ پړوشوینیک له باره ی وه بگریته بهر. باشتیرین چاره سر لیره دا بریتیه له وه ی که پپی ده ورتیت "کوکړدنه وه ی زانیاری چاوه پوانه کړاو،" وه ک گرتنی وینه له کات و شوینی وادا که دوژمن پیشبینیان نه کات. به لی، پرونه که پیشبینی کړدی سه ته لایه تی چاوه دیری فوژگرافی دوژمن که میک نه سته مه، به لام به دریژایی سنوود و لیواری ده ریایی دوژمن، له و شوینه ی که ده کړیت وینه ی ناسمانی بگریته، نه رکه که ناسانتر ده کات.

(۷) هوالگری هیما ی بریتیه له پړوسه ی وه رگرتنی زانیاری له پنگای نه و شه پوله کارموگناتیبسیه ی له لایه نه د زگایه کی هوالگری به ده بدیرین. نه م جوړه هوالگری به گویره ی جوړی نه و شه پوله کارموگناتیبسیه ی که ده ستیان که وتوه له پپی هوالگری به، پو لیتن ده کړیت بۆ: هوالگری که یاندن (په یامی پادیویی)؛ هوالگری تیلته تری (هیما ی شه پو لی فپوکه)؛ هوالگری نه لیکترونی (وه ک پادار)؛ یان هر شه پو لیک کی تری کارموگناتیبسی که به شیک بیت له نامیری نه لیکترونی، وه بگریته نامانجی وه رگرتنی سیگنالی ده زگایه کی تری هوالگری. نیستا با یه ک به یه ک باسیکی نه م جوړانه ی هوالگری هیما ی بکه ی.

یه که م، هوالگری که یاندن: له سرجه م جوړه کانی هوالگری هیما دا، کوژنیرینان بریتیه له هوالگری که یاندن که بۆ کاری پادیویی به کارده هات بۆ سوود وه رگرتن لپی بۆ کاری که یاندنی سهریازی وه دبلوماسی. به دریژایی جهنگی جیهانی دوهم، نه م جوړه هوالگری به (له گ ل شیکړدنه وه ی کوړه کان- شکاندنې نه و کوړدانه ی که په یامی گرنکی پيدا ده گوانزیتوه)، تا نه و نه اندازه ی زانیاری به رده ست پنگامان پیده دات حوکمی له سر بده ی، گرنکتر بوو له هر سرچاوه یه کی تری هوالگری بۆ زلهیزه کان، هم له کاتی جهنگ و هم میس له ناشتیدا.

یه کی که له کوژنیرین نه و به لکه نامانه ی به رده ستن له باره ی به کاره یانانی هوالگری که یاندن بریتیی بوو له هواله کانی که شتیگه لی به ریتانیا له ماوه ی جهنگی جیهانی

یه‌که‌م بۆ ده‌ستخستنی زانیاری پێش‌وه‌خته‌ی ئاگادارییون له هاتنی ئە‌لمان‌ه‌کان بۆ‌ناو زه‌ریای باکوور. هه‌روه‌ها، له سه‌ره‌تای جه‌نگه‌که‌دا به‌ری‌تانییه‌کان کێ‌بیلی ته‌له‌گرافی ژۆرنای ئە‌لمانیا‌یان ب‌پ‌ی که ده‌بووه هۆی به‌یه‌که‌سته‌وه‌ی ئە‌لمانیا به ئە‌مریکا، ئە‌فریقا وه ئی‌سپانیا. له ئە‌نجامدا، "کێ‌یل"ی دې‌لۆ‌ماسی ئە‌لمانی بۆ ئە‌م ناوچانه ده‌بوا‌یه به‌هۆی پادې‌قوه بنێ‌ردرێ‌ت وه له‌و کاته‌شدا موعه‌ره‌ز بوو بۆ ئە‌وه‌ی له‌لایه‌ن بنکه چاوه‌دێ‌ریه‌کانی به‌ری‌تانی‌اوه بشکێ‌ت.

به‌ب‌ێ‌ له به‌رچاو‌گرتنی سه‌رکه‌وتنه‌کانی پێ‌شوو، له جه‌نگی جیهانی دووه‌مدا بوو که ماوه‌ی زۆ‌رینی به‌ری‌تانییه‌کان، ئە‌مریکا‌ش، له به‌کاره‌ێ‌نانی هه‌والگری گه‌یاندنه‌وه دیاریکرا. به‌ری‌تانییه‌کان توانیان ئە‌و گه‌یاندنه زیاد له ئالۆ‌زه‌ی ئە‌لمانیا و ژاپۆ‌ن بشکێ‌نن، وه ب‌پ‌یکێ زۆ‌ر له زانیاری گرنگ و وردی سه‌ری‌ازی، سیاسیی ب‌خه‌نه به‌رده‌ستی سه‌رکه‌ده‌کانی هه‌ردوو ولاتی به‌ری‌تانی و ئە‌مریکا. ئە‌وه‌ی ده‌مێ‌نێ‌ته‌وه ب‌لێ‌ین ئە‌وه‌یه که مێ‌ژوو ئە‌وه یه‌کلایی ده‌کاته‌وه که ئە‌م جۆ‌ره هه‌والگرییه چ زۆ‌لێ‌کی گرنگی گێ‌را له یه‌کلایک‌ردنه‌وه‌ی جه‌نگی جیهانیی دووه‌م و سه‌رکه‌وتنی هاو‌په‌یمانان له دژی زله‌پ‌زه‌کانی تری ئە‌و جه‌نگه‌دا.

یه‌کێ‌ک له نموونه دیاره‌کانی سوودی هه‌والگری گه‌یاندن له که‌یسی سه‌رکه‌وتنی هێ‌زی که‌شتیگه‌لی ئە‌مریکا به‌سه‌ر ژاپۆ‌ندا له جه‌نگی "میدوه‌ی" خۆی ده‌بینێ‌ته‌وه. ژاپۆ‌ن ده‌یویست سه‌رکه‌وتنه مه‌زنه‌که‌ی به‌کاربه‌ێ‌نێ‌ت له پێ‌رل هاریه‌ر له کانونی یه‌که‌می ۱۹۴۱ به‌گرتنی شوێ‌نی ستراتیژی دوورگه‌ی میدوه‌ی وه، له پێ‌ژه‌که‌دا، هه‌موو ئە‌و شوێ‌نه‌وارانه له‌ناو‌به‌رن که په‌یوه‌ندیان به‌ هێ‌زه‌کانی که‌شتیگه‌لی ئە‌مریکا له زه‌ریای هێ‌مندا هه‌یه. ئە‌گه‌ر پلانی ژاپۆ‌ن سه‌ری‌گرتبا، دوورگه‌ی هاواییش داگیرده‌کرا، وه ئە‌مریکا ده‌بوا‌یه به‌ مه‌رجه‌کانی تۆ‌کیۆ بۆ ناشتی قاییل ببوا‌یه. به‌نیسه‌بت ژاپۆ‌نییه‌کان، سه‌رکه‌وتنێ‌کی خێ‌را له زه‌ریای هێ‌من زۆ‌ر گرنگ بوو، چونکه جه‌نگان له شه‌رێ‌کی وا درێ‌ژخایه‌ندا له‌گه‌ڵ ولاتی‌ک که خاوه‌نی ژماره‌یه‌کی دانیش‌توانی ئاوا‌ز زیاتر بێ‌ت وه له ئە‌ساسدا به‌هێ‌زتریش بێ‌ت، کاره‌ساتێ‌کی مه‌زن بوو بۆ ئە‌مریکیه‌کان وه سه‌رکه‌وتنێ‌کی بێ‌ وێ‌نه بوو بۆ ژاپۆ‌نییه‌کان.

به بې نه وهی ژاپونیه کان ناگادارېن، شاره زایانی شکاندنی کډی نووسینی هیزی ده ریایی نه مریکی له ژاپون ناگاداری په یوه نډیه کانیاں بوون وه کډی هیزی ده ریایی ژاپونیه کانیاں ده شکاند. له نه جامدا، هیزه نه مریکیه کان له پېشدا پلانی هیزی ژاپونیه کانیاں بۆ سر میره میډوی ناشکرا کرد. پرچک بهو زانیارییه هه والگریه، نه دمیرال چېسته رنیمیتز هیزی ده ریایی ژاپونیه کان خسته ناو بۆسه په که وه له باکورۍ دورگه که له ۴۱ هزیرانی ۱۹۴۲، که یوه هوی تیکشکاندنۍ چوار که شتی سه ربازی و شکاندنی توانای ژاپون بۆ نه جامدانی تپه راسپونی مرن له زه ریای هیمندا. شه پي میره میډوی شکستکی مرن بوو بۆ ژاپونیه کان وه خالی وهرچه رخانی جهنگه که ش بوو، نه شکسته هه موو هیوای ژاپونیه کانۍ کوتایی پېهیتا که پنیان وایو جهنگه که به خیرایی ده باته وه.

له کاتیکدا که ئیمه پېشبینی ده که ین که هه ستیارتین په یامی رادیویی ولاتیک به کډ ده کریت بۆ پاراستنی نه پنیه کانۍ، هه ندی بوری هه والگری گه یاندن هیچ کډشکینیان نیه. به هوی نهو خه رچی و بارقورسیه یه هه تی، هه ندی په یامی رادیویی کډ نه کراون؛ بۆ نمونه، گه یاندنی دهنگی ته کتیکۍ، وهک له نیوان فزیکه و بنکه کانۍ کونترولی نه رزی، عاده تن له فزایه کی پووندا نالوگړپان پنده کریت. له که یسی تردا، ناردنۍ په یامه کان بهو رتگه یه دا کډ نه کراون چونکه برپا وایه، جا چ راست بیت یان هه له، که نه یاریک ناخوازیت، یان ناتوانیت، نهو کډانه ببریت (به هوی نهو قه باره ی مرنه ی زانیاری که هه یانه) یان پرسوسیسیان بکات. بۆ نمونه، په یامه کانۍ گه یاندنی هاتووچوی بازگانی کډ نه کراوه، هه رچه نده هه ندی له زانیاریه کانۍ ده کریت به های بۆ دوژمنیک هه بیت. له کډتاییدا، نابیت ئیمه له گرنگی نا هه ستیاری ناسایی کم بکه ینه وه: بۆ نمونه، نه مریکا تنیا وه لامیکۍ درهنگی دایه وه کاتیک زانی که ته له فونکردن بۆ شوینی دورمه ودا که به هوی تاوه ره کانۍ مایکروویفه وه ده نیردریت له لایه نهو ولاتانه ی که په یوه ندی دبلوماسیسیان له گه لیدا هه بوو ده بردرین و په یامه کان ناشکرا ده بن.

ھەر ھەپتە، تەكلىپكە لىم بۇ يەردە ھەپتە كە "شېكىرەنە ھەپتە" ھاتتۇچۇرى پەيامەكان دەنەسەت، ئەمە وا دەكەت زانىبارى بەسۈد بەدەست بېن لە قەبارە و تايىبە تەندى دەرەكى گە ياندنى رادىيۇكان، تەنەت كاتىك ناۋەرىكى پەيامەكان ناپوۋىنىش بىن. بۇ نەمۇنە، ئەگەر بارەگەپەكى سۇپا ۋە بەشە بچۈكەكانى نامەى دەنگى بەپىنگاى شەپۇل ئالۇگۇر بىكەن، دەكرىت شېكەرەۋەپەك بگاتە ئەۋ ئەنجامەى كە تۆپە راسىيۇنىكى گىرەك خەرىكە پۈۋىدات. بە ھەمانشېۋە، بە ھۆى "دۆزىنە ھەپتە" تەكلىپكە بۇ ئاشكاراكرىدى بىنەپەتى جۇگرافى ھىمايەكى رادىيۇبى كەسىك دەتوانىت شوئىنى كەشتى، فېۋكە يان ئەۋ شوئىنەى پەيامەكەى لىن دەرجۈۋە ئاشكارا بگات.

لەكاتىكدا نۆزبەى ھەۋالگىرى گە ياندن لە شكاندىنى پەيامە رادىيۇبى پىكىتەت، دەكرىت ئەۋ پەيامەنەى لەپىنگاى ۋاپەرىشەۋە دەنەردىن بىشكىنەن. ئەمە پىۋىستى بە دەستگەىشتەن ھەپتە ۋاپەرانەى كە پەيامەكانىيان پىادا دەگۈزىنەۋە. بۇ نەمۇنە ھىلى تەلەفۇنى تۇرمال كە بە ۋاپەر پەيامەكانى دەگەىنەرت بۇ بالىۇزخانە يەن كونسولخانەپەكى ۋلاتى نەيار لەناۋ خاكى ۋلاتەكەيدا.

دەكرىت بەشېۋەپەكى سەسۈرەپەنەر ھەندى جار دەستمان بە ھەندى زانىبارى بگات، تەنەت لە دەرەۋەى ۋلاتى خۇيدا، لە شارە داپەشكراۋەكانى قىيەننا ۋە بەرلىن لە سەرەتا و ناۋەپاستى سالانى پەنجاكاندا، ھەۋالگىرى بەرىتانى و ئەمىرىكىيەكان تۈانىان دەستىيان بەۋ ۋاپەرەنە بگات و گۈى بۇ سەرچەم گەفۇگۇكان بگىن كە لەلەپەن دەسەلەتدارانى سۇپاى سۇقىيەتەۋە بەكاردەھات. لە بەرلىنەشدا، ئەمىرىكىيەكان تۈانىان دەست بەسەر ۋاپەرىكدا بگىن لە شارەكەدا كە بەژىر ناۋچەى دەسەلەتداپى ئەۋاندا تېدەپەپى كە لە بىنەپەتدا لەلەپەن سۇقىيەتەۋە پىلانى بۇ دائىرابوۋ.

تەكلىپكە تىرى ھاۋشىۋە بىرىتىيە لە ۋەرگىرتنى زانىبارى لەپىنگاى كىنەۋە لەژىر دەرياوە لەلەپەن ۋلاتى نەيارەۋە. بۇ نەمۇنە، لە سالانى ھەفتاكاندا، ئەۋ غەۋاسە دەريايىنەى كەشتىگەلى دەريايى ئەمىرىكا تۈانىان لەژىر دەريايى تۇخۇتۇسك كىنەلىكى ژىردەريايى سۇقىيەت ئاشكارا بىكەن كە بەستىرابوۋە بە بىكەى سەرەكى ھىزە دەريايىيەكانى سۇقىيەت لە پىتېرۇپاقتۇسك لە نىمچەدورەگى كامچاكتا لەگەل

ئالدىنقى تۆتىسك و مۆسكۆ. غەواسەكان ئامېرىكىيان بەستېۋە ۋە كە گەتوگۇكەيان تۆمار دەكرد؛ ئەو تۆمارانە بەشېۋەيەكى ئاسايى ھەموويان كەۋتە بەر دەستى ئەمىرىكەيەكان.

دەكرىت بەھۇى ئەم جۆرە تەكنىكە ۋە دەستمان بگات بەو و ئامېزانەى كە بەكارھاتوون لە ناردن و ۋەرگىرنى گەتوگۇى كۆدكراو. بۆ نموونە، ئەفسەرىكى پېشۋوى ھەۋالگىرى بەرىتانىا سەرگەۋتەكانى خۆى دەگىرېتە ۋە لە گەتوگۇى دېۋماسى نەئىنى مىسرىەكان لەگەل دانانى ئامېرىكى بېستۇكى گۆيگىرن لە شوئېنكى نىزىك ئامېرى كۆدشكىتى بەرىتانىيەكان لە نىزىك بالېۋىزانەى لەندەنى مىسرى. بەبەكارھىنانى ۋەستايەكى چاككەرەۋى تەلەفۇن، ئەفسەر ھەۋالگىرىەكانى بەرىتانى تۋانىان ئامېرىك بېستەۋە لە تەلەفۇنكى نىزىك شوئېنەكە كە تۋانائى ھەبۋو دەنگى دوورمەۋدا ۋەرىگىرېت كە لەلايەن مىسرىەكانەۋە بەكاردەھات. بەم زانىارىيە، كۆدشكىتەرە بەرىتانىيەكان تۋانىان ئەم سېستەمە بشكىنن و پەيۋەستى بگەن بە شىۋازى ئامېرىكارى ھەۋالگىرى خۇيان، ۋە بەم شېۋەيەش گۆتيان لە ھەموو ئەو گەتوگۇيانە بۋو كە لەلايەن دەسەلتدارانى مىسرەۋە دەكرا. ئۆپەراسىۋنى ھاۋشېۋەش ئەنجامداران لەو كاتەى مىسرىيەكان ئامېرى تۋىيان دەھىتايە بەرىتانىا بۆ بەكارھىتانيان لەناو بالېۋىزانەكەياند، ھەۋالگىرى ئەو ۋلاتە ئامېرى سېخۋىرى بچۈركيان دەخستە ناو ئەو ئامېزانەى مىسر، ۋە بەم شېۋەيەش گۆتيان لە سەرجم زانىارىيە ئالۋگىرېكراۋانە دەبۋو.

پېشكەۋتە تەكنەلۇزىيەكان لە پەيۋەندى شەپۆلىدا كېشەى نوئى خولقاندۋە بۆ كۆكرەنەۋەى زانىارى بەھۇى گەتوگۇى شەپۆلى و ۋايەرەۋە. لەكاتىكدا بېرنى شەپۆلى پادىۋىيى ئاسايى پىشت بە تۋانا بۆ دانانى ئانتېننىكى ۋەرگى ھەستىارى باش لە شوئېنكى گونجاۋدا دەبەستېت، ۋە گۆيگىرن لە ھىللى تەلەفۇنى ئاسايى پەيۋەندى بەرەۋە ھەيە بىتۋانىن بەشېۋەيەكى فىزىكى بۋونمان بۆ ناو ئامېرەكە ھەيىت، بېرنى شىۋازى نوئى گەتوگۇ كېشەى قورستى خولقاندۋە. بۆ نموونە، كېلى فايەر ئۆپتىك، كە لەرۋى بازىرگانىيەۋە زياتر بايەخى پېدەدرىت چۈنكە زياتر ئاسايىشى

په یوه ندى دابین دهکات (واته، ده توانیت زانیاری زیاتر بنیټ له هر په که په کی کانتدا)، هروها قورستره بتوانیت کوټی لیټگیریت به به راورد له گټل شو وایه رانه ی که به شتویه کی ناسایی به کارده اتن. به هه مان شتویه، ته له فونی موبایلی ناسایی، سره پای شو راستیه ی که به هوی شه پولي ناسمانیه وه داناکانی ده گوازیڼه وه، کیشه ی قورس دروست دهکات به هوی شو قه پدانه ی خاړه نی موبایله که ده پخاته سر موبایله که ی بڼ زانی نی جو له کانی په یوه ندیکه ره که له شوینیکه وه بڼ شوینیکى تر. دوهم، هه والگری دووپیټو: قورمه کانی تری هه والگری هټما نوټرن له هه والگری گه یاندن، وه هم فورمانه په نگدانه وه ی پټشکه وتنی به کاره یتانی دیارده ی موگناتیسى کاره باین له سره یازیددا. هه والگری تیلیمه تری له پووی فیکره وه وهک هه والگری گه یاندن جگه له و گه یاندانه ی که به دزیه وه گوځ دهگیریت له نیوان نامیټرکی تاقیکړنه وه (وهک موشهک) وه بنکه ی سره زه وی، وه شو گه یاندن له وشه پټک نایه ت به لکو له خویندنه وه و پټزانی نی کوډ پټکیدت که په یوه ستن به لایه نی به رامبر بڼ ریگرتن له ناشکراپووی پلانه کانیان. (هم گه یاندن په یامانه به تیلیمه تری ناسراون—واته پټوانه کړدن له دووړه وه). به های هم جوړه گواپوانه، پله ی گه رما له خالی جیاواز له ناو نامیره که دا، ریژه ی شه پولي وه، وه چندان هوکاري تر، هه موویان به په که وه، وینه په کی روونی شو به نه اندازیاره کانی سر زه وی ددات که بزائن له وځ چى ده گوزه ویت. هم یارمه تی نه اندازیاران ددات هر کیشه په ک بدوزنه وه که سره له ددات له کانی هر تاقیکړنه وه په که وه چاککړنه وه ی نه دای نامیره که. به هه مان شتویه، هم جوړه زانیاریانه به هایه کی بڼ شوامریان هه ی بڼ دوژمانیش. نه گه ر بتوانن شو گفتوگويانه بېږن و داناکانی وه ریگرتن، شو ده توانن ناوړه پوک سیسته می چه کی نوځ بزائن کاتیک نه وان هټشقا له قوناعی تاقیکړنه وه دان. (شیکړنه وه ی داتای دووپیټو—تیلیمه تری کارټکی زور قورسه؛ له گټل شیکړنه وه ی کوډشکینى، له به شی دها تودا وهک جوړټکی شیکړنه وه ی هه والگری باسکراوه.) به م شتویه، هه وهک له هه والگری گه یاندن بېنرا، شو ولاته ی تاقیکړنه وه نه نجام ددات هه ولی جیددی ددهن بڼ شو په پټ له دستگرتن به سر

ئەو زانیاریانە بگرن بۆ زانیاری تێلیمەتری بە نارینه‌وه‌یان بۆ وێستگەکانی سەرزه‌ویی بە فۆرمیکی کۆدکراو. یاخود، داتای تێلیمەتری دەکرێت تۆمار بکړن وە لەسەر ئامێری تاقیکردنە‌وه‌دا بهێژکړنە‌وه‌ بۆئە‌وه‌ی جاریکی تر وە لە دواتر دا دەستیان پێ بگاتە‌وه‌ . ئەم پرۆسەیە، کە پێی دەوترێت "پوختکردنە‌وه‌"، وادەکات داتاگان لە هەر دزە‌پیکردنیک بپارێژرێن؛ هەرچە‌نده‌، دەکرێت ئەمە رێکارێکی مە‌ترسیدار بێت، چونکە لە‌حالە‌تی شکستی وێرانکە‌ری ئامێری تاقیکردنە‌وه‌کە‌دا، رێک کاتێک داتای تێلیمە‌تری زیاترین سوودی دە‌بێت، ئەو کە‌پسولە‌ی زانیارییە‌کانی تیا‌دا پارێزراوه‌ دەکرێت لە‌ناو بچن یان کارە‌که‌ قورس بکات بۆ ئە‌وه‌ شوێنی بزانرێت.

سێیەم، هە‌والگری ئە‌لیکترۆنی: هە‌والگری ئە‌لیکترۆنی پێک‌دێت لە‌ چاوه‌‌دێرکردن و شیکردنە‌وه‌ی داتای ئە‌لیکترۆماگنیتیکی ناگە‌یاندن لە‌ ئامێری سە‌ریازی بیا‌یندا. لە‌ ئاستی هە‌ره‌ سە‌ره‌تاییدا، هە‌والگری ئە‌لیکترۆنی وا لە‌ ولاتی‌ک دەکات کە‌ بە‌رده‌وام بێت لە‌ شوێنە‌لگرتنی پێک‌هاته‌ سە‌ره‌کیە‌کانی سوپای چە‌کداری ولاتیکی تر (وە‌ک رادار بە‌رگری ئاسمانی، بنگە‌ی فەرمان و کۆنترۆڵکردن)، ئە‌مە‌ هە‌نێ جار پێی دە‌وترێت "تە‌نزیما‌تی ئە‌لیکترۆنی جە‌نگ". سیستە‌می هە‌والگری ئە‌لیکترۆنی سە‌ه‌لایتی پشکینی پێش‌وه‌خته‌ی زە‌ریا (The EORSAT) بە‌کارهاتوو لە‌لایە‌ن یە‌کیتی سو‌فیه‌تی جاران، وە‌ ئیستاش پووسیا، نمونە‌یە‌کی زیندووی ئە‌م چاوه‌‌دێرکردنە‌یە‌ . بۆ‌ماوه‌ی چە‌ندین ساڵ، ئە‌م سیستە‌مە‌ بە‌کار‌دهات بۆ زانی‌ن و ئاشکراکردنی شوێنی کە‌شتیگە‌لی ئە‌مریکا بە‌ برینی ئیشارە‌تی ئە‌لیکترۆنی ئاسایی (وە‌ک رادار) کە‌ لە‌لایە‌ن کە‌شتیە‌کانە‌وه‌ دە‌نێردرا لە‌کاتی گە‌شتکردن لە‌ دە‌ریای بە‌رزدا.

نمونه‌یە‌کی هە‌ره‌ بە‌رچاوی ئە‌م جۆره‌ هە‌والگرییە‌ لە‌ ماوه‌ی هێرشە‌کانی ئیس‌رائیل لە‌ ساڵی ۱۹۸۲دا بۆ سەر لوبنان دە‌رده‌که‌وێت. لە‌وکاتە‌ی سوپای ئیس‌رائیل چووه‌ ناو لوبنانە‌وه‌ لە‌ هە‌ولێک‌دا بۆ لە‌ناو‌بردنی هێزه‌کانی رێک‌خراوی ئازادی فە‌لە‌ستینی (PLO) کە‌ لە‌وێره‌ کارە‌کانیان دە‌کرد، فەرمانداری بال‌ای ئیس‌رائیلی نیگە‌ران بوو لە‌بارە‌ی ئە‌گە‌ری هەر هێرشێک بۆ‌سەر لە‌شکرە‌کە‌ی لە‌لایە‌ن هێز و تانکە‌کانی سو‌ریا لە‌ دۆلی بە‌قعه‌ لە‌ پۆزه‌لاتی لوبنان. پاراستنی ئە‌م هێزانه‌ وابە‌سته‌ بوو بە‌ لە‌ناو‌بردنی پاتری

جەنگى زانىارى

"سام"ى ھىزەكانى سوريا. بەبەكارھىتئانى، دىۋنى بچووك، بىن فېۋگەوان، و نزم فې، ئىسرائىلىيەكان تۈانيان فېل لە سورىيەكان بگەن بە بېنى شەپۇلى پادارى سىستەمەكەيان ۋە دىارىكرىنى شوپنى ئو درۋانە. بەپشت بەسقىن بەو زانىارىانە، ئىسرائىلىيەكان تۈانيان لە ئەنجامدا لەماۋەى چەند كاتزمېرىك ھىزە ئاسمانىەكانى خۇيان بىنېرن و سەرچەم ئو سىستەمەى سورىيەكان لەناو بەرن، ۋە تۈانيان بە تەۋاۋى دەست بەسەر ئاسمانى لوبناندا بگرن، ۋە ھەموو ئەگەرىك لەناو بەرن كە مەترسى بېت لەلايەن سوپاى سورياۋە بۇ ئەرە ھاۋكارى ھىزەكانى رىكخراۋى ئازادى فەلەستىنى بگەن.

(۸) كۆكردنەۋەى زانىارىى بەھۋى مۇڧەۋە، ياخود سىخوپىى، ئو چەمكەيە ھەر باسكرا، ئىتر "ھەۋالگىرى"مان بىردەكەۋىتەۋە. ئەم شىۋازەى كۆكردنەۋەى زانىارى لە دىارىكرىدن و پاشان بەكرىگرتنى كەسايەتەكى دىارى بىانى پىكىدېت، كە بەھۋى پىگەكەيەۋە لەناو حكومەتېك مەمانەى بەدەست ھىناۋە، دەتۈانىت دەستى بە زانىارىى گرىگ بگات ۋە بەھۋى چەند ھۆكارىكەۋە دەيەۋىت ئو زانىارىانە بداتە كارمەندانى دەزگا ھەۋالگىرىەكى تر. لە ھەندىك حالەتدا (بەتايىبەتى لەكاتى جەنگدا)، ئو كەسەى ئو زانىارىانە دەبەخشىت دەكرىت كارمەندى حكومەتېك نەبىت بەلگۈ تەنبا تاكەكەسىك بېت كە دەرۋەتى ھەيە چاۋەدېرى (يان گۈبى لى بېت) شتىك بگات كە جىڭاى بايەخە، ۋەك كاتى گەپشتن و پۇيشتنى كەشتىەكى جەنگى لە بەندەرەكەيەۋە. دەكرىت ئو كەسەى بەكرىگىراۋە كەسىك بېت كە بەھۋى پەيۋەندى تايىبەتەۋە دەستى بە زانىارىى گرىگ بگات (ۋەك ھاۋپىيەتى، كارى بازىرگانى، ھتد...) لەگەل كەسىك كە لەزىر چاۋەدېرى ھەۋالگىردايە (ۋەك تىرۋرستىك يان بازىرگانى مامەلەى چەك).

بەشېۋەيەكى ئاساىى، دوو كەس بە ئىركى جىاۋاز لەم كارەدا تېۋەدەگلىتن: ئەفسەرى ھەۋالگىرى، كە كارمەندىكى دەزگاي ھەۋالگىرىيە، ۋە سەرچاۋەى زانىارىى، كە زانىارىى بەو ئەفسەرە دەدات بۇ ئەۋەى بىانگۈۋىتەۋە بۇ بارەگاي سەرەكى دەزگاي

هه‌والگری. ئەفسەرە هه‌والگرییەکه له‌سه‌ر په‌یوه‌ندیه‌کانی به‌رده‌وام ده‌بێت له‌گه‌ڵ سه‌رچاوه‌که، پێنمایی له‌ باره‌گای سه‌ره‌کی ده‌زگا هه‌والگرییەکه ده‌گه‌یه‌نێت به سه‌رچاوه‌که، سه‌رچاوه‌ی پێویستی پێده‌دات (وه‌ک ده‌زگای کۆپیکردن و په‌یوه‌ندییه‌کان)، وه‌، به‌گشتی، ئامانجی ئه‌وه‌یه‌ دڵنیایی ئه‌وه‌ بدات که شه‌پۆلی گواستنه‌وه‌ی زانیارییه‌کان به‌رده‌وام بێت.

کاری هه‌والگری له‌ هه‌ر ولاته‌کدا بریتیه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری له‌سه‌ر پلانه دو‌ژمنکاریه‌کانی دو‌ژمن له‌ دژی ئاسایشی وولات، کۆکردنه‌وه‌ی زانیاریش ته‌نها له‌ پێگه‌ی سه‌رچاوه‌کانه‌وه‌ ده‌بێت، سه‌رچاوه‌کان ئه‌و که‌سانه‌ن که هه‌والگری پشتیان پێ ئه‌به‌ستێت، ئه‌م جو‌ژه که‌سانه‌ کاریان کۆکردنه‌وه‌ی زانیاریه‌ له‌سه‌ر ئه‌و چالاکیانه‌ی له‌ دژی ده‌وله‌ت ئه‌نجام ئه‌درێت، ئه‌م جو‌ژه که‌سانه‌ هه‌ر زانیاریه‌کیان ده‌ست به‌گه‌یت ده‌یده‌نه‌ ده‌زگای هه‌والگری و له‌ بری ناوی راسته‌قینه‌ی خۆیان ناویکی خوانراو به‌کار ئه‌هێنن.

بۆهه‌ر سه‌رچاوه‌یه‌ک دۆسیه‌یه‌کی تایبه‌تی ده‌کرێته‌وه‌ و تیایدا پاپۆته‌کانی هه‌لته‌گیردێت دوا‌ی وه‌رگرتنی زانیارییه‌کانی و گرته‌به‌ری رێوشوێنی گونجاو. هه‌ر به‌رپرستیکی هه‌والگری بۆی هه‌یه‌ له‌و ناوچه‌یه‌ی که تیایدا ئه‌ژێ سه‌رچاوه‌ی له‌ خه‌ڵکی ناوچه‌که هه‌بێت، هه‌روه‌ک چۆن بالۆیز و پاشکو سه‌ربازیه‌کان بۆیان هه‌یه سه‌رچاوه‌یان هه‌بێت له‌ ده‌وله‌تانه‌دا که کاری تێدا ده‌که‌ن. به‌ کارگرتنی سه‌رچاوه‌کان کارێکی ئاسان نییه‌، ئه‌توانرێت له‌ پێگه‌ی بیروباوه‌ڕیان پاره‌یان ترساندن سه‌رچاوه به‌کار بگیری‌ت، هه‌روه‌ها هه‌بێت ده‌زگای هه‌والگری کۆنترۆلی ته‌واوی هه‌بێت به‌سه‌ر سه‌رچاوه‌دا و نابێت سه‌رچاوه هه‌موو کاره‌کان بوویستی خۆی بکات. ئه‌توانرێت بۆ باشتربوونی ناسینی ئه‌و که‌سانه‌ی که خۆیان هه‌لته‌بژێرن بۆ ئه‌وه‌ی وه‌ک سه‌رچاوه ده‌ست به‌کار بن چاودێری بکۆن و له‌م پوه‌وه زانیاری له‌سه‌ریان کۆبکریته‌وه‌:

نایا کێشه‌ی دارایی هه‌یه؟ چه‌ز و ئاره‌زووگانی چین؟ نایا له‌ که‌سایه‌تیدا لاوازییه‌ک هه‌یه؟ ده‌توانرێت چ جو‌ژه زانیاریه‌ک به‌ده‌ست به‌ی‌نێت؟ ده‌توانرێت له‌ چ ده‌وله‌تێکدا

جەنگی زانیاری

بجێنریت؟ توانای لەبەرانبەر رووبەرووبوونەوه سهخه کاندای. توانای نواندنی چۆنه؟
باشتر وایه سهراچاوه خاوهنی مندال نه بییت و خیزانی نه بییت.

ئیندیکس

D	U
D-day, ۴۵۲	U-۲, ۴۵۵, ۴۶۰
K	پ
KGB, ۴۲, ۴۵, ۷۹, ۱۲۵, ۱۲۶, ۱۳۷, ۱۳۹, ۱۴۸, ۱۵۲, ۱۶۴, ۱۹۸, ۲۳۶, ۲۳۴, ۲۳۵, ۲۳۹, ۲۵۲, ۲۵۴, ۲۵۹, ۲۶۱, ۲۶۹, ۴۱۶, ۴۵۰	پاراسایکولوزی ۲۰۸, ۲۰۶, پارتی کۆمۆنیستی ئەمریکی ۴۱۴, ۴۱۳, پۆلینکردن ۱۱۸, ۱۱۷, ت توننلی بەرلین ۲۳۵, ۲۳۴, تەکنەلۆژیا ۱۲۳, تەلەگە بازى ۱۷۵, ۱۷۴, تەلە مەنگوینی ۱۲۷, ۴۸, ۴۵, ۱۲۸, ۱۲۹, ۱۳۰, ۱۳۲, ۱۳۶, ۱۵۰, ۱۵۵, ۱۵۷, ۲۷۲
L	ج
LSD, ۵۲, ۲۰۲, ۲۰۵	جەڭج بوش ۴۲۶, ۲۷۴, ۲۲۳, ۴۲۷, ۴۲۹
P	چ
polygraph, ۱۵۸, ۲۵۵, ۲۸۴	چۆن مولەڭلاند ۲۱۲, ۱۹۷, جینا ھاسپیل ۲۸۰, چ جەڭج بوش ۴۲۶, ۲۷۴, ۲۲۳, ۴۲۷, ۴۲۹
S	چ
Stuxnet, ۱۰۱, ۱۰۲, ۴۱۳	چۆن مولەڭلاند ۲۱۲, ۱۹۷, جینا ھاسپیل ۲۸۰, چ جەڭج بوش ۴۲۶, ۲۷۴, ۲۲۳, ۴۲۷, ۴۲۹
swallows, ۱۳۹	چۆن مولەڭلاند ۲۱۲, ۱۹۷, جینا ھاسپیل ۲۸۰, چ جەڭج بوش ۴۲۶, ۲۷۴, ۲۲۳, ۴۲۷, ۴۲۹
T	چ
TSS, ۱۹۹, ۲۰۱	چۆن مولەڭلاند ۲۱۲, ۱۹۷, جینا ھاسپیل ۲۸۰, چ جەڭج بوش ۴۲۶, ۲۷۴, ۲۲۳, ۴۲۷, ۴۲۹

جهنگی زانیاری

جهنگی جیهانی دوهم ۲۶، ۶۲،
۸۲، ۱۲۶، ۱۶۳، ۱۷۰، ۱۷۴،
۲۰۹، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۵۲، ۲۵۳،
۳۶۹، ۳۷۰، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸،
۳۹۰، ۴۰۰، ۴۰۳، ۴۰۶، ۴۲۰، ۴۴۳،
۴۵۳، ۴۶۵، ۴۶۶
جهنگی دوهوونی ۹۰، ۱۶۱، ۱۸۸،
۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳،
۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶

ج

چالکی په پنهانی ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹،
۴۶۲
چترچل ۴۴۹،
چهکی نه تومی ۹۲، ۱۲۲، ۴۳۹

خ

خهونپاندن ۶۸، ۷۰

د

دژه سیخوپي ۲۱، ۲۴، ۲۵، ۲۹،
۳۱، ۳۹، ۶۱، ۸۳، ۸۴، ۱۷۵،
۱۷۶
دژهه والکری ۱۶۳، ۴۵۹،
دزگای دژهه والکری ۱۱۶، ۴۱۹،
دزگای هه والکری ناوهندی ۳۰، ۵۲،
۶۴، ۶۷، ۶۹، ۷۲، ۷۹، ۱۶۱،
۲۱۸، ۲۶۷، ۳۳۵، ۳۳۹، ۳۷۹،

۳۸۱، ۳۸۳، ۳۸۴، ۴۱۹، ۴۳۷،
۴۴۴

پ

پووسیا ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴،
۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۹، ۳۳۱، ۳۳۲،
۴۴۹، ۴۷۱
پیکخواوی په یمانی باکوری نه تلانتیک،
۴۵۰

ز

زاتولفیته ۱۵۷، ۱۵۶،
زانیاری ۱۱۷، ۴۴۸، ۴۵۰، ۴۵۲،
۴۵۳، ۴۵۹، ۴۶۴، ۴۷۲

ژ

ژویدی رهش ۲۵۲، ۲۵۳، ۴۰۰،
ژهه ریسین ۵۰،

س

ستالین ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۸،
۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷،
۲۳۳، ۲۷۲، ۲۷۳، ۳۳۴، ۳۵۴،
۳۵۷، ۳۵۸، ۳۶۷، ۳۶۹، ۴۱۴،
۴۴۶، ۴۴۹
سنژدن ۱۰۲، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷،
۲۹۸، ۲۹۹
سون تزو ۱۶۱، ۱۶۶، ۱۷۲، ۱۷۴،

جهنگي زانياري

سفرج ، ۲۲۴، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱،
۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵
سوئیشال میدیا ۱۰۰، ۱۰۳،
سی ٹای نیو ۴۶۱، ۴۷۴،
سیخوپر ، ۲۰، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵،
۲۹، ۳۳، ۳۸، ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۳،
۴۵، ۴۶، ۴۷، ۵۵، ۵۷، ۶۱، ۶۲،
۷۵، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۱۰۱،
۱۱۶، ۲۰۸، ۲۱۵، ۲۵۰، ۲۵۶،
۲۶۷، ۲۷۹، ۳۱۳، ۳۲۶، ۳۳۱،
۳۵۳، ۳۶۰، ۳۹۲، ۳۹۸، ۴۳۷،

۴۴۲

سیخوری
۱, ۲, ۱۹, ۲۰, ۲۱, ۲۲, ۲۳, ۲۴, ۲۵, ۲۶, ۲۷, ۲۸, ۳۰,
۳۱, ۳۲, ۳۵, ۳۷, ۳۹, ۴۰, ۴۱,
۴۲, ۴۳, ۴۵, ۴۷, ۴۸, ۵۱, ۵۵,
۵۷, ۶۱, ۶۲, ۶۴, ۶۶, ۶۸,
۷۹, ۸۱, ۸۲, ۸۳, ۸۴, ۸۵,
۸۶, ۸۹, ۹۴, ۹۵, ۹۶, ۹۷,
۹۸, ۹۹, ۱۰۰, ۱۰۱, ۱۰۲, ۱۰۳,
۱۰۵, ۱۰۶, ۱۰۹, ۱۱۰, ۱۱۱, ۱۱۲,
۱۱۳, ۱۱۵, ۱۲۷, ۱۲۸, ۱۲۹,
۱۳۲, ۱۳۳, ۱۳۵, ۱۳۶, ۱۳۸,
۱۳۹, ۱۴۰, ۱۴۱, ۱۴۲, ۱۴۶,
۱۴۷, ۱۴۸, ۱۴۹, ۱۵۰, ۱۵۲,
۱۵۴, ۱۵۸, ۱۷۴, ۱۷۵, ۱۹۹,
۲۰۲, ۲۰۷, ۲۰۹, ۲۱۲, ۲۱۵,
۲۱۹, ۲۲۴, ۲۲۶, ۲۲۹, ۲۳۲,

۲۳۴، ۲۴۸، ۲۵۴، ۲۶۵، ۲۶۷،
۲۸۵، ۲۸۶، ۲۹۲، ۲۹۹، ۳۱۰،
۳۱۴، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۶، ۳۲۷،
۳۲۸، ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۴۴، ۳۴۵،
۳۴۶، ۳۴۷، ۳۵۰، ۳۵۴، ۳۵۵،
۳۵۶، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷،
۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲،
۳۹۴، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۰۱، ۴۱۳،
۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۹، ۴۲۰،
۴۲۷، ۴۳۲، ۴۳۸، ۴۴۱، ۴۴۲،
۴۴۴، ۴۴۵، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۵۴،
۴۵۶، ۴۵۹، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳
، ۴۵۳، ۴۵۹ دو سه ر
سیخویری سیکسی ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۲،
۱۳۳، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۳۹،
۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۵۸
، ۸۴، ۸۵ سیخویری تابویری
سیخویری ۱۲۱، ۱۶۳، ۱۷۴، ۱۷۵،
۱۷۶، ۴۵۰، ۴۶۲، ۴۶۹، ۴۷۲
، سه درار ۳۱۱

ش

شیوعهت ۲۲۹، ۲۲۶، ۲۲۵، ۲۱۹،
شهری میوهی ۴۶۷،

3

عەزىزىيە ئۇفقاتىيە كان ۲۸۲ ،

جهنگي زانپاري

عەزام، ٢٨٥، ٢٨٤، ٢٨٣، ٢٨١،
٢٢٣، ٢٨٦،

غ

غافلکوژی فیدل کاسترو ٢١١،

ف

فریودان، ٢١، ٢٨، ٢٧، ٢، ١،
١٦٦، ١٦٣، ١٦١، ١٦٠، ١٢٨،
١٧١، ١٧٠، ١٦٩، ١٦٨، ١٦٧،
١٧٨، ١٧٧، ١٧٤، ١٧٣، ١٧٢،
١٨٣، ١٨٢، ١٨١، ١٨٠، ١٧٩،
١٨٥، ١٨٤،
فیلیس، ٢٣١، ٢٢٨، ٢٢٦، ٢١٩،
٤٤٥، ٢٧٠، ٢٥٢، ٢٣٢،

ک

کارته، ٤٤٣، ٢٦٢، ٢٦١، ٢٥٥،
٤٤٥، ٤٤٤،
کالیز ٤٥٣،

کومسیونی وزه‌ی شه‌تۆمی ٤٠٨، ٤٠٧،

گ

گوانتانامو ٤٣١، ٣٣٩، ٧٠، ٦٩،
گوتلیب، ٢١١، ٢٠٥، ٢٠٠، ١٩٩، ٥٢،
٢١٢، ٢٤٦،
گوته‌لخستن، ٣٦٥، ١١٥، ١١٤،
٤٤٤، ٤٣١،

ل

لومامبا ٢٤٨، ٢٤٦،

م

مکولترا، ٢٠١، ١٩٧، ١٦٢، ٥٢،
٢١٢، ٢١١، ٢٠٥، ٢٠٤، ٢٠٣، ٢٠٢،
مؤساد، ٣٠٠، ٢٢٢، ١٣٢، ١٣١، ٩٢،
٢٥٩، ٢٠٧، ٢٠٦، ٢٠٢، ٢٠١،
٤٣٤، ٤٣٣، ٤٣٢، ٣٦٣، ٣٦١،
مۆسکۆ ٤٦٩، ٤٥٩، ٤٥٠،

ن

نکۆلیکیرن، ١٧٨، ١٧٧، ١٦١، ٣٢،
١٨٤، ١٨٣، ١٨٢، ١٨١، ١٨٠،
١٨٥

نهی‌نیگه‌ری ١٢١،

نووسینگه‌ی خزمه‌تگوزاری ٢٨٢،
نۆرماندی ٤٥٢، ١٧٥، ١٦٣،

و

هاویریری ٢١٦،
های بیرگس ٤٤٥،
هیتلر، ١٤٨، ١٤٧، ١٤٦، ١٣٩،
٢٩٢، ٢٩١، ٢٢٧، ٢٢٤، ٢٠٩،
٢٥٨، ٢٥٧، ٢٥٦، ٢٠٥، ٢٩٤،
٣٦٥، ٣٩٧،
هه‌والگری تیله‌مه‌تری ٤٦٥، ٤٢٨،
هه‌والگری سه‌ریازی ١٧٥،

جهنگی زانیاری

هه والگری که یاندن , ٤٢٨, ٤٦٥,
٤٦٦, ٤٦٨
هه والگری هیمبا ٤٧٠,
هه والگری شلمانی , ٨٣, ١٧٤, ٣١٨,
٣٥٧, ٤٤٢
هه والگری نه لیکتونی , ٤٢٨, ٤٦٥,
٤٧١
هه والگری , ١١٦, ١١٨, ١١٩, ١٢٠,
١٢٣, ١٦٣, ١٦٤, ١٦٥, ١٧٤,
١٧٦, ٤٢٨, ٤٤٨, ٤٥٠, ٤٥٢,
٤٥٤, ٤٥٥, ٤٥٧, ٤٥٨, ٤٥٩,
٤٦٠, ٤٦٢, ٤٦٣, ٤٦٤, ٤٦٥,
٤٦٧, ٤٦٨, ٤٦٩, ٤٧٠, ٤٧١,
٤٧٢, ٤٧٣
هه والگری نه مریکا ١١٩,
هه ولتر ٣,

ئ

ئابېڙتین ٦٨,
ئارفاد ٣٦٥, ٣٦٦,
٣٦٤,

ی

یازدهی نه یلول , ٣٠, ٦٦, ٢٧٦,
٢٨٠, ٣٧٩, ٤٣٠

ئ

ئازانسی ئاساییشی نیشتمانی , ٣٠,
٨٠, ١١٠, ٢٥٢, ٤٠٤, ٤١٢, ٤٣١

ئاساییشی نیشتمانی , ١١٧, ١١٨,
١٢٣
ئاساییشی نیشتمانی , ١٢٠, ١٢٣,
٤٥٧, ٤٦٢
ئالان تیورینگ ٤١٨, ٣٨٦,
ئالین دولیس ٤٢٧, ٢٣٥, ٢٠١,
ئانا چاپمان ٣٧١, ٣٦٩, ٨٨,
ئانزهاور ٤٦١, ٤٦٠, ٤٥٦, ٤٥٥,
ئوسامه بن لادن ٢٨٤,

ی

یوشیکاوا ٤٠٢, ٢٥١, ٢٥٠,

ئ

ئولگا ٣٥٨, ٣٥٧, ٣٥٦, ١٤٨,
ئیران , ١٠٠, ٩٩, ٩٨, ٩٤, ٩٢, ٢٥,
١٠٧, ١٠٦, ١٠٤, ١٠٣, ١٠٢, ١٠١,
١١٣, ١١٢, ١١١, ١١٠, ١٠٩, ١٠٨,
٢٥٩, ٢٢٨, ٢٢١, ٢٢٠, ١٦٢,
٢٧٦, ٢٧٥, ٢٧٤, ٢٦٤, ٢٦٣,
٤٨٢, ٤٤٥, ٤٢٩, ٤١٣, ٣٨٦,
ئیسرائیل ٤٨٢, ٤٧١,
ئیف بی ئای , ٨٨, ٨٦, ٦٦, ٦٤,
٢٧٤, ٢٥٢, ١٥٧, ١٥٢, ١١٠,
٢٥٤, ٢٤٠, ٢٣٨, ٢٣٧, ٢٣٢,
٢٦٧, ٢٦٦, ٢٦٥, ٢٦٤, ٣٥٥,
٢٩٧, ٢٩٦, ٢٧٩, ٢٧٤, ٢٦٨,
٤٢٠

